

CURS DE SINTAXI GREGA

Jordí Redondo, Universitat de València

València, 2011

Curs de Sintaxi grega

El present volum està pensat per a la docència universitària de la sintaxi del grec antic, en el segon cicle del grau (abans llicenciatura) en Filologia Clàssica, que hem tingut ocasió d'exercir de primer a la Universitat de Santiago de Compostela els cursos 1987-1990, i des del 1990 a la de València. En el pla d'estudis vigent a la universitat valentina, l'assignatura que està plenament dedicada a l'estudi de la sintaxi està prevista per al segon semestre del tercer curs, amb el títol de *Lingüística Grega II*, i té la consideració de matèria obligatòria. Tanmateix, els continguts de sintaxi són també presents en una gran part de matèries, en especial *Grec I, II, III, IV, V* i *VI*, també obligatòries.

La inexistència d'un manual en la nostra llengua –com és també el cas, que no hem de menystenir, del gallegoportuguès– ha esdevingut un eficaç estímul extern, però l'escaiença d'entomar el repte d'escriure el present llibre neix de la discussió a l'aula de tantes qüestions teòriques a les quals mirava de donar resposta d'una manera sintètica i entenedora. La idea d'organitzar les meues notes en el present format de llibre es deu a raons d'honestedat i de pragmatisme alhora: els útils bibliogràfics a l'abast dels nostres alumnes són prou satisfactoris perquè la nostra contribució siga del tot sobrerera, en especial després de l'aparició d'un volum tan didàctic i profitós com el del professor Emilio Crespo, amb l'ajut de les seues col·laboradores, Luz Conti i Helena Maquieira. Tanmateix, la publicació de la seua *Sintaxis del griego clásico* no saldava el nostre compromís, tant amb les i els alumnes com amb mi mateix, de donar raó dels fenòmens sintàctics des de l'experiència i la reflexió personals. El títol de *Curs de sintaxi grega* ho exemplifica amb claredat: hi teniu la nostra pràctica a l'aula, amb la metodologia i els materials que ens mereixen la confiança derivada del treball personal.

La fonamentació teòrica del conjunt no ofereix un perfil definit, tot i que en general adopta la metodologia i la terminologia de l'estructuralisme que podríem qualificar de clàssic, bo i incorporar-hi determinades aportacions de l'escola funcionalista. Un dels principis bàsics de la metodologia adoptada ha estat el de defugir un plantejament teòric estricte, regular i homogeneïtzador. Un dels eixos vertebradors del volum, juntament amb els objectius d'oferir una panoràmica de la investigació en sintaxi i de presentar cada problema d'una manera didàctica i entenedora, es refereix a la voluntat de tractar-hi la sintaxi del grec antic des d'una perspectiva diacrònica. Els motius en són tres: en primer lloc, la llengua grega antiga no configura un objecte

d'estudi amb la finalitat immediata de parlar-la (i escriure-la), sinó que es presenta a l'alumnat universitari com un corpus literari, de manera que l'aprenentatge té com a fita i com a pedra de toc alhora la traducció directa. Segonament, ha sigut una tria deliberada, comentada adés, la de defugir d'un plantejament teòric previ i alhora condicionador de l'exposició dels continguts, principalment perquè aquesta mena de model d'anàlisi sol decantar-se per la sincronia. En tercer lloc, la dimensió històrica, tant cronològica com espacial, de la llengua grega antiga fa que sota un mateix problema sintàctic (el valor d'un pronom, una perífrasi verbal, la construcció d'un període condicional) haguem de tractar de fenòmens diferents, cosa que dificulta encara més l'aplicació d'un model d'anàlisi que s'ocupés de cada qüestió d'una manera abstracta, tot prescindint de les categories del temps i l'espai. Finalment, també la nostra formació en la història de la llengua grega ens ha empès a considerar les qüestions sintàctiques dins el decurs de l'evolució, sense oferir-ne una explicació limitada a una etapa concreta.

La influència del mestre Antonio López Eire hauria d'haver aconseguit que el resultat present tingués en consideració la llengua grega en si mateixa, i no pas els estudis que en tracten. La de Martín Ruipérez, que l'anàlisi dels textos respongués a la idea d'un sistema lingüístic, i no pas a una interpretació psicologista o en tot cas personal. Els lectors jutjaran d'acord amb el seu criteri en quin grau ens hem atansat a tots dos objectius.

L'elaboració d'aquest volum s'ha fet al llarg de vora vint anys, estimulada per la pràctica docent i entrebancada per la dedicació a diverses matèries noves, com a resultat de les reformes del pla d'estudis dels anys 1993 i 2000,¹ i a cerques que requerien un esforç concentrat. Un capítol rellevant dins el procés de redacció és el configurat per les estades a les universitats d'Urbino (1996), Leiden (2002) i Calgary (2003), a les biblioteques de les quals ha estat factible una consulta d'estudis, especialment d'articles, que altrament hagués estat molt més difícil de tenir davant dels ulls. Per al llibre que ha resultat, amb totes les mancances i els defectes, propis només de l'autor, s'ha buscat sempre un punt d'equilibri: en el tractament dels temes, en l'oferiment de respostes, en l'extensió de la matèria. La pràctica docent i la resposta de l'estudiant posaran a prova els resultats obtinguts, a la vegada que permetran de posar algun remei a algunes de les deficiències actuals.

Finalment, agraïm a la Universitat de València, mitjançant el Servei de Política

¹ Val a recordar la nostra dedicació a la implantació de matèries noves, com ara *Religió i mitologia gregues* (1996-1999, 2004-2005, 2006-2008 i 2009-2011), *Crítica textual grega* (2003-2004), *Història i civilització gregues* (1997-1999, 2000-2001, i 2003-2005), *Metodologia de l'estudi del grec* (1997-1999), *Lingüística grega* (2000-2001), *Història de la llengua grega* (2003-2004), *Gèneres literaris grecs: prosa* (2003-2004) i *Gèneres literaris grecs: poesia* (2007-2008 i 2009-2010).

Lingüística, amb especial esment per a Guillem Calaforra, Laura M. Eliodoro i Ana Pla, la publicació d'aquest volum, els precedents del qual tenen a aquesta institució una acreditada tradició: el *Graecarum institutionum compendium* de Miquel Jeroni Ledesma es va publicar a València, a la impremta de Joan Mey, el 1545,² i anys a venir veurien la llum les edicions de la gramàtica de Pere Joan Nunyes.³

² LEDESMA, Miquel Jeroni. *Graecarum institutionum compendium a Michaële Hieronymo Ledesma Valentino medico conscriptum*. València, Joan Mey, 1545. La sintaxi ocupa les pàgines 60-77 de l'obra, que és una gramàtica general de la llengua grega.

³ NUNYES, Pere Joan. *Alphabetum Graecum*. Barcelona, Pere Malo, 1575.

Bibliografia bàsica

- BLOSS, FR., DEBRUNNER, A. & TABACHOWITZ, D. *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1965¹².
- CHANTRAINE, P. *Grammaire homérique II. Syntaxe*. Paris 1953.
- CRESPO, E., CONTI, L. & MAQUIEIRA, H. *Sintaxis del griego clásico*. Madrid 2003.
- DELAUNOIS, M. *Essai de syntaxe grecque classique. Réflexions et recherches*. Brussel·les 1988.
- GILDERSLEEVE, B.L. *Syntax of Classical Greek from Homer to Demosthenes*. Nova York 1900.
- HUMBERT, J. *Syntaxe Grecque*. Paris 1960³.
- JANNARIS, A.N. *An historical Greek grammar, chiefly of the Attic Dialect*. Londres 1897 (= Hildesheim 1968).
- KÜHNER, R. & GERTH, B. *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache II*. Hannover & Leipzig 1904.
- LASSO DE LA VEGA, J.S. *Sintaxis Griega I*. Madrid 1968.
- MAYSER, E., *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit II*. Berlín & Leipzig 1934.
- MEILLET, A. & VENDRYÈS, J. *Traité de grammaire comparée des langues clàssiques*. Paris 1979⁵.
- MEISTERHANS, K. & SCHWYZER, E. *Grammatik der attischen Inschriften*. Berlín 1900.
- MOORHOUSE, A.C. *The Syntax of Sophocles*. Leiden 1982.
- SCHWYZER, E. & DEBRUNNER, A. *Griechische Syntax II. Syntax und syntaktische Stilistik*. Munic 1950³.
- WACKERNAGEL, J. *Vorlesungen über Syntax: mit besonderer Berücksichtigung von Griechisch, Lateinisch und Deutsch I-II*. Basel 1926.

Índex

Introducció. Pàg. 1.

Bibliografia bàsica. Pàg. 4.

Índex. Pàg. 5.

Pàg. 10. Tema 1. *Concepte de sintaxi. Les parts del discurs. Els models de descripció sintàctica.*

1. El concepte de sintaxi. Paraula i oració.
2. Les parts del discurs.
3. Els models de la descripció sintàctica.
4. La sintaxi i les altres disciplines gramaticals.

Tema 2. *L'oració simple. El predicat verbal. L'oració nominal.* Pàg. 22.

1. L'oració simple.
2. Predicació, atribut i aposició.
3. L'oració nominal pura.
4. L'oració el·líptica.
5. El predicat verbal. La transitivitat. Restriccions del predicat verbal.

Tema 3. *Les categories nominals.* Pàg. 31.

1. La categoria del gènere.
2. La categoria del nombre.
3. La categoria del cas a la gramàtica grega antiga.
4. El concepte del cas a la gramàtica moderna.
5. El cas a la teoria lingüística més recent.

Tema 4. *Nominatiu i vocatiu.* Pàg. 46.

1. Sintaxi del nominatiu.
2. Sintaxi del vocatiu.

Tema 5. *Acusatiu.* Pàg. 52.

1. Denominació i funcions del cas acusatiu.
2. L'acusatiu com a règim de verbs transitius.
3. El doble acusatiu.
4. Els acusatius al·latiu i d'extensió.
5. L'acusatiu de relació.
6. L'acusatiu absolut.
7. L'acusatiu d'aposició oracional.
8. L'acusatiu anacolútic.

Tema 6. *Genitiu.* Pàg. 60.

1. El genitiu.
2. L'ablatiu.
3. El genitiu absolut.

Tema 7. *Datiu.* Pàg. 68.

1. El datiu règim.
2. El datiu directiu i final.
3. El locatiu.
4. L'instrumental-comitatiu.
5. El doble datiu.
6. El datiu absolut.
7. La desaparició del datiu.

Tema 8. *Els sintagmes preposicionals*. Pàg. 75.

1. La preposició com a classe de paraules.
2. Casos i sintagmes preposicionals. Equivalència i diferències.
3. Sintagmes preposicionals d'acusatiu de relació, al·latiu i d'extensió.
4. Sintagmes preposicionals de genitiu pertinentiu.
5. Sintagmes preposicionals de genitiu partitiu.
6. Sintagmes preposicionals d'ablatiu.
7. Sintagmes preposicionals de datiu de beneficiari.
8. Sintagmes preposicionals d'instrument.
9. Sintagmes preposicionals de comitatiu.
10. Sintagmes preposicionals de locatiu.
11. Sintagmes preposicionals amb infinitiu.
12. Sintagmes preposicionals i història de la llengua.

Tema 9. *La determinació. L'article*. Pàg. 86.

1. La consideració de l'article com a classe de paraules.
2. L'article a la llengua homèrica. La generalització del seu ús als dialectes.
3. Les funcions de l'article al grec antic.
4. L'article indeterminat.

Tema 10. *L'adjectiu: identificació i classificació. L'adverbi*. Pàg. 95.

1. L'adjectiu com a classe de paraules.
2. Les subclasses dins la categoria dels adjectius.
3. Funcions de l'adjectiu.
4. La posició de l'article.
5. La sintaxi dels adjectius possessius.
6. La moció de l'adjectiu.
7. La sintaxi de l'adverbi.

Tema 11. *Els pronoms personals, reflexius i anafòrics*. Pàg. 107.

1. La definició de la classe pronominal.
2. Els pronoms personals.
3. Els pronoms possessius.
4. Els pronoms demostratius.
5. Els pronoms *abundans* i *coniunctum*.
6. Els pronoms reflexius.
7. El pronom intensiu.

Tema 12. *Els pronoms demostratius, interrogatius, indefinits i relatius*. Pàg. 116.

1. Els pronoms indefinits.
2. Els pronoms d'alteritat i reciprocitat.
3. Els pronoms interrogatius.

4. Els pronoms relatius.

Tema 13. *Introducció al verb*. Pàg. 123.

1. El sistema verbal indoeuropeu. El sistema verbal del proto-grec i del micènic.
2. Les categories de persona i nombre.
3. La categoria del temps.
4. La categoria de l'aspecte.
5. La categoria de l'*Aktionsart*.
6. La categoria de la veu.

Tema 14. *La veu*. Pàg. 131.

1. La categoria de la diàtesi. El sistema diatètic grec.
2. Les funcions de la veu mitjana.
3. La creació de la veu passiva.
4. La veu passiva en grec.

Tema 15. *El temps*. Pàg. 142.

1. El concepte del temps a la gramàtica antiga.
2. Les particularitats dels temps des del punt de vista de la gramàtica moderna.
3. Les perífrasis temporals al grec antic.

Tema 16. *L'aspecte*. Pàg. 154.

1. La categoria de l'aspecte a la gramàtica antiga i a la moderna.
2. El tema de futur.
3. El tema de perfet.
4. El tema de present.
5. El tema d'aorist.
6. L'aspecte als modes, en especial a l'imperatiu.
7. Les perífrasis de valor aspectual.
8. L'aspecte a l'infinitiu i al participi.

Tema 17. *Els modes personals*. Pàg. 168.

1. La categoria del mode a la gramàtica antiga i a la moderna.
2. Subjuntiu i optatiu a la gramàtica grega dels segles XIX i XX.
3. El subjuntiu.
4. L'optatiu.
5. La sintaxi de la partícula modal.
6. L'imperatiu.

Tema 18. *Infinitiu i participi*. Pàg. 185.

1. Infinitiu i participi com a classe mixta nominal-verbal.
2. La tipologia sintàctica de l'infinitiu.
3. La construcció d'acusatiu amb infinitiu.
4. L'infinitiu dins la subordinació.
5. La substantivació de l'infinitiu.
6. Desenvolupament del participi i història de la llengua.
7. La tipologia sintàctica del participi.
8. La concomitància entre el participi predicatiu i les oracions subordinades adverbials.
9. Les construccions participials absolutes.

Tema 19. *La concordança*. Pàg. 198.

1. La concordança al si de l'oració.
2. La concordança κατὰ σύνεσιν o semàntica.
3. La concordança sintàctica.

Tema 20. *La negació de la paraula i de l'oració*. Pàg. 206.

1. Les negacions del grec antic.
2. La negació als compostos nominals.
3. La neutralització de funcions de μή i οὐ entre les èpoques arcaica i clàssica.
4. Les dobles negacions οὐ μή i μή οὐ.
5. L'anivellament de les dues negacions al grec postclàssic.
6. Negació i aspecte.

Tema 21. *L'ordre de paraules a l'oració simple i a l'oració complexa*. Pàg. 219.

1. L'herència indoeuropea a l'ordre de paraules.
2. L'ordre de paraules al grec clàssic.
3. L'ordre de paraules al grec postclàssic.
4. L'ordre de paraules a l'oració complexa.

Tema 22. *Les partícules*. Pàg. 228.

1. Les partícules com a classe vinculada al sistema dels dítics.
2. Definició de la partícula com a classe de paraules.
3. L'evolució de les partícules al llarg de la història de la llengua.

Tema 23. *La coordinació i els seus tipus. Parataxi i hipotaxi*. Pàg. 235.

1. La teoria gramatical sobre la subordinació a la Grècia antiga.
2. Els límits de parataxi i hipotaxi.
3. L'aparició de la hipotaxi a les llengües indoeuropees. Herència o innovació dialectal?
4. L'estadi micènic.
5. Parataxi i hipotaxi a la llengua homèrica.
6. La subordinació amb l'eclosió dels gèneres en prosa.

Tema 24. *Les oracions de relatiu*. Pàg. 247.

1. L'oració de relatiu a la gramàtica antiga i moderna.
2. El valor originari dels pronoms relatius.
3. L'oració de relatiu a la llengua homèrica.
4. L'evolució de l'oració de relatiu a les èpoques clàssica i postclàssica.
5. El fenomen de l'atracció.

Tema 25. *Les oracions completives*. Pàg. 255.

1. Les oracions completives. Problemàtica general.
2. L'oposició entre les conjuncions ὡς i ὅτι.
3. La construcció de l'oració completiva d'infinitiu.
4. Sintaxi i semàntica de les oracions completives.
5. Els usos modals a les oracions completives.
6. Les oracions completives en funció de subjecte.
7. L'evolució de les oracions subordinades completives a la koiné.

Tema 26. *Les oracions modals, temporals, causals, modals i comparatives*. Pàg. 264.

1. La tipologia de les oracions temporals.

2. Les oracions temporals al grec homèric.
3. L'evolució de les oracions temporals, especialment al dialecte àtic.
4. Les oracions causals.
5. Les oracions modals i comparatives.

Tema 27. *Les oracions consecutives i finals*. Pàg. 277.

1. L'expressió de la finalitat.
2. La presumpta antiguitat indoeuropea de les oracions finals.
3. La sintaxi de les oracions finals.
4. L'evolució de les oracions finals a la koiné.
5. Les oracions consecutives.

Tema 28. *Les oracions condicionals i concessives*. Pàg. 291.

1. Els pressupostos teòrics de l'expressió de la condició.
2. L'origen de les oracions condicionals.
3. La tipologia de les oracions condicionals.
4. El període hipotètic real.
5. El període hipotètic eventual.
6. El període hipotètic potencial.
7. El període hipotètic irreal.
8. L'evolució del període hipotètic, d'Homer fins a la koiné.
9. Les oracions concessives.

Tema 1. Concepte de sintaxi. Les parts del discurs.

Els models de la descripció sintàctica.

1. El concepte de sintaxi. Paraula i oració.

El terme mateix *sintaxi* remet a la gramàtica grega, que comprenia quatre disciplines: προσωδία, ἀναλογία, ἔτυμολογία i σύνταξις, les tres primeres de les quals es corresponen, respectivament, amb la fonètica i fonologia, la morfologia i la semàntica. Més endavant tornarem sobre totes quatre disciplines, les seues intrerrelacions i la seua autonomia. Com a tecnicisme, σύνταξις té un doble significat: o expressa l'acció mateixa de l'ordenació d'una seqüència locutiva, o expressa el resultat d'aquesta ordenació⁴. Podem admetre ambdues solucions.

Des del punt de vista del llenguatge com a sistema de comunicació, la sintaxi pertany a la primera articulació; és a dir, la que s'ocupa de la paraula i d'unitats superiors a la paraula (sintagma, frase, oració). Al mateix temps, des del moment que no és veritat que tota paraula pugui ésser definida per una especificitat funcional en el pla sintàctic –n'hi ha prou de pensar en el genitiu–, ens veiem abocats a considerar que la sintaxi de la paraula només és factible dins el discurs. Per consegüent, la sintaxi tendeix a ocupar-se de les unitats superiors a la paraula, en especial l'oració⁵. No entrarem aquí en disquisicions teòriques sobre la natura sintàctica de l'oració a una llengua aglutinant, ni de les paraules-frase, ni de les oracions asintàctiques parlades pels nens, per estrangers o per parlants subjectes a qualsevol tipus d'afecció⁶. Tampoc no hem de considerar l'oració des del punt de vista lògic, filosòfic o semiòtic.

Una definició molt útil de l'oració gramatical i de la paraula és la de Dionisi el Traci, que a partir de l'edició de Pecorella és com segueix: λέξις ἐστὶ μέρος ἐλάχιστον τοῦ κατὰ σύνταξιν λόγου. Λόγος δὲ ἐστὶ περὶ λέξεως σύνθεσις διάνοιαν αὐτοτελή δηλοῦσα,⁷ que en la versió llatina de Priscià diu així: *Dictio est pars minima orationis*

4 Cf. Antonio LÓPEZ EIRE, “À propos des substantifs en –σις dans le Corpus Hippocraticum”, in Renate WITTERN & Pierre PELLEGRIN (edd.), *Hippokratische Medizin und antike Philosophie. Verhandlungen des VIII. Internationalen Hippokrates-Colloquiums*, Hildesheim & Zürich & Nova York 1996, 385-394.

5 D'aquí, per tant, que d'acord amb De Saussure i Jakobson parlem d'*eix sintagmàtic* i *eix paradigmàtic* com a articuladors del llenguatge.

6 Punt crucial de tota aquesta problemàtica és el de la segmentabilitat dels morfemes, sovint molt difícil tant a moltes llengües aglutinants, com a les paraules-frase, com al llenguatge infantil. Vegeu Bernard COMRIE, *Language Universals and Linguistic Typology. Syntax and Morphology*, Oxford 1981, pàg. 1-29.

7 Giovanni Battista PECORELLA, *Dionisio Trace. TEXNH ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ*, Bolonya 1962, pàg. 35-36, tot i que ell edita λέξεων, forma al nostre parer innecessària i que cap manuscrit no dona. Sobre la transcendència de la gramàtica de Dionisi el Traci, vegeu Robert Henry ROBINS, “The initial section of the *Tékhnē grammatiké*”, in Pierre SWIGGERS & Alfons WOUTERS (ed.), *Ancient grammar, content and context*, Lovaina, 1996, pàg. 3-15.

*constructae, id est in ordine compositae. Oratio est ordenatio dictionum congruam sententiam perfectamque demonstrans.*⁸ D'aquestes definicions, la de la paraula es troba tal qual a la lingüística moderna: Matthews, per exemple, defineix la paraula com *la unitat oracional menor*,⁹ tot seguint el mateix raonament teòric que havia fet Dionisi. No s'esdevé el mateix amb la definició de l'oració, com veurem més endavant.

La paraula, com l'àtom, era en principi insegmentable. Per aquesta raó Meillet, un bon comparatista, va establir que *un mot est défini par l'association d'un sens donné à un ensemble donné de sons, susceptible d'un emploi grammatical donné.*¹⁰ D'aquesta manera, semblava que quedaven salvats els inconvenients dels enclítics i els proclítics a les llengües analítiques (o aïllants), aglutinants i flexives, casos del vietnamita, el turc i el grec, respectivament, per bé que continuava sense resoldre la situació de les paraules-frase de les llengües incorporants.¹¹ Ara bé, la definició de Meillet és aplicable no només a la paraula, sinó també al sintagma i, fins i tot, a l'oració¹². Això es deu al caràcter complex que la paraula presenta en moltes llengües, com és el cas de les clàssiques, on, per posar un exemple, Touratier ha assenyalat la unitat sintàctica composta pels sintagmes preposicionals, que s'han d'analitzar com una sola paraula.¹³ Podem parlar, per tant, de paraules fonètiques, morfològiques i sintàctiques, de forma que cada nivell exigeix unes pautes concretes per a la definició de la respectiva unitat lingüística menor dotada de sentit.¹⁴ En canvi, les llengües analítiques presenten paraules monofonemàtiques, principi teòric que en realitat no s'acompleix de forma exacta. Tanmateix, des d'un punt de vista tipològic, les llengües flexives i les incorporants coincideixen pel que fa a la difícil segmentabilitat de la paraula. Altrament dit, la sintaxi del grec antic ha d'adaptar-se a les característiques del seu sistema, la qual cosa obliga a replantejar el nostre concepte habitual de paraula. Fóra potser més correcte parlar de sintagmes, terme saussureà que a més a més utilitza la generalitat dels estudiosos moderns, i

8 Noteu que els autors llatins obvien la important distinció feta per Dionisi, que en la seua Τέχνη exclou tota atenció a la llengua literària. De fet, ja l'atenció als problemes de caire sociolingüístic i, en concret, als dialectes verticals sembla més present a la gramàtica grega que no a la llatina; probablement a conseqüència, en primer lloc, de les tradicions dialectals dins l'Hèl·lade, l'Àsia Menor, la Magna Grècia i Sicília.

9 Peter H. MATTHEWS, "Morfologia flexiva y sintaxis", *Morfología. Introducción a la teoría de la estructura de la palabra*, Madrid 1980 (*Morphology. An Introduction to the Theory of Word-structure*, Cambridge, 1974), 166-185, pàg. 172.

10 Antoine MEILLET, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris 1921, pàg. 30.

11 Ens referim així a les *einverleibende Sprachen*, concepte encunyat per August Friedrich POTT, *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen I*, Lemgo 1833, per designar el caràcter de nombroses llengües ameríndies, que integren els règims amb els verbs, els adjectius i els adverbis amb els noms, i aquests alhora amb les formes verbals. El concepte fou recollit per August SCHLEICHER, *Die Sprachen Europas in systematischer Übersicht*, Bonn, 1850. També les llengües caucàsiques, les ugrofineses i l'eusquera presenten la integració de verb i règim.

12 Cf. Yuri D. APRESJAN, *La lingüística estructural soviética*, Madrid 1975 (= *Konceprij i mepodij lingvistikij strukturalnej*, Moscou 1960), pàg. 15.

13 Christian TOURATIER, "Accusatif et analyse en morphèmes", *BSL* 74, 1979, pàg. 43-92.

14 Cf. Thea SCHIPPAN, *Einführung in die Semasiologie*, Leipzig 1972, pàg. 26 seg., on discuteix les exigències grafemàtiques, fonològiques, morfològiques, sintàctiques i semàntiques per a la definició de la paraula.

que reflecteix la realitat de la llengua: les relacions sintàctiques ultrapassen la frontera de paraula, malgrat l'esforç de la sintaxi antiga per mantenir l'autonomia funcional de tota forma flexiva.¹⁵

L'oració no presenta, com la paraula, problemes de definició de caràcter intrínsec. Tots entenem per oració una unitat discursiva mínima, fonològicament autònoma, dotada d'una estructura sintàctica i d'un valor semàntic. No obstant això, la lingüística moderna viu d'esquena a aquest concepte, substituït pels de *sentence* i *Satz* en anglès i alemany, pel de *frase* a les diverses llengües romàniques i també a l'anglès, i a totes pel de *proposició*, que està manllevat de la lògica. Tot i amb això, actualment sembla inviable una anàlisi sintàctica fora del marc de l'oració.¹⁶ Però aquesta restricció no resol amb satisfacció un problema metodològic que trobarem sovint: és possible una sintaxi de la paraula, aliena alhora a qualsevol aspecte paradigmàtic i al marc oracional? Pensem en el valor de temps futur del verb εἶμι en àtic. Posem per cas que argumentem que es tracta solament d'una transformació semàntica. Però, i el valor temporal de formes de perfet? Quin paper hi juga l'oració? La conclusió sembla clara: com dèiem més amunt, la sintaxi tendeix a ocupar-se de les unitats superiors a la paraula, en especial l'oració, però les funcions sintàctiques no són reductibles al marc oracional.

Des d'un punt de vista merament propedèutic, en la sintaxi grega resta oberta la possibilitat de distingir entre una sintaxi de la paraula i una sintaxi de l'oració. Aquest plantejament no passa d'una estratagema metodològica molt discutible, perquè les funcions sintàctiques no s'han de concebre fora del discurs. Només en molt comptats problemes teòrics –la sintaxi del gènere, certs aspectes de la sintaxi casual– pot prescindir-se del marc oracional. Per tant, el concepte *sintaxi oracional* hauria d'abastar les qüestions inherents a la major part de funcions sintàctiques, en comptes d'estar reservat als temes relatius a la parataxi i la hipotaxi i als diferents tipus d'oracions subordinades.

15 Cf. Charles Ernest BAZELL, "On the neutralization of syntactic oppositions", in Eric P. Hamp & Fred Walter HOUSEHOLDER & Robert AUSTERLITZ (ed.), *Readings in Linguistics II*, Chicago 1966, 208-215 (= *TCLC* 5, 1949, 77-86), pàg. 214: *That syntactic relations cut across word-boundaries was therefore implicitly recognized in traditional grammar, though it coexisted with the incompatible view of the word as fundamental unit in the chain of discourse.*

16 Cf. P.H. MATTHEWS, *op. cit.*, pàg. 166-167: *La morfología se interesa por la estructura interna de las palabras y sus relaciones con otras palabras DENTRO DEL PARADIGMA. La sintaxis, por su parte, se interesa por las FUNCIONES EXTERNAS de las palabras DENTRO DE LA ORACION.* (Capitals de l'autor.) A dreta llei diu Kenneth L. MC KAY, "The use of the Ancient Greek Perfect down to the second century A.D.", *BICS* 12, 1965, 1-21, pàg. 5: *The most important principle in studying syntax is to subordinate all else to the study of context. An example which seems to be definitive in the half sentence quoted in a grammar book may prove to have quite a different value when seen in its context.*

2. Les parts del discurs.

La distinció de diferents tipus de paraules remunta si més no als sofistes, però són Plató i Aristòtil els primers a diferenciar ὄνομα i ῥήμα, i encara ambdues parts com a φωναὶ σημαντικά de les φωναὶ ἄσημοι, això és, l'article (que inclou el pronom) i els diversos nexes, σύνδεσμοι. De mica en mica, va avançar la distinció d'allò que es va anomenar parts del discurs, μέρη του λόγου. Una primera referència enunciativa de les parts del discurs, altrament dites, en termes més moderns, classes de paraules, la tenim al mateix Dionisi el Traci: τοῦ δὲ λόγου μέρη ἐστὶν ὀκτώ· ὄνομα, ῥήμα, μετοχή, ἄρθρον, ἀντωνυμία, πρόθεσις, ἐπίρρημα, σύνδεσμος· ἢ γὰρ προσηγορία ὡς εἶδος τῶ ὀνόματι ὑποβέβληται¹⁷. Tanmateix, trobem aquí una diversitat de criteris a l'hora de configurar el sistema de les classes de paraules: morfològics, sintàctics i semàntics. Però el criteri morfològic oposa classes flexives i de no-flexives amb escassa interrelació, mentre que adjectiu i adverb, morfològicament de molt diversa condició, sí que comparteixen nombroses funcions sintàctiques. El criteri sintàctic distingeix classes de modificadors exclusius (l'adverb, les conjuncions, les partícules), de modificadors parcials, modificables ells mateixos (l'adjectiu i el verb) i de no modificadors (substantiu, adjectiu i article). El criteri semàntic, en fi, comprèn les classes de la substància, la qualitat (adjectiu i part de l'adverb), la quantitat (numerals i certs adverbis) i la relació (preposició i conjunció), però admet que el verb expressa alhora qualitat i relació. Segons una altra classificació, tindriem entitats, processos, qualitats, maneres i relacions, és a dir, substantius, verbs, determinadors, adverbis i preposicions i/o conjuncions. Una altra possibilitat és la de conjuminar semàntica, morfologia i sintaxi, en aquest ordre, com fa Admoni.¹⁸ No obstant això, la teoria moderna sol distanciar-se molt de l'antiga, en l'autonomia de l'adjectiu enfront del nom, per eexemple.

En principi, una classe està definida per un classema o tret diferenciador comú a tots els termes de la classe i de caràcter semàntic.¹⁹ De fet, la lingüística moderna reconeix a tota classe de paraules un doble component, un de semàntic i un de sintàctic,²⁰ dels quals ja la glossemàtica afirmava la primacia del primer,²¹ tot i que mancava resoldre dos importants problemes: la distinció de les nocions sintàctica i semàntica –que discutirem en un altre

17 D.T. *Ars XI: Les parts del discurs són vuit: nom, verb, participi, article, pronom, preposició, adverb, conjunció: el vocatiu ha estat inclòs dins el nom com a variant.* Compareu amb Ramon LLULL, *Ars generalis ultima* X 88: *Octo sunt partes orationes, uidelicet nomen, pronomen, uerbum, participium, coniunctio, prepositio, aduerbium et interiectio.* Aquesta darrera substitueix l'article, probablement perquè el beat seguia una font llatina, que servava el nombre de les parts del discurs, però adaptant-les a l'estructura de la llengua pròpia.

18 Vladímir G. ADMONI, *Der deutsche Sprachbau*, Munic, 1970³ (= Moscou & Leningrad 1966), pàg. 62.

19 Eugenio COSERIU, *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*, Tübingen, 1970, pàg. 116.

20 Cf. Friedrich SLOTTY, *Probleme der Wortarten*, 1932, pàg. 329-330.

21 Cf. Viggo BRØNDAL, "L'autonomie de la syntaxe", *Essais de linguistique générale*, Copenhague, 1943, 134-140 (= *Journal de Psychologie* 30, 1933, pàg. 217-224).

epígraf– i la definició d’una funció sintàctica primària, pròpia de cada funció.²² A més a més, Kurylowicz ha arribat a distingir classes plenes (nom, adjectiu, verb i adverbi) i classes buides, aquestes darreres (article, pronom, numerals cardinals, preposició, conjunció i interjecció) desproveïdes de valor sintàctic.²³ S’ha apuntat també que la divisió en classes de paraules resulta innecessària, imprecisa i falsa, perquè no té cap utilitat teòrica ni pràctica, no situa cada paraula dins una sola classe i, en última instància, no forma classes amb una funció sintàctica o semàntica unívoca.²⁴ D’altra banda, els estudis tipològics semblen confirmar l’existència de llengües que no coneixen certes classes de paraules, com ara la preposició o l’adverbi, per la qual cosa aquesta categoria torna a aparèixer com una divisió molt artificialosa i subjecta en tot cas a moltes variacions. Només les classes del nom i el verb semblen gaudir d’un estatus diferent, que les fa imprescindibles a qualsevulla llengua.

A una llengua flexiva com és el grec, som del parer que, fins i tot si admetem la rellevància de la morfologia quant a la formació i caracterització d’un terme dins una classe concreta, ens trobem davant d’una categoria específica del nivell sintàctic, tal com llegim a Trifó d’Alexandria. Aquesta especificitat quedaria demostrada per dos fets. En primer lloc, la primacia dels aspectes funcionals sobre els morfològics: només la funció permet de reconèixer, per exemple, molts dels termes pertanyents a la classe de les partícules. Segonament, les possibilitats de transvasament d’una paraula d’una classe a una altra són proporcionals al ventall de relacions sintàctiques que aquesta paraula pot expressar; és per aquesta raó que preposicions, conjuncions i partícules, classes on dominen clarament les funcions sintàctiques, tenen un alt grau de permeabilitat, entre si o amb d’altres classes.²⁵

3. Els models de la descripció sintàctica.

A més del model de gramàtica descriptiva, fonamentada en el simple recull i classificació del més ampli corpus possible, existeixen altres opcions a l’hora d’acarar el problema de l’anàlisi sintàctica d’un text. Els inconvenients i les mancances²⁶ del mètode dit

22 Sobre la dificultat metodològica del concepte de funció, cf. Christian TOURATIER, “Comment définir les fonctions syntaxiques?”, *BSL* 72, 1977, pàg. 27-54.

23 Jerzy KURYLOWICZ, “Dérivation lexicale et dérivation syntaxique (contribution à la théorie des parties du discours)”, in Eric P. HAMP & F.W. HOUSEHOLDER & R. AUSTERLITZ (edd.), *op. cit.*, pàg. 42 seg. (= *BSL* 37, 1936, pàg. 79-92), pàg. 47-49.

24 Franz von KUTSCHERA, *Filosofia del lenguaje*, Madrid, 1979 (= *Sprachphilosophie*, Munic 1971), pàg. 39.

25 Vegeu sobre la qüestió Jordi REDONDO, “Reflexions sobre les classes de paraules en grec antic”, *Sintagma* 21, 2009, <http://www.raco.cat/index.php/Sintagma/article/view/225349/306660>.

26 L’anàlisi sintàctica tradicional, en primer lloc, presenta una forta dependència del mètode dels neogramàtics, que estava concebut per a la reconstrucció d’una llengua desconeguda, i que es basava en la comparació dels sistemes fonològic i morfològic. En segon terme, aquesta anàlisi sol menystenir l’explicació dels fenòmens registrats, perquè el seu model científic (cent per cent positivista) es limitava a l’organització del corpus de dades i, a tot estirar, a la indicació d’aquells trets menys freqüents. En tercer lloc, l’anàlisi tradicional prescindeix, tot i el seu origen en el comparativisme, del recurs continuat al contrast amb d’altres llengües, llevat

tradicional –i no sols en el pla pedagògic– aconsellen d’abandonar-lo en benefici d’eines metodològiques més adients. Trobem un bon exemple de les limitacions de la gramàtica descriptiva en la gran descompensació existent entre allò que Meier-Brügger anomena la *secció analítica* del manual de Schwyzer, dedicada a la discussió dels aspectes formals de cada funció sintàctica (pàg. 18-602); i la *secció sintètica*, aquella on s’aborda la qüestió de les regles per a la construcció de sintagmes i oracions (pp. 602-698).²⁷ Aquesta situació, dominada encara per una concepció morfològica de la sintaxi, ha canviat radicalment de 1950 ençà.²⁸ Intentarem donar una notícia breu de les orientacions més habituals entre els estudiosos actuals de la sintaxi del grec antic.

Els darrers seixanta anys de la ciència de la lingüística han estat en bona part dominats pels estudis de caire estructuralista, que tenen en la publicació de l’estudi de RUIPÉREZ sobre l’aspecte una fita de citació obligada.²⁹ Tota la teoria lingüística estructuralista descansa sobre el concepte d’oposició, que permet distingir tota mena de fenòmens. La permuta, o almenys la combinació, de dos elements en subratlla la identitat o la similaritat. Un desenvolupament ulterior del mètode estructural ha conduït a l’elaboració d’una proposta d’origen alemany, la *Dependenztheorie*, que al seu torn arranca de la *grammaire de la valence* de Tesnière.³⁰ Segons aquesta escola, d’acord amb el seu lexema, el verb condiona el nombre i el caràcter del seu règim –i encara si té o no subjecte gramatical. Aquesta és la gramàtica de la dependència, que ha conegut una important difusió al si de les llengües clàssiques.³¹

del cas del llatí i l’antic indi, per la qual cosa l’alumne es veu privat d’elements útils per a la reflexió. En quart lloc, es tracta d’un model gramatical que depèn de les llengües literàries, la major part de les quals són creacions artificials, caracteritzades pels arcaïsmes i poetismes i per innovacions alienes al sistema. En cinquè lloc, la subjecció de la sintaxi als aspectes morfològics induïa a explicar dins un mateix epígraf fenòmens de natura ben diversa. I, finalment, aquesta gramàtica en justifica les regles en els exemples registrats, però no basteix cap anàlisi teòrica, de forma que l’exemple fa la regla i viceversa, en un procés viciat des del principi.

27 Michael MEIER-BRÜGGER, *Griechische Sprachwissenschaft I. Bibliographie. Einleitung. Syntax*, Berlin & Nova York, 1992, pàg. 97.

28 Val la pena d’esmentar Marcel DELAUNOIS, “Perspectives de recherches en vue d’une nouvelle grammaire grecque”, *LEC 41*, 1971, 3-22; Joachim LATACZ, “Klassische Philologie und moderne Linguistik”, *Gymnasium 81*, 1974, pàg. 67-89; i Klaus STRUNK, “Zum Verhältnis von Wort und Satz in der Syntax des Lateinischen und Griechischen”, *Gymnasium 82*, 1975, pàg. 225-239.

29 Martín RUIPÉREZ, *Estructura del sistema de aspectos y tiempos del verbo griego antiguo. Análisis funcional sincrónico*, Salamanca, 1954 (Madrid, 1991). N’hi ha traducció francesa de Guy SERBAT, *Structure du système des aspects et des temps du verbe grec ancien. Analyse fonctionnelle synchronique*, Paris, 1982.

30 Cf. Louis TESNIÈRE, *Esquisse d’une syntaxe structurale*, Paris 1966² (=1953¹); i *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1965² (= 1959¹).

31 Cf. Heinz HAPP, *Grundfragen einer Dependenz-Grammatik des Lateinischen*, Göttingen 1976; Theo HERRLE, “Möglichkeiten einer Dependenz-Grammatik des Lateinischen”, *Gymnasium 83*, 1976, pàg. 35-58, i “Vorschläge für eine Dependenz-Grammatik des Griechischen”, *Gymnasium, Beiheft 8. Zur Anwendung der Dependenz-Grammatik auf den Latein- und Griechisch-Unterricht*, 1977, pàg. 125-149; G. SERBAT, “Sur l’application du modèle valencièl à la syntaxe latine”, *REL 56*, 1978, pàg. 90-114; Germano PROVERBIO (ed.), *La sfida linguistica. Lingue classiche e modelli grammaticali*, Torino, 1979; *Lingue classiche alla prova. Note storiche e teoriche per una didattica*, Bologna, 1981.

Un model ben diferent és el de la lingüística generativa, altrament dita transformacional. Com en diu Kurzovà, es tracta d'una anàlisi organitzada segons múltiples regles derivacionals,³² i que, contra la formulació canònica feta per Chomsky, no s'oposaria a la gramàtica tradicional pel caràcter finit o infinit del corpus textual: també el grec antic podria subministrar qualsevol tipus d'oració.³³ Les darreres versions de la lingüística generativa, més atentes a l'estudi dels aspectes formals de les llengües, admeten la pertinença de la morfosintaxi com a disciplina autònoma. Una altra novetat important consisteix en la importància acordada a la categoria del cas, recuperat molt recentment per a l'explicació sintàctica. Aquest mètode d'anàlisi sembla, tanmateix, de difícil aplicació a les llengües clàssiques, principalment pel caràcter literari de la major part de textos.³⁴ Però les dificultats fonamentals consisteixen, en primer lloc, en l'apriorisme de la gramàtica generativa i, després, en la rigorisme amb què s'apliquen les nocions bàsiques admeses.³⁵ Dins del marc de la sintaxi grega, per tant, s'ha arribat a formular una negació taxativa de la possibilitat d'una anàlisi oracional mitjançant el mètode generatiu.³⁶

La fredor del model generatiu ha conduït molts autors a denunciar-ne el cartesianisme i a suggerir, en canvi, un retorn a una gramàtica més atenta a explicar els fenòmens que a situar-los dins un sistema de regles derivacionals.³⁷ També ens és de gran interès l'exigència de fixar cada problema sintàctic dins del seu context històric, espacial, social i expressiu, en comptes d'inventar, com ho fa l'escola generativa, una entelèquia utòpica i acrònica, *el lèxic de la llengua*, del qual tot parlant disposaria no sabem en quines condicions exactes.³⁸ La manca de documentació al món antic de determinats nivells de llengua requeriria també una

32 Helena KURZOVÀ, "Transformational Grammar and Greek Syntax", *Eirene* 10, 1972, 21-52, pàg. 25: *The basis of the structural approach to language is the idea of a hierarchically ordered structural whole comprised of units of different levels linked together by relations of various type. Transformational Grammar, on the other hand, is conceived as a continual succession of derivations expressed by derivational rules, the hierarchy of the derived components being determined merely by their respective depth in the derivational sequence.* Per a una definició de la teoria generativa, cf. Noam CHOMSKY, "A transformational approach to Syntax", in Archibald A. HILL (ed.), *Texas Conferences on Problems of Linguistic Analysis of English* 3, Texas, 1962, pàg. 124-158.

33 H. KURZOVÀ, *op. cit.*, pàg. 24-25.

34 Cf. Urs EGLI, "Die Anwendbarkeit der generativen Grammatik auf das Altgriechische", *Fachtagung der indogermanischen Gesellschaft Bern*, 1973, pàg. 21-58.

35 Cf. Nicolas RUWET, *Introduction à la grammaire générative*, Paris 1968, pàg. 14: *La découverte de données qui ne cadrent pas avec une théorie existante n'a guère d'intérêt tant qu'elles n'aident pas à formuler une nouvelle théorie, plus générale, qui en rende compte.* Per a la validesa dels conceptes generals, uniformitzadors, cf. *ibid.*, pàg. 82.

36 Cf. Gunnar DE BOEL, *Goal accusative and object accusative in Homer. A contribution to the theory of transitivity*, Brussel 1988, pàg. 21: *Nominal constituents are introduced in the sentence on the basis of their compatibility with the verb (...). The verb is not just a constituent juxtaposed to other constituents in the sentence, but (...) the centre of the sentence, on which the other constituents depend. Transformational Generative Grammar is, therefore, by definition unsuitable to account for the relations that hold in a sentence.*

37 Cf. Robert P. STOCKWELL, *Fundamentos de teoría sintáctica*, Madrid 1980 (= *Foundations of syntactic theory*, Englewood Cliffs 1977), pàg. 11-13.

38 L'atenció als plans de l'espai, el temps, el nivell social i el registre expressiu ha estat remarcada per André MARTINET, "Para una lingüística de las lenguas", *Estudios de sintaxis funcional*, Madrid 1978, pàg. 9-44 (= "Pour une linguistique des langues", *Foundations of Language* 13, 1973, 339-369; *Studies in Functional Syntax*, Munic 1975), i Edward L. KEENAN, "On semantically based Grammar", *Lil* 3, 1972, pàg. 413-461.

consideració més acurada.³⁹

Els estudis de l'anomenada *sintaxi del text* han representat per al grec antic alguns avanços d'interès, sobre tot en el que fa referència al principi de cohesió textual.⁴⁰ Aquesta mena de reflexions té punts de contacte amb altres dues branques de la sintaxi moderna, la tipològica i les anàlisis comparatives etiquetades com a *cross-linguistic*.⁴¹ Tot i que no es tracta d'un model que permeta anàlisis sintàctiques generals, capaç de substituir altres mètodes, no hem de menystenir-lo.

Finalment, des dels anys vuitanta està afermant-se una mena d'anàlisi basada en l'estructuralisme, la de l'escola funcionalista, molt vinculada amb la pragmàtica i amb l'ensenyament de llengües estrangeres.⁴² Els principis bàsics han estat assenyalats per Dik,⁴³ i arranquen de la tagmèmica (escola estructuralista americana) de Pike, Becker i Platt.⁴⁴ La noció bàsica d'aquest model rau en la coordinació de dues o més paraules, sintagmes o oracions, que indicaria també la identitat de funcions. Dit en altres paraules, només són coordinables elements d'iguals funcions. Tanmateix, la coordinació asindètica, per exemple, planteja alguns problemes teòrics de difícil solució. Bona part de l'anàlisi funcionalista depèn de consideracions d'ordre semàntic, que en principi resulten de més difícil definició.⁴⁵

4. La sintaxi i les altres disciplines gramaticals.

Ja hem esmentat més amunt l'antiga divisió de la gramàtica en quatre disciplines, προσωδία, ἀναλογία, ἔτυμολογία i σύνταξις, i ens correspon ara de presentar quines són

39 Harm PINKSTER, *On Latin Adverbs*, Amsterdam 1972, pàg. 10, parla de fenòmens propis d'una gramaticalitat restringida, l'escassa productivitat dels quals es deuria al fet de pertànyer a una gramàtica oposada a l'estàndard. Ens trobaríem, doncs, dins del camp de la sintaxi aplicada a la sociolingüística.

40 S'adscriuen a aquest camp diversos treballs sobre l'ús dels modes verbals, els temps, els pronoms i les partícules.

41 Cal esmentar sobre això diversos articles d'H. KURZOVÀ, "Syntaktische Typologie und das Griechische", *ZAnt* 25, 1975, pàg. 62-68; "Die textsyntaktischen Regeln des Griechischen", *Eirene* 16, 1978, pàg. 51-57; i "Zum Typus des Altgriechischen", *LF* 108, 1985, pàg. 3-13.

42 Cf. Wilhelm SCHMIDT, *Grundfragen der deutschen Grammatik. Einführung in die funktionale Sprachlehre*, Berlín, 1965.

43 Simon C. DIK, *Coordination. Its Implication for the theory of general linguistics*, Amsterdam, 1968.

44 Kenneth Lee PIKE, *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*, Paris & Den Haag, 1967³; Alton L. BECKER, "Conjoining in a tagmemic grammar of English", *Georgetown Monographs on Language and Linguistics* 20, 1967, pàg. 109-121; John T. PLATT, *Grammatical meaning and grammatical form*, Amsterdam, 1971.

45 Emilio CRESPO, "Sintaxis de los elementos de relación en griego clásico", dins Francisco RODRÍGUEZ ADRADOS & Alfonso MARTÍNEZ DÍEZ (ed.), *Actas del IX Congreso Español de Estudios Clásicos II*, Madrid, 1997, 3-42, pàg. 9: *Las funciones semánticas no forman compartimentos homogéneos ni conjuntos disjuntos, sino un continuum. Las funciones son grupos de haces de relaciones semánticas, algunas prototípicas por compartir todos o muchos rasgos semánticos, y otras puramente marginales por compartir sólo algun(os) rasgo(s) semántico(s)*.

les seues relacions mútues i perquè no conformen una sola matèria d'estudi. Partirem sempre de la sintaxi, que constitueix el nostre objectiu.

La unitat de morfologia i sintaxi fou reconeguda al VIè Congrés Internacional de Lingüística, celebrat a París l'any 1948, i aquesta orientació ha gaudit d'un ampli reconeixement fins als nostres dies.⁴⁶ Tanmateix, i paral·lelament a la represa de l'atenció a la morfologia per part dels estudiosos de llengües diferents de l'anglès, hel·lenistes i llatínistes han tendit a separar ambdues disciplines. No es tracta només de l'existència d'una tradició escolar –que sí que integra, en el pla de l'aprenentatge, fonètica i morfologia–, sinó d'una exigència derivada del caràcter de la sintaxi grega i llatina⁴⁷. Els antics ja es referien a morfologia i sintaxi en termes d'una dicotomia forma/funció, que bona part de la lingüística moderna, de De Saussure ençà, ha recollit sense variacions⁴⁸. Però aquesta raó teòrica no és condició suficient per a oposar morfologia i sintaxi. Més gran és el pes d'un doble argument basat directament en el sistema del grec antic (i del llatí): si els defensors de la morfosintaxi al·ludeixen a la importància decisiva de les desinències casuals i els morfemes verbals (de tema, temps, veu, etc.) com a determinants de l'anàlisi sintàctica, cal recordar que moltes funcions no són expressades per cap morfema específic⁴⁹. És el cas, per exemple, de la veu i l'aspecte. Al mateix temps, moltes de les formes, desinencials o no, presenten en els textos, per raons diverses i sovint segons una evolució que pertany al domini de la història de la llengua, funcions diferents de les esperades. Per consegüent, cal dissociar l'estudi de formes i funcions, que no sempre coincideixen, fins i tot quan trobem cadascuna ben representada a una mateixa paraula. Res no ens diu, per exemple, que πίπτω representa una funció diatètica passiva⁵⁰ i que, en canvi, ἡδυνήθη no l'expressa pas⁵¹.

Molt més complexa encara és la relació entre sintaxi i semàntica, en primer terme perquè afecta de ple zones del llenguatge inassequibles a l'anàlisi, i que pertanyen igualment al sistema com a tal i als parlants. En principi, si s'admet l'existència d'un sistema lingüístic

46 No obstant aquest fet, cal reconèixer que la separació de morfologia i sintaxi depèn en gran mesura de l'escola lingüística que faça al cas.

47 Cf. Luis MICHELENA, "Gramática generativa y lingüística histórica", *RSEL* 1, 1971, 211-233, esp. pàg. 225-226, sobre la necessitat de conèixer prou àmpliament els aspectes morfològics abans d'entrar en qüestions sintàctiques d'una certa complexitat.

48 Cf. Antonio LLORENTE MALDONADO DE GUEVARA, "Morfología y Sintaxis. El problema de la división de la gramática", *Teoría de la lengua e historia de la lingüística*, Madrid, 1967, pàg. 238: *La forma y la función o significación gramatical son los dos componentes del aspecto gramatical del lenguaje y de los signos lingüísticos*. L'obra de Llorente s'adscriu al corrent inspirat en la glossemàtica de Hjelmslev i la seua escola.

49 Hem d'admetre, tot i que en el grec antic la seua importància és escassa, el caràcter morfosintàctic de l'ordre de paraules, en el sentit que resulta pertinent, d'acord amb les seqüències habituals en la llengua en qüestió, en la jerarquització de les funcions sintàctiques al si de cada oració i sobretot als períodes plurioracionals. Es així com l'ordre de paraules esdevé un morfema suprasedgmental. Vegeu al respecte Zelig S. HARRIS, *Methods in Structural Linguistics*, Chicago, 1951.

50 Cf. Hom. *Il.* I 242 εὔτ' ἄν πολλοὶ ὑφ' Ἐκτορος ἀνδροφόνιοι θηήσκοντες πίπτωσι.

51 Cf. Th. *IV* 129, 4 (...) καὶ τραυματιζόμενος ὑπ' αὐτῶν οὐκ ἡδυνήθη βιάσασθαι.

universal, comú a tot el llenguatge humà, pot arribar-se a plantejar la correspondència de les funcions sintàctiques amb les semàntiques. Així ho fa l'anomenada gramàtica del cas, desenvolupada per Fillmore dins el marc teòric del generativisme.⁵² Segons la seua proposta, el cas té una plasmació virtual en el nivell morfològic o en el sintàctic, però en realitat s'inscriu dins l'esfera semàntica del llenguatge. D'aquí prové la teoria *chomskiana* del règim i el lligam⁵³. Val a dir que aquesta anàlisi contradiu absolutament l'antiga visió romàntica de la identitat de cada llengua, equivalent a la independència de la nació que la parla, i que expressa una visió del món (*Weltanschauung* en la formulació de l'època) pròpia també d'aquella cultura nacional. Aquesta equivalència de llengua, cultura i nació, molt present encara en la formació dels neogramàtics, subjau en bona part de la producció gramatical dels hel·lenistes i llatinistes, sense que puguem dir-ne que ha estat una influència positiva.

En tot cas, la gramàtica grega fa una lectura més aviat restrictiva de la interrelació de sintaxi i semàntica. Hom reconeix en totes dues, certament, la mateixa importància teòrica⁵⁴, però tot seguit es recorda que la semàntica es subordina a la sintaxi⁵⁵, de la mateixa manera que es negarà la distinció universal entre ambdues⁵⁶. Però el gran retret consisteix –a dreta llei, en realitat– a denunciar el caire escolar que adopten la major part d'estudis basats en categories semàntiques mal definides, com són les que el model generatiu reconstrueix a l'anomenada *estructura profunda*⁵⁷. La superficialitat paradoxal d'aquesta mena d'anàlisi xoca frontalment amb les necessitats derivades de l'estudi de llengües com les clàssiques, que per definició impliquen la traducció de textos literaris de gran complexitat gramatical, tant morfològica com sintàctica. Fins i tot, si prescindíem de les especials característiques de sistemes sintàctics com el grec o el llatí, hel·lenistes i llatinistes subratllen les dificultats inherents a l'anàlisi semàntica de textos literaris⁵⁸.

Des d'un punt de vista menys teòric, cal reconèixer que la identificació d'una classe de paraules es fa molt sovint gràcies a procediments de caire sintàctic i no semàntic⁵⁹. D'altra banda, la reducció d'una oració al nivell semàntic es fa difícil sense el concurs de la sintaxi⁶⁰.

52 Charles FILLMORE, "The Case for Case", in Emmon BACH & Robert T. HARMS (ed.), *Universals in Linguistic Theory*, Nova York, 1968, pàg. 1-88.

53 Noam CHOMSKY, *Lectures on Government and Binding*, Dordrecht, 1981. Vegeu també Nicolas RUWET, *Introduction à la grammaire générative*, Paris, 1968.

54 F. RODRÍGUEZ ADRADOS, "Reflexiones sobre semántica, sintaxis y estructura profunda", *RSEL* 6, 1976, 1-25, pàg. 1.

55 F. RODRÍGUEZ ADRADOS, "Reflexiones...", pàg. 3.

56 F. RODRÍGUEZ ADRADOS, "Reflexiones...", pàg. 15-16.

57 F. RODRÍGUEZ ADRADOS, "Reflexiones...", pàg. 4.

58 Eulalia RODÓN, "Función semántica y nivel lingüístico", *RSEL* 1, 1971, 391-401, pàg. 394.

59 F. RODRÍGUEZ ADRADOS, "Subclases de palabras, campos semánticos y acepciones", *RSEL* 1, 1971, 335-354 (*Estudios de Semántica y Sintaxis*, Barcelona 1975, 177-196), pàg. 336-337.

60 Cf. Carlos GARCÍA GUAL, "Análisis sintáctico y categorías semánticas", *Em* 34, 1966, 287-294, pàg. 294; F. RODRÍGUEZ ADRADOS, "Reflexiones...", pàg. 1. Justament al contrari, l'anàlisi semàntica sovint esdevé del tot irrellevant per a l'anàlisi sintàctica, cf. F. RODRÍGUEZ ADRADOS, "Subclases..." pàg. 353.

Una altra objecció a la viabilitat d'una anàlisi semanticosintàctica es refereix a la rellevància del context per a la identificació del valor de moltes paraules ⁶¹. Per tant, la tasca de destriar tot dos àmbits esdevé una empresa d'èxit molt dubtós. Més encara si neguem, com dèiem abans, l'existència d'uns criteris semàntics universals, substituïts en cada llengua pels seus propis referents ⁶².

També la sintaxi i la fonologia comparteixen diversos camps d'actuació. Això es deu al caràcter de prosodemes suprasedgmentals que presenten els trets fonètics de l'entonació i l'accent. Aquest aspecte guarda una forta relació amb el problema de l'estudi de l'ordre de paraules.

Finalment, caldria ressenyar les relacions entre la sintaxi i l'estilística, que alguns tractadistes semblen confondre ⁶³, però que es poden distingir amb claredat ⁶⁴. Des d'un punt de vista estrictament gramatical, s'ha d'acceptar que bona part de recursos estilístics es basen en determinats usos sintàctics: per exemple, l'ordre de paraules es troba a l'origen de l'anàfora, l'epístrofe, el quiasme, l'antítesi, l'homeotèleton, l'hipèrbaton, les clàusules rítmiques, etc. També l'ús de les partícules, de la parataxi, l'asíndeton i la coordinació, dels modes, el temps, les persones i les veus, de les perífrasis, etc., proporcionen al text un valor estilístic concret. Ara bé, no hem d'oblidar, en un pla més ampli, que aquests usos sintàctics es deuen a necessitats expressives que tenen en l'estil el seu epifenomen lingüístic. Sintaxi i estil guarden, doncs, una relació complexa i constant, però que tanmateix convé de separar segons que ens atinguem a l'una o a l'altra.

61 Eulalia RODÓN, *op. cit.*, pàg. 400.

62 Així ho fan F. RODRÍGUEZ ADRADOS, "Reflexiones...", pàg. 15-16; E. RODÓN, *op. cit.*, pàg. 397-399.

63 Així, per exemple, Eduard SCHWYZER i Anton DEBRUNNER titulen el segon volum de la seua *Griechische Grammatik* amb un expressiu *Syntax und Stylistik*.

64 Cf. Jean CARRIÈRE, "Avant-Propos", *Stylistique Grecque. L'usage de la prose attique*, Paris 1967⁹, pàg. 1-2.

Tema 2. *L'oració simple. El predicat verbal.*

1. *L'oració simple.*

El principi bàsic de qualsevol estudi sintàctic és el de l'adaptació, de forma que els significats i les funcions de les paraules han d'adequar-se a la seua situació dins l'oració, concebuda com a espai principal de les relacions sintagmàtiques. Les paraules per si soles no donen explicació de la sintaxi oracional, com ja asseverava Plató en el *Sofista* en tractar de substantius i verbs.⁶⁵ Començarem, doncs, per la definició de l'oració simple.

La gramàtica antiga ha definit l'oració com la unió d'un subjecte i un predicat, segons allò que estableixen Plató en el *Cràtil* i Aristòtil en el *De interpretatione*, per bé que entre tots dos pensadors sorgeix una divergència ben important; mentre que Plató creu impossible la formulació d'oracions exemptes de subjecte, Aristòtil es limita a certificar la necessitat de la presència del predicat.⁶⁶ Res no obsta, això sí, perquè reconeguem tant la possibilitat d'una pluralitat de nuclis de l'oració (tant de subjectes com de verbs, el que dóna origen a oracions pluriverbals o compostes), com la de l'ampliació d'una oració mitjançant determinacions del nucli nominal i complementacions del nucli verbal. És així com la gramàtica antiga estudia la coordinació, la subordinació i la parataxi, els règims, la concordança, els predicats nominals, etc. Subsistia, tanmateix, la qüestió de la jerarquia dins les relacions oracionals entre subjecte i predicat. La impossibilitat d'una anàlisi que arribés a superar aquest obstacle va conduir els gramàtics de l'època hel·lenística a una solució de compromís, per la via de les definicions lògiques, no pas estrictament lingüístiques, de l'oració. Així, Dionisi el Traci la defineix com a una unitat de sentit: λόγος δέ ἐστι πεζῆς λέξεως σύνθεσις διάνοιαν αὐτοτελή δηλοῦσα,⁶⁷ i Priscià no fa altra cosa sinó traslladar al llatí tant la metodologia com la definició.⁶⁸ La tradició occidental ha continuat en la mateixa línia, com ho assevera, per exemple, la gramàtica de Port-Royal.⁶⁹

La lingüística moderna ha procedit a l'estudi de l'oració des de perspectives molt diverses, incloent-hi les psicològiques i retòriques, entre d'altres, bo i començant per oposar-la

65 Pl. *Soph.* 262 Οὐκοῦν ἐξ ὀνομάτων μὲν μόνων συνεχῶς λεγομένων οὐκ ἔστι ποτὲ λόγος, οὐδ' αὖ ῥημάτων χωρὶς ὀνομάτων λεχθέντων etc. (*Per consegüent, en cap cas no és possible una oració mitjançant substantius pronunciats sols dins la seqüència, ni tampoc, a la inversa, mitjançant verbs pronunciats sense el concurs de substantius.*)

66 Pl. *Soph.* 262 e: λέξω τοίνυν σοι λόγον συνθεῖς πρᾶγμα πράξεις δι' ὀνόματος καὶ ῥήματος. Arist. *De int.* 19 b ἔσται πᾶσα κατάφασις ἢ ἐξ ὀνόματος καὶ ῥήματος ἢ ἐξ ἀορίστου ὀνόματος καὶ ῥήματος. ἄνευ δὲ ῥήματος οὐδεμία κατάφασις οὐδ' ἀπόφασις.

67 D.T., *Ars* 11, 1-2.

68 Prisc., *Institutiones grammaticae* II 15: *oratio est ordinatio dictionum congrua, sententiam perfectam demonstrans.* Diom. –ed. Keil, pàg. 300-: *oratio est structura uerborum compositio exitu ad clausulam terminata.*

69 Antoine LANCELOT & Claude ARNAULD, *Grammaire générale et raisonnée*, Paris, 1660, defineixen l'oració com a l'expressió oral d'un judici.

a la paraula. En termes molt genèrics, l'oració pertany, segons que explica De Saussure, al pla de la parla, per la qual cosa cal situar-la al nivell sintagmàtic,⁷⁰ mentre que la paraula pertany a la norma.⁷¹ Resulten abundoses les definicions que remunten als gramàtics grecs, bé a Plató i Aristòtil, bé a Dionisi el Traci.⁷² D'una manera ben semblant, per a Bloomfield, l'oració és tota aquella forma lingüística independent no inclosa per cap construcció gramatical dins una forma lingüística més ampla.⁷³ Ara bé, quan s'ha provat de buscar una definició més concreta, el problema de la relació entre subjecte i predicat ha aflorat de bell nou. Així, Martinet no fa sinó repetir l'estat de coses de la teoria aristotèlica, en afirmar la necessitat de la presència del verb.⁷⁴

Un cas especial ens el presenten, tant en les llengües clàssiques com en les modernes, les oracions impersonals, és a dir, aquelles que aparentment no tenen subjecte. La gramàtica antiga resolva tots aquest casos acudint a la figura retòrica de l'el·lipsi, tant si es tractava dels anomenats verbs meteorològics, com dels verbs que expressen necessitat, possibilitat o conveniència, etc.⁷⁵ Una solució per a aquesta aporia proposa la distinció, formulada per Alarcos, entre el subjecte gramatical, que seria obligatori i universal, i el subjecte lèxic, present només allà on el parlant el cregués necessari o escaient.⁷⁶ Una terminologia molt semblant és la de Kuroda, el qual parla de judicis tètics i categòrics: els tètics no farien sinó constatar una sola mena de realitat o sensació, però sense fer-hi la més mínima especificació, i

70 Ferdinand DE SAUSSURE, *Curso de lingüística general*, vol. 2.

71 Elvira GANGUTIA ELÍCEGUI, "Comienzos del análisis en unidades lingüísticas: la palabra", *RSEL* 5, 1975, 433-450.

72 Vegem-ne un parell d'exemples: la gramàtica generativa defineix l'oració com la unió estructural d'un sintagma nominal, SN, amb un sintagma verbal, SV. Sobre la definició de Dionisi el Traci es forja la següent de Karl BÜHLER, *Sprachtheorie: die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena 1934, pàg. 364-365: "(...) l'oració és una unitat lingüística funcional, simple, independent i completa (...), tota unitat de sentit del discurs humà."

73 Leonard BLOOMFIELD, *The Language*, Nova York, 1933 (*El lenguaje*, Lima, 1964), 8.7: *Each sentence is an independent linguistic form, not included by virtue of any grammatical construction in any larger linguistic form.*

74 André MARTINET, *Estudios de sintaxis funcional*, Madrid, 1987, pàg. 308: *La oposición verbo-nominal, en las lenguas en que han sido creadas estas nociones de verbos y de nombres, se basa en una especialización de ciertas unidades léxicas llamadas 'verbales' para las funciones predicativas, pero no implica necesariamente que las formas llamadas 'nominales' estén excluidas de esta función. La utilización que hacemos aquí de formas nominales para presentar predicados de existencia no implica, por tanto, que la lengua examinada ignore la distinción entre verbo y nombre.*

75 Es tracta dels anomenats verbs meteorològics, com ara βίει, άστράπτει, χιονίζει, dels d'obligació i possibilitat, com ara δει, έξεστιν, πρέπει, χρή, etc., i d'altres nínxols semàntics que per diverses raons no exigeixen l'expressió del subjecte.

76 Emilio ALARCOS, *Gramática de la lengua española*, Madrid, 1994, § 312. Vegeu també Salvador GUTIÉRREZ, "¿Es necesario el concepto 'oración'?", *RSEL* 14, 1984, 245-270, pàg. 266. Vegem-ne com a exemple el passatge següent, on l'autor no especifica el subjecte de l'oració, que és indeterminat i impossible, de fet, d'identificar amb persones concretes: Th. IV 130, 2 καί τῆ ἐπιγιγνομένη ἡμέρα Νικίας μὲν τῶ ἡμίσει τοῦ στρατοῦ προῶ ἅμα ἐς τὰ μεθόρια τῶν Σκιωναίων τὴν γῆν ἐδήου, Νικόστρατος δὲ τοῖς λοιποῖς κατὰ τὰς ἄνω πύλας, ἧ ἐπὶ Ποτειδαίας ἔρχονται, προσεκάθητο τῆ πόλει. El mateix principi d'economia lingüística s'aplica a subjectes no personals, cf. Hom. II. XXII 319 αἰχμῆς ἀπέλαμπε εὐήκεος. D'altres vegades, tot i conèixer el subjecte real de l'oració, l'autor l'omet, cf. Th. I 109, 3 ὡς δὲ αὐτῶ οὐ προухῶρει (sc. τὰ χρήματα) καί τὰ χρήματα ἄλλως ἀνηλοῦτο κτλ.

estructuralment estarien compostos per un sol element.⁷⁷ Tanmateix, l'anàlisi de la naturalesa lògica de l'oració no sembla suficient per a una explicació satisfactòria de les construccions impersonals. Creiem més encertada una metodologia que atenga específicament l'estudi del subjecte oracional.⁷⁸

Durant molt de temps, s'ha cregut que la distinció entre substància i acció, nom i verb, era manifesta i clara a partir de Plató. Més recentment, però, s'ha tendit a matisar molt aquesta qüestió.⁷⁹ Tot i això, si acceptem des d'un punt de vista lògic que en l'oració intervenen un tema i un rema, en els termes habituals a la pragmàtica, la manca del primer representa una molt notable anomalia. En canvi, Rosén accepta per a l'indoeuropeu, ja en una fase molt antiga, l'existència d'oracions averbals, que es distingirien de les verbals pel seu caire universal i intemporal.⁸⁰

Sobretot per l'estudi de determinades llengües eslaves, la sintaxi generativa admet l'existència d'estructures oracionals impersonals.⁸¹ L'exemple del rus és prou il·lustratiu, ja que s'hi reconeixen fins a quatre tipus de construccions impersonals: les oracions intransitives o passives amb datiu, o que tenen com a subjecte un partitiu en oració negativa;⁸² les oracions transitives el règim de les quals és una persona; les oracions transitives on s'expressa la noció de beneficiari; i les oracions de *verb metereològic*. Amb excepció d'aquest últim cas, la noció de beneficiari o, en el seu defecte, la d'agent subjau a tots aquests casos, el que demostra com, des d'un punt de vista lògic, no n'hi ha un autèntic buit del subjecte.

77 Sige-Yuki KURODA, "The categorical and the thetical judgment", *Foundations of Language* 9, 1972, 153-185 ("Le jugement catégorique et le jugement thélique: exemples tirés de la grammaire japonnaise", *Langages* 30, 1973, 81-110). El concepte de judici tètic prové de la filosofia, l'autor del qual és Franz C. BRENTANO, *Psychologie von empirischen Standpunkt*, Leipzig, 1874. Per a tractaments recents d'aquesta perspectiva, orientada per una interpretació semàntica, vegeu Hans-Jürgen SASSE, "The thetic/categorical distinction revisited", *Linguistics* 25, 1987, 511-580; William LADUSAW, "Thetic and Categorical, Stage and Individual, Weak and Strong", in Mandy HARVEY & Lynn SANTELMANN (ed.), *Proceedings from Semantics and Linguistic Theory IV*, Cornell UP, 1994, 220-229.

78 Cf. Edward L. KEENAN, "Towards a universal Definition of 'Subject'", in Charles N. LI (ed.), *Subject and Topic*, Nova York, 1976, 303-333.

79 Cf. E. GANGUTIA, *op. cit.*, pàg. 342: *A mi entender, ῥήματα es para Platón todo lo que no es ὀνόματα: adjetivos, pronombres, verbos, en una serie indiferenciada todavía. (...) Puede pensarse que ῥήματα es una unidad combinatoria de unidades de significado en la que intervienen ὀνόματα.*

80 Haiim B. ROSÉN, "Sur quelques types de prédication en indo-européen ancien", *Etrennes M. Lejeune*, París, 1978, 217-222, especialment la pàgina 218. Sobre l'oració simple hem d'esmentar l'antic treball de Karl BRUGMANN, *Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen*, Berlin & Leipzig, 1925.

81 Helena KURZOVÀ, "Transformational Grammar and Greek Syntax", *Eirene* 10, 1972, 21-52, pàg. 28. De fet, la construcció impersonal és força abundosa a les llengües eslaves, cf. pol. *chodziło o pieni^adze*, és qüestió de diners. Vegeu sobre això Ferdinand LIEWEHR, "Zur sogenannten unpersönlichen Ausdrucksweise im Slavischen", *ZfSlawistik* 3, 1958, 197-208. Oracions impersonals, tanmateix, es registren en totes les llengües europees, inclòs el basc.

82 José S. LASSO DE LA VEGA, *Sintaxis griega I*, Madrid, 1968, pàg. 431, a propòsit d'Hom. *II*. XIII 191. Per a exemples d'època clàssica, vegeu Hdt. III 102, 2; Ar. *Vesp.* 352; X. *HG VI* 2, 20.

2. *Predicació, atribut i aposició.*

La predicació és definida com a un universal lingüístic, que en les llengües indoeuropees històriques presenta un doble nucli, segons que ens referim al sintagma nominal o al sintagma verbal. La parcial unitat morfològica nominal-verbal, reconstruïble en virtut de nombroses dades per a l'indoeuropeu comú, no sembla haver estat mai acompanyada per una unitat de caràcter sintàctic. La sintaxi contemporània accepta com a tipus de predicacions una sèrie de circumstàncies (substància, qualitat, mode, temps, lloc, etc.) que coincideixen amb les categories aristotèliques de l'ésser.

La gramàtica tradicional entén per predicat tot allò que referisca al subjecte oracional –no necessàriament identificable amb l'agent real del procés verbal en qüestió. En les llengües flexives, això implica una relació de concordança de gènere i cas –si s'escau– i nombre. Tanmateix, en la gramàtica moderna s'utilitza el terme *predicat* per designar el verb. Per altra banda, el predicatiu és una classe de determinació d'un substantiu, amb el qual guarda la relació de concordança. L'ambigüïtat funcional el fa un complement molt làbil, que sembla solapar-se amb d'altres categories. Sembla oportú de limitar-ne l'aparició a uns verbs concrets, els estimatius, els apel·latius i els electius en veu activa. Martinet defineix el predicatiu com a un sintagma equivalent a una oració, per tal com proporciona una informació completa. Ara bé, la gramàtica moderna també pot dir predicatiu del sintagma verbal.

La gramàtica tradicional defineix l'atribut com aquell element nominal mancat de sentit si no se l'analitza unit al substantiu que qualifica o determina, i amb el qual concerta. La teoria tradicional veu l'atribut com un predicat degradat,⁸³ l'abast funcional del qual no podria arribar a modificar de debò el sentit del substantiu a què refereix, sinó tan sols a limitar-lo. En canvi, en la gramàtica moderna per atribut entenem qualsevulla determinació, inclosos, per exemple, els genitius, els adverbis, els sintagmes preposicionals o les oracions de relatiu. Un tipus especial d'atribut, immediat al subjecte, és el de l'aposició, des del punt de vista sintàctic encara més mancada d'autonomia que l'atribut en si.

3. *L'oració nominal pura.*

L'estudi de l'oració nominal, també definida com a oració nominal pura, traducció de l'alemany *reine Nominalsatz*, d'ací endavant ONP, ha estat dificultat per dos problemes de mètode que impedié de reconèixer l'autonomia d'aquesta construcció sintàctica. En primer lloc, la gramàtica aristotèlica identifica, des d'una perspectiva lògica, les construccions

83 Hermann PAUL, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Tübingen, 1960⁶, pàg. 140.

nominals i les verbals, segons que tinguen com a nucli un nom o un verb.⁸⁴ També els autors de la *Grammaire générale et raisonnée* identificaven les oracions nominals i verbals, anàlisi que heretaran al seu torn els neogramàtics.⁸⁵ Des d'aquest punt de vista, tan sols quedaria l'estudi estilístic de l'oració nominal pura, un cop negada tota particularitat en el pla funcional. Segonament, la distinció entre la ONP i l'el·lipsi, qüestió que abordarem en l'epígraf següent, ha fet confondre ambdues construccions, tant en la gramàtica antiga com en els primers estudis moderns.⁸⁶

Per un procediment metodològic que creiem incorrecte, però almenys centrat ja en una anàlisi més pròpiament sintàctica de la qüestió, s'ha tendit a veure en l'oració nominal pura la resta d'un estadi arcaic dins l'evolució de les llengües indoeuropees. El fet que la ONP sigui regular en el rus modern va induir també a veure-hi un arcaisme de l'eslau, que hauria mantingut una situació propera a la que trobem en la llengua homèrica o en els *Vedes*. Així, Delbrück explica les oracions nominals pures, ras i curt, com a construccions anteriors a la constitució d'un verb copulatiu,⁸⁷ i Jacobi proposava que els compostos *bahuvrihi* s'haurien originat a partir d'oracions nominals pures, tot situant aquestes en els inicis del desenvolupament de la sintaxi indoeuropea.⁸⁸ Igualment, Lasso en parla en termes de *primitivisme* gramatical, dins una formulació que sembla barrejar la sintaxi amb l'antropologia.⁸⁹ L'error en què al nostre parer incorre aquest plantejament és el de concebre l'oració nominal pura com una construcció incompatible amb l'existència d'un sistema verbal mínimament desenvolupat. Devem precisament a Brugmann una resposta a aquesta consideració *evolucionista*, en haver estat el primer a observar que una isoglossa grecoiraniana (una més, dins l'esquema brugmannià) indica que les oracions copulatives nominals devien haver estat una construcció habitual en l'indoeuropeu comú.⁹⁰

84 Arist. *Met.* 4, 7 οὐδὲν γὰρ διαφέρει τὸ ἄνθρωπος ὑγιαίνων ἐστὶν ἢ τὸ ἄνθρωπος ὑγιαίνει ἢ τὸ βαδίζων ἐστὶν ἢ τέμνων τοῦ ἄνθρωπος βαδίζει ἢ τέμνει.

85 Cf. Gottfried HERMANN, *De emendanda ratione Graecae grammaticae*, Leipzig 1801, a propòsit de construccions verbals com ara *sol oritur, uiuo*, equivalents des del punt de vista semàntic a les construccions nominals *sol oriens est, ego uiuens sum* (prenem la citació de Berthold DELBRÜCK, *Vergleichende Syntax der Indogermanischen Sprachen I*, Estrasburg, 1893, pàg. 27-28).

86 Val com a exemple el de W. WILKE, *De ellypsi copulae uerbi εἴvai in fabulis Euripideis*, Breslau, 1877.

87 Berthold DELBRÜCK, *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen* (= Karl BRUGMANN & Berthold DELBRÜCK, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen V*), III, Estrasburg, 1900, pàg. 117 ss.

88 Hermann JACOBI, *Compositum und Nebensatz*, Bonn, 1900, pàg. 24.

89 José S. LASSO DE LA VEGA, *La oración nominal en Homero*, Madrid, 1955, pàg. 21: *La oración nominal pura (...) responde (entiéndase bien, lo que es heredado, no procedimiento estilístico) a una manera quizá menos 'lógica' de expresión, pero más primitiva, a un tipo de frase del que se halla ausente toda base o característica verbal.*

90 K. BRUGMANN, *op. cit.*, pàg. 121: *Danach wäre der Typus ohne Verbum älter als der Typus mit Kopula, und man hätte in den kopulalosen Sätzen Angehörige dieses älteren Typus zu erblicken, mithin eine Ellipse der Kopula überhaupt nicht anzunehmen. Ich stimme sieser Ansicht zu, nehme aber dabei an, dass in der letzten Periode der Ursprache die Sätze mit rein nominalem Prädikat auf ein verhältnismässig enges Gebiet beschränkt waren. Dieser Zustand ist in die Einzelsprachen überliefert, und dort im Laufe der Geschichte weiterer Umwandlung unterworfen gewesen.* El domini a què es refereix Delbrück comprèn els grups indoiraniana,

L'atenció a l'oració nominal pura com a construcció sintàctica té un segon punt d'inflexió en un estudi d'Antoine Meillet, publicat el 1908, i que concorda en l'essencial amb les observacions de Brugmann i Delbrück.⁹¹ Ara bé, a diferència d'aquests autors, el gran comparatista francès estableix el caràcter anòmal de la ONP en la major part de llengües indoeuropees,⁹² mentre qualifica d'innovació l'ús regular que en fa el rus modern, a diferència d'altres llengües eslaves.⁹³ En l'indoeuropeu comú, la ONP només hauria estat habitual dins uns esquemes dominats per determinades condicions sintàctiques o semàntiques: la ONP hauria estat utilitzada per a l'expressió de γνωμαί, amb adjectius de gènere neutre, amb substantius que expressen necessitat o possibilitat, amb adjectius verbals tant de possibilitat com d'obligació, i en oracions negatives.⁹⁴ Aquesta formulació de Meillet ha esdevingut canònica, amb lleus modificacions, degudes a Guiraud, Mawet i Lasso,⁹⁵ que no han afegit cap orientació sintàctica nova.

L'estudi de Benveniste constitueix una tercera fita, que destaca per la interpretació de l'oració nominal pura en termes pragmàtics –retòrics, si se'n vol dir–, en establir-ne el principi funcional en el caire donat a la informació facilitada. Segons Benveniste, la manca del verb faria de la ONP un mitjà d'expressió de conceptes i judicis de caràcter universal; altrament dit, el verb és en si finit, en estar lligat a la noció de procés i alhora a la de temps, per bé que aquesta darrera no n'és exclusiva.⁹⁶ Per aquesta raó, la ONP resultaria més apta per al discurs, i l'oració verbal per a la narració.⁹⁷

La lingüística moderna ha afegit nous elements de debat a propòsit de la ONP. Kurzová, d'acord amb el model de la sintaxi generativa, explica aquesta construcció com la constituïda per dos elements nominals.⁹⁸ També mereix atenció l'observació de Lühr, en qüestionar la necessitat d'un verb en mode personal com a nucli oracional.⁹⁹

eslau i grec.

91 Antoine MEILLET, “La phrase nominale en indo-européen”, *MSL* 14, 1906-1908, 1-26, pàg. 14: *Dans l'ensemble, le grec et l'indo-iranien s'accordent à présenter la phrase nominale pure comme une construction normale et librement employée là où le verbe devrait être à la 3e. personne du présent de l'indicatif, ou, d'une manière générale, au présent de l'indicatif si la personne est suffisamment indiquée sans l'intervention d'une forme verbale; cet usage doit donc passer pour indo-européen etc.*

92 A. MEILLET, *op. cit.*, pàg. 15.

93 A. MEILLET, *op. cit.*, *ibid.*

94 A. MEILLET, *op. cit.*, pàg. 15-20.

95 Charles GUIRAUD, *La phrase nominale, d'Homère à Euripide*, Paris 1962; Francine MAWET, “Un problème controversé: la phrase nominale”, *AC* 40, 1972, 440-454; J. S. LASSO DE LA VEGA “Sobre la oración nominal en ático”, *Em* 20, 1952, 308-336, i *La oración nominal en Homero*, Madrid, 1955.

96 Émile BENVENISTE, “La phrase nominale”, *BSL* 46, 1950, 19-36, especialment la pàgina 22. Aquesta teoria és represa per J. S. Lasso de la Vega, *La oración nominal en Homero*, pàg. 26.

97 É. BENVENISTE, *op. cit.*, pàg. 32.

98 H. KURZOVÁ, *op. cit.*, *ibid.*

99 Rosemarie LÜHR, “Der Finitheits-Faktor als sprachtypologischer Parameter”, *HS* III, 1998, 347-

368.

4. L'oració el·líptica.

L'el·lipsi ha estat considerada per molts estudiosos de la gramàtica grega més com un simple recurs estilístic que no com la construcció oracional que és ¹⁰⁰. Kurzovà recull la tendència en les construccions el·líptiques com una de les característiques de la sintaxi del grec antic,¹⁰¹ per bé que aquí caldria remarcar el caire de textos a què ens referim, atesa la gran diferència d'ordre sociolingüístic entre l'èpica, la comèdia o la historiografia, posem per cas, en consonància amb l'aportació de Benveniste. La pròpia Kurzovà distingeix fins a tres tipus d'el·lipsi, segons que resulti elidit el subjecte, el règim o qualsevol altre complementador.¹⁰² Té raó també l'estudiosa txeca en atribuir gran part de la importància de l'el·lipsi a la sintaxi grega a la relativa llibertat del verb quant a l'ordre de paraules.¹⁰³

Per a la distinció entre l'el·lipsi i l'oració nominal pura, hem de recórrer necessàriament al context sintàctic: així com la ONP es configura com una construcció autònoma des de la doble perspectiva sintàctica i semàntica, l'el·lipsi és possible només dins el marc de la sintaxi del període, ja que només el context permet d'identificar el verb elidit.¹⁰⁴

5. El predicat verbal. La transitivitat. Restriccions del predicat verbal.

La transitivitat és una de les funcions més interessants del predicat verbal, a més de ser-ne exclusiva. Allen ha mostrat, pel que fa a les llengües indoeuropees i en especial algunes de caucàsiques, el lligam existent entre l'expressió de la possessió i la de la transitivitat, atès que el cas utilitzat amb valor de pertinença (el genitiu en l'armeni, l'ergatiu en el cabardí, el cas oblic en l'ubikh, el genitiu al lak, el datiu en certes construccions del georgià) acompleix també les funcions de subjecte en l'oració transitiva.¹⁰⁵ D'aquesta relació entre transitivitat i possessió veiem encara traces, en el grec antic, tant en les oracions perifràstiques com en les que tenen com a nucli un perfet, on el subjecte oracional i lògic no apareix en nominatiu, sinó en un datiu que, en origen, és clarament possessiu. En l'antic indi s'aprecia el mateix a les construccions amb participi passiu i amb gerundiu –una mena de perifrasi, per tant–, on el subjecte no és l'habitual de les oracions passives, l'ablatiu, sinó un genitiu.¹⁰⁶

100 Cf. Raphaël KÜHNER, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache II-2*, Hannover, 1904, pàg. 561 i seg. Eduard SCHWYZER & Anton DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II. Syntax und Stilistik*, Berlín, 1950³, pàg. 620.

101 H. KURZOVÁ, "Die textsyntaktischen Regeln des griechischen", *Eirene* 16, 1978, 51-58, pàg. 54-55.

102 H. KURZOVÁ, "Die textsyntaktischen...", pàg. 55-56.

103 H. KURZOVÁ, "Die textsyntaktischen..." pàg. 56.

104 Erhard SCHIEFER, "Zur Abgrenzung von Nominalsatz und Ellipse", *ZfS* 88, 1974, 199-217.

105 W. Sydney ALLEN, "Transitivity and Possession", in Fred Walter HOUSEHOLDER (ed.), *Syntactic Theory. I. Structuralist. Selected Readings*, Aylesbury 1972, 82-90 (*Language* 40, 1964, 337-343).

106 Arthur MACDONNELL, *A Vedic grammar for students*, Oxford, 1916, pàg. 321, l'explica com una variant del genitiu possessiu.

La teoria de la dependència, formulada per Tesnière el 1959, postula que cada verb és susceptible de rebre un o diversos règims, anomenats actants. Les relacions entre el verb i cadascun d'aquests actants són les valències.¹⁰⁷ Un dels objectius de la teoria és la de difuminar la vella i poc profitosa distinció entre verbs transitius i intransitius, desmentida per la pràctica en gairebé totes les llengües.¹⁰⁸ Es contempla també, com és lògic, una valència zero, pròpia, en aquest cas, dels anomenats *verbs metereològics* i similars.

Les restriccions del predicat verbal es corresponen amb la seua mateixa capacitat per a l'expressió del mode, la diàtesi, l'aspecte, el temps i l'Aktionsart,¹⁰⁹ cosa que dóna compte de l'existència de verbs defectius, com ara els *actiua* i *media tantum*, o de formes defectives en si, com els imperfets en *-σκ-, que no presenten augment. Nombrosos autors remetent aquestes restriccions, un cop més, a raons d'ordre semàntic,¹¹⁰ el que probablement no donarà satisfacció de la totalitat de casos de restricció. Classificacions semàntiques rellevants per a l'estudi de la sintaxi són les que se centren en incompatibilitats entre predicat verbal i subjecte i/o règim. Així, per exemple, els *uerba dicendi ac intelligendi* haurien de construir-se amb un subjecte humà.

107 Louis TESNIÈRE, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris 1965² (1955¹). La teoria va estar directament i clara manlevada a la química de la molècula i les partícules.

108 Cf. *córrer (una cursa), dormir la migdiada*.

109 H.B. ROSÉN, *op. cit.*, pàg. 218.

110 Manfred BIERWISCH, "Eine Hierarchie syntaktisch-semantischer Merkmale", *Studia grammatica* 5, 29-86; S.-Y. KURODA, "Remarks on selectional restrictions and presuppositions", in Ferenc KIEFER (ed.), *Studies in Syntax and Semantics*, Dordrecht, 1969, 138-167 ("Remarques sur les présuppositions et les contraintes de sélection", *Langages* 14, 1969, 52-80).

Tema 3. Les categories nominals.

En el grec antic, llengua flexiva de molt rica i variada morfologia, i que té a més a més nombroses llengües literàries i dialectes, les categories nominals es veuen reflectides amb una gran nitidesa. Importa poc si es produeix sovint l'amalgama de les marques de totes tres categories, gènere, nombre i cas.

1. La categoria del gènere.

La primera dificultat inherent a la consideració d'aquesta categoria, que en les llengües indoeuropees és exclusiva de les formes nominals, rau en el fet que llenguatge i realitat se superposen, i que l'apreciació de les diferències es fa aquí més evident. Per aquesta raó, en el gènere gramatical semblen més acusades les desavinences que apareixen entre el dos valors, el sintàctic i el semàntic. També cal recordar que el supletivisme, els recursos lèxics, l'article (en aquelles llengües que en tinguen) i en última instància el context, compensen l'existència de nombrosos buits. Des del punt de vista morfològic, convé distingir la caracterització diferent del nom, l'adjectiu (llevat dels compostos), els pronoms relatius, demostratius i anafòrics i el verb, d'una banda; i els pronoms personals, els indefinits i els interrogatius, d'una altra. L'oposició queda establerta segons que s'expressi o no la categoria de gènere femení, però tampoc no es tracta d'un universal lingüístic, i ni tan sols d'una tendència.¹¹¹ Des d'una perspectiva tipològica, la noció sexualista coexisteix amb d'altres: la vitalista (animat/inanimat), la mentalista (irracional/irracional), la semàntica,¹¹² la gradualista (augmentatiu/diminutiu), etc. Però en les llengües indoeuropees, tanmateix, la noció sexualista no sembla la més antiga (a banda de ser posterior a la separació de la branca anatòlica),¹¹³ i està en evident relació amb el desenvolupament de la flexió nominal; la reconstrucció morfològica de la categoria del gènere apunta a l'existència, en l'indoeuropeu predialectal, d'un sistema

111 Les llengües semítiques distingeixen masculí i femení en els pronoms personals de segona i tercera persona, tant en el singular com en el plural, i també en el verb. L'èuscar les distingeix en el verb també. Dins de les llengües indoeuropees, el tocari presenta la mateixa distinció en el pronom de primera persona.

112 Algunes llengües australianes distingeixen: a) el gènere animat masculí, al qual s'associa el no humà animat -els animals-; b) el gènere femení i l'inanimat en general; c) els aliments no provinents d'animals; i d) d'altres.

113 L'hitita no presenta encara oposició entre masculí i femení. Holger PEDERSEN, *Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen*, Copenhaguen, 1938, pàg. 19; Johannes FRIEDRICH, *Hethitisches Elementarbuch I*, Heidelberg 1960², pàg. 43, i Heinz KRONASSER, *Etymologie der hethitischen Sprache I*, Wiesbaden 1966, 106-108, intentaven d'explicar aquesta anomalia per la fusió de masculí i femení en un *genus commune*, dins d'un procés que afectava també la pertinència de la distinció entre animat i inanimat, oposició de rendiment irregular a causa de les múltiples disfuncions que s'hi detectarien.

casual ergatiu/acusatiu, superposat alhora a un sistema animat/inanimat. Tot sembla indicar que l'indoeuropeu comú va estar una llengua ergativa, que oposava un cas agent ben caracteritzat, principalment mitjançant el morfema *-*s*, a un cas pacient sense marca, el qual actuava també com a acusatiu en les oracions transitives, però que en les intransitives servia per a l'expressió de l'agent inanimat.¹¹⁴ La diferència de gènere hauria impedit tota confusió.¹¹⁵ Tanmateix, en morfologitzar-se una marca d'acusatiu, la simetria del sistema quedava trencada. Es va passar, doncs, del binomi ergatiu/nominatiu (testimoniats avui per algunes llengües caucàsiques, el basc, etc.) a un binomi ergatiu/acusatiu, resolt ben aviat en nominatiu/acusatiu. Per tant, les nocions agent/pacient i animat/inanimat deixaven de ser paral·leles: l'inanimat podia funcionar com a agent d'oracions transitives, tot i la manca de marques formals.

La ulterior aparició de la distinció entre animat masculí i animat femení, relativament recent i en tot cas posterior als textos hitites,¹¹⁶ ha estat explicada segons dues teories diferents, l'animista i la gramatical. Segons la primera, una personificació de determinats elements inanimats, d'acord amb la creença en el *mana*,¹¹⁷ hauria dut els parlants a concebre'ls com a dotats de vida, i per tant de sexe.¹¹⁸ Una resta d'aquesta situació es donaria al mateix cos

114 Per a l'origen d'aquesta teoria ergativa, cf. Christian Cornelis UHLENBECK, "Agens und Patiens im Kasussystem der indogermanischen Sprachen", *IF* 12, 1901, 170-171, i "Nachtrag zu *IF* 12 1901, 170 ff.", *IF* 13, 1902, 219-220; André VAILLANT, "L'ergatif indo-européen", *BSL* 36, 1936, 93-108; i finalment André MARTINET, *A Functional View of Language*, Oxford 1962, 149-154. Vegeu també Jean HAUDRY, *L'indo-européen*, París 1979, pàg. 98. Una bona introducció a l'estat de la qüestió es pot llegir a Francisco VILLAR, "Las diferentes versiones de la teoría del ergativo indoeuropeo", *Ergatividad, Acusatividad y Género*, Salamanca, 1983, 49-72. Per al concepte mateix d'ergatiu vegeu Claude TCHEKHOFF, *Aux fondements de la syntaxe: l'ergatif*, París, 1978.

115 Cf. Winfred P. LEHMANN, "On earlier stages of the Indo-European nominal inflection", *Language* 34, 1958, 179-202, pàg. 198: *If the gender distinctions were based on semantic differences, we might admit gender congruence for pre-Indo-European. But since they are largely based on formal distinctions, gender could not have existed until these formal distinctions were present in the language.*

116 Cf. Louis HJELMSLEV, "Animé et inanimé, personnel et non-personnel", *Essais linguistiques. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague* 12, 1959, 211-249, pàg. 227: *On a l'impression que la distinction entre l'animé et l'inanimé est l'essentiel, et que les deux 'sousgenres' du genre 'animé' ne font que s'y surajouter comme une annexe.* Vegeu també Kenneth SHIELDS, "Some New Observations Concerning the origin of the Indo-European Feminine Gender", *ZVS* 91, 1977, 56-71. Des del punt de vista morfosintàctic, Winfred P. LEHMANN, "On earlier Stages of the Indo-European Nominal Inflection", *Language* 34, 1958, 179-202, pàg. 183-184, ja havia remarcat que les desinències de femení en **-i*, **-a* i **-u* s'havien de relacionar amb marques del plural dels neutres amb el valor també d'expressió de la categoria de col·lectiu.

117 Sobre aquest concepte, originari de la cultura religiosa melanèsia, vegeu Roger KEESING "Rethinking Mana", *Journal of Anthropological Research* 40, 1984, 137-156. La idea del *mana* fou difosa per Émile DURKHEIM en el seu llibre *Les formes élémentaires de la vie religieuse: Le système totémique en Australie*, París 1912 (= *The Elementary Forms of Religious Life*, Nova York 1995, pàg. 196-197), així com pel seu nebot i deixeble Marcel MAUSS, *Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques*, *Année sociologique* 1923-1924.

118 La teoria remunta a Jacob GRIMM, *Deutsche Grammatik III. Von der Wortbildung*, Göttingen 1831, pàg. 345-346, però té un antecedent de relleu en l'obra de Johann Gottfried HERDER, *Abhandlung über die Ursprung der Sprache*, Berlin 1772, on la sistematització de la divisió en gèneres es remetia a la personificació de fenòmens naturals. Segueixen aquesta teoria, entre d'altres, Antoine MEILLET, *Linguistique*

humà, els membres del qual tindrien gènere masculí, femení o neutre segons el caràcter actiu, passiu o indiferent dels seus usos. Però no se'ns explica perquè tenim un masculí a ὁ ὄνυξ, un femení a ἡ χεῖρ i un neutre a τὸ ἦτορ, el que desmenteix l'esmentada teoria. És cert que podem remuntar a època indoeuropea una sèrie de tendències en la concepció del gènere: els arbres o els camins solen ésser de gènere femení, però de gènere neutre els productes, i de gènere masculí els agents de tot tipus, cf. ἡ ὁδός, ἡ κέλευθος, ἡ ἀμαξιτός, ἡ ἄτραπος, ἡ οἶμος / ἡ φηγός, ἡ ἐλαία, ἡ δρῦς / τὸ ἔλαιον, τὸ σῦκον, τὸ τέκνον / ὁ ἄνεμος, ὁ ποταμός, ὁ ἴος. Finalment, la teoria animista pateix també del caràcter circular, en la mesura que la personificació fa el gènere i viceversa; que la noció de gènere ha de ser prèvia a la personificació; i que les implicacions morfològiques són desateses, perquè superen molt sovint la idea de gènere que estaria a l'arrel de cada categorització.¹¹⁹ En un sentit del tot contrari, la teoria de la gramaticalització proposa que els substantius-matriu *uiros i *g^wneH₂, per a masculí i femení respectivament, haurien comportat l'adscripció de la major part de les paraules a algun dels dos gèneres, en un procés que demostratiu com *so, sa, tod haurien contribuït a fer avançar,¹²⁰ i que s'hauria tancat amb el paper de l'adjectiu.¹²¹ Aquesta teoria, de caire analogista, tampoc no sembla satisfactòria. En grec, per exemple, la paraula per a *home* no és *uiros, sinó *(a)ner (cf. ai. *náras*, arm. *áyr*).

Un altre punt de controvèrsia és el relatiu a la caracterització del gènere neutre, que no és pas la del morfema zero, com pensaven els neogramàtics. Ben al contrari, el neutre presenta algunes marques exclusives.¹²² Convé tanmateix de retenir que la seua marca de plural en els casos rectes designava en principi un col·lectiu, com veurem més endavant.

En el marc de l'activitat gramatical dels sofistes, Protàgores va estar, segons els nostres testimonis, el primer a proposar una organització del gènere, que va fer atenint-se a

historique et linguistique générale I, París 1921, pàg. 225, Giuliano BONFANTE, "L'animismo nelle lingue indoeuropee", *Festschrift Anton Debrunner*, Berna 1954, 33-56, i, a Espanya, Francisco RODRÍGUEZ ADRADOS, *Evolución y Estructura del verbo indoeuropeo*, Madrid 1963, pàg. 71, que hi afegeix la concurrència de l'arrel *dha-, *alletar*; a més de termes com γαι'α, αἶα i ἄρουρα.

119 Així ho apunta Alberto DÍAZ TEJERA, "Sobre la categoría de género gramatical en griego antiguo y algunos problemas morfológicos", *Em* 39, 1971, 383-424, pàg. 384.

120 Cf. Hermann JACOBI, *Compositum und Nebensatz*, Bonn 1897; Hermann LOMMEL, *Studien über indogermanische Femininbildungen*, Göttingen 1912, pàg. 32 i seg.; André MARTINET, "Le genre féminin en indo-européen: examen fonctionnel du problème", *BSL* 52, 1956, 83-95. Per a una anàlisi més recent, cf. Rocky V. MIRANDA, "Indoeuropean gender: a study in semantic and syntactic change", *JIES* 3, 1975, 199-215.

121 Karl BRUGMANN, *Grundriss der indogermanischen Sprachen III-1*, pàg. 96. També aquí hi ha un precedent notable, Johann-Christoph ADELUNG, "Von dem Geschlechte der Substantive", *Magazin für die deutsche Sprache I*, 1783, 3-20, que feia determinants a cada llengua per a l'assignació del gènere el paper d'article i adjectiu. Entre els moderns, E. RISCH, *Kleine Schriften*, Berlin & New York 1981, pàg. 734.

122 P.e., *-d, *-n, etc.

consideracions d'ordre sexualista, pel que fa al contingut, i de caràcter morfològic, pel que fa al signe lingüístic.¹²³ Les ulteriors correccions d'Aristòtil, que es va limitar a substituir el terme σκεύη pel més abstracte de μεταξύ,¹²⁴ i de Dionisi el Traci, que introdueix la variant τὸ οὐδέτερον i els conceptes de *gènere comú* i *epicè*,¹²⁵ han arribat fins als nostres dies. A l'estagirita devem, també, l'observació que els neutres no oposen formalment nominatiu i acusatiu, el que els caracteritza com a categoria.¹²⁶

Al nostre parer, l'organització de l'expressió del gènere en grec antic té un caràcter fonamental sexualista,¹²⁷ mentre que l'oposició entre animat i inanimat sembla superada, com ho prova el pas de molts termes de gènere neutre a l'animat i viceversa, cf. ἡ πλοῦτος i τὸ πλοῦτος, ὁ θάμβος i τὸ θάμβος, etc.¹²⁸ Per aquesta raó, el caràcter no marcat del gènere neutre el fa apte per a tota mena d'usos impressius, entre els quals destaquen els afectius, estimatius o despectius, cf. γύναιον, ἀνδράποδον, Σωκρατίδιον, οἰνάριον, μισθάριον, etc.,¹²⁹ a la vegada que expressa la indiferència a una consideració sexualista, cf. παιδίον, τέκνον, etc. Una bona part de les formes de neutre conserva, però, el seu antic valor de col·lectiu, per la qual cosa no hem d'inferir valors sintàctics de fets que tenen un origen morfològic; és el cas de μηροί i μῆρα, κύκλοι i κύκλα, κέλευθοι i κέλευθα, respectivament *cuixes/peces sacrificials*, *cercles/rodes de carro* i *rutes/rumbs*.¹³⁰

123 Cf. Arist. *Rh.* III 1407 b 7 Πρωταγόρας τὰ γένη τῶν ὀνομάτων διήρει, ἄρρενα καὶ θήλεα καὶ σκεύη.

124 Arist. *Po.* 1458 a 8 αὐτῶν δὲ τῶν ὀνομάτων τὰ μὲν ἄρρενα τὰ θέλεα τὰ μὲν μεταξύ.

125 D.T. *Ars* XII: γένη μὲν οἶν εἰσι τρία· ἀρσενικόν, θηλύτερον, οὐδέτερον· ἔνιοι δὲ προσπιθέασι τούτοις ἄλλα δύο, κοινόν τε καὶ ἐπίκοινον, κοινὸν μὲν οἶον ἄνθρωπος, ἵππος, ἐπίκοινον δὲ οἶον χελιδὼν ἀετός.

126 Arist. *Soph. El.* 173 b 19 seg., *Po.* 1458 a 8 seg.

127 Jacob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax II*, Basel 1926, pàg. 5, recorda que la noció sexualista és també la dominant a la gramàtica índia, contemporània de la grega, però autònoma en el seu origen i el seu desenvolupament.

128 Cf. Alberto DÍAZ TEJERA, "El género en griego clásico. Descripción sincrónica y explicación diacrónica", *RSEL II*, 1981, 13-31.

129 A. DÍAZ TEJERA, "Sobre la categoría de género..." (pàg. 399), utilitza també el mètode estructural, però afirma (pàg. 399) que *el término no caracterizado representa el género neutro cuyo valor es doble, como propio de todo término no caracterizado: de un lado, el valor restrictivo-opositivo que expresa lo contrario de lo animado, es decir, lo inanimado, y, de otro, el valor que expresa la indiferencia de la oposición de forma que se introduce en el campo del término marcado*. Tanmateix, més endavant (pàg. 400) defensa el valor indiferent també dins el terme marcat. Trobem més discutible la seua afirmació en "El género..." (pàg. 18), quan diu de formes com ara τέκνον, θυγάτριον, ἀνδράποδον i *scortum* que *aquí la consideración se polariza en la dimensión de la pequeñez un objeto de uso público pero no en la consideración de lo animado e inanimado*. Amb tota justícia assenyala Olivier MASSON, "Remarques sur les noms de femmes en grec", *MH* 47, 1990, 129-138, pàg. 133, que l'ús de diminutius en -ιον *limité ou péjoratif pour des hommes, s'est considérablement développé pour des femmes* etc.

130 f. J. WACKERNAGEL, *Vorlesungen I* pàg. 91 seg. No hi ha cap distinció, en canvi, entre στάδιοι i στάδια, λύχνοι i λύχνα, θεμέλιοι i θεμέλια, etc., deguts tan sols a fluctuacions en la flexió, cf. Pierre CHANTRAINE, *Morfología histórica del griego*, Reus, 1974, pàg. 18. D'altra banda, convé de retenir que en l'indoeuropeu comú existia l'oposició entre neutres temàtics i atemàtics, basada en el grau d'animació propi de cada terme, cf. Manfred OSTRKOWSKI, "Zur Entstehung und Entwicklung des indogermanischen Neutrums",

En el pla purament sintàctic, és funció del gènere verificar la concordança de determinat i determinant. Però convé recordar també la pertinència del gènere a l'hora de destriar oposicions semàntiques, com s'esdevé amb l'epicè. Cal subratllar en aquest punt la importància de l'article, l'ús del qual (com el de d'altres anafòrics) reforça el paper del gènere gramatical. La transcendència d'aquesta noció va arribar a obligar el sistema a crear nous femenins allà on calia, en allò que es coneix com a fenomen del παρασχηματισμός, i que registrem tant en els textos literaris, ja des d'Homer, com als epigràfics.¹³¹

El fenomen de la concordança, d'altra banda, adquireix una gran rellevància en una llengua com el grec, caracteritzada per un ordre de paraules força lliure. Pense's que en llengües d'ordre de paraules estrictes, com l'anglès i en menor mesura el francès, la categoria de gènere és recessiva, i fins i tot residual.

2. La categoria del nombre.

El nombre gramatical, categoria present en el nom i en el verb, ha estat assenyalat com una innovació indoeuropea relativament tardana, com el mateix gènere.¹³² De fet, nombroses llengües orientals no presenten aquesta categoria. El grec coneix fins a tres nombres, singular, dual i plural, per bé que l'ús del dual no passa de constituir un arcaisme propi d'alguns dialectes, on va arribar sovint a configurar-se com un tret d'estil. A la resta de llengües indoeuropees, el grup indoiranià, les llengües eslaves, el lituà i el tocari conserven tots tres nombres tant en el nom com en el verb, mentre que el grec i l'armeni han eliminat el dual, i el llatí i les llengües cèltiques en conserven només restes, cf. ll. *ambo*, *duo*. Tanmateix, la reconstrucció interna mostra que les formes de dual són un desenvolupament, en el verb principalment, restringit a l'etapa dialectal. La reducció d'un sistema ternari, singular/dual/plural a un de binari, singular/plural, s'ha acomplert igualment, fora de les

in Bernhard SCHLERATH & Veronika RITTNER (ed.), *Grammatische Kategorien. Akten der VII Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft*, Berlín, 1985, 313-323.

¹³¹ Penseu en formes com ara θεά i θείαινα, ἰατρῖνη, πείρα, χοῖρα, τάφρη, etc., cf. Anna MORPURGO-DAVIES, "Gender and the Development of the Greek Declension", *TPS* 1968, 12-36; A. DÍAZ TEJERA, "Sobre la categoría de género...", especialment pàg. 420-421; Hansjacob SEILER, "Genus und Pragmatizität", *CFS* 41, 1987, 193-203. Pel que fa a altres regularitzacions del paradigma degudes a exigències de la funció del gènere, cf. Julián MÉNDEZ DOSUNA, "Une autre question de philologie grecque: Connaît-on masculins en -a?", *Glotta* 60, 1982, 65-79; Antonio LILLO, "Notes on the singular genitive of Greek masculine -a item nouns", *ZVS* 98, 1985, 250-256, i "The Arcadian genitive forms type ἀμεραν from Tegea", *Glotta* 65, 1987, pàg. 88-93.

¹³² Cf. H. JACOBI, *op. cit.*

llengües indoeuropees, semítiques i uràliques.

Els comparatistes, que coneixien l'existència a diverses llengües d'Àfrica i Amèrica del nord i el quadral, suposaven que la distinció d'un nombre dual constituïa un signe de refinament. En grec, en què disposem d'una monografia a càrrec de Cuny,¹³³ el nombre dual està testimoniats per l'àtic, l'eubeu d'Erètria, el beoci, el tessali, el laconi, l'eleu i l'arcàdic, en molts dels casos de manera del tot artificial. Falta a la resta del territori grec: joni, dori occidental, oriental i septentrional (macedoni), parlars nord-occidentals i xipriota. Les causes de la desaparició d'aquest nombre es poden apreciar molt bé a la llengua homèrica, i deriven de la manca de definició semàntica inherent a dual i plural. De fet, només el singular està ben definit, per la qual cosa a moltes llengües la noció de plural és només semàntica, però no té cap concreció al nivell sintàctic, ni al morfològic. Vegem quina és la situació a la llengua èpica: en primer lloc, dual i plural concorren en molts casos, cf. εἰσὶ μοι ὀφθαλμοὶ τε καὶ οὐατα καὶ πόδες ἄμφω¹³⁴, φίλας περὶ χεῖρε βαλόντε,¹³⁵ segonament, també és habitual que el dual siga reforçat mitjançant el numeral δύο, indicatiu evident de la seua feblesa morfològicosemàntica, però també sintàctica, cf. τοκῆς δύο,¹³⁶ finalment, molts casos on esperàvem el dual apareixen expressats mitjançant el plural, *tout court*, cf. δύο νύκτας δύο τ' ἦματα.¹³⁷ De tot això es desprèn la manca de valor del dual dins el sistema, encara que els darrers anys s'hi ha desfermat una profunda controvèrsia.¹³⁸

Per raons d'ordre estrictament semàntic, des d'època indoeuropea trobem noms pertanyents a un nombre específic. Són els anomenats *singularia tantum*, cf. χθών, κόλιν, μέθυ, etc., i els *pluralia tantum*, cf. τὰ ἔγκατα, τὰ ἔντερα, etc. La subclasse dels *dualia tantum* és ben residual, cf. hom. τὼ ὄσσε. També per oposicions establertes dins del semantema del nom, aquest pot presentar significacions diferents segons el nombre: així, p.e., λαός i λαοί, κέραμος i κέραμοι, ἄμπελος i ἄμπελοι, respectivament *host/gent*,

133 Albert CUNY, *Le nombre duel en grec*, París, 1906; del mateix autor s'ha de citar *La catégorie du duel dans les langues indoeuropéennes et chamito-sémitiques*, París, 1930.

134 Hom. *Od.* V 365.

135 Hom. *Od.* X 211.

136 Hom. *Il.* VIII 312.

137 Hom. *Od.* V 388.

138 Als treballs clàssics d'A. MEILLET, "L'emploi du duel chez Homère et l'élimination du duel", *MSL* 22, 1922, 145-164, J. WACKERNAGEL, "Zum homerischen Dual", *Kleine Schriften I*, Göttingen 1953, 538-546, i Hermann AMMAN, "Zum Gebrauch des Duals bei Homer", *Die Sprache I*, 1949, 195-203, s'hi han d'afegir els més recents d'Henri HIERCHE, *L'emploi du duel dans les formules homériques*, Lyon 1987, i Pierre FORTASSIER, "À propos de l'emploi du duel chez Homère", *REG* 102, 1989, 183-189; amb caràcter més restringit, vegeu també Agathe THORNTON, "Once again, the duals in book 9 of the Iliad", *Glotta* 56, 1978, 1-4; Rismag GORDESANI, "Zur Interpretation der Duale im 9. Buch der Ilias", *Philologus* 124, 1980, 163-174; William F. WYATT, "The Embassy and the duals in Iliad 9", *AJPh* 106, 1985, 399-408.

argila/càntirs, vinya/vinyes, com en català.¹³⁹ Molts d'aquests casos s'expliquen per l'ús col·lectiu de termes no comptables, noció semàntica que consisteix a singularitzar una pluralitat d'elements i que pot expressar qualsevol dels nombres gramaticals, però que és més freqüent al singular, cf. δάκρυον, κῦμα, στάχυς; al plural, cf. ψάμαθοι, ὄχθαί. El cas oposat al col·lectiu, és a dir, fer plural allò que en l'aparença és un sol element, és el que coneixem com a *singular distributiu*. Tot i que es tracta d'un ús ben conegut a l'època clàssica, la koiné hi recorre amb molta freqüència.¹⁴⁰

En l'àmbit de la concordança, l'anacolut entre subjecte i verb sol deure's, en els parlaments de la tragèdia, a causes estilístiques, no pas de sistema.¹⁴¹ L'ús estilístic d'un plural per un singular compta entre els procediments més antics i pot remuntar-se a estadis de la composició oral de datació imprecisa. Tenim exemples clars tant de l'èpica homèrica¹⁴² com de la tragèdia,¹⁴³ però en podem assenyalar també en la prosa.¹⁴⁴ Es tracta, per tant, d'un ús literari, no pas sintàctic ni semàntic. De caràcter semblant és el plural aplicat a persones, una forma d'al·lusió de natura expressiva també, que la sintaxi tradicional creia un manlleu del grec al·latí.¹⁴⁵ Tot i que s'ha d'admetre l'extensió de l'ús per influència llatina, el grec clàssic en presenta alguns exemples, restringits, això sí, a l'àmbit literari.¹⁴⁶ La concordança κατὰ σύνεσιν no planteja cap problema especial en cap sentit, ni en el cas del col·lectiu,¹⁴⁷ ni en el del distributiu, ja esmentat. Un altre ús de fàcil explicació és el de l'anomenat Ἀπτικὸν σχῆμα, que és degut al caràcter d'antics col·lectius de molts plurals en *-H₂. Finalment, remetent a usos inscrits en la *parole* els casos del plural individualitzador, el sociatiu, l'augmentatiu, l'iteratiu, el majestàtic, el de modèstia, el tràgic i el de repetició, el mateix que

139 Cf. J. WACKERNAGEL, *Vorlesungen I*, pàg. 92.

140 Cf. Th. III 22, 3 (...) φιλοὶ δώδεκα ξὺν ξιφιδίῳ καὶ θώρακι, *Ev. Mc.* 8, πεπρωμένην ἔχετε τὴν καρδίαν ἰμῶν... Cf. Antonio LÓPEZ EIRE, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Saturae Grammaticae in honorem F.R. Adrados, I*, Madrid, 1984, 245-261, pàg. 258-259.

141 Cf. Wilhelm BREITENBACH, *Untersuchungen zur Sprache der euripideischen Lyrik*, Stuttgart 1934 (= Hildesheim 1970), pàg. 210-213, sobre l'evitació de la concordança en general.

142 Cf. Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, München 1950, pàg. 45. Ara bé, cal reconèixer com a específic de l'èpica l'ús del plural amb noms abstractes, cf. J.B. HAINSWORTH, "The Plural of Abstract Nouns in the Greek Epic", *BICS* 4, 1957, 1-9, que assenyala les restriccions morfològiques del tret, limitat al datiu i al genitiu dels temes en -a, sempre per raons mètriques, en constituir un doblet del singular molt útil.

143 Cf. Andreas G. KATSOURIS, "Plural in place of Singular", *RhM* 120, 1977, 228-240; Victor BERS, *Greek Poetic Syntax in the Classical Age*, New Haven & London 1984, pàg. 22-59.

144 X. *An.* II 5, 6 τὰς οὖν τοιαύτας ἀγνωμοσύνας νομίζων συνουσίαις μάλιστα παύεσθαι ἦκω etc. Cf. V. Bers, *op. cit.*, pàg. 54-57.

145 J. WACKERNAGEL, *Vorlesungen I*, pàg. 91, es limita a assenyalar que el fenomen és propi del grec postclàssic.

146 Cf. Ar. *An.* 558 ss. τὰς Ἀλκμήνας (...) τὰς Ἀλόπας καὶ τὰς Σεμέλας, *P. Crat.* 432 c δύο Κρατύλοι.

147 Th. III 2 Λέσβος ἀπέστη βουλευθέντες καὶ πρὶν ἀπὸ τοῦ πολέμου.

el singular afectiu.¹⁴⁸

3. La categoria del cas a la gramàtica grega antiga.

Finalment, la categoria del cas constitueix el signe més evident de les llengües flexives, i el seu rendiment sintàctic és molt més acusat que el de gènere i nombre. En podem dir que en el cas predomina el factor sintàctic, mentre que en el gènere i nombre predomina el semàntic.

Els gramàtics grecs varen crear aquesta disciplina, com la resta de ciències, a partir de termes d'origen i ús divers.¹⁴⁹ Els termes αἰτία, αἰτιατική πτώσις i κατηγορία, per exemple, que provenen de la llengua jurídica, són adaptats a l'expressió de nocions gramaticals per Aristòtil, encara que no sabem si aquest ús va tenir cap precedent.¹⁵⁰ La paraula mateixa πτώσις sembla provenir del joc de daus, segons que ens informa un escoli.¹⁵¹ No obstant això, Aristòtil en fa un ús tan difús, que no és possible de donar-hi el valor actual si no ens situem, si més no, a l'època imperial. Ultra la polisèmia del terme, que designa formes nominals i verbals, inclosa la noció de l'adjectiu o la distinció de gènere,¹⁵² la distinció entre εὐθεία/ὀρθή/ὀνομαστική πτώσις i πλάγαι πώσεις deixa clar el concepte de cas zero que tenia el nominatiu.¹⁵³ Amb πώσεις quedava definida tota *variació formal* de la paraula, que en la seua substància, original i per tant lliure de tota alteració, era representada pel nominatiu.¹⁵⁴ D'aquest darrer en diu Aristòtil senzillament ὄνομα, de la resta de casos πώσεις ὀνομάτων.¹⁵⁵ La mateixa oposició es fa constant a Apol·loni Díscol, el més conspicu dels

148 Exemples en són: E. Alc. 279 σὴν γὰρ φιλίαν σεβόμεσθα (plur. sociatiu); S. Ant. 1041 θρόνοι (plur. majestàtic); Hom. Il. XXII 393 ἡράμεθα μέγα κῦδος. Επέφνομεν Ἐκτορα δῖον (plural de modèstia, associable tanmateix al sociatiu); S. Ant 530 τέγγουσ' εὐώπα παρειάν (singular afectiu).

149 Cf. Vicente BÉCARES, "Los inicios de la gramática (griega)", in Gaspar MOROCHO (coord.), *Estudios de prosa griega*, Lleó, 1985, 179-195.

150 Cf. Björn COLLINDER, "Woher kamen die aristotelischen Kategorien?", *FLing* 2, 1968, 153-159.

151 Cf. sch. DT: Πώσεις λέγονται, ἐπειδὴ ἡ φωνὴ ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο μεταπίπτει. Vegeu sobre això Ernst SITTIG, *Das Alter der Anordnung unserer Kasus und der Ursprung ihrer Benennung als Fälle*, Stuttgart 1931. *Contra*, Rolf HIERSCHÉ, "Entstehung und Entwicklung des Terminus πώσεις 'Fall'", *SAW*, Berlín, 1955, 5-19.

152 Aristòtil es refereix amb el terme comú de πώσεις: als casos diferents del nominatiu, cf. *Int.* II 16 a 33; al nominatiu de plural; a les formes de femení i de neutre; als substantius derivats; al comparatiu i al superlatiu; als adverbis en *-ως; a les formes verbals de temps diferents del present, cf. *Int.* III 16 b 16; i als ὑποκριτικά, cf. Hermann KOLLER, "Die Anfänge der griechischen Grammatik", *Glotta* 49, 1971, 5-40, pàg. 34-35.

153 José Luis DE FRUTOS, "El nominativo, único caso cero", *EC* 25, 1983, 185-202.

154 Cf. H. KOLLER, *ibid.*, pàg. 37, sobre l'anècdota de la disputa entre els peripatètics, que negaven el caràcter casual del nominatiu, i els estoics, que l'inclouien dins el sistema.

155 Arist. *Int.* 16 b τὸ δὲ Φίλωνος ἢ Φίλωνι καὶ ὅσα τοιαῦτα οὐκ ὀνόματα ἀλλὰ πώσεις ὀνόματος.

gramàtics grecs, que distingeix sempre l'ὀρθὴ πτώσις de les πλάγαι πώσεις.¹⁵⁶ Amb tota raó, per tant, Serbat ha qüestionat la sistematització del tractament grec dels casos.¹⁵⁷ Certament, l'atenció atorgada als aspectes formals, i fins i tot els semàntics, n'ha condicionat tota la interpretació.

4. El concepte del cas a la gramàtica moderna.

També els neogramàtics han incorregut en aquest error metodològic. Dins del seu model gramatical, si en la fonologia hem de reconèixer les nombroses limitacions, per una causa o per altra, que minven la validesa del principi de l'*Ausnahmslosigkeit* (la necessària manca d'excepcions pròpia de tota llei científica rigorosa), en el pla de la sintaxi s'accentuen a bastament les diferències entre el comportament del llenguatge i el dels elements, posem per cas, de la física riemanniana.¹⁵⁸ Entre les preocupacions dels neogramàtics per la sintaxi casual, una de les qüestions més generosament tractades ha estat la del sincretisme, concepte que ha heretat tota la tradició posterior. La revisió que en fa Jacobsohn, d'escàs interès des del punt de vista diacrònic,¹⁵⁹ reconeix que la tendència universal duu a la neutralització de les oposicions casuals en benefici de solucions analítiques, basades, per exemple, en l'ús de pre- i postposicions, cas de les llengües romàniques, de bona part del grup germànic, del grec, el cingalès i l'afganès moderns, etc. Tanmateix, guanya crèdit la teoria contrària al sincretisme, que reconstrueix per a l'indoeuropeu un sistema molt senzill, desenvolupat dialectalment.

L'altra gran controvèrsia sobre la categoria del cas gira al voltant de l'origen. Es reconeix com a fonamental l'oposició establerta entre nominatiu i acusatiu. El fet que aquesta oposició estiga formalment neutralitzada en els neutres va generar la teoria ergativa, les línies bàsiques de la qual ja han estat exposades més amunt.¹⁶⁰ En el nivell sintàctic, l'origen del cas ha estat explicat de dues maneres obertament contraposades. La teoria localista, habitual al si

156 A.D. *Synt.* 43 B.

157 Guy SERBAT, "Le système casuel est-il systématique?", *REL* 59, 1981, 298-317.

158 Cf. G. SERBAT, *Casos y funciones. Estudio de las principales doctrinas casuales, de la Edad Media a nuestros días*, Madrid 1988 (París 1981), pàg. 130.

159 Hermann JACOBSON, "Kasusflexion und Gliederung der indogermanischen Sprachen", *Festschrift J. Wackernagel*, 1921, 204-216, pàg. No són avui acceptables la relació entre caràcter conservador i llengües *satem*, d'una banda, i de la relació entre sistema casual i tractament de la sèrie velo-palatal, d'una altra, cara a la reconstrucció d'una primera fase dialectal que oposés *centum* i *satem*.

160 Per a la vessant relativa al cas, cf. Karl Horst SCHMIDT, *Colloquium Pavia*, 1980, 102-105; C. TCHEKHOFF, "Autour de l'ergatif: réflexions méthodologiques", *BSL* 75, 1980, 69-93; Renee ZWOLANEK, *Merkmale der Ergativkonstruktionen und die Hypothese eines indogermanischen Ergativs*, Bern 1987; Helmut RIX, "The Proto-Indo-European Middle: Content, Forms and Origin", *MSS* 49, 1988, 101-119, pàg. 113.

de l'escola estructuralista, relaciona la conformació del cas amb l'origen mateix del llenguatge i del coneixement.¹⁶¹ En canvi, altres autors defensen l'antiguitat de la funció sintàctica, de forma que ja als estadis inicials de la llengua humana hauria existit l'oració, dotada de subjecte, verb i règim; aquest darrer proveït d'indicis morfosintàctics del tipus de relació expressat pel procés verbal. En el pla morfològic, les teories de l'aglutinació i l'adaptació es corresponen parcialment amb les dues anteriors: segons els partidaris de la idea de l'aglutinació, els antics adverbis que marcaven la respectiva funció semàntica (repòs, translació, origen, destí, recorregut, extensió, etc.) s'haurien integrat finalment amb els lexemes nominals, i haurien esdevingut, per tant, morfemes de cas.¹⁶² Els defensors de la teoria de l'adaptació sostenen, en canvi, que la morfologització d'una desinència casual ha de partir, forçosament, de dues etapes. En primer lloc, l'adaptació fonomorfològica de la marca al lexema; seguidament, la reanàlisi sintàctica que permetés d'entendre la marca casual com a signe d'unes determinades funcions.¹⁶³ Finalment, una tercera teoria, sostinguda per Jespersen, defensa per a l'estadi més antic de la llengua la preeminència de la frase sobre la paraula, com ho fan les llengües incorporants, de manera que el cas com a categoria sintàctica hauria estat anterior a la seua morfologització.¹⁶⁴

5. El cas a la teoria lingüística més recent.

Tractarem ara dels models moderns d'anàlisi del sistema casual, ja que la gramàtica del s. XIX no va passar de l'elaboració d'inventaris que no diferien gaire dels hel·lenístics i bizantins. Un dels treballs més influent ha estat el de Hjelmslev, inspirat, segons ell mateix reconeix, en la teoria localista del gramàtic bizantí Máximos Planudes.¹⁶⁵ Aquest autor

161 Vegeu al respecte Roman JAKOBSON, "Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre: Gesamtbedeutungen der russischen Kasus", *TCLP* 6, 1936, 240-288; Jerzy KURYLOWICZ, "Le problème du classement des cas", *BSL* 9, 1949, 20-43 (= *Esquisses linguistiques*, Wroclaw & Krakow 1960, 131-150); més recentment, la teoria localista ha estat reelaborada amb interessants resultats per John M. ANDERSON, *The Grammar of Case. Towards a Localistic Theory*, Cambridge 1971, i *On Case Grammar*, Londres 1982. Vegeu igualment J.M. ANDERSON (ed.), *Kasustheorie*, Wiesbaden 1977².

162 Així s'explica ja en la gramàtica de Franz BOPP, *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Altslawischen, Gotischen und Deutschen*, Berlin 1833-1852, el mateix que dins la teoria del camp mostratiu, cf. Karl BÜHLER, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena 1934.

163 William Dwight WHITNEY, *Language and the Study of Language: twelve studies on the principles of linguistic science*, New York 1867 (= Hildesheim 1973), pàg. 249-287; Alfred LUDWIG, *Der Infinitiv im Veda: mit einer Systematik des Litauischen und Slavischen Verbs*, Praga, 1871, pàg. 2.

164 Cf. Otto JESPERSEN, *Language. Its Nature, Development and Origin*, London 1922; *The Philosophy of Grammar*, Londres, 1924; *Analytic Syntax*, Kobenhavn, 1937.

165 L. HJELMSLEV, *La catégorie des cas I-II*, Kobenhavn 1935-37 (= *Die Kasus-kategorie*, München 1972), I pàg. 12.

concebia el sistema casual grec com un de regit per la noció de lloc, on l'acusatiu expressa direcció, el datiu repòs, el genitiu no expressa cap noció local,¹⁶⁶ i el nominatiu, finalment, resta fora del sistema. Aquestes mateixes nocions semanticosintàctiques van estar utilitzades per Hjelmslev, el qual atribuïa un caràcter primari, fundacional, als valors locals, i secundari als valors gramaticals,¹⁶⁷ tanmateix, atès que Hjelmslev inscriu l'oració dins la *parole*, Serbat denuncia la nul·la utilitat sintàctica d'aquesta proposta, limitada a una visió semàntica de la categoria del cas.¹⁶⁸

Dins encara del marc estructuralista hem d'esmentar les propostes de Jakobson, de Groot i Kurylowicz. El primer continua *stricto sensu* el mètode de Hjelmslev: l'objectiu de l'anàlisi és sempre la determinació d'un valor principal, mentre que la reflexió es fa des d'una perspectiva formal, més lligada a la morfologia que no a la sintaxi; així s'explica que Jakobson prescindisca de l'ordre de paraules i dels règims preposicionals. Tant Jakobson com Hjelmslev remetent els valors casuals a un origen semàntic, estretament vinculat amb el caràcter dític dels antics adverbis esdevinguts morfemes.¹⁶⁹ En canvi, de Groot insisteix en el paper principal de les funcions sintàctiques, tot admetent la coexistència en el si de cada cas de funcions de caràcter semàntic.¹⁷⁰ Finalment, Kurylowicz distingeix casos sintàctics (nominatiu, acusatiu i genitiu) i casos concrets (instrumental, locatiu i ablatiu). Aquests darrers atendrien només funcions semàntiques, presents, tanmateix, a l'acusatiu directiu i d'extensió i al genitiu, per bé que amb caràcter secundari. L'únic cas amb funcions sintàctiques exclusives seria, per tant, el nominatiu.¹⁷¹

166 D'una forma semblant, nosaltres hem proposat que l'origen de la construcció absoluta del genitiu es deu al seu caràcter de membre no marcat en l'expressió puntual de la categoria del temps, cf. "Un dato sintáctico sobre el Παραμυθητικός πρὸς τὴν γυναῖκα", dins Aurelio PÉREZ JIMÉNEZ & Gonzalo DEL CERRO (ed.), *Estudios sobre Plutarco: Obra y Tradición*, Málaga, 1990, 155-158, pàg. 158.

167 Hjelmslev depèn aquí de Franz WÜLLNER, *Die Bedeutung der sprachlichen Casus und Modi*, Münster 1827.

168 Guy SERBAT, "Der Nominativ und seine Funktion als Subjektkasus im Lichte moderner Sprachtheorien", *Glotta* 59, 1981, 119-136, pàg. 123-124. Per a una reivindicació de la necessitat d'operar amb funcions sintàctiques, cf. *Casos y funciones*, pàg. 129. Cf. també Johannes P. LOUW, "Linguistic Theory and the Greek Case System", *AC* 9, 1966, 73-88, on defensa l'autonomia i la interrelació de les funcions sintàctiques i semàntiques, a les quals cal afegir, dins l'anàlisi, la consideració del context.

169 R. JAKOBSON, *op. cit.*. En la mateixa línia, Hans VOGT, "L'étude des systèmes des cas", *TCLP* 5, 1949, i Hans Christian SORENSSEN, "Contribution à la discussion sur la théorie des cas", *TCLP* 5, 1949, 123-133, deixebles ambdós de Hjelmslev.

170 A. Willem DE GROOT, "Les oppositions dans les systèmes de la Syntaxe et des Cas", *Mélanges Bally*, 1934, 107-127; "Classification of Cases and Uses of Cases", *For Roman Jakobson*, Den Haag 1956, 187-194; i "Classification of the uses of a case illustrated on the Genitive in Latin", *Lingua* 6, 1956, 8-65.

171 J. KURYLOWICZ, *op. cit.*, i *The Inflectional Categories of Indo-European*, Heidelberg 1964, esp. pàg. 179-206. El model de l'esquema de Kurylowicz es troba a la distinció entre casos sintàctics i tòpics feta per Franz Heinrich Ludolf AHRENS, *Griechische Formenlehre des homerischen und attischen Dialekts*, Göttingen 1852.

La gramàtica generativa sí que ha intentat una anàlisi dels règims casuals en un pla estrictament sintàctic, en part pel caràcter aristotèlic del concepte d'oració que subjau en aquesta teoria. Tanmateix, les versions més recents han substituït el concepte de *jerarquització*, en anglès *government*, pel més difós de *domini*, per la qual cosa les relacions sintàctiques semblen respondre menys a una organització lògica, a priori de la llengua concreta, i estar en canvi més a prop de consideracions d'ordre semàntic. Per consegüent, el model generatiu prescindeix de reconèixer elements bàsics en la sintaxi tradicional, com ara el subjecte i l'objecte. L'única forma de diferenciar els tipus de règim verbal, on s'inclourien, per tant, els casos i sintagmes preposicionals del grec, és també el respectiu valor semàntic: direcció, durada, lloc, freqüència, etc. Dins del model generatiu, la teoria de Fillmore reconeix fins a sis casos universals: agentiu, instrumental, datiu, factitiu, locatiu i objectiu. L'agentiu sol correspondre's amb un ésser animat, i escapa a la diferenciació posterior entre oracions formalment actives o passives.¹⁷² L'instrumental concorda, en la formulació de Fillmore, amb allò que el nostre Schwyzer deia dels noms inanimats que actuaven com a agents de les oracions passives,¹⁷³ l'única novetat rau en el fet que l'instrumental de la gramàtica del cas abasta un camp més ampli, que comprèn tota implicació causal sobre el procés verbal. El cas objectiu, a diferència de l'acusatiu, està configurat com un cas zero que expressa l'objecte del procés verbal. El cas factitiu designa el resultat del procés verbal, entès com una mena d'acusatiu intern de resultat. Finalment, datiu i locatiu presenten les funcions habituals en grec i llatí. Ara bé, ultra la indistinció de subjecte i objecte (definitos tan sols en relació amb el verb, inclosa la regla de transformació que permet d'assignar a aquest darrer el valor transitiu), aquest sistema no ens explica les alternances entre els diferents casos, o entre el cas i els sintagmes preposicionals.

En acabat, la comprensió del cas com una categoria universal ha estat una de les més sonades palinòdies de la gramàtica generativa.¹⁷⁴ La necessitat de recórrer a un cert economicisme en la formulació dels mecanismes sintàctics ha dut els seguidors d'aquest corrent a reconèixer l'existència del cas a totes les llengües.¹⁷⁵ La paradoxa no s'explica per la

172 Charles FILLMORE, "Una teoría moderna de los casos", in Heles CONTRERAS (ed.), *Los fundamentos de la gramática transformacional*, México 1971, 45-65.

173 Eduard SCHWYZER, *Zum persönlichen Agens beim Passiv, besonders im Griechischen*, Berlin 1942.

174 Una de les obres més significatives en aquest sentit ha estat la de Jean-Roger VERGNAUD, *Dépendances et niveaux de représentations en syntaxe*, Amsterdam, 1985.

175 Alain ROUVERET, dins Noam CHOMSKY & A. ROUVERET, *La nouvelle syntaxe. Concepts et conséquences de la théorie du gouvernement et du liage*, París 1987, pàg. 207: *Il est (...) naturel d'interpréter ces distinctions (sc. casuals) comme autant de réflexes d'une caractéristique abstraite générale, le Cas, partagée par toutes les expressions nominales et pouvant, selon les langues, être réalisée morphologiquement ou non.*

influència de cap tradició d'estudis, sinó pels avantatges que ofereix el reconeixement de la funció sintàctica del substantiu dins l'oració. Però tampoc així en resulta un marc teòric prou sòlid, creiem, per a les exigències d'una anàlisi oracional mínimament complexa.

Més recentment, la teoria de les valències ha ofert un model teòric diferent, que semblava prou adequat per a la sintaxi de les llengües clàssiques. Una primera dificultat venia imposada pel caràcter en si del mètode, dependent encara de les relacions semàntiques establertes al si de l'oració pel mateix Tesnière.¹⁷⁶ Tot i la fixació de la jerarquia interna dins aquesta, la *Dependenztheorie* no ha optat pels avantatges d'una descripció estructuralista, i tampoc no ha desenvolupat la primacia de les funcions semàntiques. Malgrat l'eclecticisme, aquesta anàlisi fóra només útil dins una aproximació parcial a les llengües clàssiques, pensada per a una formació liminar, subjecta a una descripció superficial i selectiva.¹⁷⁷ Entre les qüestions obertes i sense resoldre, esmentarem la manca de definició de l'oposició de casos, o la indiferència davant els usos transitius i intransitius, o davant funcions concretes com les expressades per l'acusatiu de relació, el d'extensió en l'espai i el temps o el genitiu partitiu.

Finalment, l'escola funcionalista holandesa ha avançat en alguns aspectes concrets, en aplicar un model que prescindeix en primer terme de les consideracions d'ordre semàntic, en benefici d'una anàlisi adreçada a verificar les possibilitats de coordinació entre els diversos elements de l'oració. Ara bé, les funcions semàntiques (agent, instrument, posició, durada) són sempre més nombroses que les sintàctiques (subjecte, objecte, verb principal, verb subordinat), la qual cosa obliga a considerar amb molta cura el significat de cada frase, i en el cas de les llengües clàssiques amb la traducció correcta. Altrament dit, el valor semàntic de la paraula i del sintagma en condiciona els valors funcionals. Val a dir, en conclusió, que aquesta metodologia ha estat aplicada amb èxit a diverses recerques en sintaxi casual.¹⁷⁸

176 Louis TESNIÈRE, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris 1965² (= 1955¹).

177 Cf. G. SERBAT, *Caos y funciones*, pàg. 171-196.

178 Cf. Albert RIJKSBARON, "De griekse genitivus", *Lampas* 5, 1972, 68-77; Jesús DE LA VILLA, "Caractérisation fonctionnelle du datif grec", *Glotta* 67, 1989, 20-40; Emilio CRESPO, "The Semantic and Syntactic Functions of the Accusative", in A. RIJKSBARON & H.A. MULDER & Gerry C. WAKKER (edd.), *In the Footsteps of Raphael Kühner II*, Amsterdam 1988, 99-120.

Tema 4. Nominatiu i vocatiu.

I. Sintaxi del nominatiu.

Des d'un punt de vista funcional, el nominatiu està oposat a la resta de casos, tant en el grec com en qualsevulla altra llengua flexiva. Ja els antics grecs l'anomenaven ὀρθὴ πτώσις, a diferència de les πλάγιοι πτώσεις, és a dir, acusatiu, genitiu i datiu.¹⁷⁹ Fins i tot, hi hem de reconèixer que el concepte mateix de cas defuig la consideració del nominatiu.¹⁸⁰ Havers en diu *Universalkasus*, en la mesura que estaria deslliurat de les contingències del altres casos.¹⁸¹ D'altra banda, el concepte aristotèlic que identifica el nominatiu amb la substància del nom designat conjumina alhora dues funcions sintàctiques. En primer lloc, de manera paral·lela a la situació del nominatiu dins l'ἀποφαντικὸς λόγος, és a dir, el discurs enunciatiu, aquest cas expressa el caràcter natural de subjecte de l'oració que esperem del predicat nominal. Segonament, fora del marc de l'oració el nominatiu representa l'ésser, amb una mena de funció asintàctica que caracteritza el cas encara més bé que la primera, com de seguida veurem. En aquest punt, com en tants altres, la gramàtica grega coincideix exactament amb la formulació dels autors indis: Panini defineix el nominatiu com a *arthamatre*, terme que remarca la identificació del cas amb el valor etimològic que hi escau; i no pas altrament Aristòtil raona que el nominatiu representa talment la substància o l'ésser que designa que el situa fora del sistema casual.¹⁸²

El caràcter dual del nominatiu ha dut fins i tot que hi fos negada la pertinença a la categoria casual, com a cas zero exempt de funcions sintàctiques precises.¹⁸³ Des d'un punt de vista estrictament formal, la manca de caracterització del nominatiu no ha permès de reconèixer-hi un patró indoeuropeu uniforme, ans al contrari, ha estat des de sempre contemplat com un cúmul d'anomalies. Si pensem en el morfema *-s, trobarem que una gran part de tipus flexius no el testimonien pas; en els pronoms, per exemple, es reconeixen com a més recents les formes que l'acrediten, mentre que l'arcaisme consistiria a no presentar-lo; altrament dit, es tractaria d'una desinència d'origen recent.¹⁸⁴ Fins i tot, si pensem a definir-lo

179 D.T. *Ars* 31, 6 λέγεται δὲ ἡ μὲν ὀρθὴ ὀνομαστικὴ καὶ εὐθεΐα, sch. D.T. 230, 26, ὀρθὴ δὲ, ὅτι οὐπω ἐκινήθη εἰς πλάγιον, ἢ ὅτι ἐξ αὐτῆς τὰ καλούμενα παρὰ τοῖς Στοικοῖς ὀρθὰ ῥήματα, ἃ εἰσὶν ἐνεργητικά.

180 Cf. tema 3, pàg. 32-33 i nn. 41 i 42.

181 HAVERS, Wilhelm H. "Zur Syntax des Nominativs", *Glotta* 16, 1928, 94-127, pàg. 96.

182 Arist. *Int.* 16b τὸ δὲ Φίλωνος ἢ Φίλωνι οὐκ ὀνόματα ἀλλὰ πτώσεις ὀνόματος.

183 Així, per exemple, JAKOBSON, Roman. "Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. Gesamtbedeutungen der Russischen Kasus", *TCLP* 6, 1936, 240-288, pàg. 249, on es qualifica el nominatiu de *merkmallos*, mancat de senyals identificadors. De GROOT, Albert Willem. "Classification of cases and uses of cases", dins DA. *For R. Jakobson*, Den Haag, 1956, 187-194. KIPARSKY, Paul. "Tense and Mood in Indo-European Syntax", *FL* 4, 1968, 30-57, pàg. 54. FILLMORE, Charles. "Una teoria moderna de los casos", dins CONTRERAS, Heles (ed.). *Los fundamentos de la gramática transformacional*, Mèxic, 1971, 45-65, pàg. 65: (El nominativo) (...) *en realidad representa la neutralización de los casos que se ha transformado en sujeto de la oración* etc. HUMBERT, Jean. *Syntaxe Grecque*, París, 1972³, pàg. 249, nega també la categoria casual del nominatiu.

184 MEILLET, Antoine. "Les nominatifs masculins singuliers des démonstratifs en Latin". *MSL* 22,

com el cas que expressa el subjecte, trobarem que la proposta abasta diverses categories: en primer lloc, a més del nominatiu exerceixen aquesta funció de subjecte altres formes nominals, com ara l'acusatiu amb infinitiu, l'instrumental, el datiu, el genitiu partitiu o el genitiu absolut; en segon lloc, les oracions subordinades completives en funció de subjecte; i en tercer, els morfemes de persona en els verbs.¹⁸⁵

Bo i passant als escassos problemes plantejats per la sintaxi del nominatiu, començarem per fer un esment a l'oració nominal pura, un tipus molt freqüent al llarg de tota la història de la llengua grega. Quan aquesta oració té com a subjecte(s) un(s) pronom(s) se n'exclou l'el·lipsi, només possible per als nominatius de la classe dels noms.¹⁸⁶ Per consegüent, la classe dels pronoms presenta unes característiques especials, tal com anirem comprovant en altres contextos. L'anomenat nominatiu d'aposició oracional en realitat és equivalent a una oració nominal pura coordinada asindètica. L'àtic en fa un ús abundant,¹⁸⁷ en què Schwyzer reconeix un arcaisme propi del caràcter conservador tradicionalment propi d'aquest dialecte.¹⁸⁸ L'origen pot estar a la llengua col·loquial, tot i que fariem malament de reduir tots aquests casos a la mera acció de l'anacolut.¹⁸⁹

D'altra banda, molts dels casos concrets que la tradició gramàtica ha distingit no són sinó variants d'un mateix ús. Així, per exemple, el nominatiu *pendens*,¹⁹⁰ freqüent en els passatges de dicció més col·loquial,¹⁹¹ ha d'incloure l'ús del participi absolut, que només en el pla morfològic presenta una distinció.¹⁹² Quant a l'explicació sintàctica de la construcció, s'ha recorregut sovint al doble expedient de l'anacolut i de l'emfasització.¹⁹³ Podríem tanmateix fer

1920-22, 201-202. BONFANTE, Giuliano. "El origen del nominativo sigmático indoeuropeo". *Em* 3, 1935, 56-76. MICHELENA, Luis. "Aspecto formal de la oposición nominativo/acusativo". *Actas del III CEEC*. Madrid, 1968, 145-158. SHIELDS, Kenneth. "Some remarks concerning early Indo-European nominal inflection". *JIES* 6, 1978, 185-210. SCHMALSTIEG, William R. "Ergativity in Indo-European", dins ARBEITMAN, Yoël L. & BOMHARD, Allan R. (ed.). *Bono Homini Donum. Essays in Historical Linguistics, in Memory of J. Alexander Kerns I-II*. Amsterdam, 1981, 243-257. Ara bé, la posició de l'hitita, on *-s és l'únic morfema de nominatiu, fa pensar Francisco VILLAR, *Ergatividad, Acusatividad y Género*. Salamanca, 1983, pàg. 169, que aquesta caracterització del cas subjecte és molt antiga: *En cualquier supuesto, la rama anatolia se separó tras la adquisición de la lengua común preanatolia del morfema *-s como marca del nominativo de los animados*.

185 Cf. VAIREL, Hélène. "Le problème de la personne", *L'Information Grammaticale* 2, 1979, 39-46.

186 Cf. Hom. *Il.* I, 23 δημοβόρος βασιλεὺς, ἐπεὶ οὐτιδανοῖσιν ἀνάσσεις front del cas d'Hom. *Il.* XX 434 οἶδα δ' ὅτι σὺ μὲν ἐσθλός, ἐγὼ δὲ σέθεν πολὺ χεῖρων.

187 E. *Heracl.* 72-73 βιαζόμεθα καὶ στέφη μιαινεται, / πόλει τ' ὄνειδος καὶ θεῶν ἀτιμία.

188 SCHWYZER, Eduard. "Syntaktische Archaismen des Attischen", dins SCHMITT, Rüdiger (ed.), *Kleine Schriften*. Innsbruck, 1983, pàg. 443-456 (= *APAW* 7, 1940, 1-15), pàg. 456; cf. també *Griechische Grammatik II*, pàg. 401, on el fenomen és explicat amb més claredat: *Der erste bei Herodot und besonders bei den Attikern auftretende sogenannte accusativus absolutus, der durch den Nom.-Akk. Sg. (selten Plur.) von Partizipia unpersönlicher Ausdrücke gebildet wird, war geschichtlich von Haus aus ein Nom. der Satzapposition (der einen parenthetischen Verbalsatz vertritt)*.

189 W.H. HAVERS, "Zur Syntax des Nominativs" pàg. 110: (...) *Nicht alle Nominative in Apposition sind als Nachlässigkeit, Entgleisung und Anakoluth zu bewerten*.

190 També se l'anomena anacolútic, *inconstructus* o emfàtic.

191 Antípho II δ 8 ὁπόσοι δοῦλοί μοι ἦ δουλαὶ εἰσὶ, πάντας παραδίδωμι βασανίσαι; X. *An.* II 5, 41 Πρόξενος δὲ καὶ Μένων (...) πέμψατε αὐτοὺς δεῦρο.

192 Cf. ἐλθὼν δ' ἐκέισε (...) οὐδεὶς ἐδέξατο.

193 Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 66, esmenta com

equivaldre l'ús amb tota una oració.¹⁹⁴

Usos menors són el del nominatiu de cita, aïllat de la resta de l'oració, que s'entén molt bé dins la funció denominativa pròpia del cas.¹⁹⁵ Per a allò que les gramàtiques descriuen com a *nominatiu solt*, l'explicació pot situar-ne l'origen bé en un anacolut,¹⁹⁶ bé per contaminació (on destaca la freqüència dels usos participials);¹⁹⁷ bé, com ho creiem nosaltres, en la mateixa funció denominativa.¹⁹⁸ Aquest tipus és abundantíssim en els catàlegs.¹⁹⁹ Havers distingeix dues menes de nominatiu d'enumeració, el que encapçala un sintagma i el que obre un nou membre dins un període on corresponia un cas de règim.²⁰⁰ Una altra figura és la del nominatiu exclamatiu, que remet en si a tota una oració principal, però que és també analitzable com una mostra de la funció denominativa.²⁰¹ Som, per tant, molt a prop del tipus comentat adés, el del nominatiu anacolútic.

Ens queda encara fer un breu esment al nominatiu absolut, construcció que ha estat recentment reivindicada pels indoeuropeïstes,²⁰² i que el grec no testimonia en cap moment. La concordança del nominatiu amb el seu règim, predicatiu o atributiu, resulta en conjunt més lliure que en llatí, llengua en aquest aspecte més rígida. També la substantivació de l'infinitiu, d'un participi, d'un adverbi o d'un sintagma qualsevol té efectes sobre la concordança.

a causes del tret tant el caràcter emfàtic com l'anacolut; W. HAVERS, "Der sogenannte 'Nominativus pendens'", *IF* 43, 1926, 205-257, i "Zur Syntax des Nominativs", que defensa l'antiguitat d'aquests usos dins les diverses llengües indoeuropees; Alfred Charles MOORHOUSE, *The Syntax of Sophocles*, Leiden 1982, pàg. 21, al·ludeix a l'anacolut, dins una dicció de caire col·loquial, com a una de les causes principals d'aquesta dislocació sintàctica; Pieter BOON, "'Isoliert-emphatischer' oder 'proleptischer' Nominativ?" *IF* 86, 1981, 271-283, prefereix parlar d'emfasi o de prolepsis; Ernst RISCH, "Die Mykenische Nominalflexion als Problem der indogermanischen und griechischen Sprachwissenschaft", *Die Sprache* 32, 1986, 63-77, pàg. 69.

194 Cf. Johannes P. LOUW, "Linguistic Theory and the Greek Case System", *AC* 9, 1966, 73-88, pàg. 79: (...) *The nominatives on the semantic level connote the mere nominal idea. On the syntactic level they function as adjuncts qualifying the force of other words, and on the contextual level they refer to the 'thing' concerned as object or subject. (...) The semantic notion of the nominative expressing the mere nominal idea here perfectly fits the case of words serving as labels.*

195 *S. Ant* 567 ἄλλ' ἦδε μέντοι μὴ λέγ'· οὐ γὰρ ἔστ' ἔτι.

196 W. HAVERS, "Zur Syntax des Nominativs", pàg. 111-113, on esmenta com a exemples Hdt. VI 137, Th. IV 73, 4, etc. Havers en diu *unkonstruierte*, cf. Hdt. I 56, 20 ἐλπίζων ἡμίονον οὐδαμὰ ἀντ' ἀνδρὸς βασιλεύσειν Μήδων, οὐδ' ὦν αὐτὸς οὐδ' οἱ ἐξ αὐτοῦ παύσεσθαι κοτε τῆς ἀρχῆς κτλ., Ar. *Vesp.* 135, Th. III 92, 6, X. *Mem.* II 5, 4, Aesch. II 180, etc.

197 W.H. HAVERS, "Zur Syntax des Nominativs", pàg. 113-115, cf. Hom. *Od.* XVIII 184, A. *Se.* 616, Th. II 49, 5; amb participi, Hdt. VII 177, 13, *S. Ant.* 259 seg., Th. I 137, 4, II 37, 1 i 57, 4, III 36, 2, IV 23, 2 i 52, 3, V 70, VI 61, 5, VII VII 42, 2, 70, 7 i 74, 1, X. *An.* III 2, 12, *Cyr.* VIII 8, 10, Pl. *Phaedr.* 241 d, etc.

198 El mateix W. HAVERS, "Zur Syntax des Nominativs", pàg. 119-121, ofereix exemples en què, per més que fem per mirar de distingir-los, el nominatiu apel·latiu s'atansa molt al solt, cf. ἰδοὺ χελιδῶν.

199 A. *Pe.* 34-40 ἄλλους ὁ Νεῖλος ἐπεμψεν· Σουσισκάνης etc.

200 W.H. HAVERS, "Zur Syntax des Nominativs", pàg. 98-105. Com a exemple del primer, vegeu Wilhelm DITTENBERGER, *Sylloge Inscriptionum Graecarum* 131 –segle IV a.C.- ἄρχοντος Παιρισάδου (...)
καὶ βασιλεύων Σινδῶν καὶ Τοριτῶν καὶ Δανδαρίων κτλ. Com a exemple del segon, cf. A. *Pe.* 34 seg., Dem. XXIII 207 ὀρᾶ (...) τὰ τῆς πόλεως οἰκοδομήματα (...) προπύλαια ταῦτα, νεώσοικοι, στοαί, Πειραιεῖς κτλ.

201 Cf. *S. El.* 674 οἶ' γὼ τάλαινα.

202 Cf. John R. COSTELLO, "The absolute construction in Indo-European", *JIES* 10, 1982, 235-252; Gary B. HOLLAND, "Nominal Sentences and the Origin of Absolute Construction in Indo-European", *ZVS* 99, 1986, 163-193.

2. Sintaxi del vocatiu.

També el vocatiu, per altres raons, constitueix el membre marcat d'una oposició privativa que l'enfronta a la resta de casos, per tal com es circumscriu a l'esfera impressiva del llenguatge.²⁰³ La gramàtica grega, amb l'excepció de Dionisi el Traci, no hi dóna el terme mateix de πτωσις, sinó el més precís de προσαγορευτικὸν πρᾶγμα, *element apel·latiu*.²⁰⁴ Ara bé, des del punt de vista morfològic el vocatiu està molt ben caracteritzat, no pas per desinències, però sí per l'entonació, per les pauses i per la posició enclítica en el pla fonosuprasegmental, i encara per la manca de determinants i per l'ordre de paraules en el pla sintagmàtic.²⁰⁵ Des del punt de vista sintàctic, el vocatiu pot equivaldre a una oració autònoma. Des del punt de vista semàntic, està dotat de significació, té un ús precís i, a més a més, molt ric en l'expressió de matisos, emocions, etc.

La sintaxi del vocatiu en grec s'ha ocupat preferentment de l'addició de la interjecció ὦ, però hi ha altres aspectes de més interès. Un d'aquests és el de la concordança entre substantiu i adjectiu, que es produeix només quan aquest darrer és atributiu o epítet *constants*,²⁰⁶ en canvi, no hi ha concordança quan l'adjectiu és predicatiu, perquè en aquest cas el vocatiu representa una oració nominal pura.²⁰⁷ Una altra qüestió d'interès és la de coordinació de nominatiu i vocatiu,²⁰⁸ en allò que des de Benfey ha estat reconegut com un ús indoeuropeu.²⁰⁹ Tot i que en un principi era de regla el nexa amb τε, més endavant hi podem registrar també δέ i καί.²¹⁰ Wackernagel considera la construcció una prova de la possibilitat del nominatiu d'adoptar les funcions del vocatiu,²¹¹ explicació gens satisfactòria al nostre parer.

203 Cf. Guy SERBAT, "Der Nominativ und seine Funktion als Subjektkasus im Lichte moderner Sprachtheorien", *Glotta* 59, 1981, 119-136, pàg. 119: *Wir klammern den Vokativ aus, der funktionell in Opposition zu allen anderen Kasus steht; er ist kein Bestandteil des Satzes und kann nur in bezug auf die Gesprächsbedingungen definiert werden.*

204 D.T. *Ars* XII πτώσεις ὀνομάτων εἰσὶ πέντε: ὀρθή, γενική, δοτική, αἰτιατική, κλητική· λέγεται δὲ (...) ἡ δὲ κλητική προσαγορευτική. La denominació de προσαγορευτικὸν πρᾶγμα pertany als estoics.

205 Sobre el vocatiu en hetita, que presenta com a innovació l'ús específic d'antigues formes de nominatiu, no caracteritzades migjançant *-s, cf. Emmanuel LAROCHE, "Vocatif et cas absolu en anatolien", *Athenaeum* 47, 1969, 173-178, i F. VILLAR *op. cit.*, 163-165.

206 S. *Ph.* 1128 ὦ τόξον φίλον, E. *Ion* 1041 ὦ γεραιὲ πούς.

207 Hom. *Il.* IV 189 φίλῳ ὦ Μενέλαε, E. *Andr.* 348 ὦ τλήμων ἄνερ.

208 Hom. *Il.* III 276 seg. Ζεῦ πάτερ (...) Ἡέλιός τε etc. Ps.-A. *PV* 88 ὦ δῖος αἰθὴρ (...) παμμῆτορ τε γῆ.

209 Cf. Jacob WACKERNAGEL, *Vorlesungen I*, pàg. 7; E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 63; J. HUMBERT, *op. cit.*, pàg. 252-253. Un paral·lel sànscrit és el de *RV* I, 2, 5 *Vayav Indraç ca cetathah, Vayu i Indra, en teniu vuit*, cf. Theodor BENFEY, *Über die Entstehung des indogermanischen Vokativs*, Göttingen 1872.

210 S. *Ai.* 859-863 ὦ φέγγος, ὦ (...) πέδον (...) ὦ (...) βάρρον, κλείναί τ' Ἀθῆναι, καὶ τὸ σύντροφον γένος, κρῆναί τε ποταμοὶ θ' οἶδε, καὶ τὰ Τρωικὰ πεδία προσαυδῶ, χαίρετ', ὦ τροφῆς ἔμοι; S. *Ph.* 530-531 ὦ φίλτατον μὲν ἡμαρ, ἥδιστος δ' ἀνὴρ, φίλοι δὲ ναῦται; Ar. *Eq.* 273 ὦ πόλις καὶ δῆμε; cf. A.C. MOORHOUSE, *op. cit.*, pàg. 25-26.

211 J. WACKERNAGEL, *ibid.*, en diu: (Benfey) *wies nach, dass wenn im ältesten indogermanischen Sprachdenkmal, dem Rigweda, einer ersten Anrede eine zweite durch das dem Wörtchen τε entsprechende Wort ca beigefügt wird, diese zweite Anrede statt des Vokativs den Nominativ hat.*

Al seu torn, Schwyzer hi veu un ús predicatiu del nominatiu, el que exigeix d'analitzar ambdós membres com a sengles oracions, per bé que en realitat pertanyen a plans expressius diferents; ara bé, per a aquest autor l'enclític τε uniria només paraules o sintagmes, no mai oracions.²¹²

Pel que fa a l'ús de nominatiu en funcions de vocatiu,²¹³ aquesta construcció ha estat negada, en el pla teòric, per Gonda i Louw.²¹⁴ Ambdós autors l'expliquen, bé per raons contextuais (el parlant no espera de fet cap resposta), bé per raons expressives (respecte, reconvenció, etc.).

El darrer punt que tocarem és el relatiu a l'ús de la interjecció ὦ, que varia molt segons el gènere literari: en l'èpica no és especialment freqüent i sol expressar familiaritat, per la qual cosa mai no acompanya teònims,²¹⁵ a l'època clàssica també aquesta classe de noms rep l'addició d'ὦ, potser arran de la influència de l'himne d'invocació,²¹⁶ alhora que s'aprecia un increment de l'ús: a Èsquil la interjecció no apareix encara a la meitat dels vocatius, mentre que a Eurípides ateny un 54% i a Sòfocles un 60% (el mateix percentatge que a Heròdot).²¹⁷ Scott hi veia una simple qüestió d'eufonia, determinada per l'hiatus i el ritme,²¹⁸ Brioso, en canvi, conclou que l'ús no presenta entre els tràgics cap restricció prèvia.²¹⁹ Moorhouse dóna com a causa de l'ús reiterat d'ὦ la voluntat d'intensificar l'emoció del parlant.²²⁰ Si passem a

212 E. SCHWYZER, *op. cit.*, pàg. 63: *Die Sonderbarkeit wird durch die Überlegung verständlich, dass indogermanisch *k^we ursprünglich nur Satzglieder, keine Sätze (und dies sind eben die Vokative) verband.*

213 Pl. *Symp.* 172 a οὔτος Ἄπολλόδωρος, οὐ περιμενεῖς...

214 Jan GONDA, "On Nominatives joining or 'replacing' Vocatives", *Lingua* 6, 1956, 89-104; Johannes P. LOUW, "Linguistic Theory and the Greek Case System", *AC* 9, 1966, 73-88, pàg. 79-80. Com en diu Louw, *ibid.*, a manera de síntesi: *Actually the nominative is never used instead of a vocative. For addressing or calling upon a person the vocative is by no means the usual construction in the sense that others are unusual. The nominative and accusative, in such exclamative contexts, are perfectly regular. The nominative, in contradistinction to the vocative, is less exclamative, less direct, more reserved and formal because it merely states the nominal idea.*

215 John Adams SCOTT, "The Vocative in Homer and Hesiod", *AJPh* 24, 1903, 192-196, pàg. 195: *In Hesiod, as in Homer, no man addresses the interjection to a god. Hesiod never uses ὦ except in cases of marked impatience or familiarity.*

216 Richard LÖWE, "Die Vokativpartikel in der griechischen Prosa", *KZ* 53, 1925, 115-149, pàg. 123. El primer exemple conegut és el de l'*Himne a III*, v. 3.

217 Cf. J.A. SCOTT, "The Vocative in Aeschylus and Sophocles", *AJPh* 25, 1904, 81-84. Vegeu també, del mateix autor, "Additional Notes on the Vocative", *AJPh* 26, 1905, 32-43, pàg. 42-43: *The interjection with the vocative was familiar, ad was not freely used until the familiar language of comedy, dialectic, and the law courts became the language of literature, when the vocative rarely appears without the interjection.* Amb tota raó puntualitzen també Basil Lanneau GILDEERSLEEVE & C.W.E. MILLER, "The Vocative in Apollonius Rhodios", *AJPh* 24, 1903, 197-199, pàg. 198: *There is no passage in which the gods are addressed by ὦ except δ 1411 and 1414, and ὦ is sparingly used at any rate.* A la mateixa conclusió arriba Giuseppe GIANGRANDE, "On the use of the vocative in Alexandrian Epic", *CQ* 18, 1968, 52-59.

218 J.A. SCOTT, "The Vocative in Aeschylus and Sophocles", pàg. 83: *The omission or use of the interjection is largely a matter of hiatus and rhythm, the position of the vocative in the verse, in general, determined the use.*

219 Máximo BRIOSO, "El vocativo y la interjección ὦ", *Habis* 2, 1971, 35-48, pàg. 40.

220 Cf. A.C. MOORHOUSE, *op. cit.*, pàg. 29.

l'oratória, l'hiatus hi resulta un expedient més decisiu que no l'emotivitat del passatge,²²¹ ara bé, en els discursos d'aparat, en què la freqüència del vocatiu és molt baixa, es prefereix el reforç mitjançant la interjecció.²²² La mateixa indeterminació caracteritza l'ús de l'expressió col·loquial ὦ τᾶν, que oscil·la entre la familiaritat i la reverència,²²³ d'acord amb un valor emotiu, inferencial, adreçat al receptor a tall d'un recurs d'atansament que de vegades obeeix a l'expressió de la solidaritat, i d'altres a la de la cerca d'un tracte benivolent, favorablement disposat envers el parlant.

221 M. BRIOSO, *op. cit.*, pàg. 43-45.

222 M. BRIOSO, *op. cit.*, pàg. 46-48.

223 Cf. Gerrit Jacob DE VRIES, "Remarks on a Greek Form of Address (ὦ τᾶν)", *Mnem* 19, 1966, 225-230; Bernd Reiner VOSS, "Zusätzliche Bemerkungen zu ὦ τᾶν", *Mnem* 21, 1968, 366-373.

Tema 5. L'acusatiu.

L'acusatiu, αἰτιατικὴ πτώσις, en deu el nom, com explica Bécaries, a la tradició gramatical que arrenca de Dionisi el Traci i d'Apol·loni *Díscol*, i no pas d'Aristòtil.²²⁴ Segons aquesta tradició, dins l'oposició entre αὐτοτελῆ ῥήματα i ἔλλιπῆ ῥήματα (*verbs amb sentit per si mateixos, verbs mancats de sentit*, respectivament) aquests darrers reclamen -gr. (ἀπ)αίτεῖ, un règim que els atorgue un sentit complet. Per consegüent, l'acusatiu és el cas del règim per excel·lència, perquè marca l'objecte directe del procés verbal. La comprensió de l'acusatiu com a *causatiu* resulta falsa, perquè amb el terme αἰτιατικός no es fa referència a la *causalitat* del procés, sinó al *motiu* exigít per aquest. Quant a les dues funcions que hom reconeix a l'acusatiu, la sintàctica i la semàntica, alguns autors les expliquen per sincretisme de dos casos originalment oposats.²²⁵ En qualsevol cas, l'acusatiu indoeuropeu fou apte per a múltiples funcions, la reducció de les quals a una de sola sembla molt difícil. Fins i tot, si reduïem a un sol valor genèric les funcions de règim amb verbs transitius i de direcció amb verbs de moviment, com ho han intentat diversos especialistes,²²⁶ ens en quedarien per explicar altres dues. En primer lloc, la de l'acusatiu d'extensió (en l'espai i en el temps), que ha estat analitzat com un acusatiu de direcció dependent de verbs caracteritzats negativament quant al tret semàntic de l'expressió del moviment. Segonament, la de l'acusatiu de relació, l'origen de la qual per a alguns cal buscar-lo, precisament, en l'acusatiu d'extensió.

Hi ha, però, una via alternativa als estudis que acabem d'esmentar, tendents a la identificació de la *Grundbedeutung* o valor originari de l'acusatiu. Des d'una perspectiva diacrònica, es podria explicar l'origen dels acusatius d'extensió i de relació com a desenvolupaments secundaris, integrats dins l'acusatiu arran de diversos processos morfosintàctics. Aquesta anàlisi ens obligaria, per tant, a admetre el caràcter sincrètic de l'acusatiu indoeuropeu.

224 Vicente BÉCARES, “¿Qué significa αἰτιατικὴ πτώσις = Accusativus casus?”, *Philologica II*, Salamanca 1989, 369-373, cf. pàg. 372: (...) *Aristóteles no empleó el término αἰτιάσθαι para la exigencia gramatical del acusativo con el infinitivo de dichas oraciones (sc. d'ac. amb inf.) en oposición al nominativo del discurso directo.*

225 Així, per exemple, José Sánchez LASSO DE LA VEGA, *Sintaxis Griega I*, pàg. 354-355, cf. pàg. 355: (...) *Si resulta difícil derivar el valor gramatical del valor local del acusativo, es imposible la derivación inversa. Ello ha llevado a considerar que en el llamado acusativo nos encontramos ante un sincretismo de dos casos indoeuropeos más antiguos: un acusativo propio, que responde al valor gramatical del mismo en las diferentes lenguas indoeuropeas, y un caso local indicando dirección adonde etc. Contra*, Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, München 1950³, pàg. 58. Jean HUMBERT, *Syntaxe Grecque*, Paris 1972³, pàg. 253-254, entén com a noció fonamental la de la *relació directa entre el verb i el règim*, però reconeix alhora el caràcter sincrètic que afecta des de molt antic els casos abstractes, cf. pàg. 247-248.

226 Darrerament, Gunnar DE BOEL, *Goal accusative and object accusative in Homer. A contribution to the theory of transitivity*, Brussel 1988, i Alberto DÍAZ TEJERA, “Categoría casual y factor semántico: ejemplificación con el acusativo de dirección”, *Em* 60, 1992, 41-50. Emilio CRESPO, “The semantic and syntactic Functions of the Accusative”, dins Albert RIJKSBARON & Henk A.J. MULDER & Gerry C. WAKKER (ed.), *In the Footsteps of Raphael Kühner I*, Amsterdam 1988, 99-120, pàg. 104, arriba a dir de l'acusatiu directiu que *such a syntactic function is nothing more than a ghost created by our grammars.*

2. L'acusatiu com a règim de verbs transitius.

En aquest acusatiu, també designat amb el nom d'acusatiu propi, la tradició gramatical ha reconegut dues subcategories: *l'acusatiu d'objecte extern* expressa un ens independent del procés verbal endegat,²²⁷ *l'acusatiu d'objecte intern* expressa, en canvi, un ens produït pel procés verbal, i dins d'aquest tipus es distingeix si l'ens produït és contingent al procés (parlem aleshores del *complement intern de contingut*, el que es correspon amb la figura de *ἰσχύμα ἐτυμολογικόν*) o si té una existència pròpia, un cop verificada l'acció, en aquest cas parlem del complement intern de resultat.²²⁸ Aquesta taxonomia no es deu tan sols a l'aplicació de criteris semàntics, sinó que té també implicacions sintàctiques relacionades amb la noció de règim. Si considerem els verbs com a d'ús transitiu o intransitiu, comprovarem que els verbs d'ús preferentment intransitiu són els que presenten complements interns de contingut.²²⁹ Altrament dit, els règims dels verbs d'ús habitual intransitiu són en el pla de la realitat contingents, limitats al marc d'actuació expressada mitjançant la forma verbal de la qual depenen.

Notem que certs verbs admeten alhora dues construccions, amb complement extern i amb complement intern de contingut.²³⁰ D'altra banda, el context supleix amb molta freqüència el règim esperat. Aquest fenomen és regular en el cas dels verbs tècnics, cf. *ἐλαύνειν τὸν ἵππον*, on no és possible cap ambigüïtat. És de natura diferent el fenomen de l'expressió absoluta, sense règim exprés, d'un verb habitualment transitiu, cf. *μανθάνω*. Un tercer cas és el dels verbs d'ús transitiu com a simples, i que adquireixen un valor intransitiu i es flexionen sovint a la veu mitjana quan van modificats per determinats preverbis, cf. *δίδομι*, donar, i *περιδίδομαι*, *ficar-se en una juguesca*, *λέγω*, dir, *διαλέγομαι*, *conversar*.²³¹

Per raons històriques, la formació de les categories verbals dels aoristos sigmàtics i dels perfets actius en *-κ- estigué lligada a la noció de transitivitat, per la qual cosa es dona una correspondència entre (sub)classe morfològica i funció sintàctica, ja apuntada més amunt. Ultra aquest cas, són les raons semàntiques les que determinen la transitivitat de la forma verbal en qüestió.

227 Cf. *τοὺς Πέρσας* διαφθεῖραι.

228 Cf. *ὑβρίν* ὑβρίζειν, *πόλεμον* πολεμίζειν (compl. intern de contingut, *σχῆμα ἐτυμολογικόν*), *νόμισμα* κόπτειν, *ἰστὸν* ὑφαίνειν (compl. intern de resultat). Per a aquest tipus d'acusatiu, cf. Bernard JACQUINOD, "Sur l'accusatif d'objet interne", *Mémoires II. Centre Jean Palerne. Publications de l'Université de Saint-Etienne*, 1980, pàg. 63-74, i Roberto CAMPAGNER, "Analisi strutturale del sintagma accusativo dell'oggetto interno in Euripide", *BIFG* 3, 1976, 63-83.

229 Cal para atenció en el fet que els verbs transitius no sempre admeten el complement intern de contingut, si no era en una llengua poètica, cf. *φόνον* φονεύειν.

230 Cf. *ὀλοφύρειν τὸν πατέρα* (complement extern), *ὀλοφύρειν ταύτην τὴν ὀλόφουρσιν* (complement intern de contingut).

231 Cf. E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 233, a propòsit de la coincidència en aquest aspecte d'antic indi i grec.

3. El doble acusatiu.

La tipologia del règim de doble acusatiu resulta força variada, però es pot reduir a una sola construcció amb dues variants combinatòries: un acusatiu extern és complementat per un acusatiu intern, ja sigui de resultat o de contingut.²³² D'altres possibilitats no constitueixen autèntics exemples de doble acusatiu, tot i que la tradició gramatical els sol incloure sota aquesta denominació. Es tracta de la juxtaposició a acusatius de règim directe d'acusatius d'extensió, o bé latius, o bé predicatius, o bé de relació. Parlarem més endavant de tots tres casos. La història del sintagma, feta recentment per JacquinoD,²³³ ens il·lustra a bastament sobre la seua gènesi i el posterior desenvolupament. Tot i tractar-se d'un tret que segons el seu parer remuntaria a la sintaxi indoeuropea, cada llengua n'hauria fet ús de forma molt diversa. Així, mentre que el celta i l'armeni semblen ignorar-lo, el grec en presenta una ampla gamma de variants. Que no es tracta d'una innovació paral·lela ho demostra, tanmateix, el fet que l'hitita registra *l'schîma kath' òlon kai mérôs*. Ara bé, les diferències en el si de les diverses llengües són profundes: la construcció amb *uerba docendi*, única coneguda pel llatí, resulta molt rara a l'eslau. Tot plegat, fa la impressió que l'indoeuropeu comú no hauria conegut la construcció, per bé que Hettrich sosté la tesi contrària.²³⁴

L'ús ateny una alta freqüència a la mateixa llengua homèrica, el que no pot deure's a raons purament literàries, per bé que estiga reduït a una dicció gairebé formular, limitada a verbs i noms que configuren una mena de repertori.²³⁵ Tanmateix, en l'època clàssica es palesa, en conjunt, un decreixement important de l'ús, compensat des del punt de vista formal per certes innovacions. Píndar, per exemple, presenta un cert nombre de registres de la construcció, però amb un caire més personal.²³⁶ Al drama àtic, Èsquil en fa un ús més freqüent que Píndar, però encara molt discret,²³⁷ a Eurípides i Aristòfanes es dona un augment de certes variants, el que a Sòfocles s'observa amb més claredat encara. El conjunt de dades indica el caràcter col·loquial de part d'aquests tipus. Pel que fa a l'anàlisi de la construcció, la

232 Cf. E. Heracl. 852 ἀποτίσασθαι δίκην ἐχθροῦς (amb compl. intern de resultat); Hdt. III 154, 2 ἔωυτὸν λωβᾶται λώβην ἀνήκεστον (amb compl. intern de contingut)

233 Bernard JACQUINOD, *Le double accusatif en grec*, Louvain-la-Neuve 1989.

234 Heinrich HETRICH, "Semantische und syntaktische Betrachtungen zum doppelten Akkusativ", in Georg E. DUNKEL et al. (ed.), *Früh-, Mittel-, Spätindogermanisch. Akten der IX. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft*, Wiesbaden 1994, 111-134, pàg. 133: *Die indogermanische Grundsprache konnte nach Verben des Bittens, Fragens und Wegnehmens eine Konstruktion mit semantisch autonomen Akkusativen der weggenommenen Sache und des betroffenen Ortes bzw. der Person. Nach Verben des Wegnehmens stand diese Konstruktion in formaler und semantischer Opposition zu einer zweiten mit Ablativ des betroffenen Ortes; nach Verben des Bittens und Fragens bestanden Alternativen zur Bezeichnung der erbetenen bzw. erfragten Sache. Beide Konstruktionen blieben jeweils einzelsprachlich erhalten, auch wenn die entsprechenden Verben grossenteils ersetzt wurden.*

235 Pierre CHANTRAINE, *Grammaire homérique II. Syntaxe*, Paris 1953, pàg. 45. Vegeu també Françoise LETOUBLON, *Il allait, pareil à la nuit. Les verbes de mouvement en grec. Supplétisme et aspect verbal*, Paris 1985, pàg. 19-23.

236 Pascale HUMMEL, *Syntaxe de Pindare*, Paris 1993, pàg. 101-103, cf. Pi. Py. VIII 67-69.

237 Giuseppina MATINO, *La sintassi di Eschilo*, Nàpols 1998, pàg. 38, on esmenta A. Pe. 15, Su. 33 i el frg. 387a.

distribució de les diverses variants del doble acusatiu es deu sempre a raons d'ordre semàntic. Reconeixem, per tant, agrupacions de verbs de dir, fer, ensenyar, demanar, llevar, castigar, ocultar, etc.

La juxtaposició d'un acusatiu amb funció de complement directe i un de predicatiu no té res a veure amb el doble acusatiu, ni des del punt de vista diacrònic, ni des del sintàctic, ni en el pla formal.²³⁸ El mateix s'ha de dir de les perífrasis verbals.²³⁹ Tampoc no hi ha doble acusatiu en la juxtaposició d'un acusatiu de règim amb un d'extensió o direcció.²⁴⁰ Finalment, *ἴσχημα καθ' ὅλον καὶ μέρος* s'ha d'entendre com la juxtaposició d'un acusatiu propi i un de relació.²⁴¹ Val a dir que aquesta darrera possibilitat sintàctica es revela com una d'habitual en els estadis més antics de la llengua, tal com revela l'ús homèric, mentre que en l'època clàssica esdevé un poetisme fins al punt que a la prosa, tant la jònia com l'àtica, no el documentem pas.²⁴² El fet que en cap dels quatre casos no siga possible la coordinació dels dos acusatius implicats, com es pot comprovar per l'anàlisi del corpus d'exemples, demostra que les funcions són diferents, llevat del cas de l'acusatiu predicatiu. De la mateixa manera, la transformació passiva posa també en evidència el presumpte 'doble acusatiu'.²⁴³ Trobem, doncs, tant en la construcció del doble acusatiu propi com en la dels acusatius juxtaposats, el simple resultat de la varietat de funcions assumides per aquest cas.

4. *Els acusatius al·latiu i d'extensió.*

L'acusatiu directiu o al·latiu constitueix a l'època clàssica un ús poètic, arcaïtzant, reemplaçat pels sintagmes preposicionals. Es manté, en canvi, l'acusatiu d'extensió, caracteritzat sempre per l'expressió de la infinitud, és a dir, la durada en el pla temporal i l'extensió en l'espacial. Des d'un punt de vista diacrònic, l'acusatiu al·latiu és força freqüent a Homer.²⁴⁴ Des del punt de vista de la funció, aquest acusatiu sembla mal definit enfront del datiu directiu, amb el qual coincideix.²⁴⁵ Al mateix temps, no s'adequa a la funció expressada per l'acusatiu d'extensió. Irigoïn remarca amb tota justícia el caire tan sols semàntic d'aquests

238 Cf. Hom. *Od.* IX 366 *Οὔτιν δέ με κικλήσκουσιν μήτηρ ἠδὲ πατήρ.*

239 Cf. Hdt. I 76, 2 *Συρίους (...)* ἀναστάτους ἐποίησε.

240 Cf. Hom. *Il.* VII 363 *ἄσσ' ἀγόμην ἐξ Ἄρεος ἡμέτερον δῶ.*

241 Hom. *Il.* I 362 *τί δέ σε φρένας ἴκετο πένθος, Od.* XIX 356 *ἢ σε πόδας νίψει.* Noteu també com, d'acord amb la correctíssima denominació grega, l'ordre dels termes no és pas insignificant, perquè el tot precedeix sempre la part, que en constitueix una aposició a tall de precisar l'abast de l'acció verbal.

242 Jean IRIGOÏN, "Propos sur l'accusatif grec", *Mélanges J. Taillardat*, Paris 1988, 93-102, pàg. 96-97, on indica la fórmula preferida per Heròdot per reemplaçar l'acusatiu del tot i la part, la constituïda per un genitiu partitiu i un acusatiu de règim, cf. Hdt. III 118 *ἀποτάμνει αὐτῶν τά τε ὅλα καὶ τὰς ῥίνας.*

243 Cf. J. IRIGOÏN, *op. cit.*, pàg. 94, on compara Hdt. IV 78 *τὸν ἢ μήτηρ αὐτὴ γλώσσαν τε Ἑλλάδα καὶ γράμματα* ἐδίδαξε i VI 27 *παισὶ γράμματα* διδασκομένοισι ἐνέπεσε ἢ στεγῆ.

244 G. DE BOEL, "The Homeric Accusative of Limit and Motion Revisited", dins A. RIJKSBARON & H.A. MULDER & G.C. WAKKER (ed.), *op. cit.*, 53-65.

245 Cf. Hom. *Il.* I 322 *ἔρχεσθον κλισίην, Od.* XII 257 *χείρας ἐμοὶ ὀρέγοντας.*

5. L'acusatiu de relació.

El primer problema inherent a aquesta construcció és el de l'origen. Schwyzer nota molt prudentment que es tracta d'un sintagma format en etapes successives i a partir d'usos diferents, l'adaptació dels quals en el resultat final, ja al si de la llengua grega, no permet de reconstruir-ne tot el procés.²⁴⁷ El mateix Schwyzer situa molt bé el tret en acusatiu dependents, bé de verbs passius o intransitius, especialment participis, bé d'adjectius; paral·lelament, també la construcció del doble acusatiu i la del σχῆμα καθ' ὅλον καὶ μέρος, ambdues molt desenvolupades en grec, contribueixen a augmentar la freqüència d'ús d'aquest acusatiu de relació.²⁴⁸ Com a explicacions alternatives, Blümel creu que s'origina tot just en l'acusatiu d'extensió.²⁴⁹ Ben diferentment, la teoria de Brugmann, Hermann i Biese pretén que l'acusatiu de relació s'origina en oracions nominals pures (d'ara endavant, onp) juxtaposades a un nom propi, cosa que podria acceptar-se per a termes com ara ὄνομα, εἶρος o πλῆθος; Biese va més enllà, en proposar que en moltes d'aquestes onp, el subjecte seria reanalitzat més tard com a acusatiu pel pas de la predicació a l'oració que s'entén com a principal, cf. Ἀχιλλεύς, πόδες ὠκέϊς > Ἀχιλλεύς, πόδας ὠκύς.²⁵⁰ Tanmateix, aquesta explicació resulta una mera hipòtesi, perquè cronològicament caldria situar-la en ple domini indoeuropeu. Finalment, Hahn fa una proposta recolzada en el suport dels textos. Tot atenent el fet que l'acusatiu funciona, com qualsevol altre cas, com una aposició partitiva, Hahn veu en l'acusatiu de relació una figura sintàctica semblant a la de l'instrumental de relació o al genitiu partitiu, aquest darrer, amb un caràcter més específic, però, dins la noció del conjunt i la part.²⁵¹

Dins la història de la llengua grega, el rendiment d'aquesta construcció cau moltíssim

246 J. IRIGOIN, op. cit., pàg. 102, n. 12: *Vaut-il la peine de préciser que les accusatifs de direction, de mesure, de distance, etc., ne tiennent leur dénomination que du sémantisme du verbe dont ils dépendent?*

247 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, op. cit., II, pàg. 84.

248 E. SCHWYZER, *ibid.*, cf. Hom. *Il.* VI 481 χαρείη δὲ φρένα μήτηρ (ac. amb verb intransitiu), Hom. *Il.* V 801 Τυδεὺς μικρὸς μὲν ἔην δέμας (amb verb intransitiu), And. I 61 τὴν κλεῖν συνετρίβην καὶ τὴν κεφαλὴν κατεάγην (ac. amb verb passiu).

249 Rudolf BLÜMEL "Der Ursprung des griechisches Bereichsakkusativ und anderes", *IF* 33, 1928, 1-96, "Zum Bereichs- oder Beziehungsakkusativ", *IF* 44, 1939, 249-263, i "Noch einmal der Bereichsakkusativ", *IF* 53, 1948, 104-108.

250 Karl BRUGMANN, "Der sogenannten Akkusativ der Beziehung im Arischen, Griechischen, Lateinisch, Germanisch", *IF* 27, 1919, 121-151, esp. pàg. 141 ss. Eduard HERMANN, "Der appositive Nominalsatz als Quelle des Akkusativs der Beziehung", *IF* 48, 1930, 25 seg. Yrjoe Moses BIESE, "Das Problem des griechisches Akkusativ der Beziehung", *Arctos* 2, 1955, 89-114.

251 E. Adelaide HAHN, "Partitive Apposition in Homer and the Greek Accusative", *TAPhA* 85, 1954, 197-289. S'ha de recordar la seua observació (pàg. 289) conforme, mentre els casos genitiu i datiu presenten un ús escàs de l'aposició, l'acusatiu en presenta un de molt abundós, fins al punt que acusatiu com a règim de verbs transitius i acusatiu apositiu de la part no es diferenciï gens ni a la veu activa ni a la mitjana (pàg. 283-284), cf. Hom. *Il.* V 188 καὶ μιν βάλλον ὦμον.

en l'època clàssica, on s'aixopluga entre els usos poètics, a més d'altres no gaire o gens productius, però vius en la parla col·loquial com a romanalles d'una situació anterior on l'acusatiu de relació era força més freqüent. D'altra banda, aquesta figura sintàctica ha conegut una ampla difusió dins la llengua poètica tant del llatí com de les llengües romàniques, amb el nom d'*acusatiu grec*, denominació que també es registra a la gramàtica tradicional.²⁵²

6. *L'acusatiu absolut.*

La sintaxi de l'acusatiu anomenat *absolut* ha presentat problemes de difícil solució quan ha estat plantejada de forma paral·lela a la construcció de genitiu, i més encara si es planteja l'existència de més opcions amb d'altres casos. Tanmateix, la teoria que l'indoeuropeu construí oracions absolutes amb diversos casos (nominatiu, acusatiu, genitiu i datiu) sembla del tot fora de lloc. En el domini estricte del grec, les diverses construccions absolutes apareixen en èpoques diferents, tenen funcions sintàctiques específiques de cadascuna i tampoc no guarden la més mínima relació mútua ni en el pla significatiu ni en el camp estilístic.

L'acusatiu absolut, com a figura contemplada per la gramàtica tradicional, neix a conseqüència de la confusió de dues construccions independents l'una de l'altra. Si en alguna cosa coincideixen és precisament en el fet que cap d'aquestes no és absoluta, a banda del caire recent d'ambdues, posthomèric en tot cas.²⁵³ Tenim en primer lloc un presumpte acusatiu absolut que té com a nucli un participi habitualment actiu, de tema de present, gènere neutre i nombre singular, pertanyent a un grup determinat de verbs, tots aquests de camps semàntics molt concrets, i sense el reforç de cap partícula.²⁵⁴ Segonament, hi ha un acusatiu absolut sense cap restricció de diàtesi, temps, gènere i nombre i camp semàntic, que concorda amb un substantiu i rep el reforç de la partícula *ὡς* -ο ὡσπερ-.²⁵⁵ La primera construcció és formal i funcionalment idèntica a la de l'anomenat acusatiu d'aposició oracional, amb la qual s'ha d'incloure en l'apartat de les oracions principals, nominals pures, coordinades asindètiques.

252 Cf. per al llatí Otto SKUTSCH, "Accusativus Graecus", *Glotta* 55, 1977, 85-88; per a les llengües romàniques, prendrem com a exemple Góngora, cf. Leo SPITZER, "El acusativo griego en espanyol", en "La 'Soledad primera' de Góngora: notas críticas y explicativas a la nueva edición de Dámaso Alonso", *RFH* 2, 1940, 35-45.

253 Pierre CHANTRAINE, *op. cit.*, pàg. 49.

254 Aesch. III 73 ὁ γὰρ μισαλέξανδρος καὶ μισοφίλιππος ἡμῖν οὕτωσὶ ῥήτωρ δις ἐπρέσβευσεν εἰς Μακεδονίαν, ἐξὸν μὴδὲ ἄπαξ, ὁ νυκτὶ κελεύων τῶν Μακεδόνων καταπτύειν. Compareu amb Pi. P. II 38-40: εἶδος γὰρ ὑπεροχωτάτα πρέπειν Οὐρανιᾶν / θυγατέρι Κρόνου· ἄτε δόλον αὐτῷ θέσαν / Ζηνὸς παλάμαι, καλὸν πῆμα.

255 E. Io 963-964 - σοὶ δ' ἐς τί δόξ' ἐσηλθεν ἐκβαλεῖν τέκνον· - ὡς τὸν θεὸν σώσαντα τὸν γ' αὐτοῦ γόνον. Th. IV 5, 1 οἱ δὲ ἐορτήν τινα ἔτυχον ἄγοντες, καὶ ἅμα πυνθανόμενοι ἐν ὀλιγωρίᾳ ἐποιούντο, ὡς ὅταν ἐξέλθωσιν ἢ οὐχ ὑπομενούσας σφᾶς ἢ ῥαδίως ληψόμενοι βία.

La segona construcció constitueix, en canvi, un cas de participi concertat. Aquesta solució ha estat definida per Carrière com a independent, quant al seu origen, de les oracions nominals pures amb ὡς, coordinades asindètiques, amb participis de gènere neutre.²⁵⁶ Nosaltres, però, som de l'opinió contrària. El tret està documentat en primer lloc a la tragèdia,²⁵⁷ i a la prosa des de l'últim Heròdot,²⁵⁸ i es deuria, segons Schwyzer, a la confusió de les completives amb conjunció i verb en mode personal amb les de participi.²⁵⁹

7. L'acusatiu d'aposició oracional.

Aquesta construcció alterna amb la del nominatiu d'aposició oracional, que ja vàrem definir com una oració nominal pura coordinada asindètica. Aquest acusatiu apositiu és una innovació grega, deguda a la reanàlisi de nominatius de gènere neutre.²⁶⁰ En ser interpretats, però, com a acusatius, l'aposició oracional va passar a ser expressada mitjançant aquest cas en qualsevol tipus flexiu.²⁶¹ Tanmateix, Schwyzer i Irigoín posen en paral·lel aquest acusatiu amb el de relació.²⁶²

8. L'acusatiu anacolútic.

Com indica la denominació mateixa, està originat per una fractura de la coherència sintàctica del període.²⁶³ Aquesta mena d'anacoluts té unes aplicacions estilístiques que deriven del fet que expressa un cert estat emocional, per la qual cosa serveix per a caracteritzar tipus psicològics o figures dramàtiques (dones, infants, estrangers).

256 Cf. Jean CARRIÈRE, "L'accusatif absolu avec ὡς: nuances et origine", *RPh* 47, 1973, 212-224, pàg. 217. El seu estudi recolza en el recull de Franz LELL, *Der absolute Akkusativ im Griechischen bis zu Aristoteles*, Progr. u. Diss., Würzburg 1892.

257 Cf. A. *Eum.* 798-799; S. *OT* 101 i 955-956, *OC* 378-381; E. *Alc.* 1131, *Heracl.* 693.

258 Hdt. IX 42, 4 (breu parlament de Mardoní) ὥστε ὑμέων ὄσων τυγχάνουσι εἴνοιοι ἐόντες Πέρσησι, ἦδεσθε τοῦδε εἴνεκα, ὡς περιεσομένους ἡμέας Ἑλλήνων.

259 Cf. E. SCHWYZER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 401-402.

260 Hom. *Il.* XXIV 734-735 ἢ τις Ἀχαιῶν ῥίψει / χειρὸς ἐλὼν ἀπὸ πύργου, *λυγρὸν ὄλεθρον*.

261 And. III 31 ὕστερον δὲ ὑπ' Ἀργείων ἐπέισθημεν (...) πλεύσαντες ἐπὶ τὴν Λακωνικὴν (...) ἐντεῖναι αὐτῶν τὸν θυμὸν, ἀρχὴν πολλῶν κακῶν.

262 E. SCHWYZER, *op. cit. II*, pàg. 84 i 86-87; J. IRIGOÍN, *op. cit.*, pàg. 102, n. 12: *Quant à l'accusatif dit absolu, ce n'est qu'un emploi particulier de l'accusatif dit de relation.*

263 Hom. *Od.* I 274-276 *μνηστῆρας* μὲν ἐπὶ σφέτερα σκίδνασθαι ἄνωχθι, / μητέρα δ' εἰ οἱ θυμὸς ἐφορμάται γαμέεσθαι, / ἄψ ἴτω ἐς μέγαρον πατρὸς μέγα δυναμένοιο.

Tema 6. El genitiu.

El nom de genitiu, derivat del llatí *genitiuus casus*, tal volta no correspon al grec γενικὴ πτώσις, que tindria una traducció millor si en diguérem *cas genèric*. Pel que fa a l'origen mateix del cas, el sincretisme de genitiu i ablatiu és acceptat per la pràctica totalitat d'estudiosos.²⁶⁴ D'acord amb aquesta teoria, la recerca del segle XIX ja va refusar d'assolir una definició unívoca dels valors del genitiu. Haurem de parlar, doncs, de dues funcions sintàctiques diferents, reunides arran d'una sèrie de processos fonomorfològics sota una sola marca casual. Només Muñoz Valle redueix tots els usos al genitiu propi, que defineix com a complement del substantiu, de forma que la distinció entre genitiu partitiu, de matèria, separatiu, etc., es deuria només al valor lexemàtic del nom determinat, en una explicació que no sembla afortunada.²⁶⁵

1. El genitiu.

Les funcions pròpies d'aquest cas no admeten en origen la construcció preposicional, tot i que amb el decurs del temps es varen fer freqüents els sintagmes de caràcter partitiu amb ἐκ i ἀπό.²⁶⁶ Dins del genitiu propi es reconeix també una subdivisió, segons que es tracte de la funció partitiva o la pertinentiva, alhora que totes dues admeten usos adnominals com adverbals.²⁶⁷ Els usos adnominals i adverbals són per si indistingibles al partitiu.²⁶⁸ Tanmateix, la noció partitiva és en si mateix difícil de definir, perquè concorre amb les diverses expressions de la funció de relació (l'acusatiu, l'instrumental i els corresponents sintagmes preposicionals), cf. πολλοῦ ποιεῖσθαι/ἐν μικρῷ ποιεῖσθαι.²⁶⁹

Dins la sintaxi del partitiu, la qüestió de més interès consisteix a definir-ne la capacitat per funcionar com a subjecte gramatical, allò que es coneix com a *genitiuus auctoris*. Lasso ha

²⁶⁴ Recordem que el sincretisme de genitiu i ablatiu s'entén com una innovació de grec i balto-eslau, com a desenvolupaments paral·lels, mentre que l'antic persa, el celta insular i el germànic fonen genitiu i datiu.

²⁶⁵ Isidoro MUÑOZ VALLE, "Interpretación estructural del genitivo griego", *Actas II CEEC*, Madrid 1964, 129-134, cf. pàg. 134, on es reconeix *el genitivo propio de un lado, y todos los demás del otro, que en realidad son subcategorías del genitivo propio que llegaron a gramaticalizarse e independizarse de él*. Per a altres interpretacions, cf. Calvert WATKINS, "Remarks on the Genitive", *Für Roman Jakobson*, Den Haag & Paris 1967, 2191-2198; Albert RIJKSBARON, "De grieks genitivus", *Lampas* 5, 1972, 68-76; Marcel DELAUNOIS, "Problèmes de description linguistique du génitif en grec classiques", *AC* 50, 1981, 176-191.

²⁶⁶ Antipho V 81 ἐκ τῶν τοῦ ἀνθρώπου μερὶς ἑκατέροις ἴση ἂν εἴη, Th. I 110, 1 καὶ ὀλίγοι ἀπὸ πολλῶν πορευόμενοι διὰ τῆς Λιβύης ἐς Κυρήνην ἐσώθησαν, οἱ δὲ πλείστοι ἀπώλοντο.

²⁶⁷ Aquesta terminologia és l'emprada per Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 89. Jean HUMBERT, *Syntaxe Grecque*, Paris 1972, pàg. 267, prefereix parlar d'un genitiu partitiu i un d'adnominal. José Sánchez LASSO DE LA VEGA, *Sintaxis Griega I*, pàg. 410-412, i amb més coherència que Humbert, es refereix a un genitiu adnominal i a un d'adverbial, però aquesta nomenclatura resulta també desafortunada.

²⁶⁸ E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER *op. cit.*, *ibid.*

²⁶⁹ Cf. Jakob WACKERNAGEL, "Genetiv und Adjektiv", *Mélanges de linguistique offerts à M. Ferdinand de Saussure*, París 1908 (= Genève 1975), 125-152, pàg. 136, núm 1.

negat aquesta funció sintàctica en el genitiu,²⁷⁰ tot i que la construcció sembla d'origen indoeuropeu²⁷¹ i és present a la llengua homèrica.²⁷² A l'època clàssica el registrem tant a la llengua literària com a la col·loquial,²⁷³ encara que no sembla haver tingut mai un rendiment elevat. El mateix Lasso només accepta aquesta funció en la koiné bíblica.²⁷⁴ Tanmateix, el fet que a l'època clàssica documentem sintagmes preposicionals de caràcter partitiu en funció de subjecte reforça la validesa de la teoria.²⁷⁵

De la funció partitiva deriven, en primer lloc, el genitiu de relació, que amb verbs habituals a la llengua judicial assoleix una alta freqüència d'ús, sense excloure altres casos;²⁷⁶ segonament, el temàtic,²⁷⁷ el de preu,²⁷⁸ el corogràfic,²⁷⁹ el local²⁸⁰ i, finalment, el tipus ἐν Διονύσου, que la teoria tradicional explica per el·lipsi.²⁸¹ Quant al genitiu exclamatiu, ha estat definit per Schwyzer com a sincrètic, en tant que procedeix de diversos tipus, però dependents sempre d'una noció partitiva.²⁸² També s'inscriu aquí l'anomenat genitiu d'encariment, tipus d'expressió tautològica que es documenta en diverses llengües indoeuropees (antic indi, avèstic, bàltic, germànic i llatí), i que alguns autors creien d'origen oriental.²⁸³ Finalment, el genitiu de referència és un partitiu dependent d'adverbis de mode, sintagmes preposicionals i

270 J.S. LASSO DE LA VEGA, "Notas sintácticas sobre el genitivo griego", *Em* 27, 1959, 111-153.

271 L'antic indi presenta genitiu agent amb els adjectius verbals en *-ta* i *-ya*; el lituà, amb els adjectius verbals en *-amas* i *-tinas*. També el tokhari i l'armeni en donen testimoni. En oració negativa, el genitiu partitiu és també de regla el subjecte en rus.

272 Hom. *Il.* VI 331 ἀλλ' ἄνα, μὴ τάχα ἄστῳ πῦρὸς δῆλιοι θέρηται.

273 Hdt. III 102, 2 εἰσὶ γὰρ αὐτῶν καὶ παρὰ βασιλεῖ τῶν Περσέων ἐντεῦθεν θηρευθέντες, Ar. *Nub.* 1128 κἄν γαμῆ ποτ' αὐτὸς ἢ τῶν ξυγγενῶν ἢ τῶν φίλων, cf. J.W. POULTNEY, *The Syntax of the Genitive Case in Aristophanes*, Baltimore 1936, pàg. XIII, i, sobretot, Ernst NACHMANSON, *Partitives Subjekt im Griechischen*, Göteborg 1942. Convé separar, però, un tipus que podria estar originat per un ablatiu comparatiu amb verbs relacionats amb les nocions de vèncer o ésser vençut, cf. A. *Supp.* 1005 ἰμέρου νικώμενος, S. *Ph.* 3-4, Antipho V 87 τοῦ ἀληθοῦς νικᾶσθαι.

274 J.S. LASSO DE LA VEGA, "Genitivo partitivo sujeto en griego", *Actas I CEEC*, Madrid 1958, 462-473, pàg. 463.

275 Cf. Th. III 20, 2 εἰς ἄνδρας διακοσίους (...) ἐνέμειναν (...) τῇ ἐξόδῳ ἐθελονταί, Ev. *Jo.* 16, 17 εἶπαν οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους etc.

276 Antipho VI 38 (...) καὶ ἐγὼ τοὺς ταῦτα μηχανωμένους εἰσάγων εἰς τὸ δικαστήριον εἶλον ἅπαντας καὶ ἐτιμήθη αὐτοῖς ὧν ὑμεῖς ἐπίστασθε etc. Observeu com estan ben a prop el genitiu de preu i el de relació, com a subclasses del partitiu que són. Amb un verb de pensament, Pl. *R.* 459 b τί δ' ἴππων οἶει...

277 *Myst. Andania* στεφάνων· στεφάνους δ' ἐχόντω οἱ μὲν ἱεροί etc. Cf. Th. I 139, 1 τὸ περὶ Μεγαρέων ψήφισμα, I 140, 3 τὸ Μεγαρέων ψήφισμα.

278 Cf. ὀλίγου δεῖν, etc.

279 Th. III 29, 2 κατέπλευσαν ἐς Ἐμβατον τῆς Ἐρυθραίας, cf. Juan JIMÉNEZ FERNÁNDEZ, "Notas al genitivo corográfico", *Actas del IX Congreso Español de Estudios Clásicos II*, Madrid 1997, 127-129.

280 Hom. *Il.* II 801 ἔρχονται πεδίλιο, V 6 λελουμένος Ὠκεανοῖο.

281 Hom. *Il.* VI 47 ἐν ἀφνειοῦ πατρὸς.

282 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.* II, pàg. 134, cf. E. *Ph.* 373 οἴμοι τῶν ἐμῶν ἐγὼ κακῶν, Ar. *An.* 61 ὦ Ζεῦ βασιλεῦ, τῆς λεπτότητος τῶν φρενῶν (com a genitiu de preu), X. *Cyr.* II 2, 3 τῆς τύχης, τὸ ἐμὲ νῦν κληθέντα δεῦρο τυχεῖν.

283 Cf. sobre A. *Supp.* 524-526, ἀναξ ἀνάκτων, μακάρων / μακάρτατε καὶ τελέων / τελειότατον κράτος, ὄλβιε Ζεὺς, Walter KRANZ, *Stasimon. Untersuchungen zu Form und Gehalt der griechischen Tragödie*, München 1955, pàg. 98-108, sobre A. *Supp.* 524-526, que creia d'origen egipci. G. SCHÄFER, "Zum Typ ἀναξ ἀνάκτων bei Aischylos", in Hildebrecht HOMMEL (ed.), *Wege zu Aischylos I*, Darmstadt 1974, 390-402. J.S. LASSO DE LA VEGA, "Notas sintácticas"... pàg. 135-136, atribueix als autors cristians l'extensió d'aquest ús.

conjuncions, en construcció de caire col·loquial i molt estesa.²⁸⁴

Passarem ara a examinar els tipus sintàctics corresponents a la funció pertinentiva. El genitiu patronímic, per exemple, s'explica per el·lipsi d'un terme com *υἱός* o similar.²⁸⁵ De caràcter semblant al genitiu d'encariment, el genitiu d'inherència té un valor també molt expressiu, molt apte per a usos estilístics, però no es tracta aquí d'un membre d'un conjunt, sinó d'un ús clarament pertinentiu.²⁸⁶ Del valor possessiu deriva el genitiu anomenat qualitatiu. Dins d'aquest tipus concret, el del genitiu possessiu, l'ús de formes àtones de pronoms personals ha estat qualificada com un llatinisme per Wackernagel,²⁸⁷ però el tenim testimoni a Aristòfanes, per exemple.

Tres tipus especials, ni *partitius* ni *pertinentius*, s'expliquen per la característica del genitiu propi com a cas genèric. Tractarem en primer lloc del genitiu final, que Ernout explicava com una recaracterització, amb l'ajut de l'article, de l'infinitiu dinàmic.²⁸⁸ Schwyzer, en canvi, l'entén com una mena de *pertinentiu*.²⁸⁹ El desenvolupament d'aquesta construcció ha estat analitzat per Gil, que en ressalta dues característiques: la importància de les oracions negatives per al seu origen, i la categoria sintàctica de partícula-conjunció que arriba a tenir *τοῦ*.²⁹⁰ En segon lloc, els genitius subjectiu i objectiu comparteixen alhora trets *partitius* i *pertinentius*.²⁹¹ En darrer terme, el genitiu de temps s'ha d'entendre, al nostre parer, com a terme no caracteritzat dins l'oposició que considera l'expressió puntual del temps.²⁹² Aquest valor neutre és el que el fa apte per a l'expressió d'una funció ni puntual (datiu) ni durativa (acusatiu), com és la de la distribució temporal.

284 Cf. *ὡς ὀργῆς ἔχω, ὅποι γνώμης, εἰς τοῦτο ἀσέλγειας*.

285 Cf. E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 119-120.

286 Hom. *Il.* III 309 τέλος *θανάτοιο*, E. *Heracl.* μάχης ἀγῶνα.

287 J. WACKERNAGEL, *op. cit.*, pàg. 151. Cita com a exemple Athen. VIII 47 καλέ μου Δημόκριτε.

288 Alfred ERNOUT, "L'infinitif grec et le gérondif latin", *RPh* 71, 1945, 93-102.

289 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 132.

290 Luis GIL, "Sobre el origen y evolución del infinitivo articular griego con valor final", *Em* 21, 1953, 48-58.

291 Cf. ὁ φόβος τῶν πολεμίων, *pertinentiu* si el genitiu representa el subjecte oracional de l'oració φοβοῦνται οἱ πολέμιοι, i ὁ φόβος τῶν πολεμίων, *partitiu* si el genitiu representa el règim de l'oració φοβοῦνται (sc. τινες) τοὺς πολεμίους.

292 Jordi REDONDO, "Un dato sintáctico sobre el Παραμυθητικός πρὸς τὴν γυναῖκα", en A. Pérez Jiménez & G. Del Cerro (ed.), *Plutarco: Obra y Tradición*, Málaga 1991, 155-158, pàg. 158: (...) *El genitivo absoluto nace en buena parte del valor neutro que este caso acredita, a nuestro modo de ver al menos, en la oposición 'expresión puntual de la categoría tiempo'; en ésta, frente a acusativo y dativo como términos marcados, negativo el primero y positivo el segundo, el genitivo aparece como término no marcado*. Vegeu també María Dolores JIMÉNEZ, "La expresión de relaciones temporales en ático clásico", dins Esperanza TORREGO (ed.), *Nombres y funciones: estudios de sintaxis griega y latina*, Madrid 1998, 65-110, pàg. 99: *Los casos acusativo, genitivo y dativo, como marcas gramaticales de la función Tiempo, están sujetos a una distribución precisa, de manera que son muy pocos los contextos en que realmente dos casos pueden utilizarse indistintamente*.

2. L'ablatiu.

L'ablatiu com a tal ha estat reclòs des de ben aviat en la llengua literària dels gèneres poètics,²⁹³ mentre que tant en la llengua col·loquial com en els gèneres en prosa ha prevalgut la construcció amb preposició (ἐκ, ἀπό i παρά). N'hi ha algunes excepcions, però.²⁹⁴ Amb els verbs de percepció, per exemple, subsisteix el règim d'ablatiu, tot i que altres interpretacions proposen una anàlisi partitiva; aquesta aporia ha estat resolta per Maquieira mitjançant l'anàlisi dels règims d'aquests verbs a l'èpos.²⁹⁵ Un altre arcaisme es documenta en els usos ablatius de caràcter adnominal, considerats com a poètics, però presents en realitat en diferents registres.²⁹⁶ En tercer lloc, també els adjectius compostos amb *ἀ- regeixen simple ablatiu. Aquesta construcció, anomenada genitiu paronomàstic o expletiu, és típica de la llengua tràgica, però es troba ja a Homer.²⁹⁷ Lasso, però, creu que l'ús és partitiu.²⁹⁸

Derivat de l'ablatiu de valor local, com en antic indi i llatí, el comparatiu suposa un amplíssim camp d'ús, tot i que a l'època clàssica comencem a documentar la concurrència de sintagmes preposicionals amb παρά.²⁹⁹ A més de la construcció pròpiament comparativa, hi hem d'afegir l'ús com a règim d'adjectius positius i verbs que pel seu valor lexical admeten també un ablatiu, com és el cas d'ἄλλῳ, ἕτερος, περισσός, διπλάσιος, ἐναντίος, πλεονεκτέω, μειονεκτέω, etc.³⁰⁰

3. El genitiu absolut.

La teoria tradicional sobre la construcció de genitiu absolut en fa una herència

293 Hom. *Il.* V 348 εἶκε, Διὸς θύγατερ, πολέμου καὶ δημοτῆτος, E. *Io* 459-460 Ὀλύμπου χρυσέων θαλάμων πατάμενα.

294 Compta entre aquestes excepcions la formació adverbial ὀλίγου, originada probablement en un ablatiu de sentit temporal, cf. Ekaterini TZAMALI, "Zur syntaktischen Funktion des adverbialen Genitivs ὀλίγου im Griechischen", *Eirene* 36, 2000, 161-165.

295 Helena MAQUIEIRA, "¿Existe ablativo temático en Homero?", *Homenatge a Josep Alsina. Actes del IXè Simposi Català d'Estudis Clàssics I*, Tarragona 1991, 545-552; "Sobre el posible ablativo temático en Homero", dins Emilio CRESPO, José Luis GARCÍA RAMÓN, Helena MAQUIEIRA & Jesús DE LA VILLA (ed.), *Homérica. Estudios lingüísticos*, Madrid 1992, 81-91. Els possibles casos d'ablatiu serien, a la flexió en *-o, els expressats mitjançant la desinència *-ου, que en principi hauria d'estar reservada als règims dependents de verbs de separació, comparació, etc., i que efectivament acredita aquest ús a un 72'8% d'exemples.

296 Hdt. VI 139 ἡ Ἀττικὴ πρὸς νότον κέεται πολλὸν τῆς Ἀθήνων.

297 Hom. *Od.* IV 788 ἄπαστος ἐδητύος ἠδὲ ποτῆτος. A la tragèdia, S. *OC* 786 κακῶν ἄνατος, E. *Hel.* 524 ἄφίλος φίλων.

298 J.S. LASSO DE LA VEGA, *op. cit.*, pàg. 137.

299 Cf. Hdt. V 118, 2 (...) ἵνα μὴ ἔχοντες ὅπισθε φεύγειν οἱ Κἄρες αὐτοῦ τε μένειν ἀναγκαζόμενοι γενοῖατο ἔτι ἀμείνορες τῆς φύσιος, però V 103, 4 ὑπὸ μὲν γὰρ ἐνὸς ἀρχόμενοι κατὰ τρόπον τὸν ἡμέτερον γενοῖατ' ἂν δειμαίνοντες τοῦτον καὶ παρὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν ἀμείνορες.

300 Antípho III δ 5 ὁ δὲ παῖς (...) σαφῶς δηλοῦται παρὰ τὴν αὐτοῦ ἀμαρτίαν περισσότεροις ἀτυχήμασι τῶν ἀτρεμιζόντων περιπεσῶν. Antípho III γ 2 οὗτός τε μὴ τολμῶν οὐκ ἂν προείχε τῷ διπλάσιῳ μου etc. Antípho IV γ 4 ἐγὼ δὲ πολὺ δὲ τάναντία τούτων φημί, però cf. V 34 (...) τοῦναντίον ποιήσαντες ἢ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι.

indoeuropea, atesos els paral·lels adduïts, per bé que amb casos diferents, a d'altres llengües: així, el datiu absolut del gòtic,³⁰¹ el locatiu i el genitiu absoluts de l'antic indi,³⁰² i, com no podia ser d'altra manera, l'ablatiu absolut del llatí. Tanmateix, d'acord amb la nostra interpretació, la construcció del genitiu absolut (GA) sembla una innovació grega, autònoma en el temps, la funció i per damunt de tot pel seu origen. Els primers intents de definició varen limitar-se a apuntar una funció precisa dins de les registrades en el genitiu grec de l'època clàssica, metodologia per si mateix molt qüestionable. Els genitius anomenats *temporis* i *causae* varen estar els més afavorits per les hipòtesis dels neogramàtics, que centraren la seua investigació en l'èpica homèrica, i amb preferència a la *Iliada*. L'opció d'entendre el GA com una solució complexa, fruit de l'adaptació de funcions diverses, fou defensada per Classen.³⁰³ Tot i això, les seues conclusions queden aïllades, en estimar-se més els crítics de donar una explicació genèrica per al conjunt d'usos del GA.

Una descripció funcional del GA el fa equivaldre, bé a una oració de relatiu, bé a una de circumstantial, i, dins d'aquest segon cas, a una de temporal, causal, condicional o concessiva. Percentualment, una gran part de registres han estat analitzats com a temporals; segonament, el valor temporal semblava el més idoni³⁰⁴ a l'hora d'identificar una *Grundbedeutung* de la construcció. Per consegüent, la major part d'autors, així els neogramàtics com els posteriors, fan dependre l'aparició del GA de l'expressió del temps, com són els casos de Spieker, Wackernagel i Kunst.³⁰⁵ Aquest darrer autor, però, reconstrueix valors diferents per a les construccions de tema de present, o de perfet, i tema d'aorist. La primera reprendria un genitiu partitiu de temps, mentre que la segona arrencaria d'un ablatiu, de bo i manera que, mentre els GA amb tema de present o de perfet tindrien un valor temporal, els GA amb tema d'aorist tindrien un valor causal. Tanmateix, aquesta hipòtesi no pot en cap cas ésser

301 Vegeu sobre això Karl BRUGMANN & Berthold DELBRÜCK, *Grundriss der Vergleichenden Grammatik der Indogermanischen Sprachen IV-2*, Estrasburg 1900, pàg. 495-496; Yrjoe Moses BIESE, *Der Spätlateinische Akkusativus Absolutus und Verwandtes*, Helsinki-Helsingfors 1928; Philip BALDI, *An Introduction to the Indo-European Languages*, Southern Illinois University Press, Carbondale, 1983, pàg. 135-136; Wladimir ADMONI, "Syntax des Neuhochdeutschen seit dem 17. Jahrhundert", en Werner BESCH et al. (ed.), *Sprachgeschichte II*, Berlin, 1985, pàg. 1538-1556. Antoine MEILLET, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris 1979⁵, pàg. 617, reconstrueix per a l'indoeuropeu un lliure ús de les construccions absolutes, que cada llengua històrica hauria reduït a un sol cas.

302 L'ús més antic és el del locatiu absolut, mentre que el genitiu absolut no apareix encara als textos vèdics, cf. Arthur A. MACDONELL, *A Vedic Grammar for Students*, Delhi 1987 (= 1916), pàg. 326-328.

303 Johannes CLASSEN, *Beobachtungen über den homerischen Sprachgebrauch*, Frankfurt am Mainz 1879, pàg. 184 seg. Evidència central dins la seua argumentació va estar la del caire concertat de molts dels genitius considerats absoluts, cf. Hom. *Il.* VIII 118 τοῦ δ' ἰθὺς μεμαῶτος ἀκόντισε Τυδέος υἱός, genitiu partitiu, 477 σέθεν δ' οὐκ ἀλεγίζω χωομένης -genitiu partitiu-, XII 392 Σαρπηδόντι δ' ἄχος γένετο Γλαύκου ἀπλόντος, genitiu objectiu.

304 De fet, el valor modal és el més escaient, si del que es tracta és de buscar-ne un de genèric, a partir del qual haurien derivat els altres.

305 Edward SPIEKER, "On the so-called Genitive Absolute and its use especially in the Attic Orators", *AJPh* 6, 1885, 310-343. Jakob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax I*, pàg. 292 seg. Karl KUNST, "Vom Wesen und Ursprung des absoluten Genetivs", *Glotta* 12, 1923, 29-50.

confirmada sense una contrastació exhaustiva amb les dades homèriques, a partir de la revisió de Maquieira a propòsit de la distribució dels morfemes *-ov i *-oiO, respectivament d'ablatiu i genitiu al tipus temàtic. Una orientació diferent és l'oferta per Thesleff i Humbert, els quals han subratllat la importància de la funció ablativa, el mateix que més recentment Holland.³⁰⁶ La proposta de Thesleff consisteix a remuntar l'origen del GA a una època on l'ablatiu té encara autonomia morfològica, la funció del qual és només la d'indicar el punt de partença, i de separació, per tant, però no pas una de causal; el fet, tanmateix, que la construcció pervisqués a través de les formes de genitiu va dur com a conseqüència la indefinició sintàctica i semàntica del GA, revifat només per raons estilístiques i d'economia expressiva als segles V i IV aC.³⁰⁷

La selecció de temes verbals representa una qüestió de gran interès dins la construcció del GA. El tema de present resulta, de molt, el més habitual, segons Rivas pel fet que l'expressió de valors temporals no puntuals és la més freqüent.³⁰⁸ De forma similar, nosaltres proposem que el caràcter neutre del genitiu quant a l'expressió de l'aspecte puntual en fa també el cas idoni per a una construcció absoluta.³⁰⁹

Pel que fa a la funció estilística del GA, l'ús col·loquial és més que dubtós. Apareix clarament com un tret més que més literari,³¹⁰ sense un especial valor estètic.³¹¹ Tocant al desenvolupament del GA dins la llengua literària grega, Rivas ha reconegut, al costat d'una variant significativa, una de formulària, molt apta per a contextos narratius per la seua brevetat.³¹²

306 Holger THESLEFF "On the origin of the genitive absolute", *Arctos* 2, 1958, 187-207, cf. pàg. 194: *In my opinion the theory of Spieker, Kunst, and others that the temporal genitive to any considerable extent played a leading part in the development of the GA is extremely improbable and rather to be definitively abandoned.* J. HUMBERT, *op. cit.*, pàg. 282; Gary B. HOLLAND, "Nominal Sentences and the Origin of Absolute Constructions in Indo-European", *ZVS* 99, 1986, 163-193.

307 H. THESLEFF, *op. cit.*, pàg. 204-205.

308 Ana Isabel RIVAS BARROS, "Relación entre temas y valores participiales integrantes del G.A. en Esquilo, Heródoto y Píndaro", en A. González Senmartí & J. Zaragoza (ed.), *Homenatge a Josep Alsina. Actes del IX Simposi Català d'Estudis Clàssics I*, Tarragona 1993, 101-108.

309 Jordi REDONDO, *op. cit.*, pàg. 158.

310 H. THESLEFF, *op. cit.*, pàg. 205, i "Genitive absolute and Platonic style", *Arctos* 1969, 121-131.

311 Cf. Karl MUGLER, "Homers Sprachtechnik", *Glotta* 78, 1943, 22-51.

312 A.I. RIVAS BARROS, "Notas al genitivo absoluto en Esquilo", *Actas del VII CEEC I*, Madrid 1989, 267-271.

Tema 7. El datiu.

El datiu grec va sorgir, a l'època postmicènica, del sincretisme del datiu, el locatiu, tant espacial com temporal, i l'instrumental-comitatiu indoeuropeus.³¹³ Aquest fet s'arrossega ja des de temps remots, si la reconstrucció proposada per al protoindo-europeu és correcta, ja que en el nombre plural datiu i ablatiu no s'haurien distingit mai. Des d'un punt de vista sintàctic, no es pot fer cap assimilació entre aquestes tres funcions, per la qual cosa hem de parlar de tres entitats diferenciades, tot i que la igualació morfològica afavoreix processos d'implicació entre aquestes.³¹⁴ La denominació grega, δοτική πτώσις, recull només una d'aquestes tres entitats.³¹⁵ A banda d'aquests valors, el datiu grec pot servir encara els interessos d'una altra funció més, la directiva i final, que remunta a l'indoeuropeu.

1. El datiu règim.

El valor del datiu com a règim del verb el configura com a cas del beneficiari del procés endegat.³¹⁶ La distinció entre *dativus commodi* i *incommodi* no resulta pertinent a efectes de l'anàlisi sintàctica. De la funció de règim depenen, però, algunes altres que convé examinar en detall. Ens referim al datiu anomenat possessiu, al comparatiu, al de relació i *iudicantis*, al simpatètic, a l'ètic i al *dativus auctoris*.

El datiu possessiu no constitueix cap patró sintàctic diferent del datiu règim, sinó que

313 Cf. Petar H. ILIEVSKI, "Il sincretismo dei casi in miceneo", *SMEA* 12, 1970, 88-120; Heinrich HETTRICH, "Zum Kasussynkretismus in Mykenischen", *MSS* 46, 1985, 671-682; Ivo HAJNAL, *Studien zum Mykenischen Kasussystem*, Berlin & New York 1995, 133-207, per a l'estatus de *-φι; per a la datació, cf. Juan José MORALEJO, "Dativo' de plural en griego antiguo", *Athlon. Satira Grammatica in honorem F.R. Adrados I*, Madrid 1984, 339-364, pàg. 344: *Los comienzos del proceso parecen ser contemporáneos de las tablillas, y el cumplimiento debió de ser rápido, estando plenamente consumado en fecha relativamente alta*. Vegeu també, del mateix autor, "El caso dativo en griego", *Fortunatae* 4, 1992, 151-161, on recorda com, a més dels usos com a datiu propi, instrumental i locatiu, subsisteixen com a arcaisme construccions de valor ablatiu, que a alguns dialectes admeten l'afegit de preposicions.

314 Sobre la problemàtica del datiu, vegeu Luis Miguel PINO CAMPOS, "Dativo griego: ¿semántica o sintaxis? Apuntes para un análisis sintáctico", *Fortunatae* 3, 1992, 245-250. Com a exemple de concurrència d'usos dels datius propi i instrumental amb l'ablatiu, cf. Ekaterini TZAMALI, "Ein Fall von Kasusvariation im Altgriechischen: der Dativ als Stellvertreter des ablativischen Genetivs", *Glotta* 75, 1999, 114-120.

315 El nom llatí és a Varró el de *casus dandi*, però a partir de Quintilià registrem ja el terme *casus dativus*.

316 Al model de la gramàtica de Charles FILLMORE, "The Case for Case", in Emmon BACH & Robert T. HARMS (ed.), *Universals in Linguistic Theory*, Nova York 1968, 1-88, es fa una distinció entre datiu i benefactiu, entesos, el primer, com el cas que expressa la persona o l'ésser interessats pel procés verbal, mentre que el segon expressaria el beneficiari en si d'aquest. Es tracta d'una precisió de caràcter semàntic que no representa en si una innovació transcendent.

el podem definir com una construcció habitual amb verbs intransitius.³¹⁷ N'és una variant el datiu, generalment de persona, que pot aparèixer per tal d'expressar no pas la possessió, sinó una relació més laxa (disponibilitat, associació, afecció).³¹⁸ El datiu comparatiu depèn de noms, adjectiu o verbs, i ha estat analitzat sovint com a comitatiu,³¹⁹ però altres llengües indoeuropees mostren com l'ús és propi del tipus de règim,³²⁰ que admet la concurrència del partitiu.³²¹ El datiu de relació i *iudicantis* deu també la seua distinció a les característiques semàntiques dels verbs amb què apareix.³²² El datiu simpatètic presenta la participació del subjecte en l'acció verbal des d'un punt de vista del tot personal, absolut si se'n vol dir, perquè la seua funció és ben bé impressiva, sense una transcendència sobre el valor en si de l'enunciat. Té raó Schwyzer quan argumenta que el genitiu afavoreix una expressió més neutra, el datiu una de més subjectiva.³²³ Cal també notar el fet que aquest datiu simpatètic, que no es troba fora de lloc als gèneres de més pregona significació literària, es relaciona alhora amb la dicció col·loquial.³²⁴ De caràcter molt semblant, el datiu ètic queda restringit, segons la gramàtica tradicional, als pronoms de primera i segona persones,³²⁵ però res no varia pel que fa al tipus precedent. El datiu agent o *dativus auctoris* apareix amb certs verbs intransitius, i és de regla amb les formes del tema de perfet i amb els adjectius verbals. Cal no confondre'l amb l'instrumental, autèntic subjecte agent de l'oració passiva. No es tracta d'un subjecte ni en el pla de la realitat ni tampoc en el gramatical, sinó d'un datiu propi, identificable amb el simpatètic, que va estar reanalitzat com a tal subjecte.³²⁶

317 Hom. *Il.* I 188 Πηλείωνι ἄχος γένετο, S. *Ant.* 564 οὐ (...) μένει νοῦς τοῖς κακῶς πράσσουσι, Isocr. XV 28 ὦν οὐδέν μοι πλέον γέγονεν.

318 Cf. Th. I 106, I οἱ δὲ νικώμενοι ὑπεχώρουν, καὶ τι αὐτῶν μέρος οὐκ ὀλίγον προσβιασθὲν καὶ διαμαρτὸν τῆς ὁδοῦ ἐσέπεσεν ἐς του χωρίον ἰδιώτου, ᾧ ἔτυχεν ὄρυγμα μέγα περιεῖργον καὶ οὐκ ἦν ἔξοδος. Vegeu-ne Mercedes DÍAZ DE CERIO, "Las construcciones de εἶναι con dativo en griego antiguo", in M. Esperanza TORREGO et al. (ed.), *Praedictiva II: esquemas de complementación verbal en griego antiguo y latín*, Zaragoza 2007, 69-90, pàg. 82: (...) el término es un complemento opcional, de modo que el contenido semántico de la construcción de εἶναι con dativo no es un marco predicativo específico, sino el resultado de la adjunción de un complemento opcional a una construcción existencial.

319 Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 161. Exemples com ara X. *Oec.* III 15 νομίζω γυναῖκα κοινωνὸν ἀγαθῆν οἴκου οὔσαν πάνυ ἀντίρροπον εἶναι τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τὸ ἀγαθόν no s'han d'analitzar com a comparatius.

320 Hom. *Il.* VI 401 Ἐκτορίδην ἀγαπητὸν, ἀλγικὸν ἀστέρι καλῶ. Wilhelm HAVERS, *Untersuchungen zur Kasusystem der indogermanischen Sprache*, Strassburg 1911; Vemund SKARD, *Dativstudien: Dativus Sympatheticus und Dativus Comparationis in der Norrönen Sprache*, Oslo 1951.

321 Ekaterini TZAMALI, "Genetiv als Rektionskasus bei Adjektiven der Gleichheit im älteren Griechischen", *Mn* 52, 1999, 129-138.

322 S. *Ai.* 970 θεοῖς τέθνηκεν οὗτος, οὐ κείνοισιν. Vegeu Mercedes DÍAZ DE CERIO, "Análisis sintáctico y semántico del 'dativus iudicantis' en griego antiguo", *Habis* 32, 2001, 621-638.

323 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 147: *der Genetiv ist rein sachlich, objektiv kalt, der Dativ persönlich, subjektiv, warm.*

324 Hdt. I 82 ἄγειν αὐτὴν ἐκέλευε ἔωπτόν ἐς ὄψιν, Ar. *Th.* 446 ἐμοὶ γὰρ ἀνὴρ ἀπέθανεν.

325 Ar. *Nub.* 111 ὦ μητέρα, ὡς καλὸς μοι ὁ πάππος.

326 Th. I 118, 3 τοῖς Λακεδαιμονίοις διέγνωστο λελύσθαι τὰς σπονδὰς, Hdt. VII 168 οὐ σφι περιοπτήε ἐστὶ ἡ Ἑλλάς ὀλλυμένη.

2. El datiu directiu i final.

La funcions directiva i final han estat negades per al datiu grec per diversos autors,³²⁷ tot i que d'altres les han acceptades com un arcaisme.³²⁸ Sabem que l'hitita admetia totes dues entre les funcions del datiu.³²⁹ Però altres llengües també en donen testimoni, ni que siga entre els usos poètics,³³⁰ cosa que permet parlar d'un tret heretat. Des d'un punt de vista diacrònic, pot fer-se dependre la hipotètica funció final, més abstracta, de la directiva, de caràcter clarament local. En aquest sentit, caldria definir l'oposició entre el datiu directiu i l'acusatiu objectiu, que en principi hauria de plantejar-se en termes privatus, d'acord amb la consideració de la noció d'extensió de l'objecte. Tanmateix, allò que les dades ens permeten observar fa parer d'indicar una oposició equipol·lent, en què ambdós casos funcionarien en alternança lliure.

Com altres llengües indoeuropees, també el grec reserva els usos directius per a la llengua de la poesia, més arcaïtzant.³³¹ En canvi, els usos finals han mantingut el seu caràcter de funció dinàmica, el rendiment de la qual no s'ha vist reduït a una dimensió literària. La conjunció amb oracions finals certifica la vigoria de la construcció.³³² En tenim exemples a les mateixes tauletes micèniques, a Homer, als tràgics, a la prosa i a la llengua de les inscripcions.³³³ La concurrència, però, del sintagma εἰς amb acusatiu es documenta ja a l'èpica.³³⁴

327 Ferdinand SOMMER, *Vergleichende Grammatik der Schulsprachen*, Leipzig & Berlin 1931³, pàg. 32; Jean HUMBERT, *Syntaxe Grecque*, París 1954, pàg. 285.

328 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.* pàg. 139 ss.

329 Cf., entre la bibliografia més recent, H. NOWICKI, "Zum Dativ vom Althethitischen", dins Heinrich HETTRICH (ed.), *Indogermanische Syntax. Fragen und Perspektiven*, Wiesbaden 2002, i Michel MAZOYER, "Quelques remarques à propos du datif-locatif en hittite", en Gernot WILHELM (ed.), *Akten des IV Internationalen Kongresses für Hethitologie*, Würzburg 1999.

330 Karl BRUGMANN & Berthold DELBRÜCK, *Indogermanische Grammatik, III-1*, Estrasburg 1893, pàg. 288-293, assenyalen la presència del datiu final en antic indi, avèstic, germànic, llatí i antic eslau eclesiàstic. El datiu directiu també està documentat en llatí. El millor tractament en grec es deu a Arie HOEKSTRA, "A note on the dative of purpose (Dativus finalis) in Greek", *Mnemosyne* 15, 1962, 15-23.

331 Hom. *Il.* I 8 "Αἰδῖ προιάψαι, S. *Ant.* 1232 πτύσας προσώπω.

332 Antipho V 8 πρῶτον μὲν οὖν, ὡς παρανομώτατα καὶ βιαιότατα εἰς τόνδε τὸν ἀγῶνα καθέστηκε, τοῦτο ὑμᾶς διδάξω, οὐ τῷ φεύγειν ἄν τὸ πλήθος τὸ ὑμέτερον (...) ἀλλ' ἵνα ἧ τεκμήρια ὑμῖν etc.,

333 MY Oe 111+136 wo-ro-ne-ja pa-we-si, *llana per a vestits*, Hom. *Il.* I 418 τῷ σε κακῇ αἴσῃ τέκον, A. *Ag.* 1341-1342 ἀσινεῖ δαίμοι φῶναι, Th. III 82, 1 πολεμουμένων ξυμμαχίας ἅμα ἑκατέροις τῇ τῶν ἐναντίων κακώσει καὶ σφίσιν αὐτοῖς ἐκ τοῦ αὐτοῦ προσποιήσει ῥαδίως αἱ ἐπαγωγαὶ τοῖς νεωτερίζειν τι βουλομένοις ἐπορίζοντο, IG² I 371.14 (ca. 420 a.C.) κσυλα και ανθρακες τοι μολυβδοι, IG² II/III 1672.68 κολλα (...) ταις θυραις (...) ελοι ταις θυραις.

334 Hom. *Il.* XVIII 513 οἱ δ' οὐπω πείθοντο, λόχῳ δ' ὑπεθωρήσοντο, VIII 376 τεύχεσιν ἐς πόλεμον θωρήξομαι.

3. *El locatiu.*

La flexió indoeuropea del locatiu ofereix algunes característiques especials, la principal de les quals consisteix en la possibilitat de formar-se sobre un tema en grau zero. Des del punt de vista morfològic, ha estat fàcil el trànsit de la categoria de locatiu a la d'adverbi local o temporal.³³⁵ El valor designat, l'expressió del repòs ja siga del temps o de l'espai, no admet una oposició entre totes dues nocions, perquè es tracta de dues categories semàntiques associades morfològicament i sintàctica ja des de l'època indoeuropea.³³⁶ Enfront de l'acusatiu, que indica una noció temporal indefinida o almenys durativa, el locatiu de temps expressa un moment determinat, puntual, com ho demostra el fet que és utilitzat per a la datació dels documents.³³⁷ També s'oposa al partitiu de temps, terme neutre quant a l'expressió del temps puntual, atès que no expressa ni puntualitat ni durada. No es deu a una innovació d'època hel·lenística l'ús de l'acusatiu en funcions tant del genitiu com del locatiu, dins del procés que va fer del primer una mena de cas zero,³³⁸ ben al contrari, es tracta d'un ús documentat des d'antic, tant a la llengua literària com a la no literària.³³⁹ Val a dir també que l'ús del locatiu arriba a caracteritzar, pel caràcter arcaïtzant, la *lexi* poètica.³⁴⁰

Hi ha també un tipus de locatiu que refereix a l'autor o a l'obra on es troba determinat passatge, en un ús que està reconegut per Schwyzzer com a *datiu de la font escrita citada*.³⁴¹ Aquest datiu de citació es fa més freqüent a l'època imperial, però no té cap valor sintàctic especial.³⁴²

335 És el cas de termes com ara χαμαί, ἐκεῖ, οἴκοι, κύκλω, θύρασι, ὕψι, αἰεὶ, χρόνω, o de la locució ἄλλη καὶ ἄλλη.

336 Jesús DE LA VILLA, "Caractérisation fonctionnelle du datif grec", *Glotta* 67, 1989, 20-40, pàg. 27, defineix aquest tipus com *une variation contextuelle de la valeur propre du locatif qui serait alors essentiellement spatiale*.

337 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 158.

338 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 70, cf. LXX τὴν μεσημβρίαν, a *midia*. Edwin MAYSER, *Grammatik der griechischen Papyri der Ptolemäerzeit II-2*, Berlín 1970 (= Berlin & Leipzig 1934), pàg. 332-333, cf. UPZ 62, 24 τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀσχοληθεῖς (en comptes del locatiu), PSI IV 368, 8 τεσσάρων δραχμῶν τὸν μῆνα (en comptes de τοῦ μηνός).

339 Cf. Ar. *Lys.* 612 ἐς τρίτην (...) ἡμέραν.

340 Per al cas de Píndar vegeu Patrice HUMMEL, *Syntaxe de Pindare*, París 1993, pàg. 131, que es limita a assenyalar la freqüència de l'ús, cf. Pi. N. X 58 οἰκεῖν τ' οὐρανῶ.

341 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 151 seg. Per a una anàlisi recent de la qüestió, cf. Stefan L. RADT, "Dativ des Zitats", *ZPE* 64, 1988, 10-12.

342 Valga com a exemple aquest d'Arrià, *Peripl.* 19, 2 λέγουσι (...) αὐτῶ -sc. a Èsquιλ- οἱ Τιτᾶνες πρὸς τὸν Προμήθεα ὅτι κτλ.

4. *L'instrumental-comitativu.*

La diferenciació entre el cas instrumental i el cas comitativu sol fer-se, d'acord amb criteris semàntics, a partir de la consideració de la categoria *ésser humà*. Per bé que acceptem l'equivalència sintàctica d'ambdós valors, cosa que invalida la necessitat de reconèixer-hi dues funcions contraposades, creiem rellevant la delimitació de totes dues, que no s'han de confondre en una sola denominació.³⁴³ Aquesta darrera opció, que ha dut alguns a proposar el nom de cas sociatiu,³⁴⁴ es veu contestada per l'anàlisi sintàctica. Si procedim a la verificació, en primer lloc, de la nul·la capacitat de conjunció de datius comitatius i instrumentals;³⁴⁵ segonament, per la també nul·la capacitat de commutació dels sintagmes preposicionals corresponents a tots dos valors, instrumental i comitativu;³⁴⁶ i, en tercer lloc, perquè la transformació d'una oració activa a passiva permet a l'instrumental d'esdevenir-ne el subjecte agent, però no pas al comitativu. En resulta una doble prova de la perfecta diferenciació d'ambdues nocions, ja des d'Homer i al llarg de la història de la llengua grega.

Del comitativu pròpiament dit deriva el datiu prosecutiu, tant temporal com espacial, per bé que aquesta segona aplicació siga només residual.³⁴⁷ De l'instrumental deriven l'anomenat datiu de relació i el de quantitat o mesura. El datiu de relació mostra una alta freqüència d'ús al llarg de tota la història de la llengua grega, tant en els registres més literaris com als més col·loquials. Aquesta construcció, que es correspon en realitat amb un instrumental limitatiu, s'insereix dins el sistema grec d'expressió d'aquesta funció, la relació,

343 *Contra*, J. DE LA VILLA, *op. cit.*, pàg. 28, n. 11: *Il faut indiquer qu'en aucun moment il n'a été nécessaire de reconnaître une fonction que nous pourrions appeler 'compagnie'.*

344 Cf. E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 159, fa equivaldre els termes sociatiu i comitativu. Més recentment, però, mitjançant la denominació única de *sociatiu* s'ha volgut incloure totes dues funcions, *tout court*.

345 Hom. *Il.* XIV 209-210 εἰ κείνω γ' ἐπέεσσι παραιπεπεθοῦσα φίλον κῆρ / εἰς εὐνὴν ἀνέσαιμι ὁμωθῆναι φιλότητι, de la mateixa manera que tampoc no hi ha conjunció, en tant que les funcions són diferents, entre el locatiu i l'instrumental, cf. Hom. *Il.* III 445 νήσω δ' ἐν Κρανάη ἐμίγην φιλότητι καὶ εὐνῇ. Per citar un exemple construït amb un verb que no implica cap idea d'associació, companyia, instrument, etc., de manera que no tinga una relació semàntica amb alguna de les funcions de què tractem, cf. Pi. *P.* VIII 52-55 (...) μόνος γὰρ ἐκ Δαναῶν στρατοῦ / θανόντος ὄστ' ἄε λέξας υἱοῦ, τύχα θεῶν (instr.) / ἀφίξεται λαῶ σὺν ἀβλαβεῖ (comit.) / "Αβαντος εὐρυχόρους ἀγυιάς.

346 Reemplacen l'instrumental ἀμφί, ἐν, ἐπί, περί i σύν amb datiu, el comitativu ἄμα, μετά i σύν també amb datiu, a més de μετά amb genitiu i ἀμφί amb acusatiu. L'única coincidència s'esdevé amb σύν amb datiu, però la distinció semàntica inherent a la categoria + humà/- humà fa impossible la confusió; la identitat de σύν amb datiu és defensada per Juan Bautista TORRES GUERRA, "Los complementos de compañía e instrumento en Homero; análisis funcional", *Minerva* 3, 1989, 59-69, pàg. 62. Com a exemple cita a la pàg. 63 Hom. *Od.* XI 160-161 ἦ νῦν δὴ Τροίηθεν ἀλώμενος ἐνθάδ' ἰκάνεις / νηὶ τε καὶ ἑτάροισι, en què νηὶ funcionaria, segons Torres, com a instrumental, però ambdós versos estan condemnats per Aristòfanes de Bizanci i caldria trobar un testimoni de més valor.

347 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 162-163. En són exemples, per al valor temporal, A. *Eum.* 555 βιαίως ξὺν χρόνῳ καθήσειν λαΐφος, per al valor espacial els adverbis ταύτη, ὅπη, etc.

que s'articula al voltant d'una oposició entre acusatiu i datiu.³⁴⁸ Finalment, el datiu de quantitat, molt freqüent en les comparacions, forma en realitat part de la mateixa aplicació que el datiu de relació, i per la seua construcció ha donat origen a termes integrats dins la classe dels adverbis.³⁴⁹

5. El doble datiu.

Aquesta construcció ha d'entendre's en el marc de la sintaxi dels apositius, tal com la proposa Hahn.³⁵⁰ Una altra anàlisi mostra, tanmateix, que no es tracta ben bé d'un sintagma doble, perquè, com en el cas del doble acusatiu, els dos termes implicats tenen diferents funcions sintàctiques. N'hi ha dues possibles variants, segons que al datiu règim l'acompanye un instrumental de limitació, en allò que constituiria un σχῆμα καθ' ὅλον καὶ μέρος, segons la gramàtica antiga, o bé un predicatiu que per la concordança ha d'anar també en datiu.³⁵¹

Schwyzler admet també com a aquest doble datiu la concurrència dins una mateixa frase de dos datius de diferent valor.³⁵² Aquesta anàlisi no sembla correcta, però, perquè els termes proposats no tenen cap més relació que la purament formal, en tant que opera una distinció dins les corresponents funcions sintàctiques.³⁵³

6. El datiu absolut.

Una interpretació molt forçada d'un passatge de Tucídides va estar, segons Schmid i

348 X. Cyr. II 3, 6 ἐγὼ οὔτε ποσὶν εἰμὶ ταχὺς οὔτε χερσὶν ἰσχυρός.

349 Hdt. I 178 μέζων τρισὶ δακτύλοισι, X. Hel. I 1, 1 οὐ πολλαῖς ἡμέραις ὕστερον. Adverbis derivats d'aquest ús són πολλῶ, ὀλίγω, παντί, etc.

350 E. Adelaide HAHN, "Partitive Apposition", *Proceedings of the IXth International Congress of Linguists*, London & Den Haag & Paris 1964, 784-794. En pàg. 785 cita com a exemple amb datiu Hom. *Il.* III 338 ἔγχος, ὃ οἱ παλάμηφιν ἀρήρειν.

351 Hom. *Il.* XIV 151-152 Ἀχαιοῖσιν δὲ μέγα σθένος ἔμβαλε ἐκάστῳ/ κραδίη, exemple on s'adverteix una doble aposició, la partitiva de ἐκάστῳ i la de l'instrumental de limitació al datiu règim; Ps.-A. *PV* 322 ἔμοιγε χρώμενος διδασκάλῳ presenta datiu règim i predicatiu.

352 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 170, on cita com a exemple Hom. *Od.* IV 771 οὐδέ τι οἶδεν, ὃ οἱ φόνοσ ὤλι τέτυκται (datiu règim i datiu possessiu).

353 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, *ibid.*, addueix com a cas de simultaneïtat funcional S. *OC* 1318-1319 εὔχεται κατασκαφῆ Καπανεὺς τὸ Θήβης ἄστῳ δηώσειν πυρί, que analitza com a sengles instrumentals; nosaltres preferim d'entendre el primer com a locatiu, cosa que ens sembla més correcte des de qualsevol punt de vista; probablement a causa d'aquesta doble construcció certs manuscrits porten la llició τάχα en comptes de πυρί.

Wifstrand, l'origen de l'anomenat datiu absolut, construcció pròpia només de la prosa literària d'època imperial.³⁵⁴ Tanmateix, Costello ha proposat de veure en aquest sintagma (tot i els registres que en tenim, molt migrats i a voltes prou dubtosos), un tret indoeuropeu derivat del locatiu temporal, herència de la qual, per cert, no esmenta cap exemple en grec.³⁵⁵ La mateixa idea és defensada per Holland i Rosén, autors de tots dos treballs encaminats a presentar tota una teoria de la sintaxi absoluta indoeuropea.³⁵⁶ La realitat, però, no permet de reconèixer cap fonament teòric, per no dir-ne textual, a aquestes hipòtesis.

Els escassos exemples d'aquesta hipotètica construcció, adduïts en diferents autors, tots ells prosistes de les èpoques clàssica i postclàssica, són susceptibles d'anàlisis concretes que exclouen el reconeixement d'un fenomen sintàctic particular. Queda oberta la possibilitat, si més no teòrica, que el model llatí de l'ablatiu absolut hagués tingut alguna influència sobre la sintaxi grega, però fins i tot aquesta hipòtesi resulta inversemblant.

7. La desaparició del datiu.

Per bé que el fenomen de la desaparició del datiu sol associar-se amb el grec de l'època imperial, en la llengua clàssica trobem ja signes inequívocs de deficiència en l'expressió de valors propis d'aquest cas.³⁵⁷ Tanmateix, l'eliminació del datiu, que en el grec modern només es conserva en arcaïsmes lèxics com ara δόξα τῷ θεῷ, s'associa amb el grec de la koiné, en especial la no literària.³⁵⁸ És aquesta variant del grec postclàssic la que

354 Wilhelm SCHMID, *Der Attizismus in seinen Hauptvertretern IV*, Stuttgart 1897, pàg. 610; A. WIFSTRAND "Dativus absolutus im Griechischen", *C&M* 17, 1956, 163-171; Jordi REDONDO, "Un dato sintáctico sobre el Παραμυθητικός πρὸς Ἀπολλώνιον", in Aurelio PÉREZ JIMÉNEZ & Gonzalo DEL CERRO CALDERÓN (edd.), *Estudios sobre Plutarco: Obra y Tradición*, Málaga 1991, 155-158. El passatge en qüestió és Th. IV 56, 1 τοῖς δ' Ἀθηναίοις τότε μὲν παραθαλάσσιον δηροῦσι τὰ μὲν πολλὰ ἡσύχασαν, ὡς καθ' ἑκάστην φρουρὰν γίγνοιτό τις ἀπόβασις, πλήθει τε ἐλάσσους ἡγούμενοι εἶναι καὶ ἐν τῷ τοιούτῳ. El datiu s'ha d'explicar com un de relació.

355 John R. COSTELLO, "The absolute construction in Indo-European", *JIES* 10, 1982, 235-252.

356 Gary B. HOLLAND, "Nominal sentences and the origin of absolute constructions in Indo-European", *ZVS* 99, 1986, 163-193. Haiim B. ROSÉN, "Der griechische 'Dativus absolutus' und indogermanische 'unpersönliche Partizipialkonstruktionen'", *HS* 101, 1988, 92-103.

357 Antonio LÓPEZ EIRE, *Ático, Koiné y Aticismo. Estudios sobre Aristófanés y Libanio*, Múrcia 1991, pàg. 35, sobre la concurrència del sintagma ἔς amb acusatiu i el datiu de finalitat. Vegeu-ne com a exemple Th. II 13, 4 (...) τὰ γὰρ πλείστα τριακοσίων ἀποδέοντα μύρια ἐγένετο, ἀφ' ὧν ἔς τε τὰ προπύλαια τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὰλλα οἰκοδομήματα καὶ ἔς Ποτείδαιαν ἀπανηλώθη, χωρὶς δὲ χρυσοῦ ἀσήμου καὶ ἀργυρίου ἐν τε ἀναθήμασιν ἰδίους καὶ δημοσίοις καὶ ὅσα ἱερά σκεύη περὶ τε τὰς πομπὰς καὶ τοὺς ἀγῶνας καὶ σκυλα Μηδικὰ καὶ εἴ τι τοιούτοτροπον, οὐκ ἐλάσσονος ἦν ἢ πεντακοσίων ταλάντων etc.

358 Wolfgang U. DRESSLER, "Der Untergang des Dativs in der anatol. Gräzität", *WS* 78, 1965, 83-107.

testimonia com el datiu és reemplaçat habitualment pel genitiu, però també per l'acusatiu.³⁵⁹

Tema 8. Els sintagmes preposicionals.

1. La preposició com a classe de paraules.

La preposició configura una classe de paraules ben definida morfològicament per la seua oposició a la classe adverbial,³⁶⁰ però que no remunta a l'indoeuropeu més antic, tot i que moltes presenten correlats irrefutables en diverses llengües.³⁶¹ En termes molt genèrics, se n'ha de dir que aquesta classe correspon a sistemes casuals amb una llarga tradició, perquè només sobre aquests es pot articular l'expressió del règim mitjançant sintagmes preposicionals.³⁶² En el cas de les llengües romàniques, la ruptura entre el sistema casual i el preposicional, a favor d'aquest darrer, es dona al si de la llengua mare. D'altra banda, la gramàtica tradicional sol distingir, ja des dels antics, entre preposicions pròpies i impròpies.³⁶³ Tipològicament, les segones solen equivaldre a adverbis, i tenen una gran autonomia sintàctica i semàntica. Des de la perspectiva de la gramàtica històrica, les preposicions pròpies solen ésser heretades, les impròpies degudes a innovacions de cada llengua. Ara bé, les unes i les altres solen derivar de la classe dels adverbis, per una adaptació d'aquests a funcions noves, amb el consegüent canvi fonomorfològic. En aquest punt, com en altres, coincideixen preposicions i partícules, anomenades totes dues σύνδεσμοι pels gramàtics antics.³⁶⁴

La lingüística moderna ha diluït les preposicions dins la classe genèrica dels connectors, en assimilar-les, per influència de les llengües germàniques, a les conjuncions de

359 Bernard BOYAVAL, "Témoignages sur l'histoire du datif", *Kentron* 2, 1986, 1-3.

360 La preposició és àtona i sovint monosil·làbica, l'adverbi tònic i sovint disil·làbic. Per a l'accent de les preposicions vegeu Joseph Vendryès, *Traité d'accentuation grecque*, París 1929, pàg. 71.

361 Cf. gr. ἀπό, ἐκ, ἐν, πρό, ὑπό, ll. *ab, ex, in, pro, sub*.

362 Cal considerar que l'origen mateix dels casos ha sigut atribuït per molts autors a la classe dels adverbis, la postposició dels quals als noms-arrels hauria sigut prèvia a la conformació de qualsevol paradigma nominal. Hi hauria, doncs, un clar paral·lelisme entre la configuració del sistema casual i la del sistema preposicional, corresponent ambdós a fases diferents de l'evolució de la sintaxi indoeuropea, cf. Bernard COMRIE, "La familia lingüística indoeuropea: perspectivas genéticas y tipológicas", en Anna GIACALONE RAMAT & Paolo RAMAT (ed.), *Las lenguas indoeuropeas*, Madrid 1995, 119-149 (= *Le lingue indoeuropee*, Bolonya 1993, 95-121), pàg. 127: (...) *Una de las características tipológicas singulares del proto-indoeuropeo parece haber sido la falta de adposiciones.*

363 Un llistat no exhaustiu d'aquestes anomenades *preposicions impròpies* comprèn les següents: προτι amb acusatiu, ἀντικρύ, ἄχρι, ἐγγύς, ἔναντα, ἔναντι, ἔνεκα, ἐντός, ἕως, καταντικρύ, μεταξύ i μέχρι amb genitiu propi, ἄνευ, ἄτερ, δίχα, ἐκάς, ἐκτός, νόσφι, πάρος, πέρα, πλὴν, πόρρω, τῆλε i χωρίς amb genitiu ablatiu, per bé que πλὴν admet també l'acusatiu a partir de la segona meitat del segle V aC, cf. Th. VII 44, 1 (...) πάντα πλὴν τὸ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος μόλις οἶδεν. Hem inclòs entre les preposicions *pròpies* ὡς i ἄμα, amb acusatiu i datiu respectivament.

364 Per a les relacions entre adverbis, preposicions i partícules, vegeu Jordi REDONDO, "De nuevo sobre la cuestión de las partículas griegas", *Actas del VII CEEC I*, Madrid 1987, 261-266; , "Reflexions sobre les classes de paraules en grec antic", *Sintagma* 21, 2009, <http://www.raco.cat/index.php/Sintagma/article/view/225349/306660>; i María Dolores JIMÉNEZ LÓPEZ, "Sintaxis y semántica de las preposiciones griegas: análisis crítico y nuevas perspectivas", *EC* 35, 1993, 51-90. Sobre el concepte de σύνδεσμος, Elena REDONDO MOYANO, "El término ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ en Aristóteles y en los Estoicos", *Veleia* 8-9, 1991-92, 349-366.

subordinació (cf. *to/zu, for/für, um, etc.*).

2. Casos i sintagmes preposicionals. Equivalència i diferències.

Des del punt de vista metodològic, no creiem possible de reconèixer l'equivalència sintàctica entre el cas i el sintagma preposicional, per bé que expressen la mateixa funció. La sintaxi, no obstant això, no es redueix a la mera expressió de funcions, cosa que la reduiria a una mena d'epifenomen de la semàntica, sinó que comprèn també la distribució de jerarquies en el si de l'oració, amb la consegüent importància pel que fa a la tipologia de la llengua i la seua evolució. Des d'un punt de vista diacrònic, i tal com veurem més endavant, els sintagmes preposicionals representen una característica que defineix per si mateix l'estadi de la llengua en qüestió.

Com és lògic, no hi ha un procediment genèric per a la formació de sintagmes preposicionals, sinó una aparició compassada a les necessitats de cada funció casual, a la capacitat de distinció formal del conjunt de marques de cadascun dels casos i a les tendències del sistema, incloses les innovacions i les eleccions dialectals.³⁶⁵ Els diferents casos presenten, per tant, les solucions preposicionals respectives, que no solen ser coincidents. Així, per exemple, la diferència funcional entre el comitatiu i l'instrumental s'adverteix amb claredat si oposem els respectius sintagmes preposicionals: reemplacen el comitatiu no temporal els sintagmes ἄμα, μετά i σύν amb datiu, a més dels sintagmes δ'ἀμφί amb acusatiu i μετά amb genitiu; reemplacen el comitatiu temporal els sintagmes ἄμα, ἀμφί i σύν amb datiu; i l'instrumental els sintagmes amb ἀμφί, ἐν, ἐπί, περί i σύν. Hi ha, per tant, un únic cas d'ambigüitat (σύν amb datiu), que s'haurà de resoldre mitjançant l'anàlisi semàntica dels termes en qüestió, segons que incloguen o no els valors de l'expressió temporal o el de la companyia.

La definició mateixa del sintagma preposicional, senzilla com sembla, ens planteja el problema del paper del cas dins del sintagma. La gramàtica tradicional descriu aquest darrer (SP des d'ara) com un complex format per una preposició i per un sintagma nominal.³⁶⁶ La

365 Arcadi i pamfili comparteixen l'ús dels sintagmes preposicionals δ'ἀπό, ἐξ i παρά amb datiu, com a conservació d'una possibilitat registrada en micènic, però bandejada per la resta de dialectes. Es tracta, per tant, d'una elecció postmicènica, cf. Antonio LÓPEZ EIRE, "En busca de la situació dialectal del jónico-ático", Simposio de colonizaciones 1971, 247-278 (= Estudios de lingüística, dialectología e historia de la lengua griegas, Salamanca 1986, 242-272), pàg. 277: *Los usos de dativo-locativo preposicional en arcadio-chipriota-panfilio pueden proceder de un estado de lengua en que, en virtud del sincretismo ablativo-dativo-locativo en el plural y genitivo-ablativo en el singular, era posible generalizar y extender una de las posibilidades (así todos los demás dialectos), o bien generalizar una, pero dejar la otra reducida a determinados casos.*

366 Jerzy KURYLOWICZ, "Le problème du classement des cas", *BSL* 9, 1949, 20-43 (= *Esquisses linguistiques*, Wrocław & Krakow 1960, 131-150), pàg. 23-24, entén el SP com una mena de morfema discontinu, en què preposició i desinència casual componen una unitat. Igualment, André MARTINET, "Sintagma y sintema", *Estudios de sintaxis funcional*, Madrid 1978, 234-249, esp. pàg. 248-249 (= "Syntagme et syntème", *La linguistique* 2, 1967, 1-14), assenyala l'equivalència funcional i alhora la unitat de totes dues

lingüística moderna, i molt principalment la gramàtica generativa, ha insistit, en canvi, en el caràcter rector de la preposició, que en les llengües clàssiques es veu confirmat per l'aparició d'un cas preposicional per excel·lència, tema que discutirem tot seguit. Aquesta primacia de la preposició té dues conseqüències, en primer lloc la constitució d'una unitat sintàctica, el SP,³⁶⁷ i segonament la neutralització de les funcions pròpies del cas. Ambdós processos són simultanis en l'aparició i extensió d'un SP: a mesura que ambdós elements, la preposició i la forma casual, avancen en l'afermament del nou sintagma, aquest ateny dins la seqüència una posició contínua i indivisible. Al mateix temps, el cas deixa de tenir un significat sintàctic *per se*, i, d'una part, o bé expressa un valor molt genèric, o bé no expressa cap valor sintàctic. En aquest darrer context, parlem d'un cas preposicional, desproveït de tota funció, i caracteritzat, en canvi, per ser més apte que els altres en aquesta neutralització, i, per tant, per actuar com a nucli de sintagmes preposicionals. Una classificació interna dels SP, deguda també a la gramàtica generativa, en distingeix diferents graus de cohesió respecte del verb del qual depenen.³⁶⁸ Tenen un interès més gran per nosaltres l'alternança del SP amb el cas que reemplaça, així com la construcció de SP amb verbs composts amb preverbi, que pot ser idèntic a la preposició que regeix el SP.

Des d'un punt de vista sintàctic, els SP formats sobre postposicions no presenten trets particulars.³⁶⁹ La figura de l'anàstrofe, però, respon a una estètica que fa per imitar un estadi lingüístic anterior a la configuració de la classe de les preposicions. Es tracta, doncs, d'una creació artística, no pas d'un arcaisme vàlid a efectes d'una reconstrucció històrica; quan s'al·ludeix al fet que l'indoeuropeu devia presentar postposicions, d'acord amb les seues característiques tipològiques,³⁷⁰ no es para esment a la manca de preposicions que hauria sigut pròpia de la fase més antiga. Com en diu Comrie, sistemes pre- i postposicionals pertanyen a la història de cada llengua.³⁷¹ Per al protogrec, Hoenigswald ha remarcat la coexistència de totes dues varietats, proclítics i postclítics,³⁷² però també s'ha de recordar com el micènic

solucions, cas i SP, definits el primer com a monema simple i el segon com a monema complex.

367 Cf. Adrian AKMAJIAN, Richard A. DEMERS, Ann K. FARMER & Robert M. HARNISH, *Linguistics. An Introduction to Language and Communication*, Cambridge (Mss.) 2001⁵, pàg. 206: *A prepositional phrase must contain a preposition, and we say that the preposition is the head of the prepositional phrase*, mentre que a la pàg. 178 s'estableix l'equivalència funcional del SN nucleat pel nom i el SP nucleat per la preposició. Per a les llengües clàssiques, cf. Christian TOURATIER, "Accusatif et analyse en morphèmes", *BSL* 74, 1979, 43-92.

368 Noam CHOMSKY, *Aspects of the Theory of Syntax*, Boston 1965, pàg. 101.

369 Les postposicions, que són de regla en japonès, constituïen també el tipus de SP habitual en hitita. Els comparatistes han identificat un tipus indoeuropeu de SP amb postposició, cf. ll. ABL + *gratia* o *causa*, celt. GEN. + *bratoude*, però el testimoni del micènic el contradia, ja que *e-ne-ka*, sense etimologia coneguda, funciona sempre com a preposició, cf. PY Ae 303.a *e-ne-ka ku-ru-so-jo- i-je-ro-jo*.

370 Winfred P. LEHMANN, *Proto-Indo-European Syntax*, Austin 1974; Calvert WATKINS, "Towards Proto-Indo-European syntax: problems and pseudo-problems", en Sanford B. STEEVER, Carol A. WALKER & Saliloko S. MUFWENE (ed.), *Papers from the Parasession on Diachronic Syntax*, Chicago 1976, 305-326.

371 B. COMRIE, *op. cit.*, pàg. 139.

372 Henry HOENIGSWALD, "Proclisis in Greek", en William R. SCHMALSTIEG, Philip BALDI & Pietro U. DINI (ed.), *Studies in Baltic and Indo-European Linguistics: in honor of William R. Schmalstieg*, 67-74.

presenta ἔνεκα com a preposició, quan en el grec alfabètic sol actuar com a postposició.³⁷³

3. Sintagmes preposicionals d'acusatiu de relació, al·latiu i d'extensió.

Passarem ara a examinar, cas a cas, els diferents sintagmes preposicionals registrats al llarg de la història del grec antic. Les funcions de l'acusatiu de relació han sigut assumides des de l'època clàssica pels sintagmes εἰς i περί amb acusatiu,³⁷⁴ fins a l'extrem que fins i tot a la tragèdia s'aprecia el caràcter merament poètic de l'ús casual. Val a dir que, sobretot amb referents humans, totes dues construccions s'acosten molt a l'expressió de la funció de datiu de beneficiari, de forma que temps a venir arribaran a confondre's amb les solucions d'aquesta.

Per a l'acusatiu al·latiu i d'extensió registrem l'ús de sintagmes amb ἀμφί, ἀνά, διά, εἰς, ἐν (dialectalment), ἐπί, κατά, μετά, παρά, περί, πρός, ὑπέρ, ὑπό i ὡς (amb noms de persona). Es tracta, per tant, d'una de les funcions casuals més proclius a la refecció. Ara bé, convé fer-hi algunes observacions: primerament, els girs de valor temporal amb ἀνά i παρά són de caire poètic.³⁷⁵ D'altra banda, la concurrència d'ἐν i εἰς és encara possible als poemes homèrics, en què totes dues preposicions expressen la mateixa funció directiva.³⁷⁶ La ulterior elecció dialectal, una de les més nítides entre les parles occidentals i orientals, no exclou en àtic la pervivència d'ἐν- com a preverbi amb un clar valor directiu.³⁷⁷

4. Sintagmes preposicionals de genitiu pertinentiu.

La substitució del genitiu pertinentiu per sintagmes preposicionals s'inicia en plena època clàssica mitjançant les construccions amb κατά i acusatiu.³⁷⁸ Aquest sintagma estendrà

373 Rupert THOMPSON, "Mycenaean Greek", dins Egbert J. BAKKER (ed.), *A Companion to the Ancient Greek Language*, Oxford 2010, 189-199, pàg. 197. Sobre l'estatus dels sintagmes preposicionals a la llengua homèrica, vegeu Vit BUBENÍK, "On the evolution of the Greek prepositional system from Proto-Indo-European local adverbs and adpositions", in Giorgos K. Giannakis & Maria Baltazani & Giorgos I. Xidopoulos & Tasos Tsagalidis (ed.), *Proceedings of the 8th International Conference on Greek Linguistics*, Ioannina 2009, 41-60, a parer del qual no hi hauria encara en la llengua èpica una autèntica configuració de la categoria de la preposició i, per tant, del sintagma preposicional. Vegeu també V. BUBENÍK, "Case and prepositions in Ancient Greek", in John HEWSON & V. BUBENÍK, *From case to adposition*, Amsterdam & New York 2006, 54-80.

374 Antipho IV α 2 ὅστις οἶν τούτων ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀξιωθέντος τοῦ βίου ἡμῶν, ἀνόμως τίνα ἀποκτείνει, ἀσεβεί μὲν περὶ τοὺς θεοὺς, συγχεῖ δὲ τὰ νόμιμα τῶν ἀνθρώπων, Th. II 3, 1 (...) ἄλλως τε καὶ ἐς οὐδένα οὐδὲν ἐνεωτέριζον, cf. Isoc. Ep. 7, 9 (...) ὡς οὐδενὸς ἐπιχειρήσουτος περὶ αὐτὸν νεωτερίζειν.

375 Hdt. V 27, 1 οἱ μὲν δὴ Λήμνιοι καὶ ἐμαχέσαντο εἶ καὶ ἀμυνόμενοι ἀνὰ χρόνον ἐκακώθησαν etc., S. Ai. 475-476 τί γὰρ παρ' ἡμᾶρ ἡμέρα τέρπειν ἔχει /προσθεῖσα κἀναθεῖσα τοῦ γε κατθανεῖν...

376 Cf. Ruth NEUBERGER-DONATH, "Zum Gebrauch von ἐν und εἰς bei Homer", *GB 15*, 1988, 1-13.

377 És el cas dels verbs ἐμβάλλειν, ἐμβαίνω i similars, que des del punt de vista semàntic exclouen clarament qualsevol noció de repòs.

378 Th. I 117, 1 ἐν τούτῳ δὲ οἱ Σάμιοι (...) τὰς ἀναγομένας ναῦς ἐνίκησαν, καὶ τῆς θαλάσσης τῆς καθ' ἑκάστους ἐκράτησαν etc.

el seu ús amb el grec hel·lenístic, però sense que se'n creen altres de semblants. Això es deu a l'existència de mitjans alternatius per a aquesta funció, com ho són, en primer lloc, els diferents adjectius i pronoms possessius.

5. *Sintagmes preposicionals de genitiu partitiu.*

A diferència del que acabem de veure en el cas del pertinentiu, el genitiu partitiu ha sigut des de molt antic subjecte a refeccions mitjançant sintagmes preposicionals, en concret amb *ἀπό* i *ἐκ*,³⁷⁹ però també hi hem d'afegir la construcció amb *περί*.³⁸⁰ Una probable raó per a aquest diferent comportament dels dos tipus del genitiu propi rau en el fet que el pertinentiu disposava d'una munió de mitjans morfosintàctics per a l'expressió de la seua funció, mentre que el partitiu no era formalment distingible.

6. *Sintagmes preposicionals d'ablatiu*

Per a l'expressió dels valors ablatius el grec fa servir sintagmes preposicionals amb *ἄνευ*, *ἀπό*, *δίχα*, *ἐκ*, *κατά*, *παρά*, *ὑπέρ*, *ὑπό* i *χωρίς*. Els diferents sintagmes no són commutables entre si: *ἄνευ*, *δίχα* i *χωρίς* es fan servir amb usos estrictament ablatius, de separació, funció que comparteixen amb *ἀπό* i *ἐκ*; *κατά*, *παρά* i *ὑπέρ* expressen relacions també en principi de caràcter local, però amb altres matisos que el de la simple separació; *ἀπό*, *ἐκ*, *παρά* i *ὑπό* introdueixen complements d'agent; *παρά*, finalment, pot reemplaçar un ablatiu comparatiu; les preposicions *ἀπό*, *ἐκ* i *παρά* tenen més d'una funció, per tant.

La diversitat dels usos de l'ablatiu afavoria, sense cap mena de dubte, la conformació d'aquesta varietat d'alternatives. Segons Moreux, que es limita a l'anàlisi d'*ἀπό* i *ἐκ*, l'ús del SP es deu a dos factors: a) l'expressió d'un valor concret, local, que el parlant reforça amb l'ajut de la preposició; b) al cas dels verbs composts amb **ἐκ-*, el valor terminatiu dels quals facilita que, per a l'expressió de la funció ablativa, el SP siga preferit al cas.³⁸¹

7. *Sintagmes preposicionals de datiu de beneficiari.*

379 Th. I 110, 1 καὶ ὀλίγοι ἀπὸ πολλῶν πορευόμενοι διὰ τῆς Λιβύης ἐς Κυρήνην ἐσώθησαν, οἱ δὲ πλείστοι ἀπώλοντο, Antipho V 85 ὅσα μὲν οὖν ἐκ τῶν κατηγορηθέντων μέμνημαι, ὦ ἄνδρες, ἀπολελόγημαι.

380 Th. I 139, 1 καὶ μάλιστα γὰρ πάντων καὶ ἐνδηλότατα προύλεγον τὸ περὶ Μεγαρέων ψήφισμα, cf. I 140, 3 i 4 τὸ Μεγαρέων ψήφισμα.

381 Bernard MOREUX, "Sens marqué et sens non marqué: ἀπό et ἐκ en prose attique", *BSL* 74, 1979, 267-279, esp. pàg. 276-277. Vegeu també María Ángeles MARTÍNEZ VALLADARES, "Estudio sobre la estructura de las preposiciones ἐκ/ἀπό en la literatura arcaica y clásica", *Em* 38, 1970, 53-94.

De forma similar al genitiu pertinentiu, el datiu de beneficiari va estar una de les funcions casuales de més llarga pervivència durant la història de la llengua grega. No són gaires els sintagmes que poden reemplaçar-lo: *διά*, *εἰς*, *περί* i *πρός* amb acusatiu.³⁸² L'alternança d'aquests sintagmes amb el cas es perllonga fins a època ben avançada del grec hel·lenístic.

8. Sintagmes preposicionals d'instrumental

Com molt bé diu García Teijeiro, les funcions concretes del datiu grec *desaparecieron antes que las más abstractas de complemento indirecto o dativo de interés*.³⁸³ Per aquesta raó registrem una munió de sintagmes preposicionals per a l'expressió de les funcions de l'instrumental, com són, en primer lloc, *ἀμφί*, *ἐν*, *ἐπί*, *περί* i *σύν* amb datiu, a més de *διά* i *μετά* amb genitiu i *ἀμφί* amb acusatiu. Ara bé, aquests sintagmes no presenten una alternança lliure, sinó que alguns pertanyen a determinats gèneres literaris o èpoques de la història de la llengua; així, per exemple, el sintagma *ἀμφί* amb datiu està restringit a contextos poètics.³⁸⁴ També el gir *περί* amb datiu pertany de ple a la llengua de la poesia, on sol aparèixer com a règim de verbs *timendi*.³⁸⁵ Són més habituals, en canvi, les solucions mitjançant *ἐν* i *σύν* amb datiu, tot i que també s'originen en usos poètics, a partir dels quals anaren consolidant-se en la llengua diària.³⁸⁶

La construcció d'*ἐπί* amb datiu requereix un comentari especial, perquè adquireix un valor final. Segons Schwyzer, el datiu s'ha d'analitzar com a locatiu,³⁸⁷ mentre que Gonda

382 Antipho V 63 οὐ γὰρ δὴ που ἑπτὰ μὲν μῶς οὐκ ἀπέτεισα ὑπὲρ αὐτοῦ δεδεμένου καὶ λυμαινομένου, κίνδυνον δὲ τοσοῦτον ἀράμενος ἄνδρα ἀπέκτεινα δι' ἐκείνου, Th. I 91, 6 δοκεῖν οὖν σφίσι καὶ νυν ἄμεινον εἶναι τὴν ἑαυτῶν πόλιν τεῖχος ἔχειν, καὶ ἰδίᾳ τοῖς πολίταις καὶ ἐς τοὺς πάντας ξυμμάχους ὠφελιμώτερον ἔσεσθαι (observi-se'n la μεταβολή); Antipho IV γ 2 δοκεῖ δέ μοι περὶ τὸν ἄρξαντα τῆς πληγῆς τὸ ἀδίκημα εἶναι; Antipho I 31 ἐν ἡμῖν δ' ἔστι σκοπεῖν τὰ λοιπὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ δικάζειν τὰ δίκαια, cf. IG XII 5, 480 καταθεῖναι τι (...) σκοπεῖν τῷ βουλομένῳ, Isoc. II 18 ἐσκόπει γυναῖκα μοι.

383 Manuel GARCÍA TEIJEIRO, "Innovaciones sintácticas en la koiné", *Unidad y pluralidad en el mundo antiguo. Actas del VI CEEC I*, Madrid 1983, 247-277, pàg. 259.

384 Pi. P. I 12 (...) κῆλα δὲ καὶ δαιμόνων θέλγει φρένας ἀμφί τε Λατοΐδα σοφία βαθύκολπων τε Μοισῶν.

385 Pi. P. II 58-59 (...) εἰ δὲ τις / ἤδη κτεάτεσσιν τε καὶ περὶ τιμῆ λέγει etc. Observe's la concurrència d'instrumental i SP. Amb verb de temor, Pi. P. V 57-58 (...) κείνον γε καὶ βαρύκομποι / λέοντες περὶ δέματι φύγον etc. Th. I 74, 4 εἰ δὲ προσεχωρήσαμεν τῷ Μήδῳ δείσαντες, ὥσπερ καὶ ἄλλοι, περὶ τῆ χώρα etc. Paul DEBBERT, *De praepositionum περί et ἀμφί usu Thucydideo*, Königsberg 1880, pàg. 20-21, creu que aquesta solució és la pròpia de l'àtic, per bé que la interpretació remunta a Frínic I 37: δέδοικα περὶ τῶδε κατὰ δοτικὴν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οἱ Ἀττικοί. Un exemple amb una altra classe de verb es llegeix a Th. I 9, 5 (...) ἐπιστάμενοι καὶ τὸν βάρβαρον αὐτὸν περὶ αὐτῷ τὰ πλείω σφαλέντα ἐπιστάμενοι (...).

386 S. Tr. 884-885 –πῶς ἐμήσατο πρὸς θανάτῳ θάνατον ἀνύσασα μόνα; -στονόντος ἐν τόμα σιδάρου. X. Cyr. II 3, 14 (...) ἐν μεγάλοις φορτίοις καὶ βαδίζειν καὶ τρέχειν ἠναγκαζόμεθα etc.

387 Eduard SCHWYZER & Anton DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 467.

prefereix admetre l'existència en indoeuropeu d'un autèntic datiu final.³⁸⁸ Nosaltres hi veiem un instrumental reforçat amb l'ajut de la preposició.³⁸⁹

Els sintagmes *διά* i *ὑπό* amb genitiu expressen no pas l'instrument, sinó la idea de la contingència de determinada acció respecte del procés indicat pel verb principal, que és sempre intransitiu.³⁹⁰ Aquesta construcció, en trobar-se amb la concurrència de les expressions de la causa i la finalitat, no va més enllà del segle III dC, reemplaçada arreu del sistema per *μετά* amb genitiu; aquesta darrera solució s'inicia a l'època clàssica amb termes abstractes, per passar després a construir-se amb tota mena de substantius.³⁹¹

9. Sintagmes preposicionals de comitativu

Segons que dèiem més amunt, reemplaçen el comitativu no temporal els sintagmes *ἅμα*, *μετά* i *σύν* amb datiu, *ἀμφί* amb acusatiu i *μετά* amb genitiu,³⁹² la funció del comitativu temporal és també expressada pels sintagmes *ἅμα*, *ἀμφί*, *ἐν* i *σύν* amb datiu.³⁹³ De totes aquestes construccions, les més antigues són les de *μετά* i *σύν* amb datiu, testimoniades ja per

388 Jan GONDA, "Gr. ἐπί + Dative", *Mnemosyne* 4, 1957, 1-7, pàg. 2. l'estudiós holandès troba recolzament en Richard GÜNTHER, "Die Präpositionen in den griechischen Dialektinschriften", *IF* 20, 1906, 1-163, pàg. 111-112, i en Karl BRUGMANN, *Grundriss der vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen II-2*, Strassburg 1911, pàg. 842, tot i que el paral·lel amb altres llengües indoeuropees no és gens clar. E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 139-140, accepten també l'antiguitat d'aquest datiu final dins la funció directiva. Neguen la mateixa existència del datiu final Ferdinand SOMMER, *Vergleichende Grammatik der Schulsprachen*, Leipzig & Berlin 1931³, pàg. 32; i Jean HUMBERT, *Syntaxe Grecque*, Paris 1954, pàg. 285.

389 A. *Supp.* 5-9 Δίαν δὲ λιποῦσαι / χθόνα σύγχορον Συρία φεύγομεν, / οὔτιν' ἐφ' αἵματι δημηλασίαν / ψήφω πόλεως γνωθεῖσαι, ἀλλ' αὐτογενεῖ φυξανορία etc. And. I 30 ἦ δεινόν γ' ἄν εἶη, εἰ ἐμοὶ ὀργίζοισθε ἐπὶ τῶν ἑτέρων ἀμαρτήμασι etc.

390 Th. II 11, 4 ἄδηλα γὰρ τὰ των πολέμων, καὶ ἐξ ὀλίγου τὰ πολλὰ καὶ δι' ὀργῆς αἱ ἐπιχειρήσεις γίνονται. Hdt. V 41, 2 δεινὰ δὲ ποιούντων αὐτῶν, τοῦ χρόνου συντάμνοντος, ὑπ' ἀπιστίας οἱ ἔφοροι τίκτουσαν τὴν γυναῖκα περιζόμενοι ἐφύλαξαν.

391 Cf. M. GARCÍA TEIJEIRO, *op. cit.*, pàg. 261. Vegeu com a exemples Th. II 32, 2, Κερκυραῖοι δὲ μετὰ τῆς ξυμμαχίας τῆς αἰτήσεως καὶ ταῦτα πιστεύοντες ἐχυρὰ ἡμῖν παρέξεσθαι ἀπέστειλαν ἡμᾶς, VI 34, 9 πείθεσθε οἶν (...) τὸ δ' ἤδη τὰς μετὰ φόβου παρασκευὰς ἀσφαλεστάτας νομίσαντας etc. La substitució del genitiu per l'acusatiu per a l'expressió d'aquest complement d'instrument correspon a l'estadi del grec bizantí (grec modern με amb acusatiu).

392 Cf. Hom. *Il.* III 458-459 ἡμεῖς δ' Ἀργείην Ἐλένην καὶ κτήμαθ' ἅμ' αὐτῇ / ἔκδοτε etc., Pi. *Ol.* 2, 28-30 λέγοντι δ' ἐν καὶ θαλάσσα / μετὰ κόραισι Νηρήος ἀλίας βίοτον ἄφθιτον / Ἴνῳ τετάχθαι τὸν ὄλον ἀμφὶ χρόνον; Th. II 6, 4 καὶ μετὰ ταῦτα οἱ Ἀθηναῖοι στρατεύσαντες ἐς Πλάταιαν σίτον τε ἐσῆγαγον καὶ φρουροὺς ἐγκατέλιπον, τῶν τε ἀνθρώπων τοὺς ἀχρειοτάτους ξὺν γυναίξιν καὶ παισὶν ἐξεκόμισαν; el sintagma ἀμφὶ amb acusatiu es redueix, però, a l'àmbit del dialecte joni. cf. Hdt. VIII 113 οἱ δ' ἀμφὶ Ξέρην ἐπισχόντες ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἐξήλανον ἐς Βοιωτοὺς τὴν αὐτὴν ὁδόν. En canvi, l'àtic prefereix el sintagma amb μετὰ i genitiu, cf. *Decr. de Chalcidensibus* ὀρκῶσαι δὲ πρεσβείαν ἐλθουσας ἐχ Χαλκίδος μετὰ τῶν ὀρκωτῶν Ἀθηναίους καὶ ἀπογράψαι ὁμόσαντας.

393 Hom. *Il.* IX 682 αὐτὸς δ' ἠπέλιπεν ἅμ' ἠοὶ φαινομένηφι etc. Pi. *Ol.* 13, 35-37 πατρὸς δὲ Θεσσαλοῖ ἐπ' Ἀλφειοῦ / ῥεέθροισιν αἴγλα ποδῶν ἀνάκειται, / Πυθοὶ τ' ἔχει σταδίου τιμὰν διαύλου θ' ἀλίω ἀμφ' ἐνί. X. *Cyr.* VIII 7, 6 σὺν τῷ χρόνῳ τε περιόντι ἀεὶ ξυναυξανομένην ἐπιγινώσκειν ἐδόκουν καὶ τὴν ἐμὴν δύναμιν etc.

Homer.³⁹⁴ En tots dos casos, tanmateix, el valor adverbial és encara fàcil de reconèixer-hi.³⁹⁵

10. *Sintagmes preposicionals de locatiu.*

Reemplacen el locatiu els sintagmes formats per les preposicions ἀμφί, ἀνά, ἐν, ἐπί, παρά, περί, πρὸς i ὑπό amb datiu, a més de les construccions d'εἰς amb acusatiu, i d'ἀνά, ἐν i ἐπί amb genitiu partitiu.

El sintagma amb ἀνά i acusatiu és només poètic i dialectal,³⁹⁶ mentre que la construcció amb genitiu partitiu, que és una innovació grega, resulta més freqüent.³⁹⁷ La solució més estesa va estar, ja des dels presocràtics, la d'εἰς amb acusatiu.³⁹⁸ Finalment, el sintagma περί amb locatiu no és propi de la prosa, on només apareix a passatges molt retoritzants.³⁹⁹

11. *Sintagmes preposicionals amb infinitiu.*

La capacitat de l'infinitiu grec de transformar-se, amb l'ajut de l'article, en l'equivalent a un substantiu permet de construir-ne sintagmes preposicionals amb ἄμα, ἀντί, διά, εἰ, ἐκ, ἔνεκα, ἐπί, μετά, παρά, πρό, πρὸς, ὑπέρ i χωρίς, el que constitueix tota una gamma de possibilitats sintàctiques, ben explotada, en primer lloc, per la tragèdia i per Tucídides.⁴⁰⁰ Des del punt de vista de la sintaxi relativa al SP, aquest no presenta cap modificació derivada de la construcció amb infinitiu. La diferència es dona per dues raons diferents, el caràcter de nom verbal de l'infinitiu (significat per a l'expressió de valors diatètics i aspectuals) i la possibilitat d'incloure'n el subjecte i el(s) seu(s) règim(s).

12. *Sintagmes preposicionals i història de la llengua.*

Una primera qüestió en relació amb la sintaxi dels sintagmes preposicionals i la

394 Hom. *Il.* XVI 14-16 ζῶειν μὲν ἔτι φασὶ Μενόϊτιον, ἄκτορος υἱόν, / ζῶει δ' Αἰακίδα Πηλεὺς μετὰ Μυρμιδόνεσσι, / τῶν κε μάλ' ἀμφοτέρων ἀναχοίμεθα τεθνηότων, I 227 λόχον δ' ἰέναι σὺν ἀριστήεσσιν Ἀχαιῶν.

395 Així ho proposa per al cas de ξύν R. NEUBERGER-DONATH, "ξύν- Ursprünglich ein Lokaladverb?", *GB 14*, 1987, 23-34.

396 Hom. *Il.* XIV 352 ὡς ὁ μὲν ἀτρέμας εἶδε πατὴρ ἀνὰ Γαργάρω ἄκρω, *GDI* 1365 ἀγ Κόσσω.

397 Hom. *Od.* IX 177 ὡς εἰπὼν ἀνὰ νηὸς ἔβην, *Tab. Heracl.* ἀν του' αλαΐσου, ἀν του ροειδιου.

398 Th. II 19, 2 (...) καὶ καθεζόμενοι ἐς αὐτὸ στρατόπεδον τε ἐποιήσαντο χρόνον τε πολλὸν ἐμμεΐναντες ἔτεμνον.

399 Th. VI 9, 2 καίτοι ἔγωγε καὶ τιμῶμαι ἐκ τοῦ τοιούτου καὶ ἦσσαν ἐτέρων περὶ τῷ ἐμαντοῦ σώματι ὀρωδῶ etc.

400 Cf. S. *OC* 1368 i 1537 ἐς (hàpax a Sòfocles), Antipho V 73 ἐν, Th. I 38, 1 ἐπί, III 40, 3 ἐκ, V 71, 1 διά amb acusatiu, VI 11, 3 διά amb genitiu, VI 65, 1 μετά amb genitiu, etc.

història del grec rau a precisar quan podem parlar de preposicions com a tals, atès que bona part s'originen en la classe de paraules de l'adverbi. En aquest sentit, Duhoux conclou de l'anàlisi dels textos del lineal B que al micènic no es dona la tmesi, sinó que els termes presumptament a cavall entre les classes de l'adverbi i la preposició pertanyen encara de manera clara a la primera d'aquelles,⁴⁰¹ cf. PY. Ta 641.1 *a-pu ke-ka-u-me-no*.⁴⁰² En canvi, Hessinger apunta que a la llengua homèrica l'ús de preverbis ha esdevingut ja més freqüent que no el d'adverbis.⁴⁰³

A l'inici del capítol ja hem comentat que l'aparició i el desenvolupament de sintagmes preposicionals constitueix *per se* un clar indicatiu d'evolució del sistema de qualsevol llengua. El grec no n'és l'excepció, com ho demostren els textos no literaris de les èpoques hel·lenística i imperial. Tanmateix, ja als segles v i iv aC documentem la substitució de l'acusatiu, el genitiu partitiu i el datiu per diversos sintagmes. Aquest procés té una doble dimensió, lingüística i literària, per tal com les necessitats pròpies d'un estil elevat, i fins i tot les preferències d'un autor determinat, condicionen la freqüència d'ús de l'alternativa entre SP i cas.

Juntament amb la reducció dels usos casuals en benefici dels preposicionals, el grec postclàssic dona tot d'informacions precioses sobre el procés que acompanya aquesta reducció, és a dir, l'eliminació de funcions casuals. El principal afectat és el datiu, que desapareix tant en el pla sintàctic com en el morfològic. Per consegüent, la baixa koiné confirma la doble tendència manifestada al si de la llengua grega des de, si més no, el segle v aC: la desaparició del datiu i la configuració de l'acusatiu com a cas preposicional per excel·lència.

401 Yves DUHOX, "Le mycénien connaissait-il la tmesi?", *Minos* 29-30, 1994-1995, 187-202. Admeten tots dos usos, l'adverbial i el preposicional, Alberto BERNABÉ & Eugenio RODRÍGUEZ LUJÁN, *Introducción al griego micénico. Gramática, selección de textos y glosario*, Saragossa 2006, pàg. 175.

402 Sobre el caire adverbial d'ἄπυ vegeu José Luis MELENA, ressenya a Michael Ventris & John CHADWICK, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge 1973², *Minos* 15, 1976, pàg. 239: *la presencia de un preverbio intensivo no está justificada en un participio de perfecto*, etc.

403 James J. HESSINGER, "The syntactic and semantic status of prepositions in Greek", *CPh* 73, 1978, 211-223, pàg. 212.

Tema 9. La determinació. L'article.

Pocs recursos sintàctics han arribat a condicionar talment l'evolució de la sintaxi del grec antic com l'article, una classe de paraules no heretada de l'indoeuropeu. La seua transcendència tant al nivell fonològic com al morfològic, però més que més al sintàctic, ha dut els historiadors de la llengua a dedicar-hi capítols sencers.

1. La consideració de l'article com a classe de paraules.

L'article determinat, altrament dit definit, constitueix, dins les classes de paraules del grec antic, una molt conspícua innovació compartida amb ben poques llengües indoeuropees: tan sols el gòtic, dins el germànic, va procedir a la creació de l'article mitjançant un procés paral·lel al del grec. En totes dues llengües, la base de l'article és el díctic **so, sa, tod*⁴⁰⁴, l'ús del qual encara com a demostratiu es registra a bastament a la llengua de l'epos, com més endavant veurem. En canvi, l'article és totalment desconegut a les llengües itàliques, cèltiques, indoitàliques, baltoeslaves (amb la sola excepció del búlgar), a l'armeni, al frigi i al tokhari.⁴⁰⁵ Només Haudry reconeix un ús articular molt discutible a l'iranià i al baltoeslau a partir de les arrels pronominals **ei/i-* i **io-*.⁴⁰⁶ També a les obres vèdiques més recents hi ha usos similars al de l'article, però no mai un autèntic article definit.⁴⁰⁷

El fet que la major part de les llengües modernes occidentals, com ara les romàniques, germàniques i escandinaves (falta també al finès i a l'èuscar), disposen d'aquesta nova classe de paraules ha condicionat la comprensió de l'article, que no és, per tant, ni una categoria universal, ni antiga, ni proveïda de funcions exclusives. Les funcions de l'article són, en primer lloc, l'anafòrica o presentativa, la classificatòria o substantivadora, la generalitzadora i la distributiva. Cap d'aquestes funcions no és, però, exclusiva: els valors anafòric i generalitzador els comparteix amb certs pronoms, i el distributiu amb els adjectius ordinals, el pronom *ἕκαστος* i determinats sintagmes preposicionals. En resulta, doncs, una escassa definició del paper de l'article dins les classes de paraules. En consonància amb aquesta condició, hem de ressaltar la naturalesa àtona de l'article en moltes llengües, al grec

404 Els plurals *τοί/ταί*, habituals en el grec occidental amb les úniques excepcions d'alguns dialectes cretencs, figuren també entre els arcaïsmes de les seccions líriques de la tragèdia, en alternança amb la innovació *οί, αί*, cf. A. *Pe.* 18, *Sept.* 295, S. *Ai.* 1404, E. *An.* 284, etc. Al recitatiu és hàpax a A. *Pe.* 424. Pel que fa al problema de la transformació del pronom en article, vegeu Edoardo LOMBARDI VALLARINI, "L'articolo greco fra identificabilità ed esclusività del referente", *SILTA* 31, 2002, 7-33.

405 Entre les llengües modernes, el rus, el txec i el finès estan mancades de la categoria de l'article, l'ús determinatiu del qual és reemplaçat per d'altres marcadors, en especial l'ordre de paraules.

406 Jean HAUDRY, *L'indoeuropéen*, Paris 1984², pàg. 52 i 66. Vegeu també Françoise BADER, "Latin *nempe, porceo* et les fonctions des particules pronominales", *BSL* 68, 1973, 27-75, 32 ss.

407 Arthur Anthony MACDONELL, *A Vedic Grammar for Students*, Oxford 1916, pàg. 287, a propòsit de l'ús anafòric de la partícula *tá*.

clàssic com en les llengües romàniques⁴⁰⁸ i les germàniques. A la feblesa des del punt de vista fonològic s'han d'afegir la nul·la rellevància morfològica, que en fa un exemple de morfema discontinu; i l'escassa significació en el pla sintàctic que el caracteritza a moltes de les llengües que hi compten.⁴⁰⁹ D'altra banda, el fet que l'article definit siga proclític en grec s'ha de posar en relació amb l'ordre de paraules SOV, les llengües caracteritzades pel qual segueixen alhora un ordre *determinant-determinat*.

L'oposició entre article determinat i indeterminat, habitual a moltes llengües modernes, pot estendre's al grec antic amb ὁ, ἡ, τό, d'una banda, i el duet τις, τι i εἷς, μία, ἕν, d'una altra, però la tradició filològica sol adscriure τις, τι a la sintaxi pronominal. Tractarem de la qüestió més endavant. En tot cas, hem d'assenyalar els paral·lels per a la innovació que representa la creació dins el grec de l'article indefinit. A les èpoques medieval i moderna, la distinció entre tots dos articles continua essent pertinent.

Dins la tradició gramatical grega, el nom d'ἄρθρον προτακτικόν remunta als estoics, oposat sempre a l'ἄρθρον ὑποτακτικόν, el pronom relatiu.⁴¹⁰ El seu valor era el purament anafòric, exempt de tota funció dística. Per la seua banda, la gramàtica moderna considera l'article un morfema discontinu, de funcions més marcadament semàntiques que no sintàctiques.⁴¹¹ Destaca el fet que l'article sol ser incompatible amb pronoms i quantificadors, qüestió que tractarem també. Cal remarcar que a aquelles llengües on manca l'article, sol reemplaçar-lo en les seues funcions l'ordre de paraules, la qual cosa condiona força l'ús d'aquest i el fa esdevenir més rígid. Contràriament, la creació de l'article en grec afavorí enormement la constitució d'un ordre de paraules de gran llibertat, alhora que augmentava les possibilitats sintàctiques del sistema mitjançant la substantivació de l'infinitiu. Les relacions de l'article amb la subordinació, ben estudiades per Calboli,⁴¹² ens duen a observar que sense aquesta classe de paraules la història de la llengua grega hauria estat del tot diferent.

408 L'article funciona com a postposició en el romanès, cf. *omul, l'home*, sempre com a conseqüència de la manca d'autonomia fonètica. Aquesta situació apareix en llengües d'altres grups.

409 Cf. Stanislaw KAROLAK, *L'article et la valeur du syntagme nominal*, Paris 1989; "La structure de la proposition et l'idiomaticité de l'article", *Rivista di linguistica* 3, 1991, 141-170.

410 D.T. *Ars* XVI, ed. Giovan Battista PECORELLA, *Dionisio Trace. TEXNH ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ*, Bolonya 1962, pàg. 46: ἄρθρον ἐστὶ μέρος λόγου πτωτικόν, προτασσόμενον τῆς κλίσεως τῶν ὀνομάτων καὶ ὑποτασσόμενον· καὶ ἐστὶ προτακτικόν μὲν ὁ, ὑποτακτικόν δὲ ὅς. El terme ἄρθρον, manllevat a la llengua de la medicina, apareix ja a Aristòtil, on s'aplica, però, a tota mena de nexes, inclosos els pronoms i les preposicions, cf. Walter BELARDI, *Filosofia, grammatica e retorica nel pensiero antico*, Roma 1985.

411 Jiri KRAMSKY, *The Article and the Concept of Definiteness in Language*, Den Haag 1972; James Peter THORNE, "On the notion 'Definite'", *Foundations of Language* 8, 1972, 562-568; Asa KASHER & Dov M. GABBAY, "On the semantics and pragmatics of specific and non-specific indefinite expressions", *Theoretical Linguistics* 3, 1976, 145-190.

412 Gualtiero CALBOLI, "Die Entwicklung der klassischen Sprachen und die Beziehung zwischen Satzbau, Wortstellung und Artikel", *IF* 83, 1978, 197-261, esp. pàg. 241-242.

2. L'article a la llengua homèrica. La generalització del seu ús als dialectes.

La funció bàsica de l'article, l'anafòrica, planteja el problema previ de la datació en què hem de situar aquesta innovació grega. Segons Wackernagel i Chantraine, la conformació de la categoria de l'article s'ha de retrotraure a una època anterior a la de la composició dels poemes homèrics, per bé que a la poesia es mantindria encara prou bé l'antic ús pronominal, mentre que l'ús articular quedaria restringit a uns casos ben determinats. Segons aquesta anàlisi, cal reconèixer com a autèntics articles els que apareixen als sintagmes ὁ γέρον, ὁ ἄναξ, ὁ ἦρωσ, etc., a més d'alguns altres als passatges de composició recent, com a τὸν ἠνίοχον φύγον ἠνία.⁴¹³ L'anàlisi dels textos sembla indicar, però, que aquest procés fou molt posterior, i no pas ben resolt fins a ben avançada l'edat arcaica. Hoenigswald admet la datació postmicènica de la creació de l'article, però situa el procés en paral·lel a la pèrdua del dual, a l'època de composició dels poemes èpics, on *so, sa, tod funcionaria adés com a pronom, adés com a article.⁴¹⁴ Ben al contrari, Gildersleeve, Meillet i López Eire neguen els usos articulars a l'èpica,⁴¹⁵ al nostre parer amb encert: τῆν δὲ βαρὺ στενάχων προσέφη πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς⁴¹⁶ no ens documenta l'ús articular, sinó el pronominal.

L'ús pronominal constitueix un clar arcaisme, restes del qual subsisteixen encara a locucions com ara ἄτ. ὁ μὲν, ὁ δὲ, πρὸ τοῦ, τό καὶ τό, etc.⁴¹⁷ L'epigrafia privada en textos no mètrics de bona part de dialectes grecs testimonia l'extensió del fenomen, cf. Τισβε Γοργυμιος ἐμὶ ὁ κοτυλος καλος καλο, Gela Πασιάδαω τὸ σᾶμα (s. VI a.C.), Κύριον (Xipre) Ἐπιορον ἄ φιαλα ἐμὶ, etc. Cal remarcar, tanmateix, que el caràcter recent del desenvolupament de l'article, posterior, segons que ho remarca Gildersleeve, a la composició dels poemes èpics, el feia coincidir de ple amb la fase de dialectalització de la llengua grega. Per consegüent, cada dialecte va adoptar la innovació de l'article de forma més o menys

413 Hom. II. XXIII 465, cf. Jacob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax II*, Basel 1926, pàg. 128; Pierre CHANTRAINE, *Grammaire Homérique II. Syntaxe*, Paris 1963, pàg. 165: *On a pu supposer qu'à l'époque d'Homère, la langue courante connaissait déjà l'article, mais que l'épopée conservait traditionnellement l'emploi démonstratif de l'article. (...) La langue épique atteste la naissance de l'article que paraissent ignorer les textes mycéniens.*

414 Henry HOENIGSWALD, "Griego", in Anna GIACALONE RAMAT & Paolo RAMAT (ed.), *Las lenguas indoeuropeas*, Madrid 1995 (= Bolonya 1993), 305-345, pàg. 342.

415 Basil Lanneau GILDERSLEEVE, "On the article with proper names", *AJPh* 11, 1890, 483-487, pàg. 483; Antoine MEILLET, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, Paris 1975⁸ (1a. ed., 1923), pàg. 188: *La langue homérique ignore l'article.* Antonio LÓPEZ EIRE, *Tres cuestiones de dialectología griega*, Salamanca 1969, pàg. 13-14: *En cuanto a la forma τοῖο, recordemos que en los poemas homéricos aparece siempre en función pronominal y no como artículo.* Si acceptem que la innovació ha de situar-se durant el període de pèrdua de rellevància accentual del pronom τοῖο, a partir del qual s'hauria estès la nova desinència *-ου a la flexió nominal, aleshores l'article haurà estat creat en una època molt propera a la composició dels poemes homèrics, però no necessàriament aquesta.

416 Hom. II. I 364.

417 Cf. Jacob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax II*, pàg. 135; Eduard SCHWYZER, "Syntaktische Archaismen des Attischen", *APAW* 1940/7, 3-16 (= Rüdiger SCHMITT (ed.), *Kleine Schriften*, Innsbruck 1983, 443-456), pàg. 10.

ràpida.⁴¹⁸ Aquest procés, tot i les diferències dialectals, sigué un procés comú a la major part de dialectes, ja que només el xipriota i el pamfili, dialectes pertanyents a àrees aïllades i menors, el van incorporar amb prou dificultats, i potser més en l'interior de fórmules pròpies de la llengua administrativa que no com a autèntic element dins la parla quotidiana.⁴¹⁹ No hi ha coincidència, en canvi, pel que fa a l'ús com a pronom relatiu, que mai no es documenta ni a la prosa ni a la comèdia àtiques, però sí a la tragèdia del segle v aC.⁴²⁰ Aquesta construcció és qualificada d'*aïllada* per Schwyzer,⁴²¹ però el fet és que es troba a la major part de dialectes.⁴²² Per tant, tot i que en relació a les llengües indoeuropees aquest tret és considerat una innovació que el grec comparteix amb les llengües germàniques,⁴²³ creiem que al si dels dialectes hel·lènics hi hem de veure un arcaisme. En cas contrari, per la freqüència del fenomen caldria explicar-lo, com ho fan Hermann i Witkowski, com un jonisme,⁴²⁴ cosa que no garanteix la difusió del fenomen en una datació relativament alta.

3. Les funcions de l'article al grec antic.

La sintaxi de l'article determinat, fins i tot si la circumscrivim a l'àmbit estricte dels determinants del nom, està lluny d'oferir una explicació completa; més de mig segle enllà, Svensson en qualificava el coneixement de deficient, sense pal·liatius,⁴²⁵ i no sabríem dir que a hores d'ara el buit ha estat completat.

418 Cf. Anna MORPURGO-DAVIES, "Article and Demonstrative: A Note", *Glotta* 46, 1968, 77-85, pàg. 85: *Greek dialects often follow parallel lines of development, but they follow them at different times and at different speed.*

419 Antoine MEILLET, *op. cit.*, pàg. 191: *Les plus anciennes inscriptions cypriotes n'ont pas toujours l'article là où il figure d'ordinaire; encore au IIe siècle av. J.-C., les inscriptions pamphyliennes offrent à peine l'article. Ainsi l'article s'est constitué dans tous les parlars après la fixation de la langue épique, donc après la division du grec commun en parlars distincts.* Per a l'ús de l'article al pamfili, vegeu Manuel GARCÍA TEIJEIRO, "Panfilio υ βολεμενυ", *Actas del V CEEC*, Madrid 1978, 497-501; i "Reflexiones sobre la clasificación dialectal del panfilio", *Athlon. Saturata grammatica in honorem F.R. Adrados I*, Madrid 1984, 191-197.

420 A. Pe. 43, Ag. 1478, S. Ai. 226, E. Hec. 473, etc.

421 Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik I*, pàg. 610.

422 En tenim exemples incontestables als dialectes nord-occidentals, el dori de la Magna Grècia i Sicília, el cretenc, l'eleu, el lesbià no literari, el beoci, el tessali, l'arcàdic, el xipriota i el joni, cf. Albert THUMB & E. KIECKERS, *Handbuch der griechischen Dialekte I*, Heidelberg 1932², pàg. 98, 161, 233, 247 i 272; A. THUMB & Anton SCHERER, *Handbuch der griechischen Dialekte II*, Heidelberg 1959², pàg. 67, 100, 131, 149, 168 i 276. És ben cert que en eleu els textos són de datació recent, i que en xipriota l'ús és degut a una manifesta influència de la koiné. Ara bé, si prenem en consideració l'extensió territorial de la Grècia continental i les illes adjacents, amb les quals hi havia un contacte permanent, l'extensió del tret ens autoritza a considerar-lo com a panhel·lènic.

423 Helena KURZOVÁ, *Der Relativsatz in den Indoeuropäischen Sprachen*, Praha 1981, pàg. 34.

424 Eduard HERMANN, *Die Nebensätze in den griechischen Dialektinschriften*, Leipzig 1912, pàg. 225; Stanislaw WITKOWSKI, "Der Artikel in relativischer Funktion im Attischen", dins "Beiträge zur griechischen Syntax", *Glotta* 6, 1915, 18-25, pàg. 24-25, on tampoc no exclou, juntament amb la influència del joni, la de la koiné.

425 Arnold SVENSSON, "Zum Gebrauch des generalisierenden bestimmten Artikels im Griechischen", *Eranos* 44, 1946, 249-265, pàg. 249.

Funcions de l'article són, en primer lloc, l'anafòrica o presentativa, la substantivadora, la generalitzadora i la distributiva. Respecte de la funció pròpiament articular, haurem de definir la relació gramatical coneguda com a anàfora. El nom la descriu amb exactitud en tant que *repetició*, com ho demostra també l'ús estilístic. Al pla sintàctic, l'anàfora consisteix a remetre a un terme precedent, l'antecedent. Són, per consegüent, anafòrics els pronoms demostratius i relatius, però també expressen aquesta relació tota mena de substantius, en particular els sinònims, hiperònims i merònims, a més de l'el·lipsi. Al seu tractat *Sobre els pronoms*, Apol·loni *Díscol* diferenciava anàfora i dixi: mentre que l'anàfora remet a segments de l'oració o del discurs, la dixi remet a termes concrets.⁴²⁶ Tanmateix, la lingüística grega ha tendit a ocupar-se a l'ensem dels usos anafòrics i dels díctics, per bé que els primers semblen una part dels segons.⁴²⁷

Dins d'aquesta funció anafòrica cal distingir entre els usos predicatius i els atributius. L'article predicatiu acompanya el substantiu en si, i constitueix el nucli d'una oració nominal pura.⁴²⁸ L'article atributiu, en canvi, acompanya la determinació del substantiu (un adjectiu, un genitiu, un adverbí en funció predicativa, etc.).⁴²⁹ N'és una variant l'articulació atributiva-apositiva, construcció molt en voga a la prosa àtica, on l'article acompanya tant el substantiu com la seua determinació.⁴³⁰ La diferència entre predicació i atribució ha rebut una anàlisi interessant per part de Bakker, la qual l'explica en termes d'identificació de l'ens (predicació) i classificació (atribució).⁴³¹ Convé de remarcar que determinats articles tenen un diferent valor semàntic segons que l'article siga predicatiu o atributiu. Amb article atributiu, l'adjectiu conserva el valor com a referent d'una qualitat, cf. ἡ ἐσχάτη νῆσος, *l'illa més llunyana*, τὸ ἄκρον ὄρος, *l'alta muntanya*, ἡ μέση ἀγορά, *el centre de la plaça*, ὁ μόνος υἱός, *el fill únic*. En canvi, amb article predicatiu, l'adjectiu veu restringit aquest valor referencial, cf. ἡ νῆσος ἐσχάτη, *l'extrem de l'illa*, τὸ ὄρος ἄκρον, *el cim de la muntanya*, ἡ ἀγορὰ ἡ μέση, *la plaça central*, ὁ υἱὸς μόνος, *el fill sol*.

426 Guglielmo CINQUE, "Sulla 'deissi' lingüística", *Lingua e Stile* 11, 1976, 101-126.

427 Vegeu Henri FREI, "Système des déictiques", *Acta Linguistica* 4, 1944, 111-129.

428 Cf. καλὸν τὸ ὑγιαίνειν.

429 Cf. οἱ ὑμέτεροι παῖδες τὴν τῶν Ἀθηναίων πόλιν, οἱ κάτω θεοί, etc.

430 Cf. ἡ ἀρχὴ ἡ τῶν Περσῶν, Antipho I 9 τῷ πατρὶ τῷ ὑμετέρῳ, 20 *id.*, Antipho V 8 τὸ πλῆθος τὸ ὑμέτερον, etc.

431 Stéphanie J. BAKKER, *The Noun Phrase in Ancient Greek: A Functional Analysis of the Order and Articulation of NP Constituents in Herodotus*, Amsterdam 2009, pàg. 190-197. La distinció entre oracions nominals predicacionals i especificatives es deu a Michael A.K. HALLIDAY, "Notes on transitivity and theme in English. Part II", *Journal of Linguistics* 3, 1967, 37-81 i 199-244, mentre que altres qüestions metodològiques es troben prefixades a Helma DIK, "Interpreting adjective position in Herodotus", in Egmont J. BAKKER (ed.), *Grammar as Interpretation. Greek Literature in Its Linguistic Context*, Leiden 1997, 55-76. Tanmateix, pel que fa a la predicació la teoria de Bakker havia sigut prèviament formulada per Anton PROCKSCH, "Über den Gebrauch des Artikels, insbesondere beim Prädikat", *Philologus* 40, 1881, 1-47, pàg. 46: *Die Bedeutung des Artikels beim Prädikat ist immer die der Identität oder (neigert, oder wenn das Prädikat θάτερον oder τοῦναντίον ist) Nicht-Identität, mag dieselbe nun eine begriffliche oder thatsächliche sein*. Vegeu també M. del Mar PUEBLA MANZANOS, "El orden de los modificadores en el sintagma nominal del griego clásico", *REL* 31, 2001, 77-105.

Un aspecte per escatir rau en la diferència entre la presència i l'absència de l'article, tant quan hi ha variants textuais com al casos en què en dos o en més sintagmes coordinats l'article se'n fa servir tan sols un, sense cap raó estilística o mètrica que ho justifique. Al nostre parer, la darrera anàlisi que s'hi ha de fer és la de reduir la presència i l'absència de l'article a una mateixa frase a l'imponderable de l'arbitri personal de l'autor.⁴³² Un criteri sintàctic que s'escau d'aplicar és el de la reducció de nexes: a la frase τοὺς μὲν γὰρ ἀγαθοὺς τέκτονας, χαλκείας ἀγαθοὺς, ζωγράφους ἀγαθοὺς, ἀνδριαντοποιούς⁴³³ etc. l'article presenta igualment tots els quatre membres. Un segon criteri és apuntat per Svensson quan observa com, en general, l'expressió d'una generalitat d'ens mitjançant l'article és més freqüent al nombre plural que no al singular⁴³⁴. La funció generalitzadora de l'article mereix probablement una atenció superior a la que fins ara se li ha atorgat. Se'n destaca, per exemple, la seua freqüent presència a les comparacions⁴³⁵. Tanmateix, com explicar un cas com el de la citació aristotèlica Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια⁴³⁶?

Determinades subclasses de substantius no necessiten l'article, en referir-se a entitats ben definides, la singularitat de les quals fa sobrerera una indicació precisa. És el cas de noms com ara σελήνη, ἥλιος, θάλαττα, o de termes com πόλις, ἄστυ, quan s'apliquen a Atenes, o βασιλεύς dit del rei persa. El mateix s'esdevé amb els topònims de regions i ciutats; en són excepció els d'Εὐρώπη ἢ Ἀσία, a causa de la seva personificació, cf. προτέρους γὰρ ἄρξαι [sc. τοὺς Ἕλληνας] στρατεύεσθαι ἐς τὴν Ἀσίην ἢ σφέας ἐς τὴν Εὐρώπην⁴³⁷.

El caràcter recent de l'ús anafòric de l'antic pronom està ratificat per la freqüència

432 A. SVENSSON, "Zum Gebrauch"... pàg. 253, esmenta com a exemple X. Ag. II 10: καὶ ἴπνοις μάλιστα ἀντέχων ἑταίροις μάλιστα ὑπείκε, καλῶν ἔργων μᾶλλον ἢ τῶν καλῶν σωματῶν ἐπιθυμῶν, de la qual comenta el següent: *Das erste Glied ohne, das zweite mit Artikel. Die Stelle lehrt –was sich auch sonst vielfach beobachten lässt– dass in allgemeinen Aussagen die Wahl zwischen bestimmter und unbestimmter Form im Grunde frei ist.* En l'opinió del mateix autor, Xenofont podia haver-se estalviat l'ús de l'article davant de καλῶν σωματῶν. El nostre punt de vista divergeix per complet, ja que l'absència d'article confereix al sintagma καλῶν ἔργων μᾶλλον ἢ τῶν καλῶν σωματῶν ἐπιθυμῶν un valor general, abstracte, *en ambicionar tota mena de comeses glorioses*, mentre que la presència amb μᾶλλον ἢ τῶν καλῶν σωματῶν expressa un valor d'indeterminació, *més que no aquells cossos atractius*.

433 X. Oec. VI 13.

434 A. SVENSSON, "Zum Gebrauch"... pàg. 260: *Das Griechische scheint den Plural zu wählen, weil sich dieser Numerus naturgemäss leichter generalisieren lässt.* Dóna com a exemples Pl. Symp. 190 e I 208 c, Euth. 276 d, on els *comparanda*, οἱ τέλειοι σοφισταί, οἱ ἀγαθοὶ ὀρχησταί, τὰ σύσπαστα βαλλάντια, apareixen sempre en plural. *Idem*, pàg. 263: *Generalisierung durch den bestimmten Artikel ist im Griechischen weit gewöhnlicher im Plural als im Singular.*

435 A. SVENSSON, "Zum Gebrauch"... pàg. 259: *Besonders häufig ist im Griechischen Generalisierung durch bestimmte Form in vollständigen sowie unvollständigen Vergleichungssätzen, und zwar sowohl bei Substantiven mit als auch ohne Attribut.* En són exemples X. An. III 2, 35 οἱ δειλοὶ κῆνες, Long. I 25 τοῦ νέον μέλι.

436 Arist. Po. 1449 a 1: ὁ γὰρ Μαργίτης ἀνάλογον ἔχει, ὥσπερ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια πρὸς τὰς τραγωδίας etc. La nostra proposta d'explicació analitza καὶ com a adverbi modal-comparatiu, amb una funció quasi-parentètica, que en singularitzar el cas de l'*Odissea* facilita l'ús de l'article. El contrast entre els articles indefinit i definit a la traducció *de la mateixa manera com una Iliada -talment com l'Odissea-* s'acosta al que entenem que és la frase aristotèlica.

437 Hdt. I 4, 1

d'ús a la lírica coral i a la tragèdia, en ambdós casos força baixa fins a la segona meitat del segle v aC. L'evolució es pot seguir al mateix Èsquil, la freqüència d'ús en el qual augmenta paulatinament al llarg de la seua producció dramàtica; de la mateixa manera, Sòfocles i Eurípides apunten clarament una intensificació de l'ús de l'article; en tots tres casos, les seccions líriques presenten una freqüència molt més baixa, com s'escau per a un nivell de llengua més arcaïtzant.⁴³⁸

Una de les particularitats de la sintaxi de l'article, com es pot concloure dels estudis tipològics, és la limitació de determinar-lo mitjançant un pronom.⁴³⁹ Ara bé, essent el cas que l'article ha d'introduir i precisar un nom, les restriccions de l'article amb els pronoms afecten no només aquests. Segons Schwyzer i Harris, l'omissió de l'article es produeix principalment, ultra casos menys freqüents, amb noms propis, nombres definits i substantius en funció d'antecedent d'una oració de relatiu.⁴⁴⁰ L'ús és més col·loquial que no literari, com ho testimonia, amb noms propis, la relativa abundor a l'oratória més propera en el nivell conversacional (Lísies, Iseu, bona part de l'obra de Demòstenes) i l'escassetat, en canvi, en els oradors d'estil més dependent de la composició escrita (Antifont, Isòcrates⁴⁴¹). També així explica Gildersleeve la freqüència d'ús amb noms propis als diàlegs de Plató, prou més alta que als oradors, el que es deuria al fet que el primer es troba més a prop de la llengua col·loquial.⁴⁴² Encara pel que fa a la coincidència d'article i pronom, val a assenyalar que en alguns d'aquests casos de conflació s'observen restriccions funcionals. Així, Svensson nega el valor anafòric de l'article quan va unit al pronom πᾶς.⁴⁴³

438 Vegeu-ne Riccardo AMBROSINI, "L'uso dell'articolo nei tragici greci, e soprattutto in Eschilo", *SSL* 28, 1988, 25-40, esp. pàg. 28-29 per a Èsquil, i pàg. 30 per a Sòfocles i Eurípides. Un estudi més antic, el d'Abraham Lincoln FULLER, *De articuli in antiquis Graecis comoediis usu*, Diss. Leipzig 1886, pàg. 34, ja posava en evidència que l'ús de l'article és molt més freqüent a Aristòfanes o a Plató que als tràgics. La recent contribució de H. DIK, *Word Order in Tragic Dialogue*, Oxford 2007, ofereix un estudi limitat tant per la metodologia, com pel corpus triat, basat en l'obra sofòclia, com pels elements lingüístics sotmesos a anàlisi.

439 Cf. τοῦτον τὸν λόγον, front de *τὸν τοῦτον λόγον.

440 E. SCHWYZER, "Die nominale Determination in den indogermanischen Sprachen", *KZ* 63, 1950, 145-167, pàg. 157: *Ohne Artikel können bleiben, weil sie an sich determiniert bzw. Determiniert gefüllt sind, erstens die Eigennamen und ihnen nahe stehende Wörter wie Sonne, Mond, Himmel, Erde u.a.; zweitens Substantive, die einen (determinierten) Genitiv regieren; drittens ein Substantiv in präpositionaler Verbindung (...), seltener auch in anderer; viertens ein Substantiv, das durch einen Relativsatz oder ein Possessiv determiniert ist.* J.E. HARRY, "The omission of the article with substantives after οὗτος, ὅδε, ἐκεῖνος in prose", *TAPhA* 29, 1898, 48-64, pàg. 49. Les excepcions no són gaire significatives, segons aquest darrer autor: amb noms propis, l'article actua com a anafòric, en construcció molt freqüent, per exemple, a Heròdot, cf. Hdt. II 107, 1 τοῦτον δὴ τὸν Αἰγύπτιον Σέσωστρον, IV 94, 4 οὗτοι οἱ αὐτοὶ Θρήικες; també admet usos emfàtics, cf. Aesch. II 36 ὃ χρηστὸς οὗτος, Δημοσθένης, III 194 ὃ Κεφαλὸς ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος. Amb nombres definits, les escasses excepcions es deuen també a usos emfàtics, que ocasionen un pleonasma, cf. Th. I 51, τοῖς δὲ Κερκυραίοις στρατοπεδευσασμένοις ἐπὶ τῇ Λευκίμμῃ αἱ εἴκοσι νῆες αἱ ἐκ τῶν Ἀθηνῶν αὐταὶ etc.

441 Vegeu-ne les dades a J.E. HARRY, *op. cit.*, pàg. 50-51. E. SCHWYZER, "Die nominale..." pàg. 159, qualifica l'ús de cas d'hiperdeterminació, pleonàstic, doncs, i a causa només de raons expressives. Dades sobre l'ús en diferents autors es troben a L. HERBST, *Philologus* 40, 1881, 369-382; B.L. GILDERSLEEVE, *op. cit.*; Carl SCHMIDT, *De articulo in nominibus propriis apud Atticos scriptores pedestres*, Kiel 1890; A. PFEIFAU, *Der Artikel vor Personen- und Götternamen bei Thukydides und Herodot*, Innsbruck 1908.

442 B.L. GILDERSLEEVE, *op. cit.*, pàg. 486-487.

443 A. SVENSSON, "Zum Gebrauch..." pàg. 264: *Es ist keineswegs immer so, dass der Artikel nach πᾶς, wie im Beispiel der Schulgrammatik πᾶσα ἡ πόλις, πᾶσαι αἱ πόλεις, anaphorischen Sinn hat.* Caldria, doncs, revisar l'anàlisi de casos com ara Hdt. VI 138, 4, X. Cyr. VIII 1, 39.

Una de les funcions articulars de més gran importància per a la llengua grega és la que permet de substantivar qualsevol altra classe de paraules, o bé tota una frase o una oració. En aquest sentit, l'article ha acompanyat la creació de totes les llengües literàries dels gèneres prosístics i, en especial, aquells vinculats a usos didàctics o de propaganda: les llengües de la filosofia i de la medicina, les τέχναι de tot tipus, l'epídeixi en les seues diverses variants, etc.⁴⁴⁴ Per altra banda, la funció generalitzadora va associada a la noció de *singular genèric*, i es documenta en època relativament tardana.⁴⁴⁵ Finalment, la funció distributiva és de datació també tardana.⁴⁴⁶ Ambdues es corresponen amb una extensió dels usos de l'article, propis d'una etapa en què aquesta nova classe de paraules era ja del tot inserida dins tots els nivells de la llengua i la parla.

4. L'article indeterminat.

Per a l'expressió de la indeterminació, les llengües indoeuropees que en disposaven recorrien a l'afegit del pronom indefinit. Com és lògic, només aquelles llengües que s'havien dotat d'un article definit varen procedir més tard a la creació d'un article indefinit. En el cas del grec, això no es va produir fins a l'època hel·lenística. La base d'aquest article fou, com després en les llengües romàniques, l'ordinal del nombre singular, εἷς en grec, *unus* en llatí.⁴⁴⁷ Va subsistir també l'ús del pronom indefinit, de vegades amb la juxtaposició de tots dos.

Les funcions de l'article indefinit haurien d'ésser en principi les mateixes que per al definit, si atenem els criteris de la gramàtica moderna, segons la qual l'única diferència rau en el nivell pragmàtic: l'article definit introdueix el *tòpic*, el *tema* o la *dada*, enunciat o predicació coneguts tant per l'emissor com pel receptor, mentre que l'article indefinit introdueix el *rema* o la *nova dada*. Però aquesta hipòtesi es revela insuficient, alhora que inexacta. L'article indefinit grec no acredita les funcions substantivadora i generalitzadora, i almenys en el primer cas no es tracta d'una limitació derivada del nivell pragmàtic.

444 Cf. Haiim B. ROSÉN, *Early Greek Grammar and Thought in Heraclitus: The Emergence of the Article*, Jerusalem 1988.

445 X. An. II 6, 10 δέοι τὸν στρατιώτην φοβεῖσθαι μᾶλλον τὸν ἄρχοντα ἢ τοὺς πολεμίους.

446 X. An. I 3, Κῦρος ὑπισχνεῖται δώσειν τρία ἡμιδαιρικά τοῦ μηνὸς τῷ στρατιώτη.

447 Per a una interpretació diferent, vegeu Detlev FEHLING, "Remarks on the Role of the Syntactical Calque in Standard Languages and the Similarity Between Classical Greek and Latin Syntax", *Fling* 9, 1976, 73-84, pàg. 82, on atribueix la transformació del numeral en article indefinit a la influència semítica.

Tema 10. L'adjectiu: identificació i classificació. L'adverbi.

Aparentment mancat d'una singularitat que el caracteritza en relació amb el substantiu, classe nominal per antonomàsia, l'adjectiu presenta nogensmenys usos sintàctics propis. També les relacions que manté amb altres classes (substantiu, article, adverbi) s'han de considerar des de l'especificitat de la classe adjectival.

1. L'adjectiu com a classe de paraules.

La consideració de l'adjectiu com una classe de paraules autònoma no remunta pas a la gramàtica grega antiga. Al si d'aquesta, l'adjectiu, ἐπίθετον (*sc.* ὄνομα) era considerat una mera variant del substantiu.⁴⁴⁸ Una de les causes principals de la inclusió de l'adjectiu dins la classe del substantiu fou originada per les funcions de l'un i l'altre: el substantiu podia fer la major part de les funcions de l'adjectiu, però no pas a la inversa. Però també hi contribuïa, en el pla morfològic, la indistinció entre totes dues classes. En canvi, dues raons avalaven la separació de substantiu i adjectiu: en primer lloc, la manca d'un valor lexical a diverses subclasses adjectivals, a diferència de la classe sencera dels substantius; segonament, l'expressió del grau dins l'adjectiu, el que coneixem com a moció.

La classificació dels membres d'aquesta classe s'ha revelat complexa ja per als mateixos antics. Dionisi el Traci abastava sota la denominació de les εἶδη ὀνόματος fins a vint-i-quatre subclasses, algunes de les quals nosaltres reconeixem com a substantius. De fet, la identificació d'una classe de paraules adjectival no s'esdevé d'una manera clara fins a l'època medieval. Hi ha contribuït en gran mesura el notable transvasament produït entre les classes de noms i adjectius: la substantivació dels darrers, per exemple, els transforma en substantius, amb una eina decisiva (i fins i tot sense) en aquest sentit com és l'article, cf. τὸ καλόν, τὸ δίκαιον, νῆπιος, ἄριστος, νεκρός, etc. També l'elisió permet el trànsit de la classe de l'adjectiu a la del substantiu, cf. ἡ δεξιὰ (*sc.* χεῖρ), ἡ εἰμαρμένη (*sc.* μοῖρα), ὁ ἄκρατος (*sc.* οἶνος). El pas d'una classe a l'altra pot implicar variacions accentuals, com ara la creació d'antropònims o substantius comuns a partir del vocatiu dels corresponents adjectius, cf. φαιδρός, φαιδρά, φοιβός, ξανθός, λευκός > Φαῖδρος, Φαῖδρα, Φοῖβος, Ξάνθος, λεῦκος. El

448 D.T. *Ars* 12 (pàg. 34 ed. Uhlig, 41 ed. Pecorella): ἐπίθετον δέ ἐστι τὸ ἐπὶ κυρίων ἢ προσηγορικῶν ὀμωνύμως τιθέμενον, καὶ δηλοῦν ἔπαινον ἢ ψόγον.

trànsit habitual és de la classe adjectival a la del nom, però també es donen casos d'usos adjectivals per part de substantius, per bé que en nombre i freqüència menors.⁴⁴⁹ La diferència entre els dos aspectes del procés, arran de l'alt percentatge de substantivació de l'adjectiu i el baix de l'adjectivació del substantiu, explica com la gramàtica antiga percep l'adjectiu com a subsidiari del substantiu, i no pas com una classe de paraules autònoma.

La teoria moderna sobre l'adjectiu ha arribat a concloure, per part de determinats autors, i just a l'inrevés de la formulació dels gramàtics antics, que la incompatibilitat entre substantiu i adjectiu és total.⁴⁵⁰ En canvi, Hjelmslev va proposar la inexistència de l'adjectiu com a classe de paraules, bo i recolzant-se en dos arguments: la identitat d'adjectiu i substantiu a un bon nombre de llengües indoeuropees (el mateix que en hongarès), i l'aplicació de la gradació a totes dues formes nominals, cf. gr. βασιλεύτερος, βασιλεύτατος, κύντερος, etc.⁴⁵¹ Segons el lingüista danès, cal distingir entre l'adjectiu pròpiament dit i l'epítet. També, més recentment, Fridman ha subratllat que en les llengües indoeuropees i semítiques hi ha una diferència clara entre l'atribut, indeclinable com un adverb, i l'epítet, que ha de presentar concordança de gènere, nombre i cas.⁴⁵²

2. Les subclasses dins la categoria dels adjectius.

La classe dels adjectius, segons que dèiem més amunt, no és homogènia, el que en va dificultar en el seu moment la definició respecte de la dels substantius. Ja Behaghel distingia els adjectius *relatius*, mancats d'un valor semàntic fix, com ara *igual*, *valuós*, etc., dels adjectius amb significació semàntica plena i nítida.⁴⁵³ Una classificació més recent dels adjectius, tot i que dista molt de ser satisfactòria, inclou els qualificatius, els determinatius, els quantitius i els identificadors.⁴⁵⁴ Els qualificatius són aquells dotats d'una significació precisa, com ara δεινός, δίκαιος, ἀγαθός, ἡδύς, μέγας; els determinatius també són semànticament definits, però més que la qualitat del substantiu que determinen, el que fan és

449 Cf. E. Hipp. 1006 παρθένον ψυχὴν ἔχων, El. 372 ἐν πένητι σώματι, Eubul frg. 122 ΚΑ γέρον οἶνος.

450 Cf. Boris A. SEREBRENIKOV, "Printzipi sostavlienija opissatel'nikh grammatik", *Vorprossij opissatel'nikh grammatik iazikov Severnogo Kavkaza i Daguestana*, Naltxik 1963, pàg. 33.

451 Louis HJELMSLEV, *De l'indépendance de l'épithète*, Uppsala 1957.

452 Moris FRIDMAN, "La typologie de l'adjectif", *Lalies* 4, 1982, 31-43, pàg. 41-42.

453 Otto BEHAGHEL, *Deutsche Syntax. I. Eine geschichtliche Darstellung*, Heidelberg 1923, pàg. 144.

454 Cf. Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 173 ss.

expressar-ne la pertinença a un grup, com ara θνητός, θήλυς, θαλάσσιος, ἀργύρεος; els quantitius estan mancats d'un valor semàntic definit, cosa que els acosta a la classe dels pronoms, i formen també, com aquests, un grup més aviat heterogeni, que inclou els numerals, els ordinals i els indefinits –εἷς, πρῶτος, τις-, a més d'adjectius que expressen grandària, freqüència, globalitat, intensitat o proporció, com ara πᾶς, πολὺς. Finalment, els identificadors són adjectius manlevats funcionalment a la classe dels pronoms, a la qual pertanyen des del punt de vista formal, això és, hi reconeixem l'ús adjectival dels demostratius, els interrogatius i els possessius. Les quatre subclasses adjectivals esmentades presenten grans diferències entre si. Val a oposar, d'una banda, qualificatius i determinatius, i, d'una altra, quantificadors i identificadors; ja n'hem dit que només els primers estan ben marcats des del punt de vista semàntic; igualment, només qualificatius i determinatius admeten l'expressió de la moció. Una altra diferència rau en la formació d'adverbis, només possible per als qualificatius i els quantificadors i, entre els identificadors, als demostratius.⁴⁵⁵

La taxonomia que acabem de proposar, ultra els problemes que hem indicat, no és completa. Hauríem de discutir també la pertinença a la classe adjectival ο, almenys, la relació que tenen els adjectius verbals en –τος i –τέος i els participis. Al pla estricte de la morfologia, hauríem de recollir els adjectius provinents de la flexió verbal, com ara ἐκών, ἄκων.⁴⁵⁶ Al pla de la sintaxi, hem de fer referència als usos adjectivals dels adverbis, cf. ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ, οἱ ἄνω θεοί, ἡ ἑξῆς ἡμέρα, etc. No queda tampoc exclòs el canvi de subclasse d'un adjectiu, al llarg de la història de la llengua grega.⁴⁵⁷

3. Funcions de l'adjectiu.

Les funcions de l'adjectiu són la predicativa i l'atributiva, d'acord amb una distinció que remunta a Apol·loni *Díscol*,⁴⁵⁸ i que la gramàtica tradicional no ha sotmès mai a prova. Una dificultat inicial consisteix a reconèixer la terminologia utilitzada pels diferents autors, i que indiquem en el quadre següent:

455 Emilio CRESPO, "Una clasificación de los adjetivos en griego", *Em* 51, 1983, 301-313, pàg. 309-310.

456 En canvi, δράκων s'ha integrat dins la classe dels substantius i, fins i tot, se n'ha creat el femení δράκαινα.

457 E. CRESPO, *op. cit.*, pàg. 308.

458 A.D. *Synt.* I, ed. Schneider & Uhlig pàg. 89-95.

Alemanys	Francès	Català
<i>prädikativ</i>	<i>attribut</i>	<i>predicatiu</i>
<i>attributiv</i>	<i>épithète</i>	<i>atributiu</i>

Fàcilment es pot apreciar que la terminologia francesa, de gran influència durant un llarg període de temps a l'ensenyament del grec al nostre país,⁴⁵⁹ indueix a confusió. Ara bé, també cal manifestar que les mateixes nocions de *predicatiu* i *atributiu* han sigut objecte, els darrers anys, d'una profunda reconsideració. Per a la tradició francesa i romànica en general, *predicatiu* és el règim d'un substantiu, mentre que *atributiu* és el règim d'un verb. La tradició alemanya, en canvi, entén que també el règim *atributiu* ha de relacionar-se amb el substantiu, però ho fa en el pla semàntic i no en el sintàctic.

La funció predicativa és una funció inherent al mateix acte locutiü perquè ha de donar-se al si d'una oració, i consisteix a modificar el significat del substantiu mitjançant l'afegit del determinant adjectival. Aquesta funció, però, no és pas exclusiva de l'adjectiu, ja que també poden exercir-la el substantiu i l'adverbi. Que l'adjectiu fa la funció de predicat nominal ho demostren, en primer lloc, l'ús del verb copulatiu, o de qualsevol altre d'aquest caire. En segon lloc, que l'article mai no acompanya l'adjectiu, sinó el substantiu, cf. ὁ ἀνὴρ δίκαιος (*sc. ἐστί*), o bé δίκαιος ὁ ἀνὴρ, *el ciutadà és just*. La funció atributiva, a diferència de la precedent, és prèvia a l'acte locutiü perquè no necessàriament s'integra a cap oració, i l'adjectiu pot anar acompanyat per l'article, cf. ὁ δίκαιος ἀνὴρ, ὁ ἀνὴρ ὁ δίκαιος, *el ciutadà just*. La distinció entre totes dues funcions no és sempre fàcil, i es dona fins i tot el cas de llengües que no disposen de cap criteri distintiu de caràcter formal entre totes dues, la qual cosa obliga a fer-ne anàlisis semàntiques contextuais. El grec, tanmateix, arriba fins i tot a crear formes específiques per a la predicació i l'atribució, cf. ἄκων, ἐκών, predicatius i aplicats a persones, d'una banda, i ἀκούσιος, ἐκούσιος, atributius i aplicats a ens no humans, d'una altra.

Alguns usos atributius són dignes d'un especial comentari. Així, quan el substantiu a què es refereix l'adjectiu fa al seu torn funcions de determinant d'un segon substantiu (com a genitiu adnominal, per exemple, com a cas més freqüent), és amb aquest darrer amb qui pot concertar l'adjectiu atributiu. La construcció és pròpia dels gèneres poètics, cf. ματρῶναι

⁴⁵⁹ Sobre la importància de l'orientació francesa de l'ensenyament del grec, cf. Josep Antoni CLUA SERENA, "Bergnes de las Casas, helenista del sexenio liberal español. Semblanza intelectual", *EC* 92, 1987, 59-71.

λέκτρων ἄται, *els càstigs del tàlem matern*,⁴⁶⁰ τοῦμὸν αἶμα πατρός, *l'assassinat del meu pare*,⁴⁶¹ ἐν τῷ ὑμετέρῳ ἀσθενεῖ τῆς γνώμης, *a causa de la feblesa del vostre tremp*.⁴⁶²

Per raons semàntiques, certs adjectius equivalen als adverbis corresponents, o bé a sintagmes preposicionals de valor circumstancial (de mode, de temps, de quantitat, etc.), cf. <Ζεὺς> *χθιζὸς* ἔβη, *Zeus se n'anà ahir*,⁴⁶³ Κλέων *πολὺς* ἐνέκειτο, *Cleó s'hi posava sovint*,⁴⁶⁴ *σκοταίους* διελθεῖν τὸ πεδίον, *que recorreguessin la plana a hora foscant*.⁴⁶⁵

4. La posició de l'article.

Tal com s'ha dit més amunt, l'article té un paper transcendental dins la sintaxi de l'adjectiu. Pel que fa a la posició de l'article, la teoria tradicional entre els contemporanis remetia a la monografia de Bergson, segons el qual precedeixen el nom l'adjectiu qualificatiu i el quantitatiu, mentre que el segueix l'adjectiu determinatiu; en són excepcions els casos d'ordre emfàtic i els d'ús determinatiu per part d'un adjectiu qualificatiu i d'ús qualificatiu per part d'un adjectiu determinatiu.⁴⁶⁶ En termes funcionalistes, Dik remarca com els adjectius posposats contravenen l'ordre habitual per tal d'emfasitzar-ne la significació dins el context oracional, on fan el paper pragmàtic descrit com de *focus*.⁴⁶⁷ Però l'autora s'estranya davant de l'aparent arbitrarietat d'Heròdot, quan al mateix passatge l'historiador sembla alternar a discreció totes dues opcions: ἐν δὲ Πλαταιῆσι οἱ Πέρσαι (...) ἔφευγον (...) ἐς τὸ τεῖχος τὸ ξύλινον τὸ ἐποίησαντο ἐν μοίρῃ τῇ Θηβαίδι. (...) ὁ Ἄρτάβαζος (...) τὴν ταχίστην ἐτρόχαζε φεύγων οὔτε ἐς τὸ ξύλινον τεῖχος⁴⁶⁸, etc. En realitat, en fer la primera al·lusió al mur construït pels perses, a Heròdot l'interessa de destacar-ne el material, la fusta, inusual a les defenses gregues; aquesta observació esdevé innecessària més endavant, on

460 S. *Ant.* 862.

461 S. *OT* 1400.

462 Th. II 61, 2.

463 Hom. *Il.* I 424.

464 Th. IV 22, 2.

465 X. *An.* IV 1, 5.

466 Louis BERGSON, *Zur Stellung des Adjektivs in der älteren griechischen Prosa*, Stockholm 1960, pàg. 167-178. El treball d'aquest autor depèn per complet del de Louis MAROUZEAU, *L'ordre des mots dans la phrase latine: les groupes nominaux*, París 1922.

467 Helma DIK, "Interpreting Adjective Position in Herodotus", en E.J. Bakker (ed.), *Grammar as Interpretation*, Leiden 1997, 55-76, pàg. 61, n. 18, on posa com a exemple Th. VI 20, 4 ᾧ δὲ μάλιστα ἡμῶν πρόχουσιν, ἵππους τε πολλοὺς κέκτηνται καὶ σίτω οἰκείῳ καὶ οὐκ ἐπακτῷ χρώνται. L'estudiosa neerlandesa nota igualment la posició dels adjectius, immediata als verbs de què depenen.

468 Hdt. IX 65 I 65-66, 3.

fa servir l'ordre habitual als adjectius qualificatius, tot precedint el nom que determinen.

5. La sintaxi dels adjectius possessius.

L'adjectiu atributiu alterna amb el genitiu pertinentiu, cosa perfectament lògica si atenem a raons diacròniques.⁴⁶⁹ També els adjectius micènics en *-e-jo* i *-i-jo*, per exemple, alternen en funció de contextos sintacticosemàntics diferents, atès que els primers només s'apliquen a noms de persona.⁴⁷⁰

A Homer és freqüent de trobar adjectius on etapes posteriors de la llengua prefereixen el genitiu, cf. δούλιον ἡμαρ, Τελαμώνιος Αἴας. De fet, constitueix un poetisme el manteniment de l'adjectiu atributiu, cf. Ποσειδανίοισιν Ἴπποις,⁴⁷¹ Ἡράκλειον ἔξοδον.⁴⁷² També coincideixen adjectiu atributiu i genitiu pertinentiu a casos de presumpta el·lipsi, cf. τὸ βασιλείου δῶμα, ὁ Πήλειος, ἐν Διονύσου, ἐς Αἴδου, i on, en realitat, no s'ha d'entendre que falte res, ja que el determinant per si mateix ja confereix plena intel·ligibilitat en el terme.

6. La moció de l'adjectiu.

La particularitat més notable dins la sintaxi de l'adjectiu és la capacitat d'aquesta classe de paraules per crear una oposició entre el que anomenem grau positiu, en realitat un grau zero, amb els graus anomenats comparatiu i superlatiu, i que al si de cada paradigma i mitjançant una completa caracterització formal constitueixen dues subclasses més. Hi ha, doncs, una sintaxi genèrica de l'adjectiu, però també una sintaxi del comparatiu i una del superlatiu. Aquesta oposició interna, morfològica, sintàctica i semàntica, dels adjectius, rep el nom de *moció*. Val a dir en primer lloc que des del punt de vista tant formal com funcional, la moció no és exclusiva de la classe adjectival. Un sufix com *-τερος, per exemple, acredita a l'indoeuropeu un valor separatiu-locatiu, com ho testimonien formacions nominals,

469 Jacob WACKERNAGEL, "Genetiv und Adjektiv", *Mélanges F. De Saussure*, París 1908, 125 ss.

470 John T. KILLEN, "Mycenaean possessive adjectives in *-E-JO*", *TPhS* 1983, 66-99, pàg. 86: [*sc. the form e-jo*], *I am inclined increasingly to think, is exclusively a termination used to form derivatives of personal names*. El mateix Killen, pàg. 90, assenyala com l'escriba 103 de Cnossos pot fer servir indistintament les formes en *-e-jo* i *-i-jo* com a adjectius de matèria, però mai no ho fa quan es tracta d'adjectius qualificatius en general.

471 Pi. *Ol.* V 21.

472 S. *Tr.* 51.

adjectivals, pronominals i adverbials.⁴⁷³ Al pla de la sintaxi diacrònica, la funció comparativa, i amb aquesta la superlativa, es desenvolupa a partir de la noció bàsica de contrast. No hi ha diferències apreciables entre les nocions de contrast, d'una banda, i de comparació i superlativitat, d'una altra.⁴⁷⁴ La noció neix, en realitat, de la gramaticalització dins la classe dels adjectius de la noció de contrast.

S'ha assenyalat que els gramàtics grecs no s'haurien mostrat gaire amatents a l'hora de reconèixer la noció, dins la sintaxi de l'adjectiu. A parer de Wittwer, s'haurien limitat a assenyalat l'ús dels sufixos *-τερος, *-ίων, etc., al costat dels altres formants d'adjectius, com ara *-ιος, *-ικός, etc.⁴⁷⁵ Tanmateix, Dionisi el Traci distingeix clarament els usos comparatiu i superlatiu, i encara, dins del primer, una oposició semàntica consistent a comparar dins del mateix grup o entre ens de grups diferents.⁴⁷⁶ No s'haurà de dir, doncs, que ha sigut la sintaxi moderna la descobridora de la noció.

S'ha apuntat una oposició semàntica entre els dos formants de superlatiu, segons la qual el sufix -τατος, vinculat morfològicament a la subclasse dels pronoms numerals, hauria expressat el darrer membre d'una sèrie, mentre que el sufix -ιστος hauria expressat el grau més elevat en què pot donar-se determinada qualitat.⁴⁷⁷ Ara bé, també hem de saber llegir al llarg de la història de la llengua grega com el sufix -τατος, més estable fonomorfològicament que l'alternatiu -ιστος, es va revelar ben aviat com a molt més productiu, raó per la qual va acabar per integrar com a propis els valors d'aquest darrer. Alguns adjectius no admeten la noció, sempre per raons semàntiques, cf. ἀθάνατος, θνητός, ἄψυχος, πάνσοφος, o lexemàtiques, cf. ἄλλος, ἐναντιος, διπλάσιος. D'altra banda, els quantificadors ὅσον i τοσοῦτον, πολύ, bé en acusatiu, bé en instrumental de relació, i οὐδέν poden reforçar els termes comparats, cf. εἰ δὲ ταῖς χερσὶν ἀπέκτεινε καὶ οὐ σιδήρῳ, ὅσον αἰ χεῖρες

473 Cf. Émile BENVENISTE, *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen*, París 1948, pàg. 145 ss., cf. *mater, *dhughH₂ter, gr. πειθερός, a.i. svasura, bretó hanter, meitat, llat. dexter, gr. ἔτερος, llat. alter, gòt. sundro, antic alto-alemany suntar, a banda, etc. Sobre l'ús del sufix en termes designant parentiu, vegeu Claude SANDOZ, "Aspects du vocabulaire indo-européen de la parenté", *Cahiers Ferdinand De Saussure* 41, 1987, 183-192.

474 Michael WITWER, "Über die kontrastierende Funktion des griechischen Suffixes -τερος" *Glotta* 47, 1970, 54-110, pàg. 108.

475 M. WITWER, *op. cit.*, pàg. 109.

476 Cf. D.T. *Ars* XII: συγκριτικὸν δὲ ἐστὶ τὸ τὴν σύγκρισιν ἔχον ἐνὸς πρὸς ἓνα ὁμογενῆ, ὡς Ἀχιλλεὺς ἀνδρειότερος Αἴαντος, ἢ ἐνὸς πρὸς πολλοὺς ἑτερογενεῖς, ὡς Ἀχιλλεὺς ἀνδρειότερος τῶν Τρώων. (...) Ὑπερθετικὸν δὲ ἐστὶ τὸ καθ' ἑπίτασιν ἐνὸς πρὸς πολλοὺς παραλαμβανόμενον ἐν συγκρίσει.

477 Émile BENVENISTE, *op. cit.*, pàg. 145 seg.; Holger THESLEFF, *Studies on the Greek Superlative*, Helsingfors & København 1955, pàg. 7-8.

οἰκειότεραι τοῦ σιδήρου εἰσί, τοσοῦτω μᾶλλον φονεύς ἐστιν,⁴⁷⁸ amb *uariatio* de tots dos casos de relació.

Paral·lelament a aquest ús, i a més de la moció sintètica, hi ha una moció analítica, construïda mitjançant els adverbis μᾶλλον i μάλιστα, per al grau comparatiu i superlatiu, respectivament. L'ús és antic, i encara a l'època clàssica és la preferida en molts casos dins el nivell de llengua més estàndard, cf. μᾶλλον φίλος i μάλιστα φίλος en comptes de φίλτερος, φίλτατος, que apareixen amb més gran freqüència a la poesia.

Per al segon terme de la comparació hi ha també dues opcions morfosintàctiques, el genitiu ablatiu, també anomenat *comparatiu*, i un sintagma introduït per la conjunció elativa ἢ -separativa ella mateixa-, amb concordança de cas entre *comparandum* i *comparans*. En principi, a totes dues opcions corresponien funcions significatives diferents: el genitiu ablatiu expressava superioritat o inferioritat, diferència en qualsevol cas, respecte de qualitats intrínseques, i el sintagma elatiu ho feia respecte de qualitats extrínseques. Tanmateix, el sintagma va estendre el seu ús fins a fer que el genitiu fos de regla només a contextos formularis, gnòmics, literaris, etc. No falten tampoc les construccions mixtes, cf. ὥστε πολλῶ ἄν δικαιότερον ὑμεῖς κρίνοισθε ἢ ἐγὼ νῦν φεύγω ὑφ' ὑμῶν ἀδίκως.⁴⁷⁹

La sintaxi del grau superlatiu comprèn dues construccions, la relativa i l'absoluta; en la primera el superlatiu pot ésser acompanyat per l'article, per la qual cosa la funció de l'adjectiu és necessàriament l'atributiva, cf. ἐπεδείκνυεν τῶν ἵππων τοὺς εὐφρευστάτους.⁴⁸⁰ En aquesta construcció relativa hi ha un règim en cas genitiu, que Chantraine reconeix, tot i que no pas amb gaire convenciment, com a partitiu.⁴⁸¹ En la construcció absoluta no hi ha cap règim, cf. ἐμὲ μὲν τοῖνυν ἐξέλασαντες τοὺς βελτίστους περιιδεῖς καταστήσετε, τοῦτον δὲ κολάσαντες τοὺς ἀσελγεστάτους νομιμωτέρους ποιήσετε.⁴⁸²

Es registra també la conflació de tots dos graus, comparatiu i superlatiu, cf. οὗ μοι

478 Antipho IV γ 3.

479 Antipho V 48.

480 X. *Mem.* IV 1, 3.

481 Pierre CHANTRAINE, *Grammaire Homérique II. Syntaxe*, Paris 1963, pàg. 60: *C'est également un génitif partitif qu'il faut reconnaître dans le complément du superlatif, comme l'indique le rapprochement du latin. Toutefois, le sankrit emploie parfois en cette fonction l'ablatif et quelques exemples homériques montrent que l'ablatif de différence pourrait convenir: A 505 ὅς ὠκυμωράταος ἄλλων / ἔπλετ'.*

482 Ps.-And. IV 40.

δοκῶ ἀμαρτάνειν ἀτύχέστατον ἑμαυτὸν ἡγούμενος εἶναι τῶν πάντων ἀνθρώπων,⁴⁸³
πόλεμον (...) ἀξιολογώτατον τῶν προγεγνημένων.⁴⁸⁴

7. La sintaxi de l'adverbi.

A tall d'introducció, convé de tenir present que la classe de paraules de l'adverbi ha sigut, entre les díctiques, l'única d'assimilada, teòricament i pràctica, a les classes nominal i verbal, dins un procés que no és pas nou: Aristòtil ja es referia als adverbis en *-ως tot integrant-los dins la classe dels noms com un cas més.⁴⁸⁵ D'altra banda, l'adverbi pot funcionar com a substantiu mitjançant l'article, cf. οἱ πάλαι, *els antics*, οἱ ἔξω, *els exiliats*, etc. També en són molt freqüents els usos predicatiu i atributiu, on substitueix l'adjectiu.⁴⁸⁶ Finalment, l'adverbi pot fins i tot substituir una oració sencera, com ho fan els adverbis afirmatius i molts de modals. La seua aptesa per a l'exercici de diverses funcions sintàctiques té una contrapartida des del punt de vista de la descripció de la classe: pocs trets poden aplicar-se al conjunt dels adverbis.⁴⁸⁷ També des del punt de vista formal els adverbis són heterogenis, com les partícules i les conjuncions.⁴⁸⁸ Hem de recordar, amb Crespo, que només els adjectius qualificatius i els pronoms quantificadors, i, entre els identificadors, els demostratius, poden generar adverbis.⁴⁸⁹

Si comencem per una descripció de les subcategories que configuren la classe adverbial, caldrà distingir entre els adverbis que operen al si de l'oració, en funció predicativa d'un verb, un altre adverbi o un adjectiu, i els que operen entre dues o més oracions; comptarem entre els adverbis intraoracionals els de negació, dubte, mode, quantitat, temps i lloc. Els adverbis extraoracionals es divideixen, al seu torn, en connectius i frasals. Els primers tenen un estatus que els atansa a conjuncions i partícules, no constitueixen un element

483 Antipho II β 1.

484 Th. I 1, 1.

485 Arist. *Tóp.* I 15, 106b 29, i V 7, 136b 15.

486 Th. I 41, 3 (...) ἐρεῖ καὶ τὰ οἰκεία χεῖρον τίθενται φιλονικίας ἔνεκα τῆς ἀντίκα, en ús atributiu, i I 122, 2 καὶ τὴν ἦσαν, εἰ καὶ δεινὸν τῷ ἀκουσαι, ἴστω οὐκ ἄλλο τι φέρουσαν ἢ ἀντικρουσ δουλείαν, en ús predicatiu.

487 Cf. Emilio CRESPO, Luz CONTI & Helena MAQUIEIRA, *Sintaxis del griego clásico*, Madrid 2003, pàg. 206: *Los adverbios no tienen ninguna propiedad común a todos y exclusiva de ellos.*

488 Sobre la formació de la classe dels adverbis tant a l'indoeuropeu com a les llengües històriques, cf. Christian VOGGENREITER, *Adverbien im indogermanischen. Entwicklung und Typologie der Adverbien in den indogermanischen Sprachen*, Norderstedt 2008. Sobre la sintaxi de l'adverbi indoeuropeu, cf. Georg DUNKEL, *Repetition and Deletion of Preverbs and Verbs in Early Indic and Greek*, Pennsylvania 1976.

489 E. CRESPO, *op. cit.*, pàg. 309-310.

independent dins l'oració i el seu paper és més sintàctic que no semàntic. Els segons, en canvi, que són elements independents i dotats d'una significació concreta, comprenen fins a tres grups, assertius, fàtics i enunciatius;⁴⁹⁰ només els assertius presenten una funció sintàctica, mentre que els fàtics i els enunciatius apareixen en qualsevol tipus d'oració. La gramàtica tradicional reconeixia com a adverbis tan sols els intraoracionals i els assertius, qualificats com a *afirmatius*. És evident que la complexitat, morfològica, sintàctica i semàntica, dels components de la classe ha causat aquesta dificultat d'anàlisi.

L'adverbi fou designat pels gramàtics grecs amb la denominació d'ἐπίρρημα, creada a partir del criteri que uneix estretament adverbi i verb. S'atribueix a l'escola estoica, segons el discurs lògic que informa els seus postulats gramaticals, la consideració de l'adverbi com una classe separada del verb.⁴⁹¹ Amb la seua definició, la més antiga que conservem, Dionisi el Traci inaugura la teoria tradicional, que descriu l'adverbi com a modificador del verb, tal i com l'adjectiu és el modificador del nom.⁴⁹² L'atenció als adverbis va créixer amb el pas del temps, com ho testimonien l'obra monogràfica d'Apol·loni *Discol Περὶ ἐπιρρημάτων* o les observacions d'Heliodor i d'altres gramàtics.

Les funcions sintàctiques de l'adverbi són les de predicat nominal,⁴⁹³ de determinant, bé predicatiu,⁴⁹⁴ bé atributiu,⁴⁹⁵ de determinant d'un segon determinant,⁴⁹⁶ i de complement circumstancial (de mode, temps, lloc),⁴⁹⁷ però també pot equivaldre a un predicat verbal.⁴⁹⁸ Factors semàntics restringeixen les possibilitats d'ús de les diferents subcategories adverbials. Així doncs, no pas tots poden assumir la funció de nucli del predicat nominal, per a la qual són

490 Sidney GREENBAUM, *Studies in English Adverbial Usage*, Londres 1969. Adverbis extraoracionals connectius són el δηλονότι postclàssic i el δηλαδή modern; adverbis extraoracionals frasals són l'assertiu ναί, el fàtic οὐκοῦν i l'enunciatiu καλῶς.

491 Heliodor, schol. Marc. 356 seg. ed. Hilgard, denuncia el presumpte oblit estoic de la categoria adverbial: τὰ γὰρ ἐπιρρήματα οὔτε λόγου οὔτε ἀριθμοῦ ἠξίωσαν, παραφύαδι καὶ ἐπιφυλλίδι παρειακάσαντες.

492 D.T. *Ars* 29: ἐπίρρημα ἐστὶ μέρος λόγου ἄκλιτον, κατὰ ῥήματος λεγόμενον ἢ ἐπιλεγόμενον ῥήματι.

493 And. I 146 ἔχει δὲ καὶ ὑμῖν, ὦ ἄνδρες, οὕτως, en funció de predicat nominal o de subjecte, possibilitat teòrica aquesta darrera avalada per l'anàlisi, l'economia lingüística i la comparació. No hi ha dubte quan hi concorre l'article, cf. Th. VI 17, 6 τὰ τε οὖν ἐκεῖ, ἐξ ὧν ἐγὼ ἀκοῆ αἰσθάνομαι, τοιαῦτα καὶ ἔτι εὐπωτέρα ἔσται (...) καὶ τὰ ἐνθάδε οὐκ ἐπικωλύσει, ἦν ὑμεῖς ὀρθῶς βουλευήσθε.

494 Hom. *Il.* IX 323-324 ὡς δ' ὄρις ἀπτήσι νεοσσοῖσι προσφέρησιν, μάστακ', ἐπεὶ κε λάβησι, κακῶς δ' ἄρα οἱ πέλει αὐτῆ κτλ. Th. II 14, 2 χαλεπῶς αὐτοῖς (...) ἡ ἀνάστασις ἐγένετο.

495 Th. VII 81, 5 τοιαῦτα προσβολαῖς καὶ ὄν ξυσταδόν μάχαις οἱ Συρακόσιοι ἐχρώντο.

496 Aesch. I 72 τίς οὖν οὕτω ταλαίπωρός ἐστιν ἄνθρωπος, ὅστις ἂν ἐθελήσειε σαφῶς τοιαύτην μαρτυρίαν μαρτυρήσαι κτλ.

497 Hom. *Od.* VIII 542 ἀλλ' ἄγ' ὁ μὲν σχεθέτω, ἴν' ὁμῶς τερπόμεθα πάντες.

498 E. *Or.* 787 -ἦ λέγωμεν οὖν ἀδελφῆ ταῦτ' ἐμῆ; -μή πρὸ θεῶν. Th. I 77, 5 ἡ δὲ ἡμετέρα ἀρχὴ χαλεπὴ δοκεῖ εἶναι· εἰκότως.

més escaients els adverbis de mode (llevat de si impliquen una noció de quantificació, com ara μάλα i derivats, πολύ, μόνον, etc.), els de temps i els de lloc.

L'estatus sintàctic de la partícula modal, ja siga αν ο κε, té punts de contacte amb el de l'adverbi. Tanmateix, per la seua naturalesa especial, se'n tractarà en el capítol dedicat als modes. Per la mateixa raó, la sintaxi dels adverbis de negació, molt complexa en si mateix, és tractada en el capítol corresponent.

Tema 11. La categoria dels pronoms. Els pronoms personals, possessius, demostratius, reflexius i intensiu.

1. La definició de la classe pronominal.

La classe de paraules del pronom ens és coneguda en bona part gràcies a la tasca dels estoics, que varen avançar força en la seua definició. A ells es deu el nom d'ἀντωνυμία, ja que Aristòtil es limità a incloure la classe dins els σύνδεσμοι o connectors.⁴⁹⁹ Ben al contrari, a l'època hel·lenística es va fer una rica formulació teòrica al voltant dels pronoms, que té el punt culminant en l'obra d'Apol·loni *Díscol* Περὶ ἀντωνυμιῶν. Ara bé, a la definició de Dionisi el Traci, el pronom ens hi és descrit com *la paraula adoptada al lloc del substantiu, que mostra persones determinades*.⁵⁰⁰ Aquesta funció s'adapta tan sols a la pròpia dels pronoms personals i els corresponents possessius, però deixa fora els demostratius, interrogatius, indefinits, etc. Apol·loni enuncia amb més claredat la funció de tot pronom, que ha d'ésser o la dística o l'anafòrica, de bo i manera que els demostratius queden a ple dret inclosos entre les ἀντωνυμίαι.⁵⁰¹ Ambdues funcions són mútuament excloents: l'anàfora permet tant de referir a un terme nominal (o bé a tota una clàusula) ja expressat a l'oració, com de presentar-ne un de nou, i res no obsta si el terme en qüestió no és conegut per emissor i receptor.⁵⁰² La dixi, en canvi, situa un terme dins un espai i/o un temps determinats, o bé el posa en relació amb el subjecte de l'oració, amb el seu interlocutor o amb un tercer. Són de naturalesa dística els pronoms personals, possessius i demostratius, i en certa manera també els indefinits, i de naturalesa anafòrica els relatius, a més d'alguns enclítics referits a la tercera persona, com ara μιν, νιν, etc.

La lingüística moderna sol reconèixer, malgrat la pertinença de la definició estoica, que la funció substitutiva del nom no és suficient per a la caracterització de la classe pronominal. Aquest fet ja fou assenyalat pels gramàtics grecs, com més endavant comprovarem. Dins la classe dels pronoms cal distingir fins a sis subclasses, les corresponents als pronoms personals, possessius, demostratius, indefinits, interrogatius i relatius. Des del

499 Arist. *Po.* 20 (1457 a, 1-10) parla de l'ἄρθρον com a part del discurs, dins la qual caldria incloure article, pronom, preposició, conjunció i partícula. D.H., *Comp.* 2, ens dóna la notícia que tant Teodectes com Aristòtil i la resta de contemporanis no haurien anat més enllà de l'articulació de les parts del discurs entre ὀνόματα, ῥήματα i σύνδεσμοι. Jakob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax I*, pàg. 14, creu, però, que Aristòtil designa amb el terme ἄρθρον, certament, tant la classe dels pronoms com la de l'article, però que la diferencia de la part del discurs dels σύνδεσμοι.

500 D.T. *Ars* 17 ἀντωνυμία ἐστὶ λέξις ἀντὶ ὀνόματος παραλαμβανομένη, προσώπων ὀρισμένων δηλωτική.

501 A.D. *Pron.* 9: ὀριστέον οὖν τὴν ἀντωνυμίαν ὧδε· λέξιν ἀντ' ὀνόματος προσώπων ὀρισμένων παραστατικήν, διάφορον κατὰ τὴν πτώσιν καὶ ἀριθμόν, ὅτε καὶ γένους ἐστὶ κατὰ τὴν φωνὴν ἀπαρέμφατος. Cf. A.D. *synt.* 99-100 ἀναφορική μὲν ἢ αὐτός, δεικτική δὲ ἢ ἐκεῖνος, καὶ ἔτι ἢ οὗτος διαφέρουσα τῷ διαστήματι τῆς δείξεως, ὃ αὐτὸς λόγος καπὶ τῆς ὄδε.

502 A.D. *Synt.* 26 b: ἔστιν οὖν (...) ἴδιον ἄρθρου ἢ ἀναφορά, ἢ ἐστὶ προκατειλεγμένου προσώπου παραστατικῆν.

punt de vista formal, tots aquests pronoms s'assemblen a nom i adjectiu, amb els quals comparteixen les categories de gènere, nombre i cas, ultra les particularitats inherents a la flexió dels díctics. En canvi, els pronoms no formen part de les classes nominal-verbals, amb les conseqüències fonomorfològiques i semàntiques que se'n deriven. D'altra banda, a diferència de noms, adjectius i verbs, el sistema dels pronoms d'una llengua determinada, especialment dels personals i dels demostratius, té un caràcter tancat, perquè l'inventari és finit, i alhora d'un complicat equilibri intern, que, si es trenca per qualsevulla causa, exigeix una reordenació immediata. Una eina sintàctica habitual en la classe dels pronoms per tal de reforçar o ampliar les seues funcions és la confluència.⁵⁰³ Però hem d'afegir nombroses dissimilituds morfològiques entre les classes nominals pròpiament dites i els pronoms. En primer lloc, el caràcter supletiu de bona part de la flexió pronominal, com s'esdevé, per exemple, amb les oposicions de nombre. Segonament, l'existència de desinències exclusives d'aquesta flexió. I, en tercer lloc, la manca gairebé absoluta de caracterització formal per al vocatiu.⁵⁰⁴

Un dels obstacles inherents a l'anàlisi sintàctica d'aquesta classe obeeix a la doble manca d'informació morfologicosemàntica que en tenim. No només es tracta d'un tipus de paraula que no aporta cap valor lexical propi, sinó que es limita a referir altres termes. Es tracta també d'una classe que sol escapar al coneixement de la lingüística comparada, en tant que l'etimologia dels díctics presenta un seguit de problemes, molts dels quals sense cap solució possible. La indefinició del pronoms ha induït Cuenca a incloure'ls dins una classe especial de paraules, les proformes,⁵⁰⁵ solució que Todolí ha matisat, en apuntar el fet que els pronoms personals de primera i segona no substitueixen cap element de l'oració.⁵⁰⁶ La mateixa Todolí ha donat una definició del pronom, caracteritzant-lo, a més de per la manca de contingut semàntic, per un tret sintàctic exclusiu: el pronom equivaldria a un sintagma sencer, nominal o oracional.⁵⁰⁷

503 Jordi REDONDO, "Conflation: a special chapter in pronominal syntax", en E. CRESPO, Jesús DE LA VILLA & Antonio R. REVUELTA (ed.), *Word Classes and Related Topics in Ancient Greek*, Lovaina 2006, 121-134.

504 Només a Homer es registra una forma, per al pronom possessiu de primera persona, cf. *Od.* I 5 ὦ πάτερ ἡμέτερε Κρονίδη, ὕπατε κρείόντων.

505 Maria Josep CUENCA, *Sintaxi fonamental. Les categories gramaticals*, Barcelona 1996, pàg. 108-109, defineix així les proformes: *Una classe de paraules que no tenen significat lèxic inherent, sinó que s'interpreten partir del context lingüístic (proformes fòriques) o extralingüístic (proformes deíctiques), i que funcionalment manifesten una relació de referència respecte d'altres elements del discurs, com a mecanismes per a evitar, bàsicament, la repetició.*

506 Júlia TODOLÍ, *Els pronoms personals*, València 1998, pàg. 20.

507 J. TODOLÍ, *op. cit.*, pàg. 22: *Des d'un punt de vista semàntic, es caracteritzen (sc. els pronoms) perquè no tenen capacitat referencial independent, sinó que generalment són interpretats per un element del context lingüístic (els pronoms anafòrics) o extralingüístic (els pronoms deíctics). Des d'un punt de vista sintàctic, els pronoms equivalen a un sintagma sencer (i molt sovint a un sintagma nominal), la qual cosa determina que no puguin dur especificadors ni complements restrictius. A aquestes dues característiques cal afegir-n'hi una tercera de tipus pragmàtic, segons la qual l'ús dels pronoms es restringeix a constituents amb valor temàtic, és a dir, elements coneguts per l'emissor i el receptor, i en alguns casos al tòpic discursiu.*

Hem fet esment de les subclasses pronominals. Tanmateix, Apol·loni només hi considerava els personals, possessius i demostratius, i Dionisi encara n'eliminava els relatius, que adscribia a la classe dels ἄρθρα ⁵⁰⁸. El criteri de la substitució del nom forçava aquestes exclusions.

2. Els pronoms personals.

Els pronoms personals estan presents a la pràctica totalitat de les llengües conegudes, cosa que en fa un autèntic universal lingüístic, amb independència de si es presenten com una classe de paraules autònoma, o al si d'una amalgama. Per a la seua anàlisi es fa imprescindible la teoria de Benveniste, que té la virtut de relacionar amb la teoria de la comunicació la sistematització de pronoms personals, pronoms demostratius i persones verbals.⁵⁰⁹ Particularitats de la sintaxi dels pronoms personals són, per limitar-nos a les principals, la manca de pertinència de l'oposició de gènere i el caràcter inclusiu del plural. El sistema grec n'hi afegeix una de notable, com és l'absència de pronom específic per a la tercera persona, que és expressada mitjançant les formes αὐτός i ἐκεῖνος. Aquesta és tanmateix la situació indoeuropea, com la de moltes llengües indoeuropees, que fan servir també pronoms anafòrics en comptes del personal de tercera persona.

L'aplicació amb finalitats estilístiques d'un determinat element sintàctic no ha d'amagar la realitat del seu rendiment al si del sistema. El dual dels pronoms personals, per exemple, a l'època clàssica es correspon molt sovint amb un recurs literari, més que no amb una possibilitat real dins la llengua parlada. A la llengua èpica se'n fa un ús força estès,⁵¹⁰ mentre que a la tragèdia esdevé cada cop més freqüent des de Sòfocles, com a signe, probablement, del caire literari que el dual començava a tenir, en recular-ne l'ús a certes varietats lingüístiques menys formalitzades.⁵¹¹ Tant a la creació sofòclia com a l'eurípida, el dual es fa més present a les darreries, entre d'altres arcaïsmes que sovintegen en aquesta fase de composició tardana.⁵¹²

508 D.T. *Ars* 16 (sc. l'article) προτακτικὸν μὲν ὁ, ὑποτακτικὸν μὲν ὅς, 17 πρόσωπα πρωτοτύπων μὲν ἐγὼ σύ ἴ, παραγῶγων δὲ ἐμός σός ὅς.

509 Émile BENVENISTE, "La nature des pronoms", *Problèmes de linguistique générale I*, París 1966, 251-257.

510 Cf. Pierre CHANTRAINE, *Grammaire Homérique I. Phonétique et Morphologie*, París 1958, pàg. 264-267.

511 L'excepció podrien ser-ne les formes νῶν -única de dual de pronom personal testimoniada a Èsquil, A. *Cho* 234 νῶν (dat.)- i νῶ, que són les més freqüents a Eurípides.

512 A Sòfocles, dels quaranta-quatre registres d'ús del dual dels pronoms personals, l'*Èdip a Colonos* en suma vint-i-dos; a Eurípides, només l'*Hèlena*, l'*Orestes* i les *Bacants* sumen dotze sobre un total de vint-i-sis registres. Una opinió ben diferent, al cas d'Eurípides, és la de Hermann-Joseph MÜLLER, *Der Dual bei Euripides, nebst einigen einleitenden Bemerkungen zur Geschichte des Duals im Griechischen*, Progr. Sigmaringen 1886, pàg. 36: *Zum Schluss bemerke ich noch, dass der Gebrauch des Duals für die Bestimmung der Abfassungszeit der einzelnen Stücke ohne jegliche Bedeutung ist.*

3. Els pronoms possessius.

Destaca l'absència d'un pronom possessiu per a la tercera persona, perquè la forma *ἑός* no passa dels usos poètics.⁵¹³ En aquest sentit, val la pena remarcar l'abundor, més fictícia que no real, potser, de la morfologia dels pronoms possessius, com a evident indicador de la manca del corresponent subsistema indoeuropeu. Bona part d'aquests pronoms s'integra dins dels usos de la poesia, com s'esdevé amb *ὄς* i amb *ἄμός*, registrats a l'èpica, a la lírica i a la tragèdia.⁵¹⁴ Aquest darrer, però, presenta la particularitat de la seua indiferència a la noció de nombre, ja que tant pot expressar el plural com el singular.⁵¹⁵ El mateix s'ha de dir dels pronoms *ἄμετερος*, *τεός*, *ὑμός* i *ἑός*, per a cap dels quals no s'ha de buscar una explicació en termes d'origen dialectal, com ha fet Chantraine.⁵¹⁶ Clars poetismes són encara els usos possessius dels pronoms *σφός* (considerat un dorisme par Apol·loni *Díscol*⁵¹⁷) i *σφέτερος*, registrats a la lírica coral i presents en moltes ocasions en la tragèdia.⁵¹⁸ De totes aquestes formes, només *ὄς* sembla haver conegut un cert ús a la llengua diària, en concret al dori de Creta, el que s'ha de considerar un arcaisme.⁵¹⁹

Cap a mitjan segle v aC, els adjectius *οἰκέιός* i *ἴδιός* passen a integrar-se amb la resta de pronoms possessius, en un procés que respon a meres causes semàntiques, i que se segueix fàcilment en els gèneres en prosa.⁵²⁰ La concurrència del genitiu pertinentiu sembla haver sigut determinant per a l'escassa rellevància sintàctica dels pronoms possessius, que només per a les dues primeres persones han gaudit d'un ús regular.

513 Pi. *P.* 2, 91, frg. 335, 8.

514 Per a *ὄς* vegeu Hom. *Il.* III 333, VI 170, etc. Alc. frg. 358, 5 V, Sapph. frg. 164 V; Pi. *Ol.* 10, 77, *N.* 7, 1; Bacch. 5, 47; A. *Sept* 641 (rec.), *Eum* 366 (lyr.); S. *Ai* 442, *OT* 1248, *Tr* 266 i *OC* 1639 (rec.), *Tr* 525 (lyr.); E. *An* 53, *Med* 955, *Hel* 621 et *Or* 258 (u.l.). R.A. FELSENTHAL, *The Language of Greek Choral Lyric: Alcman, Stesichorus, Ibycus and Simonides*, Thèse, Madison 1980, pàg. 33, a propòsit d'Alcman frg. 103 Page (= 170 Calame), en parla com a forma gairebé exclusiva de l'èpica. Per a *ἄμός*, cf. Hom. *Il.* VIII 178, *Od.* XI 166 Pi. *P.* 3, 41; 4, 27; *N.* 3, 9; *I.* 6, 46,

515 Cf. Hom. *Il.* XIII 96 i XVI 830, on expressa la funció de plural, i *Il.* VI 414 i *Od.* XI 166-167, amb valor de singular. L'ús s'ha estès a la tragèdia, cf. A. *Sept* 417, *Supp* 106, *Cho* 428 et 437, *Eum* 311 i 440 (lyr), *Sept* 654 i *Supp* 323 (rec.); S. *Ant* 602 (lyr), *El* 588 et 1496 (rec.); E. *Al* 396, *An* 1174, *IT* 149 et 1141, *Hel* 238 (lyr); *IA* 1454, *Hel* 531 et *El* 555 (rec). Així ho recull Jakob WACKERNAGEL, *Sprachliche Untersuchungen zu Homer*, Göttingen 1916, pàg. 52 seg.: *Und für die Tragiker hat Dindorf geradeswegs behauptet, dass bei ihnen der Gebrauch von ἄμός im Sinne von ἐμός normal sei.*

516 P. CHANTRAINE, *op. cit.* I, pàg. 271: *Homère emploie les formes grecques communes ἐμόςσός et en outre, à la seconde personne τεός qui est une forme doriennne et éolienne et qui constitue, par conséquent, un éolisme de la langue épique.*

517 A. D. *Pron* 142 a. R.A. FELSENTHAL, *op. cit.*, pàg. 28, a propòsit de Pi. *P.* 5, 102, en fa un homerisme del dialecte laconi.

518 Pi. *P.* 5, 102 *σφός*. Pi. *P.* 10, 38, *I.* 2, 27, A. *Pe* 900 i *Ag* 760 *σφέτερος*.

519 Cf. Albert THUMB & E. KIECKERS, *Handbuch der griechischen Dialekte I*, Heidelberg 1932², pàg. 163.

520 Hdt. I 153, 1 τοῖσι, ἦν ἐγὼ ὑγιαίνω, οὐ τὰ Ἰώνων πάθεα ἔσται ἔλλεσχα ἀλλὰ τὰ οἰκέια, VII 147, 1 (...) δοκέειν ἔφη ἀκούσαντας τοὺς Ἕλληνας τὰ ἐωυτοῦ πρήγματα πρὸ τοῦ στόλου τοῦ γινομένου παραδώσειν σφέας τὴν ἰδίην ἐλευθερίην etc.

4. Els pronoms demostratius.

Els demostratius, pel caire díctic, responen també al perfil sintàctic dels pronoms com a mancats de tota significació.⁵²¹ El sistema grec dels pronoms demostratius comprèn fins a tres esferes d'ús, cadascuna de les quals està expressada mitjançant un pronom. Sobre la comparació de grec ὅδε, οὗτος, ἐκεῖνος, llatí *hic, iste, ille*, antic indi *ayám, asáu, tá*, avèstic *ho, ha, tath* i gòtic *sa, so, thata*, ja al segle XIX els indoeuropeistes van assignar aquest sistema ternari a la llengua mare.⁵²² El mateix Brugmann, però, va assenyalar la manca de cognats de grec οὗτος i llatí *iste* en reconstruir només dos demostratius.⁵²³ El grec arcaic presenta, tanmateix, els tres graus de la dixi que hem vist, i que solen rebre les denominacions, encunyades per Brugmann, d'*Ich-Deixis, Du-Deixis* i *Jener-Deixis*, associades als camps mostratius de la primera, la segona i la tercera persones, respectivament. Un quart camp és el de la *Der-Deixis*, indiferent a la situació de parlant i oient, i que està representat per antic indi *etá*, llatí *is*, etc. La denominació és també de Brugmann, que hi definia l'ús homèric com a anafòric del pronom ὁ, ἡ, τό. El sistema ternari original en grec va fer fallida a l'època clàssica, exactament con ocourria més endavant a diverses llengües romàniques, com ara el català, el francès i, en bona mesura, l'espanyol. El pronom de més difícil oposició, el corresponent a la *Du-Deixis*, és a dir, οὗτος, tendeix a equiparar-se al de l'*Ich-Deixis*, ὅδε, tot i que amb la koiné serà aquest darrer el que desapareixerà,⁵²⁴ com a conseqüència de l'anivellament operat entre ὅδε i οὗτος, i que es pot donar per plenament operatiu a la llengua de Lísiades.⁵²⁵ Bona part de la manca de definició de οὗτος pot deure's al fet que admet usos afectius, tot i que Ledesma nega que hi figuren trets de caràcter pejoratiu, com assenyala, entre d'altres, Biraud.⁵²⁶

521 Cf. É. BENVENISTE, "La nature des pronoms", pàg. 154.

522 Oswald SZEMERÉNYI, *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt 1989³, pàg. 216, esmenta com a més estès el sistema ternari, sense descriure'l, però, com a més antic; Robert S.P. BEEKES, *Comparative Indo-European Linguistics. An Introduction*, Amsterdam & Philadelphia 1995, pàg. 202, l'accepta com a propi de l'indoeuropeu comú.

523 Karl BRUGMANN, *Die Demonstrativa der indogermanischen Sprachen*, 1904; *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen II*, Strassburg 1897-1916², pàg. 302 seg.; cf. Henri FREI, "Systèmes déictiques", *AL* 4, 1944, 111-129; Julia MENDOZA, "La organización de las deixis", *RSEL* 6, 1976, 89-111.

524 Cf. Edwin MAYSER, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit II-2*, Berlin & Leiozig 1934, pàg. 78, on l'ús del pronom ὅδε queda circumscrit als registres més formals, literaris o cancellerescos. Vegeu també Michèle BIRAUD, "L'évolution des systèmes démonstratifs en grec ancien", *Document* 8, Nice 1983, 2-28.

525 Isabel MARTÍN DE LUCAS, "Los demostrativos con ἰ epidíctica en Lisias", *Actas del IX Congreso Español de Estudios Clásicos II*, Madrid 1997, 153-157 –cf. també "Los demostrativos con ἰ epidíctica en Aristófanes", *Em* 64, 1996, 157-171– assenyala aquest reforç, gairebé inexistent a l'ús de ὅδε –només a Demòstenes, cf. XVIII 113, XXV 73, XXXII 11, etc., es documenta la forma ὀδί- com a prova de la manca de rendibilitat funcional d'aquest pronom.

526 Amanda LEDESMA, "El significado de los demostrativos en el Corpus Lysiacum", *Em* 55, 1987, 209-231, pàg. 218 i 229; cf. Michèle BIRAUD, *Les démonstratifs dans le Corpus Lysiacum: contribution à une étude de la détermination et la référence*, Paris 1981.

5. Els pronoms abundans i coniuñctum.

Dins la sintaxi dels pronoms demostratius, però com a sengles casos especials que s'insereixen plenament dins la història de la llengua, cal fer referència als anomenats *pronomen abundans* i *pronomen coniuñctum*. Tot i que el segon pertany, de fet, a la gramàtica del grec modern, hi ha una clara continuïtat entre els dos usos que convida a esmentar-los conjuntament. L'anomenat *pronomen abundans* neix d'una sintaxi col·loquial, l'extrema economia de la qual obliga a salvar instàncies d'anacolut o manca de coherència del període. L'ús consisteix a reforçar un pronom relatiu mitjançant un de demostratiu o de personal.⁵²⁷ De manera semblant a l'època medieval i moderna, el *pronomen coniuñctum* consisteix a reforçar un pronom relatiu, concretament la forma πού, que per si és indeterminada quant al gènere, el nombre i el cas, mitjançant un de personal.⁵²⁸

6. Els pronoms reflexius.

Els pronoms reflexius expressen la relació que la gramàtica moderna anomena *coreferència*,⁵²⁹ i que es pot donar en diversos nivells sintàctics. La gramàtica tradicional descrivia la reflexivitat a partir de dues categories, la directa i la indirecta, segons que el pronom reflexiu es referís al subjecte de la mateixa oració, essent aquesta principal, o a qualsevol altre element.⁵³⁰ Val a dir que la reflexivitat no és tampoc exclusiva ni de la classe pronominal, ja que també afecta el verb; ni dels pronoms d'ús estrictament reflexiu, atès que també hi intervenen els personals i els possessius.⁵³¹ En principi, la reflexivitat sembla un tipus de relació anafòrica,⁵³² això és, els elements que hi intervenen no són autònoms, sinó que el

527 Ar. Av. 1236-1237 ὄρνιθες ἀνθρώποισι νῦν εἰσιν θεοί, οἷς θυπέον αὐτοῖς, Hdt. IV 44, 1 (...) Ἴνδον ποταμόν, ὅς κροκοδείλου δεύτερος οὗτος πάντων ποταμῶν παρέχεται etc.

528 Cf. W.F. BAKKER, *Pronomen abundans and pronomen coniuñctum*, Amsterdam & London 1974, pàg. 9.

529 Vegeu al respecte Gilles FAUCONNIER, *La coréférence: syntaxe ou sémantique*, París 1974; Jacqueline GUÉRON, "Relations de coréférence dans la phrase et le discours", *Langage Française* 44, 1979, 42-79; Gregory DOBROV, "The Syntax of Coreference in Greek", *CPh* 83, 1988, 275-288, pàg. 278, n. 12: *The terms 'reflexive' etc., represent notions that do not correspond to an articulated theory of syntax.*

530 Albert DYROFF, *Geschichte des Pronomen Reflexivum I. Von Homer bis zur attischen Prosa*, Würzburg 1892, pàg. 8: *Es erwächst somit die Aufgabe einmal einen einschneidenden Unterschied zwischen direkter und indirekter Reflexion zu untersuchen, ob in demselben Satze zum Subjekte reflektiert wird – gewöhnliche Reflexion- oder zu dem Objekte –invertierte Reflexion- etc.* Vegeu també John Enoch POWELL, "Studies on the Greek Reflexive: Herodotus", *CQ* 27, 1933, 208-221; Blake GOODALL, "The Reflexive Pronoun in Xenophon's *Anabasis* and *Hellenica*", *CSCA* 9, 1976, 41-59.

531 De fet, algunes llengües diferencien pronoms d'ús reflexiu, cf. ang. *himself*, dels no reflexius, cf. ang. *him*.

532 Julia MENDOZA, "La reflexividad en indoeuropeo", *Athlon. Saturae Grammaticae in honorem F.R. Adrados I*, Madrid 1984, 325-338, pàg. 334: *Nos queda el hecho de que el pronombre reflexivo indoeuropeo no es más que la especialización en un sentido concreto (igualdad de Sujeto y Objeto en el plano de la realidad) de un pronombre anafórico. Lo que llevado al plano del significado supone un análisis de la reflexividad por parte de ciertas lenguas indoeuropeas como un caso especial de anáfora.*

segon ha de referir obligatòriament a un d'enunciat anteriorment.⁵³³ Els pronoms reflexius del grec clàssic estan basats en l'intensiu αὐτός, tot i que aquesta construcció és innovació que veiem desenvolupar-se en plena època històrica, i en realitat limitada al dialecte jonicoàtic i encara per a la reflexió directa. El protogrec hauria disposat tan sols d'un pronom reflexiu indiferent a les categories de gènere, nombre i cas, la forma ἐ, que per la seua naturalesa anafòrica no presentaria problemes de comprensió: el context de l'oració o del període, amb el terme de referència per al reflexiu, hauria suplert les limitacions fonomorfològiques d'aquest. Tot i amb això, hem d'insistir en el fet que l'expressió de la funció reflexiva no es limita a l'ús del pronom respectiu: a l'indoeuropeu, com després al grec, la reflexivitat està inclosa dins les funcions inherents a la diàtesi mitjana.⁵³⁴ A més a més, amb el pronom reflexiu concorren d'altres possibilitats morfosintàctiques: a l'indoeuropeu el recurs més probable és el de la iteració, mentre que al grec registrem també d'altres formacions pronominals, com a l'àrea dòria, on són freqüents formes com ara αὐτοσαυτόν, αὐταυτᾶς, etc.

Des del punt de vista diacrònic, val a remarcar que les formes pronominals més escaients per a l'expressió de la reflexivitat, les derivades de l'arrel *σφ- (sense cap correlat en cap llengua indoeuropea⁵³⁵), encara a Homer funcionen com a pronoms anafòrics,⁵³⁶ també, que l'oposició de nombre al si d'aquests reflexius constitueix una innovació,⁵³⁷ per la qual cosa a la llengua de la poesia registrem restes de l'estadi anterior, d'indiferència, cf. εἶρον δ' ἐν βήσσησι τετυγμένα δώματα Κίρκης (...) Ἀμφὶ δέ μιν λύκοι ἦσαν ὀρέστεροι ἢδε λέοντες κτλ.;⁵³⁸ en tercer lloc, que aquestes formes són emprades tant per a la tercera com per a les altres persones, cf. ἦ ἤδη χεῖρεςσιν ὑφ' ἡμετέρησι δαμέντες / φύξιν βουλεύοιτε μετὰ σφίσιν.⁵³⁹

El procés de configuració de molts dels subsistemes pronominals grecs és força recent en el temps, de bo i manera que el conjunt n'està sotmès a unes condicions de forta dialectalització. Els reflexius no escapen a aquesta situació, de tal forma que les particularitats de la seua morfosintaxi responen a usos que s'han d'estudiar al si de cada dialecte. A l'àtic, per exemple, subsisteix com a arcaisme l'ús de formes en *σφ- sense cap mena de reforç.⁵⁴⁰

533 Així s'ha establert ja des de J. WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax II*, pàg. 89.

534 Cf. J. MENDOZA, *op. cit.*, pàg. 325: (...) *La reflexividad (...) es (...) un desarrollo especial de un sentido de afección del sujeto en la acción verbal*.

535 J. MENDOZA, *op. cit.*, pàg. 336.

536 Vegeu A. DYROFF, *op. cit. I*, pàg. 3, sobre les traces de l'arrel *σφ- com a adjectiu i com a pronom en vàdic i avèstic; pàg. 37 i n. 1, sobre la creació del plural σφίσι per a la funció específica de la reflexivitat, a diferència del més antic σφίν, de caire exclusivament anafòric. També són només d'ús anafòric els pronoms μίν, σφωίν i σφωέ.

537 J. MENDOZA, *op. cit.*, pàg. 335: *Este pronombre reflexivo se comporta en general como indiferente al número*.

538 Hom. *Od.* X 210-212.

539 Hom. *Il.* X 397-398.

540 Antipho VI 23 (...) καὶ ἰέναι ἐκέλευον λαβόντα μάρτυρας (...) οἱ σφῶν ἔνεκα καὶ τοῦ δικαίου ἔφραζον ἂν τάληθῆ καὶ τὰ γενόμενα etc.

D'altra banda, a bona part de dialectes grecs es documenten solucions diverses per a expressar la reflexivitat; les més freqüents operen per repetició de l'intensiu *αὐτ-.⁵⁴¹ Tot i amb això, les solucions van estar sempre defectuoses, com testimonia el cas del mateix dialecte àtic, on registrem l'aparició del pronom reflexiu de tercera persona en comptes del de primera.⁵⁴² Un cop més, el reflexiu esdevé més una marca semàntica que una forma nominal, però no pas com a innovació de l'àtic, ja que la construcció es troba ja a Homer en el sentit invers. Així, els pronoms personals de primera i segona persones reemplacen el reflexiu que està encara lluny d'una plena configuració.⁵⁴³ Aquesta mena d'arcaïsmes es registren també tant a la llengua d'Heròdot com a les seccions corals de la tragèdia.

La proximitat semàntica entre les nocions de reflexivitat i reciprocitat fa que puguin aparèixer associades les respectives formes pronominals, cf. τούτων ὑπερβαλλόντων ἀλλήλους καὶ πρὸς σφᾶς αὐτοὺς μαχομένων etc.⁵⁴⁴

L'evolució dels pronoms reflexius va tenir com a conseqüència l'anorreament al grec postclàssic de l'oposició entre la reflexivitat directa i la indirecta. L'extensió de l'ús del reflexiu ἐαυτός, de característiques més senzilles tant al pla morfològic com al semàntic, va originar l'eliminació tant de les formes en *σφ- com de les solucions construïdes sobre l'intensiu αὐτός, amb el qual tanmateix convergia arran de la pèrdua del fonema aspirat sord.

7. El pronom intensiu.

El pronom intensiu αὐτός, sense cognats en altres llengües indoeuropees llevat del frigi, presenta dues funcions molt ben diferenciades: d'una banda, l'ús original ha sigut el d'actuar com un catafòric intensiu,⁵⁴⁵ la qual cosa l'assimila als demostratius,⁵⁴⁶ d'una altra, en el decurs de la història de la llengua grega αὐτός ha tendit a cobrir el lloc del pronom personal de tercera persona. Dins d'aquesta segona funció, Sadoulet reconeix fins a tres valors. En primer lloc, el de pronom personal pròpiament dit; segonament, l'emfàtic, on αὐτός precedeix l'article, i equival al grup οὗτος ὁ, o al pronom llatí *ipse*, aquest mateix esdevenint pronom

541 Antipho V 21 οὔτε γάρ πείσας τοῦτον ἄνδρα οὐδαμοῦ ἀπελέγχομαι σύμπλον μοι γενέσθαι, ἀλλ' αὐτὸς κατ' αὐτὸν τὸν πλοῦν πεποιημένος ἔνεκα πραγμάτων ἰδίων. Cf. dori αὐτοσαυτον, αὐταυτας, etc.

542 Antipho III 8 1 (...) ἡμεῖς μὲν οἱ ἀντίδικοι κατ' εὐνοίαν κρίνοντες τὸ πρᾶγμα εἰκότως δίκαια ἐκάτεροι αὐτοὺς οἰόμεθα λέγειν etc., V 60 δεῖ δέ με καὶ ὑπὲρ Λυκίνου ἀπολογήσασθαι, ὡς ἔοικεν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ αὐτοῦ μόνον, ὡς οὐδὲ ἐκεῖνον εἰκότως αἰτιῶνται.

543 Hom. II. X 378 ζῶγρεῖτ', αὐτὰρ ἐγὼν ἐμὲ λύσομαι.

544 Lys. XXII 8.

545 Gemma RIGAU, *Gramàtica del discurs*, Bellaterra 1981, cap. 5, qüestiona la categoria dels catafòrics, perquè, en realitat, o hi ha hagut una "dislocació" del discurs o bé ha estat anticipat el referent a què fan esment.

546 E. MAYSER, *op. cit.* II-2, pàg. 76.

de tercera persona en dues llengües romàniques, el català i el sard; finalment, l'ús com a pronom identificador, on αὐτός segueix l'article i equival a llatí *idem*, tot oposant-se, per tant, al pronom ἕτερος o al seu substitut postclàssic ἄλλος.⁵⁴⁷

Tal com s'ha dit més amunt, per a l'expressió de la reflexivitat es va prendre també αὐτός com a pronom sobre el qual constituir un paradigma estable.

547 Pierre SADOULET, "Les significations de αὐτός en grec", *LALIES* 4, 1984, 61-65. Com a exemples de cada ús cita Str. V 2, τὰ δ' Ὡστιά ἐστιν ἐπίνειον τῆς Ῥώμης, εἰς δ' ἐκδίδωσιν ὁ Τίβερις παρ' αὐτὴν ῥυεῖς (pron. personal), Str. V 2, 5 δνεῖν δὲ ποταμῶν κείται (σχ. ἢ Πίσα πόλις) κατ' αὐτὴν τὴν συμβολήν (pron. emfàtic), Str. III 1, 6 τοὺς δ' ἐνοικούντας Τουρδητανούς τε καὶ Τουρδούλους προσαγορεύουσιν, οἱ μὲν τοὺς αὐτοὺς νομίζοντες, οἱ δ' ἑτέροις.

Tema 12. *Els pronoms indefinits, d'alteritat i reciprocitat, interrogatius i relatius.*

Si els pronoms personals, possessius, reflexius i demostratius mostren unes funcions prou evidents i alhora d'una ben marcada coherència, en tant que membres d'un mateix sistema, hi ha altres subclasses pronominals: els pronoms indefinits, d'alteritat i reciprocitat, interrogatius i relatius.

1. *Els pronoms indefinits.*

Els pronoms indefinits grecs, derivats en general del tema indoeuropeu **k^wi-*, semblen correspondre's, des del punt de vista de la determinació d'aquesta categoria, amb el nom mateix. En els plans fonomorfològic i lexical, els indefinits presenten també les marques pròpies d'una subclasse mancada de trets distintius: caràcter àton, posició enclítica i per tant dependent, heterogeneïtat dels membres que formen el sistema, absència de relacions específiques entre si, etc. Un dels primers autors a tractar-ne, Apol·loni *Díscol*, no deixa lloc al dubte quan diu de les ἀόριστοι ἀντωνυμίαι que refereixen persones desconegudes per al parlant i per a l'oient.⁵⁴⁸ Per la seua manca de relació amb aquests, és a dir, amb les persones verbals primera i segona, els arrenclera dins la *Der-Deixis* o la *Jener-Deixis*, i aquest és encara el parer de Wackernagel, per exemple.⁵⁴⁹ La gramàtica moderna descriu en canvi els pronoms indefinits com una mena de demostratius alternatius, amb els quals es complementarien des del punt de vista semàntic, a partir de l'oposició privativa al voltant del coneixement de l'ens designat. Es tractaria, doncs, d'uns pronoms no dítctics. Tanmateix, aquesta hipòtesi ja es troba a la gramàtica estoica.⁵⁵⁰

D'altra banda, Serbat tracta dels indefinits com d'uns pronoms que tenen com a funció habitual la d'expressar referents nominals d'una manera abstracta, d'acord amb nocions intel·lectuals que afecten la unitat, l'alteritat o la identitat.⁵⁵¹ Aquesta funció d'abstracció del referent explica l'alt rendiment dels indefinits a qualsevol tipus de prosa tècnica i, en especial, la filosòfica. Com a terme no marcat de l'oposició, els indefinits són perfectament aptes per a l'expressió d'aquells valors diferents dels dítctics que s'hagen

548 A.D. *Pron.* 261, *Synt.* II 5.

549 Jacob WACKERNAGEL, "Die indefiniten Relativa", *KZ* 27, 1885, 89-92.

550 Cf. Pierre PACHET, "La deixis selon Zénon et Chrysippe", *Phronesis* 20, 1975, 241-246, pàg. 244: (...) *On doit opposer ἀξίωμα ὀρισμένον, ou autrement nommé ἀξίωμα καταγορευτικόν, à ἀξίωμα ἀόριστον. Le premier est composé d'un cas droit déictique et d'un prédicat, p.e. 'celui-ci se promène'; le second d'un ou plusieurs membres aoristes et d'un prédicat, p.ex. 'quelqu'un se promène', 'il (ἐκεῖνος) se promène'. Il existe aussi bien sur des propositions intermédiaires, ou 'catégoriques', dans lesquelles la détermination n'est pas portée à son terme, à cause de l'absence de la deixis.*

551 Guy SERBAT, "Réflexions sur les 'indéfinis' depuis les grammairiens anciens", *Faits de langues* 4, 1994, 15-21, pàg. 19 i 20.

desenvolupat al llarg de la història de la llengua grega antiga.

A més la funció específica del pronom indefinit, això és, la de representar un ens desconegut per a emissor i receptor, n'hi ha altres de secundàries, que l'atansen a altres pronoms. En primer lloc, una funció generalitzadora, també anomenada *universal* o *distributiva*, mitjançant la qual τις, τι s'equipara als pronoms ἕκαστος ο πας;⁵⁵² segonament, una funció al·lusiva, en què l'indefinit no designa un ens desconegut, sinó que reemplaça un pronom reflexiu o personal.⁵⁵³ Finalment, una funció limitativa, que es pot aplicar tant a noms de nombre com a qualsevol terme en general.⁵⁵⁴ En relació a aquests usos compartits amb altres pronoms, cal destacar que τις, τι s'associa molt especialment als pronoms d'alteritat ἄλλος i ὅστις. També mereix un esment l'indefinit ὁ δεινα, d'etimologia força imprecisa,⁵⁵⁵ i que està limitat a la referència a persones dins d'un context determinat.⁵⁵⁶ La principal característica del seu ús consisteix en el fet paradoxal que ὁ δεινα pot remetre a una persona coneguda prèviament.

Un capítol d'especial rellevància en la sintaxi dels pronoms indefinits, al grec com a les llengües modernes, és el de l'ús en frase negativa.⁵⁵⁷ El grec clàssic testimonia el caràcter nexal dels indefinits negatius οὔτις, μήτις, οὐδείς i μηδείς, de manera semblant a l'ús de llat. *aliquis* i *quidam*, gòt. *ainshun* i gr. mod. *κανείς*. Tot i el caire enclític del pronom indefinit, tant l'èpica homèrica com els dialectes de l'època clàssica conserven restes evidents

552 Cf. Hom. *Il.* II 382 εἶ μὲν τις δόρυ θηξάσθω. No haurà d'estranyar l'alta freqüència amb què es documenta la conflació πας τις.

553 Cf. S. *Ai.* 403 ποῖ τις οἶν φύγη; Antipho I 4 πρὸς τίνας οἶν ἔλθη τις βοηθούς, ἢ ποῖ τὴν καταφυγὴν ποιήσεται ἄλλοι ἢ πρὸς ἡμᾶς καὶ τὸ δίκαιον, And. III 24 πρῶτον μὲν περὶ Κορίνθου διδαξάτω μέ τις, Βοιωτῶν μὴ συμπολεμούντων, εἰρήνην δὲ ποιουμένων πρὸς Λακεδαιμονίους, τίνας ἐστὶν ἡμῖν ἀξία Κόρινθος. Als exemples sofocleu i antifonieu el pronom indefinit reemplaça el personal de primera persona de singular, a l'andocideu el personal de segona persona de plural.

554 Amb un substantiu de nombre: Th. VII 87, 3 ἡμέρας ἑβδομήκοντά τινας. Amb un substantiu no de nombre, cf. And. II 5: τὸ δ' ἰσχυρὸν τοῦτο μόνον εὔροι τις ἂν αὐτῶν ἐν τοῖς λόγοις, τὰς ἐμὰς συμφορὰς ἐπὶ παντὶ ὀνειδίσειν, καὶ ταῦτα ἐν εἰδόσι δήπου κάλλιον ἡμῖν, ὥστε μηδὲν ἂν τούτων δικαίως τιμῆν αὐτοῖς τινα φέρειν.

555 Per PERSSON, "Über den demonstrativen Pronominalstamm *no- ne-* und verwandtes" *IF* 2, 1893, 199-260, pàg. 227-228, proposava derivar δεινα de *ὄδε-ίνα, *ell, no importa on es trobés, ço és qualsevol*. Vegeu també Gordon MESSING, "The Etymology of Greek ὁ ἢ τὸ δεινα" *Language* 23, 1947, 207 seg., i Alfred Charles MOORHOUSE, "The Origin and Use of ὁ ἢ τοῦ δεινα" *CQ* 13, 1963, 19-25. Frithiof RUNDGREN, "ὄδε und ὁ δεινα: Strukturlinguistische Bemerkungen", *Fling* 2, 1968, 29-38, defensa l'etimologia de Persson, des del moment que ὄδε hauria admès en grec dues funcions diferents, una com a pronom de la *Ich-Deixis*, una altra com a terme neutre pel que fa a l'expressió de la distància, el que hi hauria conferit un valor d'indeterminació; d'aquesta segona funció s'hauria originat l'ús indefinit de la forma ὁ δεινα. Darrerament, Pieter Johannes SIJPESTEIJN, "On the Meaning of ὁ δεινα (δεύτερος)", *ZPE* 68, 1987, 138-140.

556 L'ús aristofànic, com més tard a la comèdia mitjana i nova, sembla restringit al context de l'escatologia pròpia del gènere, cf. Ar. *Ach.* 1149 (...) ἀνατριβομένῳ τε τὸ δεινα. Per a l'ús registrat a la prosa, Lys. I (...) καὶ ὡς Ἀρμόδιον μὲν καὶ τὸν δεινα ἦλθον οὐκ ἐπιδημοῦντας, οὐ γὰρ ἤδη, ἑτέρους δὲ οὐκ ἔνδον ὄντας κατέλαβον, οὐς δ' οἴος τε ἦν λαβῶν ἐβάδιζον.

557 Hi ha llengües amb un cert grau de llibertat, cf. cat. *si mai véns, me'n sentiré molt pagat*, it. *nessuno se ne lamenta*, etc., on l'indefinit té la categoria d'una negació nexal. D'altres llengües exigeixen l'ús de la negació, cf. esp. *si no vienes nunca, no nos entenderemos*, cf. **si nunca vienes, no nos entenderemos*, fr. *il n'y a personne qui ne le lui reconnaisse*, i d'altres que exclouen la negació nexal, cf. ang. *nobody comes now*, cf. **nobody does not come now*, etc.

d'un estadi anterior, on les formes *τις τι* etc. eren tòniques, cf. ἵνα *τις* στυγέησι καὶ ἄλλος, dor. αἴ τις κα (= àt. ἐὰν δέ τις).⁵⁵⁸

Val a remarcar que els pronoms indefinits negatius presenten una distinció cronològica que avança l'evolució del pronom indefinit bàsic: mentre οὐτις i μήτις pertanyen a la llengua de l'època arcaica i són per tant arcaïsmes a les llengües literàries de l'època clàssica, οὐδείς i μηδείς són innovacions que s'imposen des de ben antic, ja que es registren fins i tot algun cop a la llengua homèrica.⁵⁵⁹ Ara bé, l'equivalència funcional de *τις* i εἷς prelude la substitució del primer pel segon al grec postclàssic, procés que sembla haver-se iniciat al mateix segle v aC.⁵⁶⁰

2. Els pronoms d'alteritat i reciprocitat.

Tractarem ara, a banda dels indefinits, uns pronoms que presenten trets específics, i que formen un grup que es distingeix amb claredat. Ens referim als pronoms que expressen l'alteritat, una categoria existent ja a l'indoeuropeu,⁵⁶¹ en grec clàssic ἄλλος, ἐκάτερος, ἕτερος, ὀπότερος i els negatius οὐδέτερος, μηδέτερος.⁵⁶² El principal és ἄλλος (base, per cert, del pronom recíproc), que a la vegada es troba oposat a ἕτερος: en tant que ἄλλος assenyalava de forma inclusiva un terme diferent del ja expressat, ἕτερος indica l'alteritat en referència a un terme específic, bé dins d'un grup reduït, bé dins del conjunt. Aquesta oposició, però, va acabar essent neutralitzada per l'anivellament semàntic de totes dues formes. Tant ἄλλος com ἕτερος admeten la gradació, a diferència de la resta de pronoms d'alteritat.

A més de l'ús principal en grec, i tal volta no pas l'originari en la llengua mare,⁵⁶³ el pronom ἄλλος ha desenvolupat molt d'hora d'altres usos secundaris, tant sintàctics com semàntics, entre els quals destaquen les funcions com a indefinit, cf. (...) ὥς τε καὶ ἄλλοις /

⁵⁵⁸ Hom. *Il.* VIII 515.

⁵⁵⁹ Hom. *Il.* XXII 459 οὐδείς. Certament, μηδέν no passa d'ésser un hàpax a Hom. *Il.* XVIII 500.

⁵⁶⁰ Cf. Ar. *Av.* 1292 εἷς κάπηλος, E. *Ba.* 917 θυγατέρων μιᾶ, Th. *IV* 50 1 εἷς (...) στρατηγός, cf. Antonio LÓPEZ EIRE, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Saturata grammatica in honorem F.R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pàg. 260; per a la koiné, Edwin MAYSER, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit II-2*, Leipzig & Berlín 1934, pàg. 560.

⁵⁶¹ Vegeu-ne a tall de resum Françoise BADER, "Noms indo-européens de l'autre", *BSL* 80, 1985, 57-90.

⁵⁶² Hem d'excloure, però, tot i que l'arrel és evidentment la mateixa, el pronom possessiu ἀλλότριος.

⁵⁶³ Francine MAWET & Ariane VAN COMPERNOLLE, "ἄλλος dans les poèmes homériques", *RPh* 61, 1987, 239-259, pàg. 241, enumeren fins a cinc funcions testimoniades per les diferents llengües històriques, diverses de les quals poden remuntar a l'indoeuropeu comú: l'expressió de l'alteritat, com al grec ἄλλος, el llatí *alius* i *alter*, l'armeni *ayl* i el lidi *al*; l'expressió de la totalitat, com al gòt. *alls*; l'expressió de l'allunyament, com a l'irlandès *all*; l'expressió de la iteració, com al lidi *arlili* i l'antic irlandès *alaile*, a més del pronom recíproc grec ἀλλήλους; i la designació de noms de nacions. Aquesta situació sembla reflectir, si més no, una polivalència ben antiga, probablement activa a l'indoeuropeu predialectal.

ἀνδράσι τε κρατέουσι καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσι,⁵⁶⁴ com a distributiu, cf. ἄλλος δ' ἄλλω ἔρεξε θεῶν,⁵⁶⁵ i com a adjectiu quantificador amb el valor de globalitat, cosa que l'equipara a πᾶς, cf. ἔνθ' ἄλλοι Δαναῶν ἡγήτορες ἠδὲ μέδοντες / δάκρυα τ' ὠμόργυντο κτλ.⁵⁶⁶ Finalment, hi ha un ús quasi formular, que obre o tanca sèries enumeratives.⁵⁶⁷

Per a la noció de reciprocitat, el grec feia servir l'antic procediment indoeuropeu de la iteració, per a la qual era bàsic el pronom ἄλλος, però que era igualment possible amb d'altres pronoms i amb substantius. De la iteració formada sobre ἄλλος va sorgir el pronom recíproc ἀλλήλους, mancat de nominatiu perquè que es tracta d'un anafòric reflexiu directe, que refereix sempre el subjecte d'una oració principal. Altrament, el pronom ἑαυτοῦς permet també l'expressió de la reciprocitat.

La noció de la reciprocitat no mostra en grec matisos que en defineixin el caire: regular, conjuntural, específic, genèric, etc., com ho fan altres llengües.⁵⁶⁸ And. III 11 εἰρήνην γὰρ ἔξ ἴσου ποιοῦνται πρὸς ἀλλήλους ὁμολογήσαντες περὶ ὧν ἂν διαφέρωνται implica una relació del tot diferent a Lys. II 19 θηρίων μὲν ἔργων εἶναι ὑπ' ἀλλήλων βία κρατεῖσθαι: la primera oració mostra una plena reciprocitat, on tots els membres del grup participen equitativament de les relacions d'agent i d'objecte; la segona una d'específica de cada membre, on els uns participen de la relació com a agents, d'altres com a agents i com a objectes alhora, d'altres només com a objectes. Però els mitjans de representació són en grec insuficients per a denotar aquests matisos –no gens banals, d'altra banda.

3. Els pronoms interrogatius.

Els pronoms interrogatius, ἐρωτηματικά ἀντωνυμῖαι, tenen el mateix origen

564 Hom. *Od.* XXI 264-265, cf. F. MAWET & A. VAN COMPERNOLLE, *op. cit.*, pàg. 244-245, expliquen com la significació del pronom el fa apte per generar, a partir del seu valor inclusiu, cf. cat. *nosaltres* i cognats romànics, les accepcions de *semblant* i de *diferent*, propi aquest darrer de l'adjectiu derivat ἀλλοῖος-.

565 Hom. *Il.* II 400.

566 Hom. *Od.* XI 526-527. Val a recordar que la conflació ἄλλος πᾶς és una de les més freqüents en grec, ja des d'Homèr, cf. Hom. *Il.* I 22-24 ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί. F. MAWET & A. VAN COMPERNOLLE, *op. cit.*, pàg. 252: *Si l'on se réfère à la notion de 'dualité-unité', on conçoit d'ailleurs qu'un thème pronominal ayant servi à la désignation de l'autre, en tant que partie complémentaire de l'unité, ait également servi à la désignation de l'ensemble, ce qui est parfaitement attesté pour d'autres thèmes pronominaux. L'adjectif πᾶς souligne alors la cohésion du groupe, sa totalité son intégrité, l'action commune face à l'attitude d'un individu isolé. ἄλλος et πᾶς font alors quasiment redondance.*

567 Cf. Hom. *Il.* IX 365-367 ἄλλον δ' ἐνθ' ἔνδεδε χρυσὸν ἐρυθρὸν / ἠδὲ γυναικᾶς ἐυζώνους πολίων τε σίδηρον / ἄξομαι. Hom. *Il.* XI 661-663 οὐτασται δ' Ὀδυσσεὺς (...) / βέβληται δὲ καὶ Εὐρύπυλος (...) / τοῦτον δ' ἄλλον ἐγὼ νέον ἤγαγον etc.

568 Michèle BIRAUD, "Réflexivité, réciprocité, biunivocité: leur expression en grec classiques", dins Lambert ISEBAERT (ed.), *Miscellanea Linguistica Graeco-Latina*, Namur 1993, 19-35, pàg. 21: *Le grec ne distingue pas le cas où chacun des éléments de l'ensemble défini comme groupe sujet entretient la même relation avec tous les autres éléments de cet ensemble par l'intermédiaire du procès désigné par le prédicat verbal et le cas où chacun des éléments de cet ensemble n'entretient cette même relation qu'avec certains autres éléments de l'ensemble.*

morfològic que els indefinits. A una bona part de les llengües indoeuropees, però, els interrogatius es relacionen amb els relatius, com s'esdevé als grups itàlic, germànic, cèltic i anatòlic, a més del tocari. Porzig i Szemerényi han formulat la hipòtesi que l'oposició entre llengües *centum* i *satem* –per a nosaltres molt artificial i de nul valor metodològic– tingués també aquí un punt de recolzament, en la mesura que el protoindoeuropeu hauria utilitzat el tema **k^wi-* per a tots tres pronoms, l'indefinit, l'interrogatiu i el relatiu; posteriorment, les llengües *satem* (indoirànic, baltoeslau, armeni i albanès), i amb aquestes el grec i el frigi, haurien desenvolupat com a relatiu el tema **io-*.⁵⁶⁹ En termes encara més discutibles, Schmitt-Brandt considera tant els pronoms relatius com l'oració relativa una innovació dialectal sobre diversos temes dítctics.⁵⁷⁰ De fet, la separació grega d'indefinit i relatius representa un cas singular, encara que tampoc no és aïllat, tant en el pla morfològic com en el sintàctic.

Des del punt de vista de la caracterització, els pronoms interrogatius són la veritable antítesi dels indefinits: presenten les marques positives de la tonicitat, la tendència a ocupar el primer lloc dins l'oració⁵⁷¹ i la referència a una persona o fet concrets o susceptibles de concreció.

4. Els pronoms relatius.

Els pronoms relatius ocupen a la sintaxi de qualsevol llengua indoeuropea una posició central, que en fa un element determinant pel que fa a diversos aspectes: coordinació i subordinació, ordre de paraules, concordança.⁵⁷² Més amunt ja hem recordat el caràcter dialectal, dins la família indoeuropea, del tema **io-*. Ara bé, per la mateixa procedència dels relatius, fins a l'època clàssica es dona la concurrència del demostratiu **so, sa, tod*, base de l'article, tal com ja hem recordat al tema corresponent a aquest darrer.⁵⁷³ Recordem que aquest

569 Walter PORZIG, *Die Gliederung des Sprachgebiets*, 1954, pàg. 173, 191 i 198; Oswald SZEMERÉNYI, *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt 1989³, pàg. 222-223. El fet que tant l'hitita com el tocari presenten formes en **k^wi* sembla definitiu a aquests autors, però cal considerar, tanmateix, que el celta continental d'Hispania, llengua força arcaïtzant, ens forneix testimonis abundants de l'ús de **io-*: nom. *ios*, ac. *iom*, dat. *iomui*, fem. pl. (ac. ?/gen. ?) *ias*, cf. A. Tovar, "The Celts in the Iberian Peninsula: archaeology, history, Language", in Karl Horst SCHMIDT & Rolf KÖDDERITZSCH (ed.), *Geschichte und Kultur der Kelten*, Heidelberg 1986, 68-101, pàg. 92. Vegeu també Jan GONDA, "The original character of the Indoeuropean relative pronoun **yo-*", *Lingua* 4, 1954, 1-41.

570 Rüdiger SCHMITT-BRANDT, "Vergleich der indogermanischen Nebensatzkonstruktionen", in Georges REDARD (ed.), *Indogermanische und allgemeine Sprachwissenschaft. Akten der IV. Fachtagung der Indogermanische Gesellschaft*, Wiesbaden 1973, 125-141, pàg. 128: *Auf diesem Schluss* (es refereix a l'especialització de les tres formes **k^wi*, **k^wo* i **io-*) *baut man weiterhin die Hypothese auf, das Ur-indogermanisch hätte kein Relativ-pronomen und somit auch keine Relativsätze gekannt*.

571 Aquesta posició és de regla en anglès, cf. *who are you talking to?*, en comptes de **to whom are you talking?* Les llengües romàniques, en canvi, no poden separar el pronom del sintagma en què està inclòs, cf. cat. **què viuràs amb?*, esp. **qué pueblo has venido desde?*, fr. **quoi sert ça à?*, it. **quando sei venuto da?*

572 N'hi ha prou de recordar l'obra de Pierre MONTEIL, *La phrase relative en grec ancien. Sa formation, son développement, sa structure des origines à la fin du Ve siècle a.C.*, Paris 1963.

573 Vegeu el tema 9, dedicat a la sintaxi de l'article.

ús, que hem definit com a arcaisme, es troba a una gran part de dialectes grecs, tot i que no a l'àtic, amb l'única excepció de la llengua literària de la tragèdia. Per la seua funció, no només per la morfologia, el relatiu s'origina en la dixi, conseqüència de la qual, per l'estret lligam que uneix antecedent i relatiu, és la concordança de tots dos en gènere i nombre.⁵⁷⁴ Els valors díctics han abocat, per a la plena constitució del relatiu com a tal, als valors anafòrics que caracteritzen aquest darrer, i que l'atansen a l'article.⁵⁷⁵

L'estructura coneguda com a díptic correlatiu, d'origen indoeuropeu i mantinguda pel llatí fins a ben avançada l'època clàssica, està ben documentada per al grec homèric, per exemple.⁵⁷⁶ En realitat, el díptic forneix l'estructura bàsica per a bona part de períodes subordinats: temporals, finals, consecutius, per exemple. Amb la fractura de l'estructura del díptic assistim a una primera etapa dins una evolució que té com a objectiu l'autonomia funcional de l'oració de relatiu.

L'atracció del relatiu és un fenomen que pertany, en realitat, a la sintaxi de la concordança, però que per la seua importància esmentem també aquí, en tractar de la problemàtica de l'oració de relatiu respecte de la principal. Consisteix a fer concertar en genitiu o datiu, cas del seu antecedent, un pronom relatiu que, d'acord amb la funció sintàctica al si de l'oració, es correspon amb un acusatiu.⁵⁷⁷ Pot també donar-se l'anomenada atracció inversa, que també consisteix a substituir l'acusatiu esperat per un cas oblic.⁵⁷⁸ Hi ha també nombrosos fenòmens de caire similar, sempre relacionats amb la concordança, però sense cap especial significació.⁵⁷⁹ El més rellevant és el de la prolepsis, en virtut de la qual el relatiu

574 Aquelles llengües que, com les romàniques o germàniques, estan mancades de la categoria del cas, reemplacen aquest mitjà morfosintàctic per l'ús d'un ordre de paraules estricte, que assegura la identificació d'antecedent i relatiu dins la cadena discursiva, cf. *aquest és el llibre de què t'he parlat*, i no **aquest és el llibre t'he parlat de què*. També suposa l'existència d'un ordre estricte el tipus de seqüència *els països, les lleis dels quals no estiguen codificades, no ofereixen garanties*.

575 Cf. Jean BRUNEL, "La relative grecque à la lumière de ses origines", *BSL* 72, 1977, 211-240, pàg. 214.

576 Pierre CHANTRAINE, *Grammaire homérique II. Syntaxe*, París 1953, pàg. 236-237, cf. Hom. *Il.* IV 232-233 οὗς μὲν σπεύδοντας ἴδοι Δαναῶν ταχυπόλων / τοὺς μάλα θαρσύνεσκε.

577 X. *An.* I ἔσεσθε ἄνδρες ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας ἧς κέκτησθε.

578 X. *An.* III 1, 6 ἀνείλεν ὁ Ἀπόλλων θεοῖς οἷς ἔδει θύειν.

579 A X. *Cyr.* VII 4, 26 ἀποδίδομαι γυναικὰ τε ἔχειν ἢν ἔχεις καὶ τὰς θυγατέρας καὶ τοὺς φίλους καὶ τοὺς θεράποντας καὶ τράπεζαν σὺν οἰάπερ ἔζητε el pronom només concerta amb l'antecedent més proper, en una mena de *conjunction reduction*. A Plató, *Leg.* 629 c ὁ φόβος ἦν αἰδῶ εἴποιμεν, el pronom relatiu presenta concordança amb l'atribut. A Dem. *ἐάν ποτε συμβῆ τι παῖσιμα, ἃ πολλὰ γένοιντο* ' ἂν ἀνθρώπων, πάντα καταφείδεσθαι πρὸς ὑμᾶς, no hi ha concordança de nombre. A Th. II 45, δεῖ καὶ γυναικείας τι ἀρετῆς, ὅσαι νῦν ἐν χηρείᾳ ἔσονται, μνησθῆναι, el pronom no concerta en cas amb l'antecedent, en creuar-se amb aquesta construcció una de molt habitual a la llengua cancelleresca atenesa: es tracta de les oracions relatives amb partícula modal i subjuntiu eventual, habitualment a la fi de la frase, cf. vas del Dipylon τοδοε καλπίδιον ὡς αν ἀριστα παιζει, *Decr. Chalc.*, del 446/445 a.C., και τον φορον υποτελο Αθηναιοισιν, ὡν αν πειθο Αθηναιος (...) ὡς δ' αν με ομοσε, ατιμον αυτον εναι και τα χρεματα αυτο δημοσια και το Διος το Ολυμπιο το επιδεκατον Ηιερον εστο τον χρεματον; a un altre decret, ara del 411 aC, llegim ei δε με, εσαγοντον αυτος θανατο ες δικαστεριον Ηοι πρυτανες, ὡσπερ αν ει με εθελον τος απιοντας εχσελθεν; encara a un altre, ara del 408/407 aC, llegim και τους στρατευσ και τον αρχοντα ος αν ει εκαστοτε. També Tucídides se'n serveix a II 44, 1 i 3, VI 9, 2, VI 14, VI 16, 3, etc. Aquesta construcció és imitada per Ar. *Pax* 371-372 ἄρ' οἴσθα θάνατον ὅτι προείφ' ὁ Ζεὺς ὄς ἂν, ταύτην

precedeix el seu antecedent, i que es deu a raons expressives, no pas pròpiament sintàctiques.⁵⁸⁰

ἀπορύπτων ἐύρηθῆ... Fora de l'Àtica, trobem aquest ús, probablement com a desenvolupament paral·lel, a les Taules de Gortina, cf. *Tab. Gort.* I αι δε κα μολει ο μεν ελευθερον, ο δε δολον, καρτονας εμεν οττοι κ' ελευθερον αποποιουντι.

⁵⁸⁰ Cf. X. *An.* I 9, 14 εἰ δε ἦν ἀφίκοντο κώμην, μεγάλη τε ἦν, Th. IV 85, 6 (...) εἰ ἐπὶ οὔς πρῶτον ἦλθον ἡμᾶς etc.

Tema 13. Introducció al verb.

1. *El sistema verbal indoeuropeu. El sistema verbal del protogrec i del micènic.*

L'estudi de les categories verbals del grec clàssic comprèn les de persona, nombre, mode, veu, aspecte, Aktionsart i temps. Per a la seua definició i estudi s'ha de partir necessàriament del de l'organització del sistema verbal indoeuropeu, que ha estat abordat en detall, entre d'altres, per Hoffmann, Bader, Neu i Rix.⁵⁸¹ Com és lògic, qualsevol aproximació a aquest sistema ha de disposar d'una cronologia posterior a la separació de nom i verb.⁵⁸² En podem concloure, d'una manera resumida, que el protogrec presentava un sistema verbal format per quatre temes aspectuals (present, aorist, perfet i futur), quatre modes personals i dos d'impersonals (indicatiu, subjuntiu, optatiu i imperatiu, i infinitiu i participi, respectivament), i amb sengles oposicions simples de diàtesi i de temps, entre veu activa i veu mitjana i temps presents i no-presents. Cal afegir-hi encara, com és lògic, les categories de la persona i el nombre.⁵⁸³

La breu descripció que acabem de presentar dista molt de trobar el consens dels autors. La categoria de l'aspecte, per exemple, ha estat atribuïda per Galton a una innovació grega, que hauria passat més tard al grup eslau.⁵⁸⁴ La rendibilitat de les oposicions aspectuals

581 Karl HOFFMANN, "Das Kategoriensystem des urindogermanischen Verbumb", *MSS* 28, 1970, 19-41; Françoise BADER, "Reflexions sur le verbe indo-européen", *RPh* 45, 1971, 304-317; Erich NEU, "Konstruieren und Rekonstruieren", *ILing* 9, 1984, 101-113; "Das frühindogermanischen Diathesensystem: Funktion und Geschichte", en Bernfried SCHLERATH & Veronica RITTNER (ed.), *Grammatische Kategorien. Funktion und Geschichte*, Wiesbaden 1985, 275-295; Helmut RIX, *Zur Entstehung des urindogermanischen Modusystems*, Innsbruck 1986. No falten tampoc els autors (Vittore Pisani, Georg Solta) que neguen la possibilitat de reconstruir un indoeuropeu comú, ja que les isoglosses s'haurien degut tan sols al contacte dels dialectes veïns, i/o a la influència d'alguna d'aquelles sobre la resta, cf. Wolfgang P. SCHMID, "Das Lateinische und die Alteuropa-Theorie", *IF* 90, 1985, 129-146, cf. pàg. 130: *An die Stelle der indogermanischer Grundsprache setzen wir daher ein weiträumiger Sprachkontinuum, das durch stetige Übergänge charakterisiert ist, und zwar so, daß sich jeweils die Nachbarn verständigen können, aber diese Verständigungsmöglichkeit mit der Entfernung von einem beliebigen Ausgangspunkt allmählich abnahm. (...) Die Frage, ob dieses Kontinuum auf eine kleine Keimzelle, eine indogermanische Grundsprache oder aber auf eine Verschmelzung mehrerer solcher, u.U. auch nicht-indogermanischen Sprachen zurückzuführen ist mit wissenschaftlichen Mitteln nicht zu entscheiden und muß der glottogonischen Spekulation überlassen bleiben.*

582 Cf. August SCHLEICHER, *Die Unterscheidung von Nomen und Verbum in der lautlichen Form*, Leipzig 1865.

583 H. RIX, *op. cit.*, pàg. 7 seg., reconstrueix per a l'indoeuropeu predialectal fins a cinc modes, amb la inclusió de l'injuntiu.

584 Herbert GALTON, "Verbalaspekt im Griechischen und in Slavischen", *FLing* 8, 1975, 147-156, i *The Stoic Verbal Aspect*, Skopje 1976, pàg. 299 seg. Compareu aquesta conclusió amb l'oferta per Sergei KARXEVSKI, *Le système du verbe russe*, pàg. 119, en proposar que el verb eslau hauria configurat la categoria de l'aspecte amb anterioritat a les de persona, mode i temps, i el mateix es pot llegir a Piotr S. KUZNETSOV, *Gramàtica històrica de la llengua russa*, Moscou 1963, pàg. 214. Vegeu també Charles MOUTON, *Aspects grecs-aspects russes à la lumière des traductions modernes de textes anciens*, París 1986. En realitat, ja Eduard SCHWYZER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 253, havia apuntat el caràcter d'innovació del sistema aspectual grec; l'escàs desenvolupament al si de l'indoeuropeu hauria estat, en tot cas, posterior a la separació de la branca anatòlia i plenament dialectal. També Oswald SZEMERÉNYI, in B. SCHLERATH & V. RITTNER (ed.), *op. cit.*, 521-528; "The Origin of Aspect in the Indo-European languages", *Glotta* 65, 1987, 1-18, i *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt 1989³, pàg. 332-341, restringeix al grec i l'eslau la rendibilitat de les oposicions aspectuals. L'opinió contrària es llegeix a Anne-Marie LÉONARD, *Vers une théorie des aspects*,

del llatí, afirmada per Varró i formulada per Meillet en termes d'*infectum* i *perfectum*, és negada per Serbat, que hi veu una mera apropiació de la teoria estoica.⁵⁸⁵

El coneixement del sistema verbal hitita representa un testimoni decisiu, tot i que la separació de la branca anatòlica imposa limitacions evidents. S'hi reconeixen només un indicatiu i un imperatiu. L'absència d'autèntics modes hauria estat reemplaçada, segons Rix, pel procediment de l'Aktionsart.⁵⁸⁶ Pel que fa a les diàtesis, hi registrem tant l'activa com la mitjana, per bé que a l'hitita més arcaic falta una autèntica oposició al si de cada paradigma, com veurem més endavant.⁵⁸⁷ D'altra banda, el mateix Rix admet la possibilitat que aquesta llengua hagués desenvolupat, de forma paral·lela a la de la resta de dialectes, una oposició aspectual que no remuntaria al protoindoeuropeu.⁵⁸⁸

Una evident exigència metodològica duu a la consideració de l'estat de la qüestió al si del micènic, bo i salvant els inconvenients derivats de la pròpia naturalesa dels textos. Així, entre les escarides observacions de Vilborg anotem l'ús complexiu de l'aorist i el valor intransitiu del participi de perfet actiu.⁵⁸⁹ Més recentment, Duhoux recull el seguit d'innovacions observables en els textos del lineal B: afebliment del nombre dual; aparició de la funció passiva, de la funció mitjana del perfet i dels adjectius verbals.⁵⁹⁰

2. Les categories de persona i nombre.

Tant la persona com el nombre verbals no presenten una complexitat específica, almenys al pla sintàctic.⁵⁹¹ Alguns indoeuropeistes han formulat per a la llengua comuna

París 1979, segons el qual l'aspecte constitueix una categoria verbal universal.

585 Guy SERBAT, "Das Präsens im lateinischen Tempussystem", *KZ* 90, 1976, 200-221, on planteja que el tema de present no és el membre no marcat o neutralitzat dins l'oposició relativa a l'expressió de valors aspectuals, i especialment "Les temps du verbe en latin, III. Le parfait de l'indicatif actif", *REL* 54, 1977, 308-352, on analitza els valors aspectuals del perfet, que mai no són resultatius si no és a conseqüència d'una il·lusió semàntica per l'efecte del mirall del grec. El perfet llatí equival a un aorist, i és puntual, per tant. Més recentment, Reinhard STEMPEL, "Zur Vorgeschichte und Entwicklung des lateinischen Tempus- und Modusystems", *HS* III, 1998, 270-285, ha reprès l'antic model, segons el qual el model llatí més antic estava efectivament basat en l'oposició entre *infectum* i *perfectum*, i en quedaven exclosos, com és lògic el futur, el subjuntiu i l'optatiu. Stempel reconeix en aquest sistema un de més arcaïtzant que el grec o l'indo-iranià, cf. pàg. 284: *Da die Modusbildungen im Indogermanischen ursprünglich den Aspektstämmen nicht untergeordnet, sondern äquipollent sind, ist das System, das wir für das ursprüngliche Latein rekonstruieren können, archaischer als des indoiranisch-griechische Modell.*

586 H. RIX, *op. cit.*, pàg. 21.

587 E. NEU, *Das hethitische Mediopassiv und seine indogermanischen Grundlagen*, Wiesbaden 1968.

588 H. RIX, *op. cit.*, pàg. 12 i 21-22.

589 Ebbe VILBORG, *A Tentative Grammar of Mycenaean Greek*, Göteborg 1960, pàg. 136: *The aorist is apparently used to indicate the simple verbal process without a temporal meaning.* En cita com a exemple PY Un 267.1 o-do-ke a-ko-so-ta tu-we-a. Per al participi de perfet, cf. *op. cit.*, pàg. 137, on esmenta KN Ra 1548 a-ra-ru-wo-a, KN Ld 871 te-tu-ko-wo-a.

590 Yves DUHOUX, "Le système verbal grec: l'état mycénien", dins Albert RIJKSBARON, Hotze A. MULDER & Gerry C. WAKKER (ed.), *In the Footsteps of Raphael Kühner*, Amsterdam 1988, 121-134.

591 Des del punt de vista de la morfologia, la reconstrucció per a l'indoeuropeu comú de formes

l'existència d'un sistema força més complex que el de les llengües històriques, que comprendria al plural una distinció entre persones inclusives i exclusives.⁵⁹² Fins i tot si aquesta reconstrucció fos plausible, cap empremta no n'ha quedat al grec. Els primers que van definir la categoria de la persona foren els gramàtics indis, però ha sigut Benveniste qui més ha contribuït al seu coneixement.⁵⁹³ La persona verbal està vinculada a la dimensió espacial, el que la relaciona amb la dixi. Tanmateix, si les dues primeres persones de singular comparteixen els trets semàntics de referir a individus singulars, intel·ligibles i humans, la tercera només presenta el primer tret, i s'hi reconeix endemés un caràcter doble: pot designar tant un individu com quelcom desconegut.⁵⁹⁴ El nombre verbal ha sofert, en canvi, alteracions de més abast, entre les quals destaca la desaparició del dual, en procés paral·lel al que experimenten les classes nominals des dels mateixos textos homèrics. Hem de posar en dubte, tanmateix, que el dual en el verb micènic tingués un ús del tot regular, sinó potser un de condicionat per raons semàntiques o lèxiques, i probablement recessiu.⁵⁹⁵

3. La categoria del temps.

A la immensa majoria de les llengües del món, els sistemes verbals estan organitzats d'acord amb oposicions temporals que solen remetre a un únic model, segons que es considere o no el temps passat. L'oposició establerta, que és de caràcter privatiu, té com a terme marcat la consideració del pretèrit. Aquesta és, precisament, la situació del verb hitita, que expressa el futur mitjançant les formes de present. Tampoc el grup germànic no té formes específiques per al futur, sinó que ha de recórrer a perífrasis similars a les que han desenvolupat les llengües romàniques. En llatí també registrem una important innovació morfològica, el futur en *b, com a substitut de formes sigmàtiques sense valor temporal, sinó amb un valor modal, com a desideratiu.⁵⁹⁶ L'opinió més estesa interpreta aquestes dades assignant en el tema de futur un

específiques de dual verbal sembla apuntar una resposta negativa, però en qualsevol cas això no afecta la perspectiva de la sintaxi del grec.

592 Cf. Jean HAUDRY, *L'indo-européen*, París 1979², pàg. 71. Altres sistemes lingüístics mostren opcions que les llengües indoeuropees no semblen haver adoptat mai: l'èuscar, per exemple, amalgama l'expressió de la categoria de persona i la de gènere, de forma que distingeix entre persones de masculí i de femení.

593 Émile BENVENISTE, "Structure des relations de personne dans le verbe", *Problemas de lingüística general II*, Mèxic 1971, 161-171 (= *BSL* 43, 1946, 1-12).

594 Aquesta observació es troba ja entre els gramàtics àrabs. Des del punt de vista morfològic, la barreja d'indeterminació i complexitat de la tercera persona admet dues possibles solucions: la marca zero, habitual tant a les llengües indoeuropees com a les semítiques, i la marca contrastiva enfront de les persones primera i segona, com a l'anglès.

595 H. RIX, *Historische Grammatik des Griechischen*, Darmstadt 1976, pàg. 194, accepta el manteniment del dual al micènic. Pierre CHANTRAINE, *Morfología histórica del griego*, Reus 1974, pàg. 204, admet, fins i tot, aquells dialectes que testimonien l'ús a l'època històrica, que es tracta d'un tret més aviat rar i sense un patró morfològic clar. Al mateix lineal B no es registren exemples clars de dual, cf. PY Va 15.r *-i-je-to*, analitzat com a ἴετοῦ.

596 Cf. Plaut. *Truc.* 648 *faxo, faxim*, etc. Vegeu al respecte J. SAINT JOHN, "Archaic Latin *faxit*", *KZ* 88, 1974, 147-153.

origen recent, sense que remuntés a l'indoeuropeu comú; la major part de llengües històriques l'haurien creat, ja en plena època dialectal, més que més sobre la base de formes desideratives.⁵⁹⁷

A les llengües indoeuropees, Benveniste distingeix temps històrics i temps discursius, segons que la significació operi, respectivament, en el pla real o en el lingüístic.⁵⁹⁸ L'oposició entre temps i aspecte tindria, per als comparatistes, un origen recent, atès el fet que el verb indoeuropeu hauria expressat en principi tan sols valors aspectuals.⁵⁹⁹ De fet, el valor temporal i l'aspectual no s'exclouen ni interfereixen mútuament, però la tendència majoritària limita el primer al mode indicatiu.⁶⁰⁰ En canvi, Szemerényi accepta la rendibilitat de la noció temporal per a tot el sistema del verb indoeuropeu, que l'hauria articulada al voltant de tres temes: el de present, un tema mixt d'aorist i futur, i el de perfet.⁶⁰¹

4. La categoria de l'aspecte.

Tal com hem vist més amunt, a diferència de la major part de llengües indoeuropees, el grec utilitza des d'un principi oposicions aspectuals entre els temes d'aorist, present i perfet. Així ho testimonia el micènic, on ha estat reconeguda la pertinència del contrast tot i l'exigüitat de les dades a la nostra disposició.⁶⁰² La innovació, per tant, correspon si més no al protogrec. En favor de l'acceptació d'una sistematització de l'oposició aspectual al micènic juga el fet que la llengua homèrica no mostra fissures en aquest camp de la sintaxi verbal.

597 Cf. Klaus STRUNK, "Zeit und Tempus in altindogermanischen Sprachen", *IF* 73, 1968, 279-311, especialment la pàg. 298 i seg., en què fixa dues fases per al desenvolupament del sistema verbal indoeuropeu: una primera on l'oposició bàsica seria la de tems presents i no presents; i una segona on aquests darrers es subdividirien en temps passats pròpiament dits, i el que serien els modes a les llengües històriques. H. RIX, *Indogermanisch und Keltisch*, 1977, pàg. 140.

598 É. BENVENISTE, *Problèmes de linguistique générale*, París 1971. Vegeu també l'obra clàssica de Gustave GUILLAUME, *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps*, París 1965, i Uriel WEINREICH, *Estructura y función de los tiempos en el lenguaje*, Madrid 1974.

599 Berthold DELBRÜCK, *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen II*, Estrasburg 1897, pàg. 80.

600 Albert RIJKSBARON, *The Syntax and Semantics of the Verb in Classical Greek. An Introduction*, Amsterdam 1994², pàg. 5, postula també per a l'imperatiu un valor temporal, perquè està adreçat a la consideració del futur. Creiem, però, que es tracta d'una clara expressió modal, on la noció temporal, si apareix, queda confiada a marcadors lèxics, com ara adverbis.

601 O. SZEMERÉNYI, *Einführung*, pàg. 285-321. Els temes d'aorist i futur són discutits a les pàg. 302-312.

602 Alberto BERNABÉ & Eugenio RODRÍGUEZ LUJÁN, *Introducción al griego micénico. Gramática, selección de textos y glosario*, Saragossa 2006, pàg. 229-235. En canvi Y. DUHOUX, "L'aspect verbal: du mycénien à l'indoeuropéen", dins Jean-Pierre OLIVIER (ed.), *MYKHNAIKA*, Atenes 1992, 215-237, propugna l'origen postmicènic de l'oposició aspectual entre puntualitat i durada, d'acord amb unes dades estadístiques que demostrarien, segons la seua anàlisi: la nul·la rellevància de l'imperfet; l'existència d'aorist només a l'indicatiu; i l'escàs desenvolupament del perfet, present només al participi. Des del punt de vista metodològic, totes les objeccions a aquesta mena d'estudis seran encara insuficients.

La comparació d'altres llengües indoeuropees sembla un expedient menys rellevant, tot i que s'hi va atorgar el principi d'autoritat entre els estudiosos del XIX. Així, Delbrück no s'estava de veure les oposicions aspectuals a l'antic indi com un reflex inequívoc de la protollengua indoeuropea.⁶⁰³ Aquesta metodologia no sembla actualment la més correcta.

5. La categoria de l'Aktionsart.

El procediment conegut com a Aktionsart ha estat tradicionalment descuidat pels estudiosos de la sintaxi grega, i amb un bon motiu, en la mesura que la rendibilitat d'aquesta categoria ha estat al grec arcaic molt feble, per passar després a desaparèixer del tot. Però aquest argument no és suficient. També és cert que les recerques inicials de Curtius i Brugmann confonien aspecte i Aktionsart, el que ajudava a abandonar l'anàlisi d'aquesta darrera. La definició de l'Aktionsart es deu a Agrell, que entén aquesta categoria com el mode d'expressió que presenta l'acció verbal a partir de la seua execució: iterativa, intensiva, incoativa, factitiva, causativa.⁶⁰⁴ Ara bé, el fet que la funció sintàctica estigués vinculada a l'addició de determinats sufixos en va minvar el desenvolupament, de forma que el grec, per exemple, la va reduir a un mer recurs lexical, en tant que categoria semàntica, no sintàctica.⁶⁰⁵

6. La categoria de la veu.

El concepte de veu, διάθεσις, remunta a la gramàtica grega antiga, on descriu la disposició de l'acció verbal. Des del punt de vista diacrònic, la veu mitjana ha estat reconeguda per alguns, Wackernagel i Schwyzler entre ells, com una innovació dialectal, de manera que no hi hauria hagut oposició diatètica a l'indoeuropeu.⁶⁰⁶ El verb hauria sigut de bell inici indiferent a la noció de diàtesi, expressada mitjançant altres recursos sintàctics o lèxics. Només les llengües històriques haurien innovat en oposar una veu activa a una de mitjana. Que aquesta innovació s'ha de situar en una etapa recent, d'una avançada dialectalització de la llengua comuna, ho demostra el fet que la veu mitjana, allà on existeix, apareix vinculada a la noció de reflexivitat, com són els casos de l'hitita, el grec i el tocari, o del tot desvinculada d'aquella, com és el cas de l'antic indi.

En el pla de les oposicions diatètiques, l'evolució del grec al llarg dels períodes

603 Berthold DELBRÜCK, *op. cit.*, pàg. 65-69.

604 Sigurd AGRELL, *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte*, Lund 1908. Vegeu també Horst G. KLEIN, *Tempus, Aspekt, Aktionsart*, Tübingen 1974.

605 Sobre la substitució de l'Aktionsart per l'aspecte ja a l'indoeuropeu comú, vegeu Stanley MC CRAY, "On the Notion of morpho-syntactic Stability: Aspect vs. Aktionsart in Indo-European", *IF* 87, 1982, 15-21.

606 Jacob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax I*, pàg. 122; E. SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II. Syntax und syntaktische Stilistik*, pàg. 224.

arcaic i clàssic assoleix fites notables, en desenvolupar la funció passiva, que als temes d'aorist i futur gaudeix d'una autèntica autonomia morfològica. El micènic, en efecte, només coneix l'antic sistema actiu/mitjà heretat de l'indoeuropeu. Encara la mateixa epopeia homèrica és en si aliena a l'extensió dels usos passius, cosa que es desprèn tant de la inexistència d'un paradigma com de la fluctuació a l'expressió del complement d'agent.⁶⁰⁷

7. La categoria del mode.

Si partim de la base que enuncíavem al principi, el protogrec tenia el mateix sistema que registra el grec arcaic i clàssic: un indicatiu configurat, a tenor de la teoria tradicional, com a terme no marcat de l'oposició modal,⁶⁰⁸ i tres modes personals, subjuntiu, optatiu i imperatiu; dins d'aquests tres, l'imperatiu quedaria diferenciat per la seua pertinença a l'esfera impressiva del llenguatge. La major part de llengües indoeuropees han procedit a morfologitzar solucions sincrètiques; en un desenvolupament paral·lel ben estès, subjuntiu i optatiu sincretitzen en les llengües itàliques, germàniques i cèltiques, a més de l'armeni, mentre que al grup baltoeslau només l'imperatiu conserva algunes restes de l'optatiu.

La lingüística moderna distingeix els modes epistèmics, que situen el parlant dins el pla objectiu del discurs, d'acord amb les categories lògiques de la realitat, la possibilitat i l'eventualitat; i els deòntics, que el situen dins un pla subjectiu i comprenen, per tant, l'ordre, la prohibició, la por, el prec i el desig.⁶⁰⁹ Però aquest atansament logicista no explica bé el funcionament dels modes indoeuropeus i en concret els grecs, perquè el subjuntiu i l'optatiu admetrien usos epistèmics i deòntics alhora. Només l'indicatiu i l'imperatiu quedarien en principi definits d'una manera unívoca.

Els valors modals són en realitat propis més de la sintaxi del text que de la de la paraula. El context hi intervé com un factor decisiu de l'organització dels usos modals. Tanmateix, intentarem una descripció bàsica de les funcions de cada mode. L'indicatiu és unànimement definit com a mode de la realitat, per la qual cosa admet l'expressió de la funció temporal.⁶¹⁰ Se'n diria, de fet, un no-mode, caracteritzat com a terme no marcat dins l'expressió de la categoria modal. Tanmateix, diversos usos tant sintàctics com lexemàtics permeten l'expressió dels valors modals, que a més a més són antics, originaris, al tema de futur. En canvi, l'imperatiu es troba de bon principi immers dins del sistema modal, per tal

607 Cf. Carlos GARCÍA GUAL, *El sistema diatético en el verbo griego*, Madrid 1970, pàg. 51-57, esp. pàg. 53-54.

608 En realitat l'indicatiu s'entén millor com un mode que expressa els valors modals només en segona instància, bé per l'afegit de la partícula modal, bé per raons semàntiques derivades del context.

609 Cf. Joan L. BYBEE, *Morphology. A Study of the Relation Between Meaning and Form*, Amsterdam & Philadelphia 1985.

610 O. SZEMERÉNYI, *Einführung*, pàg. 275.

com per la seua mateixa situació dins el marc de la funció impressiva impossibilita qualsevol ús que no siga, precisament, lligat a l'expressió d'un valor modal, l'ordre, el grau de la qual l'addició dels valors aspectuals modularà.

Subjuntiu i optatiu destaquen pel caràcter complex de tots dos, present als estudis sobre això ja des de l'època alexandrina. En canvi, la reconstrucció per al protogrec d'un mode injuntiu desperta encara molts dubtes. La qüestió resta oberta, tot i que al nostre parer l'afegit d'aquest mode al sistema verbal indoeuropeu resulta innecessària.⁶¹¹

⁶¹¹ Vegeu-ne el tema 17, *Els modes personals*.

Tema 14. La veu.

1. La categoria de la diàtesi. El sistema diatètic grec.

La definició de la diàtesi verbal es pot qualificar d'esquiva i àrdua, en tractar-se d'una categoria de funcions sintàctiques un bon tros imprecises, i que en canvi es deixa descriure molt més bé si operem amb factors de caire semàntic. Markey apunta, per exemple, a la relació entre diàtesi i dixi.⁶¹²

La categoria verbal de la diàtesi comprèn en grec fins a tres classes, activa, mitjana i passiva, ἐνέργεια, μεσότης, πάθος, que els gramàtics grecs varen concebre com un sistema equilibrat, estable, però això s'ha de matisar molt. Val a remarcar que la definició del verb per Dionisi el Traci exclou qualsevol esment a la veu mitjana, i és només en segona instància quan apareix el sistema ternari, on la veu mitjana és descrita com aquella que expressa adés valors actius, adés valors passius.⁶¹³ Un escoli a Dionisi arriba a precisar-ne més, però només a un nivell teòric: la veu mitjana seria aquella que expressa valors actius a les oracions formalment passives, valors passius a les oracions formalment actives.⁶¹⁴ Certament, l'intent dels gramàtics grecs per donar compte de l'oposició diatètica va estar meritori i no pas exempt de fruit. Els estoics varen intentar procedir a partir d'una diàtesi bàsica, l'activa, que ells anomenaren δραστική o bé ὀρθή, és a dir, *factual* i *recta*, respectivament. Per oposició, la veu passiva rebia el nom de ὑπτία, *reclinada*, mentre que la μέση era definida en els mateixos termes en què ho havia fet Dionisi.⁶¹⁵ Les denominacions ὀρθή i ὑπτία no són pas casuals, perquè estan preses del lèxic de l'esport, on designaven l'actitud de l'atleta que havia vençut els altres, ὀρθή, i la del que havia estat vençut, ὑπτία. Apol·loni *Díscol* va observar també el que ell qualificava de comportament anòmal de la veu mitjana, alhora que retreia aquells que reduïen l'oposició d'activa i passiva a una mera qüestió formal.⁶¹⁶ Heliodor va afegir a aquest debat alguns

612 Thomas L. MARKEY, "Deixis and Diathesis: the case of the Greek k-perfect", *IF* 85, 1980, 279-297, pàg. 284: *The connection between deixis and diathesis is clear. Deixis is fundamentally a referential categorical marker, originally of space and secondarily of time, and the fundamental diathetic contrast between active and middle (external-active: internal-middle) is dependent on referential marking.*

613 D.T. *Ars* 13: ῥῆμά ἐστι λέξις ἄπτωτος, ἐπιδεικτικὴ χρόνων τε καὶ προσώπων καὶ ἀριθμῶν, ἐνέργειαν ἢ πάθος παριστάσα. D.T. *Ars ibid.*: Διαθέσεις δὲ εἰσὶ τρεῖς, ἐνέργεια, πάθος, μεσότης δὲ ἢ ποτὲ μὲν ἐνέργειαν ποτὲ δὲ πάθος παριστάσα, οἷον πέπηγα, διέφθορα, ἐποιησάμην, ἐγραψάμην. Vegeu també Frédéric LAMBERT, "Le terme et la notion de διάθεσι chez Apollonius Dyscole", en Jean COLLART, *Varron, grammaire antique et stylistique latine*, París 1978, 245-252.

614 Schol. Londin., ed. Alfred HILGARD, *Grammatici Graeci recogniti et apparatu critico instructi. III. Scholia in Dionysii Thracis Artem Grammaticam*, Leipzig 1901, pàg. 558: μέση διάθεσις ἐστὶν ἢ ποτὲ μὲν ἐνέργειαν παριστάσα ἐν φωνῇ παθητικῇ, ποτὲ δὲ πάθος ἐν φωνῇ ἐνεργητικῇ.

615 DIÓGENES LAERCI, *Sobre les vides, parers i dites dels filòsofs il·lustres VII* 1, 64.

616 Apol. Dysc. *Synt.* 210 b seg. τὰ καλούμενα μεσότητος σχήματα, συνέπτωσιν ἀνεδέξατο ἐνεργητικῆς καὶ παθητικῆς διαθέσεως (...). τὸ γὰρ ἔλουσάμην, ἐποιησάμην καὶ ἔτριψάμην καὶ τὰς τούτοις ὅμοια ἔχει ἀδηλοτάτην τὴν σύνταξιν ὅτε μὲν ἐνεργητικὴν ὅτε δὲ παθητικὴν, εἴ γε τὸ ἔτριψα τοῦ ἔτριψάμην διαφέρει, καὶ τὸ ἔλουσα τοῦ ἔλουσάμην, παράκειται δὲ τὸ ἐποίησα τῷ ἐποιησάμην καὶ ἔτι τὸ προῆκα τῷ προηκάμην. Οἱ γε μὴν ἀπειρότερον περὶ τὰς τούτων διαφορὰς καταγιγόμενοι, οἴονται ἔσθ' ὅτε παθητικὰς διαθέσεις ἀντὶ ἐνεργητικῶν παραλαμβάνεσθαι,

elements de gran interès: d'acord amb la seua anàlisi, la veu activa solia referir-se als casos acusatiu i genitiu, i només ocasionalment al datiu, mentre que la passiva només podia nàixer d'aquells primers perquè el règim de datiu no pot generar una afecció.⁶¹⁷ Ara bé, totes aquestes aproximacions resultaven balderes per diversos motius. En primer lloc, les categories d'ἐνέργεια i πάθος no expressen valors sintàctics, sinó semàntics, fins al punt que la segona s'aplica no solament a usos que els moderns analitzem com a reflexius, com ara ἐλουσάμην, sinó també a altres que expressen una afecció de la qual el subjecte és el pacient, cf. ὀφθαλμῶ, νοσῶ.⁶¹⁸ Segonament, tampoc el nom de μεσότης no respon al d'una veu intermèdia o mixta, perquè es tracta d'un terme tècnic que implica una certa participació dels valors de dues categories polaritzades, oposades.⁶¹⁹ La dificultat de trobar un criteri sintàctic vàlid per a la definició i l'anàlisi d'aquesta classe havia arribat a induir els estoics a descriure la diàtesi mitjana amb el mer recurs a l'abundosa caracterització morfològica.⁶²⁰ La manca de distinció d'aquesta veu mitjana s'albira com a una de les concauses de la descripció de la diàtesi per part del també estoic Zenó, el qual va donar prioritat a l'oposició entre les veus activa i passiva, d'acord amb el model de la llengua que li era més pròxim, el llatí; altrament, contribuïen a aquesta anàlisi tant el fet que la veu mitjana havia desaparegut gairebé del tot a la koiné imperial, com la procedència de Zenó, d'origen semita, i que coneixia per la seua llengua materna només les veus activa i passiva.⁶²¹

És clar que la veu passiva ha estat introduïda amb posterioritat, com una innovació paral·lela ocorreguda de manera independent al si d'unes llengües històriques concretes, l'indoirànic i el grec. També la veu mitjana ha estat reconeguda per alguns, Wackernagel i Schwyzer entre ells, com una innovació dialectal, de manera que ni hi hauria hagut oposició

οὐ μικρὸν ἀμάρτημα προσάπτοντες τοῖς λόγοις· τοῦ γὰρ ἀντὶ ἐνεργητικοῦ παθητικῶ χρήσθαι, λόγου ἔστι τοῦ ἀκατάλληλου· οὐκ ἂν τις τὸ φύσει ἐνεργητικὸν ἢ τὸ φύσει παθητικὸν εὔροι ἂν ἐν ὑπαλλαγῇ τῶν διαθέσεων, λέγω τὸ ἐποίησα ἀντὶ τοῦ ἐποιήθην ἢ τὸ ἐποιήθην ἀντὶ τοῦ ἐποίησα.

617 Heliod. ed. Hilgard pàg. 401: ἡ ἐνεργητικὴ διάθεσις (...) ἢ πρὸς γενικὴν ἢ πρὸς αἰτιατικὴν ποιεῖ τὰς συντάξεις, οἷον ἄρχω σοῦ, δεσπόζω σοῦ, τύπτω σε, τέμνω σε, ἢ δὲ παθητικὴ διάθεσις ἀπὸ τῆς ἐνεργητικῆς γίνεται τῆς συναπτομένης γενικῆ ἢ αἰτιατικῆ μετὰ τῆς ὑπὸ προθέσεως, οἷον ἄρχομαι ὑπὸ σοῦ, τύπτομαι ὑπὸ σοῦ.

618 Albert RIJKSBARON, "The treatment of the Greek middle voice by the ancient grammarians", *Cahiers de philosophie ancienne* 5, 1987, 427-444, pàg. 438, núm. 4; Paul Kent ANDERSEN, "Zur Diathese", *HS 106*, 1993, 177-231, pàg. 189-190.

619 Vegeu N.E. COLLINGE, "The Greek use of the term 'Middle' in linguistic analysis", *Word* 19, 1963, 232-241, pàg. 232: *The Greek grammarians, as is well known, made great play with the term 'middle', using it in at least five system analyses. The relevant discussions concern nominal gender, verbal voice, the classification of phonemes, the classification of obstruents in particular, and word accent.* Cal recordar l'ús similar del terme per a la descripció d'altres categories al si de disciplines diferents de la lingüística, els modes musicals, per exemple. Quant al valor del terme, tornem a N.E. COLLINGE, *op. cit.*, pàg. 234: *Thus each of these uses of 'middle' refers really, for the Greeks, to a term which combines some feature(s) shared with one polar term with other feature(s) shared with the other polar term; and, at any rate where the combination involves part likeness to the polar term, it is essentially a matter of combining different features in respect of each pole.*

620 Choerobosc. 50 ἡ δὲ μέση διάθεσις ἔχει ἰδίας φωνὰς, οἷον τέτυπα ἐτετύπειν ἐτυψάμην ἐτυπόμην τυψοῦμαι, καὶ εὐλόγως ἕτερα διάθεσις ἔστι παρὰ τὰ ἐνεργητικὰ καὶ τὰ παθητικά.

621 Anton DEBRUNNER, "Medium", *IF* 46, 1928, pàg. 219.

diatètica a l'indoeuropeu.⁶²² Per a Adrados, la creació d'una oposició entre les veus activa i mitjana, tot i la seua relativa antiguitat, trigà molt a morfologitzar-se, per la qual cosa els molts *activa tantum* i *media tantum*, verbs de flexió només activa o mitjana, respectivament, haurien de ser analitzats com a un arcaisme.⁶²³

La lingüística moderna tampoc no ha reeixit a trobar una definició satisfactòria d'aquesta categoria verbal. D'una manera resumida, en podem dir que ha estat reconeguda la insuficiència de tota aquella metodologia basada en l'anàlisi purament sintàctica.⁶²⁴

2. Les funcions de la veu mitjana.

La distinció entre totes tres veus ha de partir de la situació inicial, és a dir, aquella que, heretada encara del verb indoeuropeu, oposa una veu activa a la veu mitjana. I ho diem en aquests termes perquè creiem oportú, a aquest efecte, de seguir la definició de la veu mitjana a càrrec de Ruipérez, segons la qual aquesta constitueix el terme caracteritzat.⁶²⁵ Fins aquí, Ruipérez s'insereix dins una línia de treball que arranca de Berthold Delbrück, i que inclou estudis com els de Benveniste, Gonda i Jankuhn.⁶²⁶ Aquests investigadors, però, s'havien centrat en l'estudi dels *media tantum*, categoria tanmateix poc productiva en indoeuropeu.⁶²⁷ Ara bé, la tradició lingüística no ha precisat gaire, al llarg de generacions, el caràcter d'aquesta veu mitjana: des de Kühner i Gerth, la diàtesi mitjana ha estat descrita en

622 Jacob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax I*, pàg. 122; Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II. Syntax und syntaktische Stilistik*, pàg. 224.

623 Francisco RODRÍGUEZ ADRADOS, "Perfect, middle voiced and Indoeuropean verbal endings", *Em* 49, 1981, 27-58, pàg. 54-55.

624 Cf. Paul Kent ANDERSEN, "Typological approaches to the passive", *Journal of Linguistics* 26, 1990, 189-202.

625 Martín S. RUIPÉREZ, "Sur la structure des oppositions de voix dans le verbe grec", dins A. Rijksbaron, Henk A.J. MULDER & Gerry C. WAKKER (ed.), *In the Footsteps of R. Kühner I*, Amsterdam 1988, 255-263, pàg. 255: *D'un point de vue fonctionnel nous postulons que c'est à l'actif que le lexème se montre nu, sans aucune modification, tandis qu'au moyen une marque 'x' s'est ajoutée au lexème sur le plan du signifié.* Cf. Rutger ALLAN, *The Middle Voice in Ancient Greek. A Study in Polysemy*, Amsterdam 2003, pàg. 21: *The fact that a number of middle endings display a greater complexity is evidence that the middle voice is marked as compared to the active. Ibid.*, núm. 25: *Thus, in contrast to the active, the middle endings of PIE are clearly morphologically marked, through the addition of the stative morpheme.*

626 B. DELBRÜCK, *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen II*, Estrasburg 1897, pàg. 415-417; J. WACKERNAGEL, *op. cit.*, pàg. 124-130; Émile BENVENISTE, "Actif et moyen dans le verbe", *Journal de Psychologie* 1950, 121-130 (= *Problèmes de linguistique générale*, Paris 1966, 168-175); Jan GONDA, "Refleçons on the Indoeuropean Medium", *Lingua* 9, 1960, 30-67 i 175-193; Harald JANKUHN, *Die passive Bedeutung medialer Formen untersucht an der Sprache Homers*, Göttingen 1969, pàg. 112: *Das Passive im Griechischen ist keine formale Kategorie, sondern eine sowohl formal als auch semantisch definierte. Diejenige Kategorie, die in formaler Opposition zum Aktiv steht, ist das Medium.*

627 Marcel DELAUNOIS, "Contribution à l'étude de la voix moyenne du grec classiques", *LEC* 42, 1974, 375-392, pàg. 376. Per a una revisió dels estudis sobre la veu mitjana a l'àmbit indoeuropeu, vegeu Helena KURZOVA, "Typology and Diachrony of the Middle Voice", en Sheila M. EMBLETON, John Earl JOSEPH & Hans-Joseph NIEDEREHE (ed.), *The Emergence of the Modern Language Sciences. Festschrift Koerner*, Amsterdam & Philadelphia 1999, 115-130.

funció, bé de la noció de reflexivitat,⁶²⁸ bé de la de l'especial participació del subjecte dins el procés verbal, bé del seu interès pel que fa a aquest.⁶²⁹ Jespersen n'afegia a tots tres factors un quart de ben preocupant, segons el qual la diàtesi mitjana no es distingiria en certs casos de l'activa, i en d'altres de la passiva.⁶³⁰ Gray tampoc no fa una contribució especialment útil en distingir una veu mitjana dinàmica, una de reflexiva i una de recíproca, terminologia que han fet seua nombrosos hel·lenistes.⁶³¹ Tanmateix, des d'un punt de vista sintàctic no s'entén gens la reducció de la veu mitjana a un sol ús, el reflexiu, que no sembla ni de bon tros el més nombrós ni el més representatiu. No s'entén tampoc perquè determinats subjectes expressarien una especial relació amb els corresponents predicats verbals, si no era com a conseqüència de la transformació de l'antiga oposició entre subjecte i ergatiu; ni s'entén, en fi, perquè es produiria una marcada afecció del subjecte respecte del procés verbal.⁶³² En aquesta línia, s'inscriuen les definicions de Gildersleeve i Meillet, que subratllen la noció de l'interès del subjecte en l'acció expressada pel verb.⁶³³

Una anàlisi basada en els semantemes verbals, la de Delaunois, situa els nínxols més productius de verbs mitjans al voltant de les classes que expressen voluntat, sentiment, i, en un grau menor, les activitats i les atencions pròpies del cos humà.⁶³⁴ Paral·lelament, Delaunois prescindeix de la distinció entre veu mitjana reflexiva o directa, d'interès o indirecta i dinàmica o causativa, en benefici d'una oposició simple entre les nocions d'interès i causativitat.⁶³⁵ Amb aquesta proposta no es feia sinó recollir l'antiga teoria al voltant dels *media tantum*, amb la idea que la veu mitjana hauria aparegut amb la finalitat d'expressar valors estatus i eventius, sempre relacionats amb el subjecte, a mig camí, potser, entre la

628 R. KÜHNER & GERTH, *I 100: Die Medialform bezeichnet eine Tätigkeitäusserung welche von dem Subjekte ausgeht und auf dasselbe wieder zurückgeht*. Els autors admeten que l'afecció de l'acció verbal pot o bé restringir-se al subjecte mateix, o bé atènyer-hi alguna cosa molt relacionada. Per a una definició més recent, cf. M. DELAUNOIS, *op. cit.*, pàg. 381. *Contra*, M.S. RUIPÈREZ, *op. cit.*, pàg. 257.

629 Carlos GARCÍA GUAL, *El sistema diatético en el verbo griego*, Madrid 1970, pàg. 11. Per a una definició més recent, cf. M. DELAUNOIS, "Contribution à l'étude de la voix moyenne du grec classiques", *LEC* 42, 1974, 375-392, pàg. 381.

630 Otto JESPERSEN, *The Philosophy of Grammar*, London 1924, pàg. 168: *The middle voice sometimes (...) is purely reflexive, i.e., it denotes identity of subject and (unexpressed) object, sometimes a vaguer reference to the subject, sometimes it is purely passive and sometimes scarcely to be distinguished from the ordinary active.*

631 Louis H. GRAY, *Foundation of Language*, New York 1939, pàg. 217, cf. a.i. *pacate, cuina el seu menjar* (veu mitjana dinàmica o causativa), *uartate, gira sobre si mateix* (veu mitjana reflexiva), *uadante, conversen* (veu mitjana recíproca). En grec, *λοῦομαι* (veu mitjana reflexiva o directa), *αἰροῦμαι* (veu mitjana d'interès o indirecta) *πόλεμον ποιοῦμαι* (veu mitjana causativa).

632 Té raó M. DELAUNOIS, *op. cit.*, pàg. 385, n. 36, quan relaciona la veu mitjana amb el cas datiu i la veu activa amb el cas acusatiu.

633 Basil Lanneau GILDERSLEEVE, *Syntax of Classical Greek*, New York, Cincinnati & Chicago 1900, pàg. 64: *The middle voice denotes that the subject is in some special manner involved or interested in the action of the verb*; Antoine MEILLET, *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*, Paris 1937, pàg. 244: *En indo-iranien et en grec les désinences moyennes indiquent que le sujet est intéressé d'une manière personnelle au procès.*

634 M. DELAUNOIS, *op. cit.*, pàg. 377. Ja des de l'inici del seu article, pàg. 376, Delaunois planteja la necessitat metodològica d'explicar la funció de la veu mitjana amb criteris semàntics.

635 M. DELAUNOIS, *op. cit.*, pàg. 378.

categoria de la diàtesi i la de l'*Aktionsart*. En tot cas, malgrat la insuficiència d'aquesta proposta hi ha un principi metodològic que ens ha de resultar útil, això és, la rellevància del subjecte per a la determinació dels valors d'un predicat verbal mitjà. Una altra via seria la de la consideració del valor causatiu. Però aquest valor, al conjunt de les llengües indoeuropees, és més propi de la veu activa que no pas de la mitjana.⁶³⁶

L'anàlisi de Ruipérez, que és la que aquí adoptarem, fixa com a tret definitori de la diàtesi mitjana la dissociació de subjecte gramatical i subjecte real.⁶³⁷ N'hem de destacar no només l'abandonament de les teories precedents, de les quals es fa taula rasa en benefici d'un plantejament renovador i rigorós; també hi constatem l'aplicació d'un criteri sintàctic bàsic, que supera i arraona tant les distincions de caire semàntic (interès, reciprocitat, etc.) com aquelles sintàctiques centrades en una funció molt concreta (la reflexivitat, per exemple). Tanmateix, una anàlisi més exhaustiva podria permetre d'establir amb més precisió les probables restriccions, sintàctiques i semàntiques, d'aquest mecanisme generador de la diàtesi mitjana. Els resultats tal volta podrien ajudar a entendre millor la classe dels *actiua tantum*, llevat que es tractés –i no ho donem per acceptable–, en tots els membres de la classe, d'un arcaisme. Finalment, cal reconèixer que els innegables mèrits de la proposta de Ruipérez no exclouen l'evidència que la veu mitjana resulta especialment apta per a l'expressió de valors reflexius i recíprocs, per bé que amb això no hem d'entendre que aquestes funcions fossen presents, i menys encara determinants, a la creació de la categoria diatètica en qüestió.

Hem de discutir un darrer aspecte de la veu mitjana, ara en relació amb els futurs *media tantum*, que Meillet i Vendryès explicaven, en el si de les llengües indoeuropees, per raons morfològiques derivades de l'existència de paradigmes irregulars, on el tema de futur hauria quedat aïllat de la resta.⁶³⁸ Contra aquesta teoria, Plénat suggereix que, si la veu mitjana s'origina en una mena de desdoblament del subjecte,⁶³⁹ i el tema de futur al seu torn està associat al valor causatiu,⁶⁴⁰ el que defineix els futurs *media tantum* és el fet que el seu subjecte

636 Frithiof RUNDGREN, "Kausativ und Diathese", *Die Sprache* 12, 1966, 131-143.

637 M.S. RUIPÉREZ, *op. cit.*, pàg. 256: (...) *Le terme marqué, c'est à dire la voix moyenne, présente une dissociation entre le sujet grammatical et l'agent.*

638 Antoine MEILLET & Joseph VENDRYÈS, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris 1924⁴, pàg. 211.

639 Marc PLÉNAT "Quelques hypothèses au sujet des futurs *media tantum* en grec ancien", *Glotta* 52, 1974, 171-191, pàg. 174, on al.ludeix a (...) *l'apparition de la marque du moyen par l'occurrence en structure profonde, dans une même phrase et après un auxiliaire causatif, d'un syntagme nominal objet, objet indirect ou attribut renvoyant à la même personne que le sujet de la phrase. Autrement dit, on explique le sens 'subjectif' du moyen le fait que dans une phrase moyenne le sujet semble posséder deux fonctions, celle de sujet et celle de complément, par la répétition du syntagme nominal qui joue ce rôle en structure profonde.* Cita exemples com ara Σωκράτης ποιείται Ἀσπασίαν ἄλοχον ο βέ Σωκράτης πάυεται πολεμῶν.

640 M. PLÉNAT, *op. cit.*, pàg. 178: *Nous supposerons donc que le constituant Futur appartient à la même catégorie d'auxiliaires que ces causatifs* etc. Val a remarcar que, tot i que Plénat reconeix (pàg. 177) la diversitat d'origens morfològics dels futurs indoeuropeus –cosa que, d'altra banda, no l'impedeix de formular (pàg. 178) una teoria poc afortunada sobre el futur grec–, finalment redueix les funcions d'aquest tema a les de caire causatiu.

aparent es correspon en l'estructura profunda amb un règim.⁶⁴¹ Tanmateix, cap de les dues premisses no és certa: ni les oracions amb verb mitjà impliquen aquest desdoblament del subjecte, ni els valors causatius es troben al darrera el tema de futur, ni morfològicament ni sintàctica.⁶⁴² Per consegüent i a falta d'una explicació de conjunt que done compte d'aquest problema, creiem més prudent remetre el cas dels futurs *media tantum* a l'àmbit de la morfologia, i no al de la sintaxi.

3. La creació de la veu passiva.

La lingüística moderna, tot i l'extrema diversitat de criteris metodològics, sol remarcar la manca d'oposició significativa entre la construcció activa i la passiva, alhora que reconeix com a una caracterització universal d'aquesta darrera la presència de l'agent.⁶⁴³ Ara bé, convindria tenir en compte que difícilment podríem reconstruir un element universal per a una categoria que no és, *per se*, universal.⁶⁴⁴ Siewierska observa també la identitat formal i funcional de les oracions passives i les intransitives.⁶⁴⁵

Tant des d'un punt de vista diacrònic, al si de la lingüística historicocomparativa i en particular de la indoeuropea, com des d'una perspectiva tipològica i funcional, la veu passiva ha estat considerada una creació de la veu mitjana, i no pas una inversió de l'activa.⁶⁴⁶ Sol acceptar-se que la creació de la veu passiva respondria a un interès per posar en relleu l'autèntic subjecte de l'oració, atesa la discordança entre subjecte oracional i subjecte real. En d'altres termes, es parla de la transformació passiva com d'una degradació del subjecte oracional i d'una promoció d'un altre element, la funció semàntica del qual hauria estat en principi la d'instrument o bé origen. No obstant això, la qüestió dista molt d'oferir una solució satisfactòria: Dik, per exemple, entén la construcció ergativa com un estadi intermedi entre la passiva i l'activa.⁶⁴⁷

641 M. PLÉNAT, *op. cit.*, pàg. 182: *ce sont des verbes qui n'ont pas de sujet en structure profonde, mais dont le sujet de surface est un objet, direct ou indirect, de la structure profonde* etc.

642 La proposta de Plénat, poc satisfactòria per l'autor mateix, inclou d'altres aspectes més que dubtosos; per exemple, quan defineix el futur com un tipus especial de present, caracteritzat alhora pel valor aspectual de l'aorist (pàg. 190).

643 Així ho fan, per exemple, David M. PERLMUTTER & Paul M. POSTAL, "Towards a universal characterization of passivization", *BLS* 3, 1977, 395-417; Masayoshi SHIBATANI, "Passives and related constructions", *Language* 61, 1985, 821-848; Thomas ROEPER, "Implicit arguments and the head-complement relation", *Lil* 18, 1987, 267-310;

644 Cf. Barry J. BLAKE, *Australian Aboriginal Grammar*, London 1987, pàg. 64-67, sobre la manca de la veu passiva a la major part de les llengües munda.

645 Anna SIEWIERSKA, *Functional Grammar*, London & New York 1991, pàg. 80. Vegeu també Rafael MARTÍNEZ VÁZQUEZ, "Sobre la distinción entre agente y causa en griego antiguo", *Habis* 32, 2001, 639-657.

646 T.L. MARKEY, *op. cit.*, pàg. 284-285: *Finally, the middle gave rise to the passive in constructions in which the surface subject is understood as having the same thematic function as the object of the corresponding active construction.*

647 Simon Cornelis DIK, *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause*,

Meillet pren com a nucli de l'oració passiva el predicat verbal, i en cap cas l'agent.⁶⁴⁸ Just a la inversa, Wistrand remarca el paper fonamental de l'agent per a la constitució d'una oració passiva,⁶⁴⁹ i Schwyzer en fa un dels criteris formals més determinants per a la interpretació passiva d'una forma verbal.⁶⁵⁰ En realitat, però, l'expressió de l'agent es revela com un fet de natura més estilística que no pas sintàctica, com ja va remarcar Kurylowicz, i més tard Schmidt.⁶⁵¹ Per consegüent, no seria acceptable la teoria que fa derivar la veu passiva dels usos diatètics actius, mitjançant un procés que emfasitzaria l'objecte de l'acció verbal i en deixaria en un segon pla el subjecte, els transformaria així, respectivament, en agent i pacient.⁶⁵²

Des d'un punt de vista merament descriptiu, es distingeix a l'oració passiva entre una construcció binària i una de ternària, segons que tinguem o no, al costat del pacient i el predicat verbal, un agent. Per a alguns autors, el tipus passiu complet ha d'incloure l'expressió de l'agent, mentre que altres consideren aquest darrer un element no fonamental, que depèn més de raons expressives, estilístiques, però no pas d'una raó sintàctica. En aquest punt, val a dir que la lingüística moderna, tot i les nombrosíssimes voltes que ha acarar la qüestió de la diàtesi passiva, no ha reeixit encara a definir-ne l'origen.⁶⁵³

La pràctica totalitat de les llengües indoeuropees desconeix per a l'expressió de la diàtesi passiva la gramaticalització de l'agent;⁶⁵⁴ a algunes d'aquestes, a més a més, l'agent sol

Dordrecht 1989, pàg. 244.

648 Antoine MEILLET, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris 1948, pàg. 196: *Le vrai rôle du passif est d'exprimer le procès là où l'agent n'est pas considéré*. Erik WISTRAND, *Über das Passivum*, Göteborg 1941, pàg. 12, 15-17, 19 i 22.

649 E. WISTRAND, *op. cit.*, *ibid.*

650 E. SCHWYZER, "Zum persönlichen Agens beim Passiv", *Abhandl. d. Preuß. Akad. d. W.*, Berlin 1943, 3-79, pàg. 5: *Das Gesagte* [es refereix a l'expressió concreta de l'agent, morfologitzada al grec clàssic mitjançant el sintagma preposicional de genitiu amb ὑπό *rechtfertigt eine etwas genauere Prüfung der griechischen Ausdrucksmittel für den Agens beim Passiv, die bisher nicht als Ganzes gesehen, geschweige denn behandelt sind. Dies ist um so auffälliger, als die Möglichkeit einer Agensbezeichnung nach allgemeiner Auffassung ein formelles Hauptkriterium für die passive Auffassung einer Verbalform, nach einzelnen sogar Ausgangspunkt für Entstehung eines Passivs aus einem Intransitiv ist.*

651 J. KURYLOWICZ, *Esquisses linguistiques*, Breslau & Krakow 1960, pàg. 95 seg. Karl Horst SCHMIDT, "Zum Agens beim Passiv", *IF* 68, 1963, 1-12, pàg. 4: *Statistische Zahlen beweisen hier allerdings nichts allzuviel, da der vollständige passivische Ausdruckstypus nach den verschiedentlich angestellten Untersuchungen sowohl der einfachen, unkompliziert Volkssprache als auch der dichterischen Sprache fremd ist.*

652 P.K. ANDERSEN, *op. cit.*, pàg. 187-188: *Auch die gängigen Definitionen des Passivs als einer Konstruktion, die von einer aktiven, transitiven Konstruktion durch die 'Degradierung' des aktiven 'Subjekts' und die 'Promovierung' des aktiven Objekts abgeleitet ist, helfen uns hier nicht weiter: Es gibt einfach keine Möglichkeit festzustellen, ob das 'Subjekt' der Konstruktion das 'Objekt' einer entsprechenden aktiven Konstruktion ist, ohne vorher die Interpretation der Konstruktion ermittelt zu haben.*

653 Vegeu-ne A. SIEWIERSKA, *The passive. A comparative linguistic analysis*, London 1984; M. SHIBATANI, *Passive and voice*, Amsterdam 1988; i P.K. ANDERSEN, *A new look at the passive*, Frankfurt, Bern, New York & Paris 1991. Per a un estat de la qüestió, Heinrich HETTRICH, *Der Agens in passivischen Sätzen altindogermanischer Sprachen*, Göttingen 1990, pàg. 5-7.

654 E. SCHWYZER, *op. cit.*, pàg. 4-5; H. HETTRICH, *op. cit.*, pàg. 100.

aparèixer amb els adjectius verbals, més que no amb les formes personals.⁶⁵⁵ Per consegüent, ja només en consideració amb aquestes dades se'ns manifesta la precarietat, almenys a la família indoeuropea, d'una definició de la diàtesi passiva en funció de l'expressió de l'agent.⁶⁵⁶

4. La veu passiva en grec.

La innovació constituïda per la creació de la veu passiva ha dut alguns estudiosos a formular assercions molt severes. Wistrand adopta com a criteri el de l'expressió i la formalització de l'agent, afirma que no es pot parlar de veu passiva abans d'Heròdot.⁶⁵⁷ Més prudentment, Jankuhn creu que tant la flexió com la construcció passiva no són reflectides pel gènere èpic en la mesura en què eren pròpies de la llengua parlada, però no pas de la tradició literària.⁶⁵⁸ Els escassos registres homèrics de la veu passiva es troben, bé a l'*Odissea*, bé a les seccions més recents de la *Iliada*, cf. *Il.* I 242 πίπτωσι, VI 133 θεινόμεναι, XXII 59 βαλλόμενα⁶⁵⁹.

L'expressió de l'agent ha estat un dels aspectes més controvertits d'aquest ús incipient, als poemes homèrics, de la veu passiva. Zsilka i García Gual ja havien insistit en la manca de morfologització d'una expressió que caracteritzés amb claredat la funció de l'agent: hi coexisteixen el genitiu ablatiu i l'instrumental, a més dels sintagmes ἐκ, πρό i ὑπό amb genitiu i ὑπό amb locatiu.⁶⁶⁰ Drossard n'ofereix una explicació, en proposar que l'agent expressat mitjançant ὑπό i genitiu es faria servir als contextos dinàmics, mentre que l'agent nucleat en el datiu apareixeria als contextos estàtics, això és, amb verbs del tema de perfet o de semantemes no transformatius, o amb la veu mitjana.⁶⁶¹ Al seu recent estudi sobre aquest tema, De la Villa reconeix com a pertinent la consideració de la categoria sintàctica de l'agent, alhora que estableix les seues relacions amb les funcions que expressen instrument, causa i benefici. Val a dir, però, que mentre les funcions d'instrument i benefici estan molt ben caracteritzades, la de causa és menys clara, i la d'agent encara més difusa, en coincidir diverses solucions.⁶⁶² D'aquest estat de coses es va seguir una simplificació en benefici del

655 H. HETTRICH, *op. cit.*, *ibid.*

656 D'aquí la crítica a l'obra de Hettrich, com ho mostra la ressenya d'Erhard F. SCHIEFER, *IF* 98, 1993, 312-314.

657 E. WISTRAND, *op. cit.*, pàg. 18-19, cf. pàg. 19: (...) *So fehlt bei Homer eine ausgebildete Agentform und damit auch ein voll entwickeltes Passivum.*

658 H. JANKUHN, *op. cit.*, pàg. 114.

659 *Il.* I 242 πίπτωσι, VI 133 θεινόμεναι, XXII 59 βαλλόμενα, cf. H. JANKUHN, *op. cit.*, pàg. 113.

660 Janos ZSILKA, "Das Passiv in Homers Heldengesängen", *Acta Antiqua* 12, 1964, 277-310, i 13, 1965, 1-26; C. GARCÍA GUAL, *op. cit.*, pàg. 51-59. En citarem com a exemples, respectivament, Hom. *Il.* VI 331,

661 Werner DROSSARD, "Kasusmarkierung und Zentralität von Partizipanten", *AKUP* 72, 1988, 1-28.

662 Jesús DE LA VILLA, "La agentividad en la lengua homérica", in María Esperanza TORREGO (ed.), *Nombres y funciones: Estudios de sintaxis griega y latina*, Madrid 1998, 147-180, esp. pàg. 170-171.

sintagma ὑπό amb genitiu. És clar, la manca de gramaticalització d'un agent no seria obstacle, en funció del que dèiem més amunt, per al reconeixement de la diàtesi passiva a Homer al pla de la sintaxi.

Encara que a l'època posthomèrica es va produir l'aparició dels futurs i aoristos en *-θη-, les formes mitjanes corresponents continuaven expressant els dos valors, mitjà i passiu,⁶⁶³ dins d'un procés que hauria dut, en termes teòrics, a la plena especialització de tots dos paradigmes per a la funció específica de cadascun. Tanmateix, la dialectalització de la llengua grega va imposar a aquest procés un ritme heterogeni, més que més per la lenta i, fins i tot, nul·la introducció de les formes passives. A l'època clàssica, i en principi en la llengua literària, registrem però el procés invers: les formes passives de futur i aorist (i en especial aquestes darreres) adopten l'expressió dels valors mitjans.⁶⁶⁴ La innovació s'estén mercès al model fornit per verbs d'ús tan freqüent com ἠβουλέθην i ἠδυνήθην, substituïts per tant d'ἠβουλόμην i ἠδυνάμην, o encara millor de les *by-forms* ἠβουλόμην i ἠδυνάμην, creades com ἤμελλον a partir de les formes jònies ἦθελον, ἦθέλησα, etc., i amb certes concomitàncies semàntiques. Al nostre parer, tal com hem indicat anteriorment, aquesta hipercorrecció apareix en els registres caracteritzats per un ús especial de la llengua, literari o almenys emfàtic, en què el parlant fa per cuidar molt l'estil sense adonar-se del solecisme en què incorre. És ben clar el caràcter recent de la innovació que consisteix a utilitzar formes manifestament passives amb valor mitjà, cf. ἦσθην (*bis*), ὠδυνήθην (*bis*), ἠύφρανθην i ἔγανώθην, una acumulació de caire paròdic, on un personatge de comèdia fa burla dels oradors àtics.⁶⁶⁵ Ara bé, cal parar compte en el fet que la feblesa de la veu mitjana comportava també un ús recessiu.⁶⁶⁶

També el tema de perfet experimenta canvis en plena època clàssica, però en la direcció contrària. L'antic perfet indoeuropeu, de caràcter intransitiu, es transforma en actiu al llarg de la història de la llengua grega. És així com molts perfets mediopassius adopten valors actius a partir del segle v aC.⁶⁶⁷ Tot plegat mostra la tendència a la desaparició de la veu mitjana i la constitució d'una oposició basada tan sols en les veus activa i passiva,

663 L'exemple consuet és el de Simon. fig. 507 ed. D.L. Page, *Poetae Melici Graeci*, Oxford 1962: ἐπέξαθ' ὁ Κριός οὐκ ἀεικέως / ἔλθων ἐς εὐδενδρον ἀγλαδὸν Διὸς τέμενος. Ara bé, convé de remarcar que quan Aristòfanes, *Nub.* 1356, es fa eco d'aquest passatge, ja fa servir una forma passiva: ᾄσαι Σιμωνίδου μέλος τὸν Κριὸν ὡς ἐπέχθη.

664 E. SCHWYZER, *Dialectorum Graecarum Exempla Epigraphica Potiora*, Darmstadt 1987 (= Leipzig 1923) 133 1) v. 6 πονεθε (= πονήθη). La inscripció, de caire mètric, prové de l'illa de Corcira i es data cap al segle VI a.C., el que fa d'aquest testimoniatge un dels més antics.

665 Ar. *Ach.* 2-13. Vegeu al respecte Jordi REDONDO, "Sociolecto y sintaxis en la comedia aristofànica", en Antonio LÓPEZ EIRE (ed.), *Sociedad, Política y Literatura. Comedia Griega Antigua*, Salamanca 1996, 313-328, pàg. 320.

666 R. ALLAN, *op. cit.*, pàg. 197-198, assenyala que l'oratória del segle IV fa un ús cada cop menor de la veu mitjana.

667 Yves DUHOUX, "Les diathèses du parfait en attique littéraire aux V-IV s.", *Eos* 83, 1995, 43-45; "La fréquence décroissante du médio-passif au parfait depuis le Ve siècle avant J.-C.: une caractéristique de l'attique et de la koiné?", *HS* 109, 1996, 53-72.

característica de la koiné no literària.⁶⁶⁸

668 Per al caire defectiu de les formes mitjanes a la koiné, vegeu Albert THUMB, *Handbuch der neugriechischen Volkssprache*, Estrasburg 1910, pàg. 108-109; Edwin MAYSER, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit II-1*, Leipzig 1926-1934, pàg. 212; Friedrich BLASS & Anton DEBRUNNER, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1949⁸, pàg. 62; André MIRAMBEL, *Remarques sur les voix du verbe grec moderne et l'expression du passif*, Paris 1949, pàg. 111-112; Gerard MUSSIES, *The Morphology of Koine Greek As Used in the Apocalypse of St. John*, Leiden 1971, pàg. 234-237.

Tema 15. El temps.

1. El concepte del temps a la gramàtica antiga.

La idea de temps verbal remunta a la gramàtica grega, i té en Aristòtil el primer testimoni d'interès, per bé que cal suposar en els presocràtics un debat molt anterior. L'Estagirita va emfasitzar una qüestió en concret, la inexistència del present com a categoria del temps físic.⁶⁶⁹ Autors posteriors van atorgar un estatus al present com a temps verbal, definit com a ἀκαριαῖος χρόνος ο πλατυκὸς χρόνος, bo i fent abstracció de les consideracions sobre el tema de la seua pertinència com a ens de la realitat. Fins a tal punt el present centrava l'estudi del verb com a sistema, que el mateix Aristòtil reserva per a aquest temps el nom de ῥήμα, mentre que la resta de formes són meres πτώσεις ῥημάτων⁶⁷⁰, i la tradició posterior fa el mateix.⁶⁷¹

La teoria grega sobre el temps verbal té la conformació més reeixida al si de la gramàtica estoica. Tanmateix, l'intent d'aquests gramàtics per definir les oposicions temporals dins una conjugació com la grega, complexa i rica, ens serà només parcialment útil. En són les raons, més que res, l'excés d'atenció a aquesta categoria (exclusiva del mode indicatiu i encara subsidiària, en realitat, dels valors aspectuals de cada tema verbal), al qual s'ha d'afegir l'encreuament de la teoria estoica sobre el temps físic. Malauradament, hem de seguir els textos estoics sobre el temps a través tan sols de fragments i d'escolis. Dionisi el Traci, la taxonomia del qual està basada en aquesta teoria estoica,⁶⁷² parla del temps present, passat i futur, ἐνεστώς, παρεληλυθώς i μέλλων. Alhora, el passat es subdividiria en quatre espècies o subclases, anomenades a l'*Art Gramàtica* ὑπερσυντελικός, παρατατικός, παρακείμενος i ἀόριστος, respectivament plusquamperfet, imperfet, perfet i aorist.⁶⁷³ Versteegh ha subratllat l'escassa dependència de la formulació gramatical estoica respecte de la concepció del temps físic al si d'aquesta mateixa escola de pensament. En efecte, el temps físic era definit pels estoics com a πεπερασμένος i ἄπειρος, segons que es tractés del present o de passat i futur, terminologia que la gramàtica ha bandejat.⁶⁷⁴ Al seu lloc, els estoics haurien preferit una distinció fonamental entre temps παρατατικοί i συντελικοί; els παρατατικοί comprendrien un present, un passat i un futur, és a dir, ἐνεστώς, παρωχημένος i μέλλων; els συντελικοί, per

669 Arist. *Phys.* 219 b-220 a, 233 b 33 seg.

670 Arist. *Nat. ausc.* 13.

671 Cf. Heliodor. *Schol. Marc.* 404 ed. Hildegart: ὁ ἐνεστώς ἐστὶ τὸ θέμα τοῦ ῥήματος, καὶ ὅτι εἰ μὴ πρῶτος ὁ ἐνεστώς ἐγένετο οὐκ ἂν παρήλθε καὶ ἐγένετο παρωχημένος.

672 C.H.M. VERSTEEGH, "The Stoic Verbal System", *H 108*, 1980, 338-357, pàg. 339-340.

673 D.T. *Ars* 13: Χρόνοι τρεῖς, ἐνεστώς, παρεληλυθώς, μέλλων· τούτων ὁ παρεληλυθώς ἔχει διαφορὰς τέσσαρας, παρατατικόν, παρακείμενον, ὑπερσυντελικόν, ἀόριστον, ὧν συγγένειαι εἰσι τρεῖς· ἐνεστώτος πρὸς παρατατικόν, παρακείμενου πρὸς ὑπερσυντελικόν, ἀόριστου πρὸς μέλλοντα.

674 Cornelis H.M. VERSTEEGH, *op. cit.*, *ibid.* Val a remarcar que aquesta consideració del temps físic com a *definit* no equival a presentar-lo com a una entitat diferenciada, ans al contrari, ja que prové de la superposició de l'esdevingut i l'esdevenidor, en una seqüència infinita i inaprehensible, cf. *SVF II* 509 i 520.

la seua banda, presenten una divisió interna entre ὠρισμένοι, dividits en ἐνεστώσ i παρωχημένος, i ἀόριστος.⁶⁷⁵ Ara bé, aquesta anàlisi no és pas l'única, sinó que són freqüents les interpretacions alternatives, basades en criteris diversos i no sempre de naturalesa sintàctica.⁶⁷⁶ Tot seguit, reflectirem el sistema estoic en un quadre, tal com ens el presenta Versteegh:

I.- χρόνοι παρατατικοί (ἐνεστώσ / παρωχημένος / μέλλων) (= impf., plpf., fut.)

II.- χρόνοι συντελικοί

II a.- χρόνοι ὠρισμένοι (ἐνεστώσ / παρωχημένος) (= pr., pf.)

II b.- χρόνος ἀόριστος (= aor.)

Els gramàtics posteriors varen introduir lleugeres modificacions dins aquest marc teòric,⁶⁷⁷ llevat del cas concret del perfet, ἐνεστώσ συντελικός, *present perfet* encara per als estoics, però integrat ara dins dels temps de passat i definit com a παρακείμενος. Aquesta concepció nova està directament relacionada amb la desaparició dels valors aspectuals del perfet a la koiné i el seu *merger* amb l'aorist.⁶⁷⁸ D'acord amb Schöpsdau, Apol·loni *Dískol* distingeix també entre χρόνοι συντελικοί ο τέλειοι, acomplerts, i χρόνοι παρατατικοί ο ἀτελεῖς, incomplerts. Aquests darrers presenten una oposició simple entre un present i un passat, ἐνεστώσ i παρωχημένος, corresponents als nostres present i imperfect; en canvi, els temps acomplerts es subdivideixen en dues noves oposicions, segons que siguen χρόνοι ὀρίζοντες, determinats, o ἀόριστοι, indeterminats; també els χρόνοι ὀρίζοντες comprenen un ἐνεστώσ i un παρωχημένος, corresponents al nostres perfet i plusquamperfet, mentre que els χρόνοι ἀόριστοι comprenen un παρωχημένος i un μέλλων, és a dir, els nostres aorist i futur.⁶⁷⁹ Veurem tot això al quadre següent:

I.- χρόνοι συντελικοί, τέλειοι

I.a- χρόνοι ἀόριστοι (μέλλων, παρωχημένος) (= fut., aor.)

I.b- χρόνοι ὀρίζοντες (ἐνεστώσ, παρωχημένος) (= pf., plpf.)

675 C.H.M. VERSTEEGH, *op. cit.*, pàg. 353.

676 Vegeu al respecte Heymann STEINTHAL, *Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern I*, Berlin 1890², pàg. 311-315; Max POHLENZ, *Die Begründung der abendländischen Sprachlehre durch die Stoa*, Göttingen 1939, pàg. 177; Hans Joachim METTE, *Parateresis. Untersuchungen zur Sprachtheorie des Krates von Pergamon*, Halle 1952, pàg. 4. núm. 4; Karl BARWICK, *Probleme der stoischen Sprachlehre und Rhetorik*, Belin 1957, pàg. 51-52; Urs EGLI, *Zwei Aufsätze zum Vergleich der stoischen Sprachtheorie mit modernen Theorien*, Bern 1970.

677 Vegeu-ne Antonio TRAGLIA, "La sistemazione grammaticale di Dionisio Trace", *SCO* 5, 1956, 37-78, pàg. 72-75.

678 Cf. Kenneth L. MCKAY, "The use of the ancient Greek perfect down to the second century A.D.", *BICS* 12, 1965, 1-21; Basilis G. MANDILARÁS "Confusion of aorist and perfect in the language of the non-literary papyri", *Akten des XII internationalen Papyrologen Kongress*, München 1974, 251-261; Antonios D. PAPANIKOLAOU, *The narrative Perfect in New Testament Greek*, Atenes 1974.

679 Klaus SCHÖPSDAU, "Zur Tempuslehre des Apollonios Dyskolos", *Glotta* 56, 1978, 273-294, pàg. 293.

II.- χρόνοι παρατατικοί, ἀτελείς (ἐνεστώς, παρωχημένος) (= pr., impf.)

Aquesta classificació respon a una certa simetria, governada per un principi estructuralista *avant la lettre*, però s'hi han de fer severes objeccions tant d'ordre formal com funcional. Pel que fa a l'aspecte merament formal, és evident que no sols el futur trenca l'equilibri establert en el si de les altres oposicions temporals entre un present i un passat –un defecte, doncs–, sinó que tampoc no s'entén bé que hi haja formes de passat tant al grup dels temps acomplerts com al dels incomplerts –un excés, ara. En el pla funcional, les objeccions són més profundes, perquè des d'un punt de vista sintàctic no es pot tractar del futur i l'aorist com a membres d'una mateixa subclasse.⁶⁸⁰ Això no obstat, tanmateix, per reconèixer com els gramàtics llatins varen adaptar aquesta classificació a la seua llengua, per bé que aprofundint més en l'efecte simètric per la via d'equilibrar els temes d'*infectum* i *perfectum* amb tres temps cadascun, equivalents a present, passat i futur.⁶⁸¹

2. Les particularitats dels temps des del punt de vista de la gramàtica moderna.

La teoria moderna sobre el temps verbal presenta una evident diferència amb la dels gramàtics grecs, encara que la perspectiva adoptada ha estat governada més per raons semàntiques que no sintàctiques. Així, Benveniste, seguit anys després per Weinreich, va proposar la distinció entre temps discursius i temps històrics.⁶⁸² Una altra definició d'interès és la de Comrie, segons el qual els temps poden ser absoluts o relatius. Així doncs, anomenem absoluts aquells temps que indiquen una referència temporal clara, i que en el grec serien l'imperfet, el perfet, el plusquamperfet i l'anomenat futur perfet; serien relatius aquells temps el valor dels quals és fornit pel context, com ara, en el grec antic, el present.⁶⁸³ Ara bé, d'acord amb aquesta teoria hauríem de redefinir el plusquamperfet com a absolut-relatiu (categoria que també contempla Comrie).

El valor sintàctic dels temps grecs dista molt de presentar, ja des de l'època arcaica, un ús regular. S'hi registren nombroses anomalies, i no només en el tema de futur, que per les seues característiques està sotmès, forçosament, a la primacia dels valors semimodals que el configuren. Els temes de present, aorist i perfet admeten també usos diferents dels teòricament

680 C.H.M. VERSTEEGH, *op. cit.*, pàg. 341, té raó de dir, a tall de conclusió: *The six tenses form three pairs according to both morphological and semantic criteria.*

681 Vincenzo DI BENEDETTO, "Dionisio Trace e la Techne a lui attribuita", *ANSP* 27, 1958, 169-210 i 28, 1959, 87-118, pàg. 99, presenta, en efecte, Apol·loni *Díscol* com a inspirador de la construcció llatina del sistema temporal. Tanmateix, C.H.M. VERSTEEGH, *op. cit.*, pàg. 344, suggereix que el *De lingua Latina* de Varró reflectiria una base teòrica d'origen estoic.

682 Émile BENVENISTE, *Problèmes de linguistique générale*, París 1966; Harald WEINREICH, *Tempus. Besprochene und erzählte Welt*, Stuttgart 1964, parla de temps discursius i narratius, d'acord amb el grau de participació d'emissor i receptor en els esdeveniments.

683 Bernard COMRIE, *Tense*, Cambridge 1985, pàg. 36 i 56.

propis de cada temps. La distància que separa el temps verbal grec d'allò que testimonien altres llengües indoeuropees ha induït molts autors a postular el desenvolupament dialectal d'aquesta categoria al si de cada llengua històrica.⁶⁸⁴

El tema de present tendeix a convergir amb els temps històrics a partir d'una construcció que coneixem com a *present històric* –potser millor *present historiogràfic*, perquè s'hi fa al·lusió al gènere–, propi de la narració. Fajen arriba a suggerir que el present grec estaria configurat per una solució sincrètica, en què haurien confluït l'antic present indoeuropeu i l'injuntiu testimoniati per l'antic indi.⁶⁸⁵ En realitat, sembla millor l'observació que la major part de llengües del món presenten un ús especial del present, diguem-ne actualitzador o narratiu, similar al present històric grec.⁶⁸⁶ Des de la perspectiva de la història de la llengua, convé de recordar que el present històric no és un ús antic, heretat, sinó que neix en plena època clàssica. Se n'ha dit que la seua absència a Homer deriva del fet que, per raons estètiques, el poeta èpic buscava un distanciament entre els esdeveniments narrats i els receptors del text, per la qual cosa hauria bandejat tota solució lingüística escaient a un relat *solidari*, tendent a atansar els oients al marc escènic.⁶⁸⁷ S'entén que, per raons semblants, falte també en els poetes lírics. En el cas concret de Píndar, Hummel rebutja els exemples titllats de dubtosos i que, en darrer terme, si eren acceptats amb aquest valor històric ho devien ser arran de consideracions estilístiques, no mai sintàctiques.⁶⁸⁸

A partir de l'eclosió dels gèneres prosístics, aquest present històric es fa més i més freqüent. Se sol citar Heròdot com l'autor que el féu servir per primer cop, a més de fer-ne un freqüentíssim component de la narració, per bé que el primer testimoni correspon al logògraf Ferècides de Siros.⁶⁸⁹ Si fem cas de les opinions de Goodwin, Stahl i Sommer, la funció

684 Kurt VON FRITZ, "The so-called historical present in early Greek", *Word* 5, 1949, 186-201, pàg. 193: *It seems that the first beginnings of the tendency to indicate the position of the action on the time-coordinate by the verb form go back to a time before the Greek language became separated from other Indo-European languages, but the Homeric language shows clearly that the full development of the tenses as tenses took place after this separation.*

685 Fritz FAJEN, "Tempus im Griechischen", *Glotta* 49, 1971, 34-41, pàg. 36-37.

686 K. VON FRITZ, *op. cit.*, pàg. 189.

687 Així ho explica Jacob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax I*, pàg. 163: (...) *Die Erkenntnis hat man früh gewonnen, dass das Präsens historicum bei Homer, der doch genug zu erzählen hat, gänzlich fehlt. Und grosse ästhetische Kritiker, wie A.W. v. Schlegel, haben sich darum bemüht, dieses Fehlen zu erklären und es auf die Stilgesetze des homerischen Stils zurückzuführen, wobei aber gerade die Tatsache, dass Vergil diese Ausdrucksform hat, Schwierigkeit bereitete. Nicht nur Homer enthält sich des Präsens historicum, sondern auch Pindar; bei ihm kann man dies mit seiner relativen Altertümlichkeit oder mit der Höhe seines Stiles in Beziehung bringen. Wirklicher Gebrauch des Präsens historicum erscheint bei den Griechen von Anfang an in der Sprache der Kunstprosa.* Vegeu també Hermann KOLLER, "Praesens historicum und erzählendes Imperfekt. Beitrag zur Aktionsart des Praesensstammzeiten im Lateinischen und Griechischen", *MH* 8, 1951, 63-99, pàg. 88.

688 Patrice HUMMEL, *La syntaxe de Pindare*, París 1993, pàg. 227. Els exemples discutits són els següents: *Pi. Ol. V* 12-13; *Ol. XIII* 92; i *Py. V* 82-83 i 85-86.

689 Té raó K. VON FRITZ, *op. cit.*, pàg. 197, en destacar com el present històric neix al temps en què els filòsofs de l'escola eleàtica, i deixebles, per tant, de Parmènides, debatien els límits físics i conceptuals de present, passat i futur.

d'aquest present històric devia ser la d'atansar l'oient o el lector als esdeveniments narrats, alhora que conferia al text un to dramàtic.⁶⁹⁰ Contra aquesta teoria, Wackernagel ha proposat que el present històric devia tenir la funció de presentar els fets des d'una perspectiva neutra en el pla temporal, com ho fa el *praesens tabulare* o *annalisticum* al llatí, de forma que les connotacions dramàtiques devien ser pròpies del context.⁶⁹¹ Al seu exhaustiu estudi, von Fritz ha observat en diversos autors grecs i llatins, en primer lloc, que aquest ús especial del present té una funció específicament literària, la de dinamitzar el discurs narratiu.⁶⁹² En segon lloc, el present històric caracteritza esdeveniments d'ordre principal;⁶⁹³ endemés, s'ha de diferenciar el present històric d'Heròdot del que apareix, per exemple, a l'*Anàbasi* de Xenofont. Aquest darrer, anomenat per von Fritz *present narratiu*, assenyala quins esdeveniments dins una narració no cal situar amb precisió dins una coordenada temporal concreta, perquè no tenen cap influència ni sobre el decurs dels fets ni per a la consideració del receptor.⁶⁹⁴ En conclusió, el present històric expressaria, mitjançant el valor intemporal d'aquest temps, aquells fets de particular rellevància dins una seqüència narrativa.⁶⁹⁵

L'ús de l'anomenat *praesens pro futuro*, cf. καὶ εἰ αὕτη ἡ πόλις ληφθήσεται, ἔχεται καὶ ἡ πᾶσα Σικελία,⁶⁹⁶ pertanyeria també a aquesta funció atemporal del present.⁶⁹⁷ Ruipérez, en canvi, es limita a assignar-lo als usos de la parla.⁶⁹⁸ Ara bé, a exemples com el

690 William W. GOODWIN, *Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb*, London 1889, pàg. 11, descriu així el present històric: *The present is often used in narration for the aorist, sometimes for the imperfect, to give a more animated statement of past events.* Johann Matthias STAHL, *Kritisch-historische Syntax des griechischen Verbums der klassischen Zeit*, Heidelberg 1907, 90 seg.; Ferdinand SOMMER, *Vergleichende Syntax der Schulsprachen*, Darmstadt 1959⁴, pàg. 60-61.

691 J. WACKERNAGEL, *op. cit.* I, pàg. 164-165, cf. pàg. 165: *Man hat etwa dieses letzbesprochene Präsens [es refereix a exemples com ara X. An. I 1 Δαρείου καὶ Παρυσάτιδος γίνονται παῖδες δύο, etc.] als 'Präsens tabulare' bezeichnet. Jedenfalls kann gesagt werden, dass in notizartigen Mitteilungen, wo es einfach darauf ankommt, ein Faktum schmucklos mitzuteilen, wo die Zeit entweder gleichgültig ist oder sich durch Beisätze ergibt, das Präsens gebraucht wird. Da ist also von Dramatik gar nicht die Rede; man wird hiefür amvorsichtigsten sagen: es gab eine Art der Mitteilung über Vergangenes, bei der der Abstand gegenüber der Gegenwart unausgesprochen bleiben konnte, wo es bloss darauf ankam, den Verbalbegriff auszudrücken. Es ist dies ein Ausfluss des zeitlosen Präsens.*

692 K. VON FRITZ, *op. cit.*, pàg. 186-187.

693 K. VON FRITZ, *op. cit.*, pàg. 188.

694 K. VON FRITZ, *op. cit.*, pàg. 199: *All the main events and actions of the narrative that are not definitely related to conditions still prevailing at the time of the reader are given in the present tense.* Hi ha una clara relació funcional amb l'esquema d'incidència, per bé que aquest darrer considera una alteració de la seqüència narrativa, i el present històric es limita a indicar el caràcter atemporal d'uns fets, des del punt de vista del receptor.

695 K. VON FRITZ, *op. cit.*, pàg. 196: (...) *It designates the climactic moment of a story (...). It is clear that it is timelessness and not presence that determines this use of the historical present.* Un punt de vista semblant és el de Martín S. RUIPÉREZ, "The neutralization of morphological oppositions as illustrated by the neutral aspect of the present indicative in Classical Greek", *Word* 9, 1953, 241-252 (= José Luis GARCÍA RAMÓN (ed.), *Martín S. Ruipérez. Opuscula Selecta. Ausgewählte Arbeiten zur griechischen und indogermanischen Sprachwissenschaft*, Innsbruck 1989, 40-51), pàg. 250: *It is obvious too that the praesens pro praeterito which is called tabulare, 'registrierend', is aspectually neutral.*

696 Cf. Th. VI 91, 3.

697 Georg Heinrich MAHLOW, "Über den Futurgebrauch griechischer Praesentia", *KZ* 26, 570-603.

698 M.S. RUIPÉREZ, "The neutralization...", pàg. 250: *The neutral aspect is also perceptible in the so-called praesens pro futuro; Estructura del sistema de aspectos y tiempos del verbo griego antiguo. Análisis funcional sincrónico*, Madrid 1991 (= Salamanca 1954), pàg. 93. Tanmateix, a la pàg. 100 indica que la

precedent podem aplicar el principi d'economia sintàctica expressat per Kiparsky en termes de *conjunction reduction*, solució que a nosaltres ens sembla més adient. Així, a un passatge aristofànic dels *Cavallers*, quan Demòstenes li diu al salsitxer γίγναι γάρ, ὡς ὁ χρησμός οὔτοσσι λέγει, ἀνὴρ μέγιστος, el futur és present des de v. 172 εὐδαιμονεῖς, v. 175 εὐδαιμονήσω i διαστραφήσομαι, i té encara continuïtat a v. 179 γενήσομαι; però tot seguit Demòstenes acaba amb un present, als versos 180-181 δι' αὐτὸ γάρ τοι τοῦτο καὶ γίγναι μέγας, ὅτι πονηρὸς κάξ' ἀγορᾶς εἶ καὶ θρασύς.⁶⁹⁹

L'imperfet no es queda enrere quant als usos que puguem qualificar d'anòmals, bona part dels quals s'originen en la neutralització del valor temporal de pretèrit. Aquest ús és explicat per Ruipérez pel fet que l'oposició entre present i passat tindria com a terme marcat el primer, la qual cosa possibilita els usos neutres del passat com a terme no marcat.⁷⁰⁰ L'imperfet que podem anomenar d'*opinió* encaixa dins aquest esquema, que es correspon pel que fa a la pragmàtica de la llengua amb una dissociació del contingut de l'oració per part del parlant.⁷⁰¹

Altres usos de l'imperfet tenen relació amb el marc de la narració. Així, Rijksbaron observa dues funcions d'aquest temps, bé per a introduir una mena d'excursus o estat de la qüestió, desvinculat del discurs general del text, bé per a connectar de bell nou un passatge amb aquest discurs general.⁷⁰² Tanmateix, els usos especials de l'imperfet són més freqüents al grec hel·lenístic i, en especial, al neotestamentari. A aquesta varietat de grec trobem, en primer lloc, l'anomenat *imperfet narratiu* o *successiu*, el qual conforma blocs sencers i els proveeix

neutralització dels valors temporals és un fet de sistema al present, de llengua a l'imperfet: *La indiferència del pretèrito radica en el mismo sistema lingüístico, es decir, en la estructura de la oposición de la cual es el término no caracterizado: es, pues, un hecho de 'langue'. La indiferencia del presente es psicológica, radica en la naturaleza psicológico de la noción de tiempo presente: es un hecho de 'parole'.*

699 Ar., Eq. 177-178.

700 M.S. RUIPÉREZ, *op. cit.*, pàg. 98-99 i 100; és a aquesta darrera on indica que la neutralització dels valors temporals és un fet de sistema al present, de llengua a l'imperfet: *La indiferència del pretèrito radica en el mismo sistema lingüístico, es decir, en la estructura de la oposición de la cual es el término no caracterizado: es, pues, un hecho de 'langue'. La indiferencia del presente es psicológica, radica en la naturaleza psicológico de la noción de tiempo presente: es un hecho de 'parole'.*

701 Cf. Hes. *Op.* 11 οὐκ ἄρα μόνον ἔην Ἐπίδων γένος; Th. II 13, τοῦ Φαληρικοῦ τεῖχος στάδιοι ἦσαν πέντε καὶ τριάκοντα πρὸς τὸν κύκλον τοῦ ἄστεως. W.B. SEDGWICK, "Some Uses of the Imperfect in Greek", *CQ* 34, 1940, 118-122, parla d'un imperfet filosòfic –en diríem millor d'opinió– habitual a certes oracions negatives, cf. *que no era a les cinc quan teníem la reunió?*

702 Albert RIJKSBARON, "The discourse function of the imperfect", in A. RIJKSBARON, H.A. MULDER & G.C. WAKKER (ed.), *In the Footsteps of Raphael Kühner*; Amsterdam 1988, 237-254, cf. pàg. 247: *This provides the reference point for the states of affairs presented subsequently. The imperfect creates, then, to use a recent term, a 'time anchor', and that in two ways: it unequivocally brings us to the past and it provides, by its aspectual value on 'non-closedness', a framework for other states of affairs.* Pàg. 250: *It can be argued, in fact, that, just as the imperfect creates a temporal framework on the micro-level by establishing temporal cohesion between the various events that make up a given narrative unit, it also creates a narrative framework on the macro-level, by establishing discourse cohesion between parts of the narrative that may be at a considerable distance from each other.* Val a dir que W.B. SEDGWICK, *op. cit.*, ja parla d'un imperfet introductori, molt abundós tant a Heròdot com a Tucídides, i de regla al primer en presentar un text oracular.

d'una idea de continuïtat.⁷⁰³ Es tracta d'un ús absolut, com recorden Mateos i Alepuz.⁷⁰⁴ Se n'ha indicat la hipotètica antiguitat mitjançant exemples que arrenquen de la mateixa èpica, però al nostre parer es tracta de casos molt dubtosos.⁷⁰⁵ Creiem preferible l'explicació d'aquest ús en relació amb la pèrdua de rellevància del valor aspectual de l'imperfet, esdevingut moltes voltes mer indicador de passat. El mateix hem de dir de l'anomenat *imperfet concomitant*, denominació encunyada per Mateos i Alepuz per tal de definir aquell imperfet que, segons la seua anàlisi, expressa una acció simultània o immediata respecte a una altra acció.⁷⁰⁶

El futur presenta, com ja hem assenyalat, nombrosos usos especials. Per raons semàntiques, alguns presents que indicaven un procés terminatiu, com ara εἶμι, νέομαι, van estar integrats dins el tema de futur, procés limitat en el temps, reduït, com diem, a uns molt concrets camps semàntics, i produït a més a més de forma tan sols ocasional; no té, per tant, res a veure amb els usos de *praesens pro futuro* que vèiem més amunt. Ruipérez nega que es tracte d'un tret semblant al que és d'ús regular al rus, com havia suggerit von Fritz.⁷⁰⁷

L'aorist és molt habitual tant a les oracions de caire gnòmic com als símls, cosa que Franke, Delbrück i Schwyzer remetent a una significació temporal primigènia, més antiga que no l'aspectual.⁷⁰⁸ Aquesta teoria ha estat rebutjada en primer lloc per Wackernagel, el qual prefereix parlar d'un ús generalitzador, intemporal,⁷⁰⁹ i més tard per Ruipérez, segons que hem dit més amunt.⁷¹⁰ També es registren, però, usos d'aorist amb valor de futur, al nostre parer similars al cas del present *pro futuro*,⁷¹¹ i amb valor de present, en realitat puntuals i de passat per a Ruipérez.⁷¹² Tot i que és evident, segons que hem dit, el valor gnòmic d'aquest aorist *pro*

703 Cf. Friedrich BLASS, Albert DEBRUNNER & David TABACHOWITZ, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1965¹², pàg. 203; Vasilis MANDILARÀS, *The Verb in the Greek Non-literary Papyri*, Atenes 1975, paràgraf 285.

704 Juan MATEOS & Miguel ALEPUZ, "El imperfecto sucesivo en el Nuevo Testamento", dins Àngel URBÁN, J. MATEOS & M. ALEPUZ, *Estudios de Nuevo Testamento II. Cuestiones de gramática y léxico*, Madrid 1977, 65-101, pàg. 69, on citen com a exemple *Ev. Mc.* 11, 17 καὶ ἐδίδασκεν καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς etc.

705 Cf. J. MATEOS & M. ALEPUZ, *op. cit.*, pàg. 70, on invoquen a tal efecte Jean BRUNEL, *L'aspect verbal et l'emploi des préverbes en grec, particulièrement en attique*, París 1939, pàg. 42. Ara bé, a *Hom. Od.* IX 218 ἐλθόντες δὲ εἰς ἄντρον ἐθηεύμεσθα ἕκαστα l'imperfet no té cap relació al pla temporal amb l'aorist precedent, sinó que es limiten a assenyalat una acció puntual i una altra de durativa. A *Th.* IV 44 κοινορτόν δὲ ὡς εἶδον καὶ ὡς ἔγνωσαν, ἐβοήθουν εὐθύς, l'imperfet tampoc no equival a un aorist com pretén Brunel, perquè el valor és conatiu, però tan bon punt varen veure el polsim i se n'adonaren, feien de seguida per socórrer-los.

706 J. MATEOS & M. ALEPUZ, *op. cit.*, pàg. 73-74. Es tracta d'imperfets de valor temporal, reduïts a la mera expressió del passat. Observeu també que a l'exemple triat pels autors, *Ev. Jn.* 6, 10, l'imperfet correspon al verb εἵμην, la qual cosa l'invalida en tractar-se d'un verb sense oposició formal d'imperfet, aorist i perfet.

707 M.S. RUIPÉREZ, *op. cit.*, *ibid.* K. VON FRITZ, *op. cit.*, pàg. 194.

708 FRANKE, *Berich.d.sächs.Ges.d.Wi seg.* 1854; B. DELBRÜCK, *Vergleichende Syntax II*, pàg. 302; Eduard SCHWYZER & Anton DEBRUNNER, *Griechische Grammatik I*, pàg. 285.

709 J. WACKERNAGEL, *op. cit. I*, pàg. 178-181..

710 M.S. RUIPÉREZ, *Estructura...*, pàg. 99.

711 Hdt. VIII 102 ἦν κατεστρέφηται (...) σὸν τὸ ἔργον, ᾧ δέσποτα, γίνεται. Οἱ γάρ σοι δοῦλοι κατεργάσαντο.

712 M.S. RUIPÉREZ, "The neutralization...", pàg. 248: *They are momentary aorists (realized as genuine momentary, inceptive, or terminative). As to the time categories, they all are past aorists, although we*

praesente, cf. ὡς δὲ θεὸς ναύτησιν ἐλδομένοισιν ἔδωκεν οὔρον etc.⁷¹³, οἱ ἄγε ξυνῆκα τοῦπος ἐξ αἰνιγμάτων⁷¹⁴, hi ha també un tipus narratiu, cf. ἐπεὰν δὲ διαμιστύλας κατὰ μέρεα τὸ ἰρήιον ἐψήση πάντα τὰ κρέα, ὑποπάσας ποίην ὡς ἀπαλωτάτην, μάλιστα δὲ τρίφυλλον, ἐπὶ ταύτης, ἔθηκε ὦν πάντα τὰ κρέα, διαθέντος δὲ αὐτοῦ, μάγος ἀνὴρ παρεστῶς ἐπαείδει θεογονίην⁷¹⁵.

Hi ha també un ús de l'aorist que pertany a la sintaxi del text, l'anomenat per Sedgwick *aorist conclusiu*.⁷¹⁶

3. Les perífrasis temporals al grec antic.

El grec coneix dos tipus de perífrasis verbals, segons que tinguen un valor aspectual o temporal. Ens pertoca aquí de referir-nos tan sols a les segones, per bé que la tendència a confondre ambdós tipus ha dominat bona part dels estudis relatius a aquest capítol de la sintaxi verbal grega. Igualment, l'atenció a les construccions perifràstiques del grec tardà ha dut a algunes teories no gaire justes amb allò que ens ensenya la història de la llengua.

L'ús de perífrasis temporals ha estat definit per molts autors com una simple alternativa estilística, expressiva.⁷¹⁷ Aquesta anàlisi tradicional va estar del tot qüestionada per Björck, el qual tanmateix va limitar la seua anàlisi al grec neotestamentari.; segons aquest autor, la perífrasi modifica el valor aspectual del verb.⁷¹⁸ Per a l'època clàssica, Rosén va suggerir que la perífrasi es fonamentava en una causa també de caire sintàctic, per tal d'indicar l'autèntic valor significatiu de l'oració, el centre de la qual ja no seria el verb, sinó un element nominal, el subjecte.⁷¹⁹ La proposta de Gonda, en canvi, rebutja, en primer lloc, que es tracte d'una mera alternativa al verb simple, ni que hi haja una focalització semàntica del subjecte, sinó, en tot cas, d'algun complement.⁷²⁰ Així, nega que la perífrasi estiga limitada

usually translate them through the present tense. Estructura..., pàg. 99.

713 Hom. II. VII 4

714 A. Cho. 887.

715 Hdt. I 132.

716 W.B. SEDGWICK, *op. cit.* A Tucídides l'ús n'és de regla rera discurs.

717 Raphael KÜHNER & Bernhard GERTH, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache II*, Hannover & Leipzig 1904, pàg. 38, núm. 3: *Soll der Verbalbegriff selbständiger und nachdrücklicher hervorgehoben werden, so tritt an die Stelle des einfachen Prädikatsverbums eine Umschreibung durch das Partizip Präsens, Perfekti oder Aoristi (letzteres fast nur dichterisch) mit der Kopula εἶναι*. E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.* I, pàg. 812 i II, pàg. 407 seg.: *eine expressive Umschreibung des verbum finitum*.

718 Gudmund BJÖRCK, *HN ΔΙΔΑΣΚΩΝ. Die periphrastischen Konstruktionen im Griechischen*, Uppsala 1940, pàg. 41 seg.

719 Haiim B. ROSÉN, "Die 'zweiten' Tempora des Griechischen. Zum Prädikatausdruck beim griechischen Verbum", *MH 14*, 1957, 133-154.

720 Jan GONDA, "A remark on 'periphrastic' constructions in Greek", *Mnemosyne 12*, 1959, 97-112, pàg. 97, on dona com a exemple Hdt. IX 15, ἦν δὲ τὸ δεῖπνον ποιεῦμενον ἐν Θήβησι, on l'element destacat és el sintagma locatiu. A la pàg. 99 remarca encara, contra la tesi tradicional centrada en la forma verbal: *it is not the idea expressed by the verb which is thrown into relief but the complements added to it*.

als temps històrics,⁷²¹ i subratlla, sobretot, els valors expressius de la construcció seminominal que representa la perífrasi, que veu així neutralitzada l'expressió, precisament, del temps, en benefici d'una referència estativa, genèrica, gnòmica.⁷²² Ara bé, al nostre parer, cal separar els valors aspectuals dels temporals, com es desprèn de l'anàlisi dels passatges següents, citats pel mateix Gonda: hi ha autèntica perífrasi si comparem el primer exemple d'Heròdot següent (...) *παρὰ γὰρ τοῖσι Λυδοῖσι, σχεδὸν δὲ καὶ παρὰ τοῖσι ἄλλοισι βαρβάροισι, καὶ ἄνδρα ὀφθῆναι γυμνὸν ἔς αἰσχύνην μεγάλην φέρει,*⁷²³ amb aquest altre, ὁ δὲ φὰς ὑγιέα ποιήσειν ἔξορκοῖ μιν ἧ μὲν οἱ ἀντυπουργήσειν ἐκείνην τοῦτο τὸ ἄν αὐτῇ δεηθῆ, δεήσεσθαι δὲ οὐδενὸς τῶν ὅσα *ἔς αἰσχύνην ἔστι φέρονται;*⁷²⁴ on la construcció perifràstica expressa un valor genèric, gnòmic, que falta al verb simple de la primera frase. Aquest valor és més a prop, en tot cas, de l'aspecte, ja que pel fa al temps en direm que està neutralitzat. Com a present, es tracta del representatiu, no pas del temporal. En canvi, al següent tercer exemple (un cas de simple *uariatio*) *πρὸς δὲ τοὺς κώνωπας ἀφθόνουσ ἐόντας τάδε σφί ἔστι μεμηχανημένα.* (...) *τοῖσι δὲ περὶ τὰ ἔλα οἰκέουσι τάδε ἀντὶ τῶν πύργων ἄλλα μεμηχάνηται,*⁷²⁵ la perífrasi no presenta cap especial valor sintàctic, com ho prova la possibilitat de commutar ambdues construccions sense que això altere gens el sentit de les frases. Es tracta d'una mera perífrasi temporal, però, en no haver-hi cap modificació sintàctica, el fet cau dins del domini de la morfologia i l'estilística.⁷²⁶

Dèiem en un principi que l'ús de les perífrasis al grec tardà ha concitat un gran interès. Així, al grec neotestamentari resulta molt freqüent la perífrasi de l'imperfet mitjançant el verb εἰμί, que funciona com a auxiliar.⁷²⁷ També l'anomenat futur perfet, de construcció perifràstica, és una innovació que s'obre pas a partir només de l'època clàssica, però que haurà d'esperar a l'època imperial per a fer-se un lloc dins els usos de la llengua com a sistema.

721 J. GONDA, *op. cit.*, pàg. 107.

722 J. GONDA, *op. cit.*, pàg. 99-100: *Whereas from prehistoric times verbal sentences were mainly used in narratives and accounts of successions of facts, drawing attention to the ever changing events and occurrences described, nominal or seminominal sentences were largely preferred in descriptions, statements, elucidations, explications, characterizations, exclamations, indications of time or circumstances, transitional formulas etc. in which the attention of the hearer is drawn to the static nominal predicate.*

723 Hdt. I 10, 2.

724 Hdt. III 133, 2.

725 Hdt. II 95, 1-2.

726 Val a remarcar que quan J. GONDA, *op. cit.*, pàg. 102-103, assigna a la perífrasi un valor retardatori, allò que es registra és un ús propi de l'imperfet, l'assenyalat per A. RIJKSBARON, *op. cit.*, pàg. 247 (cf. supra, núm.30), com ho demostra el fet que a tots els exemples esmentats per Gonda la perífrasi tanca una sèrie d'aoristos, com a Hom. *Il.* V 383, o de presents històrics, com a Xen. *An.*, III 3, 2.

727 Cf. Willem Johan AERTS, *Periphrastica*, Amsterdam 1965; Alain VERBOOMEN, *L'imparfait périphrastique dans l'Évangile de Luc et dans la Septante: Contribution à l'étude du système verbal du grec néotestamentaire*, Louvain-la-Neuve 1992; Cilliers BREYTENBACH, "Abgeschlossenes Imperfekt?: einige notwendig gewordene Anmerkungen zum Gebrauch des griechischen Imperfekts in neutestamentlichen Briefen", *ThLZ* 118, 1993, 85-91.

Tema 16. l'aspecte.

1. La categoria de l'aspecte a la gramàtica antiga i a la moderna.

Malgrat el nostre coneixement no sempre satisfactori de la gramàtica grega antiga, en sabem que l'aspecte hi fou tractat, preferentment pels estoics, per bé que alguns conceptes haurien sigut perfilats amb anterioritat. Pohlenz proposa que la teoria de Zenó sobre el sistema aspectual grec dependria de la seua llengua materna semítica, en què només es contempla l'oposició entre aspecte duratiu i aspecte conclusiu.⁷²⁸

La categoria de l'aspecte ha sigut una de les més estudiades i debatudes al llarg dels darrers dos segles, com ho demostra el fet que és un dels escassos camps de la sintaxi grega que ha conegut la reedició d'una monografia d'especial rellevància, en aquest cas la de Ruipérez.⁷²⁹ El primer autor que va tractar-ne va ser Curtius, a qui remunta la ja clàssica terminologia de *Zeitstufe(n)*, *nivells temporals*, corresponents a present, passat i futur, i *Zeitart(en)*, *tipus temporals*, tres també: duratiu, inceptiu i perfectiu.⁷³⁰ Brugmann va reemplaçar el terme *Zeitart* pel d'*Aktionsart*, però els autors posteriors han preferit dir-ne *Aspekt*, bo i reservant el terme *Aktionsart* per a una altra categoria verbal.⁷³¹

Bona part dels primers estudis dedicats a l'aspecte es varen centrar en aspectes morfològics, propis, per tant, de cada llengua i d'escàs interès per a nosaltres.⁷³² L'enfocament de la qüestió per part de Guillaume ha esdevingut de citació obligada, però tampoc no resulta determinant per haver estat confegit d'acord en part amb valors aspectuals propis de la llengua

728 Max POHLENZ, *Die Begründung der abenländischen Sprachlehre durch die Stoa*, Göttingen 1939, pàg. 176-177.

729 Martín Sánchez RUIPÉREZ, *Estructura del sistema de aspectos y tiempos del verbo griego antiguo. Análisis funcional sincrónico*, Salamanca 1954 (= Madrid 1991), obra de la qual hi ha també traducció francesa, a càrrec de Marc PLÉNAT i Pierre SERÇA, *Structure du système des aspects et des temps du verbe en grec ancien. Analyse fonctionnelle synchronique*, París 1982. A aquesta edició francesa, Ruipérez manifesta la seua preferència per la introducció de certs canvis, com ara *lexema*, *valor de sistema* i *realització* en comptes de *semantema*, *llengua* i *parla*, respectivament, alhora que indica la conveniència d'oferir un corpus clos d'exemples, així com el caire paradigmàtic i no sintagmàtic de la neutralització morfològica. Per a una crítica de l'obra, vegeu Francisco RODRÍGUEZ ADRADOS, "El método estructural y el aspecto verbal griego", *Em* 22, 1954, 263-265, i la ressenya de Benjamín GARCÍA HERNÁNDEZ, *RSEL*, 228-232.

730 Georg CURTIUS, *Griechische Schulgrammatik*, Praga 1859⁴, pàg. 221. Els noms dels aspectes són, a l'original, *dauernd* (duratiu), *eintretend* (inceptiu) i *vollendet* (perfectiu).

731 Vegeu Hermann JACOBSON, ressenya a Jacob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über die Theorie der Syntax*, apareguda a *Gnomon* 2, 1926, 379-395. D'acord amb la distinció de Jacobson, l'*aktionsart* és sempre objectiva, mentre que l'aspecte és de naturalesa subjectiva. Vegeu també H. JACOBSON, "Aspektfragen", *IF* 56, 1933, 292-318.

732 Cal destacar en aquest sentit els treballs adreçats a la descripció del sistema aspectual al rus modern, cf. André MAZON, *Morphologie des aspects du verbe russe*, París 1908; Irina FOUGERON, Jean BREUILLARD & Gilles FOUGERON (ed.), Sergei KARXEVSKI, *Le système du verbe russe, essai de linguistique synchronique*, París 2004 (= Praga 1927). Per a una metodologia basada en criteris sintàctics, vegeu Herbert GALTON, *The Main Functions of the Slavic Verbal Aspect*, Skopje 1976.

francesa, i sempre segons criteris i nocions derivats d'una anàlisi psicològica.⁷³³ La influència de Guillaume s'aprecia, però, en la sintaxi d'Humbert, segons el qual el verb grec contindria un component objectiu, el temps, i un de subjectiu, l'aspecte,⁷³⁴ així com als estudis de Hermann i de Brunel.⁷³⁵ La pertinença de les nocions sintàctiques s'esdevé amb Holt, al qual devem una teoria que representa un gran pas endavant dins el debat sobre l'aspecte verbal,⁷³⁶ i amb un important i extens treball de Hermann.⁷³⁷ Però l'obra fonamental per a la comprensió del sistema aspectual grec es deu a la monografia de Ruipérez, basada al seu torn en un estudi de Jakobson que aplicava al verb la metodologia estructuralista.⁷³⁸

La lingüística moderna defineix, en fi, l'aspecte, com aquella categoria verbal que expressa els diversos modes de considerar la dimensió temporal interna, inserida dins la situació descrita pel procés verbal. L'aspecte es diferencia del temps en tant que aquest darrer constitueix la representació d'íctica de la situació descrita en el procés verbal d'acord amb una dimensió temporal externa.⁷³⁹ D'altra banda, segons la teoria moderna sobre l'aspecte el sistema del grec antic es reconeix com a mixt, perquè defineix uns temes aspectuals segons els criteris de la dinamicitat (present i aorist, segons la consideració de la puntualitat) i la resultativitat (perfet).

733 Gustave GUILLAUME, *Temps et verbe*, París 1929, *Immanence et transcendance dans la catégorie du verba*, esp. pàg. 47-48, i *L'architecture du temps dans les langues classiques*, París 1945. La mateixa orientació metodològica es registra a les contribucions d'Eugen KOSCHMIEDER, *Zeitbezug und Sprache. Ein Beitrag zur Aspekt- und Tempusfrage*, 1929; Friethof RUNDGREN, *Intensiv und Aspektkorrelation*, pàg. 300; Jacques VEYRENC, *Études sur le verbe russe*, París 1980, pàg. 40: *L'aspect se définit comme la relation que l'énonciateur institue entre sa représentation du temps et le contenu du procès qu'il énonce*; Bernard COMRIE, *Aspect*, Cambridge 1976, pàg. 3: *Aspects are different ways of viewing the internal temporal constituency of a situation*.

734 Jean HUMBERT, *Syntaxe Grecque*, París 1960³.

735 Eduard HERMANN, "Objektive und subjektive Aktionsart", *KZ* 45, 1927, 207-228, en què distingeix entre un aspecte objectiu, basat en l'oposició entre temps duratius i no duratius, i un de subjectiu, que comprendria les categories del temps complexiu i el cursiu. Jean BRUNEL, *L'aspect verbal et l'emploi des préverbes en grec*, París 1939, i "L'aspect et l'ordre des procès en grec", *BSL* 42, 1946, 43 seg. També Romano LAZZERONI, "L'aspetto verbale con gli avverbi di rapidità e con quelli significanti improvvisamente in greco classico", *ASNP* 26, 1957, 88-97, el qual parteix dels valors aspectuals bàsics d'acompliment i no acompliment de l'acció, fa de la funció aspectual una de només relativa. Encara amb un enfocament psicològic, vegeu recentment Lucien PERNÉE, "L'aspect en grec ancien. Problèmes d'analyse", *LEC* 51, 1983, 297-302.

736 Jens HOLT, *Études d'aspect*, Copenhague 1943. Per a una crítica, vegeu M.S. RUIPÉREZ, *op. cit.*, pàg. 21-24. Holt contempla com a noció fonamental la de l'acompliment del procés verbal, cf. la seva definició de l'aspecte, pàg. 29: (...) *La notion d'aspect est l'indication du terme et du non-terme d'un procès*.

737 E. HERMANN, "Die altgriechischen Tempora. Ein strukturanalytischer Versuch", *Nachrichten Göttingen* 1943, 583-649.

738 Roman JAKOBSON, "Zur Struktur des russischen Verbums", *Charisteria G. Mathesio quinquagenario oblata*, Praga 1932, 74 seg.; Eugen SEIDEL, "Zu den Funktionen des Verbalaspekts", *TCLP* 6, 1936, 111 seg., va aplicar també aquesta metodologia, però amb resultats deficients pel caire irregular de les caracteritzacions indicades. Per a la referència al treball de Jakobson, vegeu M.S. RUIPÉREZ, *op. cit.*, pàg. 6 i 14-15.

739 Bernard COMRIE, *op. cit.*

2. El tema de futur.

La nostra anàlisi del valor aspectual dels diversos temes començarà pel de futur, per la raó que la major part dels estudiosos coincideixen a oposar-lo a la resta del sistema verbal grec. Cal remarcar, tanmateix, que no és de cap manera acceptable, com ha estat proposat algun cop, que el tema de futur siga l'únic a expressar valors temporals i no pas aspectuals, en una oposició simple, privativa, amb la resta de temes verbals.⁷⁴⁰ Precisament, quan Ruipérez en parla separatament, per oposició a un gran bloc configurat per present, aorist i perfet, ho fa en funció de la naturalesa aspectual del futur.⁷⁴¹ Més encara, l'origen indoeuropeu d'aquest tema el situa sempre al costat de les expressions modals, cosa que ha fet parlar del futur com d'un semimode.⁷⁴² Ruipérez centra el valor del futur en un moviment de la voluntat, la qual cosa fa d'aquest tema verbal el terme caracteritzat davant de present i de passat dins una oposició que seria de caire modal, no pas aspectual ni temporal.⁷⁴³ D'aquesta manera, el futur quedaria al marge del sistema aspectual, fins al punt que la seua plena integració dins l'estructura del verb grec no s'aconseguirà fins a la baixa koiné, quan l'anivellament dels diferents temes verbals i la seua correspondència amb valors temporals (molt afavorida per la fusió dels temes d'aorist i perfet) contribuiran a formar un paradigma més homogeni.

El futur està associat, doncs, a uns valors (semi-)modals, lligats a nocions psicològiques com ara el desig, el propòsit, l'eventualitat, la por, el dubte, etc. Això explica la coincidència del futur amb el subjuntiu, tant el prospectiu com el deliberatiu, i amb l'optatiu, com ho registrem, per exemple, a les oracions subordinades finals. Al llarg de les èpoques arcaica i clàssica, aquests valors semimodals són prioritaris de molt sobre la consideració aspectual, de la mateixa manera que en l'indicatiu, al mateix període, són els valors aspectuals els qui són prioritaris sobre els temporals. Un valor temporal del futur no es registra en grec fins a la fi del segle v aC, com ho demostra l'exemple d'Eurípides πάσχω τε καὶ πέπονθα καὶ ἔτι πείσομαι.⁷⁴⁴

3. El tema de perfet.

Els gramàtics grecs associaven el perfet a la noció de passat, cosa que s'explica per la

740 Per a aquesta hipòtesi, vegeu José Manuel FLORISTÁN, "El tema de futuro en Epicteto", *EC* 89, 1985, 111-131, pàg. 112: *Es el único tema temporal [sc. el futur], a diferencia de los otros temas, que son aspectuales.*

741 M.S. RUIPÉREZ, *op. cit.*, pàg. 91-94.

742 E. Adelaide HAHN, *Subjunctive and Optative. Their Origin as Future*, New York 1953.

743 M.S. RUIPÉREZ, *op. cit.*, pàg. 91-92, on esmenta també (...) *el carácter fundamentalmente modal de la noción de futuro*. Pot llegir-se una idèntica opinió sobre el caràcter de terme caracteritzat del futur a Francisco RODRÍGUEZ ADRADOS, "Observaciones sobre el aspecto verbal", *EC* 1, 1950, 11-25, pàg. 25.

744 E. Tr. 468.

confluència de perfet i aorist a la koiné amb vista a constituir un sol tema verbal on els valors temporals s'equilibraren amb els aspectuals; en cas d'haver-hi alguna oposició entre perfet i aorist, res no obstava perquè fos reconegut el caràcter puntual (present, doncs) d'aquest darrer; mentre que el perfet mantenia incòmode la connotació de passat.⁷⁴⁵ De manera semblant, els gramàtics moderns han tendit a menystenir l'autonomia sintàctica i semàntica del perfet, de bo i manera que certes anàlisis, no gens infreqüents, en feien un tema mixt, amb una confluència de valors aspectuals propis dels temes de present i aorist.⁷⁴⁶

A la valuosa monografia sobre la història del perfet, Chantraine assignava a aquest tema un únic valor estatiu.⁷⁴⁷ Ben al contrari, el valor aspectual del perfet ha estat definit per Ruipérez com l'expressió del contingut verbal després del seu acompliment, i representaria el terme caracteritzat, en una oposició privativa, enfront d'un bloc format per present i aorist.⁷⁴⁸ García Hernández ha assenyalat, però, que no es pot concebre aquest bloc de present i aorist com una unitat, ni tan sols com a terme no caracteritzat.⁷⁴⁹ Endemés, el perfet és indiferent a la consideració de la durada.⁷⁵⁰

Una proposta radicalment diferent és la de Marcos, segons el qual el perfet pot assimilar-se, bé a l'aorist, bé al present. Tindrà valor d'aorist quan es tracte de semantemes transformatius, en què la identitat de funcions vindria subratllada pel nexa amb formes d'aorist o per la presència d'adverbis de temps que expressen anterioritat;⁷⁵¹ i tindrà valor de present quan expresse nocions atemporals.⁷⁵² Aquesta teoria, probablement inspirada per Chantraine,⁷⁵³ sembla desafortunada, ja que al nostre parer la categoria aspectual continua

745 Cf. Ammoni: ἀπέθανε καὶ τέθνηκε διαφέρει· ἀπέθανε μὲν νῦν, τέθνηκε δὲ πάλαι, ὡς περιεπάτησε μὲν ὁ δεῖνα τήμερον, περιεπάτηκε δὲ πάλαι. Com a exemple de perfet de nul valor aspectual, però que expressa tanmateix el temps de passat, cf. Long. I 16, 2 εἰ δ' ὡς λέγουσι καὶ αἴξ αὐτῷ γάλα δέδωκεν, οὐδὲν ἐρίφων διαφέρει.

746 Gustav HERBIG, "Aktionsart und Zeitstufe", *IF* 6, 1896, 157-269; Erwin KOSCHMIEDER, "Zu den Grundfragen der Aspekttheorie", *IF* 8, 1935, 280-300; Jerzy KURYLOWICZ, *The Inflectional Categories of Indoeuropean*, Heidelberg 1964, pàg. 94-95.

747 Pierre CHANTRAINE, *Histoire du parfait grec*, París 1926, pàg. 16: *l'aspect du parfait grec dans les plus anciens textes est donc bien défini. Il signifie essentiellement l'état du sujet. Pàg. 70: Le parfait n'a eu d'abord qu'une valeur d'aspect. Il indiquait un état résultant d'un procès antérieur, mais il n'indiquait pas que ce procès réalisait un objet.*

748 M.S. RUIPÉREZ, *op. cit.*, pàg. 65: *El tema de perfecto posee un valor único en el sistema de la 'langue' definido como consideración del contenido verbal después de su término, a partir del cual se explican todos los tipos y empleos del perfecto como realizaciones de la 'parole'.*

749 B. GARCÍA HERNÁNDEZ, *op. cit.*, 229-230. En la seua opinió, essent que l'arxivalor del bloc present-aorist hauria de ser més ampli que el del perfet per si sol, l'oposició plantejada per Ruipérez -i abans que ell, per altres estudiosos- no és satisfactòria.

750 M.S. RUIPÉREZ, *op. cit.*, pàg. 47. La idea d'un perfet duratiu es troba a Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 252.

751 José María MARCOS, "Los valores del perfecto de Demóstenes en los semantemas verbales no-transformativos", en DA. *Materiales para la didáctica del griego; lengua y literatura*, Valladolid 1986, 94-114, i en especial "Los valores del perfecto en la obra de Demóstenes", *Minerva* 2, 1988, 143-173; per a la relació amb l'aorist, vegeu a aquest segon treball les pàg. 150 i 152. Per al valor aspectual assimilat al de l'aorist, esmenta com a exemples Dem. VIII 36-37, XVIII 9 i 99 i XIX 182 i 260.

752 J.M. MARCOS, "Los valores del perfecto en la obra de Demóstenes", pàg. 152.

753 P. CHANTRAINE, *op. cit.*, pàg. 158: *Le parfait est avant tout un présent, mais il a aussi contact*

tenint preeminència clarament sobre la temporal. Vegem-ne alguns dels exemples discutits per Marcos:

οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς τοῦ πολέμου κινδύνοις τῶν φυγόντων οὐδεὶς ἑαυτοῦ κατηγορεῖ, ἀλλὰ τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῶν πλησίων καὶ πάντων μᾶλλον, ἤπτηνται δ' ὅμως διὰ πάντας τοὺς φυγόντας δήπου⁷⁵⁴ (= *De fet, ni tan sols al bell mig dels perills de la guerra cap ni un dels exiliats s'acusa a si mateix, sinó més aviat a l'estrateg, als que li són més a prop i a qui siga, però sense cap de dubte han resultat vençuts, tot i amb això, gràcies a tots aquests exiliats*). La coordinació de κατηγορεῖ i ἤπτηνται (amb un nexa οὐδὲ (...) δὲ, gens rellevant en si mateix per a mostrar un equilibri funcional entre els elements coordinats), no constitueix un indicatiu suficient per a provar la identitat de present i perfet, sinó que ambdós conserven els respectius valors aspectuals. Igualment, en un segon passatge, τί δήποτε (...) ὅτι τῇ ψυχῇ τοῦτ' οἶδε καὶ θαρρεῖ καὶ πεπίστευκε τῇ πολιτείᾳ, μηδὲν ἔλξειν καὶ ὑβριεῖν καὶ τυπήσειν,⁷⁵⁵ la nul·la pertinència de la coordinació com a indicatiu de la identitat de funcions s'observa quan a un tercer exemple registrem la mateixa fórmula del passatge precedent, però amb participi: ἴν' ἔαν μὲν ἐγὼ δοκῶ βέλτιον προορᾶν, ἐμοὶ πείθεσθε, ἂν δ' οἱ θαρροῦντες καὶ πεπιστευκότες αὐτῷ, τούτοις προσθήσθε.⁷⁵⁶ De les observacions de Marcos cal retenir, tanmateix, una dada important, en constatar com l'abundosa presència del perfet al corpus de Demòstenes representa un increment desmesurat en l'ús, el que comporta una pèrdua progressiva de la capacitat de distinció d'aquest tema.⁷⁵⁷ Si hi afegim l'aparició de perfets on l'expressió temporal iguala i fins i tot supera l'aspectual, estarem ja molt a prop del perfet hel·lenístic.

Una altra proposta és la formulada per Adrados en termes d'una doble oposició, en què el present contrastaria, d'una banda, amb l'aorist, i d'una altra amb el perfet, sempre com a terme no marcat quant a l'expressió de la puntualitat i de l'estat, respectivament.⁷⁵⁸ Per la seua banda, Martínez Vázquez planteja una oposició centrada al voltant de la durada, amb l'aorist com a terme no caracteritzat, mentre que present i perfet representarien l'expressió d'aquesta durada abans i després, respectivament, del terme de l'acció del verb.⁷⁵⁹ Isebaert segueix Ruipérez, tot assenyalant que el perfet és el terme marcat de l'oposició que l'enfronta a aorist i a present, i caracteritzat per una doble funcionalitat, en part adreçada a un passat

avec le passé. (...) Le parfait se trouvait ainsi pris entre les deux systèmes du présent et du passé, et cette incertitude était précisément la conséquence de la valeur d'aspect qui lui était propre. Creiem injustificada aquesta consideració, que no es manifesta amb claredat ni a l'època arcaica ni a la clàssica. D'altra banda, Chantraine fixava cap a les primeries del segle IV aC l'atansament del perfet a les funcions narratives de l'aorist.

754 Dem. III 17.

755 Dem. XXI 221.

756 Dem. VI 6.

757 J.M. MARCOS, "Los valores del perfecto en la obra de Demóstenes", pàg. 173.

758 F.RODRÍGUEZ ADRADOS, *Nueva Sintaxis del Griego Antiguo*, Madrid 1992, pàg. 456 seg.

759 Rafael MARTÍNEZ VÁZQUEZ, "Una interpretación estructural del perfecto griego antiguo", *RSEL* 23, 1993, 87-94, esp. pàg. 91-93.

indeterminat, i en part a un present que no és contemplat com el decurs del temps.⁷⁶⁰

A l'època hel·lenística, el perfet estén molt i molt el seu ús, en especial el de les formes mediopassives.⁷⁶¹ A la narració com a la llengua conversacional, la convergència amb l'aorist ha estat un fenomen imparabile.⁷⁶² Només a la llengua literària i a l'administrativa s'ha pogut mantenir el valor aspectual propi del perfet.⁷⁶³

4. El tema de present.

El tema de present és definit per la generalitat dels estudiosos per oposició al d'aorist, d'acord amb els criteris de l'expressió de la puntualitat o la durada, per bé que alguns autors parlen específicament d'un tema de present infectiu o ingressiu.⁷⁶⁴ Bo i compartint el resultat final d'aquesta anàlisi, tanmateix, Ruipérez fa abans dues precisions metodològiques importants. En primer lloc, estableix que aquesta definició no ha de fer-se a partir del temps de present, que és neutre; segonament, que en cap cas no és pertinent de prendre com a criteri el de la puntualitat de l'acció verbal, sinó el de la durada.⁷⁶⁵ Per consegüent, allò que cal debatre és l'oposició entre imperfet i aorist, concebuts com a duratiu i puntual, respectivament.

No hem de bescantar teories alternatives a la formulada per Ruipérez: Ruijgh ha indicat la coexistència dins el tema de present de diverses funcions aspectuals, això és, la

760 Lambert ISEBAERT, "L'aspect en grec à la lumière des recherches récentes: le cas du parfait", dins Michèle BIRAUD (ed.), *Études de syntaxe du grec classique*, Niça 1991, 99-112.

761 Kenneth L. MC KAY, "The use of the Ancient Greek Perfect down to the second century A.D.", *BICS* 12, 1965, 1-21, pàg. 1.

762 Erika MIHEVC-GABROVEC, *Études sur la syntaxe de Joannes Moschos*, Ljubljana 1960, pàg. 65-66, cf. pàg. 66: *Le parfait du v. τίθημι a toujours la valeur d'aoriste (...). Il en est de même dans la plupart des exemples des parfaits δέδωκα et γέγονα etc.*, cf. 2992 A: καὶ ἐλοῦσα ἔδωκεν μετὰ πάσης ἡσυχίας καὶ σιωπῆς. δέδωκεν δὲ καὶ τῇ ἐμῇ ἀνεψιῷ, etc. Vegeu també Vasilis MANDILARAS, "Confusion of Aorist and Perfect in the Language of the non-literary Papyri", *Akten des XX Internationalen Papyrologischen Kongress*, München 1974, 251-261.

763 A la llengua administrativa, cf. K.L. MC KAY, *op. cit.*, pàg. 15, sobre el perfet clausular.

764 La noció de puntualitat, en l'aorist, doncs, és bàsica per a Karl BRUGMANN & Albert THUMB, *Griechische Grammatik*, Munic 1913⁴, pàg. 452. La noció de durada és bàsica per a Johann Matthias STAHL, *Kritisch-historische Syntax des griechischen Verbums der klassischen Zeit*, Heidelberg 1907, pàg. 74; J. WACKERNAGEL, *Vorlesungen I*, pàg. 173 seg.; Antoine MEILLET, *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*, pàg. 250; *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, pàg. 38; A. MEILLET & Joseph VENDRYÈS, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris 1979⁵, pàg. 175; Eduard HERMANN, "Objektive und subjektive Aktionsart", *IF* 45, 1927, 207-228; H. JACOBSON, *op. cit.* Present infectiu a E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II. Syntax und syntaktische Stilistik*, pàg. 257-258. Present ingressiu a Felix HARTMANN, "Aorist and Imperfektum im Griechischen", *KZ* 48, 1919, 1-47, i 49, 1920, 1-72, i Hermann KOLLER, *MH* 8, 1951, "Praesens Historicum und erzählendes Imperfekt: Ein Beitrag zur Aktionsart der Praesensstammzeiten im Lateinischen und Griechischen", *MH* 8, 1951, 63-99, pàg. 88-90.

765 M.S. RUIPÉREZ, *op. cit.*, pàg. 72, 77 i 79.

durativa, la continuativa, la conativa i la iterativa.⁷⁶⁶ Per la seua banda, tal com acabem de dir, Adrados fixa com a criteri distintiu d'aquest tema el de la puntualitat, no pas el de la durada, el que en fa el terme no caracteritzat davant l'aorist.⁷⁶⁷

Cal tractar amb cura de l'anomenat imperfecte anòmal, el qual, contra l'esperable, no es realitza com a duratiu. Sedgwick l'explica, en general, com l'expressió d'un fet ocorregut només un cop, els efectes del qual són duradors, per la qual cosa és assimilat a un valor duratiu.⁷⁶⁸

Hem de parlar també de l'alternança d'aorist i imperfecte, considerada irregular per molts autors. Aquest fenomen sintàctic pertany més que més als usos de la prosa clàssica, però pot ser considerat un fenomen de sistema i no pas un tret propi de l'expressió literària. Així, a partir de l'observació de l'ús de tots dos temps a Heròdot, Salmon havia posat en relleu la capacitat de l'aorist de lligar el període al context precedent.⁷⁶⁹ Bakker, en canvi, no aprecia en el pare de la història cap més criteri d'ús que l'estilístic, en tant que l'alternança d'aorist i imperfecte es deuria, en darrer terme, a les preferències de l'autor.⁷⁷⁰ Ruijgh va situar de bell nou la qüestió de ple dins el domini de la sintaxi, en referir la distribució d'usos d'imperfecte i aorist al context del període, segons que prevalga la consideració de la projecció temporal de l'acció (corresponent a l'imperfecte) o de la seua finitud (corresponent a l'aorist).⁷⁷¹ Aquesta teoria va ser aplicada, un altre cop a Heròdot, per Hettrich i Stork.⁷⁷² Al nostre parer, un estudi de Strunk, contemporani del de Ruijgh, permet d'analitzar de forma satisfactòria aquest fenomen. A ell devem la definició de l'anomenat *Inzidenzschema*, *esquema d'incidència*, d'acord amb el qual el pretèrit d'un verb duratiu sol realitzar-se en aorist quan el context mateix de l'acció expressa un valor aspectual puntual.⁷⁷³ En són exemples casos com ara ἄρδους δὲ

766 Cornelis Jan RUIJGH, *Autour de TE épique*, Amsterdam 1971, pàg. 246-247.

767 F. RODRÍGUEZ ADRADOS, "La oposición aspectual presente/aoristo examinada de nuevo", *Em* 58, 1990, 1-19.

768 W.B. SEDGWICK, "Some Uses of the Imperfect in Greek", *CQ* 34, 1940, 118-122, esp. pàg. 118, on defineix el valor aspectual de l'imperfecte com l'expressió de *the abiding result of a single act*.

769 A. SALMON, "Une particularité de l'aoriste et de l'imparfait chez Hérodote", *EC* 18, 1950, 165-170, pàg. 167: *L'imparfait, riche de perspectives, rattache la phrase au contexte suivant et, à ce titre, est souvent accompagné d'un démonstratif; l'aoriste, au contraire, temps neutre par excellence, marque un simple point dans l'écoulement du temps et se rattache davantage au contexte précédent.*

770 W.F. BAKKER, "A remark on the use of the imperfect and the aorist in Herodotus", *Mnemosyne* 21, 1968, pàg. 22-28.

771 C.J. RUIJGH, *op. cit.*, pàg. 248: *Jusqu'à un certain point, on peut comparer l'emploi de l'aoriste d'un verbe qui exprime à lui seul un changement d'état après la description d'une situation de caractère duratif: dans un contexte de ce genre, l'aoriste peut souligner le caractère soudain du procès.*

772 Heinrich HETTRICH, *Kontext und Aspekt in der altgriechischen Prosa Herodots*, Wien 1976; Peter STORK, *The aspectual usage of the dynamic infinitive in Herodotus*, Groningen 1982. La precisió metodològica de Stork, juntament amb la combinació més reexida dels factors sintàctics i semàntics, fan més preferible la seua monografia a la de Hettrich.

773 Klaus STRUNK, "Historische und deskriptive Linguistik bei der Textinterpretation", *Glotta* 49, 1971, 191-216, pàg. 200: (...) *das Präteritum eines durativen Verbiums offenbar auch im Relativsatz (...) dann im Aorist realisiert ist, wenn der Kontext eine terminierte Zeitdauerangabe bietet. (...) Ist die zeitliche Dauer der Verbalhandlung im Kontext fixiert, so realisiert sich das Präteritum eines durativen Verbiums gewöhnlich im*

βασιλεύσαντος ἐνὸς δέοντα πεντήκοντα ἔτεα ἐπεδέξατο Σαδυάττης ὁ Ἄρδυος καὶ ἐβασίλευσεν ἔτεα δώδεκα ⁷⁷⁴, ο βέ, encara amb més claredat, al passatge següent, ταῦτα ποιέων ἐπολέμεε ἔτεα ἔνδεκα, ἐν τοῖσι τρώματα μεγάλα διφάσια Μιλησίων ἐγένετο (...) τὰ μὲν νῦν ἔξ ἔτεα τῶν ἔνδεκα Σαδυάττης ὁ Ἄρδυος ἔτι Λυδῶν ἦρχε (...) τὰ δὲ πέντε τῶν ἐτέων τὰ ἐπόμενα τοῖσι ἔξ Ἄλυάττης ὁ Σαδυάττειω ἐπολέμεε.⁷⁷⁵ També Crespo s'ha remès al context per a explicar la distribució d'aquests temes verbals a Homer.⁷⁷⁶ Finalment, Dik ha adjudicat a l'imperfet una funció pròpia de la narració, la inceptiva, però el fet que la seua anàlisi es limite a un sol verb fa pensar d'antuvi en un ús formular, la fonamentació sintàctica del qual requereix d'una cerca més ambiciosa.⁷⁷⁷

5. El tema d'aorist.

Dins dels estudis sobre l'aspecte grec, la definició del tema d'aorist ha generat la polèmica més notable. Per a alguns autors, aquest tema verbal indica l'acompliment de l'acció, és a dir, el valor aspectual propi en seria el confectiu.⁷⁷⁸ Per a d'altres, en canvi, l'aorist és tan sols puntual, tot realitzant-se com a inceptiu o com a confectiu. Ara bé, calia reconèixer l'existència d'aoristos no puntuals, que han estat designats amb el nom de complexius.⁷⁷⁹ Val a esmentar també l'opinió de Meillet, segons el qual l'aorist es limita a expressar l'acció verbal amb un valor neutre des del punt de vista aspectual ⁷⁸⁰. Finalment, la distinció entre aorist i imperfet seria tan sols subjectiva per a Hermann, la qual cosa situa la distribució d'usos d'aquests dos temes verbals dins l'àmbit de l'estilística.⁷⁸¹

Nosaltres partirem un cop més de l'anàlisi de Ruipérez, el qual descarta com a criteris per a definir l'oposició entre present i aorist tant la consideració del terme de l'acció verbal com la de la puntualitat, i estableix com a bàsica la noció de durada, que fa membre marcat el present i no marcat l'aorist,⁷⁸² aquest, ahora, té com a propis els dos valors, el puntual

Aorist. Es tracta d'un nou cas de *conjunction reduction*.

774 Hdt. I 16, 1.

775 Hdt. I 18, 1.

776 Emilio CRESPO, "El uso de los temas de aoristo y de presente para la expresión de la repetición distributiva", en E. CRESPO, José Luis GARCÍA RAMÓN, Helena MAQUIEIRA & Jesús DE LA VILLA, *Homérica. Estudios lingüísticos*, Madrid 1992, 13-34.

777 Helma DIK, *Word Order in Ancient Greek: A Pragmatic Account of Word Order Variation in Herodotus*, Amsterdam 1995, pàg. 164-170, a propòsit de l'oposició entre εἶπε i ἔλεγε, el segon dels quals tindria aquest valor formular, en assenyalar l'inici del debat.

778 Carl MUTZBAUER, *Die Grundlagen der griechischen Tempuslehre und der homerische Tempusgebrauch*, Strassburg 1893, pàg. 239; E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, II, pàg. 252 i 260 seg.

779 B. DELBRÜCK, *Vergleichende Syntax II*, pàg. 230 seg.

780 A. MEILLET, *Introduction...* pàg. 250.

781 E. HERMANN, *op. cit.*

782 M. RUIPÉREZ, *op. cit.*, pàg. 76-79.

corresponent a la seva condició de membre no marcat, i el complexiu corresponent a la neutralització de l'expressió de la durada.⁷⁸³ De Boel ha contribuït també al debat en assenyalar que, en els verbs proveïts de semantemes terminatius (ell en diu Aktionsart terminativa), perfet i aorist presenten valors aspectuals confectius, mentre que als verbs de semantemes no terminatius obtindríem un perfet quasi-estatiu i l'aorist complexiu.⁷⁸⁴

6. L'aspecte als modes, en especial a l'imperatiu.

L'oposició aspectual es revela amb tota claredat a l'imperatiu.⁷⁸⁵ Ara bé, els factors sintàctics han quedat molt sovint preterits en favor d'altres consideracions, més que més d'ordre semanticoestilístic, però no pas exclusivament. Així, Mozley va atribuir al caràcter de l'obra la preponderància de l'aorist als textos litúrgics i religiosos en general, segons la seua anàlisi del *Nou Testament* i dels *Setanta*.⁷⁸⁶ Kieckers, però, ho va atribuir al valor perfectiu de l'aorist i al duratiu del present, encara definits per ell com a manifestacions de l'aktionsart, no pas de l'aspecte.⁷⁸⁷ Fou contestat per Kretschmer en termes propis d'una exègesi ideològica;⁷⁸⁸ per a Poutsma, segons el qual les dades de l'època clàssica contestaven les estadístiques de Kieckers: a Píndar, representant d'una poesia molt marcada per una ideologia religiosa, era majoritari l'ús del present, mentre que a Eurípides, aparentment refractari a les connotacions religioses, l'aorist duplicava la freqüència d'ús registrada a Èsquil;⁷⁸⁹ i per a Post, la conclusió del qual fa del present el tema per a l'expressió d'una èmfasi, que subratlla les distàncies entre emissor i receptor, mentre que l'aorist opera en sentit invers.⁷⁹⁰ Tanmateix, els estudis més recents han donat la raó a Kieckers, com ho demostra el treball de Grassi; una anàlisi pròpiament filològica deixava clar que, en les pregàries als déus, l'ús regular correspon al tema d'aorist, mentre que els verbs de prohibició referits a contextos quotidians fan servir igual el present com l'aorist.⁷⁹¹

783 M. RUIPÉREZ, *op. cit.*, pàg. 84 i 89.

784 Gunnar DE BOEL, "Aspekt, Aktionsart und Transitivität", *IF* 92, 1987, 33-57, pàg. 34-35, on qualifica el procés verbal dels semantemes no terminatius com a indicador d'una situació en curs.

785 K.L. MC KAY, "Aspects of the imperative in Ancient Greek", *Antichthon* 20, 1986, 41-58; Albert RIJKSBARON, *The Syntax and Semantics of the Verb in Classical Greek*, Amsterdam 1994², pàg. 42-45.

786 Francis Woodgate MOZLEY, "Notes on the Biblical Use of the Present and Aorist Imperative", *JThS* 4, 1903, 279-282.

787 Ernst KIECKERS, "Zum Gebrauch des Imperativus Aoristi und Praesentis", *IF* 24, 1909, 10-17.

788 Paul KRETSCHMER, "Der griechische Imperativus Aoristi activi auf -σον", *Glotta* 10, 1920, 112-122, cf. pàg. 120: (...) *Der Imperativus Aoristi galt den Göttern für ehrerbietig, der des Präsens für unhöflich*. També va replicar Kieckers W. BESCHEWLIIEW, "Der Gebrauch des Imperativus Aoristi und Praesentis im altgriechischen Gebet", *Annuaire de l'Université de Sofia. Faculté d'histoire et de philosophie* 1937, 23-41. Que la proposta de Kretschmer no sembla ben adreçada ho demostra, precisament al grec neotestamentari, *Ev. Lc.* XI 3 τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν.

789 A. POUTSMA, "Over de tempera van de imperativus en de conjunctivus hortativus-prohibitivus en het Grieks", *Akten der königliche Wissenschaftsgesellschaft Amsterdam*, 27, 1928, 1-84.

790 L.A. POST, "Dramatic uses of the Greek imperative", *AJPh* 59, 1938, 31-59.

791 Cesare GRASSI, "Imperativo presente e aoristo nelle preghiere agli dèi", *SIFC* 35, 1963, 186-198.

Hem de fer una obligada referència, però, als resultats de l'important estudi monogràfic dedicat a la qüestió per Bakker, en tant que presenta conclusions que han modificat molt la perspectiva que en teníem. Així, l'aorist seria tan sols neutre des del punt de vista aspectual, mentre que el present manifestaria un valor duratiu-continuatiu; d'altra banda, el present expressaria prohibicions o súpliques generals i especials, sense distinció. Si de cas, l'aorist tornaria a presentar un punt de vista neutre, deslligat de la posició psicològica del parlant en relació a l'ordre o la petició.⁷⁹² Hem de ressenyar també les observacions de Bakker pel que fa als usos d'imperatiu a la koiné i al grec modern, amb una clara preferència pel tema d'aorist en detriment del de present.⁷⁹³

Amb posterioritat a aquesta monografia, una contribució d'Amigues ha suggerit que a partir del segle iv aC s'observa un anivellament dels temes d'aorist i present en favor d'aquest últim, que passa a ser el preponderant.⁷⁹⁴ Una darrera contribució, la de Sicking, té la virtut d'inserir l'explicació de la tria del present o de l'aorist en funció del context, d'acord amb un model gramatical que ultrapassa els límits oracionals per tal d'estendre l'anàlisi als plans de la comunicació i de l'estil. Tanmateix, la seua distinció entre semantemes puntuals, terminatius i duratius no sembla una aportació definitiva.⁷⁹⁵

7. Les perífrasis de valor aspectual.

Hem tractat ja de les perífrasis de valor temporal i ho farem ara en relació a les de valor aspectual. Ara bé, un gran nombre de perífrasis tindria un mer valor nexal, en haver estat construïdes amb verbs buits.⁷⁹⁶ Des del punt de vista de la sintaxi de l'aspecte, cal diferenciar diversos tipus de perífrasi: prospectives (l'auxiliar és μέλλω ο, molt menys freqüentment, βαίνω), retrospectives (amb ἦκω-, indiferents a l'oposició entre prospecció i retrospecció amb εἶμι i ἔρχομαι), continuatives (amb διαγίγνομαι, διάγω, διατελέω ο ἐπιμένω), i

792 Willem Frederik BAKKER, *The Greek Imperative. An investigation into the aspectual differences between the present and aorist imperatives in Greek prayer from Homer up to the present day*, Amsterdam 1966, pàg. 31: (...) *The imperative derived from the aorist stem expresses an absolute fact, a mere process, but (...) the present imperative refers to an action seen in its perspective, while in addition this action has to coincide with another notion.* Tracta del present més endavant, cf. especialment pàg. 65-66.

793 W.F. BAKKER, *op. cit.*, pàg. 21 seg. sobre els valors aspectuals del tema d'imperatiu al grec modern, pàg. 137 seg. sobre els usos a la koiné, cf. pàg. 137: *The present stem is used only when the situation from which the order originates is clear or has been explained to the hearer.*

794 S. AMIGUES, *op. cit.*, esp. pàg. 232 i 237, on afirma el següent: *Le succès de λέγε auprès de Démosthène et de ses contemporains s'explique au moins autant que par sa spécialisation sémantique par l'avantage d'une forme constamment disponible, à cause de son indifférence à l'aspect, sur ses concurrentes dont les conditions d'emploi particulières rendent le maniement moins commode.*

795 C.M.J. SICKING, "The Distribution of Aorist and Present Tense Stem Forms in Greek, especially in the Imperative", *Glotta* 69, 1991, 14-43 i 154-170.

796 Eugenio COSERIU, "El aspecto verbal perifrástico en griego antiguo", *Actas III CEEC*, Madrid 1968, 93-116, pàg. 100, núm. 16.

d'immediatesa (amb εἶμι, ἔρχομαι o ἦκω i participi de futur).⁷⁹⁷

Un dels tipus més freqüents i interessants de perífrasi, aquelles que tenen com a auxiliar el verb μέλλω, tal volta un verb de moviment,⁷⁹⁸ es varen desenvolupar en època molt primerenca. Basset en reconeix dos estadis, l'homèric i el clàssic, separats més que més per la pertinença o l'anorreament del valor lexical de μέλλω. A l'estadi homèric pot encara mantenir-se el valor de probabilitat derivat del lexema d'aquest verb, equiparable a ζοικε, δοκεῖ, etc., cosa que elimina la possibilitat de configurar una forma perifràstica; aquesta apareix tan sols amb l'imperfet, ἔμελλον, mentre que amb infinitiu de present o de futur expressa imminència o destinació, segons que la consideració siga prospectiva o retrospectiva. A l'època clàssica la perífrasi, que a partir dels valors aspectuals hauria desenvolupat també valors temporals, adquireix un molt marcat sentit modal.⁷⁹⁹

A l'època clàssica destaquen les perífrasis amb els verbs γίγνομαι i ποιῶμαι, els quals configuren una mena de sistema. Mentre que γίγνομαι forma perífrasis de valor passiu, les construïdes amb ποιῶμαι són actives,⁸⁰⁰ a més a més amb un evident valor d'Aktionsart, el factitiu, en podríem dir una veu mitjana dinàmica. Ara bé, mentre que les perífrasis amb γίγνομαι posseeixen també un valor modal, com les que tenen com a auxiliars ἔχω i εἶναι, les perífrasis formades amb ποιῶμαι estan mancades d'aquesta expressió de la modalitat.

Altres perífrasis són les habituals a la tragèdia, amb τυγχάνω i κυρέω; el primer d'aquests auxiliars es revela com un fort competidor d'εἰμί pel fet que presenta un paradigma més complet, a més d'una millor distinció sintàctica i lèxica i d'una més dúctil construcció amb adverbis de negació⁸⁰¹.

8. L'aspecte a l'infinitiu i al participi.

L'expressió i els valors de l'aspecte en els modes no personals constitueix un

797 W. DIETRICH, "Der periphrastische Verbalaspekt im Griechischen und Lateinischen", *Glotta* 51, 1973, 183-228, pàg. 209.

798 Així ho proposava O. SZEMERÉNYI, "Greek μέλλω, a historical and comparative study", *AJPh* 72, 1951, 346-369.

799 Louis BASSET, *Les emplois périphrastiques du verbe grec meivlein. Étude de linguistique grecque et essai de linguistique générale*, Lyon 1979.

800 Compareu Th. V 69, 1 ἐπεὶ δὲ ξυνιέναι ἔμελλον ἤδη, ἐνταῦθα καὶ παραινέσεις καθ' ἑκάστου ὑπὸ τῶν οἰκείων στρατηγῶν τοιαῖδε ἐγίγνοντο etc., i V 69, 2 τοῖς μὲν Ἀργείοις καὶ ξυμμάχοις τοιαῦτα παρηνέθη, Λακεδαιμόνιοι δὲ καθ' ἑκάστους τε καὶ μετὰ τῶν πολεμικῶν νόμων ἐν σφίσι αὐτοῖς ὧν ἠπίσταντο τὴν παρακέλευσιν τῆς μνήμης ἀγαθοῖς οἷσιν ἐποιούντο etc. Vegeu sobre la qüestió Raphael FREUNDLICH, *Verbalsubstantive als Namen für Satzinhalt in der Sprache des Thukydides. Ein Beitrag zu einer Grammatik der Nominalisierung im Griechischen*, Frankfurt 1987.

801 W. DIETRICH, "Der periphrastische Verbalaspekt im Griechischen und Lateinischen", *Glotta* 51, 1973, 183-228, pàg. 209.

problema encara no del tot resolt, com ho demostra el fet que bona part de la recerca actual al camp de la sintaxi grega es fa sobre infinitiu i participi. Al seu estudi sobre l'infinitiu a Heròdot, Stork diferencia els valors aspectuals de l'infinitiu declaratiu dels de l'infinitiu dinàmic, i, dins d'aquest, distingeix els usos amb perfect dels de present i aorist.⁸⁰² Com a regla general, Stork observa en l'infinitiu declaratiu la manca de preferència per un tema verbal concret, bé el de present, bé el d'aorist, en tant que és el context el que resulta més determinant a aquest efecte. Ara bé, els verbs transformatius, en la terminologia de Ruipérez (*achievement verbs* per a Stork), tendeixen a construir-se amb aorist, mentre que els que expressen valors duratius o estatus tendeixen a construir-se amb present, com calia esperar en tots dos casos.⁸⁰³ També subratlla que, amb independència del valor semàntic, el tema de present posa l'accent sobre el procés verbal, mentre que el tema d'aorist ho fa sobre l'acompliment de l'acció; el present expressa també valors conatius o inceptius, i l'aorist valors emfàtics, que destaquen l'especificitat o l'assoliment de l'acció en qüestió.⁸⁰⁴ Pel que fa a l'infinitiu dinàmic, Stork remarca com el tema de present expressa valors estatus, genèrics, distributius, iteratius, duratius, continuatius o descriptius, mentre que el d'aorist expressa valors emfàtics o confectius.⁸⁰⁵

Per a l'aspecte al participi, resulta de gran interès l'aportació de Rivas, la qual ha estudiat les oposicions aspectuals al si del genitiu absolut. Segons aquesta anàlisi, la preferència pel tema de present es deu al seu caràcter neutre quant a l'expressió de la puntualitat, mentre que bona part dels exemples amb aorist presenten el mateix caràcter de neutralització del valor puntual.⁸⁰⁶ Destaca també el paral·lelisme del tema de present, llargament preferit a aquesta construcció, amb el cas genitiu, en tant que ambdós expressen el terme no marcat dins les respectives oposicions, als sistemes temàtic al verb i de casos al nom, pel que fa a l'expressió de la puntualitat.⁸⁰⁷

802 P. STORK, *The Aspectual Usage of the Dynamic Infinitive in Herodotus*, Groningen 1982, pàg. 360.

803 P. STORK, *op. cit.*, pàg. 366-367.

804 P. STORK, *op. cit.*, pàg. 367 i 380-381. Sembla un molt difús el paper emfàtic de l'aorist, que depèn en tot cas del context i no mai de cap regla sintàctica. En paraules de STORK, pàg. 381, *the aorist infinitive is preferably used when the reference is basically specific, particularly when the situation or action denoted by the infinitive constitutes an act or event.* (...) *The aorist infinitive is preferably used when the actualization or effectuation of the situation or action denoted by the infinitive is primarily relevant* (els subratllats són de l'autor). L'especificitat al·ludeix a una ocasió determinada i/o a unes persones concretes (P. STORK, *op. cit.*, *ibid.*).

805 P. STORK, *op. cit.*, pàg. 382-383.

806 Ana Isabel RIVAS BARROS, "Relación entre temas y valores participiales integrantes del Genitivo Absoluto en Esquilo, Heródoto y Píndaro", *Actes Xè. Simposi català d'Estudis Clàssics. Homenatge a J. Alsina I*, Tarragona 1993, 402-408.

807 A.I. RIVAS BARROS, *op. cit.*, pàg. 405, on remet a Jordi REDONDO, "Un dato sintáctico sobre el Παραμυθητικός πρὸς Ἀπολλώνιον" en Aurelio PÉREZ JIMÉNEZ & Gonzalo DEL CERRO (ed.), *Estudios sobre Plutarco: Obra y Tradición*, Málaga 1990, 155-158, pàg. 158: (...) *El mismo genitivo absoluto nace en buena parte de la categoria neutro que este caso acredita, a nuestro modo de ver al menos, en la oposición 'expresión puntual de la categoría tiempo'; en ésta, frente a acusativo y dativo como términos marcados, negativo el primero y positivo el segundo, el genitivo aparece como término no marcado.* El mateix autor, *op. cit.*, *ibid.*, núm. 27, encara apunta el següent: *De ahí que dicho valor neutro haga idóneo al genitivo a la hora de configurar una*

Tema 17. Els modes personals.

1. La categoria del mode a la gramàtica antiga i a la moderna.

El terme *mode* prové de la gramàtica llatina, i com a concepte té a veure amb una perspectiva psicologista, com es desprèn de la definició següent, deguda a Priscia: *modi sunt diuersae inclinationes animi, uarios eius affectus demonstrantes*.⁸⁰⁸ Entre els estudiosos grecs el terme emprat era el δ'ἔγκλισις. La gramàtica grega antiga va fer la primera contribució de relleu a la teoria dels modes, bo i començant per definir, dins la complexa estructura del sistema verbal del grec clàssic, d'una banda, subjuntiu, optatiu i imperatiu com a realitats lingüístiques diferenciades, i oposades, a l'indicatiu; i, d'una altra, l'imperatiu, oposat alhora a la resta de modes. El terme per a designar-los és el δ'ἔγκλίσεις, literalment *declinacions*. Dionisi el Traci, tot i l'escassa informació que ens ofereix, en diu ja amb els noms esdevinguts tradicionals: Ἐγκλίσεις μὲν οὖν εἰσι πέντε· ὀριστική, προστακτική, εὐκτική, ὑποτακτική, ἀπαρέμφατος.⁸⁰⁹ Un escoli bizantí ens dóna la notícia que en un principi el terme διάθεσις, literalment *disposició*, englobava veus i modes, tot i que la distinció ulterior entre les unes i les altres no és de fàcil comprensió: Ἰστέον δὲ ὅτι τὰς ἐγκλίσεις καὶ τὰς διαθέσεις οἱ παλαιοὶ κοινῶς διαθέσεις ἐκάλουν, καὶ λοιπὸν ὕστερον διεμέρισαν αὐτὰς, καὶ τὰς μὲν ψυχικὰς καλοῦσιν ἐγκλίσεις, τὰς δὲ σωματικὰς διαθέσεις.⁸¹⁰

Part de la tradició gramatical grega exclou dels modes l'imperatiu, en tant que la categoria del mode no podria ésser deslligada de l'expressió de la persona, que és el subjecte volitiu: Πόσαι ἐγκλίσεις (...) καταχρηστικῶς μὲν πέντε (...)κυρίως δὲ τέσσαρες· ἡ γὰρ ἀπαρέμφατος οὐκ ἔστι κυρίως ἔγκλισις, ἀλλὰ καταχρηστικῶς, ἐπειδὴ κυρίως ἔγκλισις ἡ ἔχουσα βούλευμα ψυχῆς. ἡ δὲ ἀπαρέμφατος, ὡς μὴ ἔχουσα βούλευμα ψυχῆς, εἰκότως οὐδὲ ἔγκλισις λέγεται.⁸¹¹ Com a mostra de la posició contrària, vegem el següent passatge del Querobosc: ἐγκλίνεται γὰρ καὶ ῥέπει ἢ εἰς τὸ ὀρίσαι ἢ εἰς τὸ προστάξει ἢ εἰς τὸ εὐξασθαι ἢ εἰς τὸ διστάσαι.⁸¹²

No sembla haver-hi una gran distància entre la gramàtica antiga i molts autors moderns que vinculen els modes a determinades disposicions d'ànim: en aquest sentit, Hahn

construcción nueva en el sistema, la de participio absoluto.

808 Prisc. *Institutiones grammaticae VIII* 63 (= Heinrich KEIL (ed.), *Grammatici Latini II*, Hildesheim 1961 (= Leipzig 1855), pàg. 421.

809 D.T. *Ars* 13, 7-8.

810 *Commentariolus Byzantinus, ad loc.* Si entenem *ad pedem litterae* l'escoli, la veu reflectiria una realitat aprehensible i objectiva, que oposa un subjecte animat o inanimat agent, en nominatiu a la veu activa o en genitiu o ablatiu a la passiva, a un de pacient, en acusatiu a la veu activa i en nominatiu a la passiva. En canvi, el mode reflectiria una actitud, una idea o un estat d'ànim del subjecte agent animat.

811 *Schol. Marc.* 399 H.

812 G. Choerob., *Prolegomena et scholia in Theodosii Alexandrini canones isagogicos de flexione uerborum*, ed. Alfred HILGARD, *Grammatici Graeci IV-2*, Hildesheim 1065 (= Leipzig 1894), pàg. 284.

ha reivindicat el caràcter modal de l'expressió d'Apol·loni ψυχικὴ διάθεσις, que Priscià, Heliodor i el Querobosc haurien malinterpretat.⁸¹³ Pel que fa a les innovacions teòriques més interessants, val a remarcar una observació d'Apol·loni en el sentit que el subjuntiu, sense el concurs de la partícula modal, no és apte per a expressar res.⁸¹⁴ Aquesta idea recolza sens dubte en l'escassa rellevància del subjuntiu a la baixa koiné, com a conseqüència d'una autonomia morfològica molt migrada.

En el camp de la sintaxi dels modes, l'atenció als factors psicològics es revela com el nexce d'unió entre la gramàtica grega antiga i l'anàlisi dels moderns. La teoria actual contempla, en primer lloc, la diversitat en l'expressió dels valors modals, que no són exclusius del verb; ben al contrari, la modalitat pot ser expressada mitjançant partícules modals, marques suprasegmentals com ara, a l'anglès modern, l'entonació, canvis de persona o certes negacions, com és el cas, al grec antic, de μή.⁸¹⁵ Pel que fa als modes verbals, es fa una distinció entre els epistèmics i els deòntics; els primers comprenen judicis de valor per part del parlant (i també l'expressió de la seua participació o l'interès) sobre el grau d'irrealitat d'una situació concreta, des de la mera enunciació objectiva, en termes de pura constatació, fins a les manifestacions de l'eventualitat, la possibilitat i la irrealitat. En canvi, els segons comprenen l'expressió d'una actitud psicològica més manifesta i dràstica per part del parlant, el qual hi manifesta la volició, el desig, la prohibició, el dubte, la por, etc.⁸¹⁶ Nosaltres en diríem, dels modes epistèmics i deòntics, formes de modalitat interna i externa, d'acord amb una oposició tan sols gradual. Al si de la família lingüística indoeuropea, modes epistèmics i deòntics estan caracteritzats per un igual. Ara bé, els estudis comparatius mostren que, en general, els modes epistèmics han estat caracteritzats morfològicament, mentre que els deòntics han rebut més aviat marques d'altres tipus, incloses les suprasegmentals, i amb una especial incidència dels

813 E. Adelaide HAHN, "Apollonius Dyscolus on Mood", *TAPhA* 82, 1951, 29-48, a propòsit d'Apol. Dysc. *Synt.* 226 b' Πῆμά ἐστι μέρος λόγου ἄπτωτον ἐν ἰδίοις μετασχηματισμοῖς διαφόρων χρόνων ἐπιδεικτικὸν μετ' ἐνεργείας ἢ πάθους, προσώπων τε καὶ ἀριθμῶν παραστατικὸν ὅτε καὶ τὰς τῆς ψυχῆς διαθέσεις δηλοῖ.

814 Apol. Dysc. *Synt.* 264 b "Ὅθεν, εἰ καὶ τῇ καλουμένῃ διστακτικῇ ἐγκλίσει παρείπετο τὸ ἐκτὸς συνδέσμου σημαίνειν τι, κἂν πάντως τὴν τούτου ὀνομασίαν ἀνεδέξατο. νυνὶ δὲ οὐδέποτε ὀνόμασεν ἐκτὸς συνδέσμου.

815 Cf. Hansjakob SEILER, "Abstract structures for moods in Greek", *Language* 47, 1971, 79-89, pàg. 79: (...) *It must be possible for a language to function perfectly well by expressing moods without special verb forms such as an optative or a subjunctive.* Vegeu també Emilio CRESPO, "La expresión de la función Manera en griego", *Em* 56, 1988, 43-64, segons el qual aquesta funció pot ser expressada mitjançant adverbis, datius instrumentals, sintagmes preposicionals o bé, en fi, oracions subordinades comparativo-modals.

816 Vegeu al respecte Joan L. BYBEE, *Morphology. A Study of the Relation between Meaning and Form*, Amsterdam 1985, i Frank R. PALMER, *Mood and Modality*, Cambridge 1986. Bybee distingeix entre modes il·locutius, és a dir, no-enunciatius, com ara imperatiu, optatiu, admonitiu, prohibitiu i interrogatiu, i modes enunciatius, com ara el subjuntiu, el dubitatiu, el possibilitiu, el potencial i el condicional. Emilio CRESPO, "Sintaxis y semántica de las formas modales en griego clásico", *RSEL* 22, 1992, 277-307, pàg. 283 per a la definició dels modes epistèmics: *En el uso epistémico el hablante instruye a su interlocutor para que añada el contenido proposicional a su información pragmática.* Per a la definició dels modes deòntics, vegeu pàg. 282: *En el tipo deóntico el hablante pretende ejercer su voluntad y actuar sobre la realidad pragmática.* *Stricto sensu*, tanmateix, la gramàtica funcional distingeix fins a tres tipus de modalitat, inherent, objectiva i epistèmica, alhora que li nega la categoria d'universal lingüístic, cf. Simon C. DIK, *Functional Grammar*, London 1980, i Anna SIEWIERSKA, *Functional Grammar*, London & New York 1991, pàg. 123-136.

factors lexicals.

D'una manera més restrictiva, ja dins les estructures sintàctiques del grec antic, si atenem que, fora de l'afegitó de la partícula modal per a l'expressió d'una forma d'irrealitat, això és, l'eventualitat al passat, i amb una segona excepció pel que fa als usos del tema de futur, l'indicatiu no presentaria valors modals,⁸¹⁷ podem adoptar el principi metodològic de designar com a modes només els altres; d'altra banda, bo i respectant el caràcter modal d'infinitiu i participi, la seua especificitat ha dut, tradicionalment, a tractar d'una manera preferent de subjuntiu i optatiu i, més en segon terme, de l'imperatiu.⁸¹⁸ Certament, infinitiu i participi no només estan mancats de la categoria de persona, potser la més inherent a la flexió verbal; tampoc no constitueixen el nucli de cap oració principal, amb l'única excepció d'una construcció amb un mínim grau d'autonomia sintàctica, l'anomenat infinitiu prescriptiu. L'alt grau de desenvolupament dins la llengua grega, tant al pla morfològic com al sintàctic, no ha impedit, tanmateix, que ambdós modes no personals hagen estat bandejats per la koiné tardana i eliminats al grec bizantí i al modern. L'imperatiu, en canvi, tant per la relació sintàctica i semàntica amb el subjuntiu i l'optatiu, com, sobretot, pel fet de generar oracions principals i autònomes, ha perviscut sense alteracions que hagen estat significatives.

2. Subjuntiu i optatiu a la gramàtica grega dels segles XIX i XX.

En un dels primers estudis de la gramàtica grega moderna, mitjançant l'aplicació de les regles de la lògica kantiana, Hermann definia el subjuntiu com el mode de la possibilitat objectiva. L'optatiu seria el mode de la possibilitat subjectiva; l'imperatiu, el de la necessitat subjectiva; i, finalment, els adjectius verbals en -τέος conformarien el mode de la necessitat objectiva.⁸¹⁹ Més enllà de la pertinència d'aquesta teoria, no pas exempta de mèrit, ens interessa destacar que la sintaxi dels modes va gaudir de bon principi d'un gran atractiu entre els hel·lenistes moderns.

Posteriorment, l'estudi de subjuntiu i optatiu ha estat plantejat per la major part dels

817 Leo MEYER, "Über die griechischen Modi", *Nachr. d. Kön. Ges. Der Wiss. Zu Göttingen, Phil.-hist. Kl.* 1903, pàg. 313: (sc. *Der Indikativ*) *keinerlei Moduskennzeichen hat; man kann ihn geradezu als die Negation des Modus bezeichnen.* L'opinió contrària es llegeix a Jo WILLMOTT, *The Moods of Homeric Greek*, Cambridge 2007, pàg. 51: (...) *The indicative in Homeric Greek may be more successfully defined as expressing the speaker's positive epistemic stance to a proposition. This explains its use in the whole range of conditional clauses. (...) The indicative is used to show that the speaker believes that it was a real possibility that a particular event could have happened, even if, in the real world, it did not.*

818 William W. GOODWIN, *Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb*, Bristol 1998 (= London 1889), pàg. 1, adopta un criteri més aviat pragmàtic: *The infinitive, which is a verbal noun, and the participle and the verbal in -τέος, which are verbal adjectives, are so closely connected with the moods in many constructions, that they are discussed with them in Syntax.*

819 Gottfried HERMANN, *De particula ἄν libri IV*, Leipzig 1831.

crítics dins el pla diacrònic, en relació amb la resta de llengües indoeuropees.⁸²⁰ L'objectiu principal d'aquesta recerca consistia a establir la *Grundbedeutung* o significat bàsic de cada mode. A la seua primera gran contribució al debat, Delbrück va definir aquest tret essencial tot assignant al subjuntiu el valor volitiu (en alternança amb l'imperatiu a la primera persona) i a l'optatiu el valor desideratiu.⁸²¹ Ara bé, aquesta hipòtesi deixaria sense explicació un seguit d'usos d'un i altre mode, irreductibles a la sola consideració de la voluntat o el desig.⁸²² Anys més tard, Delbrück va formular la teoria que podem considerar clàssica, en acceptar l'existència d'un subjuntiu originari, el voluntatiu, i un de derivat, el prospectiu, i tres classes d'optatiu, un d'aquests també originari, el cupitiu, i dos de derivats del primer, el prescriptiu i el potencial.⁸²³ Amb aquest plantejament s'obria la via a una recerca concreta, la determinació dels autèntics valors originaris. Així, Hammerschmidt va refutar Delbrück en proposar que l'optatiu no hauria pas arrencat tan sols a partir de l'ús desideratiu,⁸²⁴ mentre que Hirt ho feia també, en indicar ara que el subjuntiu s'hauria format com un futur, amb el valor modal bàsic de la prospectivitat.⁸²⁵ Tot just al contrari, Meillet i Vendryès confirmaven el valor voluntatiu com a originari al subjuntiu, i Humbert ho feia tant respecte del subjuntiu com de l'optatiu.⁸²⁶ En realitat, des de Jespersen ha estat formulada la impossibilitat de trobar una funció que definisca d'una manera genèrica els usos del subjuntiu, el desenvolupament dels quals, a més a més, hauria estat propi de cada llengua indoeuropea.⁸²⁷

820 Berthold DELBRÜCK *Der Gebrauch des Konjunktivs und Optativs im Sanskrit und Griechischen*, Halle 1871; Julius JOLLY, *Ein Kapitel vergleichender Syntax: der Konjunktiv und Optativ und die Nebensätze im Zend und Altpersisch im Vergleich mit dem Sanskrit und Griechisch*, München 1872; Jan GONDA, *The Character of the Indo-European Moods, With special Regard to Greek and Sanskrit*, Wiesbaden 1956; E.A. HAHN, *Subjunctive and Optative: Their Origin as Futures*, Nova York 1953; David LIGHTFOOT, *Natural Logic and the Greek Moods*, Den Haag & París 1975, pàg. 11. L'opinió contrària va estar manifestada per Fred W. HOUSEHOLDER en la ressenya a la monografia de Hahn, *Language* 30, 1954, 389-399.

821 B. DELBRÜCK, *op. cit.*, pàg. 13.

822 Cf. W.W. GOODWIN, *op. cit.*, pàg. 372: *The subjunctive nowhere bears more distinct marks of primitive simplicity than when it appears in Homer as a simple future (...). This simple subjunctive has no element of will. (...) This subjunctive and the future indicative run parallel in all their constructions, and the former expresses will only so far as the later does. The only character that is beyond question in this subjunctive is its reference to future time, and if we were left to this use alone, we should have no hesitation in designating the subjunctive as a form expressing futurity like a future tense.*

823 B. DELBRÜCK, *Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen III-V. Vergleichende Syntax*, Strassburg 1893-1900. També Helmut RIX, *Zur Entstehung des indogermanisches Modusystems*, Innsbruck 1986, pàg. 10, s'acull a la teoria dels dos valors modals originaris: *Beide Modi [sc. subjuntiu i optatiu] haben je zwei Funktionen: der Optativ drückt als Kupitiv den Wunsch aus, einen Sachverhalt verwirklicht zu sehen, und zwar im Unterschied zum Desiderativ nicht den Wunsch des Subjekts, sondern den des Sprechers, und als Potentialis die eingeschränkte Gültigkeit einer Behauptung. Der Konjunktiv bezeichnet als Prospektiv die Erwartung des Sprechers, einen Sachverhalt verwirklicht zu sehen, und als Voluntativ den Willen des Sprechers, die Verwirklichung des Sachverhaltes durchzusetzen.*

824 Karl HAMMERSCHMIDT, *Über die Grundbedeutung von Konjunktiv und Optativ und Ihr Verhältnis zu dem Temporibus. Auf Grund der homerischen Epen erörtert*, Erlangen 1892, pàg. 25.

825 Hermann Alfred HIRT, *Handbuch der griechischen Laut- und Formenlehre*, Heidelberg 1912.

826 Antoine MEILLET & Joseph VENDRYÈS, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris 1960, pàg. 185 seg.; Jean HUMBERT, *Syntaxe Grecque*, Paris 1945,

827 Otto JESPERSEN, *The Philosophy of Grammar*, London 1924, pàg. 317: *The truth seems to be that the subjunctive was at first vaguely used in a variety of cases which it is impossible logically or notionally to delimitate as against the use of the indicative, and that each language took its own course in sometimes restricting and sometimes extending its sphere of employment, especially in dependent clauses.*

La qüestió prèvia a l'anàlisi dels valors modals a subjuntiu i optatiu rau a reconèixer que cap dels dos no presenta un d'únic, com ho proposa encara, ni que siga a partir de nocions psicològiques, Delaunois.⁸²⁸ Endemés, la pròpia naturalesa sintàctica dels valors modals els fa de mal definir mitjançant una distinció única, basada en un mateix conjunt de criteris.⁸²⁹ Una altra qüestió rau a integrar tots dos modes dins una sola categoria, la de l'expressió de la modalitat d'acord amb el punt de vista del parlant, la qual distingiria subjuntiu i optatiu per una oposició gradual, en proposta de Wackernagel i de Ruipérez.⁸³⁰

3. *El subjuntiu.*

Per a l'anàlisi d'aquest mode partirem de la proposta de Hirt i Goodwin, que consisteix a explicar el subjuntiu com un mode associat, per la seua gènesi i el seu significat, al futur. La divisió entre dos tipus, ben distingits per l'ús de la negació no modal οὐ o de la modal μή, respondria a la diferència entre un subjuntiu absolut, de caràcter prospectiu o eventual, aparentment més antic i propi de les oracions principals, i un d'exhortatiu, de caràcter voluntatiu o deliberatiu, propi de les oracions subordinades.⁸³¹ D'aquesta manera, Goodwin assolía una definició global del subjuntiu, però no pas homogènia. Per la seua banda, Gonda ha definit el subjuntiu com el mode de la visualització, mitjançant el qual el parlant manifesta una realitat que només és capaç d'albirar amb els ulls de la consciència.⁸³² Aquesta perspectiva té l'avantatge d'unir l'explicació sintàctica a la psicològica, a més de donar explicació satisfactòria dels usos del subjuntiu al període condicional. Tal volta tenim aquí un dels expedients més útils per a la definició d'aquest mode, malgrat la seua insuficiència en el pla sintàctic. Recentment, Willmott deriva els diferents valors sintàctics del subjuntiu del seu

828 Marcel DELAUNOIS, "Le système des modes en grec classique. Concentrations sémantiques et nuances contextuelles", *LEC* 54, 1986, 335-349; D. LIGHTFOOT, *op. cit.*, pàg. 12: (...) *There is no single underlying idea peculiar to each of the moods etc.*, tot i que l'autor, pàg. 12-13, formula la necessitat de trobar aquest principi lingüístic que permeta d'explicar coherentment la funció bàsica de cada mode. El mateix Lightfoot, pàg. 19, arriba a dir del mètode de Delbrück *et caet.* que *a desire to discover the oldest use of a mood is scholastic antiquarianism in its strongest form.* També es pronuncia en contra de l'existència d'aquesta funció única E. CRESPO, "Sintaxis y semántica...", pàg. 306.

829 E. CRESPO, "Sintaxis y semántica"..., pàg. 305.

830 Jacob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax I*, pàg. 232: *Der Unterschied beider Modi besteht also bloss darin, dass der Konjunktiv ein Wollen, der Optativ ein Wünschen ausdrückt. (...) Man kann demgemäss den Unterschied der beiden Modi auch so definieren, dass beim Konjunktiv eine grössere Annäherung an die Wirklichkeit stattfindet.* M.S. Ruipérez, "Desinencias medias primarias indoeuropeas -(m)ai, -soi, -toi, -ntoi", *Em* 20, 1952, 8-31, pàg. 15: *En ambos se trata de una volición, pero en el subjuntivo lo que quiere el que habla, cree que el sujeto mismo puede efectuarlo; en el optativo la realización del deseo expresado está fuera de las fuerzas propias del sujeto, depende de otros. Paralelamente podemos decir -extendiendo la definición de Wackernagel- que el subjuntivo prospectivo indica una proximidad (se espera que se realice el proceso verbal), el optativo potencial indica un distanciamiento mayor de la realidad (el proceso verbal es sólo una posibilidad). Entre el subjuntivo y el optativo hay solamente una diferencia de intensidad en la expresión de la noción de modo.*

831 Cf. W.W. GOODWIN, *op. cit.*, pàg. 2-3 i 379.

832 Jan GONDA, *The Character of the Indo-European Moods*, Wiesbaden 1956, pàg. 69.

mateix origen, al llarg d'un desenvolupament ulterior que els va anar diferenciant.⁸³³

Un assaig d'explicació de gran utilitat per a la nostra anàlisi, ara més escaient amb les nostres exigències metodològiques, veu el subjuntiu com un mode propi de l'oració subordinada.⁸³⁴ Tanmateix, aquesta hipòtesi xoca amb dos problemes metodològics greus. En primer lloc, es fa des d'un plantejament sincrònic, perquè des del punt de vista de la història de la llengua grega, d'una banda, i de la lingüística indoeuropea, d'una altra, la proposta queda del tot fora de lloc. per cenyir-nos al grec, n'hi ha prou de pensar en el cas de les completives règim de verbs de prohibició, dubte i por, antigues oracions principals com *eren*. Segonament, fins i tot si admetíem que al grec clàssic el subjuntiu, per exemple, estigués configurat com a mode de la subordinació, i fins i tot si també concedíem el valor subordinat de les oracions prohibitives (equivalents a un imperatiu), en funció d'una anàlisi que en considerés la dependència respecte d'un verb elidit, hauríem de donar compte tanmateix dels usos en què el subjuntiu es comporta clarament com a nucli d'una oració principal.

Sembla irreductible, doncs, l'existència de dos tipus sintàctics diferents i força ben oposats, al si del subjuntiu. En aquest sentit, hem de notar encara d'altres diferències funcionals, específicament sintàctiques, entre el tipus voluntatiu i el prospectiu, com ara la presència de determinades partícules amb el voluntatiu, cf. *ἄγε, φέρε, δεῦρο, δεῦτε*, o la construcció, també a aquesta modalitat, amb la doble negació *οὐ μή*. Les anàlisis semàntiques adreçades a distingir els dos tipus semblen, en canvi, més aviat dubtoses. Així, el subjuntiu eventual representaria el mode d'una subjectivitat autònoma i projectiva, segons Delaunois,⁸³⁵ el qual redueix de fet l'eventualitat a una expressió difuminada de la voluntat.⁸³⁶

Al nostre parer, per a la definició del subjuntiu convé de separar, com a criteri metodològic previ, els seus usos dins el període condicional. Això és deu al fet que aquesta construcció, la complexitat de la qual supera de molt la resta de períodes subordinats, presenta l'únic cas dins la sintaxi grega comparable amb la *consecutio temporum* llatina. El paper del subjuntiu dins el període condicional s'inclou dins els usos de l'eventual, però a partir d'aquí l'hem d'explicar dins les peculiaritats de l'estructura sintàctica en què intervé.

833 J. WILLMOTT, *op. cit.*, pàg. 112: *Just as expected from the theory of grammaticalisation, the subjunctive has a wide range of different meanings which are connected to each other by various diachronic paths.*

834 J. GONDA, *op. cit.*, pàg. 110; Robin Tolmach LAKOFF, *Abstract Syntax and Latin Complementation*, Cambridge (Mss.) 1968, pàg. 215.

835 M. DELAUNOIS, *op. cit.*, pàg. 347.

836 M. DELAUNOIS, *Essai de syntaxe grecque classique. Réflexions et recherches*, Brussel·les 1988, pàg. 115: *Le poids de la volonté peut s'exercer moins nettement (...). C'est ce qu'on appelle ordinairement la valeur d'éventualité.*

4. L'optatiu.

De forma semblant al cas del subjuntiu, també per a l'optatiu sembla irreductible a un únic tipus l'oposició entre un optatiu potencial, la negació del qual és οὐ, i un optatiu cupitiu, amb la negació μή. Com a principi metodològic, Crespo rebutja la consideració de l'optatiu com una mena de subjuntiu atenuat.⁸³⁷ D'altra banda, la major part d'usos específics reconeguts per la tradició gramatical remetent al valor potencial. És així com expliquem l'optatiu cortès –que la major part d'estudiosos entenen, però, com una mena de cupitiu–, el d'urbanitat i el d'afirmació atenuada. Tanmateix, la teoria de Delbrück en reivindicar la prelació cronològica del valor desideratiu ha condicionat molt la recerca posterior. Així, aquesta pretesa *Grundbedeutung* de l'optatiu, la funció d'expressar el desig, va induir Edmiston a deslligar les conjuncions εἰ, αἰ, de qualsevol valor sintàctic i a fer-ne, originàriament, meres interjeccions.⁸³⁸ El gramàtic Aristarc havia proposat ben bé el contrari, en proposar que en aquelles oracions amb εἰ i optatiu sense apòdosi, calia sobreentendre-la per ellipsi.⁸³⁹

El fet que l'optatiu presente les desinències secundàries ha induït alguns a veure-hi una mena d'antic passat del subjuntiu.⁸⁴⁰ Per consegüent, la caracterització formal mitjançant desinències secundàries hauria fet inviable un ús principal originari. Tanmateix, val a remarcar que l'oposició entre desinències primàries i secundàries no sembla antiga, atès que l'alternança es documenta com a arcaisme tant a l'antic indi com al grec.⁸⁴¹ Al seu estudi, Goodwin nega l'origen desideratiu de l'optatiu,⁸⁴² alhora que l'associa a l'expressió d'un futur indeterminat, vagament albirat, de la qual haurien derivat usos en principi potencials.⁸⁴³ Igualment, recorda que el període condicional és l'únic cas en què l'optatiu no sembla substituir cap altre mode, per bé que ho fa amb una expressió més neutra i matisada que el subjuntiu.⁸⁴⁴

837 E. CRESPO, "Sintaxis y semántica...", pàg. 288.

838 H.J. EDMISTON, "The Optative Mood in Greek", *AL* 14, 1962, 122-129.

839 Aristarc s'hi referia a un escoli a Hom. *Od.* III 205 ἀλλ' εἴ μιν ἀεικισσαίμεθ' ἐλόντες, δαμασαίμεθα νηλεί χαλκῶ.

840 W.W. GOODWIN, *op. cit.*, pàg. 375, 386 i 389.

841 A. MEILLET, "Remarques sur les désinences verbales de la 3e. personne du singulier", *BSL* 23, 1922, 215-221, pàg. 218-219.

842 W.W. GOODWIN, *op. cit.*, pàg. 381: *The theory that wish is the fundamental idea of the optative finds no support in conditional sentences with εἰ and the optative in Homer, for among 78 full sentences of this class, only 23 express suppositions which are desired by the speaker.* Més endavant, pàg. 383, reconeix que en Homer ambdues funcions, la potencial i la desiderativa, es troben perfectament diferenciades.

843 W.W. GOODWIN, *op. cit.*, pàg. 388: *The most natural view seems to be, that the primitive optative, before it came into the Greek language, was a weak future form, like he may go or may he go, from which on one side came its potential and its future conditional use, and on the other side its use in exhortations and wishes.*

844 Cf. W.W. GOODWIN, *op. cit.*, pàg. 4 i 385-386, cf. pàg. 4: *The optative is commonly a less distinct and direct form of expression than the subjunctive, imperative, or indicative, in constructions of the same general character as those in which these moods are used.* La mateixa teoria es troba a E.A. HAHN, *op. cit.*, pàg. 9 seg.

Segons Gonda, l'optatiu expressa una realitat tan sols contingent.⁸⁴⁵ Aquest mode ha estat definit per Basset a partir d'una categoria d'ordre pragmàtic, la dissociació enunciativa (altrament dita dissociació situacional), aquella que serveix al receptor per a expressar diversos estats d'ànim: la desconsideració envers els punts de vista del seu interlocutor, l'enunciat d'aquests punts de vista amb una freda objectivitat, l'acceptació implícita, etc.⁸⁴⁶ Aquesta interpretació té un clar paral·lel a la moderna teoria gramatical, que distingeix dos tipus de modalitat objectiva, aquella que es limita a constatar una realitat, i aquella altra que situa aquesta realitat des del punt de vista de l'experiència i la percepció del parlant.⁸⁴⁷ D'aquesta manera, l'enunciació d'un fet qualsevol seria possible en grec des d'un punt de vista neutre i objectiu, mitjançant l'indicatiu, i de forma matisada, més personal, mitjançant l'optatiu. La dissociació enunciativa estaria a la base tant de l'optatiu potencial com del cupitiu i de l'oblic, com tindrem ocasió de tractar més endavant.

L'optatiu cupitiu no té l'exclusivitat de l'expressió del desig, ja que té la concurrència de l'infinitiu; ni la de l'ordre, on té la de l'imperatiu. Hi ha hagut la tendència a remarcar que l'optatiu seria una mena d'alternativa gradual als altres dos modes, infinitiu i imperatiu, en la línia que llegíem a Goodwin. Tanmateix, Willmott ha indicat la diferència entre optatiu cupitiu i imperatiu, per tal com aquest darrer es faria servir en un context determinat, de control de la situació per part del subjecte oracional i real, mentre que l'optatiu s'utilitzaria en situacions d'absència d'aquest control.⁸⁴⁸ El fet que la negació siga μή –també de regla per a l'ús negatiu de l'imperatiu, recordem-ho– en subratlla el caràcter fortament modal. L'addició d'interjeccions i partícules desideratives, εἴθε, αἴθε, εἰ γάρ i αἰ γάρ, i ὡς, cf. αἰ γὰρ ἐγὼν ὦ/ εἴην ἀθάνατος καὶ ἀγήραος ἡματα πάντα ⁸⁴⁹, εἴθ' ἄνεμόεσσά τις / γένοιτ' ἔπουρος ἐστιῶτις αὔρα,⁸⁵⁰ és no només pròpia de les llengües literàries d'Homer i la tragèdia, sinó també de la parla col·loquial, com ho reflecteix, a més de l'ús en els discursos directes dins l'èpica, el testimoni de la lírica popular, cf. εἴθε λύρα καλὴ γεοίμην ἔλεφαντίνη / καὶ με καλοὶ παῖδες φέροιεν Διονύσιον ἐς χορόν.⁸⁵¹

845 J. GONDA, *op. cit.*, *ibid.*

846 Louis BASSET, "L'optatif grec et la dissociation énonciative", *LALIES* 4, 1984, 53-59, pàg. 54: *La valeur fondamentale de l'optatif nous semble être celle d'une dissociation entre le locuteur et la situation d'énonciation, dissociation parfois accompagnée d'une dissociation entre l'élocuteur et un énonciateur.* Més endavant, pàg. 59, precisa el següent: *Ainsi, la dissociation énonciative que marque d'après nous l'optatif grec est avant tout situationnelle. Même quand le renvoi à un point de vue étranger à la situation de discours fait allusion à un énoncé d'un autre énonciateur (souhait, optatif oblique), cet autre énoncé est caractérisé comme situationnellement distinct. Même alors, la dissociation est plus affaire de points de vue que d'énonciateurs* (el subratllat és de l'autor).

847 Per a aquesta anàlisi, vegeu Sandra CHUNG & Alan TIMBERLAKE, "Tense, Aspect and Mood", dins Timothy SHOPEN (ed.), *Language Typology and Syntactic Description III*, Cambridge 1985, pàg. 241.

848 J. WILLMOTT, *op. cit.*, pàg. 151: (...) *Imperatives are used when the agent of the desired action is specified, and the speaker is in control of the subject, while in wishes the agent does not have to be the subject of the verb, and is often not under the control of the speaker.*

849 Hom. *Il.* IX 538-539.

850 S. *Tr.* 953-954 (lyr). Es tracta d'un hàpax a aquest autor.

851 *Lyrice Graeca Selecta*, ed. Denys L. PAGE, Oxford 1968, 454.

L'optatiu potencial expressaria una subjectivitat conscient de les limitacions de l'individu, segons Delaunois.⁸⁵² Per a aquest mateix autor, se'l podria entendre com una projecció de la funció cupitiva.⁸⁵³ El conjunt d'usos de l'optatiu potencial (optatiu d'afirmació atenuada, optatiu cortès, etc.) s'explica bé en funció dels contextos respectius, però sempre com a fets propis de la praxi lingüística i no pas del sistema de la llengua.

L'optatiu oblic necessita una definició millor, per bé que estiga associat a l'expressió de la subordinació i a un temps històric de passat al verb principal de què depèn.⁸⁵⁴ Cooper va observar que la construcció oblícua solia comportar l'expressió de l'escepticisme per part de l'emissor.⁸⁵⁵ L'anàlisi de Delaunois, el corpus de la qual és l'*Anàbasi* de Xenofont, conclou que tot i dependre sempre del context de cada passatge l'expressió del dubte, el desig i el reguard condicionen la tria de l'optatiu.⁸⁵⁶ Finalment, Amigues observa que l'optatiu oblic és més freqüent en aquelles oracions subordinades circumstancials que presenten un autonomia sintàctica més gran.⁸⁵⁷

L'anomenat optatiu iteratiu no presenta cap problema ni de definició ni de distinció. No sempre va acompanyat de conjuncions o adverbis que expressin temps –no necessàriament repetició–, com ara ὁσάκις, ὀποσάκις, ὅτε, ὅποτε, πολλάκις, αἰί, ἐκάστοτε, etc., o de pronoms que expressen les nocions de la generalització i la reciprocitat, cf. ὅστις, ἄλλος ἄλλον, etc., cf. El simple context possibilita l'ús d'aquest optatiu, cf. πάντας γὰρ δὴ κατ' ἀρχὰς τοῦ πολέμου Λακεδαιμόνιοι ὄσους λάβοιεν ἐν τῇ θαλάσῃ ὡς πολεμίουσ διέφθειρον.⁸⁵⁸ L'origen es troba a l'optatiu potencial, del qual forma part en realitat, fins al punt que Schwyzer es demana per què no parlem també d'un indicatiu i un subjuntiu

852 M. DELAUNOIS, *Essai, ibid.*, on parla de l'expressió d'*une subjectivité qui se sait sous la tutelle de l'ordre des choses*.

853 M. DELAUNOIS, *Essai*, pàg. 124: *La possibilité dans le présent-futur (...) constitue une sorte de raffinement du souhait, et elle est donc probablement née après lui*.

854 L. BASSET, *op. cit.*, pàg. 57: (...) *L'optatif oblique n'est pas originellement lié à la subordination des complétives conjonctives, peu développée chez Homère. On sait que son emploi y est seulement facultatif après un verb principal renvoyant au passé. Ce fait doit indiquer qu'il y conserve sa valeur d'optatif, le distinguant des autres constructions possibles*; David LIGHFOOT, *op. cit.*, pàg. 128: *If the main verb is in the past tense, the subordinate verb is not in the subjunctive, but in the optative, which rarely has the particle ἄν in classical times. We have seen many other cases of the subjunctive and optative alternating according to the tense of the main verb, the optative being used in a past tense sequence. This is a perfectly general rule in Greek and we shall claim shortly that all optatives are the results of such processes.*

855 Guy L. COOPER III, "The ironic force of the pure optative in ὅτι (ὡς) constructions of the primary sequence", *TAPhA* 105, 1975, 29-34, cf. Hdt. IX 82 λέγεται δὲ καὶ τάδε γενέσθαι, ὡς Ξέρξης φεύγων ἐκ τῆς Ἑλλάδος Μαρδονίῳ τὴν κατασκευὴν καταλίποι τὴν ἑαυτοῦ, Hipp. VM 20 λίγουσι δέ τινας ἰητροὶ καὶ σοφισταὶ ὡς οὐκ εἶη δυνατὸν ἰητρικὴν εἰδέναι ὅστις μὴ οἶδεν ὅ τι ἐστὶν ἄνθρωπος etc.

856 M. DELAUNOIS, "Le système", pàg. 346: *Diachroniquement, il est admis que cette forme d'optatif s'est étendue aux circonstancielles d'abord, aux complétives ensuite, à mesure que l'optatif perdait sa capacité d'expression de toute forme de souhait, réalisable ou irréalisable*; *Essai*, pàg. 127-139.

857 Suzanne AMIGUES, *Les orations subordinées finales par ὅπως en attique classique*, Paris, pàg. 270.

858 Th. II 67, 4.

iterativus.⁸⁵⁹ La prova són frases com ara οὐχ ὄρας ὅτι καὶ ὁσάκις κεχορήγηκε πᾶσι τοῖς χοροῖς νενίκηκε;⁸⁶⁰ Des del punt de vista sintàctic, Chantraine condiona l'aparició de l'optatiu iteratiu a la subordinació a un verb principal de passat.⁸⁶¹ No hauríem d'excloure que aquesta fos la situació del grec homèric, encara que no hi veiem cap motiu especial perquè fos així. Per a l'època clàssica l'ús de l'optatiu iteratiu en context de present o futur està garantit, cf. ἐνταυθα πέμπει τούσδ' ὅπως, ὅταν νεῶν / φθαρέντες ἐχθροὶ νῆσον ἐκσωζοίατο, / κτείνοιεν εὐχείρωτον Ἑλλήνων στρατόν, / φίλους δ' ὑπεκώζοιεν ἐναλίων πόρων / κακῶς τὸ μέλλον ἱστορῶν.⁸⁶²

Des del punt de vista de la història de la llengua, hem de donar compte de la desaparició de l'optatiu i la seua substitució per altres modes, més que més pel subjuntiu. Com a conseqüència de l'alternança de les formes de passat de l'indicatiu amb l'optatiu, el primer estadi de la desaparició d'aquest mode es registra amb els mateixos poemes homèrics,⁸⁶³ cosa que va motivar l'especialització de l'optatiu dins les esferes temporals del present i el futur.⁸⁶⁴ Més tard, és la concurrència del subjuntiu la qui fa minvar l'ús de l'optatiu. Tan sols el tipus cupitiu, únic capaç de generar oracions principals, subsistirà encara força temps.

5. La sintaxi de la partícula modal.

A l'èpica arcaica observem l'alternança de dues partícules modals, ἄν i κε, que durant molt de temps han estat presentades com a sinònimes. El seu valor va anar decaient amb el pas del temps: κε va desaparèixer ben aviat fins i tot de l'ús literari, mentre que ἄν i κεν-el mateix que γε, tot siga dit- arriben a ésser incloses per Dionisi el Traci dins el grup dels παραπληρωματικοὶ σύνδεσμοι,⁸⁶⁵ per bé que també apareixen dins els συμπλεκτικοὶ

859 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 336.

860 X. Mem. III 4, 3.

861 Pierre CHANTRAINE, *Grammaire Homérique II. Syntaxe*, Paris 1953, pàg. 224: *Un autre emploi particulier de l'optatif dans la subordination est d'exprimer la répétition lorsque le verbe principal est à un temps passé.*

862 A. Pe. 450-454.

863 Compareu Hom. *Il.* V 311-312 καὶ νυ κεν ἔνθ' ἀπόλοιτο ἀναξ ἀνδρῶν Αἰνείας / εἰ μὴ ἄρ' ὄξυ νόησε Διὸς θυγάτηρ Ἀφροδίτη i VII 90-91 καὶ νύ κεν ἔνθ' ὁ γέρων ἀπὸ θυμὸν ὄλεσεν / εἰ μὴ ἄρ' ὄξυ νόησε βοῆν ἀγαθὸν ἄσ Διομήδης. Prenem l'exemple d'E. Crespo, "The epigraphic use of two modal constructions in some subordinate predications", in E. CRESPO, José Luis GARCÍA RAMÓN & Araceli STRIANO (ed.), *Dialectologica Graeca*, Madrid 1993, 91-109, pàg. 107.

864 Vegeu-ne I. Muñoz Valle, "Las oposiciones entre el optativo y el indicativo modal en griego antiguo y tres pasajes de la *Odisea*", *Em* 38, 1970, 95-111. Com a exemple de la construcció antiga cita E. Hipp. 407 ὡς ὄλοιτο παγκάκως ἦτις πρὸς ἄνδρας ἤρξατ' αἰσχύνειν λέχη, mentre que el procés invers, amb l'ús de l'indicatiu modal es refereix al present, es registra a X. An. V 8, 13 εἰ δὲ τοῦτο πάντες ἐποιοῦμεν, ἅπαντες ἂν ἀπωλόμεθα.

865 D.T. *Ars* XX 15, 3-5 παραπληρωματικοῖν [sc. σύνδεσμοι] δέ εἰσιν ὅσοι μέτρου ἢ κόσμου ἔνεκεν παραλαμβάνονται· εἰσι δὲ οἶδε· δῆ, ῥά, νύ, ποῦ, τοί, θήν, ἄρ, δῆτα, πέρ, πῶ, μήν, ἄν, νῦν, οἶν, κέν, γε.

σύνδεσμοι,⁸⁶⁶ probablement perquè ambdues conjuncions enllacen la pròtasi i l'apòdosi del període hipotètic. La incongruència d'aquesta doble classificació, com a conjuncions coordinatives i expletives alhora, no va passar inadvertida per als copistes i crítics de Dionisi.⁸⁶⁷ La precisió d'Apol·loni *Díscol*, molt més respectuosa amb les funcions de la partícula modal, mira d'aportar coherència a l'ús en assenyalar l'expressió de la possibilitat, que en contextos d'impossibilitat al passat es manifestaria com a irrealitat; d'aquí la definició de conjunció potencial, σύνδεσμος δυνητικός.⁸⁶⁸

S'ha proposat un origen dialectal diferent de κε i ἄν, però aquests intents semblen de dubtosa utilitat.⁸⁶⁹ Si ens guiem per l'ús en termes absoluts, κε és clarament dominant a Homer, mentre que a Píndar es registra un més gran equilibri entre totes dues conjuncions, més per causa dels propòsits de *uariatio* que per la funcionalitat de totes dues.⁸⁷⁰ Schwyzer, que accepta la hipòtesi del doble origen dialectal, no aprecia cap diferència funcional entre les partícules.⁸⁷¹ La qüestió de la pretesa sinonímia de les partícules ha estat debatuda, en fi, per Neuberger-Donath.⁸⁷² Tot i els nostres dubtes sobre això, en tractarem de manera conjunta per una qüestió de mètode, a falta d'una opinió autoritzada sobre l'origen concret i les funcions exactes de cada partícula.

El problema de les funcions d'ἄν i κε fou replantejat per la gramàtica moderna ja des de Hermann, que va partir de la definició d'Apol·loni suara esmentada per tal d'evidenciar-ne les mancances: al costat de la possibilitat –factor fonamental per a Hermann–, ἄν expressaria també la irrealitat i la iteració al passat.⁸⁷³ Goodwin assenyala, respecte de κε(ν), la tendència a

866 D.T. *Ars* XX 3 συμπλεκτικοῖν [*sc.* σύνδεσμοι] μὲν οὖν εἰσιν ὅσοι τὴν ἑρμηνείαν ἐπ' ἄπειρον ἐκφερομένην συνδέουσιν· εἰσὶ δὲ οἶδε· μὲν, δέ, τε, καί, ἀλλά, ἡμὲν, ἡδέ, ἰδέ, ἀτάρ, αὐτάρ, ἦτοι, κέ(ν), ἄν.

867 Totes dues conjuncions modals són omeses al text de dos dels còdexs de l'Art gramàtica, H (Venetus Marcianus 652) i A (Parisinus 2290), que compten entre els *recentiores*. Foren també ignorades, d'acord amb el mateix principi de la coherència, a les edicions de Johann Albert FABRICIUS, *Bibliotheca Graeca VII*, Hamburg 1715, pàg. 34, i Immanuel BEKKER, *Anecdota Graecae II*, Berlín 1816.

868 A.D. *Synt.* 205b, diu a propòsit d'ἄν el següent: τὰ μὴ γεγονότα τῶν πραγμάτων ὁ σύνδεσμος ἀναιρεῖν θέλει, παριστάων αὐτὰ εἰς τὸ δύνασθαι· ἔνθεν καὶ δυνητικὸς εἶρηται.

869 Wilhelm SCHULZE, *Quaestiones epicae*, Gütersloh 1892; Franz SPECHT, "Der Ursprung der indogermanischen Deklination", *KZ* 66, 1938, 197-221, pàg. 220, consideren κε un jonisme de l'èpica. Quant a ἄν, ha estat relacionada amb gòtic i llatí *an* des de Bopp, cf. Leo MEYER, *AN im Griechisch, Lateinisch und Gothisch, ein Beitrag zur vergleichenden Syntax der indogermanischen Sprachen*, Berlín 1880, però aquesta relació sembla purament casual, com a coincidència formal. L'intent d'explicació fonomorfològica a partir d'un fals tall formulat per Kathleen FORBES, "The Relation of the Particle ἄν With κε(ν) κα(ν)", *Glotta* 37, 1982, 179-182, xoca amb diversos problemes, com ara el de la quantitat llarga de κα a les parles dòries.

870 A Homer registrem 621 exemples de κε(ν) per només 155 de ἄν, cf. David Binning MONRO, *A Grammar of the Homeric Dialect*, 1891, pàg. 327-328, mentre que a Píndar en tenim 37 de κε(ν) per 20 de ἄν, cf. Patrice HUMMEL, *Syntaxe de Pindare*, París 1993, pàg. 356. Vegeu-ne Basil Lanneau GILDERSLEEVE, "On ἄν and κε in Pindar", *AJPh* 3, 1882, 446-455; Jan VAN LEEUWEN, Jr., "De particularum κέ(ν) et ἄν apud Homerum usu", *Mnemosyne* 15, 1887, 75-119; Anton POLASCHEK, *Beiträge zur Erkenntnis der Partikeln ἄν und κε(ν)*, Progr. Czernowitz 1890-1891; P. CHANTRAINE, *op. cit.*, pàg. 340-350.

871 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II. Syntax und syntaktische Stilistik*, pàg. 305.

872 Ruth NEUBERGER-DONATH, "On the synonymy of ἄν and κε", *CPh* 72, 1977, 116-125.

873 G. HERMANN, *op. cit.*, pàg. 15-16.

aparèixer amb oracions de relatiu, mentre que ἄν també presenta una tendència clara, que la fa associar-se amb les negacions. Goodwin també destaca el fet que el caràcter tònic d'ἄν hi confereix un valor emfàtic.⁸⁷⁴ Pel que fa a les funcions d'ἄν i κε, Goodwin en distingeix dues, depenent de si es construeixen amb temps històric d'indicatiu o bé optatiu, infinitiu o participi, models amb els quals expressa potencialitat, o amb subjuntiu –o bé futur d'indicatiu, cal afegir-hi– a oracions subordinades de relatiu, temporals o finals, modes amb els quals expressa eventualitat.⁸⁷⁵ Basset centra les funcions de la partícula modal en l'expressió de l'eventualitat, però la seua formulació conté elements discutibles, com ara el paper de la temporalitat i la posició psicològica del parlant.⁸⁷⁶ Gerö fa per fornir a la definició de les funcions de la partícula un criteri únic, el de la relació amb contextos intensionals severs.⁸⁷⁷

S'ha de remarcar que les funcions de la partícula modal s'amplien amb l'evolució de la llengua. Segons Schwyzer, a l'èpica ἄν i κε es construeixen més sovint amb optatiu si l'oració és principal, i amb subjuntiu si es tracta d'una subordinada, mentre que l'ús amb infinitiu i participi seria una innovació posthomèrica.⁸⁷⁸ Però Howorth apunta una distribució del tot diferent, on la partícula modal es construiria, tant a l'oració principal com a la subordinada, amb subjuntiu prospectiu, optatiu potencial o bé futur d'indicatiu; mentre que aniria registrant-se l'ús amb temps històrics d'indicatiu.⁸⁷⁹ Segons Goodwin, la partícula modal ἄν té dos valors, el potencial i l'eventual. El potencial indica alguna condició que opera sobre el procés verbal en qüestió, i és l'habitual amb els temps històrics d'indicatiu, l'optatiu, l'infinitiu i el participi. L'eventual, en canvi, sol construir-se amb les conjuncions de subordinació condicionals i finals, com ara εἰ, ὅπως, ὅφρα i ὥς, i és habitual amb el subjuntiu.⁸⁸⁰ A Homer és encara dominant la construcció de κε amb futur d'indicatiu, mentre que els autors posteriors prefereixen ἄν. També és posthomèric l'ús de la partícula amb el participi, per bé que amb l'infinitiu l'epos registra ja alguns exemples.

Una altra qüestió a escatir és la de la construcció de períodes irrealis amb temps històrics d'indicatiu, però sense partícula modal, el que molts editors han solucionat mitjançant l'afegit d'aquesta. N'han tractat Loriaux i Crespo⁸⁸¹. Vegem-ne un primer exemple, ἐχρήν τὸν Σωκράτη μὴ πρότερον τὰ πολιτικὰ τοὺς σύνοντας διδάσκειν ἢ

874 W.W. GOODWIN, *op. cit.*, pàg. 65.

875 W.W. GOODWIN, *op. cit.*, pàg. 64.

876 L. BASSET, "Valeurs et emplois de la particule dite modale en grec ancien", dins Albert RIJKSBARON, Henk A. MULDER & Gerry C. WAKKER (ed.), *In the Footsteps of Raphael Kühner*, Amsterdam 1988, 27-37.

877 Eva-Carin GERÖ, "The Usage of ἄν and κε in Ancient Greek: Towards a Unified Description", *Glotta* 76, 2002, 177-191.

878 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 306.

879 R.H. HOWORTH, "The origin of the use of ἄν and κε in indefinite clauses", *CQ* 5, 1955, 72-93.

880 W.W. GOODWIN, *op. cit.*, pàg. 64.

881 Robert LORIAUX, "Notes sur la syntaxe grecque des modes et des temps", *LEC* 50, 1982, 49-62, 133-139, 225-235 i 347-352; E. CRESPO, "Infinitivo modal sin ἄν en griego", *Apophoreta M.F. Galiano a sodalibus oblata I*, Madrid 1984, 66-73.

σωφρονεῖν, *calia* [= hagués calgut] *que Sòcrates no ensenyés als qui eren amb ell els valors cívics amb preferència per actuar amb seny.*⁸⁸² Aquí el valor d'eventualitat s'aprecia amb claredat, sense cap necessitat d'afegir la partícula modal; totes dues traduccions són igualment vàlides, inclosa la literal. Ara bé, a la frase προσβαλόντες τῇ πόλει, ἀτειχίστω οὔσῃ, ὀλίγου εἶλον⁸⁸³, *en atacar la ciutat, que no tenia muralles, de poc que no la varen capturar*; la traducció literal no ens serveix, perquè els assaltants no varen reeixir en el seu atac; fins i tot si volguérem traduir el genitiu amb valor de partitiu temporal, *la varen conquerir per un escàs termini de temps*, ho faríem a desgrat de la veritat històrica, perquè la ciutat en qüestió, Cnidos, no fou ocupada ni un moment pels atenesos. Compareu amb l'exemple següent βία γὰρ ἄν εἶλον τὸ χωρίον, *a còpia de força haurien hagut de conquerir l'indret.*⁸⁸⁴

D'altra banda, hem d'examinar el fenomen de l'atracció modal, a causa de la qual es produeixen alteracions del mode esperat, cf. ἐγὼ γὰρ ὀκνοίην μὲν ἄν εἰς τὰ πλοῖα ἐμβαίνειν ἃ ἡμῖν δοίη, μὴ ἡμᾶς αὐταῖς τριήρησι καταδύση, φοβοίμην δ' ἄν τῷ ἡγεμόνι ὄν δοίη ἔπεσθαι, μὴ ἡμᾶς ἀγάγη ὄθεν οὐκ ἔσται ἐξελεῖν⁸⁸⁵; εἰ γὰρ ὠφελον, ὦ Κρίτων, οἷοί τ' εἶναι οἱ πολλοὶ τὰ μέγιστα κακὰ ἐργάζεσθαι, ἵνα οἷοί τ' ἦσαν καὶ ἀγαθὰ τὰ μέγιστα, καὶ καλῶς ἄν εἶχε.⁸⁸⁶

La partícula modal ha arribat a adquirir un mer valor expressiu, no pas sintàctic, com a element lèxic per a marcar un especial èmfasi.⁸⁸⁷ És així com s'entenen, al nostre parer, tant els casos en què ἄν apareix modificant, aparentment tan sols, un present d'indicatiu,⁸⁸⁸ com aquells altres en què es registra fins a dos i tres cops a una mateixa frase, construcció que pot ser definida com un dialectalisme àtic.⁸⁸⁹ L'extensió de l'ús de la partícula es fa tan constant al

882 X. *Mem.* I 2, 7.

883 Th. VIII 35, 3.

884 Th. I 102, 2.

885 X. *An.* I 3, 17.

886 Pl. *Crit.* 44d.

887 Cf. Ruth CAMERER, "Über den 'emphatischen' Grundwert der Partikel ἄν", *Glotta* 46, 1968, 106-117.

888 W.W. GOODWIN, *op. cit.*, pàg. 65, esmenta exemples de Plató i Aristòtil a partir de la locució κἄν [εἰ], cf. Pl. *Men.* 72 c (...) κἄν εἰ πολλαί εἰσιν, ἐν γέ τι εἶδος ταῦτόν πάσαι ἔχουσι, Arist. *Pol.* III 6, 1 (...) κἄν ἔτι πλείους (...) σκεπτέον ἐστίν. L'ús és anterior, com ho demostra Th. I 141, σώμασί τε ἐτοιμότεροι οἱ αὐτουργοὶ τῶν ἀνθρώπων ἢ χρήμασι πολεμεῖν, τὸ μὲν πιστὸν ἔχοντες ἐκ τῶν κινδύνων κἄν περιγενέσθαι, τὸ δὲ οὐ βέβαιον μὴ οὐ προαναλώσειν, ἄλλως τε κἄν παρὰ δόξαν, ὅπερ εἰκός, ὁ πόλεμος αὐτοῦς μηκύνεται. Vegeu també Jordi REDONDO, "Arcaïsmes, innovacions i tòpics sintàctics a la primera oratòria àtica", dins Carmen BERNAL & Jordi REDONDO (ed.), *Syntactica Graeca & Latina. SPhV* 7, 2004, 143-156, pàg. 154-155, a propòsit d'And. III 24 τί οὖν ἐστίν ὑπόλοιπον περὶ ὅτου δεῖ βουλευέσθαι; περὶ Κορίνθου καὶ περὶ ὧν ἄν ὑμᾶς Ἄργεῖοι προκαλοῦνται.

889 S. *Ant.* 69 οὔτ' ἄν, εἰ θέλοις ἔτι πράσσειν, ἐμοῦ γ' ἄν ἠδέως δρώης μέτα, Th. I 76, 4 ἄλλους γ' ἄν οὖν οἰόμεθα τὰ ἡμέτερα λαβόντας δεῖξαι ἄν μάλιστα εἶ τι μετριάζομεν, II 41, 1 ξυνελών τε λέγω τήν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παίδευσιν εἶναι καὶ καθ' ἕκαστον δοκεῖν ἄν μοι τὸν αὐτὸν ἄνδρα παρ' ἡμῶν ἐπὶ πλείστ' ἄν εἶδη καὶ μετὰ χάριτων μάλιστ' ἄν εὐτραπέλως τὸ σῶμα αὐτάρκες παρέχεσθαι. A Th. I 77, 6 la partícula apareix tant a la πρότασι com a l'ἀπόδοσι, cf. ὑμεῖς γ' ἄν οὖν εἰ καθελόντες ἡμᾶς ἄρξαιτε, τάχα ἄν τήν εὐνοίαν ἦν διὰ τὸ ἡμέτερον δέος εἰλήφατε μεταβάλοιτε etc. Aquesta associació τάχα ἄν farà fortuna al llarg del segle IV i posteriors.

segle iv aC, que arriba a afectar l'optatiu cupitiu.⁸⁹⁰

6. L'imperatiu.

No hem pas de dubtar de l'antiguitat de l'imperatiu com a mode, dins l'estructura del verb indoeuropeu, segons Rix.⁸⁹¹ Així ho assegura, en primer lloc, el caire exclusiu de la morfologia de l'imperatiu, ultra diverses caracteritzacions fonològiques i sintàctiques, com ho assevera també la comparació amb altres llengües. L'alternança de subjuntiu i imperatiu per a l'expressió de l'ordre i la prohibició, en què el primer és de regla a les oracions negatives, és un fenomen comú a moltes llengües, entre les quals hi ha el català.⁸⁹² Però el lligam entre tots dos modes va més enllà, atès que Willmott hi veu una gradació entre l'ordre expressat mitjançant el subjuntiu voluntatiu i aquell expressada mitjançant l'imperatiu.⁸⁹³ Existeix també un ús neutre, comú a subjuntiu voluntatiu i a imperatiu, indiferent a l'expressió de l'ordre perquè el parlant no pot realment influir en la factibilitat del procés verbal en qüestió, que ha sigut assenyalat per Crespo.⁸⁹⁴

L'imperatiu, però, sembla haver entrat en concurrència amb d'altres modes. Segons Kalén, el grec hauria heretat de l'indoeuropeu la possibilitat de construir oracions imperatives mitjançant una conjunció i una forma verbal semimodal, com ara el futur d'indicatiu.⁸⁹⁵ Al nostre parer, però, aquesta anàlisi és errònia des del punt de vista diacrònic, perquè no té el suport de textos arcaics, sinó que depèn dels autors de l'època clàssica, i en especial els prosistes.⁸⁹⁶ L'exemple adduït a Homer, Αἶαντε, σφῶ μὲν σαώσετε λαὸν Ἀχαιῶν / ἀλκῆς μνησαμένω, μὴ δὲ κρυεροῖο φόνοιο,⁸⁹⁷ no és vàlid perquè la forma verbal és d'imperatiu, no pas de futur.⁸⁹⁸ En canvi, Kalén observa amb encert que la koiné contempla la substitució

890 Hipp. *Vet. Med.* IX 4 κἄν ἐγὼ τοῦτον τὸν ἱητρὸν ἰσχυρῶς ἐπαινέοιμι τὸν σμικρὰ ἀμαρτάνοντα, τὸ δὲ ἀτρεκές ὀλιγάκις ἐστὶ κατιδεῖν. Ἐπεὶ οἱ πολλοὶ γε τῶν ἱητρῶν τὰ αὐτὰ μοι δοκεῖσσι τοῖσι κακοῖσι κυβερνήτησι πάσχειν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ὅταν ἐν γαλήνῃ κυβερνῶντες ἀμαρτάνωσιν, οὐ καταφανεῖς εἰσιν, ὅταν δ' αὐτοὺς κατάσχη χειμῶν τε μέγας καὶ ἄνεμος ἐξώσσης, φανερώς πᾶσιν ἤδη ἀνθρώποις δι' ἀγνωσίην καὶ ἀμαρτίην δῆλοί εἰσιν ἀπολέσαντες τὴν ναῦν.

891 H. RIX, *op. cit.*, pàg. 10.

892 F.R. PALMER, *op. cit.*, pàg. 110 seg.

893 J. WILLMOTT, *op. cit.*, pàg. 108: (...) *The claim that the subjunctive was a preventive marker and the imperative a prohibitive marker has clear advantages over the previous models.*

894 E. CRESPO, "Sintaxis y semántica"..., pàg. 292-295.

895 Ture KALÉN, *Selbständige Finalsätze und Imperativische Infinitive im Griechischen*, Uppsala 1941, pàg. 5-6: *Die nächste Parallele bietet das Griechische selbst, indem es bekanntlich selbständige Aufforderungssätze mit ὅπως und dem Futurum besitzt (...). Aber auch andere indogermanischen Sprachen kennen denselben Satztypus etc.*, i assenyalat paral·lels al llatí i a l'antic eslau eclesiàstic.

896 Aquesta construcció és hàpax a Èsquil i Sòfocles, cf. A. *Ag.* 600 i S. *OT* 1518, respectivament, però a Eurípides registrem ja cinc exemples, cf. E. *Cy.* 595 i 630, *HF* 504, *IT* 321 i *Or.* 1060. A Aristòfanes se'n compten quaranta-un exemples, per nou de Demòstenes, set de Xenofont, dos de Lisies i un d'Iseu. Vegeu al respecte Ph. WEBER, *Entwicklungsgeschichte der Absichtssätze I-II*, Würzburg 1884-1885, pàg. 85, 95, 113 i 124.

897 Hom. *Il.* XIII 47-48.

898 Mentre que Karl Friedrich AMEIS & Carl HENTZE, *Homers Ilias II-I*, Berlín & Leipzig 1905,

de l'optatiu per l'imperatiu.⁸⁹⁹ L'ús és molt més antic, ja que l'optatiu cortès es registra en funcions pròpies de l'imperatiu des de l'època clàssica.⁹⁰⁰

Entre les peculiaritats de la sintaxi de l'imperatiu destaca l'afegitó dels anomenats imperatius fixos, esdevinguts meres interjeccions, cf. ἄγε i ἄγετε, δεῦρο i δεῦτε, ἴθι i φέρε.⁹⁰¹ També, per a l'expressió de certes ordres taxatives, la llengua col·loquial pot recórrer a la inclusió com a predicat del pronom πᾶς, que aporta una idea d'obligatorietat.⁹⁰² Més importància té des del punt de vista sintàctic l'ús, també col·loquial, de ὅπως amb futur d'indicatiu com a substitut de l'imperatiu, i tal com ja hem indicat més amunt.⁹⁰³ En el grec del segle IV i en la koiné, hi trobarem també el gir amb present de subjuntiu.⁹⁰⁴

pàg. 6, accepten l'ús del futur, Walter LEAF, *The Iliad II*, Londres 1886, pàg. 7, descriu la forma com a *imperative of the sigmatic aorist with thematic vowel, as is clearly shown by the following μή*; Raphael KÜHNER & Bernhard GERTH, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache II-1*, ed. Ildar IBRAGUIMOV, Hannover & Leipzig 1904, pàg. 176, neguen també aquesta pretesa substitució de l'imperatiu pel futur.

899 T. KALÉN *op. cit.*, pàg. 4: *Über die Wunschsätze sei vorläufig nur bemerkt, dass der Optativ schon in der hellenistischen Volkssprache durch den Imperativ stark zurückgedrängt war, vgl. z.B. Paul, Gal. I, 8 ἀνάθεμα ἔστω. Übrigens sind ja auch in altgriechischer Zeit die Grenzen nicht ganz fest, indem der Optativ bisweilen in das Gebiet des Imperativs übergreift, was zusammen mit ähnlichen Erscheinungen im Altindischen zur Aufstellung der besonderen Kategorie des 'Optatiuus praecriptiuus' geführt hat.*

900 A propòsit de S. *El.* 637, l'escolí ens diu el següent: ἐπὶ τῶν μεγάλων προσώπων, ἐφ' ᾧ ἂν ἐδόκει βαρὺ τὸ φανερώς προστάττειν, ἐχρῶντο οἱ Ἀττικοὶ εὐκτικῶ μετὰ τοῦ ἂν, ὡς ἐνταῦθα ἔχει τὸ κλύοις ἂν ἀντὶ τοῦ ὑπάκουε. Henrik ZILLIACUS, "Notes on the Periphrases of the Imperatives in Classical Greek", *Eranos* 44, 1946, 266-279, pàg. 268-69, esmenta que en fórmules substitutives de l'imperatiu l'optatiu cortès, cf. *Hdt.* VII 235, el futur, cf. *Pl. Prt.* 338a, les oracions interrogatives amb διὰ τί i διὰ τί οὐ, cf. *E. Pho.* 732, a més de termes que expressen modalitat i de verbs que expressen èmfasi o persuasió, i encara el to de la frase.

901 Antipho frg. 131 Blass φέρε δὴ καὶ παῖδες γενέσθωσαν.

902 *Ar. Av.* 1186 χώρει δεῦρο πᾶς ὑπηρέτης etc., *Ar. Ran.*, 1125 ἄγε δὴ σιώπα πᾶς ἀνὴρ.

903 Exemples clarament col·loquials són *Pl. Men.* 77 a, *Resp.* 506 d.

904 Cf. *X. Cyr.* V 4, 21 καὶ ὅπως γε μηδὲ τὸ χωρίον ἠδέως ὀρωσιν, ἔνθα κατέκανον ἡμῶν τοὺς συμμάχους.

Tema 18. Infinitiu i participi.

Els modes no personals, infinitiu i participi, representen un dels camps de més gran interès dins la sintaxi del grec antic. El gran desenvolupament de les possibilitats sintàctiques oferides per tots dos modes es produeix per diverses raons: la riquesa morfològica de què estaven dotats els dos, molt superior a la de la major part de llengües indoeuropees, cosa que facilita l'adaptació, en especial de l'infinitiu, per a l'expressió de qualsevulla noció aspectual i diatètica; la capacitat substantivitzadora de l'article, tant pel que fa a l'infinitiu com al participi de gènere neutre; el rendiment obtingut a partir de la morfològització de la veu passiva, en tot comparable al que registrem als modes personals; i, en fi, l'aptesa de tots dos modes, infinitiu i participi, per a l'expressió de conceptes abstractes, cosa que molt aviat en féu elements consubstancials a les llengües literàries en general, i encara més a les llengües tècniques, en particular la de la filosofia i la de la medicina. Aquesta darrera característica ja fou destacada pels mateixos gramàtics grecs.⁹⁰⁵

El darrer aspecte que hem indicat obliga a reconèixer l'elevat grau de creació literària a què deu la sintaxi dels modes no personals bona part de les seues característiques.⁹⁰⁶ Per exemple, els presocràtics són responsables d'una important extensió dels usos d'infinitiu i participi. El mateix es pot dir d'alguns dels grans creadors de la llengua literària grega, com ara Píndar i Èsquil a la poesia, i Heròdot i Tucídides a la prosa.

1. Infinitiu i participi com a classe mixta nominal-verbal.

La relació d'infinitiu i participi amb totes dues grans agrupacions de classes de paraules, les nominals i les verbals, constitueix el principal tret definitori de tots dos modes. S'ha apuntat que, des de l'etapa més antiga a què poguéssim retrotraure la sintaxi indoeuropea, l'infinitiu hauria actuat, indistintament, com a nom i com a nucli d'una oració subordinada.⁹⁰⁷ La recerca dels neogramàtics ha mirat de referir la morfologia de l'infinitiu a

905 Cf. QUEROBOSC, *Grammatici Graeci IV 2*, 7 ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰπεῖν ὁ περίπατος λέγω τὸ περιπατεῖν (...) ἡ φιλοσοφία (...) τὸ φιλοσοφεῖν. Ho recorda amb encert Pentti AALTO, *Studien zur Geschichte des Infinitivs im Griechischen*, Helsinki 1953, pàg. 29.

906 Vegeu Antoine MEILLET, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, Paris 1975⁸, pàg. 242 i 248, en especial aquesta darrera: *Le développement pris par le participe et l'infinitif a mis à la disposition des écrivains des éléments intermédiaires entre le nom et le verbe et a, par là, fourni d'autres manières de nuancer l'expression, de varier les tours de phrase, tout en offrant les ressources de formes nominales, l'infinitif et le participe, qui ont permis de garder intact le caractère essentiellement verbal de la langue.*

907 Dorothy DISTERHEFT, "Remarks on the history of the Indo-European infinitive", *Folia linguistica historica 2*, 1981, 3-34, pàg. 3: *I will argue here that under certain conditions the action noun was indeterminately a noun or the predicate of a subordinate clause.* A la pàg. 32 conclou el següent: *On the basis of this evidence, I conclude that these features do indicate that PIE used subordination with nominalizations. The infinitive was, however, not morphologically separate as it is in most of the historically attested daughter languages. Syntactic features alone decided when the action noun should be interpreted as a noun or as an*

la flexió nominal, tot i que amb resultats molt migrats.⁹⁰⁸ Podem concloure, amb Aalto, la impossibilitat de fixar una morfologia pròpia de l'indoeuropeu predialectal.⁹⁰⁹

Els gramàtics grecs tardans varen arribar a posar en dubte el caràcter modal de l'infinitiu, que Apol·loni *Discol* va definir, alternativament, com a γενικοτάτη ἔγκλισις (una mena de neutralització dels valors modals) i com a ὄνομα πράγματος.⁹¹⁰ El manual de Dionisi el Traci és el primer testimoni d'interès, i hi llegim que l'infinitiu compta com un més dels modes.⁹¹¹ Ara bé, un dels escolis en aquesta mateixa obra adjudica a l'infinitiu un paper merament funcional, de *parole*, mentre que hi nega el caràcter modal com a fet de sistema.⁹¹²

2. La tipologia sintàctica de l'infinitiu.

Com els modes personals, tampoc l'infinitiu no presenta un ús uniforme, reductible a un valor principal. Distingim dos tipus d'infinitiu verbal, el declaratiu (altrament dit referencial) i el dinàmic, que segons Kurzovà deriven l'un de l'altre: l'infinitiu originari tindria un caràcter eminentment final-consecutiu, o prospectiu almenys, i no gaire lluny, doncs, dels usos d'un datiu directiu i final. Aquest infinitiu, que pot dependre tant d'un verb en mode personal com d'un element de la classe nominal (substantiu, adjectiu o participi), ha sigut definit com a *dinàmic*, *final* o *virtual*, i és molt proper també a l'infinitiu prescriptiu pel valor voluntatiu. A partir de la construcció amb verbs declaratius, cf. *κελεύω σε λέναι, una reanàlisi del període, similar a la produïda amb les oracions completives dependents de verbs de prohibició, dubte o por, hauria donat pas a la consideració de l'infinitiu com l'equivalent d'una oració subordinada completiva; coneixem aquest segon infinitiu com a *declaratiu* o *factual*.⁹¹³ L'oposició entre tots dos tipus d'infinitiu, el dinàmic i el declaratiu, es veu

infinitive. A comparison of Ilr and OIr yields features so similar that they must have developed during the period of unity.

908 Així, pe rexemple., les formes en *-αι correspondrien a un morfema de datiu, com apunta Brugmann per a *-αι, *-(μεν)αι i *-σαι, i Bopp per al cas concret de *-μεναι, mentre que les formes en *-μεν en tindrien l'origen al locatiu, en proposta de Brugmann, Thumb i Hirt. Val a assenyalar, igualment, que segons Friedrich SOLMSEN, *KZ* 44, 1911, 161-183, la desinència ie. *-ei hauria pertangut al datiu de beneficiari, i *-ai a un datiu llatí, prosecutiu i final. Contra aquestes hipòtesis, Delbrück afirmava el caràcter locatiu de *-αι, mentre que Meillet identifica aquesta terminació amb la partícula modal i desiderativa, alhora que accepta el valor locatiu de *-μεν. Aquest darrer morfema és posat en relació per Walter PORZIG, "Bedeutungsgeschichtliche Studien", *IF* 42, 221-274, pàg. 271-272, amb els neutres en *-mn, i amb els participis en *-mnos per Brugmann, Thumb i Chantraine.

909 P. AALTO, *op. cit.*, pàg. 26-27.

910 Ap. Dysc. *Synt.* 226b.

911 D.T. *Ars* 13, 7-8 ἐγκλίσεις μὲν οὖν εἰσι πέντε· ὀριστική, προστακτική, εὐκτική, ὑποτακτική, ἀπαρέμφατος.

912 Schol. Marc. 399 ed. Hilgard: Πόσαι ἐγκλίσεις (...) καταχρηστικῶς μὲν πέντε (...) κυρίως δὲ τέσσαρες· ἡ γὰρ ἀπαρέμφατος οὐκ ἔστι κυρίως ἐγκλισις, ἀλλὰ καταχρηστικῶς, ἐπειδὴ κυρίως ἐγκλισις ἡ ἔχουσα βούλευμα ψυχῆς. ἡ δὲ ἀπαρέμφατος, ὡς μὴ ἔχουσα βούλευμα ψυχῆς, εἰκότως οὐδὲ ἐγκλισις λέγεται etc.

913 Helena KURZOVA, "Die Entstehung des deklarativen Infinitivs im Griechischen", *Eirene* 6, 1967, 101-114, i *Zur syntaktischen Struktur des griechischen Infinitiv und Nebensatz*, Amsterdam & Praha 1968,

confirmada pels trets següents: l'infinitiu dinàmic rep la negació modal μή, mentre que el declaratiu rep la negació οὐ; l'infinitiu dinàmic rebutja el reforç de la partícula modal, que el declaratiu admet; i, en darrer terme, segons Kurzovà l'infinitiu declaratiu hauria prescindit de qualsevol valor aspectual, per tenir, en canvi, significació temporal, aspecte aquest força discutible.⁹¹⁴

La proposta diacrònica de Kurzovà ha trobat una primera rèplica dins la monografia de Stork, segons el qual el terme caracteritzat és l'infinitiu declaratiu, en tant que el dinàmic queda concebut com a no declaratiu, simplement.⁹¹⁵ Caldrà explicar, doncs, com el terme no caracteritzat, l'infinitiu dinàmic, hauria donat origen al caracteritzat. D'altra banda, certs infinitius en principi dinàmics no semblen haver participat mai de la noció voluntativa, aspecte en què han incidit el mateix Stork, Rijksbaron, Crespo i Martínez Vázquez.⁹¹⁶ És el cas, per exemple, de la construcció οἷός τε εἶμι i infinitiu.⁹¹⁷ La manca d'una separació radical entre tots dos grups, els dels verbs voluntatius i declaratius, no sols es manifesta amb el mateix exemple esmentat més amunt, amb κλεῦω: la pròpia Kurzovà admet que el verb φημί es construeix des d'època ben antiga, sembla, amb un infinitiu.⁹¹⁸ Tot plegat, la manca d'una separació nítida entre els infinitius declaratius i dinàmics no és només pròpia de l'època arcaica, sinó que es manifesta també a la clàssica.⁹¹⁹

cf. "Die Entstehung..." pàg. 102: *Primär für den Infinitiv ist die Funktion einer Adverbial- und Inhaltsdetermination dynamischer Bedeutung, wie wir sie beim adverbialen Zweck und Folgeinfinitiv (...) vorfinden. Unter der sekundären Arten der syntaktischen Verwendung des Infinitivs nehmen eine Sonderstellung ein der deklarative Infinitiv, d.h. der Infinitiv nach den Verben des Sagens und Denkens, sowie der mit Hilfe des neutralen Artikels nominalisierte 'substantivierte Infinitiv'*. Igualment, pàg. 103: *Der deklarative Inhaltsfinitiv steht hinsichtlich seiner Bedeutung im Gegensatz zum Wunschinhaltsinfinitiv. Beide Infinitivkonstruktionen führen zwei verschiedene Arten unabhängiger Sätze, Aussage- und Befehls-, bzw. Per als termes virtual i factual, referits, respectivament, als infinitius dinàmic i declaratiu, vegeu A. RIJKSBARON, *The Syntax and Semantics of the Verb in Classical Greek. An Introduction*, Amsterdam 1984, pàg. 99 seg. Vegeu també Rafael MARTÍNEZ VÁZQUEZ, "Infinitivos dinámicos e infinitivos declarativos en griego antiguo", *Em 57*, 1989, 293-307.*

914 H. KURZOVÀ, "Die Entstehung..." pàg. 103-104: *Mit der Bedeutungscharakter des deklarativen Infinitivs hängen auch einige morphologische und syntaktische Merkmale des Infinitivkonstruktionen zusammen, die sich von den primären Eigenschaften des Infinitivs unterscheiden: die morphologischen Infinitivformen haben temporale und keineswegs aspektische Bedeutung, sie verbinden sich mit der Negation οὐ und der subjektiven Partikel ἄν.*

915 Peter STORK, *The Aspectual usages of the Dynamic Infinitive in Herodotus*, Groningen 1982, pàg. 14, d'acord amb una anàlisi que relega l'infinitiu dinàmic a l'expressió d'una mera potencialitat, mentre que el declaratiu sí que fa alguna mena d'assertió sobre la realitat. La base d'aquesta formulació teòrica consisteix a reconèixer l'infinitiu declaratiu com a categoria deíctica, ja que indica temps, mentre que el dinàmic és no deíctic. Així ho havia establert per al llatí Alide Machtelt BOLKESTEIN, "A.c.i. -and ut- clauses with *uerba dicendi* in Latin", *Glotta 54*, 1976, 263-291.

916 P. STORK, *op. cit.*, pàg. 359; A. RIJKSBARON, *op. cit.*, pàg. 101; Emilio CRESPO, "On the System of Substantive Clauses in Ancient Greek (A Functional Approach)", *Glotta 62*, 1984, 1-15; R. MARTÍNEZ VÁZQUEZ, *op. cit.*, pàg. 299.

917 Ruth NEUBERGER-DONATH, "Zum Bedeutungsunterschied zwischen δύναμαι und οἷός τε εἶμι", *H 110*, 1982, 363-367.

918 H. KURZOVÀ, *op. cit.*, pàg. 107: *Das Syntagma φημί + Infinitiv ist fast die einzige Art der Determination deklarativen Inhalts bei Zeitwörtern des Sagens.*

919 María José MARTÍN VELASCO, "El discurso indirecto en el discurso *Sobre la embajada fraudulenta* de Esquines", in Carmen BERNAL & Jordi REDONDO (ed.), *Syntactica Graeca & Latina. SPhV 7*, 2004, 91-120, pàg. 116: (...) *El límite entre lo que se considera infinitivo declarativo o infinitivo dinámico no es muy claro cuando la acción verbal expresada por el infinitivo dinámico constituye el contenido de un deseo,*

Hem esmentat més amunt l'infinitiu prescriptiu, aquell que equival funcionalment a un imperatiu.⁹²⁰ La diferència amb l'infinitiu dinàmic rau en el fet que el prescriptiu és independent, mentre que el dinàmic depèn d'un nom o un adjectiu. Finalment, l'anomenat infinitiu explicatiu pot entendre's com una variant del dinàmic. Serrano l'analitza com a aposició i hi distingeix una construcció activa, en què l'infinitiu tindria com a subjecte real un agent que apareix a l'oració en datiu, cf. μέλλεις τὴν ψυχὴν τὴν σαυτοῦ παρασχεῖν θεραπεῦσαι ἀνδρὶ, ὡς φῆς, σοφιστῆ,⁹²¹ i una construcció passiva que tindria com a subjecte un agent en genitiu, cf. (...) ὅς ἂν μὴ τὴν ψυχὴν πρῶτον παρασχῆ τῆ ἐπωδῆ ὑπὸ σοῦ θεραπευθῆναι.⁹²² L'anàlisi sembla, però, modelada sobre el règim propi del verb del qual depèn l'infinitiu.⁹²³

3. La construcció d'acusatiu amb infinitiu.

La construcció d'acusatiu amb infinitiu ocupa un lloc ben assenyalat dins aquest capítol. Malgrat l'aparent equivalència dins la sintaxi llatina, encara no ha pogut ser determinat amb exactitud l'origen sintàctic del gir. Segons Hirt, aquesta construcció devia remuntar forçosament a l'estadi del protoindoeuropeu, a l'època en què no hi havia encara cap distinció entre nominatiu i acusatiu, ja que altrament aquest darrer no hauria pogut esdevenir subjecte de l'oració.⁹²⁴ Aquesta reanàlisi ha sigut històricament admesa per la major part dels estudiosos,⁹²⁵ però els autors actuals la rebutgen de ple.⁹²⁶

súplica, etc., del verbo principal y es, por tanto, una acción potencial o virtual. El discurso indirecto en estos verbos implica un imperativo o un modo yusivo en el discurso directo, lo que significa que la acción nunca puede ser anterior al verbo principal. La negación es μή. El sujeto semántico del infinitivo no tiene que ir obligatoriamente en acusativo sino que puede ser un dativo, genitivo o un complemento preposicional regido por el verbo principal.

920 La monografia principal continua essent la de Ture KALÉN, *Selbständige Finalsätze und Imperativische Infinitive im Griechischen I*, Uppsala 1941. Vegeu també Ch.J. OGDEN, *De infinitivi finalis uel consecutiui constructione apud priscos poetas Graecos*, New York, Columbia Univ. Press, 1909; Adriana MORESCHINI, "L'uso dell'infinitivo e dell'imperativo in Omero e nella tradizione epigráfica", *SCO 19-20*, 1970, 347-358; R. NEUBERGER-DONATH, "The obligative infinitive in Homer and its relationship to the imperative", *FLing 14*, 1980, 65-82; T.E.V. PEARCE, "The imperativial infinitive in Homer, with special reference to A 20", *Mn 49*, 1996, 283-297.

921 Pl. *Prot.* 312b8-c1.

922 Pl. *Charm.* 157b3-4.

923 Ramon SERRANO CANTARÍN, "Sobre el infinitivo explicativo", *Actas del VII CEEC I*, Madrid 1989, 295-300.

924 Hermann Alfred HIRT, *Indogermanische Grammatik IV. Doppelung, Zusammensetzung, Verbum*, Heidelberg 1928, pàg. 92.

925 Raphael KÜHNER & GERTH, Jacob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax I*, pàg. 262 seg., Antoine MEILLET & Joseph VENDRYÈS, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris 1979⁵, pàg. 906 seg., E. Schwyzer & A. DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 372 seg., Kurylowicz, etc.

926 D.Gary MILLER, "On the history of infinitive complementation in Latin and Greek", *JIES 2*, 1974, 223-246, pàg. 236: *Evidence is mounting that the correct synchronic analysis for AI is not raising a lower subject to become the object of a higher verb.*

Una proposta descartable sembla la de Hahn, la qual partia, pensant però en la sintaxi del llatí, de l'infinitiu del verb copulatiu i el participi passiu del tema de perfet.⁹²⁷ Moorhouse, per la seua banda, creu que s'hauria produït un encreuament entre el règim d'acusatiu d'un verb qualsevol i el règim d'infinitiu d'un verb declaratiu com ara φημί.⁹²⁸ Kurzovà propugna l'origen de la construcció amb l'infinitiu dinàmic, però caldria explicar com es produeix la reanàlisi amb l'infinitiu declaratiu, molts usos del qual, en la llengua homèrica, semblen remetre a un règim d'infinitiu dinàmic.⁹²⁹ Endemés, contra aquesta teoria cal respondre que la construcció d'acusatiu amb infinitiu és gairebé de regla amb l'infinitiu declaratiu, mentre que bona part de verbs que regeixen infinitiu dinàmic la rebutgen.⁹³⁰ Per a Töttössy, la construcció s'origina a partir d'un règim d'acusatiu i participi concertat amb verbs *dicendi ac sentiendi*.⁹³¹ Des d'un punt de vista diacrònic, val a recordar, com fa Boon,⁹³² que la tendència del grec ha sigut la de reemplaçar la construcció d'infinitiu per oracions subordinades amb el verb en mode personal.

4. L'infinitiu dins la subordinació.

Ja ha estat advertit que l'absència de significació quant a les categories de persona, nombre i temps fan de l'infinitiu un mode d'extraordinària utilitat per a l'expressió del procés verbal pur i simple.⁹³³ Des dels primers estadis de la sintaxi grega, un gran nombre d'oracions

927 E.A. HAHN, "Genesis of the Infinitive with Subject-Accusative", *TAPhA* 85, 1954, 117-129. *Contra*, cf. H. KURZOVÁ, "Die Entstehung..." pàg. 104-105.

928 Alfred Charles MOORHOUSE, "The Origin of the Infinitive in Greek Indirect Statement", *AJPh* 76, 1955, 176-183. *Contra*, cf. H. KURZOVÁ, "Die Entstehung..." pàg. 105: *Mit der Bedeutungsbeziehung des Verbums φημί zu den eigentlichen dynamischen Verben befasst sich Moorhouse nicht näher; er rechnet mit der dynamischen Bedeutung als primärer Eigenschaft des Infinitivs*.

929 H. KURZOVÁ, "Der Accusativus cum infinitivo im Griechischen", *Listy filologické* 89, 1966, 231-237. Vegeu també Joseph W. PEPICELLO, "The development of accusative-infinitive constructions", en Elizabeth C. TRAUGOTT *et al.* (ed.), *Papers from the 4th. International Conference on Historical Linguistics*, Amsterdam 1980, 175-182; Heinrich HETTRICH, "Die Entstehung des lateinischen und griechischen AcI", en Robert S.P. BEEKES *et al.* (ed.), *Rekonstruktion und relative Chronologie. Akten der VIII. Fachtagung der indogermanische Gesellschaft*, Innsbruck 1992, 221-234; "Syntaktische Rekonstruktion bei Delbrück und heute: Nochmals zum lateinischen und griechischen AcI", dins Emilio CRESPO & José Luis GARCÍA RAMÓN (ed.), *Berthold Delbrück y la sintaxis indoeuropea hoy. Actas del coloquio de la Indogermanische Gesellschaft*, Madrid & Wiesbaden 1997, 219-238.

930 R. MARTÍNEZ VÁZQUEZ, *op. cit.*, pàg. 302.

931 Csaba TÖTTÖSSY, "The development of the Greek and Latin Acc. and Nom. c. Inf.", *Annales Univ. Scientiarum Budapestiensis* 1974, 11-16. Vegeu també O. Steve PILLINGER, "The accusative and infinitive in Latin: A refractory complement structure", *Journal of Linguistics* 16, 1980, 55-83; Bernard COMRIE, "The Theoretical Significance of the Latin Accusative With Infinitive: A Reply To Pilliger", *Journal of Linguistics* 17, 1981, 345-349; Robert G.G. COLEMAN, "The Indo-European Origins and Latin Development of the Accusative With Infinitive Construction", en Christian TOURATIER (ed.), *Syntaxe et latin. Actes du IIème Congrès International de Linguistique Latine*, Ais de Provença 1985, 307-342.

932 Pieter BOON, "Die Verwendung des 'accusativus cum Infinitivo'-Konstruktion in anderen Sprachen bzw. Sprachstufen als das Frühneuhochdeutsche verglichen mit dem Gebrauch dieser Fügung durch Johann Eberlin von Günzburg. Untersuchungen nach dem Wesen des 'accusativus cum infinitivo' in den indogermanischen Sprachen", *IF* 85, 1980, 227-245. Segons la seva observació (pàg. 231), només els verbs de voluntat varen mantenir d'una manera general la completiva d'infinitiu.

933 Fabienne CLINQUART & Lambert ISEBAERT, "La théorie de la marque et la syntaxe des

subordinades han sigut construïdes al voltant de l'infinitiu.⁹³⁴ A l'època clàssica arriben a aparèixer, fins i tot, construccions de caire quasiexpletiu, com ho és l'εἶναι anomenat *abundans*, per bé que no es tracta d'una solució sintàctica, sinó d'un gir de valor merament estilístic, que mira de proporcionar un major èmfasi a la frase.⁹³⁵

5. La substantivació de l'infinitiu.

La innovació grega de la substantivació de l'infinitiu ocupa bona part de la història d'aquesta llengua, des de l'època homèrica i fins al grec bizantí.⁹³⁶ La fase més recent de l'època ens depara els primers exemples d'aquesta tendència, cf. ἀνίη καὶ τὸ φυλάσσειν / πάννουχον ἐγρήσσονται, κακῶν δ' ὑποδύσαι ἤδη⁹³⁷, ο βέ ἡδὺ δὲ καὶ τὸ πυθέσθαι, ὅσα θνητοῖσιν ἔδειμαν ἀθάνατοι.⁹³⁸ El desenvolupament d'aquesta construcció correspon, tal com dèiem més amunt amb caràcter genèric, als registres més literaris dels gèneres prosístics de l'època clàssica. Aalto remarca, per exemple, com als discursos Tucídides fa servir l'infinitiu substantivat amb més freqüència, llevat del final-consecutiu, que és més abundós a les seccions narratives.⁹³⁹

Dins d'aquest capítol de la sintaxi de l'infinitiu, l'ús final-consecutiu mereix una especial atenció. Aquesta construcció ha estat estudiada amb deteniment per Gil, el qual ha fixat amb precisió els mecanismes que han originat la construcció.⁹⁴⁰ Des d'una perspectiva diacrònica, aquest infinitiu ha tingut un extraordinari desenvolupament amb la koiné,⁹⁴¹ per bé que tampoc no ha resistit la tendència a eliminar aquest mode de la flexió verbal. Segons Ernout, era previsible que aquest infinitiu articular final fos reemplaçat per oracions amb un verb en mode personal.⁹⁴²

Finalment, hem d'indicar que per la seua relació amb els gèneres prosístics, en especial

consécutives en grec ancien”, *LEC* 42, 1984, 301-312, pàg. 309.

934 Vegeu-ne Gualtiero CALBOLI, “Die Entwicklund der klassischen Sprachen und die Beziehung zwischen Satzbau, Wortstellung und Artikel”, *IF* 83, 1978, 197-261.

935 José Luis GARCÍA RAMÓN, “Griego ἐκὼν εἶναι y el origen de εἶναι *abundans*”, en Manuel FERNÁNDEZ GALIANO (ed.), *Auguralia: estudios de lenguas y literaturas griega y latina*, Universidad Autónoma de Madrid 1984, 161-175.

936 Vegeu-ne Franz BIRKLEIN, *Zur Entwicklungsgeschichte des substantivierten Infinitivs*, Würzburg 1888.

937 Hom. *Od.* XX 52-53.

938 Hes. frg. 192.

939 P. AALTO, *op. cit.*, pàg. 34: *Der Infinitiv mit Artikel ist viel gewöhnlicher in den Reden der geschichtlichen Personen als in der Erzählung, ausser dem finalen Genetiv, der -übrigens erstmalig bei Thukydides belegt- nur in der Erzählung vorkommt.*

940 Luis GIL, “Sobre el origen y evolución del genitivo del infinitivo articular griego con valor final”, *Em* 21, 1953, 48-58.

941 Antonio LÓPEZ EIRE, “Tucídides y la koiné”, *Athlon. Satura Grammatica in Honorem Francisci R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pàg. 249.

942 Alfred ERNOUT, *RPh* 71, 99 seg., pàg. 101.

els científics, l'infinitiu articular constitueix una eina estilística de gran profit i significació.⁹⁴³

6. Desenvolupament del participi i història de la llengua.

La sintaxi del participi està unida al desenvolupament de la prosa grega, i en especial al de la llengua literària coneguda com a ἀρχαία Ἀτθίς, àtic antic. Tot seguint una tendència clarament evidenciada pels presocràtics, Antífont i Tucídides varen fer un ús abundosíssim de les construccions participials. Ha sigut precisament Tucídides l'autor que ha desvetllat l'interès més acusat per part dels crítics.⁹⁴⁴ Un dels aspectes innovadors de la sintaxi del participi a l'època clàssica consisteix a fer-lo servir amb valor relatiu, com una expansió d'aquest que era ja coneguda al grec homèric, però que ateny un ús molt més ric amb la prosa del segle v aC.⁹⁴⁵ Certament, la capacitat d'expressió de valors personals, derivats de la denotació de gènere i nombre (i també en certa mesura de cas, atès que l'infinitiu només l'expressa mitjançant l'article, això és, de forma indirecta), situa el participi en un lloc millor que l'infinitiu per a l'expressió de qualssevilla nocions sintàctiques.⁹⁴⁶ Com a part de la sintaxi del nombre, hem d'explicar participis que concerten només amb el gènere masculí, tal com han assenyalat Langholf, Petersmann i López Eire.⁹⁴⁷

943 Cf. Kenneth James DOVER, *The Evolution of Greek Prose Style*, Oxford 1997, pàg. 34-36, cf. pàg. 35: *From Herodotus onwards*, .

944 Segons L. SCHLACHTER, "Statistische Untersuchungen über den Gebrauch der Tempora und Modi bei einzelnen griechischen Schriftstellern. III. Thucydides", *IF* 24, 1907, 189-221, els participis representen el 38.5% de les formes verbals a les *Històries*, amb un total d'uns 9.800, el que fa un freqüència de 16'4 participis per cada plana a l'edició d'OCT. Aquesta estadística només podria trobar algun paral·lel a la segona sofística. D'altres estudis monogràfics són els de Johann BALKENHOLL, *De participiorum usu Thucydideo*, Göttingen 1882; Paul EISMANN, *De participii temporum usu Thucydideo*, Junivladislaviae 1892; Richard HACHE, *De participio Thucydideo*, Löbau im Wupperthal 1880-84; Ludwig NAGEL, *Quaestiones ad participiorum usum Thucydidium pertinentes*, Halle 1885; Bruno ZUCHELLI, "An' col participio nella prosa attica e nell'uso tucidideo", *Istituto Lombardo di Scienze e Lettere* 97, 1963, 421-440. Destaca sobre tots el de R.H. LARSON, *The Syntax of the Participle in Thucydides*, Ann Arbor 1988.

945 Charles MUGLER, *L'évolution des subordonnées relatives complexes en grec*, Paris 1938, pàg. 116: *La rareté (...) de certains types de construction dans les relatives élargies par le participe, l'inexistence d'autres types qui ne se développeront que chez Hérodote ou même chez Thucydide, montrent cependant que les relatives à participes constituent dans leur ensemble une catégorie syntaxique plus récente que les relatives paratactiques, représentées dans l'épopée avec plus de variété.*

946 Cf. R.H. LARSON, *op. cit.*, pàg. 71, en fer l'observació següent: *The abstract participle differs from the articular infinitive in being less abstract and therefore more vivid. It presents an abstract conception in the process of occurring (having occurred, about to occur), whereas the infinitive presents only the bare verbal fact.* Larson segueix aquí Johann Matthias STAHL, *Kritisch-Historische Syntax des griechischen Verbums der klassischen Zeit*, Heidelberg 1907, 694.3.

947 Volker LANGHOLF, "Unmovierte Partizipien im Griechischen", *H* 105, 1977, 290-307; Hubert PETERSMANN, "Zur Entwicklungsgeschichte der Motionslosen Partizipia im Griechischen", *Die Sprache* 25, 1979, 144-166; Antonio LÓPEZ EIRE, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Saturata grammatica in honorem F.R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pàg. 255.

7. La tipologia sintàctica del participi.

La classificació dels participis sol distingir tres classes: l'atributiu (definit per la funció adjectival), el predicatiu, circumstancial o adverbial (equivalent a una oració subordinada), i el suplementari.⁹⁴⁸ Presenta el problema de la manca d'uniformitat, que arranca del fet que el participi atributiu refereix un nom, mentre que el circumstancial i el suplementari refereixen un verb principal.

Un altre sistema de classificació del participi és el de Jones,⁹⁴⁹ que reconeix tan sols dos tipus, l'atributiu i el predicatiu. Aquesta classificació té l'avantatge d'operar amb un criteri únic, el de la relació de tot participi, atributiu com predicatiu, amb el substantiu. Posteriorment, Jones subdivideix el participi atributiu en dues subcategories, com a adjectiu i com a substantiu, i el participi predicatiu en d'altres dues, no restrictiu i complementari. D'aquesta manera, les dues classes principals són determinades per la posició dins l'oració, mentre que les subcategories ho són per la funció que exerceixen.

El participi atributiu, en la seua funció pròpia, com a adjectiu, o en la secundària, des del punt de vista diacrònic, un cop substantivat, no presenta cap problema teòric específic especial. Ara bé, el participi predicatiu requereix una anàlisi més detallada, pel fet que pot ésser del tot equivalent a una oració subordinada amb valor relatiu, temporal, causal, condicional o concessiu, cf. κατὰ ἡμασιν βασιλεύοντα ἦν ἀκμάζουσα ῥοδῶπις, ἀλλ' οὐ κατὰ τοῦτον.⁹⁵⁰ Començarem, doncs, per la distinció entre el participi predicatiu no restrictiu i el complementari. El participi predicatiu no restrictiu, que no afegeix cap mena d'informació al receptor i que tant pot ser eliminat de la frase com reinserit dins una oració independent, funciona com un adjectiu susceptible de tenir el seu propi règim,⁹⁵¹ i admet, per consegüent, la commutació amb una oració de relatiu no restrictiva.⁹⁵² El participi complementari forma, en canvi, una unitat amb el nom que acompanya, i inclouria tant les construccions absolutes d'acusatiu i genitiu, com la de participi de predicació implicada, i la major part dels casos agrupats per la gramàtica tradicional sota l'epígraf de *supplementaris*.⁹⁵³

948 Aquesta classificació es troba a Eduard SCHWYZER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 385-409; Smyth, § 2039-2148; i Goodwin, *Greek Moods and Tenses*, § 891-902.

949 Frank Pierce JONES, *The Ab Urbe Condita Construction in Greek. A Reclassification of the Participle*, New York 1966 (= 1939). Segueix aquest model R.H. LARSON, *op. cit.*

950 Hdt. II 134, 2.

951 Aquesta característica, apuntem nosaltres, és compartida pels adjectius complementats per un infinitiu dinàmic o per un acusatiu de relació de substantiu verbal.

952 Jones cita com a exemple X. *Hell.* IV 5, 12 ὁ πολέμαρχος σὺν τοῖς ὀπλίταις οὖσιν ὡς ἑξακοσίους. [= οἵτινες ὡς ἑξακόσιοι ἦσαν] ἀπῆει πάλιν. Cal observar, però, que la construcció de relatiu ralentia el ritme de la frase, causa una interrupció de la seqüència, i, en el cas d'una oració simple com aquesta, més pot entorpir-ne la comprensió arran de qualsevol problema de concordança, que contribuir a la claredat del missatge.

953 Exemples esmentats per Jones són els següents: X. *Anab.* VII 7, 12 ἐλύπει αὐτὸν ἡ χώρα πορθομένη, Th. IV 6 ὡς ἦσθοντο τῆς Πύλου κατελημμένης, Isoc. IX 56 ταῦτ' ἐπράχθη Κόωνος στρατηγούντος, i Th. VI 3, 3 μετὰ Συρακούσας οἰκισθείσας. Cf. Hdt. I 9, 2 μετὰ δ' ἐμέ ἐσελθόντα

Si atenem al pla formal, el participi admet l'afegitó de conjuncions. Ara bé, segons Saayman les conjuncions afegides a formes verbals no personals no tindrien cap valor sintàctic, sinó només de semàntic.⁹⁵⁴ El participi, tant el concertat com l'absolut, pot rebre el reforç d'adverbis i locucions de caràcter comparatiu modal, entre els quals hem de citar ἄτε, οἷα i οἷον, relativament freqüents al joni d'Heròdot, i que a partir del valor modal desenvolupen el causal,⁹⁵⁵ cf. ὁ δὲ δὴ, οἷα μνώμενος ἀρχήν, ἰθύς τε καὶ δίκαιος ἦν⁹⁵⁶. De caire diferent és l'afegitó de ὡς al participi futur, igualment tant el concertat com l'absolut.⁹⁵⁷

8. La concomitància entre el participi predicatiu i les oracions subordinades adverbials.

Un dels usos més abundosos del participi en fa un substitut o almenys concurrent de bona part de les oracions subordinades completives i d'uns tipus determinats d'oracions subordinades adverbials: les temporals, les causals, les finals, les condicionals i les concessives. No és possible la concurrència pel que fa a les oracions comparatives i consecutives, per a les quals és imprescindible l'ús de conjuncions i/o verbs en mode personal.

La concomitància d'oracions subordinades i participi predicatiu complementari ha desfermat teories a cavall entre la sintaxi i l'estilística. Jannaris reduïa la qüestió a un aspecte d'estil, dependent dels interessos de l'autor.⁹⁵⁸ De manera semblant, Mugler relacionava l'ús de la solució de participi amb el gènere literari.⁹⁵⁹ Oguse cercava l'ús del participi en raons semàntiques, en tant que aquesta opció hauria permès d'emfasitzar l'acció verbal, en vincular-la més estretament amb el seu subjecte en allò que denomina *association étroite*.⁹⁶⁰ Les raons

παρέσται καὶ ἡ γυνὴ ἢ ἐμὴ ἐς κοῖτον.

954 François SAAYMAN, "Conjunctions in Classical Greek Syntax", *AC* 33, 1990, 91-102, pàg. 101.

955 Pierre MONTEIL, *La phrase relative en grec ancien. Sa formation, son développement, sa structure des origines à la fin du Ve siècle aC*, París 1963, pàg. 243-246. Val a destacar que amb l'adverbi ἄτε el valor causal és exclusiu de la llengua literària d'Heròdot, que a més a més innova en construir-lo amb participis diferents del verb copulatiu, cf. Hdt. V 11, 2 ὁ μὲν δὴ Ἴστυαίος, ἄτε τυραννεύων τῆς Μιλήτου, τυραννίδος μὲν οὐδεμιῆς προσεχρήζετο etc.

956 Hdt. I 96, 2.

957 Per a ὡς amb el participi concertat, cf. A. Ag. 1320 ἐπιξενούμαι ταῦτα ὡς θανουμένη; amb participi absolut, Long. III 32, 3 i IV 28, 1 τοιαῦτα λέγουσαν, τοιαῦτα ἐννοοῦσαν ὁ Λάμπρις ὁ βουκόλος μετὰ χειρὸς γεωργικῆς ἐπιστάς ἤρπασεν αὐτὴν ὡς οὔτε Δάφνιδος ἔτι γαμήσουτος καὶ Δρύαντος ἐκείνον ἀγαπήσουτος.

958 Antonios N. JANNARIS, *An Historical Greek Grammar, Chiefly of the Attic Dialect*, Londres 1897 (= Hildesheim 1968), pàg. 504. Una explicació semblant es troba a Paul W. WALLACE, "MH with the participle and Longus and Achilles Tatius", *AJPh* 84, 1968, 321-333, i Albert Charles MOORHOUSE, *The Syntax of Sophocles*, Leiden 1982, pàg. 251.

959 Charles MUGLER, "La fréquence et la distribution des formes nominales du verbe en grec et en latin", *RPh* 8, 1934, 367-385; *L'évolution des constructions participiales complexes en grec et en latin*, París 1938.

960 André OGUSE, *Recherches sur le participe circonstanciel en grec ancien*, Wetteren 1962, pàg. 176.

sintàctiques apareixen, però, mercès als estudis de Jiménez i Crespo.⁹⁶¹ L'anàlisi de Jiménez de textos de prosa àtica mostra que per a l'expressió de nocions temporals i causals hom preferia la construcció participial, mentre que hi hauria una distribució restrictiva per a l'expressió de les nocions condicionals i concessives, en favor de les oracions amb verb en mode personal i del participi, respectivament. A les oracions concessives, Jiménez explica la preferència pel participi per la manca d'un tipus oracional definit, amb una conjunció específica; i a les condicionals, l'ús de les oracions es deuria a la impossibilitat del participi d'expressar valors modals.⁹⁶² Ara bé, els valors modals no són només els que fan preferibles les construccions amb verb en mode personal. També la manca de modalitat, és a dir, l'expressió de la realitat, atorga un criteri distintiu a l'ús de l'indicatiu i al del participi, si atenem a les conclusions obtingudes per Lavency a propòsit de l'ablatiu absolut llatí.⁹⁶³ Altrament dit, el caràcter no marcat de la construcció absoluta pel que fa a l'expressió de valors modals, el que duu aparellada l'expressió neutra de la modalitat (o de la realitat, en aquest cas), fa que, mentre l'oració amb l'indicatiu presenta l'acció verbal com a realment executada, la construcció participial no explicita si es tracta d'una acció real o d'una d'imaginada. A aquestes consideracions cal afegir l'observació de Pompei en el sentit que la subordinada participial té l'avantatge d'una llibertat més gran que la conjuncional, pel que fa a l'ordre de paraules respecte del verb regent.⁹⁶⁴

No hi ha diferències de cap tipus, des del punt de vista sintàctic, entre les dues frases següents, pertanyents als mateixos autor i gènere: ἀπελθόντες ἤδη αἰρείσθε οἱ δεόμενοι ἄρχοντας, καὶ ἐλόμενοι ἦκετε εἰς τὸ μέσον τοῦ στρατοπέδου ⁹⁶⁵; ἀπελθόντες ἄρχοντα ὑμῶν αὐτῶν ἔλεσθε (...) ἐπειδὰν δὲ ἔλεσθε, πέμψατε πρὸς ἐμὲ τὸν αἰρεθέντα.⁹⁶⁶

8. Les construccions participials absolutes.

Per bé que les hipotètiques construccions participials absolutes amb acusatiu, genitiu i datiu han sigut tractades als temes corresponents, convé de revisar-ne ara algunes de les característiques. De bell inici ens hem de plantejar si es tracta de construccions heretades o si

961 María Dolores JIMENEZ LOPEZ, "La distribución de participio concertado y subordinada adverbial en la lengua literaria griega del siglo V a.C.", *Em* 55, 1987, 51-62; Emilio CRESPO, "Participio absoluto y subordinada adverbial", *Actas VII CEEC I*, Madrid 1989, 119-126.

962 M.D. JIMÉNEZ, *op. cit.*, pàg. 55.

963 Marius LAVENCY, "Le paradigme syntaxique de l'ablatif absolu", in Freddy DECREUS & Carl DEROUX (ed.), *Hommages à Jozef Veremans*, Brussel·les 1986, 184-191.

964 Anna POMPEI, "Participles as a non-prototypical Word-class", in E. CRESPO, Jesús DE LA VILLA & Antonio R. REVUELTA (ed.), *Word Classes and Related Topics in Ancient Greek*, Lovaina 2006, 361-388, pàg. 376-380.

965 X. *An.* III 1, 46.

966 X. *Cyr.* V 4, 22.

són, ben al contrari, innovacions pròpies de cadascuna de les llengües històriques. La primera posició és la defensada per Jacobi, a parer del qual n'hi ha prou amb la coincidència d'antic indi, grec i llatí per a reconstruir un tret de la llengua comuna.⁹⁶⁷ Segons el nostre parer, només la construcció de genitiu pot ser analitzada com a absoluta, mentre que la d'acusatiu encobreix una oració nominal pura, i la de datiu no es manifesta amb claredat a cap dels escassos exemples a què es redueix. D'altra banda, la mateixa construcció de genitiu es revelava com una eina sintàctica de caire més literari que no pas col·loquial, nascuda i desenvolupada amb una finalitat estilística, de recolzament de les possibilitats expressives del creador. Així ho demostra la seua adaptació a les tasques compositives del poeta dins els quadre dels usos anomenats formulars.⁹⁶⁸ Per motius semblants, Chiappi fa veure la relació entre genitiu absolut i dicció gnòmica.⁹⁶⁹

L'anomenat acusatiu absolut presenta la notable particularitat que apareix sempre restringit a participis en veu activa i tema de present, al nombre singular i al gènere neutre. L'origen de la construcció s'albira a exemples com ara el següent, amb una oració nominal pura que segons el seu nexa és o bé encara una subordinada, completiu modal al cas següent: (...) ἐκέλευον Κορινθίους τοὺς ἐν Ἐπιδάμνῳ φρουροὺς τε καὶ οἰκήτορας ἀπάγειν, ὡς οὐ μετὸν αὐτοῖς Ἐπιδαμνου;⁹⁷⁰ o bé una ampliació que tant es pot analitzar com un participi predicatiu coordinat amb un nom o amb un altre participi, o com una oració nominal pura paratàctica: ὅτε γὰρ Λακεδαιμονίους ὑμεῖς ἐσώζετε πεισθέντες ὑπὸ Καλλιστράτου, τότε ἀντειπὼν ἐν τῷ δήμῳ τῇ βοθηΐα, ἐωνημένος τὴν πεντηκοστὴν τοῦ σίτου ἐν εἰρήνῃ καὶ δέον αὐτὸν καταβάλλειν τὰς καταβολὰς εἰς τὸ βουλευτήριον κατὰ πρυτάνειαν, καὶ οὔσης αὐτῷ ἀτελείας ἐκ τῶν νόμων οὐκ ἐξελθὼν ἐκείνην τὴν στρατείαν, γραφεὶς ὑπὸ Στεφάνου τουτουὶ ἀστρατείας καὶ διαβληθεὶς τῷ λόγῳ ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἐάλω καὶ ἐτιμώθη.⁹⁷¹ L'autèntic origen prové de construccions parentètiques constituïdes per una onp: οὐκοῦν χρῆν τὰ πρὸς ἡμᾶς μόνον ὑμᾶς ἐπάγεσθαι αὐτοὺς καὶ μὴ ξυνεπιέναι μετ' αὐτῶν ἄλλοις, ὑπαρχον γε ὑμῖν, εἴ τι

967 Hermann JACOBI, *Compositum und Nebensatz. Studien über die indogermanische Sprachentwicklung*, Bonn 1897, pàg. 105: *Es wäre noch die Frage wenigsten zu berühren, ob nicht der in verschiedenen indogermanischen Sprachen herrschende Gebrauch eines absoluten Genetiv, Ablativ, Locativ und Nominativ als ein Ersatz für den Absolutivum anzusehen sei. Dergleichen Wendungen würden dann dem in anderen Sprachen allerdings mehr als Annahmefall zu beobachtenden Gebrauch des Absolutivums mit besonderem, von des Satzes verschiedenen Subjekte oder Agens entsprechen. Die Ausbildung der betreffenden Wendungen gehört aber wahrscheinlich schon der indogermanische Grundsprache an, weil sie sich schon in der älteren indogermanischen Sprachen wie Sanskrit, Griechisch und Latein findet.*

968 Ana Isabel RIVAS BARROS, "Notas al genitivo absoluto en Esquilo", *Actas VII CEEC I*, Madrid 1989, 267-271.

969 Linda CHIAPPI, "Osservazioni sull'uso del participio in greco", *A&R* 38, 1993, 196-202, pàg. 199-200.

970 Th. I 28, 1. Cf. II 35, 1: οἱ μὲν πολλοὶ τῶν ἐνθάδε ἤδη εἰρηκότων ἐπαινοῦσι τὸν προσθέντα τῷ νόμῳ τὸν λόγον τόνδε, ὡς καλὸν ἐπὶ τοῖς ἐκ τῶν πολεμῶν θαπτομένοις ἀγορεύεσθαι αὐτόν.

971 Dem. LIX 27.

καὶ ἄκουτες προήγεσθε ὑπὲρ Ἀθηναίων etc.⁹⁷² L'oració nominal pura, el valor semàntic de la qual l'assimila a una oració subordinada concessiva, admet una transposició a l'inici del període, a manera d'una clàusula independent: εἰρημένον γὰρ δίκας μὲν τῶν διαφορῶν ἀλλήλοις διδόναι καὶ δέχεσθαι, ἔχειν δὲ ἑκατέρους ἃ ἔχομεν, οὔτε αὐτοὶ δίκας πω ἤτησαν οὔτε ἡμῶν διδόντων δέχονται etc.⁹⁷³

El caire formular, literari, d'aquesta construcció queda ben palès si atenem els següents dos exemples extrets de la historiografia: οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἐπειδὴ ἀφ' ἅπαντων ἤκουσαν γνώμην, ψῆφον ἐπήγαγον τοῖς ξυμμάχοις ἅπασιν ὅσοι παρήσαν ἐξῆς, καὶ μείζονι καὶ ἐλάσσονι πόλει· καὶ τὸ πλῆθος ἐψηφίσαντο πολεμεῖν, δεδογμένον δὲ αὐτοῖς εὐθύς μὲν ἀδύνατα ἦν ἐπιχειρεῖν ἀπαρασκεύοις οὔσιν, ἐκπορίζεσθαι δὲ ἐδόκει ἑκάστοις ἃ πρόσφορα ἦν καὶ μὴ εἶναι μέλλησιν ⁹⁷⁴. X. An. IV 1, 13 σχολαίαν γὰρ ἐποίουν τὴν πορείαν πολλὰ ὄντα τὰ ὑποζύγια καὶ τὰ αἰχμάλωτα, πολλοὶ δὲ οἱ ἐπὶ τούτοις ὄντες ἀπόμαχοι ἦσαν, διπλάσια τε ἐπιτήδεια ἔδει πορίζεσθαι καὶ φέρεσθαι πολλῶν τῶν ἀνθρώπων ὄντων. δόξαν δὲ ταῦτα ἐκήρυξαν τοῦτο ποιεῖν.⁹⁷⁵ A tots dos exemples trobem la construcció participial cap a l'inici de l'oració, mentre que la diferència diatètica (veu passiva a Tucídides, activa a Xenofont) s'ha d'entendre com a *uariatio*, a diferència de la que es dona entre aorist i perfet, i que entra en la casuística de la fusió de tots dos temes al grec hel·lenístic.

Un ús propi del grec clàssic i postclàssic és el nexa d'un participi predicatiu i un genitiu absolut, cf. καὶ πάντα διαπραξάμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ψηφισαμένων Ἀθηναίων αὐτῷ τὸν πλοῦν, τῶν τε ἐν Πύλῳ στρατηγῶν ἕνα προσελόμενος Δημοσθένη, τὴν ἀναγωγὴν διὰ τάχους ἐποιεῖτο.⁹⁷⁶ La koiné popular fa un ús abundós d'aquesta opció sintàctica, cf. ἀκούσαντες δὲ Θεοδότου βοῶντος καὶ παραγενομένων πλεῶν ἐπὶ τὸν τόπον εὔρομεν (*sc.* αὐτόν).⁹⁷⁷

Per al datiu absolut s'ha suggerit, creiem que del tot injustificadament, un origen indoeuropeu.⁹⁷⁸ La construcció sembla també anticipada per la sintaxi tucidídica, i de fet així ho va entendre la segona sofística.⁹⁷⁹ El presumpte referent de les *Històries* és el següent: τοῖς δὲ

972 Th. III 63, 2. L'ús no és pas exclusiu dels discursos, cf. Th. VII 44, 4.

973 Th. I 140, 2.

974 Th. I 125, 1-2.

975 X. An. IV 1, 13.

976 Th. IV 29, 1.

977 P. Petr. III 32g 20.

978 Haiim B. ROSEÁN, "Der griechische 'Dativus absolutus' und indogermanische 'unpersönliche Partizipialkonstruktionen'", *HS 101*, 1988, 92-103. L'anàlisi demostra que són simples datius de beneficiari els d'exemples com ara Hdt. II 34, 2 ἐνθεῦτεν (...) ἐς Σινώπην (...) πέντε ἡμερῶν ἰθέα ὁδὸς εὐζώνῳ ἀνδρί, ο X. Hell. VII 1, 18 δρόμῳ ἐφέροντο πρὸς τὰς πύλας τὰς ἐπὶ Φλειοῦντα ἰόντι, ὡς, εἰ ἀνεωγμέναί τύχαιεν, εἰσπεσοῦμενοι.

979 Wilhelm SCHMID, *Der Atticismus in seinen Hauptvertretern IV*, Stuttgart 1897, pàg. 610.

Ἰθηναίους τότε τὴν παραθαλάσσιον δηροῦσι τὰ μὲν πολλὰ ἡσύχασαν, ὡς καθ' ἑκάστην φρουρὰν γίγνοιτό τις ἀπόβασις, πλήθει τε ἐλάσσους ἕκαστοι ἡγούμενοι εἶναι καὶ ἐν τῷ τοιούτῳ. El fet, però, és que a Tucídides cap dels exemples proposats no permet una anàlisi com a absolut.⁹⁸⁰ L'ús s'estén a la koiné literària, en paral·lel a la translació al datiu de fórmules fraseològiques llatines que empraven l'ablatiu absolut, fenomen aquest en realitat aliè a la sintaxi de la llengua grega.⁹⁸¹

980 R.H. LARSON, *op. cit.*, discuteix alguns exemples, com ara el de la narració de Th. III 26, 1 (...) ὅπως οἱ Ἰθηναῖοι ἀμφοτέρωθεν θορυβούμενοι ἦσσαν ταῖς ναυσὶν ἐς τὴν Μυτιλήνην καταπλέουσας ἐπιβοηθήσωσιν, que ell explica com a temporal i que per a nosaltres és tan sols comitatiu, i el del discurs a III 63, 4, ἡμεῖς μὲν γὰρ ἀδικούμενοι αὐτοῦς, ὡς φατέ, ἐπηγάγεσθε, τοῖς δὲ ἀδικούσιν ἄλλους ξυνεργοὶ κατέστητε, en la nostra opinió també de clara funció comitativa.

981 Sobre el datiu absolut a la koiné vegeu A. WIFSTRAND, "Dativus absolutus im Griechischen", *C&M* 17, 1956, 163-171, i Jordi REDONDO, "Un dato sintáctico sobre el Παραμυθητικὸς πρὸς τὴν γυναῖκα" KenAurelio PÉREZ JIMÉNEZ & Gonzalo DEL CERRO (ed.), *Estudios sobre Plutarco: Obra y tradición*, Málaga 1990, 155-158.

Tema 19. La concordança.

La concordança forma part, com les partícules i els connectors en general, juntament amb d'altres procediments de caire suprasedgmental (l'entonació, per exemple), de la sintaxi del text; és a dir, aquella que abasta unitats superiors a l'oració com ara el període o, en termes més moderns, el paràgraf.⁹⁸² La funció bàsica d'aquests mecanismes és la de proporcionar cohesió al període.⁹⁸³ Com a eina sintàctica i en sintonia amb altres recursos suprasedgmentals, l'accent, posem per cas, la concordança mostra un comportament molt variable, propi de cada llengua. En termes genèrics, a les llengües indoeuropees el grau d'aplicació de les regles de concordança per força ha d'ésser més elevat que a qualsevol altra llengua no flexiva.⁹⁸⁴

Ultra la concordança per antonomàsia, la *morfològica*, és a dir, aquella que afecta les categories de gènere, nombre i cas a les classes nominals, i la de persona a la classe verbal, n'hi ha també dues més: la *semàntica* i l'*anafòrica*, de les quals tractarem més endavant. Encara dins la concordança morfològica, convé de tenir present que, en funció de la jerarquització de valors al si de l'oració, té una transcendència més gran tot allò que afecta la persona verbal que no el que afecta les categories del sintagma nominal. En termes moderns, en direm que la concordança de gènere, nombre i cas s'estén tan sols en construccions endocèntriques; mentre que la concordança de persona interessa tant en construccions endocèntriques (el sintagma nominal), com exocèntriques, ja que transcendeix el marc concret del sintagma verbal, per la qual cosa té incidència en l'oració sencera.

982 Cf. Teun Adrianus VAN DIJK & Walter KINSCH, "Toward a Model of Discourse Comprehension and Production", *Psychological Review* 85, 1978, 363-394; Robert E. LONGACRE, "The Paragraph As A Grammatical Unit", dins Talmy GIVÓN (ed.), *Syntax and Semantics. Discourse and Syntax*, Londres, New York & San Francisco 1979, 115-134; Carmen OLIVARES, "El párrafo: estructura y function", *CIF* 8, 1982, 17-37; Daniel BESSONNAT, "Le découpage en paragraphes et ses fonctions", *Pratiques* 57, 1988, 81-105; Luis NÚÑEZ, "Definición funcional de párrafo como unidad de coherencia", *REL* 27, 1997, 135-159; Jacinto GONZÁLEZ COBAS, "Estudios sobre el párrafo", *Estudios de lingüística* 18, 2004, 87-106.

983 Una definició més tradicional és la que trobem a Emilio CRESPO, Luz CONTI & Helena MAQUIEIRA, *Sintaxis del griego clásico*, Madrid 2003, pàg. 86: *La concordança es la regla sintàctica per la que los adjetivos y participios expresan las mismas categorías gramaticales que el sustantivo o pronombre a que se refieren y por la que el sujeto y el predicado verbal expresan el mismo número y persona. La concordança indica que los elementos pertenecen a una misma construcción sintáctica.* D'acord amb aquesta definició, la concordança pertany exclusivament a la sintaxi de l'oració.

984 Compareu, per exemple, la importància atorgada a llengües modernes com ara el francès i l'alemany, de rica morfologia, amb l'escàs valor que presenta a una altra com l'anglès.

1. La concordança al si de l'oració.

Abordarem primerament la qüestió de la concordança morfològica, que comprèn un conjunt de fenòmens que tenen lloc al si de l'oració. La concordança de gènere i de nombre és tal volta la més senzilla de reconèixer i la més habitual, doncs, a la sintaxi escolar de les llengües clàssiques. Es tracta d'un mecanisme de cohesió de construccions endocèntriques com ho són els sintagmes nominals. El nucli d'aquest sintagma, el substantiu, esdevé peça clau en la conformació de la concordança, a la qual, per raons semàntiques, se sostrauen tan sols els numerals.⁹⁸⁵

La concordança al si de la predicació ofereix alguns aspectes remarcables. Així, Letoublon ha reconegut en el grec arcaic, a partir dels textos homèrics, un tipus de predicació que expressaria *un estat de duració limitada*, i que permetria la concordança amb el subjecte de qualsevol element nominal, i no pas necessàriament un adjectiu.⁹⁸⁶ Es tracta d'una construcció pròpia de la sintaxi dels gèneres poètics i gairebé formular, segons testimonia la tria lèxica, cf. πεζὸς γὰρ τὰ πρῶτα λιπῶν νέας ἀμφιέλισσας / ἦλυθε etc.⁹⁸⁷, κλυθί μευ, ὃ χθιζὸς ἦλυθες ἡμέτερον δῶ⁹⁸⁸, ὅς κε πλεῖστα πόροι καὶ μόρσιμος ἔλθοι, etc.⁹⁸⁹ Fins aquí registrem una manca de concordança semàntica, més que no sintàctica, en funcionar el verb ἔρχομαι amb valor copulatiu. Ara bé, la concordança s'explica més difícilment en casos com τῷ δ' ἄρ' ἀνώιστον κακὸν ἦλυθε δῖος Ἀχιλλεύς,⁹⁹⁰ on el predicatiu no és un adjectiu, sinó un altre substantiu. A l'època clàssica aquest gir es documenta, però amb el verb ἦκω, a partir de Sòfocles i Heròdot.⁹⁹¹

985 Val a observar que en aquest punt el grec malda per ésser més precís que el llatí, amb la creació de numerals ordinals del tipus χίλιοι i similars, cf. Hom. *Il.* VII 470-471 χωρὶς δ' Ἀτρείδης Ἀγαμέμνονι καὶ Μενελάῳ / δῶκεν Ἰησονίδης ἀγέμεν μέθυ, χίλια μέτρα. Compareu amb Antipho I 20 ὁ μὲν οὖν Φιλόνεως εὐθέως παραχρήμα ἀποθνήσκει, ὁ δὲ πατὴρ ὁ ἡμέτερος εἰς νόσον ἐμπίπτει, ἐξ ἧς καὶ ἀπώλετο εἰκοσταῖος, on l'ús prové sense cap de dubte de la llengua mèdica.

986 Françoise LETOUBLON, "Ἰστατος ἐλθεῖν, ἄγγελος ἐλθεῖν. Prédication, attribut et apposition", dins Albert RIJKSBARON, Henk A.J. MULDER & Gerry C. WAKKER (ed.), *In the Footsteps of R. Kühner II*, Amsterdam 1986, 161-176.

987 Hom. *Il.* XVII 612-613.

988 Hom. *Od.* II 262.

989 Hom. *Od.* II XVI 392. Aquest poetisme va estar imitat per Virgili, *Aen.* VI 268 *ibant obscuri sola sub nocte per umbras*, vers famós per la doble hipàllage.

990 Hom. *Il.* XXI 39.

991 S. *El.* 129 ἦκετ' ἐμῶν καμάτων παραμύθιον, Hdt. III 156, 3 ἐγὼ ὑμῖν, ὦ Βαβυλώνιοι, ἦκω μέγιστον ἀγαθόν, Δαρείῳ δὲ καὶ τῇ στρατιῇ καὶ Πέρσησι μέγιστον κακόν, E. *Ba.* 12 ἦκω Διὸς παῖς τήνδε Θηβαίων χθόνα Διόνυσος. Vegeu també la nota d'Eric Robertson DODDS, *Euripides. Bacchae*, Oxford 1960, pàg. 62, a aquest darrer passatge. El caire poètic de la construcció és ben remarcada per Jakob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax II*, pàg. 67: *Insbesondere ist der Komödie und der klassischen Prosa jene merkwürdige Verwendung temporaler Adjektiva fremd*. Els exemples dels gèneres en prosa corresponen a determinats passatges de Tucídides, cf. I 61, 5 κατ' ὀλίγον δὲ προιόντες τριπταῖοι ἀφίκοντο ἐς Γίγωνα καὶ ἐστρατοπεδεύσαντο, i algun text retòric de to patètic, cf. Th. IV 22, 2 Κλέων δὲ ἐνταῦθα δὴ

Un cas específic de manca de concordança és el configurat pels diversos tipus de construccions casuals anacolútiques, entre les quals la més citada és la de nominatiu, coneguda com a *nominativus pendens*, i que ha concitat per si sola un especial interès.⁹⁹² Tanmateix, qualsevol cas pot generar una construcció d'aquesta mena.⁹⁹³ Una qüestió diferent rau en el fet que l'anacolut es produïska al voltant d'un substantiu, d'un participi o d'un pronom, per bé que no hi ha cap particularitat sintàctica segons cadascuna d'aquestes possibilitats.

Les alteracions a la concordança de gènere, nombre i cas són relativament freqüents en totes les llengües indoeuropees, i no afecten de manera rellevant ni la comprensió de l'oració ni la sintaxi.⁹⁹⁴ Pel que fa al gènere, val a remarcar com el masculí adquireix el caire d'un membre inclusiu dins la categoria, el que el fa apte per designar tant els termes inclosos dins la designació pròpiament dita, com els termes femenins i neutres, cf. ἐκ τούτου δὴ οἱ εὐνοῦχοι καὶ αἱ θεράπαιναι λαβοῦσαι ἀπήγον αὐτὴν εἰς τὴν ἀρμάμαξαν καὶ κατακλίναντες κατεκάλυψαν τῇ σκηνῇ,⁹⁹⁵ ἐορτάζουσιν αἱ τε δοῦλαι καὶ οἱ δοῦλοι πάντες. Quant al nombre, no ha de sobtar la feblesa mostrada pel dual ja des dels textos homèrics, cf. τῷ οἱ ἔσαν κήρυκε καὶ ὄτρηρῷ θεράποντε,⁹⁹⁶ amb la concordança dels noms i l'adjectiu dual amb un verb plural, i més encara ἠθέλετην Αἴαντε δῶυ θεράποντες "Ἄρηος",⁹⁹⁷ on no sols el dual concorda amb un plural, sinó que fins i tot rep el suport del numeral, que no caldria gens que hi fos.

Si ens centrem efectivament en els usos de nominatiu absolut, haurem de reconèixer la relació existent entre aquest tret sintacticoestilístic i els gèneres prosístics més narratius; és en aquests, en estar la *lexi* més propera al to col·loquial, on tota mena d'anacolut és més

πολὺς ἐνέκειτο etc.

992 Wilhelm HAVERS, "Der sogenannte Nominativus pendens", *IF* 18, 1926, 205-257.

993 L'exemple sovint citat pels gramàtics, Hom. *II*. V 85 Τυδείδην δ' οὐκ ἄν γνοίης ποτέροισι μετείη s'ha d'explicar, al nostre parer, com un cas de doble règim, amb un acusatiu de relació i una oració completiva, resolta mitjançant una subordinada de relatiu. Bernhard Abraham VAN GRONINGEN, "La parathèse grammaticale en grec", *Mnemosyne* 3, 1941, 258-280, pàg. 277, en diu: *Le cas est plutôt celui-ci que du verbe principal dépend en premier lieu un nom de personne à l'accusatif, en second lieu une interrogative indirecte*. Tanmateix, Van Groningen no necessita gens el caire de l'acusatiu.

994 Cf. Antipho VI 41 καὶ πρῶτον μὲν ἄ τοῦ βασιλέως κατηγοροῦσι καὶ διὰ τὴν ἐμὴν σπουδὴν οὐ φασιν ἐθέλειν αὐτὸν ἀπογράφεσθαι τὴν δίκην, τοῦτο δὲ κατ' αὐτῶν τούτων ἔσται τεκμήριον ὅτι οὐκ ἀληθῆ λέγουσιν, on l'antecedent de nombre plural és recollit per un pronom de nombre singular.

995 X. *Cyr.* VI 4, 11.

996 Hom. *II*. I 321.

997 Hom. *II*. X 228.

frequènt.⁹⁹⁸ Finalment, cal rebutjar la teoria que fa del nominatiu absolut un semitisme,⁹⁹⁹ l'abundor del qual al textos neotestamentaris no s'ha d'explicar de forma diferent de com ho fariem respecte de la llengua dels papirs, és a dir, com a signe del caire col·loquial de bona part d'aquests textos.¹⁰⁰⁰

La concordança de la persona verbal mereix una major atenció, tal com ja s'ha dit més amunt. La concordança verbal més habitual a les llengües occidentals està basada en la identificació de subjecte gramatical i persona verbal. Tanmateix, no sembla haver estat el cas de l'indoeuropeu més antic, que hauria presentat l'anomenada construcció ergativa, segons la qual subjecte gramatical i agent són morfològicament i sintàctica diferents.¹⁰⁰¹ S'ha cregut detectar en el grec clàssic restes d'aquesta construcció, cosa que sembla altament improbable.¹⁰⁰²

Ultra una casuística de característiques força simples, destaca en grec l'ús del verb en singular amb un subjecte neutre de plural, anomenat pels gramàtics antics, amb no gaire propietat, σχῆμα ἁπτικόν. Val a dir, en primer lloc, que aquesta construcció no té a l'època clàssica la condició de pangrega, ja que als parlars jonis és habitual en el verb la substitució del singular pel plural. La construcció en si és ben antiga, perquè arrenca del valor col·lectiu del neutre de plural indoeuropeu, i respon, doncs, a una qüestió d'origen merament morfològic, en què no intervé cap consideració d'ordre sintàctic o semàntic. No obstant això, el grec ha tendit des dels primers textos alfabètics a regularitzar la concordança sintàctica. Ja Homer mostra usos de verb en plural,¹⁰⁰³ i tant la sintaxi del grec dialectal com la pròpia

998 Antipho II γ 3, II d 8, V 31 i 85, VI 10, 18 i 45, And. I 25 i 29, etc. Vegem-ne Antipho VI 10 οὐτε ὅστις εἰς ἄλλα κατηγορεῖ ἢ ἃ διώκει ἐν πράγματι τοιούτῳ, πιστεῦσαι δήπου αὐτῷ ἀξιώτερόν ἐστιν ἢ ἀπιστῆσαι. L'exemple consuet és el de X. *An.* II 5, 41 Πρόξενος δὲ καὶ Μένων ἐπέειπερ εἰσὶν ἡμέτεροι μὲν εὐεργέται, ἡμέτεροι δὲ στρατηγοί, πέμψατε αὐτοὺς δεῦρο.

999 Joseph VITEAU, *Étude sur le grec du Nouveau Testament II. Sujet, Complément et Attribut*, París 1896, pàg. 135, on esmenta exemples com ara *Sept. 2 Chronic.* 7 ὁ οἶκος οὗτος ὁ ὑψηλός, πᾶς ὁ διαπορευόμενος αὐτὸν ἐκτίσεται.

1000 Cf. Edwin MAYSER, *Grammatik der griechischen Papyri der Ptolemäerzeit II-3*, Berlin & Leipzig 1934, pàg. 189 seg.

1001 Sobre la construcció ergativa, pròpia en l'actualitat de l'èuscar o les llengües caucàsiques, vegeu el tema 13.

1002 Cf. X. *Hell.* IV 2, 20 Περὶ Ἑλλήνων δὲ κατὰ Θεσπίας γενομένων ἐμάχοντό τε καὶ ἐν χώρᾳ ἔπιπτον ἐκατέρων. Una anàlisi plausible –que no n'exclou altra d'encara més econòmica, amb elisió del subjecte– passa per entendre el genitiu com a partitiu, cosa que l'habilita per tal de funcionar com a subjecte de l'oració. Tanmateix, cal tenir compte de construccions com ara la del sintagma predicatiu rus, on concorden un subjecte en nominatiu i un adjectiu o substantiu predicatiu en cas instrumental.

1003 La qüestió ha suscitat interès, cf. Rudolf FRANZ, *De uerbo apud Graecos cum neutri generis subjecto plurali*, Bonn 1875; Wilhelm BAUDER, *De generis neutri pluralis cum uerbo constituendo uel etusu apud Homerum et Hesiodum*, Leipzig 1877; John A. SCOTT, "Plural verb with neuter plural subjects in Homer", *AJPh* 50, 1929, 71-76. Pierre CHANTRAINE, *Grammaire Homérique II. Syntaxe*, París 1963, pàg. 17-18, no prou satisfet d'indicar tots aquells casos on la mètrica permetria de substituir el plural pel singular, cerca fins i tot

evolució de l'àtic mostren els progressos que amb ritmes diversos, però des de ben antic, va fer la construcció en plural.¹⁰⁰⁴ A la koiné l'ús del singular és gairebé testimonial.¹⁰⁰⁵ Evidentment, la qüestió deriva de l'anàlisi del neutre com un grup o com una pluralitat.¹⁰⁰⁶ Però el que ens interessa de destacar és la dependència del verb respecte del subjecte, segons que ja va posar en relleu Wackernagel a propòsit d'una altra qüestió.¹⁰⁰⁷

Com a construcció possible tan sols dins la llengua poètica, es registra també la d'un subjecte de plural amb verb en singular. Aquí sí que varen estar encertats els gramàtics antics en parlar-ne com de σχῆμα Πινδαρικών ο Ἄλκμανικών –no tant en dir-ne σχῆμα Βοιωτίων.¹⁰⁰⁸ Del tot diferent és el cas en què un verb existencial obre una oració que en realitat té com a subjecte un plural.¹⁰⁰⁹

Una altra qüestió, la dels verbs impersonals, ha ocupat els estudiosos ja des de l'Antiguitat.¹⁰¹⁰ Exemples com l'homèric ἕε δ ἄρα Ζεὺς¹⁰¹¹, o el del fragment d'Alceu ὕει μὲν ὁ Ζεὺς¹⁰¹² varen fer pensar els crítics que darrera molts d'aquests verbs impersonals hi havia, resolt per el-lipsi, el subjecte d'una divinitat.¹⁰¹³ En temps moderns, Wackernagel nega aquesta explicació i accepta, en canvi, l'ús impersonal com a signe del caire *primitiu* de

de fer veure en certs usos de plural l'expressió d'una oposició ben marcada a la idea de singular: a Hom. *Il.* XIII 134, per exemple, el plural ἔγχεα δὲ πτύσσοντο *évoque la multiplicité des piques*. Tanmateix, resulten incontestables els casos en què registrem no només el plural, sinó plural i singular nexats, cf. Hom. *Il.* II 135 καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν καὶ σπάρτα λέλυται, *Od.* XII 43 οὐ τι γυνή καὶ νήπια τέκνα, οἴκαδε νοστήσαντι παρίσταται οὐδὲ γάνυται. Una anàlisi més acurada es pot llegir a J. WACKERNAGEL, *op.cit.* I, pàg. 101-102, el qual no s'està tampoc d'apuntar que casos similars es donen al *Rigveda* i als poemes de Zoroastre, de tal manera que no s'hauria d'entendre el fenomen com exclusiu de la llengua grega.

1004 Cf. Th. IV 88 1 τὰ τέλη τῶν Λακεδαιμονίων ὀμόσαντα Βρασίδαν ἐξέπεμψαν, o bé VII 57, 11 τοσάδε μὲν μετὰ Ἀθηναίων ἔθνη ἐκράτευον, exemples que evidencien el canvi lingüístic que operava en el si de l'àtic. Vegeu-ne Antonio LÓPEZ EIRE, "Tucídides y la koiné", in *Athlon. Saturae grammatica in honorem Francisci R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pàg. 249. L'àtic de les inscripcions públiques registra també el fenomen, per bé que una sola ocasió, *CIA II*, 467, 23, cf. Karl MEISTERHANS & Eduard SCHWYZER, *Grammatik der attischen Inschriften*, Berlin 1900, pàg. 198.

1005 Cf. Ludwig RADERMACHER, *Neutestamentliche Grammatik. Das Griechisch des Neuen Testament in Zusammenhang mit der Volkssprache*, Tübingen 1925, pàg. 118-119; Friedrich BLASS, Albert DEBRUNNER & David TABACHOWITZ, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1965¹², pàg. 88-89.

1006 Anne Marie CHANET, "Sur le nominatif-accusatif neutre en grec: règle 'πάντα ῥεῖ' et règles de dominance", *Lalies 12*, 1991, 153-157.

1007 Jakob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax II*, pàg. 68: *Vielmehr liegt einfach ein Rest des primitiven Triebes vor; die übrigen Satzglieder dem Subjekt möglichst anzupassen, worüber bei Besprechung der Kongruenzerscheinungen mehr zu sagen sein wird.*

1008 Cf. Pi. *Ol.* XI 4-6 (...) μελιγάρες ὕμνοι / ὑστέρων ἀρχὰ λόγων / τέλλεται etc. Vegeu al respecte Oskar WILPERT, *De schemate Pindarico et Alcmanico*, Diss. Breslau 1878, i *Das Schema Pindaricum und andere Konstruktionen*, Progr. Opeln 1900.

1009 Cf. Hdt. VII 34 ἔσται δὲ ἑπτὰ στάδιοι ἐξ Ἀβύδου ἔς τὴν ἄπαντίον.

1010 Wilhelm BRANDENSTEIN, "Das Problem der Impersonalien", *IF 46*, 1928, 1-26.

1011 Hom. *Il.* XII 25 (= *Od.* XIV 457).

1012 Alc. frg. 90 Diehl, 338 Lobel & Page, v. 1.

1013 Cf. PRISCIAN. XVII 60 *fulminat et tonat de Iove solo intellegimus.*

la llengua.¹⁰¹⁴ Aquesta interpretació no només resulta poc o gens convincent –a més de desafortunada ideològicament i antropològicament–, sinó del tot contrària a allò que s’evidencia com una tendència de la llengua grega. Així, l’ús dels verbs impersonals (δεῖ, ἐγχορεῖ, ἐνδέχεται, ἔξεστι, ἔστι, σχολάζει, ὑπόκειται) apareix com una de les característiques de l’estil dels manuals tècnics de totes les èpoques, clàssica, hel·lenística i imperial, la influència dels quals ha fet que es registressin en llatí construccions impersonals calcades del grec.¹⁰¹⁵

Alguns casos d’aparent trencament de la concordança s’han d’explicar ben altrament, des del punt de vista sintàctic.¹⁰¹⁶

2. La concordança κατὰ σύνεσιν o semàntica.

La concordança que els grecs varen denominar κατὰ σύνεσιν i *ad sensum* els llatins es basa no pas en les categories formals dels elements cohesionats (gènere, nombre, cas i persona), sinó en consideracions d’ordre semàntic. Aquesta mena de concordança, que podem qualificar de *semàntica*, és també pròpia de la sintaxi oracional. Tot i que la lingüística moderna sol atribuir la concordança semàntica a motius de caire sociolingüístic, derivats d’una laxitud, voluntària o forçosa, pel que fa a l’aplicació de les regles de cohesió gramatical, i associats a la baixa competència del parlant, la retòrica antiga ja recull aquest fenomen sintàctic amb el nom de σύλληψις. Sota aquesta denominació s’entén el fet que un element dins l’oració estiga relacionat alhora, i concorde, doncs, amb dues funcions diferents. Els gramàtics antics descrivien així una classe d’el·lipsi, amb la diferència que en aquesta darrera s’evita la repetició d’un element que no altera la seua funció; a la sil·lepsi, en canvi, s’evita la repetició d’un mateix element tot i canviar-ne la funció sintàctica.¹⁰¹⁷

1014 J. WACKERNAGEL, *op. cit.* I, pàg. pàg. 115-116, cf. pàg. 116: *Ellipse dürfen wir nur da ansetzen, wo der vollere Ausdruck früher belegt ist. Aber der impersonale Gebrauch ist hier gerade so alt als der mit dem Gottesnamen als Subjekt; (...) wir haben kein Recht anzunehmen, dass die religiöse Auffassung das ältere sei gegenüber einer solchen Auffassung, bei der man sich benützte, den Vorgang an sich auszusagen, ohne nach dem Agens zu fragen.*

1015 Vegeu-ne el brillant estudi de Benjamín GARCÍA HERNÁNDEZ, “Nuevos verbos impersonales en latín tardío e influencia griega”, dins Maria ILIESCU & Werner MARXGUT (ed.), *Latin vulgaire - latin tardif III. Actes du IIIème Colloque international sur le latin vulgaire et tardif*, Tübingen 1992, 159-172.

1016 És el cas, per exemple, de certs casos d’aparentment lesa concordança, com ara Pl. *Euthphr.* 4 d ταῦτα δὴ οὖν καὶ ἀγανακτεῖ ὃ τε πατήρ καὶ οἱ ἄλλοι οἰκεῖοι, que es pot entendre no només per el·lipsi del segon verb –ἀγανακτοῦσι–, com un cas de *conjunction reduction*, sinó també pel valor inclusiu comparatiu de καί.

1017 Isid. *Etym.* I 36, 5-6; Mosellanus, a 5 r, en diu *conglutinata conceptio*.

La concordança semàntica permet, per exemple, concertar un subjecte singular, per bé que sentit com a col·lectiu, amb un verb en plural. Que l'ús no s'ha d'explicar com a poètic ho testimonien les evidències dialectals a l'època històrica; que tampoc no es deu a una sintaxi relaxada ni mereix d'ésser considerat entre les *κακίαι λέξεις*, ho ratifiquen els exemples registrats ja a l'èpica homèrica.¹⁰¹⁸

3. La concordança sintàctica.

La lingüística moderna reconeix també la pertinença d'una concordança extraoracional que ha rebut el qualificatiu d'*anafòrica*, que també podríem definir com a sintàctica, i que afecta en primer lloc els pronoms, en especial els relatius. La raó d'això és el fet que, en ésser diferents les funcions sintàctiques exercides per l'antecedent i pel pronom, no necessàriament han de concertar, la qual cosa es tradueix en una certa llibertat del segon.¹⁰¹⁹

Entre els casos de manca de concordança al si del text, el de la paràtesi mereix un esment preferent perquè afecta un seguit de construccions diverses. El terme *παράθεσις*, *paràtesi*, té una certa tradició dins la gramàtica grega, però l'ús es deu a Van Groningen arran d'un treball d'importància cabdal per a la qüestió.¹⁰²⁰ En la definició d'aquest autor, dos o més elements d'identica funció es juxtaposen asindèticament.¹⁰²¹ No gaire lluny dels orígens sintactosemàntics de la paràtesi es troba el conjunt de construccions que englobem sota el nom genèric de la locució *ἀπὸ κοινοῦ*, i que s'insereixen tant dins la sintaxi de l'oració com dins la del text.¹⁰²²

Un dels fenòmens més típics de la sintaxi grega és el del parèntesi, que permet d'organitzar el període amb una gran llibertat, mitjançant la inclusió d'una oració central, del

1018 A l'èpica, vegeu Hom. *Il.* II 278 ὡς *φάσαν* ἢ πληθὺς; a la lírica, Bacch. XVI 92 *τρέσσαν* δ' Ἀθαναίων / ἠϊθέων (...) γένος; a la prosa àtica, cf. Ps.-X. *Ath.* II 9 *θύουσιν* οἶν δημοσίᾳ μὲν ἢ πόλιν ἱερεῖα πολλά, Th. I 89, 3 Ἀθηναίων δὲ τὸ *κοινόν*, ἐπειδὴ αὐτοῖς οἱ βάρβαροι ἐκ τῆς χώρας ἀπήλθον, *διεκομίζοντο* εὐθὺς ὅθεν ὑπεξέθεντο παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ τὴν περιουσίαν κατασκευὴν, καὶ τὴν πόλιν ἀνοικοδομεῖν *παρεσκευάζοντο* καὶ τὰ τείχη. A les llengües eslaves, aquesta mena de concordança és de regla amb noms col·lectius, com s'esdevé també, per exemple, als textos jurídics cretencs.

1019 Cf. Hom. *Il.* XIX 228 ἀλλὰ χρῆ τὸν μὲν καταθαπτέμεν, ὅς κε θάνησιν, Th. II 45, 2 εἰ δέ με δεῖ καὶ γυναικείας τι ἀρετῆς, ὅσαι νῦν ἐν χρεῖα ἔσσονται, μνησθῆναι, βραχεία παραινέσει ἅπαν σημανῶ.

1020 B.A. VAN GRONINGEN, *op. cit.*, pàg. 263.

1021 B.A. VAN GRONINGEN, *op. cit.*, *ibid.*

1022 Édouard DES PLACES, "À propos des constructions ἀπὸ κοινοῦ" *REG* 75, 1962, 1-12.

tot deslligada de la resta del text.¹⁰²³ Oracions parentètiques n'hi ha de tres tipus, dues d'introduïdes pels marcadors δέ, γάρ i, més rarament, καί, cf. (...) οἱ μὲν ἐπ' αὐτομολίας προφάσει ἀπέρχονται, οἱ δὲ ὡς ἕκαστοι δύνανται, πολλή δ' ἡ Σικελία etc.¹⁰²⁴, (...) λέγομεν ἤδη ὅτι οὐ Θηβαίοις παρέδομεν τὴν πόλιν, εἰλόμεθα γὰρ ἂν πρό γε τούτου τῷ αἰσχίστῳ ὀλέθρῳ λιμῷ τελευτήσαι, ὑμῖν δὲ πιεστεύσαντες προσήλθομεν, καὶ δίκαιον, εἰ μὴ πείθομεν, ἐς τὰ αὐτὰ καταστήσαντας τὸν ξυντυχόντα κίνδυνον ἐᾶσαι ἡμᾶς αὐτοὺς ἐλέσθαι etc.,¹⁰²⁵ i les asindètiques, cf. ἐγὼ γοῦν, ὁμνύω τοὺς θεοὺς πάντας, ἀπώκησ' ἂν, εὖ ἴστε, καὶ αὐτὸς τὴν γραφὴν ταύτην ἀπενεγκεῖν etc.¹⁰²⁶ L'anàlisi dels exemples mostra com la construcció amb γάρ resulta més apta per al gènere retòric,¹⁰²⁷ mentre que la paral·lela amb δέ s'acomoda més a la simplicitat de la narració.

Finalment, hem d'esmentar una particularitat sintàctica que no només es documenta en el grec tardà, sinó també en el grec clàssic. Es tracta de la coordinació d'una oració principal amb una que té com a nucli un participi.¹⁰²⁸ En un principi aquesta construcció havia sigut observada tan sols en una determinada koiné poc o gens literària, la dels papirs i la del Nou Testament,¹⁰²⁹ i encara atribuïda per alguns a la influència de les llengües semites,¹⁰³⁰ en què efectivament se'n registra un ús abundós. Una explicació alternativa es deu a Radermacher, en apuntar a l'elisió del verb auxiliar a les formes verbals perifràstiques com a origen de la construcció.¹⁰³¹ De caire diferent és la teoria exposada per Frisk, el qual addueix diversos exemples que no es poden reduir a la teoria de l'elisió del verb auxiliar. Així, Frisk nega que el participi reemplace un verb en mode personal, quan es pot entendre perfectament com el predicatiu d'una oració nominal pura, cf. θαλάσσης, καθ' ἣν ἡ παρακειμένη λίμνη Μαιῶτις ἐς τὸν ὠκεανὸν συναναστομοῦσα.¹⁰³² Ara bé, quan l'expedient de la onp no aporta cap solució, Frisk s'acull al procediment d'esmenar el text transmès, cf. μήτε νομίμων τῶν παρόντων ἄλλην προτιμήσητε διάταξιν μήτ' εὐσεβείας ἧς νῦν περὶ

1023 Jutta KERSCHENSTEINER "Zum Gebrauch der Parenthese bei Herodot", *MSS 17*, 1964, 29-50.

1024 Th. VII 13, 2.

1025 Th. III 59, 3.

1026 Dem. XXII 5.

1027 Així ho demostra la secció dels discursos de melis i atenesos, Th. V 85-111, en què les oracions parentètiques són construïdes preferentment amb γάρ, amb tres exemples, V 85, 90 i 103, 1, que no amb δέ, amb un sol exemple, V 91. Més exemples: Th. VI 37, 1; 38, 4, etc.

1028 Hjalmar FRISK, "Participium und Verbum finitum im Spätgriechischen", *Glotta 17*, 1929, 56-66 (= *Kleine Schriften*, Göteborg 1966, 432-442).

1029 James Hope MOULTON, *Einleitung in die Sprache des Neues Testament*, pàg. 352-356; Ludwig RADERMACHER, *Neutestamentliche Grammatik. Das Griechisch des Neues Testaments im Zusammenhang mit der Volkssprache*, Tübingen 1925², pàg. 205; contra, E. MAYSER, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit II-1*, pàg. 340-346.

1030 Friedrich BLASS & Anton DEBRUNNER, *Grammatik des neutestamentliches Griechisch*, Göttingen 1965¹², pàg. 216-217.

1031 L. RADERMACHER, *op. cit.*, *ibid.*

1032 *Periple de la mar Eritrea* 21, 19.

τὸν θεὸν ἔχοντες καταφρονήσαντες εἰς ἄλλον μεταστήσηθε τρόπον.¹⁰³³ Tanmateix, aquesta opció no és possible quan registrem el participi i el verb en mode personal nexats a un text papiraci, cf. καὶ ἔλθων ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῶν καὶ λέγει πρὸς τοὺς ἀγίους.¹⁰³⁴

Al nostre parer, una manera més econòmica d'explicar part d'aquests casos consisteix a derivar-los del nexa de participi concertat i genitiu absolut comentat adés, cf. καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν οὐδεμίαν ἔσχηκε ἄνεσις ἢ σὰρξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι.¹⁰³⁵ Val a recordar l'observació de Cavallin, en el sentit que la llengua grega presenta la tendència a deslligar el participi del verb del qual depèn.¹⁰³⁶ La qüestió mereix encara un replantejament si prenem en compte casos registrats a la prosa clàssica, com ara ἐκεῖνοι μὲν γε οἱ ταλαίπωροι οὐ δυνάμενοι γῆρας ἅμα καὶ πέναν ἀμύνεσθαι, τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν, ταύταις ἐχρήσαντο ταῖς συμφοραῖς, οὗτος δ' οὐκ ἐθέλων τὴν ἑαυτοῦ βδελυρίαν κατέχειν.¹⁰³⁷

1033 J. Ant. IV 181, cf. H. FRISK, *op. cit.*, pàg. 63-64. Wilhelm SCHMIDT, *De Flavii Josephi elocutione quaestiones criticae et observationes grammaticae*, Leipzig 1893, pàg. 433, proposa de reemplaçar la forma acreditada per tota la transmissió, el participi ἔχοντες, per l'indicatiu ἔχετε.

1034 Cosme i Damià, miracle XLVIII, ed. Ludwig DEUNER, *Kosmas und Damian*, Leipzig 1907, pàg. 14.

1035 II Cor. 7, 5.

1036 Anders CAVALLIN, "Zum Verhältnis zwischen regierendem Verb und Participium concunctum", *Eranos* 44, 1946, 280-295, pàg. 283. *Contra*, André OGUSE, *Recherches sur le participe circonstanciel en grec ancien*, Wetteren 1962, pàg. 176.

1037 Aesch. I 88.

Tema 20. La negació de la paraula i de l'oració.

La sintaxi de la negació figura entre els àmbits més interessants de la sintaxi del grec antic, tant per la seua evolució al llarg de la història de la llengua com per la relació amb camps com ara la modalitat, la subordinació o l'aspecte. S'ha descrit la negació com una mena de modalització, per a la qual les llengües utilitzen adverbis, pronoms, adjectius o altres termes o frases semànticament caracteritzats, sense oblidar tampoc determinats procediments suprasegmentals, com ara l'entonació.

No és estranya a la sintaxi de moltes llengües l'acumulació de marcadors de la modalització negativa: adverbi de negació i pronoms, per exemple, cf. *ningú no va veure res*. Però hi ha també regles de restricció: en una oració com *algú no va veure res* l'enunciat expressa exactament el contrari de l'exemple precedent. En canvi, l'oració enunciativa **algú va veure res* és agramatical, mentre que la mateixa oració sí que és possible com a interrogativa. Tots aquests factors sintactico-semàntics depenen de la negació.

1. Les negacions del grec antic.

L'origen indoeuropeu de les negacions del grec antic no està encara resolt. Rousseau proposa de descompondre gr. *οὐκ (*sic*) com a una forma acumulativa de les dues negacions que reconstrueix per a la llengua mare, **k* i **i*,¹⁰³⁸ però els paral·lels adduïts, ultra la inacceptable forma suggerida per al proto-grec, fan inviable la teoria.

Com a la major part de llengües, el grec disposa de negacions nexals, també dites frasals, i d'especials.¹⁰³⁹ Les primeres modifiquen l'oració i, més en concret, i d'acord amb Moorhouse, neguen l'acció expressada pel predicat verbal,¹⁰⁴⁰ les segones modifiquen termes

1038 André ROUSSEAU, "Contribution à l'histoire de l'hypotaxe en indo-européen: faits et hypothèses", *BSL* 79, 1984, 103-130, pàg. 127. Esmenta a.ir. *nach* < ide. **ne-k* i a. isl. *ei-gi*, testimoniatges exigus i no exempts de problemes.

1039 Els conceptes, inicialment denominats *sentence negatives* i *word negatives*, respectivament, es deuen a Otto JESPERSEN, *Negation in English and other Languages*, Copenhagen 1917, pàg. 42. Per a precisions terminològiques ulteriors, vegeu Hansjacob SEILER, "Negation, den Begriff des Prädikats betonend", *Studia Linguistica* 1952, 79-83.

1040 Alfred Charles MOORHOUSE, *Studies in the Greek Negatives*, Cardiff 1959, pàg. 1: *Where the denial affects the whole of the statement in a sentence, the negation applies to (...) the link or relationship between the subject and predicate (actor-action). (...) The essential part of the statement made in a sentence resides in its verb, and we may regard the nexal negative as primarily the negation of the verbal idea*

concrets, que poden ser, bé sintagmes nominals, bé adverbis.¹⁰⁴¹ Les negacions nexals aparentment s'identifiquen amb els adverbis negatius, mentre que les negacions especials es correspondrien amb prefixos de valor negatiu, en grec *νη- i *ἀ- en primer lloc, i, més endavant, també *δυσ-. Tanmateix, la negació nexal οὐ també admet l'ús com a especial.

Al grec antic hi ha, doncs, dos adverbis de negació, οὐ i μή, en aparença perfectament definits per l'etimologia, la tonicitat i la funció sintàctica, totes tres diferents: en principi, οὐ, d'origen desconegut tot i les propostes que se n'han fet,¹⁰⁴² està ben oposada a μή, els cognats indoeuropeus de la qual són evidents. Ara bé, no es pot pas afirmar que l'una siga tònica, μή, i àtona l'altra, οὐ, perquè aquesta darrera apareix a Homer tant en posició inicial i acompanyada d'enclítics, com en posició final absoluta, la qual cosa desmenteix que es tractés d'una forma originàriament àtona.¹⁰⁴³ El testimoni del micènic corrobora aquest fet.¹⁰⁴⁴ En conseqüència, el gramàtic Herodià accentuava sempre ambdues negacions, οὐ i μή. Tot i el caire nexal de totes dues negacions, la tendència apunta una proximitat més gran d'οὐ a la paraula i al sintagma nominal, i de μή al sintagma verbal i a l'oració, en canvi. Així ho suggereixen l'ús d'οὐ com a negació especial, i el de μή com a indicador de modalitat, amb el subjuntiu substitutiu de l'imperatiu en oració negativa, per exemple. En aquesta línia, s'ha proposat de definir-les com a negacions objectiva, οὐ, i subjectiva, μή,¹⁰⁴⁵ tot i que l'ús suggereix més una tendència que no una regla.

Una altra classificació de les negacions distingeix entre les quantitatives, que es refereixen al temps, el lloc, el mode, cf. μήποτε, οὐδαμοῦ, οὐδαμῶς, o a una categoria pronominal o adjectival cf. μήτις, ἀνώνυμος, i les qualitatives, els adverbis de negació, que es refereixen a valors intrínsecs del substantiu o a la totalitat d'un enunciat. Les negacions

(remarca nostra).

1041 Per a Hansjakob SEILER, "Negation, den Begriff des Prädikats betonend", *Folia Linguistica* 1952, 79-83, tota negació és en principi nexal, tal com demostraria una anàlisi generativa; els parlants, però, haurien tendit a vincular la negació a un sol element de l'oració.

1042 A.C. MOORHOUSE, *op. cit.*, pàg. 15-17. Sembla factible de reconèixer μή com a única negació nexal heretada pel grec, mentre que οὐ sembla correspondre's amb het. *u-*, arm. *oç*, a.i. *ava-*, llat. *au-*, gòt. *ou-*, a.esl. *u-*, preverbi i adverbi que expressa privació, separació, allunyament.

1043 Cf. Hom. *Od.* VI 160 οὐ γάρ πω τοιοῦτον ἴδον βροτῶν ὀφθαλμοῖσιν, *Od.* XV 280 οὐ μὲν δὴ σ' ἐθέλοντα γ' ἀπώσω νηὸς εἴσης.

1044 Cf. John T. KILLEN & Jean-Pierre OLIVIER (ed.), *The Knossos Tablets*, Salamanca 1989, pàg. 301-303, KN Sd 4402 a i b, 4405 + 4410 a, 4412 a, 4416 a, 4422 a i b, 4450 + 4483 b, cf. 4422 a I b: *o-u-qe pe-qa-to u-po / (...) o-u-qe a-ni-ja po-si e-e-si* (= οὔτε πεδγατον ὑπο (...) οὔτε ἀνία ποδοὶ ξενσι).

1045 Cf. Pierre CHANTRAINE, *Grammaire homérique II. Syntaxe*, Paris 1953, pàg. 330: *οὐ (...) négation objective, qui constate que l'idée exprimée par le verbe n'est pas conforme à la réalité; cette négation nie un fait; μή, qui est une négation subjective, et qui repose sur un vœu, un effort (...) exprime une tendance de la volonté, et parfois une construction de l'esprit.* Jean HUMBERT, *Syntaxe grecque*, Paris 1960³ (1944¹, 1953²), pàg. 345, fa servir gairebé els mateixos mots.

quantitatives han estat considerades especials per Jespersen, i nexals per Hirt, Wackernagel i Moorhouse.¹⁰⁴⁶ Des del punt de vista diacrònic, les quantitatives s'originen en les qualitatives. Delbrück minimitza el valor de la distinció entre tots dos tipus, des del moment que les llengües històriques no haurien aprofundit en aquesta oposició, molt feble ja a l'indoeuropeu predialectal.¹⁰⁴⁷ Moorhouse, tanmateix, observa que les negacions quantitatives, referides com estan a un sintagma concret, dins l'oració, gaudeixen d'una llibertat quant a l'ordre de paraules inassequible per a les negacions qualitatives.¹⁰⁴⁸

2. La negació als compostos nominals.

La composició nominal ocupa a la sintaxi de l'indoeuropeu una posició força més ampla que a les llengües històriques. Un dels seus patrons morfològics, el del tipus anomenat *bahuvrihi*, integra en grec nombrosos casos de compostos nominals de caire negatiu. Tots aquests compostos tenen com a primer element un prefix negatiu, *νη- o *ἀ-, que Puhvel analitza com a negacions nexals, en tant que equivaldrien a una oració, com a relíquia en ambdós casos d'un estadi sintàctic molt antic.¹⁰⁴⁹ Al grec homèric, com a l'èpica índia, però també com al grup baltoeslau, el paper d'aquests compostos nominals és encara d'una certa rellevància, la transcendència de la qual només podrà ésser correctament avaluada quan penetrem el sentit d'alguns termes encara molt foscos.¹⁰⁵⁰ El paper d'epítet, convenient a una mera funció adjectival, tampoc no exclou l'equivalència, formal i funcional, amb l'oració de relatiu. D'altra banda, aquests *bahuvrihis* han estat reconeguts com a antics substantius, l'estatus dels quals, com els dels noms d'agent, els assimilaria al d'autèntiques oracions; la funció adjectival hauria estat, en canvi, de datació recent.¹⁰⁵¹

1046 Otto JESPERSEN, *op. cit.*, pàg. 56-57; Hermann Alfred HIRT, *Indogermanische Grammatik VII*, Heidelberg 1937, pàg. 80; Jakob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax II*, pàg. 270; A.C. MOORHOUSE, *op. cit.*, pàg. 10-11.

1047 Berthold DELBRÜCK, "Zu den Negativen Sätzen", *Abhandl. der philol.-hist. Kl. der kön. Sächs. Ges. der Wiss.* 28, Leipzig 1911, pàg. 7.

1048 A.C. MOORHOUSE, *op. cit.*, pàg. 11.

1049 Jan PUHVEL, "Indo-European Negative Composition", *Language* 29, 1953, 14-25. *Contra*, A.C. MOORHOUSE, *op. cit.*, pàg. 8-9, 44-46 i 59, n. 1. De fet, els *bahuvrihi* són considerats més antics, per exemple, que els compostos *tatpurusa*, entre altres coses per la formació radical, cf. J. PUHVEL, *op. cit.*, pàg. 15.

1050 Val a esmentar els compostos νηγάτεος, νηδυμος, ἀτρύγετος, o el posthomèric νηλίπους, tots ells mancats d'una explicació etimològica satisfactòria. Sobre un amajor antiguitat dels compostos en *νη-, vegeu A.C. MOORHOUSE, *op. cit.*, pàg. 32-36 i 50-59, per bé que les diferències cronològiques no impliquen cap variació sintàctica.

1051 Així ho exposa Karl BRUGMANN, "Zur Geschichte der Nominalsuffixe -as-, -jas-, und -vas-", *KZ* 24, 1879, 1-99, pàg. 40. A. ROUSSEAU, *op. cit.*, *ibid.*, rebutja el caràcter negatiu d'ide. *ne, atès que llat. -ne i het. -nu tindrien un valor interrogatiu, mentre que gr. ναι el té afirmatiu, el que impediria de reconstruir un valor negatiu originari.

Un darrer problema afecta la significació mateix d'aquests compostos, atès que les diverses llengües indoeuropees abonen un valor separatiu o privatiu, més que no un de clarament negatiu.

3. La neutralització de funcions de μή i οὐ entre les èpoques arcaica i clàssica.

Tot i que la distribució d'usos de totes dues negacions nexals semblava tancada i ferma, per diverses raons es va desencadenar un seguit de mecanismes d'anivellament en tots dos sentits, de bo i manera que per a certs usos podien coincidir ambdues. Així, per exemple, si la negació d'una oració subordinada real implica la selecció de la forma no marcada des del punt de vista de la modalitat, ço és, οὐ,¹⁰⁵² l'ús generalitzat de μή als períodes condicionals forçava a veure la concurrència d'οὐ com quelcom d'anòmal. El pas següent consistia a estendre l'ús d'una de les negacions a costa de l'altra. El fenomen es constata ja a Homer, on οὐ apareix com a negació d'oracions subordinades condicionals eventuals, cf. εἴ περ γάρ τε καὶ αὐτίκ' Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσεν, / ἐκ δὲ καὶ ὄψε τέλει, σὺν τε μεγάλῳ ἀπέτισαν, / σὺν σφῆσιν κεφαλῆσι γυναιξί τε καὶ τεκέεσσιν.¹⁰⁵³ L'ús s'estén també a l'àtic, cf. ἐὰν μὴ μεταλάβῃ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων καὶ ἀτιμωθῇ ὁ ἐνδείξας ἐμὲ Κηφίσιος οὐτοσί, οὐκ ἔξεστιν αὐτῷ εἰς τὸ ἱερὸν τοῖν θεοῖν εἰσιέναι, ἢ ἀποθανεῖται¹⁰⁵⁴.

A la prosa atenesa de finals del segle v aC registrem usos on μή reemplaça οὐ, tant si hi ha algun factor de modalitat, com a una oració interrogativa, cf. καίτοι πότερον δικαιότερον τὸν ἐκ προνοίας ἀποκτείναντα δοῦναι δίκην ἢ μή,¹⁰⁵⁵ com si es tracta d'una oració principal enunciatiua, cf. ἃ γὰρ τις μὴ προσεδόκησεν, οὐδὲ φυλάξασθαι ἐγχωρεῖ.¹⁰⁵⁶

Altres usos són deguts a una voluntat d'èmfasi per part del parlant, cosa que origina casos de conflació, cf. ἀλλ' ὅπως μὴ οὐκ ἦ τοῦτο τοιοῦτον¹⁰⁵⁷, οὐ γὰρ τῷ ἀριθμῷ

1052 Cf. Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 684: *Der bedingende Nebensatz wird durch μή negiert, eine Art des realen εἰ jedoch durch οὐ*.

1053 Hom. *Il.* IV 160-162.

1054 And. I 33.

1055 Antipho I 25.

1056 Antipho V 19.

1057 Hipp. *Art.* II 2.

οὔτε τὰ πολλὰ κρίνεται οὔτε τὰ ὀλίγα.¹⁰⁵⁸ Però la tendència al pleonasme va unida a altres raons, no sempre sintàctiques: a l'evolució dels usos de μή i οὐ, a la creixent presència de la dicció col·loquial dins els usos literaris, i no només als gèneres prosístics.¹⁰⁵⁹

La llengua clàssica testimonia també la tendència a fer de μή la negació de les formes verbals no personals. Amb participi, Moorhouse preconitza l'ús de μή per a negar participis predicatius, i el d'οὐ per a negar participis no predicatius,¹⁰⁶⁰ però amb Sòfocles, Eurípides i Tucídides s'observa que μή s'estén a tota mena de participis.¹⁰⁶¹

4. Les dobles negacions οὐ μή i μή οὐ.

L'aparició de dobles negacions es registra ja a l'epos associada a verbs principals de prohibició o de por, cf. μή νύ τοι οὐ χραίσμη σκῆπτρον καὶ στέμμα θεοῖο¹⁰⁶², δείδω, μή οὐ τι ὑπόσχηται τόδε ἔργον.¹⁰⁶³ La construcció, de caràcter emfàtic, com demostra el fet que aparega en contextos conversacionals, i un bon tros pleonàstic, va donar origen a una doble negació del tot redundant, en dependre de verbs simplement enunciatius, per bé que inclogueren les nocions de caire modal: negació, dubte, eventualitat, propòsit, etc. Aquesta segona construcció, no testimoniada abans del segle vi aC, hauria estat lligada, segons Moorhouse, al dialecte joni, però l'ús es va estendre entre els tràgics.¹⁰⁶⁴

Altres negacions dobles es deuen a recaracteritzacions expressives, cf. οὐ τι μὴ ληθῶ δόλω,¹⁰⁶⁵ οὐ μὴ φλυαρήσεις ἔχων ὦ Ξανθία, / ἄλλ' ἄράμενος οἴσεις πάλιν τὰ στρώματα,¹⁰⁶⁶ οὐ μὴ πίω αὐτό;¹⁰⁶⁷. Vegem encara un darrer exemple, ἐθαύμαζε δ' εἴ τις

1058 X. *Hier.* IV 8.

1059 Vegeu-ne com a exemple Hyp. *Epitaph.* 20 (...) καὶ μὴ τὴν τοῦ δικαίου δύναμιν ἰσχύειν παρ' ἑκάστοις, ὥστε μήτε γυναικῶν μήτε παρθένων μηδὲ παίδων ὕβρεις ἀνεκλείπτους ἑκάστοις καθεστάναι, cf. Hans HERTER, "Negationspleonasmus. Zu Hypereid. *Epitaph.* 20", *RhM* 92, 1943, 174-176.

1060 A.C. MOORHOUSE, "On negating Greek participles, where the leading verbs are of a type to require μή", *CQ* 42, 1948, 35-40, pàg. 36.

1061 A.C. MOORHOUSE, "On negating...", pàg. 40.

1062 Hom. *Il.* I 28.

1063 Hom. *Il.* IX 39.

1064 A.C. MOORHOUSE, "The Construction with μή οὐ", *CQ* 34, 1940, 70-77. L'exemple més antic seria Simon. 4, 8 ἄνδρα δ' οὐκ ἔστι μὴ οὐ κακὸν ἔμμεναι. A la prosa apareix per primer cop a Heròdot I 187, 3 Δαρείω δὲ καὶ δεινὸν ἐδόκεε εἶναι τῆσι πύλῃσι ταύτῃσι μηδὲν χρᾶσθαι καὶ χρημάτων κειμένων καὶ αὐτῶν τῶν γραμμάτων ἐπικαλομένων μὴ οὐ λαβεῖν αὐτά. A la tragèdia, cf. A. *Eum.* 300, S. *Ai.* 540, E. *Hipp.* 49; a la comèdia, com a element paratràgic, cf. Ar. *Ach.* 320.

1065 A. *Se.* 38.

1066 Ar. *Ra.* 524-525.

1067 Ev. *Jo.* 18, 11.

ἀρετὴν ἐπαγγελλόμενος ἀργύριον πράττοιτο καὶ μὴ νομίζοι τὸ μέγιστον κέρδος ἕξειν φίλον ἀγαθὸν κτησάμενος, ἀλλὰ φοβοῖτο μὴ ὁ γενόμενος καλὸς κάγαθος τῷ τὰ μέγιστα εὐεργετήσαντι μὴ τὴν μέγιστην χάριν ἕξει ¹⁰⁶⁸.

5. L'anivellament de les dues negacions al grec postclàssic.

Si atenem la mera exposició de les dades estadístiques relatives a l'ús de totes dues negacions, οὐ i μή, a alguns dels principals autors de l'època clàssica, sense la necessitat de cap apunt teòric estarem en condicions d'albirar les línies mestres d'un procés que es decantarà amb claredat a l'època de la koiné imperial. Ens referim a l'anivellament d'usos de totes dues negacions. Vegem-ne les dades: a Heròdot i a Plató, la freqüència d'ús d'οὐ i μή és gairebé la mateixa, 2:1 a favor de la primera; a Tucídides amb prou feines si arriba a 1.25:1, a Xenofont no passa dels valors 1.5:1, i a Demòstenes encara s'estreny més el marge, amb una proporció d'1.4:1, mentre que només a l'àtic nou de Lísies, en canvi, la proporció arriba a ésser de 3:1.¹⁰⁶⁹ Per consegüent, la prosa clàssica sembla documentar l'anivellament de totes dues negacions, avançat del qual hauria estat Tucídides, molt en consonància amb el seu paper dins la història de la llengua grega. Ho comprovarem millor si contrastem les freqüències suara esmentades amb les de la koiné: a l'*Evangeli de Mateu*, per exemple, la proporció és d'1.4:1, exactament la mateixa de Demòstenes.¹⁰⁷⁰ D'altra banda, erraria qui reduís aquesta tendència als gèneres prosístics: a Sòfocles, per exemple, l'ús de μή esdevé força lliure a les oracions de relatiu.¹⁰⁷¹

L'anivellament no implica tan sols un ús com més equilibrat millor de totes dues negacions, sinó l'intercanvi de funcions. Tanmateix, tant el grec clàssic com la koiné mostren que el progrés de μή a costa d'οὐ és superior al d'οὐ a costa de μή.¹⁰⁷² És així com es produeix, per exemple, l'aparició de l'ús de μή amb oracions interrogatives indirectes.¹⁰⁷³ Ara bé, com a

¹⁰⁶⁸ X. *Mem.* I 2, 7.

¹⁰⁶⁹ Les xifres absolutes són les següents, amb els registres d'οὐ en primer lloc i els de μή al segon: Heròdot, 129 i 66; Plató, 157 i 79; Lísies, 180 i 66; Tucídides, 104 i 83; Xenofont, 192 i 125; Demòstenes, 142 i 99.

¹⁰⁷⁰ Les xifres absolutes són de 83 registres d'οὐ i 58 de μή.

¹⁰⁷¹ Basil Lanneau GILDERSLEEVE, "Encroachments of μή and οὐ in Later Greek", *AJPh* 1, 1880, 45-57, pàg. 54.

¹⁰⁷² Albert Clemens Otto BIRKE, *De particularum μή et οὐ usu Polybiano Dionysiaco Diodoreo Straboniano*, pàg. 78, recorda com els usos de μή a costa d'οὐ són molt més abundosos que els d'οὐ a costa de μή.

¹⁰⁷³ Raphael KÜHNER & Bernhard GERTH, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache II-1*, ed. Ildar IBRAGUIMOV, Hannover & Leipzig 1904, pàg. 188, n. 3.

conseqüència d'aquest ús gairebé il·limitat de la negació μή es va produir una difuminació dels seus valors específics, amb la conseqüència que a la baixa koiné es registra justament el contrari: οὐ és la negació dominant amb les formes personals, mentre que μή queda relegada a l'ús amb formes participials.¹⁰⁷⁴

6. Negació i aspecte.

A les llengües eslaves s'ha observat que la negació implica certes restriccions en l'ús aspectual: més en concret, l'aspecte perfectiu és incompatible amb la negació. D'acord amb aquesta regla, i arran de la importància de l'aspecte al grec antic, Brunel i Vendryès varen apuntar que en aquesta llengua les oracions negatives registraven un ús preferent de l'imperfet sobre l'aorist, i dels verbs simples sobre els compostos amb algun preverbi de caire perfectiu (*ἀπο-, *δια-, *ἐκ-, *κατα-, *περι-, *συν-, etc.).¹⁰⁷⁵ Lazzeroni insisteix en aquesta hipòtesi, que relaciona alhora amb altres restriccions semàntiques.¹⁰⁷⁶

La raó de la restricció en l'ús dels valors aspectuals rauria en el fet que la negació implica, per si mateixa, la impossibilitat de canvi o mutació de qualsevol situació o procés en què intervinga el subjecte gramatical afectat. El resultat, des del punt de vista aspectual, seria l'anomenat *aspecte estàtic*, definit per la neutralització de tota funció perfectiva.

Una altra possibilitat apuntada per diversos autors assignaria a l'imperfet valors aspectuals d'aorist a les oracions negatives, tot i que no d'una manera regular.¹⁰⁷⁷ Ara bé, això

1074 Cf. Rosa M. AGUILAR, "El sistema de las negaciones en Juan Mosco", *CFC* 18, 1983-84, 353-359, pàg. 341.

1075 Jean BRUNEL, *L'aspect verbal et l'emploi des préverbes*, París 1939, pàg. 5, n. 1; Joseph VENDRYÈS, "La comparaison en linguistique", *BSL* 42, 1946, 10-. Val a dir que l mateixa observació havia estat feta pe Charles BARBELENET, *L'aspect verbal en latin ancien et particulièrement dans Térence*, París 1912, i "L'aspect verbal dans les propositions temporelles", *REL* 13, 48-.

1076 Romano LAZZERONI, "Considerazioni sull'aspetto verbale in frase negativa del greco classico", *ASNP* 25, 1956, 213-233, pàg. 229: (...) *Da un punto di vista generale, la negazione neutralizza il valore perfettivo di una categoria grammaticale (tema d'aoristo nell'opposizione presente/aoristo) o lessicale (costrutti ingressivi, egressivi, ecc.). (...) Anche, da un punto di vista generale, (...) in greco non si può mai incontrare una negazione dopo un avverbio che richieda un aspetto perfettivo come p. es. ἐξάφνης oppure εὐθύς etc.* Segons Lazzeroni, l'*originalità del greco (...) consiste nel fatto che questa condizione è rappresentata non solo sul piano lessicale, ma anche su quello morfologico in relazione all'impiego di categorie grammaticali per esprimere nozioni di aspetto.*

1077 Cf. Eduard RODENBUSCH, "Beiträge zur Geschichte der griechischen Aktionsarten", *IF* 21, 1907, 116-145; Arvid SVENSSON, *Zum Gebrauch der erzählenden Tempora im Griechischen*, Lund 1930, pàg. 279 seg.; R. LAZZERONI, *op. cit.*, pàg. 231-233. Una opinió diferent és la de Felix HARTMANN, "Aorist und Imperfektum", *ZVS* 48, 1918, 1-47, 1 49, 1919, 1-73, i "Aorist und Imperfektum im Griechischen", *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum* 43, 1919, 316-39, segons el qual l'imperfet no és en cap cas perfectiu,

desvetlla nombrosos dubtes: en primer lloc, aquest valor *resultatiu* o *perfectiu* atribuït a l'aorist no troba un encaix acceptable dins les funcions d'aquest tema verbal, ja que només es podria aplicar, i d'acord amb el seu semantema, als aoristos puntuals confectius. Segonament, no s'entén bé com les llengües eslaves haurien conservat de manera rigorosa un important fenomen sintàctic al si d'una categoria, l'aspectual, que sembla haver estat manllevada al grec, on, en canvi, l'ús es manifesta talment reduït i sempre molt dubtós. Finalment, els defensors del valor perfectiu de l'imperfet a les oracions negatives citen exemples com ara l'homèric ἦ δ' ὁ γέρων, πολιὰς δ' ἄρ' ἀνὰ τρίχας ἔλκετο χερσὶ, / τίλλων ἐκ κεφαλῆς· οὐδ' ἔκτορι θυμὸν ἔπειθε¹⁰⁷⁸, ο βέ ὡς δὲ χαλεπῶς ἐλαμβάνετο ἡ μήτηρ του περιέοντος παιδὸς καὶ πολλὰ πρὸς αὐτὴν λέγων οὐκ ἔπειθε, ἐπιτεχνήσασθαι τοιάδε μιν,¹⁰⁷⁹ període indirecte, i atribueixen el fet a un ús propi del verb en qüestió, πείθω, δίδωμι, etc. Tanmateix, la nova al·lusió a factors exclusivament semàntics no pot mai justificar la neutralització d'una funció sintàctica amb caire general o almenys habitual. Potser per aquesta raó Lazzeroni arriba a reduir el cas a un de caire estilístic.¹⁰⁸⁰ Tanmateix, el *subjectivisme* esgrimit com a argument val en sintaxi més aviat poc; la realitat mostra que la negació no condiciona la selecció de la forma verbal requerida quant al valor aspectual, cf. ἐπειδὴ γὰρ οὐτοσὶ ὁ βασιλεὺς εἰσηλθεν, ἐξὸν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἀρξαμένοις τοῦ Ἐκατομβαιῶνος μηνὸς τριάκονθ' ἡμέρας συνεχῶς τούτων ἢ τιμι ἐβούλοντο ἀπογράφεσθαι, ἀπεγράφοντο οὐδεμιᾶ· καὶ αὐθις τοῦ Μεταγειτινῶνος μηνὸς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἀρξαμένοις ἐξὸν αὐτοῖς ἀπογράφεσθαι ἢ τιμι ἐβούλοντο, οὐδ' αὐτοῦ ἐνταῦθα ἀπεγράψαντο, ἀλλὰ παρέϊσαν καὶ τούτου τοῦ μηνὸς εἴκοσιν ἡμέρας· (...) Διὰ τί οὖν οὐκ ἀπεγράφοντο; δι' ὃ τι συνῆσαν καὶ διελέγοντο· συνῆσάν τε γὰρ μοι οὐκ ἀξιούντες φονέα εἶναι, καὶ οὐκ ἀπεγράφοντο τούτου αὐτοῦ ἕνεκα, οὐχ ἡγούμενοί με ἀποκτεῖναι τὸν παῖδα οὐδ' ἔνοχον εἶναι τοῦ φόνου οὐδὲ προσήκειν μοι τούτου του πράγματος οὐδέν.¹⁰⁸¹ Per consegüent, imperfet i aorist conviuen, segons que el parlant vulga insistir en l'aspecte iteratiu (imperfet) o en l'acció verbal com a tal, desproveïda de cap valor aspectual concret (aorist complexiu). Svensson encara propugna una negació parcial, associada als valors aspectuals de l'imperfet, i una de categòrica, associada als de l'aorist puntual confectiu.¹⁰⁸² L'exemple precedent, però, no afavoreix aquesta

sinó que els passatges adduïts mostren tan sols el valor iteratiu que li és propi. Per consegüent, imperfet i aorist conviuen, segons que el parlant vulga insistir en l'aspecte iteratiu (imperfet) o en l'acció verbal com a tal, desproveïda de cap valor aspectual concret (aorist complexiu).

1078 Hom. *Il.* XXII 78-79.

1079 Hdt. II 121 δ.

1080 R. LAZZERONI, *op. cit.*, pàg. 233: *A differenza delle lingue slave (...) la celta fra forma perfettiva e forma imperfettiva in frase negativa è, in greco, esclusivamente soggettiva.*

1081 Antipho VI 44-46.

1082 A. SVENSSON, *op. cit.*, *ibid.*

interpretació.

Hi ha, tanmateix, un mode on l'oposició entre tema de present i tema d'aorist mostra un comportament especial a l'oració negativa; ens referim a les oracions de prohibició que fan servir l'anomenat *infinitiu prescriptiu*, i on tenim testimoniat l'ús del present, però no pas el de l'aorist.¹⁰⁸³ Ammann vincula aquesta oposició privativa amb la negació.¹⁰⁸⁴

1083 Hermann AMANN, "Die ältesten Formen des Prohibitivsatzes im Griechisch und Lateinisch", *IF* 45, 1927, 328-344, pàg. 335: *Während in der positiven Weisung Infinitiv Praesens und Aorist ebenso wechseln wie die entsprechenden Imperativformen, kommt in der Verneigung nur der Infinitiv Praesens vor; es gibt kein imperativisches μή ποιῆσαι.*

1084 H. AMMANN, *op. cit.*, pàg. 336-337: *Das Ergebnis ist also für das Griechische Homers die fast ausschliessliche Herrschaft des Typus μή ποίει. Von irgendeinerengeren Beziehung der Negation zum Aoriststamm, wie man sie auf Grund der arischen Verhältnisse vermuten würde, kann bei Homerum so weniger die Rede sein, als auch der imperativische Infinitiv des Aorist sich der Verbindung mit der Negation entzieht. Wenn wir nicht annehmen wollen, dass die ursprachlichen Verhältnisse sich im Griechischen geradezu umgekehrt hätten, werden wir für μή ποίει ebenso wie für ma dhas ursprachliche Geltung in Anspruch nehmen müssen. Das Griechische hätte dann die eine, das Arische die andere Ausdrucksweise verallgemeinert.*

Tema 21. *L'ordre de paraules a l'oració simple i a la complexa.*

L'ordre de paraules constitueix un camp particularment complex dins la sintaxi grega, ja que se n'ha arribat a denunciar la manca de tota regularitat gramatical.¹⁰⁸⁵ El seu estudi pertanyeria, doncs, a l'estilística, i encara dins d'aquesta disciplina, dependria més del gust de cada autor que no d'una norma pròpia de cada gènere, període o escola. Ni tan sols el recurs a l'anàlisi estadística permetria d'arribar a conclusions fiables.¹⁰⁸⁶

1. *L'herència indoeuropea a l'ordre de paraules.*

El 1909, Behaghel publicava un seguit de regles sobre l'ordre de paraules que es poden reduir a dues: en primer lloc, el determinant precedeix sempre el seu determinat; segonament, els membres de frase més breus precedeixen els més llargs.¹⁰⁸⁷ Aquesta segona norma és coneguda com la *lleï dels membres creixents* (*Gesetz der wachsenden Glieder*, en alemany), però el seu àmbit d'ús afecta més l'estilística que no pas la sintaxi, *stricto sensu*. Ara bé, la primera representa, mitjançant l'observació de moltes llengües, antigues i modernes, una anticipació d'allò que els moderns estudis tipològics han conclòs.

La *communis opinio* sobre l'ordre de paraules en la llengua grega antiga refereix com habitual l'ordre oracional que la sintaxi moderna coneix com a SOV, i al qual correspon, tant en el sintagma nominal com en el verbal, l'ordre determinant-determinat. Però la tradició moderna al voltant de la qüestió no compta entre les més ben establertes ni entre les de data més antiga.¹⁰⁸⁸ De

1085 Yves DUHOUX, "L'ordre des mots en mycénien", *Minos* 14, 1973, 123-163, pàg. 123: *L'ordre des mots en grec est encore un domaine mal exploré. Sans doute, des essais ont bien été tentés, mais comme ils sont décevants! Car au lieu de principes clairs et simples, on n'y trouve d'ordinaire que des règles inconsistantes, ou si complexes qu'elles ne sont applicables que par leurs seuls auteurs. Ces échecs ne sont pas imputables à quelque particularité propre au grec, dont l'ordre des mots serait irréductible à toute règle, mais bien aux méthodes employées* (el subratllat és nostre).

1086 Kenneth James DOVER, *Greek Word Order*, Cambridge 1968, pàg. 31: *It is clear that (...) statistics are very far indeed from establishing for 'Classical Greek' simpliciter anything worth calling a syntactical rule of word order. Extended to a much greater variety of authors and texts, they would no doubt give us an interesting picture of the vagaries of individual preference –and thereby suggest with increasing force that all patterns of order which are describable in syntactical terms are secondary phenomena.* Per a una crítica frontal d'aquest model, vegeu Graham DUNN, "Syntactic Word Order in Herodotean Greek", *Glotta* 66, 1988, 63-79.

1087 Otto BEHAGHEL, "Beziehungen zwischen Umfang und Reihenfolgen von Satzgliedern", *IF* 25, 1909, 110-142.

1088 Raphael KÜHNER & Bernhard GERTH, *Griechische Grammatik II*, pàg. 1097 seg., postulen per a l'indoeuropeu una posició habitual del verb al darrer lloc de l'oració; Berthold DELBRÜCK, *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen* (= Karl BRUGMANN & Berthold DELBRÜCK, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen V*) III, Strassburg 1900, pàg. 80-83, prefereix reconstruir una posició final del verb al si de l'oració, cf. pàg. 82-83: *Nimmt man dazu noch die Thatsache, dass im Albanesischen der enklitische*

fet, la hipòtesi d'un ordre de paraules indoeuropeu del tipus SOV descansa fonamentalment en els estudis tipològics de Greenberg, segons el qual l'ús de desinències casuals i de compostos de recció dels tipus OV, adjectiu-nom i genitiu-nom, es corresponen amb un ordre de paraules SOV.¹⁰⁸⁹ Les investigacions de Lehmann sobre l'ordre de paraules indoeuropeu (que el grec hauria conservat) haurien confirmat la proposta de l'ordre SOV.¹⁰⁹⁰ Tanmateix, Dressler, Friedrich i Miller han contestat Greenberg (i Lehmann) en proposar que l'indoeuropeu hauria tingut un ordre VSO que s'hauria mantingut com a tal en certes llengües, mentre que la major part haurien seguit una innovació originada ja en la llengua mare, en adoptar l'ordre SVO.¹⁰⁹¹ També Tischler planteja un model alternatiu, en què l'ordre originari, SOV, hauria evolucionat més tard al tipus SVO.¹⁰⁹² En qualsevol cas, fins i tot els defensors de l'ordre SOV admeten que no en seria un de rígid, sinó que admetria en múltiples casos els ordres alternatius.

Les dades micèniques no semblen certificar la hipòtesi de Greenberg i Lehmann. Al seu estudi, Duhoux conclou que els determinants segueixen el determinat, i que l'ordre contrari es deu tan sols a raons expressives; pel que fa al verb, pot aparèixer tant davant del seu règim com després,

Akkusativ proklitisch mit dem verbum verbunden ist, so wird man zu dem Schlusse kommen, dass der Akkusativ in den grundsprache seine habituelle Stellung vor dem Verbum hatte. Stand nun vor dem Akkusativ ein eventuell vorhandener Dativ, und eröffnete der Subjektsnominativ den Satz, so bleibt für das Verbum nur eine Stellung übrig. Das Verbum stand in dem unabhängigen Aussagesatz am Ende und war schwachbetont.

1089 Joseph H. GREENBERG, "Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements", *Universals of Language*, Cambridge, Mss., 1964, 58-90, i *Language Typology: a Historical Survey and Analytical Overview*, Den Haag 1974. En realitat, Greenberg va desenvolupar els principis exposats per Roman JAKOBSON, "Typological Studies and their Contribution to Historical Comparative Linguistics", *Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists*, Oslo 1958, 17-25, i, tal vegada, per bé que no l'esmente, els de Lucien TESNIÈRE, *Éléments de syntaxe structurale*, París 1959. Cal rebutjar la idea que Greenberg hagués sigut, doncs, un pioner, perquè a més de Jakobson i Tesnière cal tenir present el treball de Wilhelm SCHMIDT, *Die Sprachfamilien und Sprachkreise der Erde*, Heidelberg 1932, pàg. 249-496, en què distingeix dos grans agrupacions de llengües segons que el genitiu aparegui avantposat o postposat al nom que determina.

1090 Winfred P. LEHMANN, "A structural principle of language and its implication", *Language* 49, 1973, 47-66; "Explanations for some Syntactic Phenomena of Proto-Indo-European", *Glossa* 7, 1973, 81-90; *Proto-Indo-European Syntax*, Austin 1974.

1091 Wolfgang DRESSLER, "Eine textsyntaktische Regel der indogermanische Wortstellung (Zur Anfangstellung des Prädikatsverbiums)", *ZVS* 83, 1969, 1-25; Paul FRIEDRICH, *Proto-Indo-European Syntax*, 1975; Gary MILLER, "Indo-European: VSO, SOV, SVO, or all three?", *Lingua* 37, 1975, 31-52. Raonament central dins la seua argumentació és aquell que assenyala que els compostos dels tipus VS i VO són residuals a les llengües històriques, on predominen els tipus SV i OV; també assenyala Miller com a criteris de pes la situació testimoniada per l'hitita o per llengües molt conservadores com ara les cèltiques i les germàniques.

1092 Johann TISCHLER, "Zu den syntaktischen Grundlagen der Nominalkomposition: Die Reihenfolge der Teiglieder", *Festschrift Szemerényi II*, Amsterdam 1979, 853-868: *Diese altertümlichen Namen erweisen mit ziemlicher Sicherheit die Existenz der Initialrektion bei der Bildung der zusammengesetzten Personennamen in gemeinindogermanischer Zeit und sind –zusammen mit den appellativischen Zeugnissen– ein Beweis für die Existenz der Wortfolgetypus SVO (Subjekt-Verb-Objekt) in der indogermanischen Grundsprache. (...) Häufiger war jedoch sicherlich der Typus SOV, der ja zumeist als der ursprünglicher angesehen wird.* També recolza l'herència d'un ordre habitual SOV Vit BUBENÍK, "On the evolution of the Greek prepositional system from Proto-Indo-European local adverbs and adpositions", in Giorgos K. Giannakis & Maria Baltazani & Giorgos I. Xidopoulos & Tasos Tsagalidis (ed.), *Proceedings of the 8th International Conference on Greek Linguistics*, Ioannina 2009, 41-60, pàg. 50: *The paroxytonic accentuation and the postponing of adverbial particles in Homeric Greek are relics of the SOV typology of undocumented pre-Mycenaean Greek.*

posicions que serien habituals i en oposició equipol·lent, mentre que l'aparició en la posició inicial seria també deguda a raons expressives.¹⁰⁹³ Però Vilborg ja va apuntar que l'infinitiu sol seguir el verb de què depèn,¹⁰⁹⁴ i el grec homèric reflecteix la mateixa situació.¹⁰⁹⁵

Una anàlisi que opere des de la situació reconstruïda per a l'indoeuropeu comú i fins als textos homèrics mostra que el canvi de l'ordre –no pas regular, en tot cas– SOV a un de SVO s'hauria degut a la coincidència de diversos factors. Entre aquests destaca Aitchinson, en l'oració complexa, la supressió del segon verb, en aplicació del principi de Kiparsky de reducció de nexes,¹⁰⁹⁶ i la desaparició de l'oposició entre oracions principals i subordinades mitjançant la subordinació d'antigues oracions principals paratàctiques; i, a l'oració simple, l'extensió dels usos de les oracions subordinades de relatiu i de les construccions d'infinitiu com a règim verbal i d'acusatiu amb infinitiu.¹⁰⁹⁷ Aquest seguit de fenòmens varen conduir a la transformació de l'ordre SOV en SVO, procés que, tot i els precedents a la llengua mare, s'hauria verificat a les llengües històriques; en el cas del grec, probablement, en època anterior als textos del lineal B, i al llarg tanmateix d'un extens període que arriba ben bé al grec alfabètic.¹⁰⁹⁸

2. L'ordre de paraules al grec clàssic.

Els estudiosos de l'ordre de paraules al grec clàssic han fet molt sovint per manera de 'restituir' un model sintàctic reputat com a canònic un sistema SOV que s'hagués mantingut, doncs, fidel a la presumpta herència indoeuropea.¹⁰⁹⁹ Certament, si seguim els càlculs de Frisk per a la llengua de Lísiades, advertirem que les seqüències SV i OV arriben, respectivament, a percentatges del 90 i del 84 %; tanmateix, a Heròdot no ultrapassen els percentatges del 75 i el 66 %.¹¹⁰⁰ En conseqüència amb això, s'ha suggerit que l'oratoria hauria estat més a prop d'un estil més

1093 Y. DUHOUX, *op. cit.*, pàg. 162-163.

1094 Ebbe VILBORG, *A Tentative Grammar of Mycenaean Greek*, Göteborg 1960, pàg. 137.

1095 Jean AITCHINSON, "The Order of Word Order Change", *TPhS* 1979, 43-65, pàg. 49.

1096 Cf. Paul KIPARSKY, "Tense and Mood in Indo-European Syntax", *FL* 4, 1968, 30-57. Vegeu també Andreas KOUTSOUDAS, "Gapping, conjunction reduction, and co-ordinate deletion", *FL* 7, 1971, 337-386. L'elisió d'un verb en haver aparegut ja al mateix període rep a alguns autors el nom específic de *gapping*, *buidatge*, per bé que d'altres hi entenen també l'elisió tant del verb com del subjecte.

1097 J. AITCHINSON, *op. cit.*, *passim*, amb corol·lari a la pàg. 55. Vegeu també Emilio CRESPO, "Sobre el orden de palabras en griego: de SOV a SVO", *Actas del VI CEEC II*, Madrid 1983, 287-294.

1098 J. AITCHINSON, *op. cit.*, pàg. 61-62.

1099 Aquesta és el denominador comú als estudis de Luise LINDHAMER, *Zum Wortstellung im Griechischen*, Bern & Leipzig 1908; Ernst KIECKERS, *Die Stellung des Verbs im Griechischen und in den verwandten Sprachen*, Strassburg 1911.

1100 Hjalmar FRISK, *Studien zum griechischen Wortstellung*, Göttingen 1932, pàg. 16.

formalitzat, la historiografia d'un de més col·loquial.¹¹⁰¹ Ara bé, entre els historiadors més antics, els logògrafs jonis, Lilja distingeix un ordre preferent OV a Hecateu i a Hel·lànic, i un de VO a Acusilau i a Ferècides.¹¹⁰² L'aporia duu Dover, per exemple, a reconèixer tant la validesa d'un ordre *habitual* SV com la *gran fluctuació* de les seqüències alternatives OV/VO.¹¹⁰³

L'aplicació del model teòric de la gramàtica funcional ha permès de proposar determinades regles. Segons Dik, quan el subjecte i/o el complement de l'oració tenen bé el paper pragmàtic de tòpic, bé el de focus, l'ordre és SV i OV; a la resta de casos l'ordre és VS.¹¹⁰⁴ L'evidència, però, sembla escassa. Més encara: quina regla sintàctica pot establir la distinció dins d'un ús clarament determinat per oposicions equipol·lents? Vegem-ne com a exemples φρούριον δ' εἰ ποιήσονται, τῆς μὲν γῆς βλάπτειεν ἄν τι μέρος καταδρομαῖς καὶ αὐτομολίαις etc.,¹¹⁰⁵ i (...) καὶ οὐκέτι ἐκ τοῦ ὁμοίου ἔσται Πελοποννήσου τε μέρος τι τμηθῆναι καὶ τὴν Ἀπτικὴν ἅπασαν.¹¹⁰⁶

Si examinem ara textos oficials no literaris, lleis i decrets, comprovarem que hi és molt freqüent l'ordre SVO.¹¹⁰⁷ Vegem-ne sengles exemples de decrets, el primer procedent d'un text literari, i el segon de l'administració atenesa:

1. ἔδοξε τῷ δήμῳ, Τεισάμενος εἶπε, πολιτεύεσθαι Ἀθηναίους κατὰ τὰ πάτρια, νόμοις δὲ χρῆσθαι τοῖς Σόλωνος, καὶ μέτροις καὶ σταθμοῖς, χρῆσθαι δὲ καὶ τοῖς Δράκοντος θεσμοῖς, οἷσπερ ἐχρώμεθα ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ. ὅπόσων δ' ἂν προσδέοι, οἱ δὲ ἡρημένοι νομοθέται ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀναγράφοντες ἐν σανίσιν ἐκτιθέντων πρὸς τοὺς ἐπωνύμους σκοπεῖν τῷ βουλομένῳ, καὶ παραδιδόντων ταῖς ἀρχαῖς ἐν τῷδε τῷ μηνί. Τοὺς δὲ παραδιδομένους νόμους δοκιμασάτω πρότερον ἢ βουλή καὶ οἱ νομοθέται οἱ πεντακόσιοι, οὓς οἱ δημόται εἴλουτο, ἐπειδὴ ὁμωμόκασιν. Ἐξεῖναι δὲ καὶ ἰδιώτη τῷ βουλομένῳ, εἰσιόντι εἰς τὴν βουλήν συμβουλεύειν ὃ τι ἂν ἀγαθὸν ἔχη περὶ τῶν νόμων. Ἐπειδὴν δὲ τεθῶσιν οἱ νόμοι, ἐπιμελείσθω ἡ βουλή ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου τῶν νόμων, ὅπως

1101 H. FRISK, *op. cit.*, pàg. 23-24.

1102 Sara LILJA, *On the Style of the Earliest Greek Prosa*, Helsinki-Helsingfors 1968, pàg. 70: (...) *Hecataeus, Heraclitus and Hellanicus prefer to place the object before the predicate, and (...) Acusilaus, Pherecydes of Athens and Charon prefer the reverse order. These facts largely coincide with Frisk's observation that the order PO is more frequently used by narrative historians than by philosophers.*

1103 K.J. DOVER, *op. cit.*, pàg. 25, apunta com els percentatges *seem to justify prima facie in giving SV and OV the status of syntactical rules*; vegeu, però, la cloenda de la seua anàlisi, pàg. 31 (citada anteriorment, núm. 2) sobre el conjunt de dades obtingudes.

1104 Helma DIK, "Ancient Greek warfare. A case study in constituent ordering", dins Elisabeth ENGBERG-PEDERSEN, Lisbeth FALSTER JAKOBSEN & Lone Schack SCHACK RASMUSSEN (ed.), *Function and Expression in Functional Grammar*, Berlín & Nova York 1994, 197-213, pàg. 204.

1105 Th. I 142, 4.

1106 Th. I 143, 4.

1107 Així ho varen notar Jakob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax II*, pàg. 187, i Francisco RODRIGUEZ ADRADOS, "Sobre los orígenes del vocabulario ático", *Em* 25, 1957, 81-121, pàg. 85, cf. Antipho III γ 7, Lys. IX 9, Dem. XXIII 50, etc.

ἂν αἱ ἀρχαὶ τοῖς κειμένοις νόμοις χρῶνται. Τοὺς δὲ κυρουμένους τῶν νόμων ἀναγράφειν εἰς τὸν τοῖχον, ἵνα περ πρότερον ἀνεγράφησαν, σκοπεῖν τῷ βουλομένῳ ¹¹⁰⁸.

2. κατὰ τάδε τὸν ὄρκον ὁμοσαι Ἰθηναίων τὴν βουλήν καὶ τοὺς δικαστάς· οὐκ ἐξελῶ Χαλκιδέας ἐκ Χαλκίδος, οὔτε τὴν πόλιν ἀνάστατον ποιήσω, οὔδὲ ἰδιώτην οὔδένα ἀτιμῶσω οὔδὲ φυγῆ ζημιῶσω οὔδὲ ξυλλήψομαι οὔδὲ ἀποκτενῶ οὔδὲ χρήματα ἀφαιρήσομαι ἀκρίτου οὔδενος ἄνευ τοῦ δήμου τοῦ Ἰθηναίων, οὔδ' ἐπιψηφίῳ κατὰ ἀπροσκήτου οὔτε κατὰ τοῦ κοινοῦ οὔτε κατὰ ἰδιώτου οὔδὲ ἑνός. Καὶ πρεσβείαν ἐλθοῦσαν προσάξω πρὸς βουλήν καὶ δῆμον δέκα ἡμέρων ὅταν πρυτανεύω κατὰ τὸ δυνατόν. ταῦτα δὲ ἐμπεδώσω Χαλκιδεῦσιν πειθομένοις τῷ δήμῳ τῷ Ἰθηναίων. ὀρκῶσαι δὲ πρεσβείαν ἐλθοῦσαν ἐκ Χαλκίδος μετὰ τῶν ὀρκωτῶν Ἰθηναίους καὶ ἀπογράψαι τοὺς ὁμόσαντας. ὅπως δ' ἂν ὁμόσωσιν ἅπαντες, ἐπιμελώσθων οἱ στρατηγοὶ ¹¹⁰⁹.

Hem subratllat en el text 1 els casos d'ordre VS, fins a set si comptem també els usos de datiu d'interès; i, en el text 2 els d'ordre VO, fins a cinc.¹¹¹⁰ En tots dos contextos d'ús, amb un total de dotze registres, s'evidencia la tendència a avançar la posició del predicat verbal, sempre en detriment de l'ordre SOV. Fins i tot, en alguns casos el manteniment d'aquest ordre es deu en part a l'aplicació d'un principi estilístic, en virtut del qual el verb apareix al bell mig del nucli del seu règim i la determinació d'aquest, cf. νόμοις δὲ χρῆσθαι τοῖς Σόλωνος.

Idèntica observació es pot fer a propòsit de tan conspicus elements dins l'oració com són les negacions nexals o la partícula modal, i d'altres no gens decisius des del punt de vista sintàctic, com ara els pronoms personals àtons o l'indefinit. En tots aquests casos, com observa Marshall, la tendència és la d'endarrerir la posició de tots els elements.¹¹¹¹ El conjunt de canvis en l'ordre de paraules suggereix el pas d'un sistema centrífug a un de centrípet configurat al voltant dels nuclis del predicat verbal i el nominal, per aquest ordre jeràrquic, d'un de més lliure a un de més restrictiu.¹¹¹²

1108 And. I 83-84.

1109 *Decretum de Chalcidensibus* ll. 3-12, ed. Eduard SCHWYZER, *Dialectorum Graecarum exempla epigraphica potiora*, Hildesheim/Zürich/New York 1987 (= Leipzig 1932), pàg. 385. N'hem llevat l'encapçalament, adaptat la grafia a l'alfabet clàssic reformat i acomodat algunes solucions fonomorfològiques a l'ús habitual als textos literaris.

1110 Descomptem els verbs on hi ha elisió del subjecte, com ara χρῆσθαι a l. dos cops, i els participis concertats com ara ἡρημένοι i εἰσιόντι.

1111 Marlene Hurley B. MARSHALL, *Verbs, Nouns, and Postpositives in Attic Prose*, Edinburgh 1987 (vegeu les ressenyes d'E. CRESPO, *Em* 56, 1988, 337-338, i Cornelis Jan RUIJGH, *Mnemosyne* 43, 1990, 178-184 (= *Scripta Minora II*, 648-655).

1112 Sobre els ordres centrífug i centrípet, vegeu Paul GARDE, "Ordre linéaire et dépendance syntaxique: contribution à une typologie", *BSL* 72, 1977, 1-26, pàg. 8.

Un esment especial s'ha de referir a la posició inicial del verb, que ja fou advertida com un fet singular per Dressler.¹¹¹³ Un cert desllorigament de la qüestió s'ha produït mitjançant la teoria pragmàtica, en assignar al predicat verbal una rellevància dins la frase que convidava a situar-lo en la posició més destacada possible, segons el que la lingüística moderna coneix com a principi de la iconicitat.¹¹¹⁴ Per a Viti, les necessitats expressives haurien condicionat l'estructura sintàctica, tot generant oracions tètiques, aquelles que focalitzen tant tota la informació com les funcions lingüístiques en un sol element, que en aquest cas seria el verb.¹¹¹⁵

3. L'ordre de paraules al grec postclàssic.

El trànsit de l'hipotètic ordre SOV reconstruït per al grec antic a l'habitual a la prosa clàssica i al grec tardà, SVO, forma part d'un procés que en realitat arrenca de l'indoeuropeu. Ara bé, les raons d'ordre sintàctic per a l'afermament d'un ordre SVO augmenten i/o s'intensifiquen a partir de l'època clàssica. S'estenia l'ús de l'article, proclític, però capaç de crear sintagmes nominals o verbals d'encaix forçat a determinades posicions dins l'oració. El verb, esdevingut cada cop més el centre de l'oració, tendia a configurar una seqüència fixa amb el seu règim. L'avanç de diverses formes de parataxi, en especial la sustentada pel nexa καί, contribuïa també a establir un ordre sintàctic progressiu, en què els elements rectors precediren els règims corresponents. La suma de tots aquests factors suposa una tendència a l'establiment d'un ordre 'oració principal/oració subordinada', 'verb/objecte', 'nom/adjectiu' i 'nom/genitiu', 'verb/adverbi', etc. Aquest fenomen es detecta amb més nitidesa als textos sense cap pretensió literària, però fins i tot als textos literaris es veu més marcada la tendència a l'ordre SVO quan el predicat verbal és un infinitiu o un participi.¹¹¹⁶

1113 W. DRESSLER, *op. cit.*; Silvia LURAGHI, "The pragmatics of verb initial sentences in some ancient Indo-European languages", in Pamela DOWNING & Michael NOONAN (ed.), *Word order in discourse*, Amsterdam & Philadelphia 1995, 355-386.

1114 Dejan MATIC, "Topic, focus, and discourse structure: Ancient Greek word order", *Stud. Lang* 27, 2003, 573-633. El principi havia sigut prèviament enunciat en tractor de les descripcions de llocs per S. LURAGHI, *op. cit.*, pàg. 367-368: *Descriptions of places usually begin with a sentence which contains the topic in initial position and is typically followed by a series of other sentences, all with an initial verb; the topic is referred to by zero anaphora.*

1115 Carlotta VITI, "The verb-initial word order in the early poetry of Vedic and Ancient Greek", in Karlene JONES-BLEY *et al.* (ed.), *Proceedings of the nineteenth annual UCLA Indo-European conference*, Washington 2008, 89-111. Vegeu sobre la funció semàntica de la teticitat Yaron MATRAS & Hans-Jürgen SASSE (ed.), *Verb-subject order and theticity in European languages*, Berlin 1995. D. MATIC, *Topics, presuppositions, and theticity: an empirical study of verb-subject clauses in Albanian, Greek, and Serbo-Croat*, Colònia 2003, puntualitza que les oracions tètiques no expliquen la generalitat de casos.

1116 No compartim en absolut l'aporia de Jean LALLOT, "Accusativus et infinitivus ou accusativus cum infinitivo? Construction par addition ou construction par enchâssement chez les grammairiens grecs", in Pierre SWIGGERS & Alfons WOUTERS (ed.), *Ancient grammar, content and context*, Lovaina 1996, 79-88. L'exemple proposat, χρῆ ἀναγιγνώσκειν Διονύσιον, només admet una traducció, *convé de llegir Dionís*.

Per bé que no hagen sigut encara analitzats, amb la cura que al nostre parer mereix, els canvis, en primer lloc, d'un sistema vocàlic basat en les oposicions de quantitat i timbre a un de basat tan sols en el timbre; i, segonament, de l'accent melòdic a l'intensiu, han hagut de tenir per força una important repercussió en el canvi de l'ordre de paraules.¹¹¹⁷ L'accent melòdic o musical està íntimament vinculat a la tonicitat, factor cabdal en l'organització de l'oració indoeuropea i, probablement, d'una notable importància dins la sintaxi del grec arcaic. L'accent intensiu o dinàmic només en el seu ús frasal conserva, encara que a molt menor escala, aquesta funció d'organització de la seqüència fònica, més que més amb un caràcter impressiu. Com a conseqüència del canvi accentual, la frase grega va haver d'ésser reordenada d'acord amb nous criteris fonicosintàctics, en general restrictius, amb el resultat que al grec postclàssic registrem un nombre de seqüències fixes més alt que no en estadis anteriors de la història de la llengua. En quina mesura l'ordre de paraules de la baixa koiné, del grec medieval i modern depèn del canvi d'accent, és qüestió encara per escatir, però no pas per menystenir.

4. *L'ordre de paraules a l'oració complexa.*

L'oració complexa respon a uns esquemes organitzatius que la separen netament de l'oració simple, com ja va observar Gonda a propòsit de l'antic indi.¹¹¹⁸ S'ha remarcat, per exemple, que és més fàcil de reconèixer-hi uns patrons d'ordre de paraules.¹¹¹⁹

Si aplicàvem a l'oració complexa els principis tipològics –discutibles en molts casos–¹¹²⁰ de l'escola generativa, n'hauríem de concloure que a un ordre SOV com el reconstruït per a l'indoeuropeu hi hauria de correspondre un ordre 'oració subordinada/oració principal'. Tanmateix, un simple repàs als indicis de subordinació proposats per Hermann ja mostra com de freqüent era, a

1117 Sobre la interrelació d'accent i ordre de paraules, cf. Zellig S. HARRIS, *Methods in Structural Linguistics*, Cambridge 1953, pàg. 184-186; Karl-Erich HEIDOLPH, "Kontextbeziehungen zwischen Sätzen in einer generativen Grammatik", *Kybernetika* 2, 1966, 274-281; Theo VENNEMANN, "Topics, Subjects and Word Order: from SXV to SVX via TVX" dins John M ANDERSON & Charles JONES (ed.), *Historical Linguistics I*, Amsterdam 1974, 339-376 (= "Zur Theorie der Wortstellungsveränderung: Von SXV zu SVX über TVX", en Gudula DINSE (ed.), *Zur Theorie der Sprachveränderung, mit Beiträgen von Hoenigswald, Kiparsky, Labov, Lenneberg, Meillet, Stern, Vennemann*, Kronberg 1974, 265-314); Marianne ADAMS, "Les effets V2 en ancien et en moyen français", *Revue québécoise de linguistique théorique et appliquée* 7, 1988, 13-39.

1118 Jan GONDA, *Remarques sur la place du verbe dans la phrase active et moyenne en langue sanscrite*, Utrecht 1952, pàg. 53 i 69.

1119 J. AITCHINSON, *op. cit.*, pàg. 51: (...) *In Homer the order of clauses in complex sentences was considerably more fixed than the order of words within clauses.*

1120 No sabriem admetre, per exemple, que al sintagma preposicional la preposició regeixi el substantiu -P. GARDE, *op. cit.*, pàg. 12-, mentre que hauríem de matisar moltíssim la presumpta dependència del verb auxiliar respecte de l'auxiliat -pàg. 10-.

l'indoeuropeu comú, l'ordre invers, on la principal precedeix la subordinada, cf. gr. βούλει μένωμεν; llat. *rogavi ueniret*, a.i. *gahi kanveshu su saca piba, vine perquè beguis amb els Canves la teua part*.¹¹²¹ En fi, a pesar que Hermann nega tota diferència pel que fa a l'ordre de paraules entre l'oració principal i la subordinada,¹¹²² es fa evident que els mecanismes de la correlació, l'anàfora i l'expansió (mitjançant una oració de relatiu o un participi concertat, per exemple) condicionen l'organització del període. Per consegüent, mentre que la coordinació, mitjançant conjunció o asindètica, no presenta cap modificació especial pel que fa a l'ordre de paraules, la subordinació, el mateix que la interordinació, sí que ho fan.

1121 Eduard HERMANN, "Gab es in Indogermanischen Nebensätze?", *ZVS* 33, 1885, 481-535, pàg. 497. A la pàg. 496, Hermann dubta que el simple ordre de paraules fes de la primera oració la subordinada: *Vermutlich konnten im indogermanischen ebenso zwei sätze asyndetisch neben einander gestellt werden; ob aber der erste satz auch schon sprachlich (d.h. mittelst des ansteigenden satzakzentes) zum nebensatz herabgedrückt war und als solcher hat empfunden werden können, mag ich nicht entscheiden, halte es aber für unwahrscheinlich Ich glaube, wir haben die empfindung des nebensatzes nur deshalb, weil wir an seine stelle ebenso einen wirklichen nebensatz mit wenn u. dgl. setzen können*. Tampoc la posició del verb no representa cap criteri, cf. pàg. 507: *Überhaupt existirt in der stellung des verbuns kein unterschied zwischen haupt- und nebensatz*. La mateixa observació es fa a la pàg 508 a propòsit de l'oposició d'oració principal i oració subordinada a la llengua grega.

1122 E. HERMANN, *op. cit.*, pàg. 519: *Im indogermanischen wurden nicht haupt- und nebensatz durch verschiedene wortstellung unterschieden*.

Tema 22. Les partícules.

La definició de la partícula, classe de paraules que, com les de l'adjectiu i la preposició, va escapar a la plena consideració dels gramàtics antics, s'ha vist enriquida per múltiples aportacions modernes que arrenquen de l'exhaustiva monografia de Denniston.¹¹²³ Ara bé, abans d'oferir-ne una definició, caldrà tenir presents els condicionants d'ordre formal que presenta la classe de les partícules.

1. Les partícules com a classe vinculada al sistema dels deíctics.

Certament, l'origen morfològic de les partícules –semblant en això al de les interjeccions– és molt més divers. N'hi ha un nombre no gens escàs de derivades d'arrels nominal-verbals, com ho són ἄγε, ἀλλά, ὀράτε, οὖν, φέρε, ὄφελον, etc. La major part, però, coincideix amb adverbis i conjuncions a procedir d'arrels dèictiques: per consegüent, adverbis, preposicions, partícules i conjuncions tenen un origen morfològic que les aglutina i identifica.¹¹²⁴ No sembla sobrer la precisa observació de Denniston en remarcar com de freqüent és l'associació de les partícules a altres paraules, especialment els pronoms.¹¹²⁵

Pel que fa a la funció, conjuncions, preposicions i partícules, classes que els grecs, recordem-ho, conegueren sota l'única denominació genèrica de σύνδεσμοι, *nexes*, totes acrediten la mateixa: com a nexes que són, la seua posició dins l'oració o dins el període completa la informació que s'hi dona, tot marcant, bé la jerarquització de les oracions –i, per consegüent, dels seus continguts, sintagmes, règims, etc., com ho fan les conjuncions–; o bé el paper del substantiu dins l'oració, i en competència cada cop més gran amb la marca casual, com ho fan les preposicions; o bé la posició psicològica del parlant pel que fa al contingut de l'oració, del període o de tot el context, com ho fan les partícules.

1123 John Dewar DENNISTON, *The Greek Particles*, Oxford 19542.

1124 J.D. DENNISTON, *op. cit.*, pàg. XXXIX: *These particles of emphasis and nuance I will style 'adverbial', since they are in most cases naturally translated by adverbs, 'really', profecto, certe, etc. I shall apply this term to all uses other than connective and preparatory.* El criteri de Denniston, fiat tan sols a la traducció, no sembla el més escaient, a banda que tampoc no sembla oferir una aplicació apta per a tots els membres de la classe. Més acurada ha estat Françoise BADER, "Latin nempe, porceo et les fonctions des particules pronominales", *BSL* 68, 1979, 27-75, en reconèixer l'adscripció al sistema dels deíctics de les partícules. Per a la classe de paraules de la partícula en grec, vegeu Elena REDONDO MOYANO, "El repertorio de las partículas en griego antiguo", *Veleia* 10, 1993, 221-226.

1125 J.D. DENNISTON, *op. cit.*, pàg. LII: *This is perhaps the place to mention the tendency of certain particles to gravitate towards certain other words which are not particles, especially towards pronouns.*

Temps enrere ja ens vàrem plantejar la comunitat de partícules i preposicions –no pas debades per als gramàtics grecs compartien la denominació de σύνδεσμοι.¹¹²⁶ Dèiem això a propòsit de la degradació accentual soferta per antics adverbis com ἄλλα, περί, que generaren, respectivament, una partícula i una preposició àtones, tot i que continuem editant-les als textos amb un accent gràfic admès tan sols per una convenció. La mateixa degradació, que està lligada, segons la nostra anàlisi, amb una causa de caire sintàctic, s’observa al cas de les antigues partícules μέν i δέ, esdevingudes autèntiques conjuncions pel seu ús elevadíssim, inclòs el de la parataxi amb δέ. N’hi ha prou de comparar-les amb les corresponents formes tòniques i de vocalisme llarg, això és, la interjecció μήν i l’adverbi de temps δή,¹¹²⁷ aquest darrer amb usos il·latius i causals de desenvolupament secundari.

La diversitat morfològica de les partícules explica per què els gramàtics grecs no varen identificar-les com una classe. Fins i tot, el nom mateix amb què els moderns les coneixem, *partícula*, és la traducció llatina d’un referent grec, μόριον, que no va aparèixer a la gramàtica grega fins a època molt tardana, i no per a designar la classe que aquí mirem de descriure.¹¹²⁸ Dionisi el Traci, per exemple, esmenta diverses partícules sota set subagrupacions diferents, entre conjuncions i adverbis, això és, σύνδεσμοι συμπλεκτικοί, ἀπορηματικοί, συλλογιστικοί i παραπληρωματικοί, i ἐπιρρήματα εὐχῆς σημαντικά i παρακελεύσεως.¹¹²⁹

2. Definició de la partícula com a classe de paraules.

Tot i la manca d’un tractament acurat, que distingira les partícules de les altres classes de paraules, la gramàtica grega antiga va fer determinats progressos en la definició dels σύνδεσμοι com a conjunt. En certs casos, fins i tot, la referència a les partícules és ben explícita, com fa

1126 Jordi REDONDO, “De nuevo sobre la cuestión de las partículas griegas”, *Actas del VII Congreso Español de Estudios Clásicos I*, Madrid 1989, 261-266, pàg. 265: *La razón estriba en la propiedad que partículas y preposiciones tienen, como las conjunciones –σύνδεσμοι todas ellas, para los gramáticos griegos- de completar o modificar el sentido de un nombre, de un verbo, de un régimen o de una oración entera. De ahí que conforme se especializan en expresar relaciones sintácticas vayan oponiéndose al sustantivo, palabra declinable y bien marcada en el plano fonológico y en el léxico.*

1127 Manu LEUMANN, “Μέν und μήν, δέ und δή”, *MH* 6, 1949, 85-89.

1128 Amb el terme μόριον hom designava paraules d’entitat inferior al de la paraula en si, és a dir, termes desproveïts d’una autonomia fonològica, sintàctica i semàntica. Vegeu-ne José Antonio BERENGUER, “Distintos conceptos de partícula en la descripción lingüística”, *RSEL* 2, 1992, 55-76, pàg. 57-62, amb una acurada informació que incideix també en el fet que a les gramàtiques de les llengües modernes s’ha heretat la indefinició i ambigüitat que el terme tenia a les gramàtiques clàssiques. Sobre la diversitat sintàctica i semàntica de les partícules, vegeu també María Ángeles DURÁN HERAS, “Las partículas griegas y las funciones de comunicación”, *RSEL* 30, 2000, 45-76.

1129 D.T. *Ars Gram.* Pp. 71-100 ed. G. UHLIG, Leipzig 1883.

Aristòtil a la *Poètica*.¹¹³⁰ De les observacions de l'estagirita ens interessen fins a tres elements: la nul·la capacitat significativa de les partícules, el caire no marcat des del punt de vista fonològic (cosa que les exclou de la posició d'inici de frase), i l'origen per composició de diverses paraules.

Tal com hem dit més amunt, l'atenció a la partícula arrenca dels temps moderns, ja des del segle XVIII.¹¹³¹ Tot i això, la manca de criteris que permeteren d'escatir la qüestió amb rigor féu que es reproduís, tal qual, la situació que registràvem a Dionisi el Traci.¹¹³² En realitat, el punt de partença per a un estudi sintàctic amatent a les exigències de la gramàtica moderna s'ha de situar a la publicació de Denniston, una obra mestra per a l'època, i que, com és ben lògic, es veu a hores d'ara necessitada d'una pregona actualització. Devem al seu autor la formulació d'una definició de la partícula que posa l'accent sobre el seu paper com a nexa psicològic dins l'oració i entre oracions, per tal d'expressar-hi les emocions o la posició del parlant.¹¹³³ Aquesta proposta de revisió del paper de les partícules ha estat acollida d'una manera no gaire innovadora, però sintètica i clara, per Fränkel¹¹³⁴ i Blomqvist,¹¹³⁵ i en termes més radicals, per Hellwig, que a partir, tanmateix, d'una observació del mateix Denniston incloua les partícules directament entre els procediments expressius suprasegmentals com ara l'entonació.¹¹³⁶ Més recentment, hem de destacar les

1130 Arist. Po. 1457a: *Ensems, la conjunció és un so exempt de significació, un so que no impedeix ni produeix el fet de compondre una sola expressió significativa a partir de diversos sons tant als extrems com a la meitat i que no escau al començament d'una frase en una posició vàlida per si mateixa, com ara μέν, δὲ, ἤτοι, δέ. També és un so exempt de significació que a partir de diversos sons únics i significatius produeix per naturalesa una expressió única i significativa* (trad. Joan LEITA, *Aristòtil. Retòrica. Poètica*, Barcelona 1998 (= 1985)).

1131 Cf. Hendrik HOOGEVEEN, *Doctrina Particularum Linguae Graecae*, Leiden 1769; Johann Adam HARTUNG, *Lehre von der Partikeln der griechischen Sprache*, Erlangen 1832; Wilhelm BÄUMLEIN, *Untersuchungen über griechischen Partikeln*, Stuttgart 1881.

1132 Vegem-ne un exemple. Georg CURTIUS, *Gramàtica grega elemental*, Madrid 1887 (= *Griechische Schulgrammatik*, Leipzig 1882^{is}), pàg. 379-381, tracta de les partícules sota la denominació de *partículas expletivas*, corresponent als σύνδεσμοι παραπληρωματικοί de Dionisi el Traci, mentre que les conjuncions –pàg. 365-378– són denominades partícules també, i se'n dona la definició següent, pàg. 365: *Llámanse partículas aquellas palabras indeclinables y de pequeña extensión, que sirven para unir proposiciones entre sí, para poner de relieve una palabra en la oración, o, finalmente, para dar fluidez y animación al discurso. Las partículas que sirven para unir proposiciones, se llaman conjunciones o partículas de unión; las que hacen resaltar una palabra o una proposición entera, dando mayor animación al discurso, se llaman partículas expletivas*. De manera semblant, l'obra de Raphaël KÜHNER & Bernhard GERTH, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache II-2*, Hannover 1904, tracta de les partícules adés a l'apartat dels adverbis, adés al de les conjuncions.

1133 J.D. DENNISTON, *op. cit.*, pàg. XXXVII: *Difficult as it is to arrive at a satisfactory definition of particle, an attempt must be made at the outset. I will define it as a word expressing a mode of thought, considered either in isolation or in relation to another thought, or a mode of emotion. It is a probable assumption that the evolution of particles represents a relatively late stage in the development of expression*.

1134 J.J. FRÄNKEL, "A Question in Connection with Greek Particles", *Mnemosyne* 13, 1947, 183-201, pàg. 201: *A particle, therefore, is a word without a meaning which, consequently without giving names, is able to discharge emotion, to make known intentions, to connect related clauses*.

1135 Jerzy BLOMQVIST, *Greek Particles in Hellenistic Prose*, Lund 1969.

1136 Antje HELLWIG, "Zur Funktion und Bedeutung de griechischen Partikeln", *Glotta* 52, 1974, 145-171, pàg. 170: *Welche Funktion und welche Bedeutung die Partikeln an der betreffenden Stelle hat, das ergibt sich erst aus dem Kontext –genauso wie bei den prosodischen Mitteln der modernen Sprachen, deren Funktion der griechischen Partikeln solange mitübernehmen mussten, bis das eindringende dynamische Moment das musikalische verdrängte und damit die Partikeln (in dieser Fülle) überflüssig machte*. Cf. J.D. DENNISTON, *op. cit.*, pàg. XXXIX: *Often they cannot be appropriately translated into a modern language, and their effect must be suggested by inflexions of the voice*

contribucions de Sicking¹¹³⁷ i Redondo Moyano.¹¹³⁸

Definicions semblants es troben a la gramàtica moderna per tal de donar una explicació sintàctica, semàntica i pragmàtica a elements que, sota denominacions diverses (*adverbis oracionals, connectors pragmàtics, enllaços extraoracionals, enllaços textuais, marcadors discursius, matisadors*) s'identifiquen gairebé totalment amb allò que a les llengües clàssiques coneixem com a partícula.¹¹³⁹

En relació amb el caràcter parasintàctic de les funcions de la partícula, i d'acord amb l'estatus fonològic només secundari, concretat en la seua degradació accentual, el lloc que ocupen a l'oració és també ancil·lar, com a satèl·lits significatius.

El tants cops esmentat Denniston fou també el primer a remarcar el paper de les partícules en el pla sociolingüístic, en assenyalar que no sols eren més freqüents a la llengua conversacional, sinó més encara al sociolecte femení o al dels esclaus.¹¹⁴⁰

3. L'evolució de les partícules al llarg de la història de la llengua.

Sense deixar de banda raons que tenen a veure amb la presència més o menys marcada de

in speaking, or by italics, exclamation, marks, or invented commas in writing (...). Rather, the particles may be compared to the marks of expression in a musical score, which suggest interpretation rather than dictate it.

1137 C.M.J. SICKING, "Griekse partikels: definitie en classificatie", *Lampas* 19, 1986, 125-141.

1138 Elena REDONDO MOYANO, "El término ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ en Aristóteles y en los Estoicos", *Veleia* 8-9, 1991-92, 349-366.

1139 Vegem-ne Eugenio COSERIU, "Partikeln und Sprachtypus", dins Günter BRETTSCHEIDER & Christian LEHMANN (ed.), *Wege zur Universalienforschung. Feitschrift für H.J. Seiler*, Tübingen 1990, 199-206, pàg. 199; Alain BERRENDONNER, "Connecteurs pragmatiques et anaphore", *Cahiers de Linguistique Française* 5, 1983, 215-246; Samuel GILI i GAYA, *Curso Superior de Sintaxis española*, Mèxic 1943, pàg. 299-300: (...) *Recursos de que el idioma puede valerse para dar expresión gramatical a relaciones que van más allá de la oración*. Maria Josep CUENCA, "Els matisadors: connectors oracionals i textuais", *Caplletra* 8, 1990, 149-167, pàg. 152: (...) *Elements connectors que poden acompanyar un nexa explícit o implícit (nexa zero) i que tenen la funció de precisar la relació semàntica existent entre els membres connectats* (el subratllat és nostre); Maria Josep MARÍN JORDÀ, "Una proposta gramatical per a la definició i caracterització dels connectors", *Llengua & Literatura* 9, 1998, 207-234.

1140 J.D. DENNISTON, op. cit., pàg. LXXII-LXIII: *It cannot be doubted that Greek conversations was full of particles: at moments of excitement and emotional tension the dialogue of tragedy ad comedy fairly bristles with them. Perhaps women, on the principle that τὸ θῆλυ μᾶλλον οἰκτρὸν ἀρσένος, were peculiarly addicted to the use of particles, just as women today are found of underlining words in their letters*. Vegeu també Alan Herbert SOMMERSTEIN, "The language of Athenian women", dins Francesco DE MARTINO & Alan Herbert SOMMERSTEIN (ed.), *Lo spettacolo delle voci II*, Bari 1995, 61-85, i Jordi REDONDO, "El sociolecte femení a la comèdia aristofànica", *Quaderns de Filologia. Estudis Literaris* 7, 2002, 201-224, pàg. 208 i n. 32.

la *lexi* conversacional als diferents gèneres, autors i obres –compareu l'èpica homèrica o l'epinici pindàric amb la comèdia o l'oratòria judicial–, no costa gaire de reconèixer l'època clàssica i el dialecte àtic com a nínxols cronològic i dialectal més adequats per a l'estudi de les partícules, atesa la generalització del seu ús. En canvi, el grec postclàssic mostra un canvi substancial, que comprèn tant una important reducció dels usos de les partícules com una redefinició de les funcions, en general adreçada a una rellevància menor.¹¹⁴¹ A Menandre, per exemple, s'observa la freqüència més escassa amb què es registren les partícules de caire més col·loquial (ἀλλά, καίτοι, μέντοι, οὔν, etc.), en part compensada per l'increment d'ús de les de caire connectiu, com ara γάρ.¹¹⁴² Com a la comèdia aristofànica, també a la nova hi ha un registre més abundós de partícules en determinats sociolectes, el femení i el dels esclaus.¹¹⁴³

D'acord amb Schwyzer, la davallada en l'ús de les partícules es va deure, d'una banda, a la concurrència de significats i funcions a més d'una partícula, amb la consegüent eliminació de dobles, i, d'una altra, a la manca d'aptitud de molts neòfits en el maneig de la llengua grega, extrem confirmat pel mateix Menandre.¹¹⁴⁴ Però sembla més escaient l'explicació que les partícules eren pròpies d'un nivell de llengua més literari, que els parlants sense una formació suficients eren incapaçs d'assimilar.¹¹⁴⁵ Això no exclou que els autors literaris de les èpoques hel·lenística i imperial estiguessen avesats no sols a imitar els usos de partícules del seus precedents favorits, sinó també a crear-ne de nous.¹¹⁴⁶ D'altra banda, que a la mateixa època clàssica hi havia diversos nivells

1141 Cf. Wilhelm SCHMID, *Der Atticismus in seinen Hauptvertretern I*, pàg. 179, assenyalava la prosa aristotèlica com a fita per a la datació d'un dràstic descens en l'ús de les partícules; Edwin MAYSER, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit II-3*, Berlin 1934, pàg. 169, traslladava aquesta fita a la comèdia de Menandre; Friedrich BLASS & Albert DEBRUNNER, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1965¹², pàg. 70 i 272; Ludwig RADERMACHER, *Neutestamentliche Grammatik. Das Griechisch des Neuen Testaments im Zusammenhang mit der Volkssprache*, Tübingen 1925², pàg. 37; Jerzy BLOMQVIST, *op. cit.*, pàg. 137, desmenteix categòricament Schmid: *Compared with each other, the argumentative texts do not support the opinion that the use of particles declined during the hellenistic period, or that Aristotle started that decline. Aristotle uses about the same number of particles as Demosthenes and a greater number than Isocrates.*

1142 Cf. Juan Ignacio GONZÁLEZ MERINO, "Las partículas en Menandro", *EC* 25, 1981-83, 163-184.

1143 Juan Ignacio GONZÁLEZ MERINO, *op. cit.*, pàg. 176-178.

1144 Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, München 1950³, pàg. 556; J. BLOMQVIST, *op. cit.*, pàg. 141, reconeix l'evident influència semítica als textos de la traducció dels *Setanta*, fins i tot als llibres composts originalment en grec, com ara *Macabeus I* i *II*; per a Menandre, cf. Juan Ignacio GONZÁLEZ MERINO, *op. cit.*, pàg. 179-180.

1145 Cf. Jonas PALM, *Über Sprach und Stil des Diodoros von Sizilien*, Lund 1955, pàg. 116.

1146 Cf. Richard J. DURLING, "Some Particles and Particle Clusters in Galen", *Glotta* 66, 1988, 183-189. Jerzy BLOMQVIST, *op. cit.*, pàg. 111 i 113, opta per suggerir *a general difference between literary and non-literary hellenistic prose*, cosa que representa tan sols el punt de partença per a una correcta comprensió del problema. Amb plena justificació en diu, a la pàg. 132, que a la prosa literària *connective particles are used quite as much as in the classical period*, tot i que també admet que les partícules emfàtiques esdevenen menys freqüents.

d'ús de les partícules, d'acord amb el grau de pertinença de cadascuna a un nivell més col·loquial o més tècnic, en el sentit dels argots professionals, o en el dels registres literaris, ho ha ben demostrat Duhoux.¹¹⁴⁷

Interessant com és tot aquest procés tant des del punt de vista estrictament sintàctic com des del de la història de la llengua, Blomqvist ha contribuït al coneixement de la seua problemàtica amb dues remarques de gran transcendència. D'una part, que els canvis produïts continuen unes tendències que ja es manifesten si considerem els estadis de la llengua homèrica i de la prosa clàssica, en què també es constata la minva d'ús d'aquelles partícules més dotades d'un valor significatiu. I, d'altra, que a les èpoques hel·lenística i imperial es verifica un gir de gran transcendència en la funció de les partícules, per tal com de mica en mica deixen d'expressar nocions psicològiques o emocionals, alhora que són utilitzades com a marcadors sintàctics, a manera de reforç i/o de substituïts de les conjuncions.¹¹⁴⁸

Val a concloure, doncs, que la classe de les partícules es distingeix per una funció originària d'un mínim valor sintàctic i d'un molt limitat de semàntic, i que al llarg de la seua evolució es va produir una progressiva assumptió de funcions de caire sintàctic, tendència que, tanmateix, va dur a la pràctica desaparició de la major part d'elles. Blomqvist argumenta el declivi en l'ús de les partícules amb un doble raonament, el caire literari, aliè a la llengua conversacional, i el canvi accentual, ja que, en adoptar el grec un accent intensiu, la tonalitat hauria passat a exercir les funcions expressives que fins aquell moment, per bé que de manera cada cop més reduïda, havien estat pròpies de les partícules.¹¹⁴⁹ Però hem de considerar també un motiu específicament sintàctic: tan bon punt les partícules varen entrar en concurrència funcional amb les conjuncions (i en una època en què aquesta mateixa classe va experimentar una considerable reordenació i reducció), el seu paper dins el sistema quedava molt compromès, i exposat al darrer estadi dins una evolució que arrencava des del mateix indoeuropeu.

1147 Yves DUHOUX, "Grec écrit/Grec parlé. Une étude contrastive des particules aux Ve-IVe siècles", dins Albert RIJKSBARON (ed.), *New Approaches to Greek Particles*, Amsterdam 1997, 15-48.

1148 Jerzy BLOMQVIST, *op. cit.*, pàg. 144: *Thus, in hellenistic prose, there is a tendency to reduce the frequency of emphatic particles and to use them only in certain combinations. This is a continuation of a process that was going on in earlier Greek, too. A difference between Homeric and classical Greek similar to that between classical and hellenistic prose has been observed (...) Therefore we conclude that in the hellenistic period the principal function of particles was to indicate the relationship between sentences and clauses, not to emphasize single words or ideas.*

1149 Jerzy BLOMQVIST, *op. cit.*, pàg. 144-147.

Tema 23. La coordinació i els seus tipus. Parataxi i hipotaxi.

Un dels principals problemes de la sintaxi rau en l'origen de la subordinació, que normalment s'explica bé per una resegmentació de períodes coordinats, bé per la configuració d'un període format per dues oracions principals i en principi autònomes, una de les quals passa a entendre's com a subordinada de l'altra.

1. La teoria gramatical sobre la subordinació a la Grècia antiga.

Els conceptes de coordinació i subordinació, altrament dites parataxi i hipotaxi, remunten a la gramàtica grega, per bé que els termes emprats siguen d'origen modern: parataxi i hipotaxi no són paraules gregues, sinó neologismes creats per Hermann Paul. D'altra banda, mentre que hipotaxi i subordinació funcionen com a termes sinònims, la identificació de coordinació i parataxi induiria a error. La parataxi, tant si empra o no conjuncions, allò que la subdivideix en sindètica o asindètica, mai no articula una concatenació d'oracions autònomes, sinó que sempre opera entre si una mútua influència.¹¹⁵⁰ Malgrat aquesta manca d'un més elaborat discurs teòric, Dionisi el Traci ja distingeix entre conjuncions coordinatives, emprades per a unir elements equivalents (i com a tals encabirem també les oracions), i conjuncions subordinants o, si se'n vol dir, amb funcions no coordinatives. Explícitament parla de conjuncions que (ἐπι)συνδέουσιν, això és, les coordinatives i disjuntives, tot i que de les subordinants no apareix un criteri definit: de les condicionals, συναπτικοὶ σύνδεσμοι, en diu amb claredat que no expressen subordinació, sinó concomitància, atès que formen amb l'oració principal tot un període indissoluble; de les temporals, παρασυναπτικοὶ σύνδεσμοι, diu que a més de subordinació expressen un ordre lògic; de les causals i finals, αἰτιολογικοὶ σύνδεσμοι, amb una visió que anticipa la consideració moderna, que responen al judici d'una causa. Res no diu de conjuncions comparatives, concessives i modals.¹¹⁵¹ Apol·loni *Discol* introdueix una distinció que perdurarà fins als nostres dies, en separar les conjuncions causals, que conserven la denominació de σύνδεσμοι αἰτιολογικοί, de les finals,

¹¹⁵⁰ Hermann PAUL, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Tübingen 1960⁶, pàg. 148.

¹¹⁵¹ D.T. *Ars* 20: τῶν δὲ συνδέσμων οἱ μὲν εἰσι συμπλεκτικοί, οἱ δὲ διαζευκτικοί, οἱ δὲ συναπτικοί, οἱ δὲ παρασυναπτικοί, οἱ δὲ αἰτιολογικοί, οἱ δὲ ἀπορηματικοί, οἱ δὲ συλλογιστικοί, οἱ δὲ παραπληρωματικοί. συμπλεκτικοὶ μὲν οὖν εἰσιν ὅσοι τὴν ἐρμηνείαν ἐπ' ἄπειρον ἐκφερομένην σύνδέουσιν· εἰσὶ δὲ οἶδε· μὲν, δέ, τε, καί, ἀλλά, ἡμέν, ἡδέ, ἰδέ, ἀτάρ, αὐτάρ, ἦτοι, κέν, ἄν. διαζευκτικοὶ δὲ εἰσιν ὅσοι τὴν μὲν φράσιν ἐπισυνδέουσιν, ἀπὸ δὲ πράγματος εἰς πρᾶγμα διιστάσιν· εἰσὶ δὲ οἶδε· ἢ, ἦτοι, δέ. Συναπτικοὶ δὲ εἰσιν ὅσοι ὑπαρξιν μὲν οὐ δηλοῦσιν, σημαίνουσι δὲ ἀκολουθίαν· εἰσὶ δὲ οἶδε· εἴ, εἴπερ, εἰδή, εἰδήπερ. παρασυναπτικοὶ δὲ εἰσιν ὅσοι μεθ' ὑπάρξεως καὶ τάξιν δηλοῦσιν· εἰσὶ δὲ οἶδε· ἐπεὶ, ἐπείπερ, ἀπειδή, ἐπειδήπερ. αἰτιολογικοὶ δὲ εἰσιν ὅσοι ἐπ' ἀποδόσει αἰτίας παραλαμβάνονται· εἰσὶ δὲ οἶδε· ἵνα, ὅφρα, ὅπως, ἔνεκα, οὐνεκα, διό, διότι, καθ' ὅ, καθ' ὅτι, καθ' ὅσον.

anomenades σύνδεσμοι ἀποτελεστικοί -ο ἀποτελεσματικοί-.¹¹⁵²

2. Els límits de parataxi i hipotaxi.

La distinció entre parataxi i hipotaxi ha sigut revisada per la gramàtica moderna, per bé que la gramàtica antiga ofereix perspectives d'interès al respecte.¹¹⁵³ Saayman hi afegeix una tercera categoria intermèdia entre parataxi i hipotaxi, la sintaxi de conflació, formada per dues o més oracions nexades per una o més conjuncions, que tanmateix no tenen cap funció sintàctica. Com a exemple de sintaxi no conjuncional, el genitiu absolut mostra les possibilitats d'aquesta opció: el GA no només és una construcció freqüentíssima en grec a totes les èpoques, sinó també una de molt variades funcions, atès que reemplaça tant l'oració subordinada adjectival com l'adverbial.¹¹⁵⁴ Una proposta semblant és la de Cuenca, la qual distingeix entre la coordinació, la subordinació i una categoria intermèdia que denomina interordinació,¹¹⁵⁵ formada per estructures de dues oracions caracteritzades, segons Gómez, per les nocions de la interdependència, la bipolaritat i la simetria.¹¹⁵⁶ D'altra banda, l'estudi de la gramàtica grega antiga tampoc no ens ajuda a entendre ni l'origen ni la funció de les conjuncions.¹¹⁵⁷

El pla semàntic ofereix un criteri clar per a l'oposició entre l'oració principal i la subordinada. Segons que ja va formular Brandenstein, l'oració principal ha de ser perfectament comprensible per si mateixa, *autosemàntica*, mentre que la subordinada, definida com a *sinsemàntica*, només té un sentit complet en el seu context.¹¹⁵⁸ En una línia semblant, Slotty

1152 Apol. *De coni.* II 1, 1.

1153 El concepte de sintaxi conjuncional, συνδεσμική σύνταξις, apareix ja a la gramàtica grega antiga: Apolloni Discol assenyala, per exemple, que aquesta varietat de llengua aconsegueix una més reeixida expressió de les funcions semàntiques i els matisos sintàctics, cf. Apol. *De synt.*, ed. Gustav UHLIG, *Grammatici Graeci II-2. Apollonii Dyscoli De constructione libri quattuor*, Leipzig 1910, pàg. 205: ἐν δὲ τῇ συνδεσμικῇ συντάξει ἐντελέστερον τὰ τοιαῦτα δέδεικται. Per a una visió moderna sobre l'oposició entre coordinació i subordinació, sempre mitjançant l'ús de conjuncions, vegeu Valter TAULI, *Structural Tendencies in Uralic Languages*, Indiana UP 1966; Marja LEINONEN, "The Influence of Russian on Sentential Subordination in Komi Zyryan", *DiG* 6, 1998, 81-98.

1154 François SAAYMAN, "Conjunctions in Classical Greek Syntax", *AC* 33, 1990, 91-102.

1155 Guillermo ROJO, *Cláusulas y oraciones*, Santiago de Compostela 1978; Maria Josep CUENCA, "Una justificació liminar del concepte d'interordinació", en Emili CASANOVA & Joaquín ESPINOSA (ed.), *Homenatge a J. Belloch Zimmermann*, València 1988, 67-73; *L'oració composta II. La subordinació*, València 1991.

1156 Xavier GÓMEZ i FONT, "L'oració complexa llatina. Aproximació a una tipologia", *Faventia* 16, 1995, 21-37.

1157 Antonio SANCHO ROYO, "Aproximación al sistema conjuncional griego desde la perspectiva de los gramáticos antiguos", *Habis* 15, 1984, 95-116, pàg. 96: *En Aristóteles esta clase resulta confusa y mal definida a nuestros ojos, pero tal vez ello se deba a que nos situamos en una perspectiva distinta a la suya que no tenía otra finalidad que marcar la dicotomía radical entre partes esenciales del logos y partes secundarias supeditadas a servir de vehículos de expansión y desarrollo a las anteriores.*

1158 Wilhelm BRANDENSTEIN, "Kritische Musterung der neueren Theorien des Nebensatzes", *IF* 44,

ofereix una distinció de caire psicologista, segons la qual l'oració subordinada té una importància menor per al parlant.¹¹⁵⁹

3. L'aparició de la hipotaxi a les llengües indoeuropees. Herència o innovació dialectal?

La gramàtica tradicional, de manera paral·lela a com la teoria literària plantejava el problema dels gèneres, explica l'aparició de la hipotaxi com un procés posterior en el temps a la configuració de la llengua, i propi només d'un estadi en què apareixen determinades conjuncions. Una de les qüestions més debatudes per la sintaxi indoeuropea ha sigut la de la creació de períodes sintàctics complexos, amb una jerarquitització interna total o parcial de les oracions que els componen. En termes diacrònics, es plantejava que un estadi primitiu, que no hauria distingit amb claredat els límits de la paraula i de la frase, hauria deixat pas a estadis ulteriors caracteritzats, respectivament, per l'aparició de la parataxi primer i de la hipotaxi després.¹¹⁶⁰ Aquesta és la línia de Bräunlich, segons el qual la hipotaxi neix de la simple necessitat expressiva.¹¹⁶¹

Cal apreciar com un punt d'inflexió de gran transcendència la publicació de l'article de Hermann on proposava fins a una dotzena d'*indicis de subordinació*, això és, marcadors d'una jerarquitització entre les oracions d'un sol període. El llistat és el següent: 1. L'ús de conjuncions de subordinació, 2. Una pausa breu, 3. El canvi de persona, 4. El canvi de mode, 5. L'ús del pronom reflexiu de la tercera persona, 6. El canvi de temps, 7. La tonicitat del verb de l'oració subordinada, en contrast amb el caire àton del verb de la principal, 8. La tmesi a l'oració principal, 9. La posició inicial de l'oració subordinada, d'acord amb el patró SOV, 10. La posició inicial del verb a les oracions principal i subordinada, en virtut d'aquest mateix patró d'ordre de paraules, 11. La situació de l'accent, i 12. El tempo de la frase.¹¹⁶²

1926, 117-136. Una certa limitació d'aquest principi, pel que fa al caràcter sinsemàntic de l'oració subordinada, es llegeix a Alfons NEHRING, "Studien zur Theorie des Nebensatzes", *ZVS* 57, 1929, 118-158, en tant que Viggo BRÖNDAL, "The Problem of Hypotaxis", *Mélanges linguistiques et philologiques offerts à M. Aleksandar Belic*, París 1937, 241-249 (= Fred Walter HOUSEHOLDER (ed.), *Syntactic Theory 1. Structuralist Selected Readings*, Aylesbury 1972, 23-30), pàg. 243, especifica que al seu parer (...) *every clause, even the most isolated (and no clause will ever be absolutely isolated from a context, at least a situational context) is necessarily autosemantic and synsemantic simultaneously -like every word when it is used. The clause is characterized on the one hand by the meaning contributed by its constituent parts and on the other by the part it plays in relation with other clauses.*

1159 Friedrich SLOTTY, "Zur Theorie des Nebensatzes", *TCLP* 6, 1936, 136-146.

1160 Ferdinand SOMMER, *Vergleichende Syntax der Schulsprachen*, Leipzig 1931³, pàg. 106-107, reconstrueix a partir de la parataxi tota una gamma d'oracions subordinades, ja que al seu parer l'existència de les relatives duu aparellada la de les adverbials.

1161 Alice Freda BRÄUNLICH, "A theory on the origin of Hypotaxis", *IF* 35, 1917, 237-244, pàg. 239.

1162 Eduard HERMANN, "Gab es im Indogermanischen Nebensätze?", *KZ* 33, 1894,

Les respostes als interrogants de Hermann han sigut diverses, en tant que cada investigador ha posat l'accent en una solució diferent. Delbrück esmenta el díptic correlatiu,¹¹⁶³ Gonda l'expansió de l'enunciat, deguda en gran mesura a les opcions que oferia el nom verbal, cf. πολλοὶ γὰρ ἐμοὶ Τρῶες κτείνειν;¹¹⁶⁴ Dressler, l'oració lligada, en què el verb principal ocupa una posició inicial absoluta, com a indicatiu que una segona oració completarà el sentit de la primera, cf. ἡράμεθα μέγα κῦδος· ἐπέφνεμεν Ἑκτορα δῖον;¹¹⁶⁵ Rousseau hi afegeix l'aposició, l'anàfora i l'amplificació.¹¹⁶⁶ Val a dir que els dos primers procediments són molt freqüents en vàdic.

El díptic correlatiu constitueix l'estructura sintàctica més interessant, en la mesura que la presència a les llengües històriques n'afavoreix el reconeixement com a solució heretada. Tanmateix, l'alta freqüència d'ús al vàdic ha pogut condicionar l'opinió dels moderns: Rousseau arriba a derivar del díptic tota la subordinació, llevat de les oracions consecutives.¹¹⁶⁷ La realitat, però, és que reconeixem el díptic com una estructura sintàctica habitual només al grup indoirànic, fora del qual es registra d'una manera residual.¹¹⁶⁸ Bader distingeix un díptic arcaic, que hauria pivotat sobre partícules no flexives, i un de clàssic, recolzat en pronoms ja declinats.¹¹⁶⁹ Una etapa intermèdia hauria consistit en la juxtaposició de tots dos sistemes.¹¹⁷⁰ Juntament amb el paper de les partícules a l'estadi més antic, el paper dels pronoms al més recent ha estat emfasitzat per Monteil.¹¹⁷¹ Tanmateix, arran del caràcter dialectal de l'elecció entre els pronoms relatius **k^ui-* i

481-535.

1163 Berthold DELBRÜCK, *Altindische Syntax*, Halle 1888 (= Darmstadt 1976). Segueixen Delbrück Walter PORZIG, "Die Hypotaxe im Rigveda I. Die durch die Formen charakterisierteren Sätze und syntaktischen des Rigveda", *IF* 41, 1923, 210-303, i Armand MINARD, *La subordination dans la prose védique. Études sur le Satapatha-Brahmana*, París 1936.

1164 Hom. *Il.* VI 227. Jan GONDA, *Four Studies in the Language of the Veda I. On Amplified Sentences and Similar Structures in the Veda*, 's Gravenhage 1959.

1165 Hom. *Il.* XX 393. Wolfgang DRESSLER, "Über die Rekonstruktion der indogermanischen Syntax", *KZ* 85, 1971, 1-22.

1166 André ROUSSEAU, "Mécanismes et nature du changement syntaxique. Le cas de la phrase complexe en Indo-européen", en Henning ANDERSEN & Konrad KOEMER (ed.), *Historical Linguistics*, Amsterdam & Philadelphia 1990, 444-460.

1167 A. ROUSSEAU, "Contribution à l'histoire de l'hypotaxe en indo-européen: faits et hypothèses", *BSL* 79, 1984, 103-130.

1168 Si el testimoni del frigi fos en si mateix de pes, cf. Otto HAAS, *Die phrygische Sprachdenkmäler*, 1966, pàg. 75, a propòsit de la construcció **ios ni* (...) **tos ni*, hom podria pensar en una isoglossa comuna a una franja central que unís les llengües índia, irànica, armènia, frígia i grega. Però tot plegat fa pensar en el desenvolupament d'un tret propi tan sols del grup indoirànic.

1169 Françoise BADER, "La subordination en mycénien", *Colloquium Mycenaeanum*, Neuchâtel & Genève 1979, 295-311, pàg. 296: *Les formes casuelles de pronoms employées comme conjonctions de subordination, du type skr. Yad, n'ont fait que succéder, en valeur subordonnante, aux formes non fléchies que sont les particules*. Sobre l'important paper de les partícules, cf. F. BADER, "Latin *nempe, porceo* et la fonction des particules pronominales", *BSL* 68, 1973, 27-75.

1170 F. BADER, "La subordination", pàg. 310.

1171 Pierre MONTEIL, *La phrase relative en grec ancien. Sa formation, son développement, sa structure des origines à la fin du Ve siècle a.C.*, Paris 1963, pàg. 78-79: (...) *Tous ces passages (...) présentent la possibilité*

**io-* s'ha proposat que l'indoeuropeu no en coneixia cap,¹¹⁷² i que, per consegüent, no hauria existit ni tan sols l'oració de relatiu.¹¹⁷³ Metodològicament, però, l'elecció mai no prova que les solucions triades a un estadi posterior no estiguessen testimoniades en un estadi anterior, ans al contrari.

El paper de les conjuncions de subordinació sembla haver sigut en tot cas molt limitat. Segons Schmitt-Brandt, l'ús com a conjunció de subordinació de l'acusatiu de singular neutre del tema del relatiu, **k^wid* o **iod*, no significa que s'hi reconeguessen usos oracionals concrets : het. *QA(a)-i* presenta valors temporals, causals o concessius, mentre que a.i. *yad* en presenta de temporals, condicionals o finals.¹¹⁷⁴ Tot basant-se en la mateixa arrel, però des del punt de vista sintacticosemàntic del valor indefinit, García Teijeiro ha tractat les funcions de **k^ue*, que reconeix com a plenament subordinants.¹¹⁷⁵ L'ús coordinatiu, amb una sola partícula que ocupava el segon lloc a l'inici del període, hauria sigut l'originari segons Dunkel, el qual suggereix que els usos subordinants haurien començat amb l'afegitó d'una segona partícula que introduïa un nou segment.¹¹⁷⁶

Un altre element cabdal, també assenyalat per Hermann, és l'ordre de paraules, per al qual Bader i Watkins reclamen una certa rigidesa. Segons Bader el verb principal, marcat per la tonicitat, havia d'encapçalar el període;¹¹⁷⁷ Watkins conclou que el verb de l'oració simple havia d'ocupar el darrer lloc de la frase, d'acord amb els testimoniatges de l'hitita, el llatí arcaic, el grec micènic i el vàdic, mentre que els enclítics ocuparien la posició recolzada segons el principi de la llei de Wackernagel;¹¹⁷⁸ tant l'hitita com els himnes més antics dins el corpus del *Rig-Veda* representarien la conservació de l'ordre heretat, SOV.¹¹⁷⁹

d'une analyse préservant la nature pronominale de la forme 'o'. (...) L'avènement de la conjonction peut être considéré comme un fait capital dans le développement de la phrase complexe etc. Més endavant, op. cit., pàg. 394, Monteil subratlla com la grammatique comparée classique nous permet de connaître seulement un syst' me nominal (et pronominal) déjà mutilé. Bien des éléments qu'au niveau de l'indo-eur. Récent nous nommons 'suffixes' ou 'particules' peuvent n'être en fait que des déchets fossilisés rejetés par le système flexionnel.

1172 P. MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 14-15: *Ainsi, à une date reculée, antérieurement à l'éclatement dialectal, l'indo-européen ne devait pas posséder de relatif pleinement constitué.*

1173 Rüdiger SCHMITT-BRANDT, "Vergleich der indogermanischen Nebensatzkonstruktionen", dins Georges REDARD (ed.), *Indogermanische und allgemeine Sprachwissenschaft. Akten der IV Fachtagung der Indogermanische Gesellschaft*, Wiesbaden 1973, 125-141, pàg. 128: *Auf diesem Schluss baut man weiterhin die Hypothese auf, das Ur-idg. hätte kein Relativ-pronomen und somit auch keine Relativ-sätze gekannt.*

1174 R. SCHMITT-BRANDT, *op. cit.*, pàg. 136-137.

1175 Manuel GARCÍA TEIJEIRO, "–qe no coordinativo en micénico y *k^ue condicional", *Actas del VIII Congreso Español de Estudios Clásicos I*, Madrid 1994, 121-127.

1176 Georg DUNKEL, "The original syntax of conjunctive *–k^we", *Die Sprache* 28, 1982, 129-143.

1177 Françoise BADER, "Latin *nempe, porceo*, et la fonction des particules pronominales", *BSL* 68, 1973, 28-75, pàg. 46.

1178 Jacob WACKERNAGEL, "Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung", *IF* 1, 1892, 333-436.

1179 Calvert WATKINS, "Preliminaries to the Reconstruction of Indo-European Sentence Structures", dins Horace G. LUNT (ed.), *Proceedings of the IXth International Congress of Linguistics*, London & Den Haag & Paris

Un aspecte cabdal del desenvolupament de la subordinació és el referent als valors modals. Schmitt-Brandt no creu que l'indoeuropeu hagués tingut un temps o un mode específics per a la subordinació, per la qual cosa aquesta hauria sigut una innovació dialectal.¹¹⁸⁰

4. L'estadi micènic.

Atès que s'hauria produït a l'època del grec comú l'aparició d'una primera configuració, encara defectiva i simple, dels sistema de conjuncions de subordinació,¹¹⁸¹ el dialecte micènic devia furnir-ne dades prou precises. Des de la perspectiva de la història de la llengua, val a esmentar en primer lloc que la naturalesa administrativa de les tauletes micèniques, concebudes com a instrument per al registre de la comptabilitat palatina, no permet de fer-hi anàlisis sintàctiques de gran abast. Tanmateix, s'han pogut reconèixer determinats indicadors de jerarquització, entre els quals hi ha l'ordre de paraules i l'ús de conjuncions de subordinació.

A les oracions preservades pel corpus de textos micènics, l'ordre habitual és tanmateix, a les oracions principals, SVO,¹¹⁸² cosa que coincideix amb la situació que es donarà als gèneres narratius, menys específicament literaris, de l'època clàssica. Ben al contrari, a les oracions subordinades registrem l'ordre VSO o bé VOS.¹¹⁸³ L'ordre de paraules es pot també determinar mitjançant l'anàlisi del procediment de la composició nominal, que en principi ha de seguir l'ordre indoeuropeu habitual, és a dir, SOV. Els compostos de recció reflecteixen dos d'aquests elements, O i V, en l'ordre SOV, cf. llat. *armiger*. Certament, al micènic documentem de manera abundosa l'ordre previst als compostos *bahuvrihi* registrats en noms comuns, cf. KN V 60.1 *a-ni-o-ko* ἠνίοχος, PY Fn. 50.7 *a-to-po-qa* ἀρτοκόπος, TI Ef 2 *qa-u-ko-ro* βουκόλος, etc. En canvi, s'ha d'observar com es registra la inversió de l'ordre quan el compost es fa servir com a antropònim, cf. KN Vc 316 *a-ke-ra-wo* Ἀγέλαος, PY Cn 285.11 *e-ke-da-mo* Ἐχέδαμος. També reproduïxen l'ordre SOV els compostos del tipus *tatpuruša*, on el determinant precedeix el determinat, per bé que aquest tipus no es troba a les tauletes micèniques.

1964, 1035-1042: tant l'hitita com els himnes més antics dins el corpus del *Rig-Veda* representen la conservació de l'ordre heretat, SOV. Vegeu també R. SCHMITT-BRANDT, *op. cit.*, pàg. 126 i 138.

1180 R. SCHMITT-BRANDT, *op. cit.*, pàg. 137-138.

1181 P. MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 237: (...) *Le système relatif indo-européen ayant été fort embryonnaire (...) le système conjonctif a dû l'être plus encore. (...) Nous dirons que le système des conjonctions grecques, constitué antérieurement à Homère (et sans doute au mycénien), mais postérieurement à l'époque de relative communauté indo-européenne, a chance de s'être constitué au cours d'une période intermédiaire: en 'grec commun'.*

1182 Ebbe VILBORG, *A Tentative Grammar of Mycenaean Greek*, Göteborg 1960, pàg. 137.

1183 E. VILBORG, *op. cit.*, pàg. 138.

El grec micènic mostra un ús molt notable dels connectius τε i δέ, però s’hi ha fet notar l’absència de καί.¹¹⁸⁴ Quant a τε i δέ, el primer uneix elements equivalents, gairebé sinònims quan es tracta de noms, i quan són oracions actua com a una conjunció de coordinació del tot neutra; en canvi, δέ enllaça termes de caire divers, o bé oracions amb subjectes diferents.¹¹⁸⁵ Pel que fa a les conjuncions de subordinació, l’única que les tauletes mostren fins ara és la temporal ὅτε, cf. *o-wi-de pu₂-ke-gi-ri o-te wa-na-ka te-ke au-ke-wa da-mo-ko-ro*, ὡς Φίδε Φυγέγυρις ὅτε Φάναξ θῆκε Αὐγήαν δαμοκόρον.¹¹⁸⁶ Coneixem també l’ús de connectors emprats tan sols a l’inici de període, *jo-*, *o-*, *o-a₂* i *o-da-a₂* i *o-de-pa₂-a₂*, que en molts casos van seguits del verb, la qual cosa que suggereix una oració subordinada.¹¹⁸⁷ Hi ha una altra probable conjunció a PY Un 718.2 *o-wi-de-ta-i*, interpretat com a ὡς Φίδεσθαι.

5. Parataxi i hipotaxi a la llengua homèrica.

La llengua de l’epos constitueix el primer corpus textual realment apte per a l’estudi de la subordinació a la llengua grega antiga. La creació de les conjuncions de subordinació té en aquesta etapa una fase de singular importància, gairebé sempre a partir de diversos temes pronominals, en general relatius,¹¹⁸⁸ però també demostratius, indefinits i interrogatius.¹¹⁸⁹

Tot i que el díptic correlatiu devia ésser, a l’època de la composició dels poemes homèrics, de naturalesa merament dística,¹¹⁹⁰ hi registrem encara exemples de l’antiga construcció anafòrica.¹¹⁹¹ També com a arcaisme haurem d’entendre l’anàlisi de Houben, segons el qual la llengua homèrica continua presentant, com la llengua mare, l’anticipació de l’oració subordinada a la principal, d’acord amb l’ordre de paraules SOV; l’excepció en serien les oracions condicionals,

1184 Cornelis Jan RUIJGH, “Quelques remarques sur l’absence de καί et sur l’emploi des particules *-qe* et *-de* dans les textes mycéniens”, *Colloquium Cambridge*, Cambridge 1966, 203-210. Vegeu també Michel LEJEUNE, “Hittite *kati-*, gr. *κασι-*”, *BSL* 55,1960, 20-26 (= *Mémoires de philologie mycénienne II*, Roma 1971, pàg. 248-249), a propòsit de KN Ra 1156 *ka-si-ko-no*, el primer element del qual identifica amb *κασι- > καί.

1185 C.J. RUIJGH, *op. cit.*, pàg. 205.

1186 PY Ta 711.1.

1187 E. VILBORG, *op. cit.*, pàg. 138.

1188 Michèle BIRAUD, “La syntaxe de ὡς dans la langue homérique: du subordonnant relatif au subordonnant conjonctif”, en René BRAUN (ed.), *Hommage à Jean Granarolo: philologie, littératures et histoire ancienne*, Paris 1985, 159-172.

1189 Pierre CHANTRAINE, *Grammaire homérique II. Syntaxe*, Paris 1953, pàg. 233.

1190 P. MONTEIL, *op. cit.*, Paris 1963, pàg. 57, defineix el díptic com a *purement déictique, et sans contenu appellatif*.

1191 Hom. *Il.* XIX 229 τὸν χρῆ καταθαπτέμεν, ὅς κε θάνησιν.

sempre posteriors a la pròtasi.¹¹⁹²

La parataxi asindètica es registra amb una certa freqüència a Homer arran dels seus avantatges estilístics per tal de caracteritzar el ritme de la conversa. Val a subratllar que l'ordre de les oracions és el de principal i subordinada. Aquesta darrera ens apareix, per exemple, amb valor temporal, cf. ἀλλ' ἄγε νῦν ἐπίμεινον, ἀρήμα τεύχεα δύω¹¹⁹³, o amb valor final, cf. ἔρχο νῦν συμφέονδε, μετ' ἄλλων λέξο ἑταίρων.¹¹⁹⁴ Per raons semblants no ha de sorprendre de trobar-la a tots aquells gèneres literaris propers a la parla col·loquial, des de l'època clàssica i fins al grec neotestamentari.

La parataxi δέ es registra des d'Homer, cf. Τυδείδη μεγάθυμε, τί ἦ γενεὴν ἐρεεῖνεις; / οἷη περ φύλλων γενεή, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν· / φύλλα τὰ μὲν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δὲ θ' ὕλη / τηλεθώσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη.¹¹⁹⁵ La parataxi καὶ també apareix a l'èpica, cf. ἐν δ' Ἰθάκῃ οὔτ' ἄρ' δρόμοι εὐρέες οὔτε τι λειμών· / αἰγίβοτος, καὶ μάλλον ἐπήρατος ἵπποβότοιο.¹¹⁹⁶ Allò que diferencia la parataxi καὶ dels poemes èpics i la que trobem a la prosa clàssica rau en el caire més restrictiu de la primera. Homer fa servir aquesta varietat de parataxi amb valor adversatiu, on καὶ reemplaça una conjunció de coordinació.

6. La subordinació amb l'eclosió dels gèneres en prosa.

La substitució de la subordinació per la coordinació es documenta al llarg de tots els períodes de la llengua grega. Quan es tracta de la parataxi asindètica es troba sempre vinculada a la llengua col·loquial. La llengua dels papirs ofereix nombrosíssims testimoniatges de la construcció, cf. γείνωσκε, ἀδελφέ, ἐκκληρώθην εἰς τὰ Βουκόλια.¹¹⁹⁷ Un tipus concret de parataxi asindètica, depenent d'un verb de voluntat a una oració principal interrogativa, es registra des de la comèdia aristofànica, cf. τὴν γνάθον βούλει θένω;¹¹⁹⁸, però el trobem també tant a la llengua de l'oratòria, cf. βούλει σε θῶ φοβηθῆναι καὶ χρῆσασθαι τῷ σαυτοῦ τρόπῳ;¹¹⁹⁹ com a

1192 Jeffrey L. HOUBEN, "Word-order Change and Subordination in Homeric Greek", *JIES* 5, 1977, 1-8.

1193 Hom. *Il.* VI 340.

1194 Hom. *Od.* X 320.

1195 Hom. *Il.* VI 145-148.

1196 Hom. *Od.* IV 605-606.

1197 *BGU II* 625, 5 seg.

1198 Ar. *Lys.* 821 938 βούλει μυρίσω σέ; Pl. com. frg. 19 βούλει τήνδε σοι πλεκτήν καθῶ / κάπειτ' ἀνεγκύσω σε δεῦρο;

1199 Aesch. III 163.

la llengua neotestamentària, cf. βούλεσθε οὖν ἀπολύσω ὑμῖν τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων,¹²⁰⁰ i a la llengua dels papirs, cf. τί θέλεις ἀγοράσομεν εἰς Ἀντινόου;¹²⁰¹ La construcció s'explica molt bé des del punt de vista de l'economia expressiva pròpia del *tempo* d'una oració interrogativa en el context de la parla col·loquial, però pel fort lligam amb la llengua conversacional resulta poc apta per als registres més literaris. El mateix es pot dir de la parataxi asindètica en general.

La utilització de la parataxi com una eina constant va unida al desenvolupament de la prosa, com s'aprecia a la logografia, que fa servir amb preferència l'estil δέ: Ὀκεανὸς δὲ γαμεῖ Τηθὺν ἑαυτοῦ ἀδελφὴν· τῶν δὲ γίνονται τρισχίλιοι ποταμοί· Ἀχελῶος δὲ αὐτῶν πρεσβύτατος καὶ τετίμηται μάλιστα.¹²⁰² La construcció paratàctica esdevé de gran regularitat, fins a configurar un estil de catàleg: Φιλαίας δὲ ὁ Αἴαντος οἰκεῖ ἐν Ἀθήναις· ἐκ τούτου δὲ γίνεται Δάικλος· τοῦ δὲ Ἐπίλυκος· τοῦ δὲ Ἀκέστωρ· τοῦ δὲ Ἀγένωρ· τοῦ δὲ Ἰούλιος· τοῦ δὲ Λύκης· τοῦ δὲ Τόφων· τοῦ δὲ Λάιος· τοῦ δὲ Ἀγαμέστωρ· τοῦ δὲ Τίσανδρος etc.¹²⁰³ Tanmateix, es tracta d'un patró heretat de la poesia, com ho testimonia Hesíode: Ζηνὶ δὲ (...) Καδμείη δ' (...) νῦν δ' (...) Ἀλκμήνη δ' (...) Ἀγλαίην δ' (...) Χρυσοκόμης δὲ (...) τὴν δὲ (...) Ἥβην δὲ (...).¹²⁰⁴

L'increment de la subordinació per parataxi es produeix tant a la prosa clàssica, cf. ἡμεῖς δὲ ὁμοῖοι καὶ τότε καὶ νῦν ἐσμέν, καὶ τοὺς ξυμμάχους, ἦν σωφρονῶμεν, οὐ περιοφόμεθα ἀδικουμένους οὐδὲ μελλήσομεν τιμωρεῖν· οἱ δ' οὐκέτι μέλλουσι κακῶς πάσχειν¹²⁰⁵, com a la llengua no literària, la dels papirs per exemple, cf. ἐδάνεισεν Διόνυσος Ἰσιδώρῳ δραχμὰς τριάκοντα τέσσαρας, τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ τιμὴ τοῦ βασιλικοῦ σίτου,¹²⁰⁶ a tots dos textos amb valor causal.

La parataxi que determinada prosa desenvolupa és l'estil καί, que s'associa a una narració destinada a una àmplia audiència delerosa d'escoltar contalles que entretinguen l'esperit. Vegem-ne un famós exemple de l'inici de les *Històries* d'Heròdot, l'autor que va aconseguir d'unir els avantatges de la construcció paratàctica amb les exigències de la prosa literària:¹²⁰⁷ ὥς δὲ κατὰ νότου ἐγένετο ἰούσης τῆς γυναικὸς ἐς τὴν κοίτην, ὑπεκδὺς ἐχώρεε ἕξω. καὶ ἡ γυνὴ

1200 *Ev. Jo.* 18, 39.

1201 *P. Tebt.* II 417.

1202 Acusilau d'Argos, frg. 1.

1203 Ferècides d'Atenes, frg. 2.

1204 Hes. Th. 938-950.

1205 Th. I 86, 2.

1206 *P. Zen.* col. 59001, 4.

1207 Vegeu-ne Erika LAMBERTS, *Studien zur Parataxe bei Herodot.*, Vienna 1970.

ἐπορᾶ μιν ἐξιόντα.¹²⁰⁸ La naturalesa fluida i no gens afectada de l'estil καί va fer que s'estengués a la narració dels discursos judicials, cf. (...) πολλοὶ δὴ καταφανεῖς ἐγένοντο οὐχ ὅσοι ὄντες, καὶ διακωλύοντες τὰ ἱερά μὴ γενέσθαι τὰ νομιζόμενα.¹²⁰⁹ La koiné no literària en fa també un ús molt abundós, cf. ἐάν σοι οὖν δοκῆ, κύριε, ἐλθῆν πρὸς ἡμᾶς, καὶ εὐθέως γίνεταί τὸ ἔργον.¹²¹⁰ El progrés de la parataxi καί amb la prosa es reflecteix en la seua utilització en comptes de conjuncions de subordinació. Un preciós testimoni el trobem a les *Històries* de Tucídides, a la narració de les quals es registra, per exemple, amb valor temporal: ἤδη δὲ ἦν ὁψὲ καὶ ἐπεπαιάνιστο αὐτοῖς ὡς ἐς ἐπίπλουν, καὶ οἱ Κορίνθιοι ἐξαπίνης πρύμναν ἐκρούοντο κατιδόντες εἴκοσι ναῦς Ἀθηναίων προσπλεύσας etc.;¹²¹¹ amb valor temporal-causal: καὶ ὕστερον αἶ τε νῆες περιπλεύσασαι ἀνλαμβάνουσιν αὐτοὺς καὶ ἐξανάγονται ἐκλιπόντες Φειάν, καὶ τῶν Ἑλλείων ἡ πολλὴ ἤδη στρατιὰ προσεβεβοηθήκει ¹²¹²; amb valor consecutiu: τοῖς δὲ Κερκυραίοις ἐπέπλεον γὰρ μᾶλλον ἐκ τοῦ ἀφανοῦς οὐχ ἐωρῶντο, καὶ ἐθαύμαζον τοὺς Κορινθίους πρύμναν κρουομένους etc.;¹²¹³ però també als discursos recollim usos com ara el següent, que admet tant l'anàlisi causal, en principi la més probable, com la consecutiva: πλούτῳ τε ἔργου μᾶλλον καιρῷ ἢ λόγου κόμπῳ χρώμεθα, καὶ τὸ πένεσθαι οὐχ ὁμολογεῖν τινὶ ἀσχιον, ἀλλὰ μὴ διαφεύγειν ἔργῳ ἀσχιον.¹²¹⁴

La presència de l'estil καί a la koiné neotestamentària fou interpretada com un semitisme.¹²¹⁵ No és així, tal com ho demostren els usos sintàctics des d'Homer fins a l'època postclàssica. La progressió de καί durant els períodes hel·lenístic i imperial, del tot independent de qualsevol fenomen d'influència per part d'una o més llengües semítiques, fa, fins i tot, que a la koiné popular la seua freqüència d'ús s'equilibri amb la de δέ, que havia sigut predominant a l'època clàssica.¹²¹⁶

1208 Hdt. I 10, 2.

1209 Antipho V 82.

1210 *Pap. Lond.* II 404, 6. Noteu com l'estil καί s'associa a usos com el desplaçament de la partícula, que hauria d'anar situada a l'inici mateix de la frase, l'infinitiu amb valor d'imperatiu i el de present amb valor de futur.

1211 Th. I 50, 5.

1212 Th. II 25, 5.

1213 Th. I 51, 2.

1214 Th. II 40, 1.

1215 Friedrich BLASS & Albert DEBRUNNER, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1949⁸, pàg. 199-201; Eduard NORDEN, *Agnostos Theos*, Stuttgart 1956, pàg. 366; James H. MOULTON, *Grammar of New Testament Greek III*, Edinburg 1963, pàg. 334-335.

1216 Consuelo RUIZ MONTERO, "Una interpretación del 'estilo καί' de Jenofonte de Éfeso", 305-323, pàg. 310, a propòsit de la novel·la de Xenofont d'Efes.

Tema 24. Les oracions de relatiu.

1. L'oració de relatiu a la gramàtica antiga i moderna.

Les oracions subordinades de relatiu, anomenades a la gramàtica tradicional *adjectives*, en principi haurien de correspondre's amb la classe de l'adjectiu, de la mateixa manera com les oracions completives, també anomenades substantives, es corresponen amb la del substantiu. Aquest punt de vista és el compartit per part de la gramàtica antiga i part també de la moderna.¹²¹⁷ Dionisi el Traci, la gramàtica del qual no tracta gens de la sintaxi oracional, inclou el pronom relatiu dins l'epígraf dedicat a l'article: el relatiu rep el nom d'allò que en principi es podria traduir com a *article subordinant*, ἄρθρον ὑποτακτικόν, però la confrontació amb l'article, definit com a ἄρθρον προτακτικόν, mostra que el sentit és en realitat el d'*article postposat*.¹²¹⁸ Fins aquí, segons Dionisi, la presumpta equivalència d'oració de relatiu i classe de l'adjectiu, reduïda a una pertanyença del pronom relatiu a la sèrie dels determinants. Apol·loni *Díscol* és més precís, quan diferencia els articles *avantposat* i *postposat* de Dionisi no només per estrictes raons fonomorfològiques, sinó també de sintàctiques, perquè el segon requereix una segona oració que fins i tot pot presentar un subjecte diferent del de la principal.¹²¹⁹

Negligida pels gramàtics antics, que no en parlen mai de manera explícita, l'equivalència d'adjectiu i oració de relatiu no és gaire exacta. Certament, Benveniste admetia la naturalesa adjectival de l'oració de relatiu.¹²²⁰ Però l'estudi de Touratier mostra que les oracions relatives només podrien equivaldre a l'adjectiu epítet, però no pas al qualificatiu.¹²²¹ Tampoc no sembla oportuna la interpretació d'analitzar-la com un sintagma nominal, com ho fa el mateix Touratier,¹²²² atès que de bon principi hi hauríem tingut una construcció oracional que fins i tot podríem reconèixer com una antiga oració independent, esdevinguda subordinada mitjançant una fase de parataxi.¹²²³ L'oració de relatiu hauria constituït amb la 'principal' un díptic d'estructura restrictiva, alhora que conforme a l'ordre de paraules habitual en la llengua indoeuropea la relativa hauria estat

1217 Cf. Lucien TESNIÈRE, *Éléments de syntaxe structurale*, París 1966², pàg. 557.

1218 D.T. *Ars XVI*, ed. Giovan Battista PECORELLA, *Dionisio Trace. TEXNH ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ*, Bolonya 1962, pàg. 46: ἄρθρον ἐστὶ μέρος λόγου πτωτικόν, προτασσόμενον τῆς κλίσεως τῶν ὀνομάτων καὶ ὑποτασσόμενον· καὶ ἔστι προτακτικόν μὲν ὁ, ὑποτακτικόν δὲ ὅς.

1219 Apol. *Dysc. Synt.* 85, on proposa l'exemple παρεγένετο ὁ γραμματικὸς ὅς διελέξατο, en què tanmateix no hi ha canvi de subjecte.

1220 Émile BENVENISTE, "La phrase relative, problème de syntaxe Générale", *Problèmes de linguistique générale I*, París 1966, 208-222 (= *BSL* 53, 1958, 39-54), pàg. 222.

1221 Christian TOURATIER, *La relative. Essai de théorie syntaxique (à partir de faits latins, français, grecs, etc.)*, París 1980, pàg. 30-35.

1222 C. TOURATIER, *op. cit.*, pàg. 47.

1223 Christian LEHMANN, *Der Relativsatz*, Tübingen 1984, pàg. 365-372.

avantposada, atesa la seua funció de determinant, tal com raonen Haudry i Lehmann.¹²²⁴

La gramàtica moderna sol diferenciar oracions relatives explicatives i determinatives, per bé que la nomenclatura de Behaghel, oracions relatives lliures i necessàries (*freie* i *notwendige*), per més descriptiva, resulta recomanable.¹²²⁵ Oracions relatives explicatives o lliures són aquelles que presenten una mera relació sintàctica amb la corresponent oració principal, mentre que les relatives determinatives o necessàries formen una autèntica unitat de significació amb aquella, com si fossen un sol membre. Les lliures no calen per a la intel·lecció de la frase, les necessàries sí.

Hem de fer encara esment a una darrera qüestió. La gramàtica tradicional sol atribuir a les oracions de relatiu, en condicions que mai no han sigut especificades amb claredat, valors adverbials, testimoniats per nombrosos passatges. Tanmateix, aquesta anàlisi no està ni tan sols autoritzada pel context.¹²²⁶

2. El valor originari dels pronoms relatius.

La dixi i l'anàfora, dos valors sintàctics diferents, tot i que molt propers,¹²²⁷ es troben a l'origen de l'oració de relatiu en grec antic. A la llengua indoeuropea, el valor originari del pronom relatiu sembla haver sigut l'anafòric, conservat al grup itàlic.¹²²⁸ Ara bé, els pronoms testimoniats per les llengües històriques haurien tingut en l'indoeuropeu funcions alternatives. Segons Hahn, l'indoeuropeu comú hauria oposat els relatius **k^wi-* i **io-* tot assignant-los valors diferents, restrictiu el primer i no-restrictiu el segon.¹²²⁹ El grec, tanmateix, no sembla oferir arguments en favor

1224 Jean HAUDRY, "Parataxe, hypotaxe et corrélation dans la phrase latine", *BSL* 68, 1973, pàg. 149-152 i 179-186; "L'antéposition de la relative en I.-E.", *La linguistique* 1979, 101-110; C. LEHMANN, *op. cit.*, pàg. 369.

1225 Otto BEHAGHEL, *Deutsche Syntax III*, Heidelberg 1928, pàg. 767-768.

1226 C. TOURATIER, *op. cit.*, pàg. 346: *La relative ne reçoit pas de son contexte sémantique un effet de sens circonstanciel particulier: elle est simplement relative*. Gerry C. WAKKER, "Les propositions relatives dites à valeur conditionnelle", en Françoise LÉTOUBLON (ed.), *La langue et les textes en grec ancien*, Amsterdam 1992, 47-61, admet una interpretació adverbial de certes oracions de relatiu, equiparables funcionalment a oracions temporals o condicionals, sota severes restriccions semàntiques. Aquestes oracions presentarien una mena de dessemantització tant del subjecte com de l'expressió del temps o de la condició.

1227 Cf. Jacob WACKERNAGEL, *Vorlesungen über Syntax II*, Basilea 1926², pàg. 84: La dixi implica una 'primera presa de contacte' entre les dues entitats representades per nom i pronom, l'anàfora implica una represa d'un coneixement prèviament establert.

1228 Jan GONDA, "The original character of the Indo-European relative pronoun *io-*", *Lingua* 4, 1954, 1-41; Pierre MONTEIL, *La phrase relative en grec ancien. Sa formation, son développement, sa structure des origines à la fin du Ve siècle a.C.*, París 1963, pàg. 14.

1229 E. Adelaida HAHN, "The non-restrictive relative in Hittite", *Language* 25, 1949, 346-374; "Relative and Antecedent", *TAPhA* 95, 1964, 111-141; Helena KURZOVÀ, *Der Relativsatz in den Indoeuropäischen Sprachen*, Hamburg 1981, pàg. 52-53.

d'aquesta hipòtesi, tot i que moltes llengües acrediten l'oposició entre totes dues menes de construccions relatives.¹²³⁰

Apol·loni *Dískol* ja es va ocupar de la distinció entre el valor anafòric, de caràcter prospectiu, i el relatiu, de caire resumptiu, alhora que precisava que tot pronom té o un valor o l'altre.¹²³¹ De fet, el pronom relatiu conserva part del valor anafòric en la mesura que remet a un antecedent de l'oració principal. Però la seua funció intrínseca és la d'enllaçar l'oració que encapçala, la subordinada de relatiu.¹²³² A Homer la construcció anafòrica constitueix una mera relíquia, cf. αὐτὰρ ἐμοὶ τὰ φίλ' ἔσκε τά που θεὸς ἐν φρεσὶ θῆκεν.¹²³³

L'estudi de les oracions relatives en els textos més antics, els poemes homèrics i els Vedes, ha fet veure un ús sense verb que es pot catalogar com a arcaisme, però que ha dut Benveniste a reconstruir com igualment possibles, en la llengua indoeuropea, dues construccions relatives: la nominal, que la poesia índia i grega hauria conservat, amb paral·lels també al baltoeslau, l'hitita i el llatí, i la verbal.¹²³⁴ S'ha d'observar que a la construcció nominal l'oració de relatiu no precedeix la seua principal, sinó que la segueix, cf. τὰ ἔλδεται, ὅς κ' ἐπίδευής,¹²³⁵ Ζῆνα, ὅς τίς τε θεῶν ἄριστος¹²³⁶, μαῖ ' , ἄγε δὴ μοι οἶνον ἐν ἀμφιφορεῦσιν ἄφυσσον ἠδὺν, ὅτις μετὰ τὸν λαρώτατος ὄν σὺ φυλάσσεις.¹²³⁷ L'antiguitat de la construcció fa que es documente tant amb l'arrel **io-* del pronom indoirànic, baltoeslau i grec, com amb l'arrel **k'i-* del pronom hitita i llatí.¹²³⁸ Pel que fa a la posició de l'oració subordinada de relatiu, Seiler planteja que hauria funcionat sempre com una aposició.¹²³⁹ La inversió de l'anomenat *ordre habitual*, SOV, hauria actuat com a un indicatiu de subordinació, allò que Hermann va identificar com els principis setè i novè del seu llistat.¹²⁴⁰

1230 És el cas, per exemple, dels pronoms anglesos *that* i *which*, respectivament restrictiu el primer i terme neutre el segon, el que l'habilita tant per a l'ús restrictiu com per al no restrictiu.

1231 Apol. *Synt.* 9, 17 ed. Schn.

1232 Pierre MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 27: *Le pronom relatif (...) évoque et désigne une personne ou un objet nommés dans la proposition dite 'principale'. (...) Une deuxième fonction (...) consiste à lier, à articuler à l'énoncé précédent, une proposition dont la nature dépendante est dès l'abord signalée par la présence même du pronom.*

1233 Hom. *Od.* XIV 227.

1234 Émile BENVENISTE, "La phrase relative, problème de syntaxe Générale", *BSL* 53, 1958, 39-54.

1235 Hom. *Il.* V 481.

1236 Hom. *Il.* XXIII 43.

1237 Hom. *Od.* II 349-350.

1238 Una opinió contrària es llegeix a H. KURZOVÀ, "Nominale Relativkonstruktionen (Typ *agnim yó vasúh - daeum yim apaosem*)", *op. cit.*, 36-43, pàg. 43, a parer de la qual es tractaria d'una construcció pròpia tan sols de les llengües que morfologitzen com a pronom relatiu el de l'arrel **io-*, és a dir, l'indoirànic, el baltoeslau i el grec. La seua argumentació (pàg. 36) és que a aquestes llengües la construcció en qüestió és especialment forta.

1239 H. SEILER, *op. cit.*, pàg. 11.

1240 Eduard HERMANN, 2Gab es im Indogermanischen Nebensätze?2, *KZ* 33, 1894, 481-535.

En la línia de l'argumentació de Benveniste, Seiler anomena grup nominal el format per l'anafòric i un element nominal sense l'afegit de cap verb,¹²⁴¹ cosa que podem analitzar com una oració nominal pura, però que seria alhora l'embrió de l'oració subordinada de relatiu. S'ha documentat, fins i tot, l'existència d'oracions de relatiu a llengües sense un pronom específic.¹²⁴²

3. L'oració de relatiu a la llengua homèrica.

Els usos més antics d'oració de relatiu es documenten a les tauletes micèniques, on apareixen també conjuncions de subordinació derivades del tema del pronom relatiu.¹²⁴³ Amb tota probabilitat el micènic coneixia dues sèries de pronoms relatius, *-io i *so-, to-, presents igualment al grec dels poemes homèrics. El més freqüent i, sobretot, el que presenta els més variats usos sintàctics, el pronom ὅς, ἣ, ὅ, es troba endemés a l'origen de tot un seguit de conjuncions de subordinació completives, temporals, causals, finals, modals, consecutives i comparatives.¹²⁴⁴ Del pronom ὅ, ἣ τό hi ha una derivació de conjuncions molt minsa, limitada als dobles literaris τῶς i τόθι, creats per analogia amb ὡς i ὅθι i presents tan sols a alguns exemples de l'èpica i a la tragèdia més antiga.¹²⁴⁵ En conclusió, mentre el pronom relatiu per antonomàsia ὅς, ἣ, ὅ, en paral·lel amb el que testimonia una àmplia zona que comprèn els grups indoirànic, baltoeslau i grec, fa remuntar-ne els usos a la llengua indoeuropea, l'ús relatiu del pronom ὅ, ἣ τό es revela molt més recent.¹²⁴⁶

La construcció d'oracions relatives a l'èpica mostra encara exemples del valor anafòric de tots dos pronoms, tant ὅς, ἣ, ὅ com ὅ, ἣ τό, cosa que no ha de sorprendre gens. El valor anafòric,

1241 Hansjacob SEILER, *Relativsatz, Attribut und Apposition*, Wiesbaden 1960.

1242 Jean BRUNEL, "La relative grecque à la lumière de ses origines", *BSL* 72, 1977, 211-240, pàg. 215, a propòsit del tuareg.

1243 Ebbe VILBORG, *A Tentative Grammar of Mycenaean Greek*, Gotemburg 1960, pàg. 125-128; Alberto BERNABÉ & Eugenio RODRÍGUEZ LUJÁN, *Introducción al griego micénico. Gramática, selección de textos y glosario*, Saragossa 2006, pàg. 242-243, es refereixen només a la conjunció de relatiu ὅτε.

1244 P. MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 79: *Ce développement conjonctif du thème relatif, déjà acquis au seuil de l'époque historique, est le fait exclusivement de *yo-. Le relatif *to- pourra en plusieurs dialectes se généraliser au détriment de *yo-, il ne parviendra jamais à s'étendre dans l'emploi conjonctif.*

1245 Per a τῶς, cf. Hom. *Il.* III 415, *Od.* XX 234, Hes. *Th.* 892, A. *Se.* 484, *Su.* 68 I 670, S. *Ai.* 841. Falta per complet a Eurípides, i a Aristòfanes sembla caracteritzar la parla dels megaresos, cf. Ar. *Ach.* 762 τῶς ἀρωπαῖοι μύες. També és notable l'ús a S. *Ich.* 296 τῶς πόρδαλις, dins els usos poètics propis de la llengua del drama satíric.

1246 P. MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 15: *Dans toutes les langues il apparaît comme un relatif récent. En germanique, il est connu du vieux haut-allemand (...) mais inconnu du gotique. (...) Dans les langues mêmes qui l'attestent au 1er millénaire A.C., il se dénonce comme secondaire. En vieux perse il refoule *yo-, relatif plus ancien et seul connu de l'avestique. En grec, *so-/io- relatif ne paraît pas connu des textes mycéniens; chez Homère il fonctionne (...) de façon timide et hésitante. Partout où il apparaît, il concurrence ou remplace un relatif plus anciennement constitué, qui seul a produit des conjonctions. Il n'a pas pu, en indo-européen, approcher l'état relatif.*

recessiu al mateix Homer, com dèiem més amunt, és inherent a tots dos pronoms, bo i començant per **io-*.¹²⁴⁷ El valor relatiu, doncs, és secundari, encara que extraordinàriament desenvolupat, de bo i manera que el valor anafòric s'ha pogut mantenir allà on l'oració de relatiu és construïda mitjançant una altra arrel, com s'esdevé a les llengües itàliques.¹²⁴⁸

Als poemes homèrics, l'ús relatiu de ὁ, ἡ τό es limita a oracions mal integrades amb la principal, sovint construïdes mitjançant una correlació, molt properes encara al valor anafòric i dependents de la dicció formular.¹²⁴⁹ Es tracta d'una solució sintàctica poc desenvolupada, doncs, tot i que als dialectes grecs tingué una àmplia continuïtat.

4. L'evolució de l'oració de relatiu a les èpoques clàssica i postclàssica.

Ja a l'època clàssica el pronom relatiu generalitzador ὅστις, que expressa una identificació laxa,¹²⁵⁰ reemplaça el simple ὅς, cf. Ἑλλήνων δὲ πρῶτοι Χαλκιδῆς Ἀπόλλωνος Ἀρχηγέτου βωμόν ὅστις νῦν ἔξω τῆς πόλεως ἐστὶν ἰδρῦσαντο etc.¹²⁵¹ Hi ha també un altre pla de substitució de ὅς per ὅστις, el morfològicostilístic, dins una estratègia d'economia expressiva compartida sens dubte per la llengua col·loquial i la prosa literària.¹²⁵²

A la koiné es registra un ús pleonàstic anomenat *pronomem coniunctum*, que consisteix en el reforç del pronom relatiu mitjançant un altre pronom, cf. ἐνεβαλόμεθα εἰς τὸ πλοῖον Ἰέρακος τοῦ πολιτικοῦ τοῦ φίλου σου, ὅπου ἔμενες ἐνθάδε ἂν ἔν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, ἐλαίου βάδια τέσσερα.¹²⁵³ La construcció ha sigut explicada com a hebraisme, però el cert és que es documenta a autors com per exemple Heròdot, el que exclou de soca-rel aquesta possibilitat, cf. (...) Ἴνδον

1247 Jan GONDA, "The original character of the Indo-European relative pronoun *io-*", *Lingua* 4, 1954, 1-41 (= *Selected Studies I*, Leiden 1975, 164-204), pàg. 18.

1248 P. MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 14: *Le thème yo- fonctionne comme anaphorique même dans des langues (italique) qui l'ignorent dans un emploi relatif.*

1249 P. MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 38: *Relatif faible et lâche, *to- introduit une subordonnée dont le rapport logique vis-à-vis de la principale peut être de nature variée, mais toujours tributaire du contexte et compatible avec une analyse anaphorique. (...) Sur le plan stylistique (...) une telle 'subordonnée' est merveilleusement adaptée au procédé de composition formulaire.*

1250 P. MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 135.

1251 Th. VI 3, 1.

1252 Vegeu al respecte Elsa GARCÍA NOVO, "El relativo generalizador en el tratado del *Corpus Hippocraticum 'Predicciones II'* (Προρρητικόν β)", *CFC* 20, 1987, 259-265.

1253 P. Bad. II 6-11. Part dels casos d'aquesta construcció es deuen a un ús col·loquial que es registra des de l'època clàssica, amb una doble expressió adverbial, cf. Antipho I 20 ὁ μὲν οἶν Φιλόνεως εὐθέως παραχρῆμα ἀποθνήσκει, ὁ δὲ πατήρ ὁ ἡμέτερος εἰς νόσον ἐμπίπτει, ἐξ ἧ ἀπόλετο εἰκοσταῖος, *Apoc.* 12, 6 εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ἔχει ἐκεῖ τόπον ἡτοιμασμένον etc.

ποταμόν, ὃς κροκοδείλους δεύτερος οὗτος ποταμῶν πάντων παρέχεται.¹²⁵⁴ D'altra banda, també trobem a la koiné l'extensió d'un ús no literari, propi de la sintaxi col·loquial, consistent a fer servir una única forma de pronom relatiu, que en realitat funciona com a *clau mestra* per a tota mena d'oracions, en prescindir de la concordança de gènere i nombre amb l'antecedent. Es tracta d'un exemple de la sintaxi del buit, que per a l'oració de relatiu ha sigut analitzada en profunditat per Florentino per al cas de l'italià.¹²⁵⁵

5. El fenomen de l'atracció.

L'anomenada atracció del relatiu consisteix en una inversió de la relació entre antecedent i relatiu, amb la particularitat que no afecta mai el cas nominatiu, com a exemple de profilaxi sintàctica. L'atracció té un origen clar en l'antiga posició inicial de l'oració de relatiu, la qual cosa afavoria l'adopció del cas d'un antecedent que en teoria devia haver precedit el pronom relatiu. Com a fenomen, hom podria pensar que estigués relacionat amb un nivell de llengua poc formalitzat, proper a la parla col·loquial. Dins aquesta perspectiva i a parer d'alguns, l'atracció no es registraria a la llengua de l'èpica.¹²⁵⁶ A una frase com τῆς γάρ τοι γενεῆς ἧς Τρωί περ εὐρύοπα Ζεὺς / δῶκε,¹²⁵⁷ el relatiu es troba al seu cas correcte, el partitiu.¹²⁵⁸ Hi ha tanmateix un seguit d'exemples homèrics on trobem el fenomen de l'atracció. Vegem-ne un primer cas en què l'antecedent, que fa la funció de subjecte, apareix en el cas del pronom relatiu, que fa la funció de complement directe: τὰς μὲν οἱ δώσω, μετὰ δ' ἔσσεται, ἦν τότε ἄπηύρων, / κούρη Βρισηῆος.¹²⁵⁹ Bona part dels còdexs transmeten la correcció d'Aristarc κούρη, en un intent per regularitzar la sintaxi del passatge. No hi ha, però, cap possibilitat d'esmena al text següent, on l'antecedent s'integra dins la subordinada de relatiu: αἶ γὰρ ὑπ' ἡλίῳ τε καὶ οὐρανῶ ἀστερόεντι / ναιετάουσι πόλῃες ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, / τάων μοι περὶ κῆρι τίεσκετο Ἴλιος ἰρή / καὶ Πριάμος καὶ λαὸς ἐνμελίῳ Πριάμοιο.¹²⁶⁰

1254 Hdt. IV 44.

1255 Giuliana FLORENTINO, "Le clausole relative deboli in italiano". *Lingua e Stile*, 32,1: 53-75; "Clausola relativa debole e pronome relativo in italiano", *Atti del XXX Convegno della Società Linguistica Italiana*, Roma 1998, 215-233; *Relativa debole. Sintassi, uso, storia in italiano*, Milà 1999.

1256 Si que s'hi registra alguna concordança anòmala, cf. Hom. *Od.* X 112-113 τὴν δὲ γυναῖκα εἶρον ὄσον τ' ὄρεος κορυφήν.

1257 Hom. *Il.* V 265-266.

1258 Pierre CHANTRAINE, *Grammaire Homérique II. Syntaxe*, Paris 1981 (= 1953), pàg. 237.

1259 Hom. *Il.* IX 131-132.

1260 Hom. *Il.* IV 44-47.

El conjunt de casos d'atracció, vinculats bé a l'anàfora, bé a la correlació, coincideixen a presentar una sintaxi marcada per la discontinuïtat, on els vincles semàntics semblen més forts que no la relació sintàctica.¹²⁶¹ Segons Gonda, l'atracció no és sinó la romanalla de l'antiga funció anafòrica del pronom relatiu, teoria que el testimoni de llengües diverses confirmaria, malgrat la morfologització de pronoms d'arrels diferents.¹²⁶² Els lligams entre aquesta atracció de l'antecedent i la dicció formular reforcen la idea que es tracta, doncs, d'una construcció heretada. Caldria distingir-la, però, de l'atracció segons com la coneixem al grec posthomèric.

L'atracció pot ésser directa o inversa. És directa quan l'antecedent en genitiu o datiu atrau al seu cas el pronom relatiu que devia aparèixer en acusatiu. És inversa quan l'antecedent, que devia aparèixer en acusatiu, pren el cas genitiu o datiu del pronom. En són exemples els següents: d'atracció directa, οὐκ ἄν μοι δοκῶ ὑπό γε τούτων ὧν σὺ δεσποινῶν καλεῖς κωλύεσθαι ¹²⁶³, δεῖταί σου τήμερον τοῦτον ἐκπιεῖν σὺν οἷς μάλιστα φιλεῖς ¹²⁶⁴. D'atracció inversa, ὠμολογήκαμεν πράγματος οὗ μήτε διδάσκαλοι μήτε μαθηταὶ εἶεν τοῦτο μηδὲ διδακτὸν εἶναι ¹²⁶⁵, ἀνείλεν ὁ Ἄπολλων θεοῖς οἷς ἔδει θύειν ¹²⁶⁶.

1261 En fa una anàlisi de conjunt P. MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 49-51.

1262 J. GONDA, *op. cit.*, pàg. 21.

1263 X. *Oec.* II 1.

1264 X. *An.* I 9, 25.

1265 Pl. *Men.* 96 c.

1266 X. *An.* III 1, 6.

Tema 25. Les oracions completives.

1. Les oracions completives. Problemàtica general.

Les oracions subordinades completives constitueixen una categoria de difícil definició, no només perquè cap dels mitjans sintàctics emprats per a construir-les no és exclusiu,¹²⁶⁷ sinó també perquè la funció sintàctica en si mateix figura entre les més indefinides de la llengua grega antiga. La proposta de definició de Crespo en fa un tipus oracional que expressa, en coincidència amb les classes de paraules del nom i el pronom, una situació, una proposició o un enunciat.¹²⁶⁸ Una divisió interna suggerida també per Crespo distingeix entre unes completives pures i unes d'explicatives (en diríem, respectivament, completives estrictes i apositives), segons que concorren o no amb un règim casual, cf. σκέψασθε δὲ πῶς ἂν τις κακὰ μείζω τούτων κατασκευάσειεν etc., com a exemple d'oració completiva estricta,¹²⁶⁹ i πρῶτον μὲν οὖν, ὃ 'Αθηναῖοι, τούτου ἀναμνήσθητε, τί ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς ὑπεθέμην τῷ λόγῳ,¹²⁷⁰ com a exemple d'oració completiva apositiva. Aquest subtipus oracional és també el d'aquelles completives que depenen de noms d'acció, cf. ὡς δ' ἄληθῆ λέγω, κάλει μοι τοὺς μάρτυρας.¹²⁷¹

Haurem d'insistir en el fet que l'oració completiva alterna amb el règim casual. La coordinació d'oració completiva i cas en mostra l'equivalència funcional al passatge següent, (...) Τεῦκρος (...) ἐπαγγέλλεται τῇ βουλῇ (...) μηνύσειν καὶ περὶ τῶν μυστηρίων, συνεργὸς ὢν, τοὺς ἄλλους τοὺς ποιούντας μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ περὶ τῶν Ἑρμῶν τῆς περικοπῆς ἃ ἦδει.¹²⁷² Certament, tenim dret a formular que el que hi ha aquí són acusatius, el segon dels quals, ταῦτα, està elidit. Però el cas següent mostra la coordinació d'un règim casual i una oració condicional que funciona com a completiva apositiva, cf. καὶ ταῦτ' εἰ ἀληθῆ λέγω, ὃ ἄνδρες, ἀναμνήσκεσθε, καὶ οἱ εἰδότες διδάσκετε τοὺς ἄλλους.¹²⁷³ I encara més flagrant és el cas de construccions on règim i subordinada completiva apareixen juntes, cf. θαυμάζω δ' ἔγωγε καὶ τοῦ ἀδελφοῦ, ἥντινά ποτε γνώμην ἔχων ἀντίδικος καθέστηκε πρὸς ἐμέ, καὶ εἰ νομίζει τοῦτο εὐσέβειαν εἶναι, τὸ τὴν μητέρα μὴ προδοῦναι.¹²⁷⁴

1267 Emilio CRESPO, "Paramètres pour la définition des complétives en grec ancien", in Bernard JACQUINOD (ed.), *Les complétives en grec ancien*, Saint-Étienne 1999, 45-62, pàg. 46.

1268 E. CRESPO, *op. cit.*, pàg. 54 i 58.

1269 Ps.-And. IV 11.

1270 And. III 10.

1271 And. I 123. La inversió de l'oració subordinada és gairebé formular a aquesta mena de frases pròpies de l'oratoria judicial, cf. Antipho V 31, 81, 85, etc.

1272 And. I 15.

1273 And. I 69.

1274 Antipho I 5.

Les oracions subordinades completives presenten en grec una varietat de construccions, personals i no personals. Ara bé, la semàntica condiona el comportaments sintàctics dels diferents verbs. Així, la generalitat dels verbs declaratius regeixen o una oració introduïda per les conjuncions ὅτι i/o ὡς, de les quals tractarem més endavant, o bé una completiva d'infinitiu, o bé una oració interrogativa indirecta, i en alguns casos fins i tot una completiva de participi. Els verbs d'obligació, constatació i voluntat regeixen, però, una completiva d'infinitiu. Els verbs de coneixement regeixen, en canvi, una completiva de participi. Els verbs d'intenció, d'opinió i alguns verbs d'obligació regeixen o una completiva introduïda per la conjunció ὅπως i que fa servir el futur d'indicatiu, o bé una completiva d'infinitiu. Els verbs de dubte i por regeixen una completiva introduïda per la negació-conjunció μή, com a conseqüència de la transformació en subordinada d'una oració originalment principal. Els verbs de sentiment regeixen o una oració introduïda per les conjuncions ὅτι, ὡς o ὅπως, o bé una oració completiva de participi. Finalment, els verbs de petició regeixen una oració interrogativa indirecta. Pel que fa al mode de l'oració, trobem indefectiblement o l'indicatiu, en qualsevol tema verbal,¹²⁷⁵ o l'optatiu anomenat oblic.

Un cop feta aquesta exposició sumària, no cal remarcar que l'ús de cada solució sintàctica comporta uns determinats matisos expressius. Altrament dit, les diverses construccions completives no són intercanviables, atès que no expressen els mateixos valors.¹²⁷⁶ D'altra banda, tot i la descripció anterior dels usos completius d'acord amb un criteri basat en els valors semàntics del verb de l'oració principal, hi ha raons sintàctiques pròpies de cadascuna de les construccions de l'oració subordinada. Kühner i Gerth ja havien remarcat, per exemple, com les completives de participi es distingien de les d'infinitiu pel fet que aquestes darreres no impliquen cap judici de valor respecte de l'acció del verb principal. En canvi, les de participi palesen la conscient percepció de l'acció del verb principal per part del parlant.¹²⁷⁷ D'una manera semblant, la completiva

¹²⁷⁵ Jesús DE LA VILLA, "L'indicatif du passé dans les propositions complétives du grec ancien", en Bernard JACQUINOD (ed.), *Les complétives en grec ancien*, Saint-Étienne 1999, 353-366.

¹²⁷⁶ L'opinió contrària, en favor de la nul·la diferenciació entre unes construccions i altres des del punt de vista sintàctic, es llegeix a Jean HUMBERT, *Syntaxe grecque*, pàg. 183: (...) *on constate qu'en attique beaucoup de verbes admettent également l'infinitif et la conjonction*; David LIGHFOOT, *Natural Logic and the Greek Moods*, l'Haia & París 1975, pàg. 26 i 46-48.

¹²⁷⁷ Raphael KÜHNER & Bernhard GERTH, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache II-1*, ed. Ildar IBRAGUIMOV, Hannover & Leipzig 1904, pàg. 48: *Während der Infinitiv etwas ausspricht, was erst mit dem regierenden Verb eintritt, bezeichnet das Partizip etwas, was zugleich mit dem regierenden Verb da ist*. La mateixa formulació es llegeix a Gunnar DE BOEL, "Towards a Theory of the Meaning of Complementizers in Classical Attic", *Lingua* 52, 1980, 285-304, pàg. 300: *We have found two general classes of complementizers: on the one hand, ὅτι/ὡς and the participle are used whenever there is an existential presupposition. The differences between them seem to be differences of shade of meaning at the utmost, and to be stylistically, rather than syntactically determined, except after verbs of saying. Where ὅτι and ὡς may serve to introduce a communication (either by words or by its content), independently of its existential presupposition, whereas ὅτι, this time along with the participle, may serve also to introduce a reported fact. On the other hand, the infinitive and the AcI are used whenever there is no existential presupposition. After some verbs of 'striving' and 'ordering' they may be replaced by ὅπως. The exact*

d'infinitiu expressa un matis de subjectivitat, mentre que la completiva introduïda per ὅτι ο ὡς expressa l'acció verbal amb objectivitat.¹²⁷⁸ També hi ha una distribució complementària entre les oracions amb ὅπως i futur d'indicatiu i les d'infinitiu depenent d'un verb de voluntat, per tal com el futur afegeix més informació sobre la intenció del parlant.¹²⁷⁹

2. L'oposició entre les conjuncions ὡς i ὅτι.

Juntament amb la d'infinitiu, que tot seguit veurem, la construcció més habitual en les oracions subordinades completives que depenen d'un verb declaratiu, el que la gramàtica tradicional anomena un *uerbum dicendi*, és la de verb en mode personal introduït per les conjuncions ὅτι ο ὡς. Totes dues deriven del tema del pronom relatiu, *γο-, la primera com a antic acusatiu de relació, la segona com a antic instrumental de relació.¹²⁸⁰ Malgrat la proximitat dels valors de relació de tots dos casos, el caràcter més indeterminat de l'acusatiu el féu apte per a l'expressió d'un raonament objectiu o d'una simple constatació: καὶ οὐδεις ἂν τολμήσειεν οὔτε τὴν δίκην τὴν δεδικασμένην παραβαίνειν πιστεύσας ὅτι οὐκ ἔνοχός ἐστι τῷ ἔργῳ etc.¹²⁸¹ En canvi, el caire puntual de l'instrumental el feia el cas idoni per a l'expressió d'un parer personal o d'una observació basada en un coneixement parcial: ἔτι δὲ καὶ τάδε λέγουσιν, ὡς ὠμολόγει ὁ ἄνθρωπος βασανιζόμενος συναποκτείνει τὸν ἄνδρα.¹²⁸² El contrast entre totes dues conjuncions destaca més quan apareixen confrontades: αἰτιῶνται δὲ οὔτοι μὲν ἐκ τούτων, ὡς αἴτιος ὅς ἐκέλευσε πλεῖν τὸν παῖδα το φάρμακον ἢ ἠνάγκασεν ἢ ἔδωκεν· ἐγὼ δ ' ἐξ αὐτῶν τούτων ὧν αἰτιῶνται οὔτοι ἀποφανῶ ὅτι οὐκ ἔνοχός εἰμι.¹²⁸³

La distinció entre totes dues conjuncions amb el decurs del temps va tendir a difuminar-se

difference between ὅπως, the simple subjunctive and the subjunctive with ἂν, along with the use of personal endings, permits both and the infinitive/Acl is not evident, but it seems that the possibility of choosing between the future indicative a more concrete description of the action that is projected in the future, and the expression of more shades of meaning than the infinitive and the Acl. La conscient percepció de la realitat és un concepte aportat per Jean HUMBERT, op. cit., pàg. 184: quand αἰσθάνομαι exprime la perception d'un état de chose existant, il est complété par une proposition participiale; mais lorsqu'il s'agit d'une aperception intellectuelle ou affective, la complétive est de type conjonctif ou infinitif. D'acord, nogensmenys, amb un principi d'indiferenciació que hem esmentat més amunt, el mateix Humbert puntualitza que le passage d'un type à un autre est (...) fréquent.

1278 E. CRESPO, "On the System of Substantive Clauses in Ancient Greek", *Glotta* 62, 1984, 1-16, pàg. 6-8, cf. pàg. 7: *From a functional point of view, the infinitive is used in messages belonging both to the assertive function of the language and to the impressive one, whereas the indicative is only attested in utterances belonging to the assertive function.*

1279 E. CRESPO, "On the System", pàg. 15.

1280 P. MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 247 i 328-329.

1281 Antipho VI 5.

1282 Antipho V 39.

1283 Antipho VI 11.

en benefici d'una equivalència funcional produïda pel mateix procés d'anivellament primer, i de supressió després, que havia d'afectar el cas datiu, el mode optatiu o la veu mitjana. La neutralització de l'oposició entre totes dues conjuncions s'aprecia clarament a un passatge d'un discurs judicial datat cap a 417 aC, on l'orador les fa servir en autèntica μεταβολή: ταῦτα μὲν ὑμῖν λέγω, ὡς αὐτῷ μοι πρόφασιν οὐδεμίαν εἶχε τάποκτεῖναι τὸν ἄνδρα· (...) λέγω τοίνυν ὑμῖν ὅτι ταῦτὰ ὑπῆρχεν αὐτῷ εἰς ἐκείνον ἄπερ ἐμοί.¹²⁸⁴ I el mateix hem de dir del passatge següent de les *Histories* de Tucídides, καὶ ἀφικνεῖται πρόξενος ὦν Ἄργείων Λίχας ὁ Ἄρκεσιλάου παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων δυφο λόγῳ φέρων ἐς τὸ Ἄργος, τὸν μὲν καθ' ὅτι εἰ βούλονται πολεμεῖν, τὸν δ' ὡς εἰ εἰρήνην ἄγειν.¹²⁸⁵ Fournier exemplifica l'anivellament amb el gir εἰπεῖν ὡς, habitual a Èsquil, que als oradors presenta ja la doble fórmula, εἰπεῖν ὡς/εἰπεῖν ὅτι, i que en prosistes com Tucídides, Xenofont i Plató apareix ja com a εἰπεῖν ὅτι;¹²⁸⁶ i la mateixa evolució s'observa a les oracions nominals pures construïdes amb els adjectius φανερόν, σαφές, que a Antifont regeixen l'esperada completiva amb ὅτι, i que a Andòcides ja es registren amb la conjunció ὡς.¹²⁸⁷ Conseqüència directa de l'equivalència fou, finalment, l'eliminació d'una de les conjuncions, aquella de menor contingut des del punt de vista fonomorfològic, la monosil·làbica i àtona ὡς.¹²⁸⁸ Tanmateix, al segle IV encara un orador proper als usos més col·loquials, com ara Èsquines, mantenia la distinció entre totes dues conjuncions.¹²⁸⁹

3. La construcció de l'oració completiva d'infinitiu.

L'ús de la completiva d'infinitiu es registra a les tauletes micèniques, cf. *e-ri-ta i-je-re-ja e-ke e-u-ke-to-ge e-to-ni-jo e-ke-e te-o, da-mo-de-mi pa-si ko-to-na-o ke-ke-me-na-o o-na-to e-ke-e*, Ἐριθα ἰέρεια ἔχει εὔχετοί κ'ε ἐτώνιον ἔχεεν θεῶ, δᾶμος δέ μιν φασὶ κτεινάων ὄνατὸν ἔχεεν,¹²⁹⁰ doble exemple que ens testimonia tant la construcció amb el mateix subjecte del verb rector, com la que introdueix un subjecte propi per a l'infinitiu mitjançant l'acusatiu.¹²⁹¹ La

1284 Antipho V 60.

1285 Th. V 76, 3.

1286 Henri FOURNIER, *Les verbes 'dire' en grec ancien. Exemple de conjugaison supplétive*, París 1946, pàg. 153-154.

1287 Per a φανερόν ὅτι, cf. Antipho II β 10, δ 2, III β 1; per a σαφές ὅτι, Antipho IV β 5. Vegeu en canvi And. I 33 εἰ δὲ οὐδὲν ἡμάρτηταί μοι, καὶ τοῦτο ὑμῖν ἀποδείκνυμι σαφῶς, δέομαι ὑμῶν αὐτὸ φανερόν τοῖς Ἑλλήσι πᾶσι ποιῆσαι, ὡς ἀδίκως εἰς τόνδε τὸν ἀγῶνα κατέστην.

1288 Cf. A.N. JANNARIS, *An Historical Greek Grammar; Chiefly of the Attic Dialect*, Hildesheim 1968 (= Londres 1897), pàg. 416-417.

1289 Cf. María José MARTÍN VELASCO, "Completivas introducidas por ὡς en Aisch. II", *Homenaje a Fernando R. Tato*, Santiago de Compostela 2002, 425-432.

1290 PY Ep 704.4-5.

1291 Cf. E. VILBORG, *op. cit.*, pàg. 137; A. BERNABÉ & E. RODRÍGUEZ LUJÁN, *op. cit.*, pàg. 241-

construcció es troba ben conformada a la llengua homèrica, cf. τῶν δ' ἄλλων ἐμὲ φημί πολὺ προφερέστερον εἶναι, / ὅσοι νυν βροτοὶ εἰσιν ἐπὶ χθονὶ σῖτον ἔδοντες.¹²⁹² Tant a l'èpica com al grec clàssic, hi ha verbs com φημί que fan servir aquesta construcció de manera exclusiva. Tanmateix, caldria recordar amb Fournier que aquest verb funciona com a declaratiu tan sols quan presenta un discurs directe,¹²⁹³ cf. καὶ εἴ φασιν ἀδικεῖν εἴ τις ἠνάγκασεν, ἐγὼ οὐκ ἀδικῶ· οὐ γὰρ ἠνάγκασα. καὶ εἴ τὸν δόντα τὸ φάρμακόν φασιν αἴτιον εἶναι, ἐγὼ οὐκ αἴτιος· οὐ γὰρ ἔδωκα.¹²⁹⁴ El contrast amb la sintaxi llatina és en aquest punt notable, ja que el llatí expressa de manera regular el subjecte de l'infinitiu, cosa que en grec queda a l'albir del parlant i en tot cas dins el sentit del context.¹²⁹⁵ Martín Velasco assenyala que l'ús de l'infinitiu completiu és similar al de l'infinitiu dinàmic, en què el subjecte real de l'acció verbal té a l'oració principal la funció de complement indirecte.¹²⁹⁶ En tot cas, el desenvolupament de la construcció d'infinitiu és independent a les llengües llatina i grega, per la qual cosa no ha de sobtar que les solucions sintàctiques siguin diferents.¹²⁹⁷

De manera suggestiva, Saayman proposa que les oracions completives amb verb en mode personal i les d'infinitiu es varen desenvolupar de manera independent.¹²⁹⁸ Endemés, també el valor sintàctic de les completives d'infinitiu i de participi és diferent, en tant que les primeres expressen valors neutres, mentre que les segones constaten una realitat.¹²⁹⁹ En alguns casos, la tria d'una construcció d'infinitiu sembla produir-se quan l'oració completiva es troba en el que la sintaxi moderna anomena un segon grau de subordinació,¹³⁰⁰ cf. ὃν οὐκ ὀκνοῦσὶ τινες ἀποφαίνεσθαι

242.

1292 Hom. *Od.* VIII 221-222.

1293 H. FOURNIER, *op. cit.*

1294 Antipho VI 17.

1295 Vegeu-ne Silvia LURAGHI, "The Subject of Complement Clauses With the Infinitive", en Bernard JACQUINOD, *op. cit.*, 199-214.

1296 M.J. MARTÍN VELASCO, *op. cit.*, pàg. 115.

1297 D'acord amb María Esperanza TORREGO, *La oración completiva latina: acusativo con infinitivo en Tito Livio*, Madrid, Universidad Autónoma, 1984, el llatí sí que va desenvolupar una autèntica construcció de completiva d'infinitiu, mentre que el grec romangué dins un estadi propi d'un tipus d'infinitiu llatí que presenta importants restriccions sintàctiques i semàntiques, atès que no sol expressar valors modals, es construeix només al tema de present i apareix tan sols amb un nombre definit de verbs.

1298 François SAAYMAN, "Conjunctions in Classical Greek Syntax", *AC* 33, 1990, 91-102, pàg. 98: *Thus, infinitives in the context group do not have semantic case functions. Consequently they lack such own meaning as is necessary to make them alternatives for conjunctive syntax. In other words, whereas the inter-clause meaning of the final conjunction ἵνα can be substituted by the dative meaning of the final infinitive, accusative infinitives have no case meaning with which to substitute the inter-clause meaning of a conjunction. It may therefore be inferred that infinitives in indirect speech did not originate as non-conjunctive alternatives for ὅτι constructions, but that ὅτι and infinitive constructions developed independently of each other.*

1299 Cornelis Jan RUIJGH, "Sur l'emploi completif de l'infinitif grec", en B. JACQUINOD (ed.), *op. cit.*, 215-231, pàg. 216-217.

1300 En va tractar Alfred Charles MOORHOUSE, "The Origin of the Infinitive in Indirect Statement", *AJPh* 76, 1955, 176-183.

μετὰ Καλλίστρατον τὸν Ἀφιδναῖον τῶν ἄλλων μάλιστα εἰπεῖν δύνασθαι.¹³⁰¹ En altres ocasions, l'aparició de l'infinitiu es produeix a conseqüència d'una evolució de la parataxi a la hipotaxi. El verb ἀποκρίνομαι, per exemple, es pot construir de la manera més senzilla possible amb un discurs directe,¹³⁰² o bé amb un acusatiu,¹³⁰³ però admet també la construcció completiva amb conjunció.¹³⁰⁴ En aquest cas, la solució de l'infinitiu sembla una via intermèdia entre el discurs directe, que opera per parataxi, i la hipotaxi, cf. ὁ δ' αὐτοῖς ἀνείλε παραδοῦναι καὶ ἡγεμόνας ποιεῖσθαι,¹³⁰⁵ o bé μετὰ δὲ τοῦτο Ἀλκιβιάδης (...) λόγους ποιησάμενος περὶ ξυμμαχίας πρὸς αὐτοὺς, ὡς οὐκ ἔπειθεν, ἀλλ' ἀπεκρίναντο πόλει μὲν ἂν οὐ δέξασθαι, ἀγορὰν δ' ἔξω παρέξειν, ἀπέπλει ἔς τὸ Ῥήγιον.¹³⁰⁶

4. Sintaxi i semàntica de les oracions completives.

Les oracions completives són un dels casos en què es manifesta més la gran interrelació entre sintaxi i semàntica, cosa que hem d'entendre en relació amb la manca d'una definició sintàctica més satisfactòria. Això convida a estudiar les diferents construccions d'acord amb un criteri distintiu basat en els camps semàntics dels verbs rectors de la subordinada. Que el factor semàntic és el determinant a l'hora d'establir la forma de la subordinada completiva ho corrobora el paral·lel de la sintaxi casual: a Homer, els verbs d'ordenar poden regir bé un acusatiu o un datiu, en tots dos casos referits a la persona destinatària del missatge, cf. Ζεὺς δὲ Θέμιστα κέλευσε θεοὺς ἀγορὴν δὲ καλέσσαι ¹³⁰⁷, αὐτὰρ ὁ κηρύκεσσι λιγυφθόγγοισι κέλευσε / κηρύσσειν ἀγορὴν δὲ κάρη κομόωντας Ἀχαιοῦς.¹³⁰⁸

Els dos problemes inherents a la selecció de la construcció completiva afecten, d'una

1301 Aesch. II 124.

1302 Th. V 86 οἱ δὲ τῶν Μηλίων ξύνεδροι ἀπεκρίναντο ἢ μὲν ἐπιείκεια τοῦ διδάσκειν καθ' ἡσυχίαν ἀλλήλους οὐ ψέγεται etc.

1303 Th. V 113 οἱ μὲν δὴ Μηλίοι τοσαῦτα ἀπεκρίναντο.

1304 Th. II 74, 1 τοιαῦτα τῶν πρέσβων ἀπαγγειλάντων οἱ Πλαταιῆς ἐβουλεύσαντο Ἀθηναίους μὴ προδιδόναι, ἀλλ' ἀνέχεσθαι τὴν γῆν τεμνομένην, εἰ δεῖ, ὀρώντας καὶ ἄλλο πάσχοντας ὅτι ἂν ξυμβαίνη· ἔξελθεῖν τε μηδένα ἔτι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τείχους ἀποκρίνασθαι ὅτι ἀδύνατα σφίσι ποιεῖν ἐστὶν ἃ Λακεδαιμόνιοι προκαλοῦνται.

1305 Th. I 25, 1.

1306 Th. VI 50.

1307 Hom. II. XX 4.

1308 Hom. II. II 49-50. Com molt bé en diu Alain CHRISTOL, "Les deux constructions des verbes d'ordre en grec", *LALIES* 12, 1991, 159-168 (= *Des mots et des mythes*, Rouen 2008, 127-139), pàg. 165, *il est donc impossible de réduire la construction des verbes d'ordre à celle des verbes déclaratifs*. També és veritat que els casos en qüestió, acusatiu i datiu, comparteixen la funció directiva, per bé que en principi d'acord amb una oposició privativa, segons que especifiquen (dat.) o no (ac.) el destinatari de l'ordre, una distribució que els exemples esmentats no respecten.

banda, la tria entre subordinada amb conjunció i verb en mode personal o bé subordinada d'infinitiu, i, d'una altra, la tria entre subordinada amb ὅτι o ὡς o bé subordinada amb ὅπως. En aquest darrer cas, s'ha arribat a parlar d'oracions completivo-finals, completives d'objecte o adverbial-finals.¹³⁰⁹ Així, per exemple, la construcció completiva dependent de verbs voluntatius admet tant l'ús de la conjunció, en aquest cas ὅπως, com el de l'infinitiu, cf. καὶ ἐπειδὴ αὐτῶ ἐτέθυτο τὰ ἱερά, ἐντεῦθεν ἐβουλεύετο ἢ ἄνθρωπος ὅπως ἂν αὐτοῖς τὸ φάρμακον δοίη, πότερα πρὸ δείπνου ἢ ἀπὸ δείπνου,¹³¹⁰ (...) Δημοσθένης (...) ἐβούλετο ὅτι τάχος ἀποχρήσασθαι τῇ παρουσίᾳ τοῦ στρατεύματος ἐκπλήξει.¹³¹¹

Els verbs de coneixement regeixen, segons que s'ha dit més amunt, completiva de participi quan es tracta d'un fet constatable, cf. χαλεπὸν μὲν οὖν οἶδα πείθειν ὄν etc.¹³¹² Més evident és encara l'exemple següent, on els participis reblen la idea d'una realitat del tot constatable, cf. ἐμὲ δὲ ἔκ τε τῶν προειργασμένων γνώσεσθε οὔτε ἐπιβουλεύοντα οὔτε τῶν οὐ προσηκόντων ὀρεγόμενον, ἀλλὰ τάναντία τούτων πολλὰς μὲν καὶ μεγάλας εἰσφοράς εἰσφέροντα, πολλὰ δὲ τριηραρχούντα, λαμπρῶς δὲ χορηγούντα, πολλοῖς δὲ ἐρανίζοντα, μεγάλας δὲ ὑπὲρ πολλῶν ἐγγύας ἀποτίνοντα, τὴν δὲ οὐσίαν οὐ δικαζόμενον ἀλλ' ἐργαζόμενον κεκτημένον, φιλοθύτην δὲ καὶ νόμιμον ὄντα.¹³¹³ En altres casos, la completiva sí que presenta la construcció amb conjunció i verb en mode personal, però com a aposició a un règim casual dins el que anomenàvem completiva apositiva, cf. ἐγὼ δὲ σχεδὸν ἐπίσταμαι τὴν ὑμετέραν γνώμην, ὅτι οὐκ ἂν καταψηφίσαισθε οὔτ' ἂν ἀποψηφίσαισθε ἑτέρου τινὸς ἕνεκα μᾶλλον ἢ αὐτοῦ τοῦ πράγματος.¹³¹⁴ Ara bé, l'ús de ὅτι està ben testimoniats, cf. οὓς ἐγὼ ὀρῶν ἐνθάδε τῷ αὐτῷ ἀνδρὶ παρακελευστοὺς καθημένους φοβοῦμαι (...) γνόντας ὅτι ἐπιθυμία μὲν ἐλάχιστα κατορθοῦνται, προνοία δὲ πλείστα etc.¹³¹⁵

L'oració subordinada completiva dependent de verb principal de volició i intenció apareix construïda amb infinitiu, cf. ἐβούλετο γὰρ τῷ μεγέθει καὶ τῷ πάχει ἀφιστάναι τὰς τῶν πολεμίων ἐπιβουλὰς, ἀνθρώπων τε ἐνόμισεν ὀλίγων καὶ τῶν ἀχρειοτάτων ἀρκέσειν τὴν

1309 El nom de completivo-finals es llegeix en Suzanne AMIGUES, *Les subordinnées finales par ὅπως en attique classique*, París 1977, i s'inspira en Jean HUMBERT, *Syntaxe grecque*, pàg. 236-237, qui a més a més nega de pla que tots aquests tipus oracionals puguen ésser analitzats com a completius, ras i curt; el de completives d'objecte es llegeix en Raphaël KÜHNER & Bernhard GERTH, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache II-2*, pàg. 372-377; el d'adverbial-finals, en Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 664-665.

1310 Antipho I 17.

1311 Th. VII 42, 3.

1312 Th. II 44, 2.

1313 Antipho II β 12.

1314 Antipho VI 10.

1315 Th. VI 13, 1. Amb forma personal el trobem a VI 33, 1 (...) καὶ γιγνώσκω ὅτι οἱ τὰ μὴ πιστὰ δοκουντα εἶναι ἢ λέγοντες ἢ ἀπαγγέλλοντες οὐ μόνον οὐ πείθουσιν etc.

φυλακήν, τοὺς δ' ἄλλους ἐς τὰς ναῦς ἐσβήσεσθαι.¹³¹⁶ Ja a Homer trobem que la construcció d'infinitiu és la regular, cf. βούλομαι ἔγωγε λαὸν σόον ἔμμεναι ἢ ἀπολέσθαι,¹³¹⁷ εἰ δὲ ὑμῖν ὄδε μῦθος ἀφανδάνει, ἀλλὰ βόλεσθε / αὐτόν τε ζῶειν καὶ ἔχειν πατρώια πάντα.¹³¹⁸ Trobem la mateixa construcció amb γινώσκω en el sentit de *fallar, decidir*, cf. (...) Λακεδαιμόνιοι ἔγνωσαν ὅμως τότε ἐχθροὶ ὄντες σώζειν τὴν πόλιν etc.¹³¹⁹, i amb ὑπισχνούμαι, cf. ἐγὼ οὖν ὑμῖν ὑπισχνούμαι ἢ παύσειν τούτους ταῦτα ποιούντας καὶ βελτίους παρέξειν, ἢ εἰς ὑμᾶς εἰσαγαγὼν κολάσειν τοὺς ἀδικούντας αὐτῶν.¹³²⁰ És diferent el cas dels verbs de *demonstrar*, que admeten també l'ús de completives amb conjunció i verb en mode personal, cf. πρῶτον μὲν οὖν ἀποδείξω ὑμῖν ὅτι οὔτε ἐκέλευσα πειν τὸν παῖδα τὸ φάρμακον οὔτ' ἠνάγκασα οὔτ' ἔδωκα καὶ οὔτε παρῆ ὅτ' ἔπιεν,¹³²¹ i el de completiva de participi, cf. εὐθύς δὲ παραστάς μοι Πείσανδρος ἄνδρες, ἔφη, βουλευταί, ἐγὼ τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐνδεικνύω ὑμῖν σίτον τε εἰς τοὺς πολεμίους εἰσαγαγόντα καὶ κωπέας.¹³²²

Les oracions completives dependents de verb de por es construeixen a partir d'una solució paratàctica, cf. νῦν δὲ φοβούμεθα μὴ ἀμφοτέρων ἅμα ἡμαρτήκαμεν.¹³²³ En el mateix cas es troben les completives dependents de verb de negació, cf. καὶ ἐπειδὴ ἔτεκεν υἱόν, ἔξαρκος ἦν μὴ εἶναι ἔξ αὐτοῦ τὸ παιδίον.¹³²⁴ Val parar compte que es tracta de verbs en principi declaratius, tot i que un cop més els matisos semàntics són determinants. Ara bé, en el decurs de la història de la llengua registrem una refecció de la marca de subordinació, mitjançant la conflació de l'adverbi de negació i una conjunció completiva, tant ὅτι com ὡς, cf. ἄσσα δ' ἂν ὁ δῆμος συνθῆται, ἔξεστιν αὐτῷ, ἐνὶ ἀνατιθέντι τὴν αἰτίαν τῷ λέγοντι καὶ τῷ ἐπιψηφίσαντι, ἀρνεῖσθαι τοῖς ἄλλοις ὅτι οὐδὲ ἀρέσκει οἱ¹³²⁵, (...) οὐδ' ἂν ἀρνηθεῖεν ἔνιοι ὡς οὐκ εἰσὶ τοιοῦτοι.¹³²⁶

Les oracions completives depenen de verbs de demanar es construeixen com a

1316 Th. I 93, 6.

1317 Hom. II. I 117.

1318 Hom. Od. XVI 386-387.

1319 And. I 142.

1320 And. I 136. Pieter BOON, "Die Verwendung des 'accusativus cum Infinitivo'-Konstruktion in anderen Sprachen bzw. Sprachstufen als das Frühneuhochdeutsche verglichen mit dem Gebrauch dieser Fügung durch Johann Eberlin von Günzburg. Untersuchungen nach dem Wesen des 'accusativus cum infinitivo' in den indogermanischen Sprachen", *IF* 85, 1980, 227-245, pàg. 231, esmenta que de regla l'ús de la completiva d'infinitiu només amb els verbs de voluntat.

1321 Antipho VI 15. Mateixa construcció a Antipho VI 17 ἐγὼ δ' ἔξ αὐτῶν τούτων ὧν αἰτιῶνται οὔτοι ἀποφανῶ ὅτι οὐκ ἔνοχός εἰμι.

1322 And. II 14.

1323 Th. III 53, 1.

1324 And. I 125.

1325 X. Ath. II 17.

1326 Dem. IX 54.

interrogatives indirectes, formalment oracions de relatiu, cf. οἶμαι δ' ἂν καὶ ὑμῶν ἕκαστον, εἴ τις τινα ἔροιτο ὅ τι μὴ τύχοι εἰδώς, τοσοῦτον ἂν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ οἶδεν.¹³²⁷ L'ús de l'optatiu a la subordinada no està pas condicionat per l'optatiu de l'oració principal, cf. ὁ δ' ἤρῳτα τίνος εἶη τὸ παιδίον.¹³²⁸

5. Els usos modals a les oracions completives.

Més amunt s'ha dit que les oracions subordinades completives fan servir els modes indicatiu i optatiu. Aquest darrer seria de regla, segons la tradició gramatical moderna, quan el verb de l'oració principal és de temps passat.¹³²⁹ Amb els anomenats *verbs d'esforç* l'ús regular és el del futur d'indicatiu, un ús plenament modal, doncs, però hi és admesa la concurrència del subjuntiu,¹³³⁰ cf. χρή δὲ τοὺς ἐλευθέρους οὐκ ἀφισταμένους σφόδρα κολάζειν, ἀλλὰ πρὶν ἀποστῆναι σφόδρα φυλάσσειν καὶ προκαταλαμβάνειν ὅπως μὴδ' ἔς ἐπίνοιαν τούτου ἴωσι, κρατήσαντάς τε ὅτι ἐπ' ἐλάχιστον τὴν αἰτίαν ἐπιφέρειν.¹³³¹

Segons la gramàtica tradicional l'ús de l'optatiu està vinculat a l'expressió d'una acció situada al passat, però sempre amb el propòsit, per part del parlant, de fixar una posició de distància respecte de l'enunciat. Ara bé, està registrat també l'optatiu en contextos de temps futur, cf. οὐ γὰρ ἐκεῖνό γ' ἂν εἴποιμεν, ὡς ἀνταλλάξασθαι βουλοίμεθα ἀντιπάλους Λακεδαιμονίους ἀντὶ Θηβαίων, οὐδὲ τοῦτ' ἔσθ' ὁ σπουδάζομεν, ἀλλ' ὅμως μὴδέτεροι δυνήσονται μὴδὲν ἡμᾶς ἀδικεῖν,¹³³² amb una forma d'optatiu que Madvig esmenava amb un innecessari βουλόμεθα.¹³³³

6. Les oracions completives en funció de subjecte.

Un cas especial dins la sintaxi de les oracions subordinades completives rau en el fet que, a

1327 Antipho V 65.

1328 And. I 126.

1329 David LIGHTFOOT, *Natural Logic and the Greek Moods, The Nature of the Subjunctive and Optative in Classical Greek*, l'Haia & París 1975, pàg. 128.

1330 W.W. GOODWIN, *op. cit.*, pàg. 106 i especialment 122-123 on reconeix que l'ús del subjuntiu és molt menor que el del futur d'indicatiu.

1331 Th. III 46, 6. Cf. X. Cyr. I 5, 14.

1332 Dem. XVI 5.

1333 Guy L. COOPER III, "The ironic force of the pure optative in ὅτι (ὡς) constructions on the primary sequence", *TAPhA* 105, 1979, 29-34.

diferència de les adjectives i les adverbials, poden assumir la funció de subjecte d'una altra oració. Altrament dit, si l'ús habitual d'aquestes oracions fos considerat el de reemplaçar un nom en la funció d'acusatiu, la substitució de la funció de nominatiu és també possible, cf. *δρῶντες δὲ τάναντία ὧν προστέτακται αὐτοῖς, φανερόν ὅτι ἀδίκως ἐμὲ μᾶλλον ἀποκτείναντες ζητοῦσιν ἢ τὸν φονέα τιμωρήσασθαι.*¹³³⁴ Quan parlem del nominatiu ens situem, és clar, dins un domini estrictament sintàctic, la qual cosa vol dir que l'oració completiva en funció de subjecte no equival ras i curt a l'agent real, cf. *ὡς μὲν οὖν οὐ δικάίως κατηγοροῦμαι, ἐπιδέδεικται μοι.*¹³³⁵

En qualsevol cas, la funció sintàctica de subjecte no presenta variacions significatives respecte de la funció d'objecte.¹³³⁶ De la mateixa manera, tampoc el valor objectiu de ὅτι no es veu afectat per la funció sintàctica com a subjecte o com a règim, cf. respectivament, *καίτοι γινῶναι χρὴ ὅτι οὐ περὶ τῶν ἰδίων μόνον, εἰ σωφρονοῦμεν, ἢ ξύνοδος ἔσται etc.*¹³³⁷, *ἀκριβῶς γὰρ ἔδει ὅτι εὐθὺς παραχρῆμα ὑπ' αὐτῶν ἐξελεγχθήσεται, ἐάν τι ψεύδηται.*¹³³⁸

7. L'evolució de les oracions subordinades completives a la koiné.

Sabem que ja des del segle v es registren innovacions que preludeien la sintaxi del grec postclàssic. Així, des d'Heròdot tenim testimoniat l'ús completiu de la conjunció causal *διότι*, cf. *διότι μὲν γὰρ ἐκ τῶν βαρβάρων ἦκει, πυνθανόμενος οὕτω εὕρισκω ἐόν.*¹³³⁹ Una altra innovació és l'ús expletiu de ὅτι en introduir un discurs directe, l'anomenat ὅτι *recitativum* que arriba a la koiné amb precedents com aquest de Tucídides: *ὁ δ' ἐπειδὴ ἐπὶ τοῖς ὀρίοις ἐγένετο καὶ ἔμελλε διαλύσεσθαι, τασόνδε εἰπὼν ἐπορεύετο ὅτι ἦδε ἡ ἡμέρα τοῖς Ἕλλησι μεγάλων κακῶν ἄρξει.*¹³⁴⁰ El mateix llegim, per exemple, a la koiné neotestamentària: *ὕμεῖς λέγετε ὅτι βλασφημεῖς.*¹³⁴¹

¹³³⁴ Antipho II 8 2.

¹³³⁵ Antipho IV β 7.

¹³³⁶ Jesús DE LA VILLA, "La subordinación completiva en función sujeto en griego", *Habis* 18-19, 1987-1989, 9-27.

¹³³⁷ Th. IV 60, 1.

¹³³⁸ Dem. XLVIII 40.

¹³³⁹ Hdt. II 50, 1. Molt més interessant encara és l'altre exemple d'Heròdot, II 43, 2, on ὅτι i διότι estan units per τε (...) καί. Per a una anàlisi de la construcció completa i precisa, vegeu Antonio LILLO ALCARAZ, "El uso de διότι completivo en la prosa literaria ática", en Vicente BÉCARES BOTAS, María Pilar FERNÁNDEZ ÁLVAREZ & Emiliano FERNÁNDEZ VALLINA (ed.), *Kalon Theama. Estudios de filología clásica e indoeuropeo dedicados a F. Romero Cruz*, Salamanca 1999, 101-113.

¹³⁴⁰ Th. II 12, 3. Vegeu Antonio LÓPEZ EIRE, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Saturata grammatica in honorem F.R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pàg. 249.

¹³⁴¹ Ev. Jo, 10, 36. Cf. també Th. I 137, 4 ἐδήλου δὲ ἡ γραφή ὅτι Θεμιστοκλῆς ἦκω παρὰ σέ etc.

També a la sintaxi del grec del segle iv es registren altres fenòmens propis de la subordinada completiva a la koiné. Un d'aquests és l'aparició de completives de participi dependent de verbs declaratius, com una extensió de la construcció pròpia dels verbs de coneixement, cf. καὶ οἱ τὰ μυστήρια ἐπαγγέλλοντες μόνους τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἀπέφηναν Φωκέας οὐ δεδευμένους τὰς σπονδάς, ἀλλὰ καὶ τοὺς δεῦρο ἐληλυθότας πρέσβεις δεδεκότας.¹³⁴² El grec postclàssic mostra abundosos exemples de l'ús.¹³⁴³

Cal esmentar també l'eliminació de la conjunció ὡς en benefici de ὅτι -i de καθότι-, que té a veure, en primer lloc, amb el caire àton i monosil·làbic d'aquella. A l'època clàssica ja s'observa la tendència de la llengua a dotar-se de conjuncions bisil·làbiques, cosa que beneficiava ὅτι.¹³⁴⁴

1342 Aesch. II 134.

1343 Louis GRAZ, "Formes infinites et participiales en grec: les trois niveaux de détermination de leurs traits sémantiques", en Michèle BIRAUD (ed.), *Études de syntaxe du grec classique*, Niça 1991, 85-97.

1344 Pierre MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 125.

Tema 26. Les oracions temporals, causals, modals i comparatives.

El conjunt d'oracions de què ara tractarem es defineixen pel fet que el desenvolupament de cadascuna s'origina a partir de conjuncions derivades del tema del relatiu **io-*. Des del punt de vista semàntic, totes expressen nocions que reconeixem com a *adverbials*, és a dir, admeten la concurrència de la classe de l'adverbi. Des del punt de vista sintàctic, es tracta de tipus d'oració d'anàlisi en general senzilla precisament perquè coincideixen amb categories lingüístiques ben definides, casos i sintagmes preposicionals que expressen temps, causa, mode i comparació, els adverbis de temps i mode.

1. La tipologia de les oracions temporals.

L'expressió de la temporalitat, que en grec és possible mitjançant adverbis, casos, sintagmes preposicionals i participis concertats i absoluts, a més d'oracions,¹³⁴⁵ es dona en un doble sentit, segons que el parlant vulga o no definir el marc cronològic a què es refereix. Parlem, doncs, d'oracions subordinades temporals concretes, que expressen un espai temporal definit, cosa que en grec implica l'ús del mode indicatiu per al present i el passat, i el del mode subjuntiu amb partícula modal per al futur; i d'oracions subordinades temporals inconcretes, que expressen un espai temporal indefinit, marcat per l'ús del subjuntiu amb partícula modal per al present i el futur, i el de l'optatiu (i, secundàriament i per analogia, el de l'indicatiu) per al passat.

En un altre pla, la gramàtica tradicional sol fer una distinció al si de les oracions temporals en relació amb el temps de l'oració principal de què depenen. Hi ha, doncs, oracions temporals anteriors, simultànies o posteriors a l'acció expressada pel verb principal. Més enllà de la consideració semàntica i des d'un punt de vista formal, a causa de la diferència dels marcadors emprats, aquesta taxonomia té la virtut de permetre d'identificar amb senzillesa tota oració temporal i entendre alhora la seua funció. Conjuncions temporals que expressen anterioritat són ἔς, ὅ, ἕστε, ἕως, μέχρι, οὕ, ὄφρα, πρίν; conjuncions que expressen simultaneïtat són ἐν, ὧ, ἐν ὅσῳ, εἴτε, ἦμος, ἠνίκα, ὅκα, ὁπόταν, ὁπότε, ὁπῶς, ὅσάκι, ὁποσάκις, ὅταν, ὅτε i ὡς a més de les frases ἅμα... καί, οὐκ ἔφθην... καί, i εὐθύς... καί; finalment, la posterioritat és expressada

¹³⁴⁵ Vegeu Alicia MARTÍNEZ ALONSO, "Las funciones temporales en griego", *Actes del IXè Simposi de la Secció Catalana de la Sociedad Española de Estudios Clásicos II*, Barcelona 1991, 553-560; María Dolores JIMÉNEZ, "La expresión de relaciones temporales en ático clásico", en Esperanza TORREGO (ed.), *Nombres y funciones: estudios de sintaxis griega y latina*, Madrid 1998, 65-110.

mitjançant els marcadors ἀφ' οὗ, ἀφ' οὗτος, ἐξ οὗτος, ἐπεί, ἐπειδὴ i ἐπειδάν. Tanmateix, si hi comptem una sèrie de marcadors, derivats la major part de l'ús de sintagmes preposicionals sobre el tema del relatiu, obtindrem un llistat més que notable: μέχρι ὅσου, ὅσῃ, ὅσημέραι, etc. I aquest llistat s'incrementa encara si hi afegim certes creacions literàries d'època alexandrina.¹³⁴⁶

Rijksbaron ha remarcat el caire polisèmic de la conjunció ἐπεί,¹³⁴⁷ que certament es fa servir tant com a introductora d'oracions temporals com de clàusules retòriques amb un valor que s'insereix dins l'expressió de l'opinió del parlant.¹³⁴⁸ L'ús d'ἐπεί com a partícula connectiva és força habitual des de l'època clàssica, i té força paral·lels a les llengües modernes.¹³⁴⁹ Que hem d'entendre com a antiga aquesta segona funció, a manera de partícula *inferencial*, terme encunyat per Rijksbaron,¹³⁵⁰ i no pas com a un desenvolupament tardà, propi de l'evolució de la prosa clàssica, ho demostra Nilsson en fer veure com trobem ἐπεί introduint oracions principals.¹³⁵¹ La qüestió dels límits entre hipotaxi i parataxi estan també a l'arrel d'aquest problema. Kalén remarca com una conjunció com ὡς pot de vegades analitzar-se encara com a adverbi, al si d'una oració principal.¹³⁵²

1346 Així, per exemple, Apol·loni Rodi, *Arg.* IV 267, 452 i 1310, crea la conflació ἦμος ὅτε, i Arat, *Phaen.* 568 crea ὀππῆμος.

1347 Albert RIJKBARON, *Temporal & Causal Conjunctions in Ancient Greek, with special reference to the use of ἐπεί and ὡς in Herodotus*, Amsterdam 1976, pàg. 72-73: *When the ἐπεί-clause follows the main clause, it is a motivating expression (...); when it precedes, there are two different possibilities (...)* (i) *imperfect or ind. aor. in ἐπεί-clause, past tense in main clause;* (ii) *indic. Present or indic. aorist in ἐπεί-clause, non-past tense in main clause. With (i) the interpretation is temporal (when/after), with (ii) inferential (now that).* El mateix Rijksbaron diferencia, *op. cit.*, pàg. 83, totes dues conjuncions, la causal i la temporal o inferencial, com a dues solucions sintàctiques independents l'una de l'altra.

1348 Sobre l'ús d'ἐπεί com a eina retòricoestilística, cf. Dagmar MUCHNOVÀ, "Ἐπεί en tant que particule dans des phrases autonomes", *Graecolatina Pragensia* 18, 2000, 119-136; "Entre conjonction et particule: le cas de ἐπεί", in E. CRESPO, Jesús DE LA VILLA & Antonio R. REVUELTA (ed.), *Word Classes and Related Topics in Ancient Greek*, Lovaina 2006, 557-570.

1349 Dagmar MUCHNOVÀ, "Ἐπεί en tant que particule dans des phrases autonomes", pàg. 136, segueix J.C. ANSCOMBRE, "La représentation de la notion de cause dans la langue", *Cahiers de grammaire* 8, 1984, 3-54, a propòsit de la distinció entre l'ús com a veritable conjunció i el simple valor assertiu, amb una funció pragmàtica, però no pas sintàctica.

1350 A. RIJKBARON, *op. cit.*, pàg. 81, on raona la denominació escollida en tant que la conjunció remet a un context ben conegut per part d'emissor i de receptor.

1351 Martin Persson NILSSON, *Die Kausalsätze im Griechischen bis Aristoteles I. Die Poesie*, Würzburg 1907, pàg. 29, apuntava (...) *dass ἐπεί ursprünglich Hauptsätze einleitete und dass dieser Gebrauch in grosser Ausdehnung bei Homer sich erhalten hat.* Cf. també Raphael KÜHNER & Bernhard GERTH, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache II-1*, ed. Ildar IBRAGUIMOV, Hannover & Leipzig 1904, pàg. 461 seg.

1352 Ture KALÉN, *Selbständige Finalsätze und Imperativische Infinitive im Griechischen*, Uppsala 1941, pàg. 10-11, on esmenta com a exemple Hom. *Il.* II 748 ὡς νῦν ἐν πεδίῳ ἐξ ἵππων ῥέεια κυβιστᾶ.

2. Les oracions temporals al grec homèric.

Resulta del tot remarcable el fet que, com en diu Monteil, les conjuncions temporals bàsiques es troben totes en el grec homèric.¹³⁵³ També s'ha de reconèixer que la llengua homèrica prefigura bona part de l'evolució de la construcció de les oracions temporals. Així, la conjunció *πρίν* apareix ja amb verb finit, cf. οὐκ ἔθελεν φεύγειν, πρίν πειρήσαιτ' Ἀχιλλῆος.¹³⁵⁴

Si comencem per les oracions temporals d'anterioritat, ἕως expressa tant aquesta noció, cf. εἶς μὲν ῥ' ἀπάνευθε θεοὶ θνητῶν ἔσαν ἀνδρῶν, τέλος Ἀχαιοὶ μὲν μέγ' ἐκύδανον,¹³⁵⁵ com la simultaneïtat, μαχήσομαι (...) εἶως κε τέλος πολέμοιο κιχέω.¹³⁵⁶ Conjuncions desaparegudes al grec posthomèric són ὄφρα i τόφρα, que Hamp relaciona amb les arrels **io-* i **to-*, respectivament,¹³⁵⁷ i que al nostre parer revelen, arran del seu ús en construccions correlatives, que s'han de relacionar amb el pronom **so, sa, tod*. Per a la conjunció ὄφρα Melville Bolling distingeix tres tipus de construccions, les correlatives amb τόφρα que poden al seu torn presentar bé indicatiu, bé subjuntiu prospectiu amb partícula modal; les que depenen d'oracions principals en present o futur, amb verb en subjuntiu; i les que depenen d'oracions principals en temps passat, amb verb en optatiu. En aquests darrers dos tipus la partícula modal no seria obligatòria.¹³⁵⁸ Pel que fa al problema de la pretesa ambivalència de la conjunció ὄφρα, que adés funciona com a temporal, adés com a final, i que Monteil establí segons l'ús modal,¹³⁵⁹ s'entén perfectament d'acord amb la distinció establerta per Crespo. D'una banda, semànticament cal parar atenció als sintagmes amb què es coordina ὄφρα, que poden tenir una significació temporal, cf. τόφρα, τέως, ἐν τούτῳ, o bé final, cf. τοῦνεκα, ἐπὶ τούτῳ, etc. D'una altra, sintàcticament, hi ha també factors determinants, com ara el valor aspectual dels verbs rector i regit i l'ordre de paraules: amb valor final, ὄφρα segueix l'oració principal, el verb de la qual ha d'ésser puntual conceptiu;¹³⁶⁰ amb valor temporal d'anterioritat, ὄφρα segueix l'oració principal, mentre que amb valor temporal de simultaneïtat, ὄφρα precedeix l'oració principal.¹³⁶¹

1353 Pierre MONTEIL, *La phrase relative en grec ancien. Sa formation, son développement, sa structure des origines à la fin du Ve siècle a.C.*, París 1963, pàg. 403.

1354 Hom. *Il.* XX 580.

1355 Hom. *Il.* XX 41-42.

1356 Hom. *Il.* III 291. Cf. Anne M. CHANET, "ἕως et πρίν en grec classique", *REG* 92, 1971, 166-207.

1357 Eric P. HAMP, "ὄφρα, τόφρα", *AJPh* 104, 1983, 384.

1358 George MELVILLE BOLLING, "ὄφρα in the Homeric Poems", *Language* 25, 1949, 379-387, pàg. 384.

1359 P. MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 308-316.

1360 Emilio CRESPO, "La conjunción ὄφρα: significado y contexto", *Athlon. Satura grammatica in honorem F.R. Adrados I*, Madrid 1984, 129-138, pàg. 137.

1361 Emilio CRESPO, *op. cit.*, pàg. 137-138: *La conjunción ὄφρα es un signo lingüístico único. Los diferentes valores que se le atribuyen en la traducción proceden del contexto y de la distribución en que se encuentra, pero no del modo verbal, sino del aspecto expresado por los verbos principal y subordinado de la frase. (...) Si los*

Si ens ocupem ara de les oracions temporals de simultaneïtat, hi ha el cas de la conjunció $\epsilon\tilde{\upsilon}\tau\epsilon$, que en la pràctica totalitat de casos encapçala la frase, cf. $\epsilon\tilde{\upsilon}\tau\epsilon$ πύλας ἵκανε διερχόμενος μέγα ἄστυ, (...) ἔνθ' ἄλοχος πολυδωρος ἐναντίη ἦλθε θέουσα etc.¹³⁶² Part de la raó d'aquesta posició s'ha de deure al *κ^υ en què s'origina, i que genera també la conjunció $\omicron\tau\epsilon$.¹³⁶³ Monteil proposa que al grec homèric $\omicron\tau\epsilon$ hauria tingut un valor genèric, mentre que ἦμος hauria expressat temps dins un marc cosmològic,¹³⁶⁴ cf. ἦμος δὲ λήγει μένος ὀξέος ἠελίοιο.¹³⁶⁵ Finalment, la conjunció $\epsilon\pi\epsilon\acute{\iota}$ sol tenir valor temporal quan es construeix amb el mode subjuntiu, mentre que amb l'indicatiu acostuma a introduir oracions causals.¹³⁶⁶

3. L'evolució de les oracions temporals, especialment al dialecte àtic.

Hem de comentar de bell inici com, just a la inversa del que dèiem per a les conjuncions bàsiques, la major part dels marcadors temporals formats sobre sintagmes preposicionals es registren a partir de l'època clàssica.¹³⁶⁷ Molts d'aquests es documenten en primer lloc a la prosa jònica. La influència del joni sobre l'àtic explica també el procés d'evolució del sistema d'expressió de les oracions temporals a aquest darrer dialecte. El fet s'insereix dins el procés de constitució de la koiné, i comença a registrar-se a la llengua literària de la prosa com a reflex de la incorporació de les solucions jòniques, avalades pel prestigi tant d'autors com ara Heròdot i els metges hipocràtics com dels sofistes. Lillo ha estudiat el subsistema d'expressió de l'anterioritat, que en joni comprenia una sèrie de marcadors: $\epsilon\omega\varsigma$, $\epsilon\nu \tilde{\omega}$, $\epsilon\nu \omicron\sigma\omega$, $\mu\acute{\epsilon}\chi\rho\iota$ i $\epsilon\sigma\tau$ ἄν, com s'aprecia a partir de la prosa d'Heròdot, mentre que en l'àtic tradicional l'única conjunció emprada era $\epsilon\omega\varsigma$.¹³⁶⁸ La llengua literària de Tucídides, però, ja fa servir $\epsilon\nu \tilde{\omega}$, $\epsilon\nu \omicron\sigma\omega$ i $\mu\acute{\epsilon}\chi\rho\iota$;¹³⁶⁹ Lísies utilitza en una sola ocasió, i Aristòfanes en dues, les locucions $\epsilon\nu \tilde{\omega}$ i $\epsilon\nu \omicron\sigma\omega$, que tanmateix són curiosament

diferentes sentidos de ὄφρα son una consecuencia del contexto verbal en el que se encuentran, no es posible establecer una relación genética entre los diferentes valores que se atribuyen. No se puede hacer derivar unos valores de ὄφρα a partir de otros, sencillamente porque tampoco sería lícito afirmar que unos contextos son más antiguos que otros.

1362 Hom. *Il.* VI 392-394. Vegeu-ne Albert DEBRUNNER, "Alte Probleme der homerischen Sprache", *IF* 45, 1927, 173-190, pàg. 185-188.

1363 Per a l'origen d'aquesta conjunció, vegeu Gualtiero CALBOLI, "Le frasi temporali in greco", en Pierangiolo BERRETTONI (ed.), *Varietà linguistiche nella storia della grecità*, Alessandria 1999, 41-57, pàg. 43-45.

1364 P. MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 294.

1365 Hes. *Op.* 414.

1366 G. MELVILLE BOLLING, "Description of $\epsilon\pi\epsilon\acute{\iota}$'s Syntax in Homer", *Glotta* 38, 1959-1960, 18-38, pàg. 33.

1367 P. MONTEIL, *op. cit.*, *ibid.*

1368 Per a l'àtic, cf. Karl MEISTERHANS & Eduard SCHWYZER, *Grammatik der attischen Inschriften*, Berlin 1900³, pàg. 219 i 251; Leslie L. THREATTE, *The Grammar of Attic Inscriptions II. Morphology*, Berlin & Nova York 1996, pàg. 669-679.

1369 Th. III 81, 2 $\epsilon\nu \omicron\sigma\omega$; II 21, 1 $\mu\acute{\epsilon}\chi\rho\iota$.

evitades tant per la tragèdia com per la resta de l'oratória.¹³⁷⁰ En els diàlegs de Plató trobem μέχρι, tot i que, com solen fer els autors teatrals i els oradors, evita ἐν ᾧ i ἐν ὅσω, mentre que Xenofont, a més de les conjuncions ja esmentades, introdueix la solució ἔστ' ἄν.¹³⁷¹ La incorporació de les construccions jònies es produeix al llarg d'un període més aviat breu, i no exclouen certes variacions que palesen el caire un bon tros artificial del fenomen.¹³⁷² Aquesta artificialitat queda confirmada amb un passatge platònic on trobem el hàpax μέχρι ἕως, una hipercharacterització que denuncia les inconsistències de l'ús d'aquestes conjuncions jònies al dialecte àtic.¹³⁷³ Completarem l'estudi de Lillo tot afegint-hi que també en l'àmbit de les oracions temporals d'anterioritat hi ha influència jònia sobre la prosa àtica, com s'esdevé amb el marcador πρότερον (...) ἢ, que regeix tant indicatiu com subjuntiu, cf. ὄχοντο φεύγοντες πρότερον ἢ ἀπέδυσαν,¹³⁷⁴ οὐ πρότερον ἐπιχειροῦσιν ἢ πάσης ὑποψίας φυλακὴν ποιήσονται.¹³⁷⁵ Encara a les oracions temporals d'anterioritat, la conjunció πρὶν es construeix a l'època clàssica amb qualsevol mode personal, cf. οὐ μέντοι πρότερόν γε οἱ ξύμπαντες ἐπαύσαντο ἐν ὀργῇ ἔχοντες αὐτὸν πρὶν ἐζημίωσαν χρήμασιν,¹³⁷⁶ οὗτοι δὲ θάνατον τῷ μηνυτῇ τὴν δωρεὰν ἀπέδοσαν, ἀπαγορευόντων τῶν φίλων τῶν ἐμῶν μὴ ἀποκτείνειν τὸν ἄνδρα πρὶν ἐγὼ ἔλθοιμι¹³⁷⁷, οἱ δὲ ἐπιβουλεύμενοι οὐδὲν ἴσασι, πρὶν γ' ἤδη ἐν αὐτῷ ὧσι τῷ κακῷ καὶ γιγνώσκωσι τὸν ὄλεθρον ἐν ᾧ εἰσί,¹³⁷⁸ tot i que l'antiga construcció amb infinitiu manté la rendibilitat fins i tot a la koiné.¹³⁷⁹

La conjunció ἤνικα, amb una escassa presència als textos literaris de l'època clàssica, i que és gairebé desconeguda per a Homer,¹³⁸⁰ coneix tanmateix un ús rellevant al drama àtic, cf. νῦν δ' ἤνικ' οὐκέτ' ἔστιν, ἔς σε δὴ βλέπω,¹³⁸¹ així com alguna presència a certa prosa, cf. ἤνικα τοίνυν ἦν μὲν ὁ πόλεμος ἡμῖν ἐν Εὐβοίᾳ (...) εἰρήνης ἐπεθυμήσαμεν etc.¹³⁸²

1370 Lys. VII 7; Ar. Pax 943, Ec. 1152.

1371 X. Cyr. V 4, 38.

1372 Antonio LILLO, "Sobre construcciones temporales en jonio y en ático", in Francisco CORTÉS GABAUDÁN & Julián V. MÉNDEZ DOSUNA (ed.), *Dic mihi, Musa, uirum. Homenaje al Profesor Antonio López Eire*, Salamanca 2010, 389-396, pàg. 394-396, on remarca les diferències de Tucídides, Xenofont i Plató amb l'ús d'Heròdot de μέχρι.

1373 Pl. Symp. 220d.

1374 Antipho II γ 2. Sobre la pretesa distinció entre un valor temporal de πρὶν i un de diferent de πρότερον, que expressaria el valor de la prelatió, vegeu Elsa GARCÍA NOVO, "Relación entre infinitivo y modos en la oración de πρὶν tomando como ejemplo el Corpus Hippocraticum", *CFC: egi 2*, 1992, 137-164, pàg. 143, n. 11.

1375 Antipho II α 2.

1376 Th. II 65, 3.

1377 Antipho V 34.

1378 Antipho I 29.

1379 Suzanne AMIGUES, "Remarques sur la syntaxe de πρὶν", *LEC 48*, 1980, 193-210.

1380 Hom. Od. XXII 198 és hàpax.

1381 S. El. 954.

1382 And. III 3. A la prosa clàssica l'ús és efectivament molt limitat als primers decennis, cf. Th. VII 73, 3 (hàpax), Lys. VIII 14, XIX 4 i XX 17, mentre que a Demòstenes es registra amb una certa profusió, cf. XVIII 79, 140,

A la koiné també es produeixen canvis, directament relacionats amb l'evolució esdevinguda a l'època clàssica. S'hi registra un ús abundós de conjuncions d'origen joni com ara ἔσπε i ἡνίκα o el grup ἐν ᾧ. Requereix un esment específic la conjunció ὡς, tant perquè el valor temporal és també un jonisme de la koiné, com perquè a la llengua postclàssica apareix la construcció amb partícula modal.¹³⁸³ Al grec neotestamentari, ὅταν, ὅτε i ὡς són les conjuncions més emprades.¹³⁸⁴

Hem d'esmentar finalment el valor condicional proposat per a certs tipus d'oracions subordinades temporals, sobre el qual tanmateix cal plantejar diversos dubtes. En primer lloc, es tracta d'una anàlisi que descansa del tot en la interpretació semàntica, quan des del punt de vista sintàctic no hi ha cap indicatiu determinant que avale el valor condicional. Wooten accepta l'anàlisi condicional de certes oracions temporals d'anterioritat dependent de principals negatives. En serien exemples μὴ ἀπέλθητε πρὶν ἂν ἀκούσητε,¹³⁸⁵ καὶ οὐδαμῶθεν ἀφίεσαν πρὶν παραθεῖεν αὐτοῖς ἄριστον.¹³⁸⁶ Tant μὴ (...) πρὶν ἂν com οὐ (...) πρὶν introduirien oracions condicionals d'acord amb un criteri que el mateix autor defineix com a purament lògic.¹³⁸⁷ De manera semblant, s'ha volgut interpretar com de valor condicional aquella oració introduïda per ὅτε en substitució de l'apòdosi, cf. ἡμεῖς τοίνυν, ἔφασαν οἱ Λάκωνες, ἀπίοιμεν ἂν ὁπότε τὸν μισθὸν ἔχοιεν οἱ ταῦτα ὑμῖν καταπράξαντες.¹³⁸⁸ Es tracta un cop més d'un problema semàntic sense una especial transcendència al pla sintàctic.

4. Les oracions causals.

Les subordinades causals alternen en grec amb l'expressió d'aquesta noció mitjançant sintagmes preposicionals, inclòs l'ús d'algunes de les anomenades preposicions impròpies, o mitjançant l'infinitiu instrumental. Des del punt de vista sintàctic, l'expressió de la causalitat es distingeix de la de la finalitat per l'oposició de totes dues pel que fa a la consideració del valor prospectiu. Les oracions finals són sempre prospectives, per la qual cosa es construeixen amb

189, 248 i 313, XIX 26, 51, 165, 242, 263, 290 i 320.

1383 Vegeu també María Teresa AMADO RODRÍGUEZ, "Expresión de las relaciones temporales en Longo. Formas oracionales", *CFC: egi* 12, 2002, 57-87.

1384 Friedrich BLASS & Albert DEBRUNNER, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1965¹², pàg. 287-288.

1385 X. *An.* IV 5, 30.

1386 X. *An.* V 7, 12.

1387 Cecil C. WOOTEN, "The conditional nature of πρὶν clauses in Attic prose of the fifth and fourth centuries", *Glotta* 48, 1970, 81-88. L'opinió contrària es llegeix a Suzanne AMIGUES, "Remarques sur la syntaxe de πρὶν", *LEC* 48, 1980, 193-210.

1388 X. *An.* VII 7, 17. Vegeu al respecte E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 650.

verbs modals (subjuntiu, optatiu, futur d'indicatiu, indicatiu irreal). En canvi, les oracions causals constitueixen el terme no marcat d'aquesta oposició, atès que simplement constaten una realitat.¹³⁸⁹ Hi ha també una oposició interna dins les oracions causals, segons que expressen una causalitat directa o indirecta, en termes de Ruijgh.¹³⁹⁰ Muchnovà distingeix fins a tres tipus de causals, que podríem definir com a nexals, especials i locutives; les primeres expressen la causa de tota una frase, les segones la d'un sol element d'aquesta, i les terceres no expressen causa, sinó el simple fet de referir-se a alguna cosa.¹³⁹¹

Es fan servir com a marcadors de l'oració causal les conjuncions ἐπεί, διότι, ὁθούνεκα, ὅτι, οὐνεκα i ὡς, que són les més emprades, amb grans diferències entre si, i encara διό, ὄ, ὄ τε, καθό i καθότι. La idea que aquestes conjuncions causals són intercanviables, com en certa manera proposa Sicking,¹³⁹² no ha convençut els crítics, afanyats a cercar els matisos propis de l'ús de cadascuna.¹³⁹³ Si atenem a la història de la llengua, trobarem que ὁθούνεκα apareix tan sols al gènere de la tragèdia, mentre que διότι pertany al grec del segle IV en endavant. Cal parar compte també en el fet que la parataxi permet també l'expressió de la causalitat,¹³⁹⁴ cf. ἄδικον ὁ πλοῦτος, πολλὰ δ' οὐκ ὀρθῶς ποιεῖ.¹³⁹⁵

A la llengua homèrica, ἐπεί acostuma a construir-se amb indicatiu,¹³⁹⁶ però no està exclòs l'ús de l'optatiu potencial, cf. τῷ κεν ἐελποίμην αἰρησέμεν, εἰ σύ γε θυμῷ / σῶ ἐθέλοις, ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐφορμηθέντε γε νῶ / τλαῖεν ἐναντίβιον στάντες μαχέσασθαι "Αρηί.¹³⁹⁷ De totes aquestes potser la conjunció més interessant és οὐνεκα, un antic sintagma preposicional. En primer lloc, perquè la trobem encara dins l'estructura del díptic correlatiu, cf. ὡς δὴ τοῦδ'

1389 Emilio CRESPO, "La expresión de la finalidad en las subordinadas del griego antiguo", RSEL 18, 1988, 285-298, pàg. 292.

1390 C.J. RUIJGH, *Autour de TE épique. Études sur la syntaxe grecque*, Amsterdam 1971, pàg. 812. A. RIJKSBARON, *op. cit.*, pàg. 52, parla també d'oracions causals no adjuntes, on *the speaker is commenting on the way he is speaking, that is, the does not give the cause or reason for the event referred to in the first member.*

1391 Dagmar MUCHNOVÁ, "Les propositions causales dites de motif", en Michèle BIRAUD (ed.), *Études de syntaxe du grec classique*, Niça 1991, 135-143, pàg. 137: *Il y a des propositions de motif qui expriment la justification en fournissant le motif de l'énonciation, d'autres qui justifient l'emploi d'un mot particulier et d'autres encore servent à justifier un acte illocutoire.*

1392 C.J.M. SICKING, "Aspect Choice, Time Reference or Discourse Function?", en C.M.J. SICKING & Peter STORK, *Two Studies in the Semantics of the Verb in Classical Greek*, Leiden 1996, 1-118, pàg. 39: *As far as chronology is concerned, there seems to be no difference between ἐπεί, ἐπειδή, ἐπίτε and ὡς.*

1393 Cf. E. PFUDEL, *Beiträge zur Syntax der Kausalsätze bei Homer*, Progr. Liegnitz 1871; Joseph ZYCHA, "Der Gebrauch von ἐπεί, ἐπίπερ, ἐπειδή, ἐηπειδήπερ", *Wiener Studien* 7, 1885, 82-115.

1394 D. MUCHNOVÁ, "L'expression de la causalité en grec ancien à l'aide de la parataxe", *GLP* 10, 1983, 9-27.

1395 E. frg, 55 ed. Nauck.

1396 G. MELVILLE BOLLING, *op. cit.*, pàg. 38: *When ἐπεί is causal in meaning it naturally introduces most frequently a clause that includes an indicative.*

1397 Hom. *Il.* XVII 488-490.

ἔνεκά σφιν ἐκήβολος ἄλγεα τεύχει, / οὐνεκ ' ἐγὼ κούρης Χρυσίδος ἀγλά ' ἄποινα / οὐκ ἔθελον δέξασθαι,¹³⁹⁸ i després perquè genera un ús que s'ha interpretat com a completiu, cf. αὐτὰρ μὴ νῦν μοι τόδε χῶεο μηδὲ νέμεσσα, / οὐνεκά σ ' οὐ τὸ πρῶτον, ἐπεὶ ἴδον, ᾧδ ' ἠγάπησα.¹³⁹⁹

La conjunció καθότι no és sinó residual en la literatura clàssica, on presenta el valor causal en un escàs nombre d'exemples, cf. ἐόντες δὲ μητρὸς οὐ τῆς αὐτῆς ἐστασίαζον, ὁ μὲν γὰρ ' Ἀρτοβαζάνης καθότι πρεσβύτατός τε εἶη παντὸς τοῦ γόνου καὶ ὅτι νομιζόμενον εἶη πρὸς πάντων ἀνθρώπων τὸν πρεσβύτατον τὴν ἀρχὴν ἔχειν.¹⁴⁰⁰ El seu ús és més ample, però, a la llengua dels textos epigràfics, els àtics inclosos,¹⁴⁰¹ on predomina el valor modal, cf. (...) καθότι ἂν δοκῆ ἐπιτήδειον εἶναι ' Ἀθηναίοις καὶ Χαλκιδεῦσιν.¹⁴⁰² Aquesta mateixa conjunció, potser arran de la indefinició semàntica que comporta, ha dut alguns a veure-hi usos relatius¹⁴⁰³ i, fins i tot, condicionals,¹⁴⁰⁴ que hem de descartar, però.

Com en el cas de les oracions temporals, pertany a l'època clàssica i sobretot la postclàssica, l'ús de conjuncions derivades d'antics sintagmes preposicionals com ara διό, cf. ἐλέγετο δε καὶ Σύννεσις εἶναι ἐπὶ τῶν ἄκρων φυλάττων τὴν εἰσβολὴν· διὸ ἔμεινεν ἡμέραν ἐν τῷ πεδίῳ.¹⁴⁰⁵ També és pròpia del grec clàssic, i específica de la llengua literària d'Heròdot, en què coincideix amb altres variants com ara ἅτε i οἷα, el reforç d'un participi (tant concertat com absolut) de valor causal mitjançant la conjunció ὥστε, cf. (...) τὰς ὁδοὺς οὐκ ἐπισταμένου ὥστε οὐ τετμημένων τῶν ὁδῶν etc.¹⁴⁰⁶ Usos causals qualificats d'anòmals es deuen tan sols al context i, per tant, a raons semàntiques. És el cas, per exemple, d'un hàpax a Sòfocles: ἐν οἷν ῥοπή τοιᾶδε κειμένῳ, τέκνον, / οὐκ εἶ ξυνέρξων, ἠνίκ ' ἦ σεσώμεθα

1398 Hom. *Il.* I 110-112.

1399 Hom. *Od.* XXIII 213-214. Noteu com la construcció és molt propera a la del díptic correlatiu.

1400 Hdt. VII 2. D'altres exemples són Hdt. II 73 i VI 3, Th. I 82 i Ar. *Ra.* 1162, Lys. XXIII 14.

1401 Karl MEISTERHANS & Eduard SCHWYZER, *Grammatik der attischen Inschriften*, Berlín 1900³, pàg. 257.

1402 *Decretum de Chalcidensibus* ll. 3-12, ed. Eduard SCHWYZER, *Dialectorum Graecarum exempla epigraphica potiora*, Hildesheim/Zuric/Nova York 1987 (= Leipzig 1932), pàg. 385.

1403 Julián V. MÉNDEZ DOSUNA, "Sobre un presunto καθότι con valor locativo en Pausanias", *Em* 71, 2003, 227-243, s'ocupa de desvirtuar aquest presumpte valor locatiu a Pausànies i a Heròdot.

1404 P. MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 258, a propòsit d'*IG I-2* 76, καθότι ἂν δοκῆ αὐτῆσι ἄριστα ὁ καρπὸς ἐκλεγήσεσθαι, que tradueix *dans les conditions où la récolte leur paraîtra devoir se faire au mieux*, i que presenta sota la rúbrica *dans la mesure, les conditions où*, el que implica un valor modal-condicional.

1405 X. *An.* I 2, 21.

1406 Hdt. IV 136, 2. Hàpax en àtic serien dos exemples de Tucídides, Th. II 40, 4 i VII 24, 2, en aquest darrer cas amb molts dubtes perquè es troba només a una part de la transmissió manuscrita. Vegeu també John Dewar DENNISTON, *The Greek Particles*, Oxford 1950², pàg. 527, n. 1, sobre Ps.-And. IV 20 i Is. IX 16, amb sengles casos d'una mena d'atracció modal de l'oració consecutiva en dependre d'un participi, i Antonietta PORRO, "Un caso di ὥστε con il participio? (Isocr. *Paneg.* 64-65)", *Aevum* 4, 1991, 153-162.

(...) ἢ οἰχόμεσθ' ἅμα.¹⁴⁰⁷ O de diversos passatges on ὅταν o ἐπειδάν tindrien també un valor causal segons Pearson,¹⁴⁰⁸ cf. μὴ θαυμάζετε τὰς γινομένας κλοπὰς, ὅταν τοὺς μὲν κλέπτας χαλκοῦς, τοὺς δὲ τοίχους πηλίνους ἔχομεν.¹⁴⁰⁹ És diferent el cas d'un cert nombre d'exemples, tots datables en els segles IV i V dC, on trobem un ús causal de ἵνα, cf. ἐννόησον, ὅσα ὑπέμεινεν, ὅσα ἐφιλοσόφησεν ὁ Μωυσῆς, ὅσα ἐπεδείξατο ἀγαθὰ· καὶ ἵνα ἐν ἀμάρτη ἀμάρτημα μόνον, ἐκολάζετο πικρῶς,¹⁴¹⁰ que Sluiter explica com un tret propi de la llengua conversacional de persones cultes.¹⁴¹¹

5. Les oracions modals i comparatives.

Segons que s'ha dit més amunt, l'expressió d'una circumstància modal està a l'origen de les oracions adverbials temporals, causals i comparatives, però són aquestes darreres les que guarden una relació més estreta amb la noció modal. Hi ha, fins i tot, un tipus d'oració que admet la definició de comparativo-modal. Les oracions modals són introduïdes per les conjuncions καθάπερ, καθότι, ὅπως i ὥς.¹⁴¹²

Com a conjunció bàsica per a la introducció de les oracions subordinades comparatives, i sense exclusió d'altres mitjans de caire semàntic basats principalment en adjectius,¹⁴¹³ trobem al grec clàssic l'antic adverb de mode ὥσπερ. Segons Biraud, és precisament la partícula περ la que estableix aquesta concomitància o proximitat entre *comparans* i *comparandum*.¹⁴¹⁴ Ara bé, si era així, per què a Homer no trobem περ als símils?

1407 S. Tr. 83-85.

1408 Alfred Chilton PEARSON, "On the use of ὅταν with causal implication", *AJPh* 33, 1912, 426-435.

1409 Plu. Dem. 11. Per a ἐπειδάν, cf. X. *Hier.* VIII 7.

1410 Joh. Chrys., *Acta apostol. Hom.* III, PG 60, 40. El context de passat implica que es tracta d'una funció sintàctica de causalitat, no pas de finalitat.

1411 Ineke SLUITER, "Causal ἵνα- Sound Greek", *Glotta* 70, 1992, 39-53, pàg. 53. La nostra opinió, però, apunta a un fenomen de traducció propi del dialecte grec dels alexandrins, probablement pel contacte amb l'hebreu.

1412 E. CRESPO, "La expresión de la función Manera en griego", *Em* 56, 1988, 43-64.

1413 Els més habituals són els adjectius ὅμοιος, αὐτός i ἴσος per a la noció d'igualtat, i els antònims ἀνόμοιος, ἄνισος, διάφορος i ἐναντίος per a la de diferència; a aquests darrers caldria afegir els pronoms ἄλλος i ἕτερος. Per a la comparació d'igualtat el segon membre apareix en datiu, mentre que per a la de diferència ho fa en genitiu ablatiu.

1414 Michèle BIRAUD, "Les expressions de l'idée comparative en Grec classique: coréférence et disjonction", *Glotta* 61, 1984, 167-182, pàg. 168: *Le lexème ὥσπερ est, en grec classique, fonctionnellement et morphologiquement, un adverbe relatif de manière (...) La forme choisie pour l'expression de la comparaison est celle qui comporte la particule περ car son rôle est de noter 'la coïncidence entre les procès des deux propositions, d'attirer l'attention sur l'identité de leurs éléments coréférents* (subratllats nostres). Per a una millor anàlisi de la partícula, vegeu Egbert J. BAKKER, "Concessions and Itification. The Diachronic Development of the Particle περ" en Lambert ISEBAERT (ed.), *Miscellanea Linguistica Graeco-Latina*, Namur 1993, 1-17.

Per a l'expressió de les oracions comparatives, el grec homèric fa servir la conjunció ἤυτε, cognada d'a.i. *uta*, l'ús més antic de la qual probablement és la construcció nominal pura, molt sovint seguida d'una oració de relatiu: ἐπὶ δὲ πτόλεμος τέτατό σφιν / ἄγριος ἤυτε πῦρ, τό τ' ἐπεσσύμενον πόλιν ἀνδρῶν / ὄρμενον ἐξαίφνης φλεγέθει, μινύθουσι δὲ οἴκοι / ἐν σέλαι μεγάλῳ.¹⁴¹⁵ Sembla posterior la construcció amb verb personal, cf. Τρῶες μὲν κλαγγῆ τ' ἐνοπῆ τ' ἴσαν ὄρνιθες ὡς, / ἤυτε περ κλαγγῆ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό.¹⁴¹⁶ També trobem a Homer la conjunció ὡς, que com la major part de les derivades del tema del pronom relatiu serà la que estendrà més el seu ús. A l'èpica pot associar-se amb la conjunció temporal ὅτε, cf. ἐν δ' ἔπεσε, ὡς ὅτε κῦμα θοῆ ἐν νηὶ πέσησιν etc.¹⁴¹⁷ Pel que fa a la sintaxi de ὥσπερ, a l'èpica no es troba encara configurada com a conjunció,¹⁴¹⁸ cf. ἀλλ' ἦ τοι ἔπεσιν μὲν ὀνειδισον, ὡς ἔσεταιί περ.¹⁴¹⁹

Un altre procediment per a l'expressió de la comparació és la correlació mitjançant els adjectius-pronoms οἶος i ὅσος seguits d'infinitiu dinàmic, construcció que Schwyzer entén com un ús consecutiu.¹⁴²⁰ Que es tracta d'una noció comparativa, ho mostren exemples com ara γυναικὸς δὲ ποτε οὔσης ἐν τῇ πόλει καλῆς, ἣ ὄνομα ἦν Θεοδότη, καὶ οἶας συνείναι τῷ πείθοντι etc.¹⁴²¹

Hi ha també un ús comparatiu de la conjunció ὥστε, que Ruijgh qualifica de jonisme,¹⁴²² i que al nostre parer entra dins la categoria dels poetismes.¹⁴²³ Sembla menor en freqüència i extensió, i probablement reduït a una certa presència a la poesia, l'ús comparatiu de ἄτε.¹⁴²⁴

1415 Hom. *Il.* XVII 736-739. Destacable també per la bellesa i la capacitat expressiva l'exemple d'*Il.* XV 618-621.

1416 Hom. *Il.* III 3.

1417 Hom. *Il.* I 211.

1418 Cf. P. CHANTRAINE, *op. cit.*, pàg. 251-252.

1419 Hom. *Hom. Il.* I 216. Destacable també per la bellesa i la capacitat expressiva l'exemple d'*Il.* XV 618-621.

1420 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 677-678.

1421 X. *Mem.* III 11, 1.

1422 Cornelis Jan RUIJGH, *Autour de 'TE épique'. Études sur la syntaxe grecque*, París 1971, pàg. 978-979 sobre la lírica jònica, i pàg. 991-992 sobre el seu ús a les seccions recitades de la tragèdia, que explica per influència de la iambografia.

1423 Cf. J.D. DENNISTON, *op. cit.*, pàg. 526: *ὥστε in comparisons is pretty common in the tragedians, particularly in the Trachiniae and the Bacchae. It is used both in the iambic portions and in the lyrics.*

1424 Pi. *Ol.* I 2, XII 1, P. II 79, etc.

Tema 27. Les oracions finals i consecutives.

Les oracions consecutives i finals comparteixen algunes característiques que conviden a tractar-ne conjuntament. La proximitat de totes dues nocions semàntiques, precisades tan sols mitjançant el concurs del context, arriba a plasmar-se plenament al participi del tema de futur. En altres paraules, la principal distinció entre les unes i les altres recolza en l'ús dels respectius marcadors oracionals. D'altra banda, les oracions consecutives i finals tenen també fortes relacions d'afinitat amb altres subordinades: les consecutives amb les modals i les finals amb les causals, i amb les condicionals segons Wakker, com es veurà més endavant.

1. *L'expressió de la finalitat.*

L'expressió de la finalitat no té la concurrència de la classe adverbial, però tampoc no és exclusiva de les oracions subordinades finals. El grec antic pot expressar la finalitat mitjançant eines morfosintàctiques com l'infinitiu anomenat precisament final (altrament dit dinàmic), l'infinitiu articular, construcció aquesta sempre en genitiu, el participi de futur, i, en fi, diverses construccions preposicionals (διά amb acusatiu, ἔνεκα i χάριν amb genitiu, ἐπί amb datiu); o bé mercès als valors semàntics de l'oració subordinada de relatiu amb un verb modal, això és, amb subjuntiu, optatiu o bé futur d'indicatiu. Tot aquest ventall de possibilitats sintàctiques està condicionat per distincions cronològiques, geogràfiques, socials i estilístiques. Per exemple, algunes conjuncions (ὄφρα, ἕως, en realitat ἐῴως per raons mètriques) són pròpies només de l'èpica, i si es troben posteriorment es tracta d'un reflex de la llengua homèrica. En canvi, l'infinitiu articular es desenvolupa amb la prosa literària, per la qual cosa som al davant d'una innovació de l'època clàssica i d'un determinat nivell de llengua. És a dir, l'expressió de la finalitat no disposa d'una sèrie d'al·losintagmes de distribució lliure, segons que tindrem ocasió de veure tot seguit.

2. *La presumpta antiguitat indoeuropea de les oracions finals.*

L'infinitiu final i en un grau menor el participi de futur són procediments antics, heretats de la sintaxi indoeuropea. L'oració subordinada final, en canvi, pertany al desenvolupament de les llengües històriques.¹⁴²⁵ Nogensmenys, els estudis sintàctics del segle XIX tendien a reivindicar per a

1425 Cf. Manu LEUMANN, "Zur Vorgeschichte der lateinischen Finalsätze mit *ut*", *Mélanges A. Ernout*,

l'indoeuropeu l'existència d'oracions finals, tot basant-se en la comparació del grec homèric i els *Vedes* indis, i fonamentalment en els respectius usos de les conjuncions $\omega\varsigma$ i *yatha*. Qüestió de la màxima importància sobre això és la determinació del valor final de $\omega\varsigma$, antic per a Weber, Hermann i Rosenkranz, que el consideren protogrec i pandialectal.¹⁴²⁶ Tanmateix, com s'esdevé de manera paral·lela amb *yatha* al *RigVeda* indi, precisament la construcció més habitual a l'èpica, mitjançant la ja esmentada conjunció $\omega\varsigma$, es revela indestriable, des dels punts de vista formal i sintàctic, pel que fa a la determinació dels valors antic i nou, modal i final respectivament. La presumpta innovació indoeuropea de generar un tipus d'oració final autònom, diferenciat del genèric modal, depèn del tot de la interpretació semàntica. La teoria de l'origen indoeuropeu de les oracions finals ha sigut renovellada recentment per alguns autors,¹⁴²⁷ sense que el caire antic d'aquesta varietat oracional haja quedat, però, establert. D'altra banda, tampoc no s'até a la veritat qui crega $\omega\varsigma$ la conjunció final de tots els dialectes grecs. El cretenc fa servir les antigues conjuncions modals α i $\sigma\pi\alpha$,¹⁴²⁸ mentre que la presència de $\iota\nu\alpha$ i $\delta\pi\omega\varsigma$ es deu a la influència de la koiné en el context de l'ús de fórmules epigràfiques.¹⁴²⁹

Si pensem en la situació del grec homèric, hi trobarem oracions finals introduïdes per una sèrie de conjuncions que en origen són modals, com $\omega\varsigma$ i $\delta\pi\omega\varsigma$, temporals com $\delta\phi\alpha$ i $\xi\omega\varsigma$, i relatives com $\iota\nu\alpha$, a les quals hem d'afegir la negació $\mu\eta$ i les conjuncions/partícules desideratives $\epsilon\iota$ i $\alpha\iota$. Cap d'aquests marcadors no és en origen final. La diversitat de les conjuncions finals a les llengües indoeuropees, juntament amb l'adaptació que cadascuna féu per tal d'expressar la finalitat, demostren l'aparició d'aquest tipus oracional en època dialectal. Una altra prova del caràcter recent de les oracions finals, no heretat de la llengua mare, és l'absència gairebé total de qualsevol mena de rastre de la construcció correlativa.¹⁴³⁰ Aquesta diversitat de les conjuncions finals, des del

París 1940, 231-235 (= Karl STRUNK (ed.), *Probleme der lateinischen Grammatik*, Darmstadt 1973, 421-425).

1426 Philipp WEBER, *Entwicklungsgeschichte der Absichtssätze II*, Würzburg 1885, pàg. 99; Eduard HERMANN, *Die Nebensätze in den griechischen Dialekteinschriften in Vergleich mit den Nebensätzen in der griechischen Literatur*, Berlin & Leipzig 1912, pàg. 265: *Ich bin nicht abgeneigt, anzunehmen, dass die finale Bedeutung ehemanls gemeingriechisch und auch urgriechisch war*; B. ROSENKRANZ, "Der lokale Grundton und die persönliche Eigenart in der Sprache des Thukydides und der älteren griechischen Rednern", *IF* 48, 1930, 127-175, pàg. 166-167.

1427 Robert J. JEFFERS & William J. PEPICELLO, "The Expression of Purpose in Indo-European", *IF* 84, 1979, 1-16; Heinrich HETTRICH, "Zur Entwicklung der Finalsätze altindogermanischer Sprachen", *ZVS* 100, 1987, 219-237.

1428 Sobre aquestes conjuncions vegeu les observacions de Friedrich BLASS, "Zu den zweiten Gesetze von Gortyn", *RhM* 41, 1886, 313, i Antonio LÓPEZ EIRE, "Un caso de elección en dialectología griega", en Francisco VILLAR (ed.), *Studia Indogermanica et Palaeohispanica in Honorem A. Tovar et L. Michelena*, Salamanca 1990, 235-242, pàg. 237, on remarca el caire originari del valor modal, i el secundari del final, i pàg. 240-241, sobre el caràcter d'elecció dialectal de l'ús d'una o altra conjunció.

1429 Antonio LÓPEZ EIRE, "Estructuras lingüísticas recurrentes en las inscripciones dialectales griegas", en Emilio CRESPO, José Luis GARCIA RAMÓN & Araceli STRIANO (ed.), *Dialectologica Graeca*, Madrid, UAM, 1993, 221-227.

1430 H. HETTRICH, *op. cit.*, pàg. 223 i n. 16, esmenta Hom. *Od.* III 15 com a únic exemple de correlació a

mateix grec homèric, il·lustra el conjunt d'intents dels parlants per dotar-se d'un mitjà d'expressió consolidat per la claredat i l'ús. Tal com hem dit adés, només la semàntica permet d'identificar les oracions finals, enteses com un desenvolupament recent i encara no prou ben definit.¹⁴³¹ Chantraine, però, fa veure que diversos indicadors de modalitat fan possible de reconèixer el matís final, tot diferenciant-lo del genèric modal. Entre aquests indicadors hi hauria el valor lexemàtic del verb, l'ús del subjuntiu prospectiu i l'afegitó de la partícula modal κε.¹⁴³²

L'anàlisi detallada de Crespo i Wakker, en sengles treballs publicats gairebé simultàniament, ens ha fornint precioses observacions sobre la distribució d'usos tant de les conjuncions finals com d'altres solucions. A la llengua homèrica, Wakker ha mostrat que l'ús de les oracions de relatiu, l'infinitiu final, el participi de futur i els sintagmes preposicionals o expressen d'una manera imperfecta el valor final, o bé apareixen amb un caire residual. Així, les oracions de relatiu i l'infinitiu no poden expressar el control de l'acció verbal per part del subjecte, per la qual cosa el valor de l'oració és encara indefinit, entre modal, consecutiu i final,¹⁴³³ mentre que el futur només es registra amb subjectes humans i verbs de moviment o d'enviament,¹⁴³⁴ i els sintagmes preposicionals, més restringits encara, tan sols amb verbs de moviment.¹⁴³⁵ Per la seua part, Crespo conclou que només ἵνα i μή poden ésser considerades autèntiques conjuncions finals, atès que són les úniques que es construeixen amb verbs voluntatius, l'acció expressada pels quals està sotmesa al control del subjecte oracional i real.¹⁴³⁶

Un altre problema és el plantejat per aquelles oracions formalment condicionals a les quals s'atribueix un valor final. Així ho fa Wakker, que integra aquest tipus dins la sintaxi de les oracions finals,¹⁴³⁷ tot i reconèixer que a les oracions finals la consecució de l'objectiu es presenta com a possible, mentre que a les oracions condicionals amb valor final el parlant és conscient que

l'èpica. Vegeu, però, Hom. *Il.* XXIV 336-338: βάσκι ' ἴθι, καὶ Πρίαμον κοίλας ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν / ὣς ἄγαγ ', ὣς μήτ ' ἄρ τις ἴδη μήτ ' ἄρ τε νοήση / τῶν ἄλλων Δαναῶν πρὶν Πηλειωνάδ ' ἴκεσθαι. Coincidim amb M. LEUMANN, *op. cit.*, pàg. 233: *Nun sind auch im Griechischen und Altindischen Finalsätze und Konsekutivsätze durch die relativen Adverbia ὡς ὥστε ὅπως und yatha eingeleitet; auch sie stehen, nicht anders als in reinen Vergleichungsätzen, gelegentlich in Korrespondenz mit einem οὕτω oder tatha des Hauptsatzes.*

1431 Cf. E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 665 i 672; *id.* H. HETTRICH, *op. cit.*, pàg. 228: (...) *Hinweise auf eine Ausgliederung der Finalsätze mit ὡ aus modalen Adverbialsätzen bei Homer fehlen.*

1432 Pierre CHANTRAINE, *Grammaire Homérique II*, pàg. 297.

1433 Gerry C. WAKKER, "Purpose expressions in Homeric Greek", en A. RIJKSBARON, H.C. MULDER & G.C. WAKKER (ed.), *In the Footsteps of Raphael Kühner II. Syntax*, Amsterdam 1988, 327-344, pàg. 342.

1434 G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 341.

1435 G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 341.

1436 E. CRESPO, "La expresión de la finalidad en las subordinadas del griego antiguo", *RSEL 18*, 1988, 285-298, pàg. 286 i 294-295.

1437 Gerry C. WAKKER, *Conditions and Conditionals. An Investigation of Ancient Greek*, Amsterdam 1994, pàg. 377.

L'objectiu queda fora del seu abast,¹⁴³⁸ cf. (...) ἀλλὰ φίλον περ ἔοντα καὶ αἰδοῖον Μενέλαον / νεικέσω, εἴ πέρ μοι νεμεσήσεται.¹⁴³⁹ D'altra banda, en les oracions condicionals per a les quals es reclama un valor final la noció, més d'irrealitat que no d'eventualitat, és expressada mitjançant partícules, especialment πως, en un 40% de casos al grec homèric i en un 80 % al grec posthomèric, cf. ὑμεῖς μὲν κώπησιν ἀλὸς ῥηγμῖνα βαθείαν / τύπτετε κληΐδεσσιν ἐφήμενοι, αἴ κέ ποθι Ζεὺς / δῶη τόνδε γ' ὄλεθρον ὑπεκφυγέειν καὶ ἀλύξαι.¹⁴⁴⁰ Tot plegat, la interpretació final és tan sols una alternativa semàntica, probablement menys plausible que la de veure-hi antigues oracions principals desideratives. Aquesta situació fa inversemblant l'adscripció d'aquest tipus de condicionals al sistema de les oracions finals.

L'ús d'oracions de relatiu amb valor final es deu a la modalitat prospectiva, que albira una fita a l'esdevenidor, conferida a la frase per un verb modal. La gramàtica tradicional sol tractar d'aquestes oracions i les limita a les construïdes amb futur d'indicatiu. Però a Homer les trobem ja, construïdes amb subjuntiu i amb optatiu, cf. τιμὴν δ' Ἄργεῖοι ἀποτινέμεν ἢν τιν' ἔοικεν / ἢ τε καὶ ἔσσομένοισι μετ' ἀνθρώποισι πέληται.¹⁴⁴¹; ἐν μὲν οἱ κραδίη θάρσος βάλε, πὰρ δὲ οἱ αὐτὸς / ἔστη, ὅπως θανάτοιο βαρείας κῆρας ἀλάλκοι.¹⁴⁴²

3. La sintaxi de les oracions finals.

S'ha reconegut al si de les oracions finals una oposició sintacticosemàntica entre un tipus adverbial *stricto sensu*, definit per Wakker com a *constituent optatiu* en el sentit que no esdevé imprescindible ni sintàcticament ni semànticament,¹⁴⁴³ i que nosaltres descrivim com aquella expressió oracional de la finalitat que admet la intercanviabilitat amb una altra solució expressiva (un sintagma preposicional, per exemple); i un segon tipus completivo-final, que Kühner anomenava *oracions completives de realitat*.¹⁴⁴⁴

Les conjuncions emprades presenten també característiques sintàctiques que les oposen: Wakker i Crespo han establert la distinció entre les oracions causals i finals a partir de l'oposició

1438 Gerry C. WAKKER, *Conditions*, pàg. 373-374.

1439 Hom. *Il.* X 114-115.

1440 Hom. *Od.* XII 214-216. Gerry C. WAKKER, *Conditions*, pàg. 376.

1441 G. Hom. *Il.* III 286-287.

1442 Hom. *Il.* XXI 547-548.

1443 G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 327

1444 Raphael KÜHNER & Bernhard GERTH, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache II-1*, ed. Ildar IBRAGUIMOV, Hannover & Leipzig 1904, pàg. 372-377.

que considera el valor prospectiu de l'acció verbal. Les oracions causals es realitzen com a no prospectives o com a indiferents a aquesta consideració, mentre que les finals han de considerar necessàriament la prospectivitat de l'acció. Ara bé, mentre les oracions construïdes mitjançant *ἐάν* -o bé *εἰ* (...) *ἄν*- i analitzades com a finals per Wakker¹⁴⁴⁵ contempen aquest valor prospectiu com a no realitzable, la resta de conjuncions – *ἕως*, *ἵνα*, *μή*, *ὅπως*, *ὄφρα*, *ὥς*-, admeten que l'acció és realitzable i com a tal hi pensen.¹⁴⁴⁶ Entre aquestes conjuncions, reconeixem dues com a originalment modals, *ὥς* i *ὅπως*-, dues de temporals prospectives, *ἕως* i *ὄφρα*, i una de relativa, *ἵνα*. Veurem tot seguit un exemple de cada construcció, que admeten tant la interpretació original com la ulterior final, cf. *βουλήν δ' Ἄργείοις ὑποθησόμεθα, ἢ τι ὀνήσει, / ὥς μὴ πάντες ὄλωνται ὀδυσσαμένοιο τεοῖο;*¹⁴⁴⁷ *τὸν δὲ μνηστῆρες ἀγαυοὶ / οἴκαδ' ἰόντα λοχῶσιν, ὅπως ἀπὸ φῦλον ὀληται / νύνημον ἐξ Ἰθάκης Ἀρκείσιου ἀντιθέοιο;*¹⁴⁴⁸ *δῶκεν δὲ χρυσέην ἐν λεκύθῳ ὑγρὸν ἔλαιον / εἶως χυτλώσαιτο σὺν ἀμφιπόλοισι γυναιξίν;*¹⁴⁴⁹ *ἄλλα σοί, ὦ μέγ' ἀναιδές, ἄμ' ἐσπόμεθ', ὄφρα σὺ χαίρης;*¹⁴⁵⁰ *δεῦρ' ἴθι, νύμφα φίλη, ἵνα θέσκελα ἔργα ἴδῃαι / Τρώων θ' ἵπποδάμων καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτῶνων.*¹⁴⁵¹

L'afegitó de la partícula modal no conferiria cap especial valor sintàctic a la conjunció *ὅπως*.¹⁴⁵² Tanmateix cal remarcar que *ὅπως ἄν* és l'única conjunció emprada per la cancelleria atenesa abans del 403 aC, i encara amb posterioritat, i fins a l'època imperial, ultrapassa amb escreix les freqüències d'ús de *ἵνα* i *ὅπως*.¹⁴⁵³ Tot just al contrari, *ὅπως ἄν* es registra molt rarament tant entre els oradors com a les *Històries* de Tucídides.¹⁴⁵⁴ A la literatura àtica es dona la concurrència de la conjunció pròpia del dialecte epicòric, *ὅπως*, amb l'habitual en joni, *ἵνα*, avalada per la prestigiosa prosa científica. Tucídides, fidel aquí als usos de l'Àtica, prefereix *ὅπως*, mentre que els oradors es decanten clarament per *ἵνα*.¹⁴⁵⁵

1445 Sobre aquesta construcció, vegeu G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 373-377.

1446 G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 330-332; E. CRESPO, *op. cit.*, pàg. 293-294.

1447 Hom. *Il.* VIII 36-37: *sotmetrem al consell dels argius un parer que els ha de satisfer poc o molt, no sigui cas (= per tal que) que pereixin tots perquè tu estiguis lliurat al plany.*

1448 Hom. *Od.* XIV 180-182: *els nobles pretendents li paren quan torna a casa seva una emboscada, de bo i manera que (= per tal que) destrueixin de soca-rel el famós llinatge d'Arcísies, semblant als déus, de la nissaga d'Ítaca.*

1449 Hom. *Od.* VI 79-80: *en àuria gerra va oferir-li el líquid oli mentre anava (= per tal que anés) aplicant-se'l amb l'ajut de les esclaves.*

1450 Hom. *Il.* I 158: *a tu, però, desvergonyat de mena, t'hem seguit tots alhora, fins a ço que (= per tal que) en prenguis plaer.*

1451 Hom. *Il.* III 130-131: *vine aquí, nimfa meua, on (= per tal que) vegis les meravelloses gestes dels troians, domadors de cavalls, i dels aqueus de mantell de bronze.*

1452 Reconeixen en canvi un valor a la partícula R. KÜHNER & B. GERTH, *op. cit. II*, pàg. 200, en tant que la seua addició afegiria un matís de potencialitat.

1453 Paul DESSOULAVY, *Grammatisch-statistische Beobachtungen über eine Redensart und der Absichtssätze*, Würzburg 1881, pàg. 34.

1454 P. DESSOULAVY, *op. cit.*, pàg. 36.

1455 N'hi ha prou de dir que *ὅπως* és hàpax a Lísies, que en canvi registra 51 usos d'*ἵνα*.

El cas de la conjunció ὥς requereix també la nostra atenció. En tota l'oratória es registra dos cops, per quatre a les *Històries* de Tucídides,¹⁴⁵⁶ mentre que ὥς ἄν és hàpax al Pseudo-Andòcides.¹⁴⁵⁷ Tot i amb això, la història de la llengua registra un important increment de l'ús d'aquesta conjunció, cosa que segons Goodwin s'explicaria pel seu valor intrínsec,¹⁴⁵⁸ segons Monteil pel prestigi de la llengua del drama,¹⁴⁵⁹ segons Amigues per raons mètriques i fòniques,¹⁴⁶⁰ i segons García Novo per la manca d'una caracterització sintàctica precisa, com a valor neutre front dels valors de ἴνα i ὅπως.¹⁴⁶¹ Al nostre parer, però, la construcció final de ὥς mostra una total irregularitat, com pot observar-se en l'autor més antic que en fa un ús relativament abundós, Heròdot.¹⁴⁶² Tampoc a la tragèdia i la comèdia no se'n registra ni una progressió significativa ni un ús vinculat a avantatges de caire estilístic o mètric.¹⁴⁶³ Si a l'àtic clàssic es va produir un increment de l'ús de ὥς a certs autors literaris, com ara el cas de Xenofont, es deu a una raó merament sintàctica, l'anivellament funcional de ὅπως i ὥς.¹⁴⁶⁴

La construcció amb μή és en àtic clàssic residual, segons que certifica l'únic exemple a tota l'oratória,¹⁴⁶⁵ mentre que a Tucídides es registra tan sols quatre vegades, i a totes es pot explicar més per un cas de juxtaposició, com a oracions principals, que no com a subordinades finals.¹⁴⁶⁶ En altres casos depèn d'un verb amb un valor modal (por, dubte, etc.).¹⁴⁶⁷ També d'un ús escàs, la construcció de ὥς amb l'infinitiu està considerada un jonisme, present també a les lletres àtiques, en especial la tragèdia i dins d'aquesta l'esquília, i de manera més escadussera a la prosa.¹⁴⁶⁸

1456 Lys. XXVIII 14, Dem. XLIII 42; un altre exemple, a Dem. XXIV 146, és més clarament completivo-modal o en tot cas consecutiu que no final: ὥς δὲ σαφῶς γνώσεσθε ὅτι ἀληθῆ λέγω, ἐγὼ ὑμῖν ἐρῶ.

1457 Ps.-And. IV 23.

1458 W.W. GOODWIN, *Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb*, Londres 1966, pàg. 400-403.

1459 Pierre MONTEIL, *La phrase relative en grec ancien*, París 1963, pàg. 403.

1460 Suzanne AMIGUES, *Les subordinées finales par ὅπως en attique classique*, París 1977, pàg. 99-100.

1461 Elsa GARCÍA NOVO, "Esquema funcional de μή y ὥς en oración final y de temor", *Habis 15*, 1984, 71-83, pàg. 77-78 i 80.

1462 Jordi REDONDO, "La adaptación ática de ὥς como conjunción final a partir del s. V aC, en una nueva perspectiva", dins Mercedes BREA & Francisco FERNÁNDEZ REI (ed.), *Homenaje a Prof. Constantino García, I*, Santiago de Compostela 1991, 419-425, pàg. 423-424: (...) *Este ὥς final aparece en siete pasajes como una alternativa estilística de ἴνα, a modo de uariatio; en siete más, prima el valor original, modal-consecutivo; en tres pasajes admite un análisis más completivo que final, ya que depende de los verbos κελύω, διακελευσάμενοι y ἀποστέλλειν; por último, hay que reseñar un hecho de la máxima notabilidad: este ὥς final herodoteo aparece aún en díptico correlativo.*

1463 J. REDONDO, *op. cit.*, pàg. 420-421.

1464 J. REDONDO, *op. cit.*, pàg. 422: (...) *Creemos que la extensión del empleo de ὥς se debe a otro factor, también de naturaleza específicamente sintáctica: la constitución de un doblete de fácil identificación para los hablantes, el de las conjunciones ὅπως y ὥς, ambas de origen relativo-modal, y apto tanto para la introducción de las oraciones completivas como para la de las finales.*

1465 Isoc. V 22 ὥς μὲν τὸ πρῶτον ἐξεπλάγην (...) παραλείψω, μή καὶ δόξω τισὶν λίαν ἀγαπᾶν εἰ χαριέντως αὐτοὺς ἡμυνάμην.

1466 Th. IV 22, 3; 80, 2; VIII 75, 1; 100, 1. Vegeu-ne com a exemple IV 80, 2: καὶ ἅμα τῶν εἰλώτων βουλομένοις ἦν ἐπὶ προφάσει ἐκπέμψαι, μή τι πρὸς τὰ παρόντα τῆς Πύλου ἐχομένης νεωτερίσωσιν.

1467 Cf. Lys. XII 3 πολλάκις εἰ πολλὴν ἀθυμίαν κατέστην μή διὰ τὴν ἀπειρίαν ἀναξίω (...) τὴν κατηγορίαν ποιήσωμαι; Ps.-Dem. LXI 27; X. *Mem.* II 3, 14; Pl. *Theaet.* 143c.

1468 Cf. A. *Ag.* 1584; Antipho V 63; Th. VIII 34, 6; Pl. *Prt.* 330.

Pel que fa als usos modals, Dessoulavy conclou que quan l'oració principal empra un temps de passat, els oradors àtics fan servir a l'oració final tant el subjuntiu com l'optatiu.¹⁴⁶⁹ A la inversa, a la koiné de Llucià l'ús de l'optatiu constitueix l'excepció.¹⁴⁷⁰ Tampoc no hi ha una limitació o distribució pel que fa als usos aspectuals.¹⁴⁷¹

4. L'evolució de les oracions finals a la koiné.

Les oracions finals al grec postclàssic reproduïen l'alternança entre ὅπως i ἵνα, que guarden un gairebé perfecte equilibri tant a la llengua neotestamentària¹⁴⁷² com a la llengua dels papirs ptolemaics, per bé que la primera és la preferida per als usos administratius, probablement per la influència de la cancelleria atenesa i de la dicció formular.¹⁴⁷³ La koiné presenta, però, una innovació notable, la gran extensió de l'ús de μή com a conjunció introductòria d'oracions finals.¹⁴⁷⁴ Juntament amb la pràctica desaparició de l'ús de ὡς, amb l'excepció d'alguna llengua literària,¹⁴⁷⁵ hem de destacar l'eliminació també de la construcció amb optatiu.¹⁴⁷⁶ Pel que fa als usos modals, caldrà esperar al grec bizantí per a documentar, paral·lelament a l'alternança de ὅπως i ἵνα, la substitució del subjuntiu per l'indicatiu.¹⁴⁷⁷

Ara bé, hi ha certs usos anòmals i infreqüents alhora, deguts probablement a fenòmens de contacte de llengües, que mereixen una atenció. Així, el grec postclàssic ens documenta un ús especial de la conjunció ἵνα, que es fa servir amb valor completiu, com ho mostra el següent passatge de l'historiador Polibi:

δεῖ γὰρ τὸν πρῶτον ἰλάρχην καθ' ἕκαστον στρατόπεδον ἐνὶ τῶν οὐραγῶν τῶν αὐτοῦ παραγγεῖλαι πρῶτ' ἀπαγγεῖλαι τοιοῦτον, ἵνα τέτταρσιν οὗτος ἐμφανίσῃ νεανίσκοις

1469 P. DESSOULAVY, *op. cit.*, pàg. 55.

1470 P. DESSOULAVY, *op. cit.*, pàg. 58.

1471 P. DESSOULAVY, *op. cit.*, pàg. 62.

1472 Friedrich BLASS & Anton DEBRUNNER, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1949⁸, pàg. 224-226.

1473 Edwin MAYSER, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit II-1*, Berlin & Leipzig 1926 (= 1970), pàg. 240-261.

1474 F. BLASS & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 224-226, cf. H 3,12 βλέπετε μήποτε ἔσται; E. MAYSER, *op. cit.*, pàg. 260.

1475 És el cas de la llengua de Llucià, cf. Hermann August Friedrich HELLER, *Die Absichtssätze bei Lukian I*, Berlin 1880, pàg. 295-317; Samuel CHABERT, *L'atticisme de Lucien*, Paris 1897, pàg. 183.

1476 F. BLASS & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 224.

1477 Erika MIHEVC-GABROVEC, *Études sur la syntaxe de Jean Moschos*, Ljubljana 1960, pàg. 107, on cita Jo. Mosch. 3053c ὡφείλες ἐλθεῖν πρὸ ἄλλων πεντήκοντα ἢ ἐξήκοντα ἐτῶν ἐγγύς μου, ἵνα ἔδειξά σοι τὴν ἀσθένειάν σου καὶ κατέβαλόν σου τὸ φρύαγμα.

τῶν ἐκ τῆς ἰδίας ἴλης πρὸς ἀρίστους τοῖς μέλλουσιν ἐφοδεύειν.¹⁴⁷⁸

Un passatge d'Enees Tàctic planteja una problemàtica de difícil solució: χρόνου δὲ προιόντος, ἀνασπάσας τὴν βάλανον, τὴν ἀρχὴν τοῦ σπάρτου πρὸς αὐτὸν ἔδησεν τοῦδε ἔνεκεν, ὅτι καθυπνώσας τύχοι, ἐγερθείη σπώμενος τοῦ λίνου.¹⁴⁷⁹ Una vegada més, la proximitat de les nocions causal i final podria estar a l'arrel d'una solució que tanmateix sembla pròpia d'una llengua literària d'autor i no pas del sistema.

5. *Les oracions consecutives.*

Les oracions subordinades consecutives tenen amb les finals diversos punts de coincidència, tant sintàctics com semàntics i estilístics, i així al pla sincrònic com al diacrònic. Com en el cas de les oracions finals, tampoc les consecutives no semblen remuntar a la sintaxi heretada de l'indoeuropeu, on l'expressió de la conseqüència devia fer-se mitjançant altres procediments que un tipus oracional concret. Així, per exemple, en Homer trobem l'ordre de paraules tot seguint el principi de la iconicitat:¹⁴⁸⁰ Hom. *Il.* 1,10 νοῦσον ἀνὰ στρατὸν ὦρσε κακόν, ὀλέκοντο δὲ λαοί.¹⁴⁸¹ La juxtaposició és encara la solució sintàctica adoptada al següent passatge de les *Històries* d'Heròdot: αἰ δὲ τῶν Αἰγυπτίων (*sc.* Κεφαλαί) οὕτω δὴ τι ἰσχυραί, μόγις ἂν λίθῳ παίσας διαρρήξιας.¹⁴⁸²

L'expressió de la conseqüència compta amb altres solucions sintàctiques. Així, un tipus de díptic correlatiu nucleat al voltant dels adjectius-pronoms de qualitat τοῖος i οἷος, i que analitzem com a comparatiu, s'aproxima molt als valors de l'oració consecutiva, cf. οὐ γὰρ τοι σέ γε τοῖον ἐγείνατο (...) οἷόν τε ῥυτῆρα βιοῦ τ' ἔμειναι καὶ οἰστῶν.¹⁴⁸³ Hem d'admetre en canvi un desplaçament del valor comparatiu al consecutiu amb els adjectius-pronoms τοιοῦτος i τοσοῦτος sí que es construeixen amb ὥστε més infinitiu, cf. (...) γνώσει τὸ θεῖον ὅτι

1478 Pol. VI 35, 8.

1479 Aen. Tact. XVIII 17. El còdex dels qual depèn tota la tradició manuscrita del text, Laurentianus LV-4, testimonia amb claredat aquest ὅτι que Hercher va esmenar en un ὅπως més satisfactori en aparença.

1480 Contra el concepte mateix d'iconicitat, considerat superflu, vegeu Martin HASPELMATH, "Against markedness (and what to replace it with)", *Journal of Linguistics* 42, 2006, 25-70. El principi de la iconicitat suggereix que la sintaxi de les llengües segueix una tendència a l'economia expressiva que consisteix a fer més visible allò més important, per la qual cosa dins l'ordre de paraules dues oracions juxtaposades guardarien tanmateix una jerarquia, on la primera regiria o condicionaria en certa manera la segona. Gran part d'autors es refereixen a la iconicitat al pla visual, però si l'aplicàvem a Homer estariem parlant d'una iconicitat aural.

1481 Hom. *Il.* I 10.

1482 Hdt. III 12.

1483 Hom. *Od.* XXI 172-174.

τοιούτον καὶ τοσοῦτόν ἐστιν, ὥσθ ' ἅμα πάνθ ' ὄραν καὶ πάντ ' ἀκούειν καὶ πανταχοῦ παρῆναι καὶ ἅμα πάντων ἐπιμελεῖσθαι.¹⁴⁸⁴

Val també a destacar el valor final-consecutiu del sintagma ἐπί amb instrumental, del qual oferim dos exemples: ἡ τε διαλλαγή σφι ἐγένετο, ἐπ' ᾧ τε ξείνους ἀλλήλοισι εἶναι καὶ συμάχους,¹⁴⁸⁵ en què el sintagma té com a nucli un nom, en aquest cas un infinitiu, i on el sintagma preposicional ha esdevingut conjunció final; ἐπὶ τούτῳ δὲ ὑπεξίσταμαι τῆς ἀρχῆς, ἐπ' ᾧ τε ὑπ' οὐδενὸς ὑμῶν ἄρξομαι.¹⁴⁸⁶ En darrer terme, i talment com amb les oracions finals, la consecució es pot expressar també mitjançant oracions de relatiu, cf. τίς οὕτως εὐήθης ἐστὶν ὑμῶν ὅστις ἀγνοεῖ τὸν ἐκεῖθεν πόλεμον δευρ' ἦξοντα;.¹⁴⁸⁷

De bell antuvi, les oracions consecutives es construeixen amb l'infinitiu i fan servir com a conjunció tan sols ὥστε. Ruijgh, Kurzová i Clinquart i Isebaert distingeixen les construïdes amb el mode indicatiu, aptes per a explicitar tot de valors modals, i les construïdes amb infinitiu, que expressen només la realitat de la conseqüència.¹⁴⁸⁸ Delaunoy admet la concurrència d'indicatiu i infinitiu quan es juxtaposen la realitat dels fets i l'apreciació de l'individu; altrament, l'indicatiu expressa aquella conseqüència natural, derivada de l'ordre de coses del món material, mentre que l'infinitiu expressa aquella que neix de la reflexió o la imaginació.¹⁴⁸⁹

Efectivament, la possibilitat d'una precisió més gran féu que es desenvolupés a l'època clàssica la construcció amb l'indicatiu, que veiem afermar-se tant a les tragèdies de Sòfocles com a les *Històries* d'Heròdot. És en aquest autor amb qui documentem la progressió de la construcció amb ὥστε, neutra al grec homèric, on apareix només amb infinitiu, cf. εἰ δὲ σοὶ θυμὸς ἐπέσσυται ὥς τε νέεσθαι, / ἔρχεο.¹⁴⁹⁰ És també posthomèric l'afegit del subjecte en infinitiu, cf. ἐγὼ ταῦτα ποιήσω ὥστε σὲ καὶ παῖδα τὸν σὸν μηδὲν ἐπιμέμφεσθαι.¹⁴⁹¹ Però més important encara és l'ús del verb en mode personal per tal de crear una veritable oració consecutiva, cf. ἡ δ' "

1484 X. *Mem.* I 4, 18.

1485 Hdt. II 26.

1486 Hdt. III 83.

1487 Dem. I 15.

1488 Cornelis Jan RUIJGH, *Autour de TE épique*, Amsterdam 1971, pàg. 45-47 i 609-610, cf. pàg. 610: *La construction de ὥστε avec l'infinitif exprime la conséquence possible*; Helena KURZOVÀ, *Zur syntaktischen Struktur des Griechischen. Infinitiv und Nebensatz*, Amsterdam & Praga 1968, pàg. 49; Fabienne CLINQUART & Lambert ISEBAERT, "La théorie de la marque et la syntaxe des consécutives en grec ancien", *LEC* 52, 1984, 301-312, pàg. 307 i 309-310.

1489 Marcel DELAUNOIS, "Contribution à l'étude de la proposition consécutive en grec classique", *AC* 41, 1972, 78-93. Com a exemples de consecutiva amb indicatiu assenyala X. *An.* VII 4, 3 i Pl. *Apol.* 34d.

1490 Hom. *Il.* IX 42-43.

1491 Hdt. I 116, 2.

ἡμετέρη εὐδαιμονίη οὕτω τοι ἀπέριπται ἐς τὸ μηδέν, ὥστε οὐδὲ ἰδιωτέων ἀνδρῶν ἀξίους ἡμέας ἐποίησας.¹⁴⁹² La més dúctil modalitat del verb finit permet l'expressió de l'eventualitat, cf. ἐπὶ δὲ χιόνι πεσοῦση πᾶσα ἀνάγκη ἐστὶ ἴσαι ἐν πέντε ἡμέρησι, ὥστε εἰ ἐχιόνιζε, ἕτο ἂν ταῦτα τὰ χωρία,¹⁴⁹³ de l'afirmació atenuada, cf. του Δέλτα δὲ τούτου κατὰ τὸ ὄξυ περιρρήγνυται ὁ Νεῖλος, ὥστε ἐν τῷ μεταξὺ Ἰασίας τε καὶ Λιβύης γίνοιτ' ἄν,¹⁴⁹⁴ i de la irrealitat, cf. (...) καὶ κατεφαίνετο πάντα αὐτόθεν, ὥστε οὐκ ἂν ἔλαθεν αὐτὸν ὀρμώμενος ὁ Κλέων.¹⁴⁹⁵

La gramàtica tradicional reconeix també l'ús consecutiu de la conjunció ὡς, com ho fan Hermann, Schwyzer i Rosenkranz.¹⁴⁹⁶ Es tractaria segons Thumb d'una construcció jònica, en tant que la trobaríem a Arquíloc, Heròdot i Hipòcrates, i en àtic a la tragèdia, en especial la d'Èsquil, i a Xenofont, mentre que a l'oratória, a Tucídides i a Plató els exemples són més aviat rars.¹⁴⁹⁷ Que l'oratória fes servir sempre ὥστε tampoc no és exacte, cf. καὶ μὲν δὴ καὶ τῆς χρείας τῆς ἐμῆς καὶ τῆς Λυκίνου τοῦτο ὑμῖν μέγιστον τεκμήριον ἐστίν, ὅτι οὐ σφόδρα ἐχρῶμεν ἐγὼ Λυκίνῳ φίλῳ, ὡς πάντα ποιῆσαι ἂν τὰ ἐκείνῳ δοκοῦντα.¹⁴⁹⁸ A l'epigrafià pública atenesa tampoc no es documenta mai.¹⁴⁹⁹ La construcció sembla mal definida, ja que molts dels exemples adduïts són clarament modals o consecutiu-finals: a ὡς οἶν χρῆ καὶ ἡμᾶς ποιούντας μὴ δεινότητι καὶ ξυνέσεως ἀγῶνι ἐπαιρομένου παρὰ δόξαν τῷ ὑμετέρῳ πλήθει παραινέιν,¹⁵⁰⁰ el miratge consisteix a atribuir a ὡς el valor de ὥστε arran de la seua posició inicial de període, tot

1492 Hdt. I 32, 1. Segons l'estudi de Max WEHMANN, *De ὥστε particulae usu Herodoteo, Thucydideo, Xenophonteo*, Diss. Strassburg 1891, tenim en Heròdot 75 usos de la conjunció amb infinitiu, 51 amb indicatiu, 3 amb optatiu i partícula modal, i 1 amb infinitiu i partícula modal, mentre que en Tucídides en són 144 amb infinitiu, 70 amb indicatiu, 6 amb optatiu i partícula modal, i 4 amb infinitiu i partícula modal. Vegeu també José Luis GARCÍA RAMÓN, "Los modos en las subordinadas consecutivas en griego clásico", *Actas del VII Congreso Español de Estudios Clásicos I*, Madrid 1989, 155-162.

1493 Hdt. II 22, 3.

1494 Hdt. II 16, 2.

1495 Th. V 6, 3.

1496 Eduard HERMANN, *Die Nebensätze in den griechischen Dialektinschriften*, Berlin & Leipzig 1912, pàg. 266: *Konsekutiv steht ὡς mit Infinitiv inschriftlich in Herakleia (?) und Anaphe, ebenso bei Herodot, Hippokrates, Archilochos und Xenophon. Beide Infinitivkonstruktionen [sc. la final i la consecutiva] haben für jung zu gelten*; Bernhard ROSENKRANZ, "Der lokale Grundton und die persönliche Eigenart in der Sprache des Thukydides und der älteren attischen Redner", *IF* 48, 1930, 127-178, pàg. 165-166: *In älterer Zeit wird man die ursprüngliche Identität von ὡς und ὥστε noch durchgefüllt haben, so daß in der Verwendung nicht auffälliges zu sehen ist; eensowenig ist der Einfluß der Tragiker anzunehmen*; Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *op. cit. II*, pàg. 681.

1497 Albert THUMB & Anton SCHERER, *Handbuch der griechischen Dialekte II*, Heidelberg 1959, pàg. 303-304: *für sogenannte poetische Konstruktionen (...) ist wohl öfter der Einfluss der ionischen Prosa verantwortlich zu machen als die Nachahmung der Poesie etc.* Són del mateix parer Raphael KÜHNER & Bernhard GERTH, *op. cit. II*, pàg. 583. En són exemples Hdt. IV 184, 3; A. *Pe.* 437, *Se.* 544; S. *Ant.* 303, *OT* 84; Th. III 37, 5 i 38, 4, VII 34, 6; Pl. *Prt.* 330e; X. *An.* III 3, 7 i 5, 7, *Cyr.* IV 5, 15.

1498 Antipho V 63. El mateix Antifont n'ofereix un exemple més antic, Antipho I 28.

1499 Karl MEISTERHANS & Eduard SCHWYZER, *Grammatik der attischen Inschriften*, Berlin 1900³, pàg. 253.

1500 Th. III 37, 5. Mateixa construcció i idèntic valor modal a Pl. *Prt.* 338a 7, ὡς οἶν ποιήσετε, καὶ πείθεσθέ μοι etc.

vinculant-lo al verb principal χρή, quan en realitat fa sentit amb el participi ποιούντας, amb un clar valor modal. També se n’ha de destacar el fet que ὡς introduïska una frase comparativa, la qual cosa l’acosta al seu valor original de partícula comparativo-modal, cf. (...) καὶ πᾶσαν κάτα / Ἑλλάδ ’ εὐρήσεις ἐρευνηῶν μάσσον ’ ἢ ὡς ιδέσθαι ¹⁵⁰¹, (...) οἱ δὲ μουσικῆς (sc. χρῆσάμενοι) μαλακώτεροι αὐ γίνονται ἢ ὡς κάλλιον αὐτοῖς.¹⁵⁰²

Un cas singular és el la construcció de ὥστε amb participi, una innovació que es circumscriu a la llengua literària i a un sol autor, l’orador Isòcrates: φαίνονται δ ’ ἡμῶν οἱ πρόγονοι τοσοῦτον ἀπάντων διενεγκόντες ὥσθ ’ ὑπὲρ μὲν Ἀργείων δυστυχησάντων Θηβαίους (...) ἐπιτάττοντες (...) καὶ τοὺς ἄλλους Πελοποννησίους μάχη κρατήσαντες (...) τοὺς οἰκιστὰς καὶ τοὺς ἡγεμόνας τοὺς Λακεδαιμονίους διασώσαντες.¹⁵⁰³

A la koiné, també la conjunció ὥστε és emprada amb valor completiu, un cop més a l’obra de Polibi: δι ’ ἦν αἰτίαν ταύτην ἔσχε τὴν αἵρεσιν εὐχερὲς καταμαθεῖν ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῶν βυβλίων δύναται πολυπραγμονεῖσθαι χωρὶς κινδύνου καὶ κακοπαθείας, ἐάν τις αὐτὸ προνοηθῆ μόνον ὥστε λαβεῖν ἢ πόλιν ἔχουσαν ὑπομνημάτων πλήθος, ἢ βιβλιοθήκην τὴν γειτιῶσαν.¹⁵⁰⁴ Hi afegirem un segon exemple, manllevat a l’edició d’Andòcides: τινῶν δὲ προταθέντων παρὰ Λακεδαιμονίων, καὶ ἀποστειλάντων κάκεινων ἰδίους πρέσβεις, ἔδοξεν ὥστε εἶσω τεσσαράκοντα ἡμέρων ἐπιβουλεύσασθαι τὸν δῆμον περὶ τῆς εἰρήνης.¹⁵⁰⁵ S’ha proposat que aquest valor de ὥστε es deu a la influència del llatí, i més en concret de la conjunció *ut*.¹⁵⁰⁶

1501 Pi. *Ol.* XIII, 112-113.

1502 Pl. *R.* 410d. Mateixa construcció a X. *An.* III 3, 7 (...) οἱ δὲ ἀκοντιστὰι βραχύτερα ἠκόντιζον ἢ ὡς ἐξικνεῖσθαι τῶν σφειδονητῶν, i 5, 7 (...) ἔνθεν δὲ ὁ ποταμὸς τοσοῦτος βάθος ὡς μηδὲ τὰ δώρατα ὑπερέχειν πειρωμένοις τοῦ βάθους.

1503 Isoc. IV 64. Vegeu al respecte Antonietta PORRO, “Un caso di ὥστε con il participio (Isoc. IV 64-65)”, *Aevum Antiquum* 4, 1991, 153-162.

1504 Pol. XII 27, 4.

1505 And. III, *hypothesis*. Estas breves indicaciones del argumento del discurso en cuestión, acompañadas en ocasiones de alguna precisión de carácter estilístico, histórico o literario, pueden remontar a época alejandrina, mientras que es más dudosa una datación en plena época clásica.

1506 M. DUBUISSON, *Le latin de Polybe. Les implications d’un cas de bilinguisme*, París 1985, pàg. 246-250.

Tema 28. Les oracions condicionals i concessives.

Les oracions subordinades condicionals i concessives presenten una sèrie de punts de contacte, tant sintàctics com semàntics, que fan aconsellable de tractar-ne de manera consecutiva. Fins i tot, s'ha produït una tendència, independent dels períodes i de les escoles, a fer-ne un únic tipus oracional, com tindrem ocasió de comentar més endavant.

1. *Els pressupostos teòrics de l'expressió de la condició.*

Tal com vàrem indicar en tractar de les formes de la hipotaxi, les oracions condicionals presenten dues particularitats. En primer lloc, perquè juntament amb l'oració principal configuren un bloc, l'anomenat període hipotètic, que s'ha d'analitzar com un tot; segonament, perquè l'oració subordinada precedeix la principal. Aquesta segona característica va més enllà de la sintaxi del grec antic, per tal com es troba a moltes més llengües, segons l'anàlisi de Greenberg.¹⁵⁰⁷ Contra aquest postulat, Wakker estableix que només les oracions condicionals predicacionals mostren una certa preferència per la posició inicial del període, mentre que les il·locucionals i les proposicionals prefereixen clarament la posició final.¹⁵⁰⁸ La mateixa Wakker troba escaient de distingir entre condició com a concepte genèric i hipòtesi, que seria tan sols un subtipus de la condició, caracteritzat pel fet que implica un alt grau d'eventualitat.¹⁵⁰⁹

Un altre problema és el de la consideració de les oracions interrogatives indirectes, formalment condicionals. Wakker conclou que les oracions formalment condicionals depenen de verbs transitius (funcionalment completives, doncs), no han d'ésser analitzades com a interrogatives indirectes, sinó com a condicionals.¹⁵¹⁰ També assenyala que no es tracta pas de satèl·lits –terme que no fa servir, però–, sinó d'elements necessaris dins l'estructura de la frase.¹⁵¹¹

1507 Joseph H. GREENBERG *Universals of Language*, Cambridge, Mss., 1966², pàg. 84: *In conditional statements, the conditional clause precedes the conclusion as the normal order in all languages.*

1508 Gerry C. WAKKER, *Conditions and Conditionals. An Investigation of Ancient Greek*, Amsterdam 1994, pàg. 88-89. L'oració condicional predicacional és aquella que especifica la condició per a la realització de l'estat dels afers a l'oració principal. Com a definició de l'oració condicional il·locucional, Wakker en diu, *op. cit.*, pàg. 238, d'aquella oració *which specifies a condition for the appropriateness or relevance (for the addressee) of the speech act currently performed by the speaker.* L'oració condicional proposicional respon al caire d'aquelles oracions que, segons la mateixa G.C. WAKKER, "Conditionals at different levels of the clause", in Betty DEVRIENDT, Louis GOOSSENS & Johan VAN DER AUWERA (ed.), *Complex Structures: A Functionalist Perspective*, Berlin & Nova York 1996, 177-198, pàg. 177, *are said to provide the condition for the realisation of the State of Affairs designated by the main clause, and hence also for the truth of the proposition forward in the main clause.*

1509 G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 21-23.

1510 G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 370.

1511 G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 380.

Ara bé, la mateixa Wakker no s'està de reconèixer el paper opcional de l'oració condicional, cosa que xoca amb l'estatus de les interrogatives indirectes.¹⁵¹² Sembla més assenyat, doncs, de contemplar aquestes darreres com a completives i donar prioritzar els factors sintàctics i semàntics sobre els morfològics.¹⁵¹³

Entre els intents moderns d'explicació del període condicional, una opció és la de distingir entre condicions generals (altrament dites universals, iteratives o freqüentatives) i condicions particulars. Comrie basa la identificació dels diferents tipus de condicionals en postulats clàssics com ara la relació entre pròtasi i apòdosi o l'ús dels temps verbals, i alhora en nous criteris de caire lògic, com ara la possibilitat de verificació de la realitat de l'enunciat.¹⁵¹⁴ També mereix esment, ni que siga a títol informatiu, la distinció entre condicionals factuais, la condició de les quals és factible de fer-se real, i contrafactuals, que parteixen d'una condició reconeguda com a impossible o almenys improbable.¹⁵¹⁵ Dins un camp més estrictament sintàctic, les oracions condicionals han sigut descrites com a tòpics per Haiman,¹⁵¹⁶ i com a oracions dependents del context precedent i de l'actitud del parlant per Akatsuko.¹⁵¹⁷

2. L'origen de les oracions condicionals.

La problemàtica de l'oració condicional comença amb la determinació del seu origen. Els estudis comparatius al marc indoeuropeu no han tancat la qüestió mitjançant la reconstrucció d'un esquema sintàctic comú a un grup suficient de llengües històriques.¹⁵¹⁸ D'altra banda, la

1512 G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 60: *Generally speaking, conditionals may be characterized as satellites, i.e. as optional constituents, specifying extra semantic properties of the State of Affairs as a whole, of the proposition or of the speech act.* L'adverbi *generally* mostra que l'autora és conscient de la contradicció en què incorre, i que mira de salvar mitjançant un petit expedient retòric.

1513 Ho expressa amb tota claredat Juan Ignacio RODRÍGUEZ ALFAGEME, "El período condicional en Tucídides", *CFC* 2, 1992, 53-94, pàg. 54: (...) *Se han excluido las oraciones que funcionan como complemento directo (interrogativas indirectas), ya que las condicionales funcionan como adverbios.*

1514 Bernard COMRIE, "Conditionals. A Typology", en Elizabeth Closs TRAUOGOTT, Alice TER MEULEN, Judy SNITZER REILLY & Charles A. FERGUSON (ed.), *On Conditionals*, Cambridge UP 1986, 77-99.

1515 El punt de partença d'aquesta línia d'investigació és la lògica filosòfica arran de propostes com la de Daniel Kellogg LEWIS, *Counterfactuals*, Harvard 1973. L'aplicació d'aquest model a les oracions condicionals es troba a Brian ELLIS, "A Unified Theory of Conditionals", *Journal of Philosophical Logic* 7, 1978, 107-124, i a Wolf-Peter FUNK, "On a semantic typology of conditional sentences", *FLing* 19, 1985, 365-414. Tanmateix, l'esquema que oposa oracions condicionals indicatives i contrafactuals està pensat per a la llengua anglesa amb els seus dos tipus formals, amb indicatiu i subjuntiu, com al exemples citats per B. ELLIS, *op. cit.*, pàg. 123-124: *If Oswald did not shoot Kennedy, then someone else did* (ind.) vs. *If Oswald had not shoot Kennedy, then someone else would have* (contr.).

1516 John HAIMAN, "Conditional are topics", *Language* 54, 1978, 564-589.

1517 Noriko AKATSUKO, "Conditionals are discourse-bounded", en E.C. TRAUOGOTT *et caet.* (ed.), *op. cit.*, 333-351.

1518 Witold STEFANSKI, *La proposition conditionnelle dans les langues indoeuropéennes*, Poznań 1987;

complexitat de la condicional ha provocat una certa manipulació del plantejament. Així, Schwyzer i Debrunner sostenen que l'indoeuropeu tenia oracions temporal i finals, així com oracions completives rere verbs de temença, mentre que les oracions condicionals només s'haurien desenvolupat amb l'aparició de societats complexes, dotades d'organitzacions per a la justícia i el comerç.¹⁵¹⁹ Per consegüent, només les llengües més evolucionades haurien creat el tipus sintàctic de l'oració subordinada condicional. Els possibles antecedents indoeuropeus interessaven tanmateix els investigadors. El primer a proposar que l'oració condicional deriva d'una principal de caire desiderativa fou Lange, que hi afegia també com a segon origen l'expressió d'una eventualitat.¹⁵²⁰ La formulació de Lange ha sigut adoptada per molts autors posteriors.¹⁵²¹

Una altra opció rau a explorar el valor sintàctic de la partícula *k^we, que acredita usos condicionals a l'hitita *takku*, l'antic indi *ca, ced*, l'antic eslau *aste*, el gòtic *nih*, el llatí *absque* i el grec εἴτε.¹⁵²² García Teijeiro la relaciona amb el tema de l'indefinit, alhora que accepta l'ús com a conjunció condicional per a l'indoeuropeu predialectal, mantingut a diverses llengües tot i que en un estadi encara mancat d'una plena gramaticalització.¹⁵²³

La llengua grega planteja el problema específic de l'origen de la conjunció εἰ, que des de Brugmann s'ha explicat com el locatiu del pronom demostratiu indoeuropeu *e-,¹⁵²⁴ present a

Winfred P. LEHMANN, "Conditional Clauses in the Early Indo-European Dialects", *Athlon. Saturae grammaticae in honorem F.R. Adrados I*, Madrid 1984, 235-244.

1519 Eduard SCHWYZER & Albert DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 682.

1520 Ludwig LANGE, "Der homerisch Gebrauch der Partikel εἰ I-II. I. Einleitung und εἰ mit dem Optativ. II εἴ κεῖν (ἄν) mit dem Optativ, und eih ohne Verbum finitum, *Abhandlungen der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften 16*, 1872-1873, 307-586. Carl HENTZE, ΓΕΡΑΣ. August Fick zum 70. Geburtstag gewidmeten *Abhandlungen zur indogermanischen Sprachgeschichte*, va estendre la teoria de Lange a les oracions condicionals irrealis a partir de tres exemples èpics amb εἰ γάρ i temps històric d'indicatiu, Hom. *Il.* VIII 366-369, *Od.* IV 732-734 i XXIV 284-285, als quals més endavant va afegir un quart exemple, *Od.* III 255-257. La proposta fou a desgrat de Johannes-Matthias STAHL, "Über irrealer Wunschsätze bei Homer", *RhM* 62, 1907, 615-618, el qual apunta com la construcció d'aquestes oracions a Homer s'hauria fet sempre mitjançant el passat ὄφελον, cf. Hom. *Il.* IV 315-316 ὄσ ὄφελον τις / ἀνδρῶν ἄλλος ἔχειν, σὺ δὲ κούροτέροισι μετεῖναι.

1521 Raphael KÜHNER & Bernhard GERTH, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache II-1*, ed. Ildar IBRAGUIMOV, Hannover & Leipzig 1904, pàg. 226-228 i II 479, n. 7, E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 323-324, 557-558 i 682-683; Pierre CHANTRAINE, *Grammaire Homérique II, Syntaxe*, París 1953 (= 1981), pàg. 234 i 275-277; Jean HUMBERT, *Syntaxe grecque*, París 1960, pàg. 87-92 i 219; Cornelis Jan RUIJGH, *Autour de TE épique. Études sur la syntaxe grecque*, Amsterdam 1971, pàg. 294, i Jacques BRUNEL, "Les périodes conditionnelles du grec et le problème de l'optatif", *BSL* 75, 1980, 227-266. pàg. 249-256.

1522 Sobre el grec εἴτε, cf. A. MUSIC, *Beiträge zur griechischen Satzlehre (Bedingungs-, Relativ-, Fragesätze)*, Zagreb 1912, pàg. 9.

1523 Manuel GARCÍA TEJEIRO, "-qe no coordinativo en micénico y *k^we condicional", *Actas del VIII Congreso Español de Estudios Clásicos I*, Madrid 1994, 121-127, cf. pàg. 127: *El indoeuropeo utilizaba partículas formadas sobre el tema del indefinido en contextos paratácticos con referencia al modo de la acción verbal. Varias lenguas indoeuropeas preservan algunos usos de la partícula *k^we con valor hipotético. Se trata siempre de arcaísmos que están ya en trance de extinción incluso en los textos más antiguos. Sólo en combinaciones fijas con otra partícula, hit. te(k)ku, ai. céd, ha constituido conjunciones condicionales estables.*

1524 Karl BRUGMANN & Albert THUMB, *Griechische Grammatik* (= Iwan VON MÜLLER (ed.), *Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft II-1*), Munic 1913⁴, pàg. 616. Recolzen la seua teoria Antoine

formes com ara lla. **e-d-ce* > *ecce*, **e-s, ea, ed* > *is, ea, id*, antic indi **e-s* > *er*. El grec $\epsilon\iota$ seria paral·lel morfològicament i sintàctica a l'antic altoalemany *ibu* i l'antic frisó *ef* al grup germànic, i al rus **est-li* > *jesli* a l'eslau, i sintàcticament al llatí *si*, antic locatiu del pronom **so, sa, tod*. Una teoria alternativa és la de Lange, que situa l'origen en un adverb, indeclinable per tant, que hauria estat des de molt antic emprat com a marcador d'una oració principal desiderativa.¹⁵²⁵ Aquesta segona teoria sembla rebutjable per dues raons: en primer lloc, i des del punt de vista metodològic, perquè es tracta d'una reconstrucció mancada de tota mena d'evidència que hi done suport a cap llengua indoeuropea; segonament, perquè des del punt de vista sintàctic no s'explica com una oració desiderativa podria haver generat una conseqüència negativa a l'apòdosi.¹⁵²⁶

Wakker recorda que la conjunció $\epsilon\iota$ és bàsicament condicional, per bé que també admet valors desideratius, interrogatius i concessius.¹⁵²⁷

3. La tipologia de les oracions condicionals.

Erroríem si pensàvem que les oracions condicionals constitueixen una construcció tan antiga que remunta a una època remota, fins al punt que de bell inici s'havien configurat com una autèntica subordinada.¹⁵²⁸ Indicis de l'origen paratàctic demostren que les oracions condicionals no s'han de veure com un tipus oracional deslligat de la resta de subordinades.¹⁵²⁹ Tampoc no sembla oportú de definir les oracions condicionals com a *temes*, en la terminologia de la gramàtica funcional emprada per Rijksbaron, talment uns elements centrals dins la frase.¹⁵³⁰ Resulta més

MEILLET & Joseph VENDRYÈS, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris 1979⁵, pàg. 654. Sobre l'arrel indoeuropea **e-* vegeu Oswald SZEMERÉNYI, *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt 1989³, pàg. 218-220; Robert S.P. BEEKES, *Comparative Indo-European Linguistics. An Introduction*, Amsterdam & Philadelphia 1995, pàg. 202-203.

1525 L. LANGE, *op. cit.*, pàg. 321 per a l'anàlisi morfològica, pàg. 484-485 per a la sintàctica; recolzen aquesta teoria E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit. II*, pàg. 683, i Pierre CHANTRAINE, *op. cit.*, pàg. 275-276.

1526 David TABACHOWITZ, *Homerische $\epsilon\iota$ -Sätze. Eine sprachpsychologische Studie*, Lund 1951, pàg. 10-11.

1527 G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 399. Vegeu també Ekaterini TZAMALI, "Zu den adverbialen $\epsilon\iota$ -Sätzen mit kausalem Sinn im Altgriechischen", en Jürgen HABISREITINGER, Robert PLATH & Sabine ZIEGLER (ed.), *Festschrift B. Forssman*, Wiesbaden 1999, 281-286; Simon J. PULLEYN, "The supposed causal $\epsilon\iota$ in Homer", *Mn* 53, 2000, 257-266.

1528 És el cas de Jeffrey Lawrence HOUBEN, *The Conditional Sentence in Attic Greek*, London 1978, a parer del qual la constitució del període hipotètic mai no es va fer mitjançant un estadi anterior de construcció paratàctica.

1529 Cornelis Jan RUIJGH, *Autour de TE épique. Études sur la syntaxe grecque*, Amsterdam 1971, pàg. 647-648, apunta a l'ús del $\delta\epsilon$ apodòtic com a prova de l'etapa paratàctica de les oracions condicionals.

1530 Albert RIJKSBARON, "The pragmatics and semantics of conditional and temporal clauses. Some evidence from Dutch and classical Greek", *Working Papers on Functional Grammar 13*, 1986, 402-408. La rèplica es llegeix a G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 57.

adient la consideració de satèl·lits, ja apuntada més amunt.¹⁵³¹

La teoria tradicional divideix les oracions condicionals en quatre subtipus, el real, l'eventual, el potencial i l'irreal, a partir de l'ús dels diferents modes a la pròtasi, respectivament l'indicatiu, el subjuntiu prospectiu, l'optatiu potencial i l'indicatiu de temps històric amb partícula modal.¹⁵³² Una altra opció, directament rebutjable, és la que proposa una distinció basada en l'ús dels temps,¹⁵³³ argument que no és assumible des del moment en què el verb grec no expressa temps fora del mode indicatiu. Aquesta arquitectura esdevé laberíntica quan es vol donar compte de tota mena de construccions mitjançant l'encunyament de noves etiquetes, les anomenades condicionals mixtes: real-potencial i potencial-real, potencial-eventual i eventual-potencial, etc.¹⁵³⁴ Ara bé, les categories en principi bàsiques són en ai mateixes de gran complexitat, com demostra l'anàlisi de Lazard a propòsit de la gradació de formes amb què es presenta la categoria de l'eventualitat.¹⁵³⁵ Tanmateix, una indicació clara de quina mena d'oracions són les condicionals ens la dona el fet que la negació és gairebé sempre la modal, és a dir, μή. Si la consideració de la realitat depèn de la situació temporal en què el parlant ubica la seqüència dels fets, topem amb la qüestió de la incompatibilitat entre temps i mode que caracteritza el verb grec. Altrament dit, els valors modals dels diferents tipus d'oració condicional exclouen una definició temporal que no siga aquella, imprecisa i del tot subjectiva, derivada d'una apreciació psicològica.¹⁵³⁶

L'anàlisi de Pino, que constitueix una crítica de fons a la classificació tradicional, alhora que una proposta molt acurada, es basa en els aspectes següents. En primer lloc, la teoria tradicional combina criteris distintius diferents, relatius tan sols a la forma bé de la pròtasi, bé de l'apòdosi.¹⁵³⁷ Segonament, defineix com a real un tipus determinat de construcció, quan tota oració

1531 G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 60.

1532 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.* II, pàg. 683-684. Contrastem aquesta pràctica analítica amb l'observació de Bertha Theodora KOPPERS, *Negative Conditional Sentences in Greek and some others Indo-European Languages*, Utrecht 1959, pàg. 26: *The fact that in a certain language one and the same conditional conjunction serves for every type of conditional sentence, e.g. in Skt. yad and yadi, in O.Ch.Sl. aste, in Lat. si (...) proves that formally between the conditional sentences no distinction is felt, whatever be their contents.*

1533 W.W. GOODWIN, *Syntax of the modes and tenses of the Greek verb*, Londres 1897, pàg. 137-195; H.W. SMYTH, *Greek Grammar*, Cambridge (Mss.) 1920, pàg. 512-537.

1534 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.* II, pàg. 683. Un exemple clar d'aquesta obsessió per la nomenclatura i per la taxonomia és la monografia de J. HOUBEN, *The Conditional Sentence in Attic Greek*, Londres 1978.

1535 Gilbert LAZARD, "La catégorie de l'éventuel", *Mélanges E. Benveniste*, París 1975, 347-358.

1536 Geoffrey HORROCKS, "On condition...: aspect and modality in the history of Greek", *PCPhS* 41, 1995-1996, 153-173, pàg. 172: (...) *'Real' time reference has never been grammaticalised in hypotheticals. Rather we see a series of cycles in which the expression of hypotheticality has alternated between a purely 'modal' framework, in which both protasis and apodosis contain verbs inflected in a non-indicative mood (...), and a 'pseudo-temporal' approach based on the use of past tenses and 'consequentials' to mark the purely logical anteriority and posteriority of protasis and apodosis with respect to one another.*

1537 Luis Miguel PINO CAMPOS, *Periodos condicionales griegos: un análisis lingüístico sobre textos de*

condicional sembla *ab origine* l'expressió d'una opinió del tot subjectiva.¹⁵³⁸ Pino considera la pròtasi construïda amb qualsevol forma verbal modal sintètica, futur d'indicatiu, subjuntiu i optatiu, el terme marcat de l'oposició entre expressions modals i no modals.¹⁵³⁹ A l'apòdosi, el terme marcat seria la construcció de temps històric d'indicatiu i partícula, que mitjançant aquesta expressa també mode, però d'una manera analítica.¹⁵⁴⁰ L'existència de diverses opcions configuraria en l'àmbit teòric fins a nou tipus oracionals, dos dels quals, aquells de nul·la expressió de l'opinió del parlant, no ofereixen cap exemple al corpus de textos analitzats.¹⁵⁴¹ Per la seua part, allà on Pino parla de condicionals amb un mínim grau d'expressió de la subjectivitat, Wakker prefereix parlar de condicionals neutres, tot defugint sempre l'etiqueta de reals.¹⁵⁴²

Una altra tipologia oferida per Alfageme té la virtut de partir d'una ampla mostra sincrònica, el conjunt de l'obra de Tucídides, i de plantejar només després del recull i classificació de les dades l'aproximació metodològica més correcta. El criteri escollit és el d'estudiar les diferents construccions a partir de les categories de mode (inclòs l'ús de la partícula), aspecte i temps, bo i considerant que aquestes dues només són operatives a l'indicatiu.¹⁵⁴³ La conclusió és que l'àtic clàssic comprèn tres tipus d'oració condicional segons la classe de pròtasi, real (amb mode indicatiu), potencial (amb mode optatiu)¹⁵⁴⁴ i prospectiva (amb mode subjuntiu).

Tot i els avantatges derivats de les aportacions de Pino i Rodríguez Alfageme, oferirem tot seguit, per raons tan sols pragmàtiques, l'esquema de la tipologia de Schwyzer.

época clásica, La Laguna 1992, pàg. 6-7.

1538 L.M. PINO CAMPOS, *op. cit.*, pàg. 7: (...) *Las clasificaciones que se hacen sobre el modo verbal de la prótasis no son suficientes. Decir que son objetivas las que se expresan en indicativo y subjetivas las que lo hacen en subjuntivo y optativo no basta para comprender lo que significan los periodos condicionales en dichos modos. En principio, toda condicional es subjetiva, independientemente del modo verbal en el que está expresada. (...) El indicativo no es tanto el modo de la objetividad, cuanto el que menos subjetividad expresa.* Coincideix de ple amb aquesta opinió Jo WILLMOTT, *The Moods of Homeric Greek*, Cambridge 2007, pàg. 51: *The indicative is used to show that the speaker believes that it was a real possibility that a particular event could have happened, even if, in the real world, it did not. (...) The indicative focuses on the fact that the incident was possible.*

1539 L.M. PINO CAMPOS, *op. cit.*, pàg. 16-17.

1540 L.M. PINO CAMPOS, *op. cit.*, pàg. 23.

1541 L.M. PINO CAMPOS, *op. cit.*, pàg. 24-25.

1542 G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 36.

1543 J.I. RODRÍGUEZ ALFAGEME, *op. cit.*, pàg. 54 i 83. Hem de citar també un treball posterior del mateix autor, "Las condicionales en Hesíodo", *CFC* 4, 1994, 21-34.

1544 W. Kendrick PRITCHETT, "The Conditional Sentence in Attic Greek", *AJPh* 76, 1955, 1-17, pàg. 3, ja havia establert com a principi metodològic sobre el qual havia de pivotar l'anàlisi dels tipus d'oracions condicionals el de l'aparició de l'optatiu a la pròtasi.

4. *El període hipotètic real.*

El període hipotètic anomenat real, una clara *contradictio in terminis*, presenta indicatiu a la pròtasi i qualsevol mode a l'apòdosi. Altrament dit, aquest tipus presenta el més baix grau d'interordinació, per tal com la pròtasi no prefigura en absolut la forma verbal de l'apòdosi. Pel que fa a l'expressió de la realitat, és nul·la, però el mode de l'apòdosi en marca el grau de modalitat, bo i començant per la mera possibilitat amb el present i el perfet d'indicatiu, cf. ὁ δὲ ἀποθανῶν, εἰ μὲν ἀτυχία τέθνηκε, τῆ ἑαυτοῦ ἀτυχία κέχρηται, εἰ δ' ἄβουλία τινί, τῆ ἑαυτοῦ ἄβουλία διέφθαρται,¹⁵⁴⁵ amb la pròtasi de futur tenim a l'època clàssica una expressió d'eventualitat, cf. εἰ δ' αἶ τοὺς ξυμμάχους ἀφιστάναι πειρασόμεθα, δεήσει καὶ τούτους ναυσὶ βοηθεῖν τὸ πλεον οὔσι νησιώταις.¹⁵⁴⁶ Aquesta eventualitat no exigeix per a l'apòdosi una forma verbal explícita de la modalitat, cf. εἰ δ' ἐγὼ αὐτὸν ἀποφρεύσομαι καὶ γνώσονται Ἀθηναῖοι περὶ ἐμοῦ τὰ δίκαια, ἐγὼ αὐτὸν οἴμαι περὶ τοῦ σώματος τοῦ ἑαυτοῦ ἐν τῷ μέρει κινδυνεύσειν.¹⁵⁴⁷ Finalment, els temps històrics impliquen una possibilitat de passat que es revela com a irrealitat, cf. εἰ μὲν θεοῦ ἦν (sc. υἱός), οὐκ ἦν, φήσομεν, αἰσχροκερδῆς· εἰ δ' αἰσχροκερδῆς, οὐκ ἦν θεοῦ.¹⁵⁴⁸

5. *El període hipotètic eventual.*

El període hipotètic eventual presenta a la pròtasi subjuntiu prospectiu, també dit eventual precisament, amb partícula a l'època clàssica, i gairebé qualsevol mode a l'apòdosi, en especial futur d'indicatiu, cf. ἅπερ αὐτὸν οὐ ψεύσομαι, ἐὰν ὑμῖν, ὦ ἄνδρες, δοκῆ,¹⁵⁴⁹ el subjuntiu és no obstant això d'ús molt escàs, cf. καὶ ἦν νικῆσωμεν, οὐ μὴ ποτε ὑμῖν Πελοποννήσιοι ἐς τὴν χώραν ἄνευ τῆς τῶνδε ἵππου ἐσβάλωσιν,¹⁵⁵⁰ i l'optatiu encara és més rar, cf. σκέψασθε γὰρ ὅτι νῦν μὲν, ἦν τι καὶ ἀποστάσα πόλις γυνῶ μὴ περιεσομένη, ἔλθοι ἂν ἐς ξύμβασιν δυνατὴ οὔσα ἔτι τὴν δαπάνην ἀποδοῦναι καὶ τὸ λοιπὸν ὑποτελεῖν.¹⁵⁵¹ Sol adduir-se que els tipus real i eventual comparteixen aquesta llibertat de construcció de l'apòdosi,¹⁵⁵² però la realitat fa veure que al tipus eventual hi ha certes restriccions, com a conseqüència d'una més gran

1545 Antipho IV β 6.

1546 Th. I 81, 3.

1547 And. I 123.

1548 Pl. R. 408c.

1549 And. I 123.

1550 Th. IV 95, 2.

1551 Th. III 46, 2. A les Històries només hi ha d'altres dos exemples, IV 63, 2 i VIII 2, 1.

1552 Jean BRUNEL, "Les périodes conditionnelles du grec et le problème de l'optatif", *BSL* 75, 1980, 227-266, pàg. 228-229.

interordinació entre pròtasi i apòdosi que es tradueix en una dependència de la segona respecte de la primera. La raó és que una eventualitat de passat es plasma com a quelcom de no eventual, d'irreal. Veiem, doncs, com la interordinació es relaciona amb la modalitat.

6. *El període hipotètic potencial.*

El període hipotètic potencial es construeix amb pròtasi introduïda per εἰ i en mode optatiu, i apòdosi generalment d'optatiu potencial amb partícula, cf. εἰ δ' ἴδοιεν παρὰ γνώμην τολμήσαντας, τῷ δ' ἀδοκῆτῳ μᾶλλον ἂν καταπλαγεῖεν ἢ τῇ ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς δυνάμει.¹⁵⁵³ Tanmateix, la potencialitat conferida per l'optatiu fa possible la construcció sense partícula: (...) εἰ ταύτην τὴν θεραπείαν θεραπεύσοιτο, (...) ἰάσιμος ὢν διαφθαρήσοιτο.¹⁵⁵⁴ Els mateixos Schwyzer i Debrunner assenyalen que a l'apòdosi pot aparèixer qualsevol mode i no només l'optatiu,¹⁵⁵⁵ però el cert és que també a la pròtasi podem trobar, en substitució de l'optatiu esperat, el futur d'indicatiu: εἰ γὰρ τούτων ἀναιτίων δοκούντων εἶναι ἐν ἐμοὶ τὰδίκημα φανέιται, τούτων ὑπόπτων ὄντων ἐγὼ δικαίως καθαρὸς δοκίην εἶναι.¹⁵⁵⁶

7. *El període hipotètic irreal.*

D'acord amb el marc teòric de la teoria tradicional, el període hipotètic irreal és introduït per la conjunció εἰ i presenta temps històric d'indicatiu tant a la pròtasi com a l'apòdosi, però a aquesta darrera amb l'afegit de la partícula modal, cf. εἰ μὲν γὰρ ἄκων ἀπέκτεινε τὸν ἄνδρα, ἄξιός ἂν ἦν συγγνώμης τυχεῖν τινός.¹⁵⁵⁷ Això no obstant, l'apòdosi pot presentar, bé un temps principal d'indicatiu, bé un optatiu, i fins tot sense partícula: καίτοι δεινὸν εἰ οἱ αὐτοὶ μάρτυρες τούτοις μὲν ἂν μαρτυροῦντες πιστοὶ ἦσαν, ἐμοὶ δὲ μαρτυροῦντες ἄπιστοι ἔσσονται.¹⁵⁵⁸

1553 Antipho IV α 6.

1554 Antipho IV β 4.

1555 E. SCHWYZER & A. DEBRUNNER, *op. cit.*, pàg. 685..

1556 Antipho II β 4. Els editors Bekker i Blass afegiren la partícula modal a l'apòdosi, tot i no estar avalada per cap membre de la tradició manuscrita.

1557 Th. VI 34, 8.

1558 Antipho VI 29. La traducció deixa ben clar que es tracta d'una hipòtesi que l'orador no contempla ni com a probable ni com a possible, ans com un despropòsit inconcebible: *Ben certament, fóra quelcom aterridor si els mateixos testimonis fossin dignes de crèdit en declarar en el judici a favor d'aquests individus, i, en canvi, en fer-ho a favor meu, no ho haguessin d'ésser pas* (Antifont. *Discursos II*, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 2004, pàg. 140).

Tot i l'aparent estabilitat d'aquest sistema, la realitat dels textos mostra unes variacions que no s'han de resoldre, d'una manera només formal, amb el recurs als ja esmentats tipus mixtos. Les relacions entre els diferents modes verbals semblen en aquest punt determinants. Així, Goodwin fa dependre de l'apòdosi l'ús del subjuntiu o l'optatiu a la pròtasi: el futur a l'apòdosi requereix un subjuntiu prospectiu a la pròtasi, mentre que l'optatiu a l'apòdosi demana també l'ús del mateix mode a la pròtasi, cf. καὶ γὰρ ἄν οὕτως τι πάθῃ, ταχέως ὑμεῖς ἕτερον Φίλιππον ποιήσετε (...) εἴ τι πάθοι (...) καὶ τοῦτ' ἐξεργάσαιτο, ἅπασιν ἂν τοῖς πράγμασιν τεταραγμένοις ὅπως βούλεσθε διοικήσαισθε etc.¹⁵⁵⁹ Tanmateix, la mera anàlisi sintàctica sembla insuficient, atès que, segons que observa Pritchett, l'ús del subjuntiu a la pròtasi només és destacable als historiadors Heròdot i Tucídides.¹⁵⁶⁰

Una altra qüestió rau en l'ús de l'indicatiu al període hipotètic irreal. Krisch pensa en un ús abundós de l'injuntiu, com a innovació grega, com a explicació per a la pròtasi del períodes condicionals irreals, mentre que al grec posthomèric l'injuntiu hauria sigut reemplaçat pels temps històrics d'indicatiu.¹⁵⁶¹

La conclusió que ha de seguir a la descripció dels quatre tipus de condicionals és que no hi ha una separació neta entre aquests perquè estan organitzades sobre una gradació.

8. L'evolució del període hipotètic, d'Homer fins a la koiné.

D'acord amb les seues anàlisis estadístiques, Houben és de l'opinió que les seccions dialogades dels poemes èpics mostren ja amb la posició de l'adjectiu la tendència a invertir l'ordre habitual de determinant i determinat, la qual cosa preludeix la situació del grec clàssic. En canvi, a Homer seria encara molt rigorosa l'aplicació de l'ordre de paraules SOV, especialment al període hipotètic. La inversió de pròtasi i apòdosi s'hauria produït per analogia amb les oracions completives.¹⁵⁶²

¹⁵⁵⁹ W.W. GOODWIN, *op. cit.*, pàg. 5-6, a propòsit de Dem. IV 11-12.

¹⁵⁶⁰ W. Kendrick PRITCHETT, *op. cit.*, pàg. 2-3: *Outside of Herodotus and Thucydides, there are few authors who prefer the subjunctive. In the poets from Homer to Aristophanes, and later in Plato and Xenophon, the optative predominates.*

¹⁵⁶¹ Thomas KRISCH, *Überlegungen zur Herkunft und Entwicklung der irrealen Konditionalsätze des Altgriechischen*, Innsbruck 1986, pàg. 24-28.

¹⁵⁶² J.L. HOUBEN, "Word-Order Change and Subordination in Homeric Greek", *JIES* 5, 1977, 1-8, cf. pàg. 5: *There is good reason to believe that, consistent with this pattern, conditional εἰ originally appeared in pre-main-clause position. The postposition of εἰ-clauses occurs under the influence of completive clauses.* Houben no precisa més, per bé que s'entén que el model completiu seguit per les oracions condicionals hauria sigut el de les

Típica de la llengua homèrica és la construcció d'oracions condicionals amb εἰ i futur d'indicatiu. El valor d'aquestes oracions no seria el de l'expressió de l'eventualitat, sinó el de l'objectivitat amb què es reconeix una realitat que s'albira com a perfectament possible en un esdevenidor proper,¹⁵⁶³ cf. ἀλλ' εἰ μὲν δώσουσι γέρας μεγάθυμοι Ἀχαιοί, / ἄρσαντες κατὰ θυμόν, ὅπως ἀντάξιον ἔσται· / εἰ δέ κε μὴ δώσωσιν, ἐγὼ δέ κεν αὐτὸς ἔλωμαι / ἢ τεὸν ἢ Αἴαντος ἰὼν γέρας, ἢ Ὀδυσῆος / ἄξω ἐλών.¹⁵⁶⁴ Ara bé, atès que no expressen una condició, l'estatus d'aquestes oracions no pot ésser el d'una subordinada condicional, sinó una romanalla del valor desideratiu.

També sembla específica de l'èpica la construcció d'oracions condicionals negatives mitjançant l'adverbi οὐ tot i que el verb siga un subjuntiu o un optatiu. De fet, però, aquesta construcció es registra tan sols a dos passatges, cf. εἰ δ' ἂν ἐμοὶ τιμὴν Πρίαμος Πριάμοιο τε παῖδες / τίνειν οὐκ ἐθέλωσιν Ἀλεξάνδροιο πεσόντος, / αὐτὰρ ἐγὼ καὶ ἔπειτα μαχήσομαι εἵνεκα ποιῆς,¹⁵⁶⁵ que Chantraine explica pel caire de la negació, talment un preverbi com al cas d'οὐ φημί.¹⁵⁶⁶ Ara bé, també coneixem una excepció, l'única, en aquest cas, a l'ús regular d'οὐ amb indicatiu, εἰ μὲν δὴ μὴ τις σε βιάζεται οἷον ἔοντα / νουσὸν γ' οὐ πως ἔστι Διὸς μεγάλου ἀλέασθαι, / ἀλλὰ σύ γ' εὔχεο πατρὶ Ποσειδάωνι ἄνακτι,¹⁵⁶⁷ però que s'explica per un joc de paraules.¹⁵⁶⁸

Una qüestió de controvèrsia és la de l'estatus de les oracions desideratives introduïdes per les partícules αἶθε, εἶθε, αἰ γάρ, εἰ γάρ i ὥς. Per a la gramàtica grega antiga, es tractaria d'autèntiques oracions condicionals que presentarien l'el·lipsi de l'apòdosi.¹⁵⁶⁹ Aquesta teoria, interrogatives indirectes, formalment introduïdes per la conjunció εἰ. Curiosament, segons D. TABACHOWITZ, *op. cit.*, pàg. 36-45, l'origen de les oracions interrogatives indirectes hauria ragut en oracions condicionals.

1563 Carl HENTZE, "Der homerische Gebrauch der εἰ-Sätze mit dem Indikativ des Futurum", *KZ* 42, 1909, 131-146, pàg. 131.

1564 Hom. *Il.* I 135-139. Les traduccions següents ajudaran a copsar la naturalesa de la construcció. Guiat per la sintaxi tradicional, Joan ALBERICH, *Homer. La Iliada*, Barcelona 1996, pàg. 48, tradueix així: *Però si els aqueus em donen una recompensa, adaptant-la al meu desig, de manera que sigui equivalent... I si no me la donen, seré jo mateix el qui aniré a agafar la teva recompensa o la d'Aiant, o m'enduré la d'Odisseu, després d'haver-la presa*. En canvi, més atent a les exigències del text, Antonio LÓPEZ EIRE, *Homero. La Iliada*, Madrid 1989, pàg. 45, tradueix: *O los aqueos / de grande corazón habrán de darme / retribución de precio equivalente / que hayan a mi deseo acomodado, / o si no me la dieran, yo en persona / para mí a tomarla me dispongo: / la tuya, o la de Áyax u Odiseo, / yéndome a vuestras tiendas, / he de tomarla y llevarla conmigo*. Noteu que Alberich, que pensa en un període hipotètic eventual, es veu obligat a fer servir un anacolut. López Eire recull, en canvi, el valor prospectiu del futur, que reflecteix un fet perfectament real en un temps immediat. Així ho entenia ja Charles BARON, *Le pronom relatif et la conjonction en grec et principalement dans la langue homérique*, Paris 1891, pàg. 151.

1565 Hom. *Il.* III 289-291. L'altre exemple és *Il.* XX 138-141.

1566 Pierre CHANTRAINE, *op. cit.*, pàg. 333.

1567 Hom. *Od.* IX 410-412.

1568 Pierre CHANTRAINE, *op. cit.*, pàg. 333-334. L'ús de μὴ seria per tal de posar més en relleu la frase pronunciada al vers 408 pel ciclop: ὦ φίλοι, Οὐτις με κτείνει δόλω οὐδὲ βίηφιν.

1569 ARISTARC, comentari a Hom. *Il.* XVI 559. Així, Eustaci de Salònica interpretava la frase homèrica

aparentment ingènua, ha rebut el suport de diversos autors moderns.¹⁵⁷⁰ Val a recordar que l'ús es limita als gèneres poètics i que només es construeix amb el mode optatiu.¹⁵⁷¹ La construcció presenta problemes d'anàlisi, cf. ἀλλ' εἰ μὲν δώσουσι γέρας μεγάθυμοι Ἀχαιοί, ἄρσαντες κατὰ θυμόν, ὅπως ἀντάξιον ἔσται· εἰ δέ κε μὴ δώωσιν, ἐγὼ δέ κεν αὐτὸς ἔλωμαι.¹⁵⁷² Aquí trobem coordinades les dues oracions introduïdes per εἰ, la segona de les quals clarament condicional (o concessiva), mentre que la primera no admet l'anàlisi com a subordinada de cap tipus, per la qual cosa l'opció lògica és la d'entendre-la com a principal desiderativa.

9. Les oracions subordinades concessives.

Les oracions subordinades concessives no gaudeixen de la general consideració d'un tipus autònom, diferenciat de les condicionals, amb les quals comparteixen les conjuncions que les introdueixen. Com a pràctica molt estesa, l'estudi sintàctic de les oracions condicionals i concessives sol fer-se de manera conjunta a causa dels vincles formals i funcionals entre unes i altres. Tanmateix, hem de remarcar l'autonomia de tots dos tipus oracionals, com ho demostren els usos respectius. En primer lloc, i des del punt de vista formal, les oracions condicionals configuren amb la principal corresponent un període perfectament delimitat, mentre que les concessives mai no presenten cap mena d'estructura similar. En segon lloc, i des del punt de vista funcional i significatiu, en cap cas no es pot donar la commutació d'una oració condicional per una de concessiva i viceversa. En tercer lloc, hi ha marcadors exclusius de l'un i l'altre tipus d'oracions: ἐάν, per exemple, només introdueix oracions subordinades condicionals; καίπερ, només oracions subordinades concessives. Una vegada dit això, hem d'observar el gran nombre d'autors per als quals no existeix una oració concessiva pròpiament dita, sinó un subtipus de la condicional.¹⁵⁷³ Tampoc no és escàs el grup dels qui reivindiquen l'autonomia de les oracions concessives.¹⁵⁷⁴

L'expressió de la concessivitat és tan variada com la d'altres oracions subordinades. En principi, el grec feia servir o bé el participi reforçat amb l'ajut de les partícules καί i περ, o bé marcadors semàntics com ara els adverbis ἔμπης i ὅμως. La configuració d'una autèntica oració

εἴ δ' ἄγε com εἰ βούλει, ἄγε.

¹⁵⁷⁰ David Binning MONRO, *A Grammar of the Homeric Dialect*, Oxford 1891², pàg. 285; W.W. GOODWIN, *op. cit.*, pàg. 378-379; D. TABACHOWITZ, *op. cit.*, pàg. 49-91 i 113-138.

¹⁵⁷¹ G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 384.

¹⁵⁷² Hom. *Il.* I 135 seg.

¹⁵⁷³ G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 331.

¹⁵⁷⁴ P. CHANTRAINE, *op. cit.*, pàg. 320-321; E. CRESPO, Luz CONTI & Helena MAQUIEIRA, *Sintaxis del griego clásico*, Madrid 2003, pàg. 445.

subordinada concessiva només es produiria en època relativament tardana, i encara tot utilitzant com a base la conjunció condicional εἰ. Ara bé, la conjunció era sempre modificada per l'addició, bé de la partícula περ, bé de les conjuncions de coordinació οὐδὲ i καί. El nexa entre totes tres és el de l'escalaritat, concepte amb què Bakker defineix el caràcter de περ, i que no està lluny del caire de coordinació limitada que expressen tant οὐδέ, que quan apareix sola marca una diferència, com καί, que també expressa una addició especial, d'un element diferent als anteriors.¹⁵⁷⁵ La gradació que tots tres marcadors introdueixen és la que confereix el valor concessiu.

Schwyzler recolza el valor concessiu de determinats usos de l'indicatiu, l'optatiu, l'imperatiu i l'infinitiu prescriptiu. Aquesta interpretació descansa absolutament en consideracions semàntiques. La naturalesa poc definida d'aquestes construccions fa que el mateix Schwyzler no distingisca usos clarament condicionals o concessius, llevat del cas de l'optatiu.¹⁵⁷⁶ Amb aquest mode, cf. Πριαμίδη, μὴ δὴ με (...) ἐάσης κείσθαι, ἀλλ' ἔπάμνον· ἔπειτά με καὶ λίποι αἰών.¹⁵⁷⁷ Amb l'imperatiu, el caràcter concessiu apareix reforçat quan hi ha una coordinació entre dos verbs principals, especialment si l'altre és un indicatiu, cf. τῶν ἄλλος μὲν ἀποφθίσθω, ἄλλος δὲ βιώτω¹⁵⁷⁸; λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.¹⁵⁷⁹

De la mateixa manera com amb el tipus d'oracions concessives amb εἴπερ, aquelles construïdes mitjançant els marcadors εἰ καὶ o καὶ εἴ, tant al grec homèric com al posthomèric, també solen associar-se a adjectius en grau superlatiu o a adverbis com ara μάλα, κάρτα, πάνυ, etc. Un cas destacable és el de la conflació εἴπερ καί.¹⁵⁸⁰

A propòsit de la distinció entre εἰ καί i καὶ εἰ –o καῖν- Kühner & Gerth consideren que, mentre εἰ καί introdueix un factor de realitat, καὶ εἰ expressa el caràcter singular, hipotètic, de la condició, per la qual cosa estariem davant de condicionals real i irreal, respectivament.¹⁵⁸¹ Wakker rebutja aquest criteri: la realitat o la irrealitat de la condicional dependria del mode escollit, no pas del marcador.¹⁵⁸² Crespo admet per a les oracions introduïdes per καὶ εἰ el nom de concessivo-

1575 Egbert J. BAKKER, *Linguistics and Formulas in Homer. Scalarity and the Description of the particle περ*, Amsterdam & Philadelphia 1988; "Concessions and Identification. The Diachronic Development of the Particle περ", en Lambert ISEBAERT (ed.), *Miscellanea Linguistica Graeco-Latina*, Namur 1993, 1-17.

1576 Eduard SCHWYZLER & Anton DEBRUNNER, *Griechische Grammatik II*, pàg. 322, 344 i 380.

1577 Hom. *Il.* V 684-686.

1578 Hom. *Il.* VIII 429.

1579 *Ev. Jo.* 2, 19.

1580 Pl. *Leg.* 634d7.

1581 R. KÜHNER & B. GERTH, *op. cit.*, pàg. 488-490.

1582 G.C. WAKKER, *op. cit.*, pàg. 333.

condicionals, tot i que també reconeix que la diferència entre totes dues solucions resulta sovint indefinible.¹⁵⁸³ Denniston creu que l'ús d'εἰ καὶ implicaria una condició de caire poc rellevant, mentre que καὶ εἰ expressaria una condició excepcional, independent fins i tot de la realització del condicionant.¹⁵⁸⁴ Sembla en efecte poc rellevant el contingut de l'oració concessiva de l'exemple següent: εἶπε δὲ πρῶτον μὲν, εἰ καὶ ἐκ τῶν πληγῶν ἀπέθανεν ὁ ἀνὴρ, ὡς οὐκ ἀπέκτεινεν αὐτόν.¹⁵⁸⁵ Igualment, es pot aplicar el qualificatiu d'excepcional a l'oració concessiva del passatge de Tucídides ἡ γὰρ πόλις ἦδε, καὶ εἰ ἔρχονται Ἀθηναῖοι, ἀμυνεῖται αὐτοὺς ἀξίως αὐτῆς, καὶ στρατηγοὶ εἰσιν ἡμῖν οἱ σκέψονται αὐτά.¹⁵⁸⁶

Dialectalment, queda també clar que l'ús d'una variant i de l'altra és un cas de mera elecció, el que implica l'equivalència funcional de totes dues.

1583 E. CRESPO, L. CONTI & H. MAQUIEIRA, *op. cit.*, pàg. 445-446.

1584 John Dewar DENNISTON, *The Greek Particles*, Oxford 1934, pàg. 299.

1585 Antipho IV γ 2.

1586 Th. VI 40, 2.